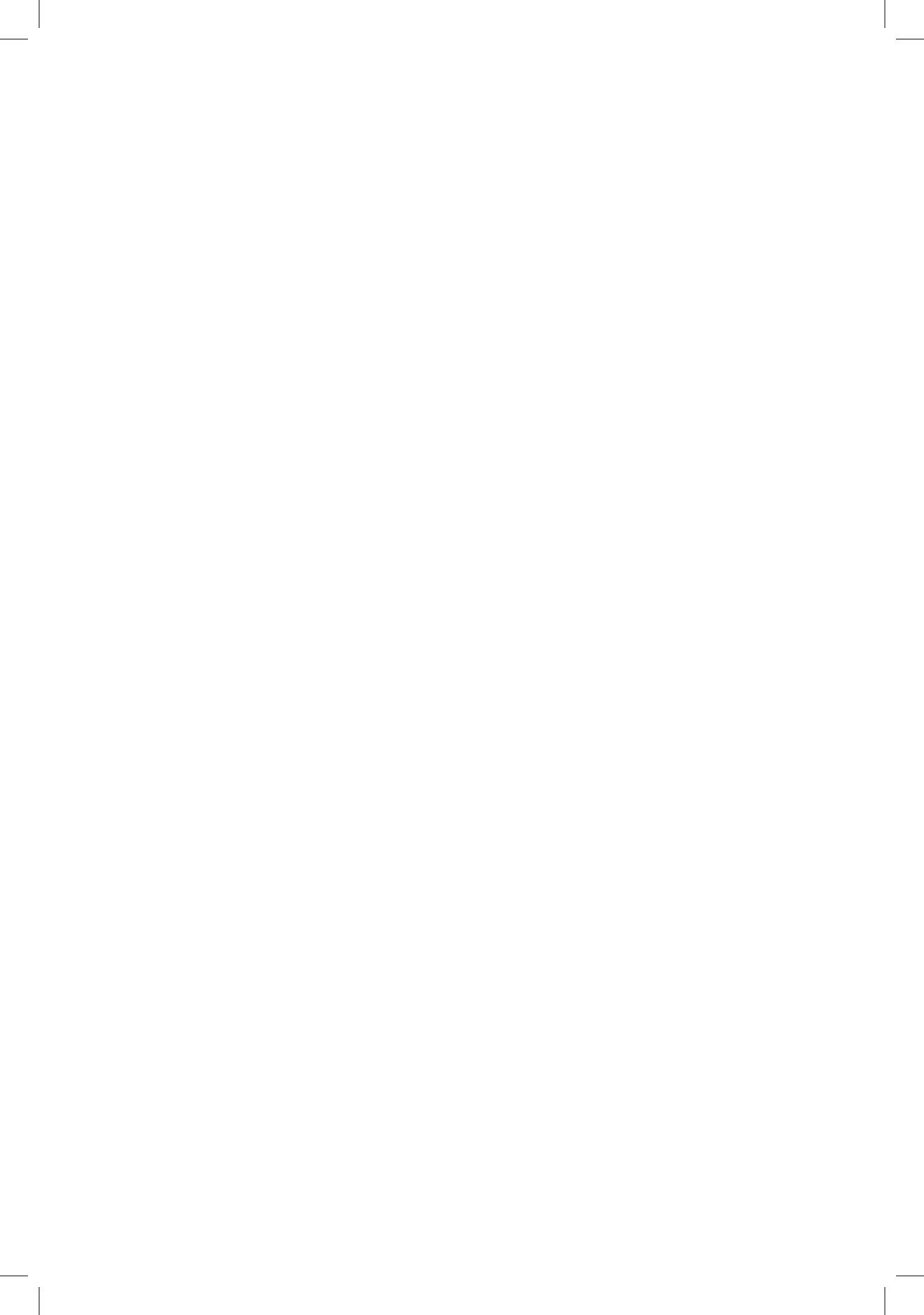

KRISTIJONO
DONELAIČIO
REIKŠMĖS

KRISTIJONO DONELAIČIO REIKŠMĖS

Straipsnių rinkinys

Sudarė
Mikas Vaicekuskas

LIETUVIŲ
LITERATŪROS
IR TAUTOSAKOS
INSTITUTAS

VILNIUS 2016

UDK 821.172(092)(06)

Do-253

Knygos leidimą finansavo
Lietuvos mokslo taryba pagal
Paramos leidiniams išleisti programą (Nr. LEI-15105)

Knygoje publikuojamos nuotraukos iš
Lietuvos centrinio valstybės archyvo (LCVA),
Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos (LLTIB) ir privačių archyvų

Recenzentai doc. dr. Sigitas Narbutas, dr. Manfredas Žvirgždas

Redaktorė Giedrė Olsevičiūtė
Vertimas iš anglų kalbos Aušra Simanavičiūtė
Vertimas iš rusų kalbos Donata Mitaitė
Vertimas iš vokiečių kalbos Lina Plaušinaitytė
Vertimas į anglų kalbą Aušra Simanavičiūtė

Dailininkas Rokas Gelažius
Maketuotoja Gražina Kazlauskienė

© Mikas Vaicekauskas, 2016
© Rokas Gelažius, 2016
© Autoriai, 2016
© Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016

ISBN 978-609-425-176-4

TURINYS

PRATARMĖ	...	9
VYSK. MINDAUGAS SABUTIS		
Išgirstas XXI amžiuje	...	13
MARIJUS ŠIDLAUSKAS		
Donelaičio žodžio skalsa	...	19
The Richness of Donelaitis's Word	...	27
INGĖ LUKŠAITĖ		
Lietuvininkai, Kristijonas Donelaitis ir Lietuvos kultūros branda	...	28
The Prussian Lithuanians, Kristijonas Donelaitis and the Maturity of Lithuanian Culture	...	46
AXEL ERNST WALTER		
Kristijono Donelaičio <i>Metai</i> Europos nacionalinio epo tradicijoje	...	47
<i>The Seasons</i> by Kristijonas Donelaitis in the Tradition of European National Epics	...	68
JEKATERINA ZYKOVA		
Kaimo gyvenimas <i>sub specie aeternitatis</i> : Kristijonas Donelaitis ir georgikų tradicija Europos literatūroje	...	69
Country Life <i>sub specie aeternitatis</i> : Kristijonas Donelaitis and the Tradition of Georgics in European Literature	...	80
LIUCIJA CITAVIČIŪTĖ		
Ar tiesa, kad Donelaitis rašė „tik sau“ ir neketino publikuoti savo kūrybos?	...	81
Is It True that Donelaitis Wrote “For Himself” Only and Did Not Intend to Publish His Work?	...	99
KĘSTUTIS NASTOPKA		
Kristijono Donelaičio įrašų krikšto metrikų knygoje sakytinė struktūra	...	100
The Actantial Structure of Kristijonas Donelaitis's Entries in the Records of Baptism	...	109

VAIDAS ŠEFERIS	
Naujas požiūris į Kristijono Donelaičio <i>Metų</i> kompoziciją	... 110
A New Approach to the Composition of <i>The Seasons</i> by Kristijonas Donelaitis	... 125
ROMA BONČKUTĖ	
Simonas Daukantas – <i>Metų</i> skaitytojas	... 126
Simonas Daukantas, A Reader of <i>The Seasons</i>	... 158
VIKTORIJA ŠEINA	
Tarpukario Donelaitis	... 159
Donelaitis in the Interwar Period	... 176
DARIUS PETKŪNAS	
Lietuvos Liuteronų Bažnyčios inicijuotos diskusijos dėl Kristijono Donelaičio portreto 1964 m. spaudoje	... 177
Discussions about the Kristijonas Donelaitis's Portrait in the Press Initiated by the Lithuanian Lutheran Church in 1964	... 193
NERIJA PUTINAITĖ	
Kristijono Donelaičio 250-ųjų metinių minėjimas 1964 m.: veiklūs inteligentai, nematomas Sniečkus ir suklastotas Donelaitis	... 194
The Celebration of the 250 th Anniversary of the Birth of Kristijonas Donelaitis in 1964: Active Intellectuals, Invisible Sniečkus and Fake Donelaitis	... 251
VILMA ZUBAITIENĖ	
Kristijono Donelaičio <i>Metų</i> kalba: santykis su XVII–XVIII a. Mažosios Lietuvos gramatikomis ir žodynais	... 252
The Language of <i>The Seasons</i> by Kristijonas Donelaitis: Its Relation to the 17 th –18 th Century Grammars and Dictionaries of Lithuania Minor	... 303
JOLANTA GELUMBECKAITĖ	
Kristijono Donelaičio <i>Metų</i> leksinė ir gramatinė anotacija	... 305
The Lexical and Grammatical Annotation of <i>The Seasons</i> by Kristijonas Donelaitis	... 325
ROLANDAS KREGŽDYS	
Kristijono Donelaičio vartojamų polonizmų integracijos ypatumai (fonetiniai ir morfologiniai lenkybių alternantai bei antriniai jų vediniai)	... 326
Features of Integration of the Polonisms Used in the Works by Kristijonas Donelaitis (Phonetic / Morphological Alternatives and Secondary Derivates)	... 342

ADRIANO CERRI	
Grybų pavadinimai Kristijono Donelaičio <i>Metuose</i> : vertimo ir identifikacijos problemos	... 343
Names of Mushrooms in <i>The Seasons</i> by Kristijonas Donelaitis: Identification and Translation Issues	... 359
CARMEN CARO DUGO	
Kristijono Donelaičio <i>Metų</i> vertimai į ispanų ir anglų kalbas: vaizdingumo perteikimas, stiliaus išlaikymas	... 360
The Translations of <i>The Seasons</i> by Kristijonas Donelaitis into Spanish and English: Transmission of Expressivity and Preservation of Stylistic Elements	... 376
ALMA LAPINSKIENĖ	
Kristijono Donelaičio <i>Metų</i> vertimai į rusų ir baltarusių kalbas	... 377
Translations of <i>The Seasons</i> by Kristijonas Donelaitis into the Russian and Belarusian Languages	... 389
RŪTA EIDUKEVIČIENĖ	
Kūrybinis tandemas: Hermanno Buddensiego ir Eduardo Astramsko bendradarbiavimas verčiant Kristijono Donelaičio <i>Metus</i> į vokiečių kalbą	... 390
A Creative Tandem: Cooperation Between Hermann Buddensieg and Eduardas Astramskas During the Process of Translation of Kristijonas Donelaitis's <i>The Seasons</i> into German	... 410
DAINIUS RAZAUSKAS	
Donelaičio Dievas	... 411
The God of Donelaitis	... 442
RIMVYDAS LAUŽIKAS	
Maisto reikšmės Kristijono Donelaičio <i>Metuose</i> XVIII a. kultūros kontekste	... 443
The Meanings of Food in <i>The Seasons</i> by Kristijonas Donelaitis in the Context of the Eighteenth-century Culture	... 460
RIMA PALIJANSKAITĖ	
Kristijono Donelaičio pasaulėžiūros atspindžiai jo raštuose	... 461
Reflections of Kristijonas Donelaitis's Philosophy in His Writings	... 489
ŽAVINTA SIDABRAITĖ	
Išnykstančio pasaulio dainiūs	... 490
The Bard of the Vanishing World	... 505

VLADIMIR GILMANOV

Kristijonas Donelaitis ir priešnuodis prieš apokalipsę:

Apie išgyvenimo hermeneutiką „nedorybės paslapties“ (2 *Tes* 2, 7) epochoje . . . 506

Kristijonas Donelaitis and the Antidote to the Apocalypse:

On the Issue of the Hermeneutic of Survival in the Era of

“The Mystery of Lawlessness” (2 *Thess.* 2: 7) . . . 524

SANTRUMPOS . . . 525

APIE AUTORIUS . . . 527

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ . . . 535

PRATARMĖ

Kristijono Donelaičio jubiliejiniais gimimo metais – 1914, 1954, 1964, 1989 m. – Lietuvoje ir užsienyje vyko ne vienas minėjimas, surengta mokslinių konferencijų. Konferencijose skaitytų pranešimų pagrindu dažniausiai būdavo parengiami moksliniai, mokslo populiarinimo ar proginiai straipsniai. Taip pat dalį jų buvo stengiamasi paskelbti mokslo straipsnių rinkiniuose. Iki šiol yra pasirodę trys tokie straipsnių ir jubiliejinių kalbų rinkiniai – *Kristijonas Donelaitis*¹, *Darbai apie Kristijoną Donelaitį*² ir *Kristijono Donelaičio jubiliejiniai metai*³, taip pat išsiskiria ir teminis *Aidų* žurnalo numeris⁴. Šalia rinkinių dalis proginių tekstų yra likę periodikoje ar kitur.

2014 m. minint 300-ąsias Donelaičio gimimo metines, mokslo institucijose buvo surengta itin daug mokslinių konferencijų, kurių straipsniais virtę pranešimai buvo paskelbti teminiuose mokslinių žurnalų ar tęstinių leidinių tomuose, atskiruose leidiniuose: *Kristijono Donelaičio*

¹ *Literatūra ir kalba*, t. 7: *Kristijonas Donelaitis: Pranešimai, straipsniai, archyvinė medžiaga*, vyriausiasis redaktorius Kostas Korsakas, redakcinė kolegija Kostas Doveika, Vincentas Drotvinas, Leonas Gineitis, Jurgis Lebedys, Vilnius: Vaga, Lietuvos TSR Mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1965.

² *Darbai apie Kristijoną Donelaitį*, sudarė ir redagavo Leonas Gineitis, Algis Samuilionis, Vilnius: Vaga, Lietuvos Mokslų akademija, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1993.

³ *Kristijono Donelaičio jubiliejiniai metai*, sudarė Eugenijus Pronckus, Jonas Petronis, redakcinė komisija Kostas Doveika, Algirdas Pocius, Vacys Reimeris, Teofilis Tilvytis, Vilnius: Vaga, 1965.

⁴ *Aidai*, redaktorius Antanas Vaičiulaitis, Brooklyn, 1964, Nr. 3.

*epochos kultūrinės inovacijos*⁵, *Metų laikai kultūroje*⁶, *Annaberger Annalen* t. 22⁷, *Kristijonas Donelaitis ir jo epocha*⁸, *Knygotyra* t. 64⁹, *Darbai ir dienos* Nr. 63¹⁰. Iš to matyti, kad Donelaičio aplinkos, gyvenimo, kūrybinio palikimo moksliniai tyrimai yra kaupiami, sisteminami ir stengiamasi juos turėti išleistus straipsnių rinkiniuose, teminiuose mokslo žurnalų numeriuose ar kitokiuose leidiniuose. Be jubiliejinių, Donelaičiui yra skirta ir keletas atskirų straipsnių rinkinių: *Kristijonas Donelaitis literatūros moksle ir kritikoje*¹¹, *Egzodo Donelaitis*¹² ir *Iš vokiškųjų raštų apie Kristijoną Donelaitį*¹³.

2014 m. gruodžio 9–10 d. Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas suorganizavo tarptautinę mokslinę konferenciją *Kristijono Donelaičio reikšmės*, vainikavusią jubiliejinius Donelaičio metus. Konferencijoje buvo perskaityti 33 įvairių mokslo sričių – filosofijos, istorijos, filologijos (kalbotyros, literatūrologijos, vertimo mokslo), menotyros,

- ⁵ *Kristijono Donelaičio epochos kultūrinės inovacijos*, sudarytoja Silva Pocyte, (ser. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, XXVI), Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas, 2013.
- ⁶ *Metų laikai kultūroje*, sudarytoja Džiuljeta Maskuliūnienė, (ser. *Acta humanitarica Universitatis Saulensis*, t. 20), Šiauliai: Šiaulių universitetas, 2014.
- ⁷ *Annaberger Annalen über Litauen und deutsch-litauische Beziehungen*, herausgeber Arthur Hermann, Bammental, 2014, t. 22: *Kristijonas Donelaitis / Christian Donalitus 1714–1780*.
- ⁸ *Kristijonas Donelaitis ir jo epocha: Mokslo straipsnių rinkinys*, sudarė Jurga Trimonytė-Bikilienė, Vilnius: Baltijos kopija, Lietuvos edukologijos universitetas, 2014.
- ⁹ *Knygotyra*, vyriausiasis redaktorius Domas Kaunas, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2015, t. 64: *Kristijono Donelaičio 300-osioms metinėms*.
- ¹⁰ *Darbai ir dienos*, vyriausiasis redaktorius Egidijus Aleksandravičius, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2015, Nr. 63.
- ¹¹ *Kristijonas Donelaitis literatūros moksle ir kritikoje*, sudarė Kostas Doveika, (ser. *Rašytojai literatūros moksle ir kritikoje*, kn. 10), redakcinė komisija Kostas Doveika, Albinas Jovaišas, Vytautas Vanagas, Vilnius: Vaga, 1990.
- ¹² *Egzodo Donelaitis: Lietuvių išeivių tekstai apie Kristijoną Donelaitį*, sudarė ir parengė Mikas Vaicekuskas, Vilnius: Aidai, 2001.
- ¹³ *Iš vokiškųjų raštų apie Kristijoną Donelaitį*, parengė Leonas Gineitis, (ser. *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 13), redakcinė komisija Liucija Citavičiūtė, Pietro U. Dini, Juozas Girdzijauskas, Albinas Jovaišas, Darius Kuolys, Sigitas Narbutas, Dainora Pociūtė-Abukevičienė, Mikas Vaicekuskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002.

mitologijos – pranešimai¹⁴. Konferencijoje skaitytų pranešimų pagrindu buvo parengti 20 šiame (to paties pavadinimo kaip konferencija) rinkinyje spausdinamų straipsnių – Romos Bončkutės, Carmen Caro Dugo, Adriano Cerri, Liucijos Citavičiūtės, Rūtos Eidukevičienės, Jolantos Gelumbeckaitės, Vladimiro Gilmanovo, Rolando Kregždžio, Rimvydo Laužiko, Ingės Lukšaitės, Kęstučio Nastopkos, Rimos Palijanskaitės, Dariaus Petkūno, Žavintos Sidabraitės, Viktorijos Šeinos, Vaido Šeferio, Marijaus Šidlausko, Axelio Ernsto Walterio, Jekaterinos Zykovos ir Vilmos Zubaitienės. Dalis jų buvo žymiai išplėsti ir atnaujinti. Taip pat buvo pasiūlyti ir keli nauji tekstai – Almos Lapinskienės, Nerijos Putinaitės ir Dainiaus Razausko. Knyga pradedama Lietuvos Evangelikų Liuteronų Bažnyčios vyskupo Mindaugo Sabučio konferencijoje pasakyta sveikinimo kalba.

Mokslinių straipsnių rinkinyje *Kristijono Donelaičio reikšmės* pristatoma itin marga Donelaičio tyrimų problematika – istorinis, kultūrinis ir literatūrinis kontekstas, šiuolaikinė jo kūrybos analizė, atminimo recepcija ir įamžinimas, kūrybos įvaizdinimas, vertimo į užsienio kalbas istorija ir problematika, kalbos ypatybių tyrimai, mitiniai vaizdiniai ir kt., apibendrinami jau atlikti lietuvių literatūros klasiko aplinkos, kūrybos tyrimai ir brėžiamos gairės tolesnėms studijoms. Dalis straipsnių yra analitiniai tyrimai, dalis pristato naujausius tyrimus, atspindi naujausias metodologines prieigas prie Donelaičio kūrybos, dalis yra diskusinius klausimus keliantys probleminiai tekstai, esama itin netikėtų atradimų, reikšmingai papildančių donelaitianą, kuri lietuvių literatūrologijoje turi jau susiformavusias tradicijas. Čia iškyla Donelaičio kaip lietuvių pasaulietinės literatūros pradininko, kurio kūryba priklauso pasaulinės raštijos aukso fondui, įtaka besiformuojančiai lietuvių kultūrai, aukštojo literatūrinio stiliaus tapsmo procesas, Apšvietos idėjų sklaida lietuviškai

¹⁴ Konferencijos programą žr. *Kristijono Donelaičio reikšmės (XIV Jurgio Lebedžio skaitymai): Tarptautinė mokslinė konferencija / The Meanings of Kristijonas Donelaitis (XIV readings of Jurgis Lebedys): International academic conference: Programa ir tezės / Programme and abstracts, 2014 m. gruodžio 9–10 d. / 9–10 December 2014, parengė Mikas Vaicekauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2014, + CD Mp3: Kristijonas Donelaitis, *Metai*, skaito Rolandas Kazlas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, [2014].*

kalbančioje bendruomenėje, taip pat Donelaičio veiklos įvairiapusiškumas: greta visiems žinomos jo poemos *Metai* tiriami iki šiol į klasikos kanoną pakankamai neintegruoti jo tekstai – įrašai metrikų knygose ir kt. Donelaitis – ypatingo regiono rašytojas, susijęs su Rytų Prūsijos kultūrine aplinka, kurią pažįstame vien iš archyvinės medžiagos. Šio regiono etnografinės ypatybės, socialinės ir etninės problemos yra rekonstruojamos ir iš Donelaičio raštų. Svarbūs Donelaičio kūrybos vertinimų, jo kritinės recepcijos raidos įvairiais laikotarpiais tyrinėjimai. Interpretuojant *Metus*, pasakėčias ir kitus kūrinius, atsižvelgiama į tekstologų, lingvistų, etnologų ir kultūrinio-istorinio konteksto tyrinėtojų pasiekimus. Taip pat reikšmingos problemos, su kuriomis susiduria vertėjas, verčiantis Donelaitį į užsienio kalbas, pristatantis lietuvių raštijos istoriją pasauliniame kontekste (Donelaičio *Metai* – vienas dažniausiai verčiamų ir į daugiausia kalbų išverstas lietuvių literatūros tekstas).

Donelaitis nuo XIX a. pradžioje prasidėjusios romantizmo epochos sulaukia mokslininkų dėmesio, tačiau jo tyrinėtojams dažnai atrodo lyg vienišas genijus, iškilęs itin sunkiomis sąlygomis ir ilgai vertintas vien filologiniu aspektu. Šiandien svarbu apibrėžti, kuo jis gali būti įdomus kaip pasaulinės literatūros atstovas, suformuotas Vakarų kultūros ir protestantiškos krikščionybės tradicijų. Donelaičio raštuose viskas atrodo svarbu ir prasminga: archajiškos kalbos subtilybės, eilėdara, moraliniai imperatyvai, įtampa tarp pasirinktų klasikinių formų ir jomis aprašomos kaimo buities.

Mikas Vaicekauskas

IŠGIRSTAS XXI AMŽIUJE

VYSK. MINDAUGAS SABUTIS

2014-aisiais mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus metais minėjome Kristijono Donelaičio gimimo 300-ąsias metines. Neatsitiktinai prieš šio iškilaus žmogaus vardą nerašau titulų, nuopelnų ir pan. Daugeliui mokyklinėje chrestomatijoje šiaip ne taip perskaičiusių „Jau saulelė vėl atkopardama budino svietą...“ tai ir buvo viskas, kas iš Donelaičio liko. Na, dar nebent edukacinį procesą praskaidrinanti mokytojo(-s) pastaba, kad ten, kur suredaguota kitaip, originaliai turėtų būti *šūdvabalis*. Tiems, kas įsiminė daugiau, liko Donelaitis – poetas, vienintelis iš lietuvių įtrauktas į pakankamai mistiškai skambantį pasaulio literatūros „Aukso fondą“, visokių įrankių ir instrumentų – barometrų, termometrų, fortepijonų meistras. Tada tamsa, nutautėjantys lietuvininkai būrai ir Donelaitis, kaip jų *pastorius* (sugalvotas terminas, kurio patys lietuviai liuteronai niekada neturėjo, nes jų dvasininkai buvo ir yra kunigai).

Lietuvos liuteronams Kristijonas Donelaitis visuomet turėjo didesnį artumą. Visų pirma kaip konfesinės mažumos pasididžiavimas šalia Martyno Mažvydo, Stanislovo Rapolionio, Abraomo Kulviečio, Jono Bretkūno ir kitų, pasižymėjusių nepaprastu indėliu lietuvių kultūrai. Ne mažesnis, o gal net didesnis buvo ir yra Donelaičio emocinis artumas, nes jo išraiška, pasaulio suvokimas ir įvairūs palyginimai yra artimi visiems, kas savo, savo tėvų ar senelių namuose skaitė ar girdėjo pamokslus iš *Mišių knygos*, giedojo iš „siaurikių“ – giesmynų gotikiniu šriftu, o ir šiandien gieda nemažai giesmių, kurias giedojo ir Donelaičio laikų lietuvininkai, bei ruošiasi konfirmacijai iš to paties *Mažojo katekizmo*.

Kad ir kaip būtų, Donelaitis buvo gana tolimas. Nors daugeliu aspektų jis ir jo laikmetis yra tikrai ištyrinėti, neretai apimdavo jausmas, kad iš Prūsų, arba Mažosios Lietuvos į Didžiąją Lietuvą ilgai trunkanti kelionė taip niekada ir nepasieks to kito kranto. Gal tik tekstas tarsi jūros išmestame užvaškuotame butelyje liudys apie jį, bet jis pats taip ir liks nepažintas bei nesuprastas. Juolab kad lig šiol bendraujant su kitų šalių žmonėmis – latviais, estais, suomiais, vokiečiais – jausdavosi, kad jie kažkur patirties, intuityviame lygmenyje yra arčiau Donelaičio nei daugelis lietuvių.

Artėjant jubiliejui atrodė, kad įvyks eilinis programinis minėjimas, straipsniai, įamžinimai ir pan. Tačiau reikia pripažinti, kad susidomėjimas Donelaičiu pranoko (bent jau šio teksto autoriaus) visus lūkesčius. Tiek klausimų, pastebėjimų, svarstymų, įspūdžių ir tiek puikių planuotų ir visiškai neplanuotų iniciatyvų suteikė vilties: nejaugi Kristijonas Donelaitis prabilo? Negi jis po keleto šimtmečių yra išgirstas? Regis, taip! Jei taip, tai kodėl? Kodėl dabar?

Gali būti, kad atsakymas arba bent tam tikra jo dalis glūdi tame, kas Donelaitis buvo – liuteronų kunigas. Esu visiškai įsitikinęs, kad pirmiausia jis buvo kunigas, o po to visa kita. Ir čia vertėtų paliesti kai kuriuos dalykus, esančius liuteroniškoje teologijoje. Jie kartais primirštami, tačiau vėl būna aktualūs, kai tikintieji ieško atsakymų Dievo Žodyje ir Bažnyčios mokyme.

Martino Lutherio, o vėliau ir liuteronų bažnyčios teologų žmogaus vieta kūrinijoje ir visuomenėje yra suvokiama per pasaulimą. Dievas, kuris tebėra kuriantis, laimina žmogų per kito žmogaus darbą. Ir pats žmogus gyvenime turi tam tikrą pasaulimą, kuriame jis kaip krikščionis turi atsiskleisti. Lutheris tai vadino „Dievo kaukėmis“, kur Dievas nematomai veikia žmonėms per žmones.

Pats Donelaitis stengėsi įgyvendinti savąjį pasaulimą būdamas ganytoju ir ganomuoju. Jo kalbėjimas ir raginimas buvo toks, kad kiekvienas savame pasaulyje išsilaikytų ištikimas. Kaip būdinga liuteronų bažnyčiai, Donelaitis neturėjo jokių optimistinių iliuzijų žmogaus ar visuomenės atžvilgiu. Juolab pats kilęs iš laisvųjų valstiečių šeimos, visą gyvenimą stebėjo lietuvininkų įbaudžiavinimo procesą. Fizinė baudžiava ir kasdieniai sunkumai yra tik viena pusė, tačiau to lydimas dvasinis nuskurdimas yra kas kita. Gailėdamasis buitės vargų prispaustų žmonių, jis ragino

nepalūžti dvasiškai. Nes dvasinis palūžimas reiškia savęs kaip Dievo kūrinio, kartu ir Kūrėjo išsižadėjimą, paniekinimą ir atmetimą. Ir jei buityje prispaustas žmogus turi mažai pasirinkimo, tai kaip Kūrinys jis yra visiškai laisvas, nes jo laisvė yra Dieve. Čia vėl verta prisiminti Lutherio posakį: „Krikščionis yra visiškai laisvas visko viešpats; krikščionis yra uoliausias visų tarnas ir visų nuosavybė“. Kaip sukurtas, Dievo mylimas, per Kristų atpirktas, Šventąja Dvasia pašventinamas žmogus jis dvasiškai yra visiškai laisvas ir jo sąžinės reikalai priklauso tik jam ir Dievui. Šioje vietoje nėra jokios galios, kuria būtų pateisinamas sielos pavergimas. Iš kitos pusės, kiekvienoje situacijoje ir visuose pašaukimuose krikščionis turi save išpildyti, patarnaudamas visiems ten, kur jis yra – kaip samdinys, būras, tėvas, motina, mokytojas, kaimynas ir t. t. Tik tuomet net ir didžiausiame varge reiškiasi tvarka, santarvė ir ramybė. Ir priešingai – kai pašaukimas neišpildomas – kad ir kokiomis sąlygomis žmogus gyventų, jo gyvenimui gresia chaosas ir Dievo bausmė.

Liuteronų teologijoje aiškiai atskiriamos dvi karalystės ir dvi valdžios. Viena – Dievo Karalystė, Bažnyčia, valdoma paties Dievo Žodžiu ir Sakramentais. Kita – pasaulietinė, valdoma žmonių, skirtų palaikyti tvarką. Luominė ar socialinė nelygybė yra tam tikra duotybė, kuri, patinka mums ar ne, egzistuoja ir egzistuos. Tačiau ne tik pavaldiniai, bet ir valdantieji, jų galios turi tam tikras ribas. Donelaitis ne veltui perspėja ir bara tuos, kurie pagal pareigas turėdami bausti prasižengusius, engia ir niekina paklusnius pavaldinius. Jie taip pat ir net labiau nei vargdieniai paniekina Dievą ir neišpildo savojo pašaukimo, tapdami blogio skleidėjais.

Kaip Donelaičio gamta, taip ir žmogaus gyvenimas: *Metuose* yra ir tamsa, ir mirtis, ir skausmas, ir baimė. Toje pačioje gamtoje yra šviesa, viltis, atbudimas, naujos kartos užgimimas. Taip ir žmonių gyvenimas: tamsus ir be vilties iš vienos pusės ir kupinas vilties bei tvarkos iš kitos. Ir visa tai vyksta Dieve. Tik neprotinga, be valios gamta liūdi ir garbina Dievą taip kaip nustatyta, o žmogus turi arba tikėjimu ir sava valia Dievą garbinti, arba nuo Jo atsimesti, taip prarasdamas bet kokią viltį ir likdamas dvasinėje žiemoje. Ir nors žmogus savo jėgomis tikėti nepajėgus, bet dėl Dievo malonės, Jo skelbiamo Žodžio jis turi tikėjimą, pažįsta tiesą, nors neretai ją ir atmeta. Tad ar laisvas, ar įbaudžiavintas, ar turtingas, ar vargšas, jis privalo savo gyvenimą tvarkyti pagal Dievo valią,

prisimindamas Dievo Įstatymą ir gailestingumą, garbindamas Dievą, Jam dėkodamas ir Juo vienu pasikliaudamas.

Ir pagyrimai, ir papeikimai, ir paraginimai, ir paguodos žodis yra susiję su žmogaus esama situacija ir jo santykiu su Kūrėju bei savo artimu. Visa – žmogus, gamta ir Dievas – yra susiję tarpusavyje. Sulaužant darną, byra ir tvarka. Laužant Įstatymą, pasitikint arba ieškant paguodos pasaulyje, jo madose, kopijuojant kitų luomų elgesį arba piktnaudžiaujant turtais bei galia tik dar labiau išryškėja dvasinis ir moralinis skurdas bei tuštzybė ir baisiausia nuodėmė – netikėjimas.

Lutheris surašė „Namų lenteles“, kurios kaip *Mažojo katekizmo* priedas spausdinamos iki šiol. Tai – Šv. Rašto ištraukos su paraginimais ir nurodymais, kaip turi gyventi krikščionys tėvai, vaikai, vyrai, žmonos, tarnai, šeimininkai ir t. t. Kiekvienas tokiu būdu turi priimti atsakomybę už savo gyvenimą ir apmąstyti, kaip jis kaip krikščionis ne tik elgiasi, bet ir su gailestingumu ir meile patarnauja kitiems. Pirmiausia – patiems artimiausiems. Pietizmo įtakoje atsakomybė už tikėjimą ir šventą gyvenimą ypatingai buvo perkelta asmeniui. Todėl namai, ūkis, santykiai su pavaldiniais ar šeimininkais, vaikų išmokslinimas, pamaldų lankymas ir šventas gyvenimas buvo kunigo Donelaičio tema. Žmogus teisiai gali sielvartauti dėl daugelio gyvenimo sunkumų ir guostis dėl jų Dievui bei savo artimui. Bet žmogus negali nieko kaltinti, jei išsižada savojo pašaukimo. Dėl to kaltas tik jis pats.

Kodėl Donelaitis buvo išgirstas? Jis ne revoliucionierius, ne socialinis reformatorius, ne aistringas vienos ar kitos ideologijos šalininkas ar priešininkas. Kuklus kaimo klebonas, gyvenęs jį supančioje tamsoje ir skurde. Kodėl jis tapo mums artimesnis nei prieš keletą dešimtmečių? Visi atsakymai turėtų prasidėti žodeliu „gal“.

Savo pavyzdžiu jis parodė, kad iš laisvų namų, pasiturinčios ir išsilavinusios aplinkos patekus į tamsą, įmanoma ne susitapatinti su ja, o paveikti ir keisti pagal savo galimybes, kad bent kas toje aplinkoje pamatytų šviesą ir būtų tokiu žmogumi, kokį jį nori matyti Dievas. Tai rimtas iššūkis mums, pamėgusiems kaltinti viską ir visus, trukdančius ar nesudarantius sąlygų „atsiskleisti“.

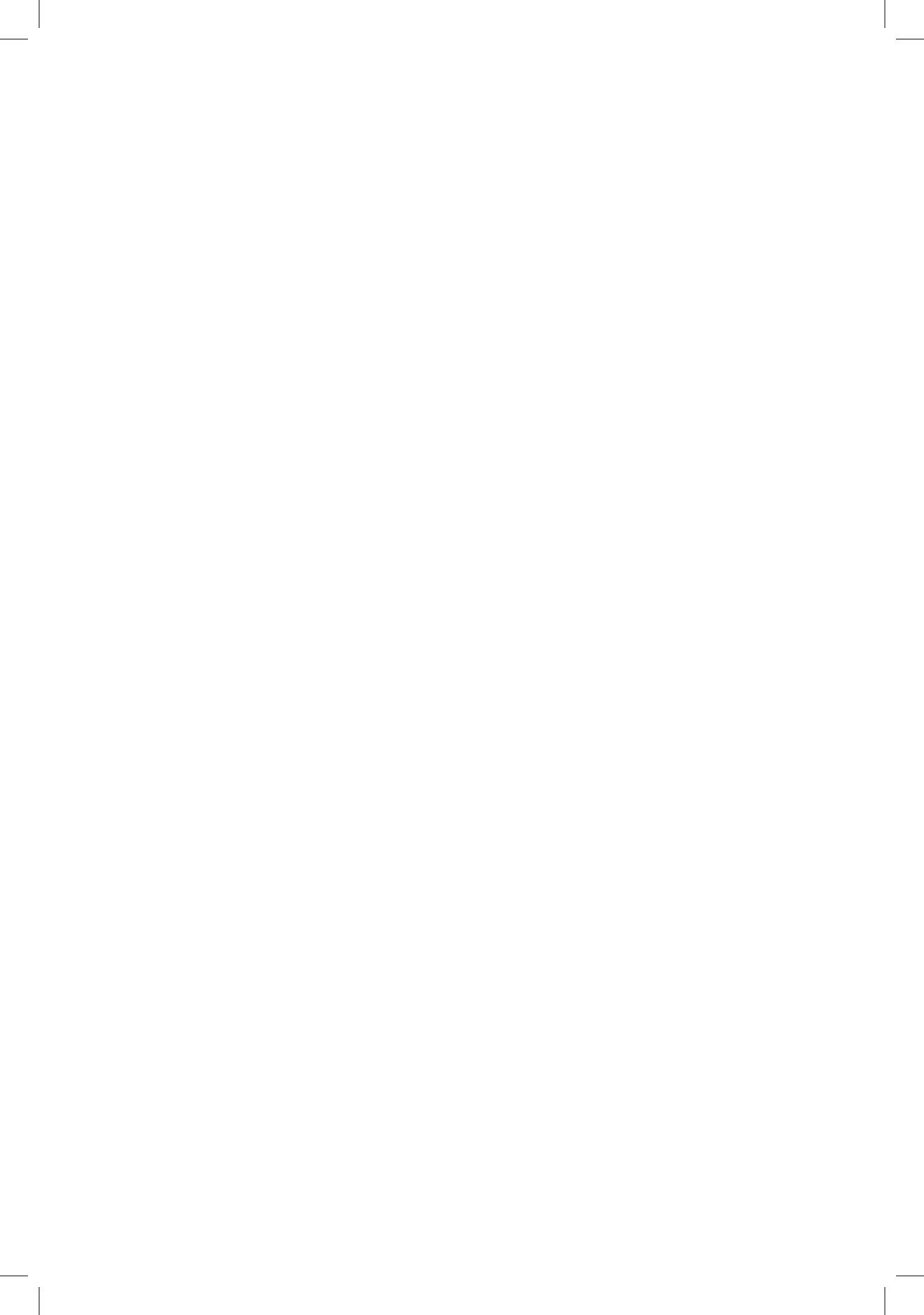
Mūsų aplinka persunkta neaiškių lozungų, reklaminių triukų, infantilus sentimentalumo ir nežmoniško žiaurumo. Erdvėje daug žodžių,

garsų ir vaizdų, bandančių mus įtikinti, paveikti, pakeisti, bet turinčių mažai ką bendra su konkrečia tikrove. Daug atsakymų į klausimus, kurių neužduodame, o mažai pasakoma apie tai, kas mums rūpi. Daug ekspertų, išmanančių kiekvieną gyvenimo sritį, daug iliuzijų apie geresnį pasaulio kūrimą, daug lūkesčių ir visiškai mažai tikro pagrindo.

Gal.

Tikiuosi, kad 2014-ųjų susitikimas su kunigu Kristijonu Donelaičiu buvo ne vienkartinis. Linkiu mums visiems, kad kiekvienas susitikimas su juo padėtų pakelti akis nuo purvo, tamsos, rutinos ir paskatintų nauju žvilgsniu pamatyti savo gyvenimą: kaip aš išpildau tai, kam esu Viešpaties pašauktas ir kur man suteikta galia išsipildyti kaip vyrui, žmonai, vaikui, vadovui, pavaldiniui, piliečiui, kaimynui. Galiausiai – kaip skambėtų kunigo Kristijono Donelaičio hegzametas, jei jis aprašytų mano gyvenimą?

DONELAIČIO ŽODŽIO SKALSA

MARIJUS ŠIDLAUSKAS

Anotacija. Straipsnyje iškeliamas Kristijono Donelaičio meninio žodžio dialogiškumas, paveikumas ir tvarumas, ieškoma naujesnių jo estetiškos gyvybės argumentų ir kontekstų. Formuluojuama atraminė tezė: kūrybišką dialogo santykį, užtikrinantį adekvačią recepciją, laiduoja Donelaičio kalba, jos balsų polifonija, kylanti iš unikalios kalbinės klausos ir vaizduotės. Donelaičio hegzametas steigia pasaulio tvarką per gimtosios kalbos tvarką – pačiu natūraliausiu ir patikimiausiu būdu ir šia ontologine prasme mums yra niekuo nepakeičiamas, svarbesnis už Homerą ir Vergilijų. Sveikata ir energija trykštanti klasiko kalba yra įvairiais lygmenimis „žaidžianti“ – žaidžiama žemojo ir aukštojo (hegzametas) stiliaus, hiperbolės ir litotės kaktomuša, fantastiškais metaforomis, žaidžiama gramatiniais laikais ir veiksmažodžio tranzitivumu, „lėtos“ sintaksės ir žaibiškų kalbinių asociacijų kontrastais. Donelaičio žodžiui būdingas renesansinis apstas ir holistinis junglumas, švietėjiškas praktiškumas ir barokinės vaizduotės aistra. Jo estetika suaugusi su etika, o socialumas įgyja ontologinę perspektyvą.

Jubiliejiniai 2014-ieji Kristijono Donelaičio metai dar kartą patvirtino lietuvių literatūros ažuolo šaknų gylį ir viršūnės aukštį, jo šakų tvirtumą ir lajos sodrumą. Dar kartą įsitikinome, kad mūsų kertinis klasikas patikimai dirba savo darbą, jau kartų kartas mokydamas gyvenimo išminties, vesdamas iš žiemos rūpesčių į pavasario linksmybes, įpareigodamas vasaros darbams ir apdovanodamas rudens gėrybėmis.

Donelaitis tarsi kviečia klasikinę tradiciją suvokti ne kaip muziejinę relikviją, bet kaip nuolat atsinaujinantį ir save perkuriantį naratyvą, galintį paaiškinti ir dabarties pasaulio prasmes bei beprasmybę. Juk tekanti tradicijos gyvybė yra ne kas kita kaip dialogas tarp skirtingų chronotopinių taškų, laiko ir vietos prieigų. Tai suinteresuotas praeities ir dabarties pašnekesys, brėžiantis ateities perspektyvą. Toks pašnekesys vaisingiausias tada, kai jis asmenišką, atvirą ir nenutrūkstamą, o ne tarnybinį, proginį ar pramoginį. Tokį pašnekesį įsivaizduoju kaip bendravimo su didžiuoju klasikų idealųjį siekinį – kaip dialogą, atveriantį Donelaičio žodžio gyvybę ir turintį galios tęstis visais metų laikais. Beje, panašaus intymesnio ir tikresnio santykio ilgėjosi ir pats *Metų* autorius, Selmo lūpomis „kaip viernas klaps pamokindams“: „Bet tikt būriškai, kaip draugas jūsų pažįstams, / Jums tiesiog pasakiau, kaip man pasakyt pasitaikė“ (Rg 891–892)¹. Kalbantysis kreipiasi į mus kaip krikščionis į savo artimą, norėtų šnekėtis ne svetima, bet savųjų kalba. Sutapimas su būrais ir jų būriška šneka čia įprasmina ne tiek fizinį, horizontalųjį socialumą, kiek vertikalųjį, sakralinį bendrumą, lietuviškai sankcionuotą jau Martyno Mažvydo kreipinio *broliai ir seserys*. Bylodamas *mes* vardu Donelaitis iškelia būtiškąją bendruomeninės vienybės, *communio*, vertę, tarsi priešindamas ją šiandien sužydėjusiam egocentrizmui ir narcisizmui, besiplėšančiam dėl pažeistų individo teisių, tačiau piršto nepajudinančiam bendrojo labo vardan. Tokia, sakytume, priešrovinė poeto laikysena akivaizdžiai kontrastuoja su rinkos visuomenėje klestinčiu grobuonišku savanaudiškumu, susvetimėjimu, socialine atskirtimi. Taigi Donelaitis ir tiesioginėmis intonacijomis, ir savo kūrybos moralinėmis bei metafizinėmis prasmėmis iškyla kaip esmingai bendruomeniškas ir dialogiškas autorius.

Tuomet kyla klausimas – kodėl iš principo dialogiškas Donelaitis vis dėlto lieka nemažai daliai visuomenės neparankus, nesuprantamas,

¹ Tyrime naudota ši *Metų* redakcija: Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, vyriausiasis redaktorius Mikas Vaicekauskas, t. 1: *Metai: dokumentinis ir kritinis leidimas*, sudarė Mikas Vaicekauskas, dokumentinį leidimą parengė Mikas Vaicekauskas, kritinį leidimą parengė Daiva Krištopaitienė ir Mikas Vaicekauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2015, p. 5–217. Toliau cituojant *Metus* tekste nurodoma poemos dalis ir eilutė.

svetimas? Peršasi paradoksali išvada, kad būtent poeto kalba – tai, kuo labiausiai didžiuojamės – yra tas didysis jo recepcijos trukdis, užprogramuojantis žodžio vargus, prasidedančius su *Metų* chrestomatinių eilučių skandavimu mokykloje. Išties, nė vienas iš Donelaičio kalbos formaliųjų dėmenų – leksika, sintaksė, pagaliau hegzametas, neturintis šaknų lietuvių žodinėje ir rašytinėje tradicijoje – nėra šiandienės komunikacinės erdvės švietalas. Tačiau žvelgiant į klasiko kalbą kaip į organišką meninę visumą, autentišką mūsų istorinės ir dvasinės raidos liudijimą, tai, kas rodomi atgyvena ar balastas, ima vertis kaip kūrėjo originalumas ir unikalumas. Štai čia slypi didysis pašnekesio su Donelaičiu iššūkis ir lituanisto humanitaro kūrybinės išmonės bei kompetencijos egzaminas.

Suglaudus tai, kas pasakyta, galima formuluoti atraminę šio teksto tezę: kūrybišką dialogo santykį, užtikrinantį adekvačią recepciją, laiduoja Donelaičio kalba, jos balsų polifonija, kylanti pirmiausia iš unikalios poetinės klausos ir vaizduotės. Šios kalbos šaknys yra maitinamos Danieliaus Kleino ir Jono Berento giesmynų bei maldynų, taip pat gyvai girdėtos liaudies kalbos ir Jokūbo Brodovskio rinktos lietuvininkų tautosakos. Literatūrinį rūbą ši kalba įgyja kaip savitas Antikos, Baroko ir Klasicizmo retorinių modelių ansamblis, paklūstantis organizuojančiam hegzometro ritmui. Donelaičio hegzametas – ne tik formalus poetinės kalbos sąrangos įrankis, bet ir būdas sutramdyti chaosą, įtvirtinti pasaulio tvarką ir vertybių gradaciją. *Metų* erdvėlaikis yra tvarkos pasaulis, grindžiamas tvaria vertybių hierarchija. Jo architektoninis principas – priešybių kontrastas, simetriška jų pusiausvyra, įtvirtinta keturių metų laikų kompozicijos. Visumos struktūrą ir ritmą steigia archetipinės *šviesos / tamsos, šilumos / šalčio, aktyvumo / ramybės, gyvybės / mirties* priešpriešos. Jas atkartoja ir papildo kontrastinės poros, ženklinančios ontologinę (*viršus / apačia, dangus / žemė*) ar socialinę-moralinę tvarką (*ponai / būrai, kaimas / miestas, darbas / tingėjimas, viežlybieji / nenaudėliai*). Vidinę šių kontrastų vienovę ir gyvenimišką dialektiką vaizdžiai pailiustruoja donelaitiškas *grečno grūdo* ir *grečno šūdo* sugretinimas (Vd 267–268) arba priminimas, kad „[p]ons šilkuos, o būrs šiauduos verkšlen pasislėpęs, / Ik abu po to protingai pradeda mislyt“ (Rg 444–445). Donelaičio pasauliui negresia epistemologiniai lūžiai, ekonominės ir finansinės krizės, aktualioji neurozė ar suicidinė depresija. Šio pasaulio žmogus

vargsta ir džiaugiasi, užmiega ir pabunda jausdamasis tvarkingo ir prasmingo kosmoso dalimi, jis gyvena ir miršta ta tvarka pasitikėdamas. Todėl mums, kalbantiems lietuviškai, Donelaičio hegzametas tampa svarbus ir ontologiškai, nes pasaulio tvarką steigia per gimtosios kalbos tvarką – pačiu natūraliausiu ir patikimiausiu būdu. Šia prasme Donelaitis mums niekuo nepakeičiamas, svarbesnis už Homerą ir Vergilijų. Tad kalbėtis su Donelaičiu – tai ne tik aiškintis literatūrinius, etninius ar socialinius jo kūrybos ypatumus, bet ir įsiklausant į jo hegzametą girdėti amžinąją būties ritmą, tikėti jo dūžių prasme. Kartu girdėti save, savo istoriją, susivokti savo krašto ir pasaulio tvarkoje. Ar tai nėra patikima prielaida visaverčiam, nenutrūkstamam dialogui, turinčiam ateities perspektyvą?

Donelaičio kalba, lygiai kaip Miguelio de Cervanteso, Williamo Shakespeare'o ar Levo Tolstojaus kalba, imli gyvenimo įvairovei, būties turtingumui. Ji tarsi alksta būties – trokšta jos kuo daugiau aprėpti ir sugerti, idant sugrąžintų dešimteriopai. Kaip ir didžiųjų pasaulio klasikų, Donelaičio žodžiui būdingas tas pats egzistencijos prasmės, moralinės tvarkos ilgesys ir socialinio teisingumo rūpestis. Taip, Donelaičio žodis alkanas, smalsus ir kibus, nepatogus persisotinusių visuomenių adrenaliniams paūmėjimams, jų pastišams ir simuliakrams. Tačiau šis žodis buvo pajėgus sukurti universalų pasaulio modelį, įkurdinti pasaulio centrą tolimame jo užkampyje, Tolminkiemyje, šitaip tapdamas nepamainomu vaistenuo įgimtų ir įgytų provincialumo ligų. Tarsi primindamas ištarmę, kad pradžioje buvo žodis, mūsų klasikas parodo, kokie reliatyvūs yra nūdienos civilizacijų centro / periferijos žaidimai. Nes jei nepasitikima pasaulį ir jo prasmę steigiančiu bei saugančiu žodžiu – viskas yra provincija.

Metų gyvenimo ciklas nepajudinamas, jo gyvybės ritmas amžinas kaip pasaulis. Kartu toji Vyžlaukio visata, jos gamta ir žmonės – judrūs ir gyvastingi, nes tokia yra Donelaičio kalba. *Metų* saulėlė – nepailstamai atkopianči ir būriškai besijuokianti, spinduliuojanti buvimo po saule prasmę ir tuomet, kai linksmybių ir gėrybių nepalyginamai mažiau nei darbų, rūpesčių ir vargų. Šitaip butis pakylėjama iki būties. Pakylėjama negražinant ir neidealizuojant, tik pasikliaujant žodžio galia.

Įdomu, kad Donelaičio žmogus nesižavi gamta, jos tarytum „nepasitebi“. Užtat natūraliai tą gamtos grožį „suvirškina“ – pagal alimentarinio kodo logiką, kurią savaip patvirtina ir klasiko žodžio alkanumas.

Šitaip gamtos grožis pavirsta kalbos grožiu ir gyvybe. Donelaičiui tai pavyksta tarsi savaime, paklūstant nerašytiems pasaulio dėsniams, panašiai kaip „ant ežerų visur langai pasidaro, / Lygiai kaip antai stiklorius įdeda stiklą“ (Žr 3–4). Toks kalbinis gamtos „natūralizavimas“ leistų *Metų* autorių sieti su Friedricho Schillerio aprašyta *naivumo*, priešinamo *sentimentalumui*, estetika. Naivumą Schilleris suvokė kaip žmogaus pirmą pradę sutaptį su gamta, kaip tiesioginį gamtos išgyvenimą be idealizacijos momento, kai gamta nereflektuojama, jos nesuilgima ir kai poetas tarsi pats yra gamta. Naiviajam tipui Schilleris priskyrė Homerą, Ariostą, Shakespeare'ą (iš lietuvių čia galėtume įsivaizduoti Antaną Strazdą ir Sigitą Gedą bei jų pasaulėjautos brolius ir seseris).

Ne svetima Donelaičiui ir žaidimo – esminės Schillerio estetikos atramos – idėja. *Žaisti* yra pamėgtas *Metų* autoriaus topas, priklausantis itin produktyviam semantiniam lizdui, apimančiam ir *šokinėti*, *šokti*, *mūdrauti* (gyvai judėti, būti smagiam, linksmam), *sūtyti*, *lošti*, *juoktis*, *spardyti*, *dūkti*. Prisiminkime, kaip saulelė „ant dangaus išgaidryto sėdėdama žaidžia“ (Vd 51). Turint galvoje autoriaus muzikinius polinkius ir tai, kad žodis *žaisti* daugelyje kalbų, įskaitant vokiečių *spielen*, reiškia ir *vaidinti*, *groti*, *skambinti*, *griežti*, galima geriau permąstyti specifiskai donelaitiškas konotacijas tokių eilučių kaip „[...] štai špielmonai susibėgo / Ir savo būriškus ant šokio skambino žaislus“ (Rg 218–219). *Metuose* žaidybiškai pasitelkiama iš vėžių išmušanti metafora (*rudenis*, *ans dramblis*) ir barokiškai kandi metonimija (mėslo kvapų besibaidanti *poniška užkumpusi nosis*), hiperbolė ir litotė, burleskiškos veikėjų kalbos ir situacijos. Žaidžiama veiksmažodžio – pagrindinio estetinės energijos nešėjo – tranzityvumu (plg. *krūmus ošino dainos*; *gervins skambina dangų*; *vasara jau prastojo mus*), gramatiniais laikais. Pamėgtas būtasis atstoja poetinį esamąjį, kuriame kai kada kurioziškai užsimirštama, ir veikėjams (tarp jų ir autoriui) besišnekant praslenka kelios savaitės. Vienkartinės istorijos įgyja dažninę prasmę, o žodis *pernai* (pavartotas 14 kartų) gali reikšti, kad tai atsitiko ir pernai, ir šiomet, ir visados².

² Plg. Tomas Venclova, „Erdvė ir laikas Kristijono Donelaičio *Metuose*“, (1971), in: Tomas Venclova, *Pertrūkis tikrovėje: Straipsniai apie literatūrą ir kultūrą*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013, p. 21, 23.

Tai jaunatviška, sveikata ir energija trykštanti kalba (plg.: Pričkus „kūliais pro duris iššoko“ (Vd 148), „Ir gaspadoriai su bernais šienaudami spardės“ (Vd 437)) – nuotykinga, šelmiška ir, žinia, ne visada *viežlyba*. Užtat, kad ir žemuoju stiliumi, ji stilingai provokuoja ir mesteli netikėtą sugestiją: o gal „lietuvininkai savo viežlybumą pražaidė“ (Vd 355) kaip tik dėl to, kad buvo nepakankamai žaismingi, kad pritrūko kūrybiškumo ir vaizduotės būties žaismei įprasminti? (Čia Donelaitis, tarsi žaismingai tikrindamas mūsų akcentologinį pasikaustymą, vartoja tvirtapradės priegaidės reikalaujantį žodį *pražaišti* (nudėti, pamesti, pradaigoti; plg.: „Taigi dabar glūpai kisielių visą pražaidėm“, Vd 559), o ne *pražaisti* (žaidžiant prarasti, netekti); naujausiame *Raštų* leidime teisingas kirtis pagaliau gražintas).

Kūrybinės fantazijos požiūriu Donelaitis yra mums davęs įsidėmėtiną pamoką, parodančią, kur slypi tikrasis šios srities originalumas ir meistriškumas. Atkreipkime dėmesį, kaip jo estetika įsigudrina įveikti logiką – ir tada mezliava su baudžiava tampa *mielos*, gručė – *mandagi*, o žolės – *šlovingos*. Žinia, demokratinis *Metų* siekis ir patosas – nuleisti žmogų iš antikinės idilės zefyrų ir nimfų pasaulio, pastatyti jį ant tvirtos, prakaito ir mėšlo kvapų prisigėrusios žemės. Tačiau kūrinio kalba demonstruoja ir priešingą judesį – iškilti iš šerpetotos būrų šnektos į hegzometro aukštį, išlaisvėti metaforos šuoliui, nerti į tropų tirštumą. Poeto metaforos turi mažai ką bendra su realybės proporcijomis, bet kaip jos prisodrina tekstą ir šokdina mūsų vaizduotę! Savo ryškiuosius vaizdus ir situacijas Donelaitis ne atkuria, o sukuria, steigdamas kalbinę tikrovę, kuri neimituoja gyvenimo, nemėgdžioja jo raidės, o perteikia dvasią, užčiuopdama jo gyvastingąjį geluonį.

Žaismė svarbi ir šiandieniuose socialiniuose bei estetiniuose žaidimuose, tačiau ji jau nebeturi donelaitiškos ontologinės ašies ir paprastai tėra bandymai apgauti egzistencinį nuobodulį ir beprasmybę. Mes jau nebesijaučiame tvarkingo ir prasmingo kosmoso dalimi, o tik atsitiktine beribio chaoso dalele, besistumdanti su kitomis dalelėmis dėl vietos po saule. Ir stumdomės dėl šilumos, o ne dėl šviesos, kurią surimuojujame su tiesa tik užtraukę himną. Ką gi, elgiamės panašiai kaip Plaučiūnas, kuris „šviesoj krapinėdams jau šviesos nepažino“ (Rg 735).

Donelaitis, kaip būdinga epikams, kalba neskubėdamas, derindamas gamtos ir buities panoramas, kinematografiškai išdidindamas detales, bet

svarbiausia – mėgaudamasis pačia kalba, skonėdamasis „pasaka savo“. Ir tarsi bylodamas – kalbą, nelyginant gerą vyną, reikia gerti lėtai, skalaujant gomurį mažais gurkšneliais, pasigardžiuojant visa skonio atspalvių puokšte. Jo hegzometro, sintaksės lėtumas yra, sakytum, sugėręs lietuviško būdo lėtumą, tačiau šiam lėtumui vidinio parako teikia kalbinių asociacijų greitis, metaforinio perkėlimo šuolis. Tasai išorinio lėtumo ir vidinio eiklumo kontrastas yra vienas savičiausių ir įdomiausių Donelaičio stilistinės raiškos bruožų, jo kalbinio talento *proprium*.

Metų autoriaus kalbėsenoje įdomu pastebėti ir kitas neeksponuojamas įtampas, tarkim, *savas* / *svetimas* plotmės žaismę. Viena vertus, jis mūru stoja už savuosius lietuvininkus, kai šie skriaudžiami ir žeminami. Tačiau bardamas būrus už svetimus apdarus ir madų mėgdžiojimą Donelaitis neišvengia prūsiškojo mentaliteto išpaudo (globėjiškai griežtas požiūris į valdinius), kuris dar labiau išryškėja, kai moralistas imasi praktinių pamokymų. Smulkmenišką iki komizmo būrų gyvenimo riktavimas, pedantiški nurodymai, kur ir ką sėti bei sodinti, kaip apsirūpinti *zoposta*, kaip elgtis su ugnimi (tikriausias priešgaisrinis instruktažas!) – visa tai labai primena tuometinės Prūsijos valdžios *urdelius*. Kitas prieštaravimas – svetimos naujovės peikiamos kalba, kuri pati nestokoja svetimybių (vokiška sintaksė, leksikoje vyrauja slavizmai). Tačiau šios svetimybės juk tėra kalbos istorinės ir sociokultūrinės raidos atspindys, objektyvi neišvengiamybė, kuri negali sumenkinti *Metų* – radikaliausio persilaužimo iš lietuvių kalbos nuosmukio į jos garbę – reikšmės. Negalima nematyti dar vieno svarbaus dalyko – svetimybės ir skoliniai čia paprastai nedisonuoja su kūrinio visuma, jos organika. Poeto talentas sugeba juos prijaukinti taip, kad taptų nesvetimi ir savaip mieli, nelyginant tas „mackiurnikas riešutyti“ (Vd 616), nekantriai laukiantis, kol jį nusiraškys „mūsų nenaudėlės“ lietuvininkės gaspadinės (mat „[v]okietės tokių daiktų bačkas prisirinko / Ir jau kelios jų parduot žakus prisipylė“, Vd 613–614).

Donelaičio kalba iš tiesų nuotykinga, beskaitant „daug dyvų nusiuduoda“. Poetas itin mėgsta paties išrastas, su kontekstu žaidžiančias metaforas, kurios šiaip jau būtų „normalūs“ buitiniai žodžiai – *spardytis*, *skalbti*, *kirmyti*, *susiglamžyti*, įsigudrindamas suteikti joms netikėčiausias konotacijas, kartais netgi priešingas denotacijai. Antai Krizo dukters

vestuvėse moteriškės „lietuviškai kožna tarp jų susiglamžė“ (Rg 102), t. y. gražiau už vokietes pasidabino, pasipuošė, o juk *glamžyti* (lamdyti, mankyti, gniaužyti – kitaip tariant, deformuoti) denotacinė reikšmė yra priešinga. Tiesa, Donelaičio tropai neretai perauga į efektus ir triukus (dėl išgąščio šoko nupuolama po suolu – tris kartus!), peržengiama saiko ir švietėjų taip vertinamo sveiko proto riba, kai Barokas įveikia Apšvietą. Bet tai kartu mėgavimasis kalbos ir vaizduotės galimybėmis, jų laisvės bei žaismės triumfas. Žaisminga ir Donelaičio šypsena (Pričkų jaunystėje liaupsina net „vaikai be buksvų ir dar žįsdami papą“, Rg 516), kurioje blyksi ir saviironijos lašas. Toks užslėptas Pričkiaus autoriteto parodijavimas (panasių dviprasmybių bei sąlygiškumų aptiktume ir daugiau) koreguoja Donelaičio – tiesmuko didakto įvaizdį ir galėtų būti gardus kąsnelis postmodernaus kirpimo dekonstruotojams.

Donelaitis yra mūsų klasikų klasikas. Jo žodžiui būdingas renesansinis apstas ir holistinis junglumas, švietėjiškas praktiškumas ir barokinės vaizduotės aistra. Jo estetika suaugusi su etika, o socialumas įgyja ontologinę perspektyvą. Bene akivaizdžiausiai tai įkūnija paskutinis poemos žodis *vargsim* – triūsu maitinsimės iš žemės visas savo gyvenimo dienas, kol sugrįšime žemėn, iš kurios buvome paimti. Nes pasakyta: „Palaiminti turintys vargdienio dvasią: jų yra dangaus karalystė“ (Mt 5, 3). Donelaičio žodis, atlaikęs šimtmečių išmėginimus, išties palaimintas. Jis tvers tol, kol gyvuosime mes ir mūsų kalba, nes šio žodžio skalsa – visiems metų laikams.

THE RICHNESS OF DONELAITIS'S WORD

Summary

The jubilee year of Kristijonas Donelaitis not only has confirmed the continuing relevance of the Lithuanian classic, but also has encouraged us to look for a more personal and intimate relation with his work, to see the possibilities of a dialogue hidden in the text, and to make creative use of these possibilities. The preconditions for a dialogue are already implied in the author's approach – the narrator addresses us as a Christian addresses the members of his community; speaking in *our* name, he gives meaning to vertical, sacral community rather than physical, horizontal sociality. By emphasising the existential value of communal unity, *communio*, Donelaitis builds a sensible opposition to today's egocentrism and narcissism, and by advancing the principle of ontological order and hierarchy, he seems to question the postmodern ideology of value pluralism. The full-fledged dialogic relation that ensures adequate reception is guaranteed by Donelaitis's language. This is the underlying thesis of the present paper, which is proved by means of arguments testifying to the vitality of this language: a profound linguistic and literary tradition, original use of the models of Classical Antiquity, Baroque and Classicism, ontological purposefulness of Donelaitis's hexameter, playful mastery and stylistic ingenuity. Like that of all great classics, Donelaitis's language is susceptible to the variety of life, and is characterised by the same longing for the meaning of existence and moral order, and the concern for social justice.

The author of *The Seasons (Metai)* also makes use of the element of play, which constitutes the basis of Friedrich Schiller's aesthetics. *To play* is Donelaitis's favourite topos that belongs to a highly productive semantic word family. He plays with the opposition of high and low styles, collision of hyperbole and litotes, grammatical tenses and verb transitivity, and the contrasts of a "slow" syntax and sudden leaps of metaphors. It is a youthful language teeming with energy and vigour, and alternatively asserting the meaning of existence in the presence of society's existential fatigue and anomie. The studies of Donelaitis's language place him among the ranks of the greatest classics of Lithuanian literature. His words are noted for Renaissance richness and holistic connectivity, Enlightenment-style practicality and the passion of Baroque imagination. In his work, aesthetics is inseparable from ethics, and sociality acquires an ontological perspective. The richness of his word is consonant with all seasons of the year.

LIETUVININKAI, KRISTIJONAS DONELAITIS IR LIETUVOS KULTŪROS BRANDA

INGĖ LUKŠAITĖ

Anotacija. Kristijonas Donelaitis rašė lietuvininkams ir Lietuvai – lietuviškai kalbančioms XVI–XVIII a. etninės bendrijos dalims Prūsijos Karalystėje ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Straipsnyje aptariamos jas siejančios kultūros bendrybės ir skirtumai, lietuvininkų subkultūros susiformavimas, jos kilmė. Teigiama, kad Donelaitis buvo istorinės Lietuvos kultūros brandos reiškėjas, sulydęs kūryboje europinę Antikos kultūros receptiją, Vidurio Europos mentalitetą, Prūsijos Karalystėje vykstančią lietuvių kalbos vartojimo institucionalizaciją. Pasi rinkęs kūrybai lietuvininkų bendruomenės gyvenimą ir lietuvių kalbą, suteikė jiems naują statusą, būtina protomodernios tautinės kultūros kūrimui. Tuo spartino ir LDK lietuvių tautinės kultūros raidą.

Kristijonas Donelaitis rašė lietuvininkams¹ ir Lietuvai. Įsiklausykime:

¹ Šiuo metu priimta vartoti žodį „lietuvininkai“, bet Kristijono Donelaičio *Raštuose* (Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, redakcinė komisija Kostas Korsakas (pirmininkas), Kostas Doveika, Leonas Gineitis, Jonas Kabelka, Kazys Ulvydas, Vilnius: Vaga, Lietuvos TSR Mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1977, p. 117, 219, 885 ir kt.; Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, vyriausiasis redaktorius Mikas Vaicekauskas, t. 1: *Metai: dokumentinis ir kritinis leidimas*, sudarė Mikas Vaicekauskas, dokumentinį leidimą parengė Mikas Vaicekauskas, kritinį leidimą parengė Daiva Krištopaitienė ir Mikas Vaicekauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos ins-

Vei kaip iš vakarų tamsių rūstaudami vėjai
 Vėl jau į žiemius bei rytus pradeda trauktis
 Ir žiemos šalčius *pas mus į Lietuvą* varo. (Rg 895–897)²

Ak! – tarė Selmas – jau toktu su mūsų gadyne,
 Kaip jau šveisteris ir prancūzas *Lietuvą* gavo. (Vd 530–531)

Žinot juk visi, kaip kožnas *Lietuvą* giria. (Žr 184)

Taip Dieve duok kožnam, kurs *mūsų Lietuvą* garbin
 Ir lietuviškai kalbėdams baudžiovą seka. (Vd 6–7)

Donelaičio tekstuose „Lietuva“ yra teritorija, kurioje gyvena lietuviškai kalbantieji, bet ji visų pirma yra lietuviškai kalbanti Prūsijos Karalystės dalis – Mažoji (kitaip Prūsijos) Lietuva. Baigiantis XVII a. pirmųjų dešimtmečių didžiajai vokiečių kolonizacijai, pagrindinę jos teritorijos dalį 1736–1818 m. administravo Lietuvos departamentas, o jo dalį – Klaipėdos, Tilžės, Ragainės ir Įsruties apskritis – Prūsijos Karalystės administracija vadino Lietuvos provincija.

Donelaitis pats save vadina „lietuvninku“, jis jaučiasi lietuvininkų bendrijos nariu ir tai yra akivaizdu *Metų* tekste:

Mes lietuvninkai, pirm to nepažydami svietą,
 Dingojom vis, kad tik šveisteris ir prancūzas
 Žmones su svetimais savo mokslais moka supainiot

titutas, 2015) rašyta „lietuvninkai“, taip, kaip šį žodį rašė pats Donelaitis; jo rašybą liudija išlikę autografi ir iš Johanno Friedricho Hohlfeldto nuorašų skelbtas Augusto Schleicherio ([Kristijonas Donelaitis], *Christian Donaleitis Litauische Dichtungen*, Erste vollständige Ausgabe mit Glossar von August Schleicher, St. Petersburg: Commissionäre der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, in St. Petersburg Eggers u. Comp., in Riga N. Kymmell, in Leipzig Leopold Voss, 1865) *Metų* tekstas. Todėl „lietuvininko“ rašyba šiame straipsnyje įvairuoja: citatose paliekame Donelaičio rašybą, o tiriamajame tekste laikomės šiuo metu galiojančios rašybos.

² Tyrime naudota ši *Metų* redakcija: Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, 2015. Toliau cituojant *Metus* tekste nurodoma poemos dalis ir eilutė. Citatose kursyvu išskirti žodžiai yra straipsnio autorės.

Ir kad vokiečiai tikt vogt ir keikt nesigėdi.
 O štai tarp lietuvininkų taip jau nusiduoda,
 Kad lietuviškas tūls smirdas irgi bedievis
 Lietuvai ir *lietuvininkams mums* gėdą padaro.
Ak lietuvininkai, širdingi mano broleliai! (Rg 878–885)

O štai *mes*, mieste per nieką laikomi *būrai*. (Vd 40–41)

Mes lietuvininkai vyžoti, mes nabagėliai. (Vd 29)

Metuose eilutė po eilutės tapomas lietuvininkų kultūros pasaulis. Dėl Mažosios (kitaip Prūsų) Lietuvos, o kartu ir dėl lietuvininkų kilmės istoriografijoje diskutuojama³. Jos suvokimui ir interpretavimui iki šiol vis dar didelę reikšmę turi valstybių politinės galios poveikis istoriografijai, šimtmečius formavęsi istoriografijų prestižai ir istoriografijos įtaigumas. Ypač tai žymu XX a. pirmos pusės istorikų darbuose. Tuo galima paaiškinti Vokietijos istorikų XX a. pirmoje pusėje suformuluotos hipotezės, aiškinusios lietuvių buvimą Prūsijos Kunigaikštystėje, o nuo 1701 m. Prūsijos Karalystėje, masine lietuvių imigracija iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK), gyvybingumą. Tai iki šiol kartoja dalis vokiečių istorikų, o jais seka ir kai kurie šiuolaikiniai Lietuvos istorikai. Yra pagrindo teigti, kad toks paaiškinimas yra stipriai supaprastintas. Jau XX a. viduryje kai kurie Lietuvos istorikai (Juozas Jakštas, Vincas Vileišis⁴), atkreipė dėmesį į tai, kad tiesioginių duomenų apie masinę, didelio masto imigraciją iš LDK į Prūsijos Kunigaikštystę nėra. Migracijos hipotezės šalininkai patį migracijos fakto buvimą įrodinėja remdamiesi

³ Arthur Hermann, „Die Besiedlung Preussisch-Litauens im 16.-17. Jahrhundert in der deutschen und litauischen Historiographie. Ein Forschungsbericht“, in: *Zeitschrift für Ostforschung*, Marburg, 1990, t. 39, p. 321–341; Arthur Hermann, „Mažosios Lietuvos lietuviai: autochtonai ar ateiviai? Istoriografinė-bibliografinė apžvalga“, in: *Lituanistica*, Vilnius, 1990, Nr. 2, p. 13–26.

⁴ Vincas Vileišis, *Tautiniai santykiai Mažonoje Lietuvoje ligi Didžiojo karo istorijos ir statistikos šviesoje*, Kaunas: Politinių ir socialinių mokslų institutas, 1935; Juozas Jakštas, „Mažosios Lietuvos apgyvendinimas iki XVII amžiaus pabaigos“, in: *Lietuvių katalikų akademijos metraštis*, Roma, 1970, t. 5, p. 339–414.

netiesioginiais šaltiniais: gyventojų kiekio augimu valsčiuose, remiamasi faktu, kad yra užfiksuoti per XVI a. vykę demografiniai pokyčiai, gausėjo naujų ūkių, atliekančių prievoles. Tačiau į tą aplinkybę, kad argumentai yra netiesioginiai ir gali būti paaiškinami kitais istoriniais veiksniais, migracijos hipotezės šalininkai ir jų sekėjai iki šiol nekreipia dėmesio, nepaisydami to, kad vienas stipriausių migracijos hipotezės interpretatorių Hansas Mortensenas į gyvenimo pabaigą pats suabejojo turimų šaltinių interpretacija migracijos hipotezės naudai. Nedidelio masto abipusė migracija tarp kaimynių valstybių šaltiniais yra įrodoma, tačiau ne tokio masto, kad sukurtų Prūsijos Kunigaikštystės dalį, ištiesai gyvenamą lietuviškai kalbančiųjų. XX a. ir XXI a. pradžioje į šią diskusiją įsijungė ir lietuvių istorikai. Atidžiai įsigilinus, tie šaltiniai, kuriais remiasi migracijos hipotezės šalininkai, ir naujai surasti, ypač padedantys nustatyti to meto parapijų dydžio kaitą, patvirtina buvus intensyvią vidinę kolonizaciją XVI a.⁵ Stiprėjant lietuvių istoriografijai, joje prieita išvadų, kad lietuvininkų buvimą Prūsijos Kunigaikštystėje formavo daug veiksnių, ir tik jų visuma galime paaiškinti lietuvininkų kilmę. Trumpai tariant esminiai veiksniai buvo šie: 1) Mažosios Lietuvos ir LDK teritorijoje gyvenusių V–XV a. baltų kalbinis ir kultūrinis artumas; 2) palyginti nemažo lietuvių ištiesai gyvenamo masyvo LDK dalyje buvimas; 3) Vokiečių ordino nukariautų skalvių, nadruvių ir dalies prūsų palikuonių lietuvejimas, vykęs ne vieną amžių. Iki šiol nėra aišku, ar skalviai su nadruviais buvo artimesni lietuviams, ar prūsams, ar tarpinė grandis, kaip spėjo Zigmas Zinkevičius⁶; 4) abipusė lietuviškai kalbančiųjų Prūsijos Kunigaikštystėje (vėliau Prūsijos Karalystėje) ir LDK migracija; 5) demografinis pakilimas XVI a. pirmoje pusėje ir lietuviškai kalbančių Prūsijos Kunigaikštystės gyventojų vidinė kolonizacija; 6) kultūriniai ir ūkiniai ryšiai

⁵ Plačiau žr. Ingė Lukšaitė, *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažajoje Lietuvoje: XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis*, Vilnius: Baltos lankos, 1999, p. 343–352.

⁶ Zigmas Zinkevičius, *Lietuvių kalbos istorija*, t. 1: *Lietuvių kalbos kilmė*, Vilnius: Mokslas, 1984, p. 281–282; Zigmas Zinkevičius, *Lietuvių kalbos istorija*, t. 2: *Iki pirmųjų raštų*, Vilnius: Mokslas, 1987, p. 29–35; Zigmas Zinkevičius, *Mažosios Lietuvos indėlis į lietuvių kultūrą*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2008, p. 7–16.

tarp baltų, gyvenančių skirtingose valstybėse, rašytinės istorijos laikais; 7) Mažosios Lietuvos ir LDK lietuvių kultūros raidos bendrumai, ryškėję per XIII–XVIII a.⁷

Per XIII–XVI a. Vokiečių ordino valstybėje, nuo 1525 m. Prūsijos Kunigaikštystėje, o Donelaičio laikais Prūsijos Karalystėje, formavosi lietuvių bendrija, gyvenanti apibrėžtoje teritorijoje su sava istorija, istorine patirtimi, savitomis gyvenimo ir kultūros formomis, kalbanti ir rašanti viena iš lietuvių kalbos – vakarų aukštaičių tarpe – lietuvininkai. Mažosios (Prūsų) Lietuvos teritorijos ribas nustatinėję istorikai dėl šaltinių informacijos skurdumo mano buvus kelis Mažosios (Prūsijos) teritorijos dydžio variantus per XVI–XVIII a., kurie teikiami Mažosios Lietuvos enciklopedijoje⁸. Be to, teritorija amžiams bėgant kito, o daugiatautėje valstybėje, vykstant gyventojų etninės sudėties maišymuisi, lietuvininkų ir kitų tautybių gyventojų proporcijos skirtinguose valsčiuose keitėsi netolygiai. Mažosios Lietuvos tautinė sudėtis ypač stipriai pradėjo keistis po 1709–1710 m. bado ir maro, kai valstybiniu mastu buvo pradėta sisteminė kolonizacija⁹. Donelaičio laikais jau buvo jaučiamos jos pasekmės. Todėl Donelaitis rašo apie „šveisterius“ (šveicarų), prancūzus („Kaip jau šveisteris ir prancūzas Lietuvą gavo“, Vd 531), jo laikais čia jau gyveno zalcburgiečiai, kolonistai iš Pfalco, iš Nasau. Prūsijos Karalystę jis pagrįstai vadina vokiečių kraštu: laiške 1777 m. rugpjūčio 16 d. Johannui Gottfriedui Jordanui rašė: „Tai tiek norėjau atsakyti, prašydamas neužmiršti lietuvių kalbos vokiškame krašte (*am deutschen Ort*); taip pat jokio paaukštinimo vokiškame krašte nepriimti“¹⁰. O juk Donelaitis gimė ir dirbo Gumbinės valsčiuje, kuris buvo Lietuvos departamento valdomos teritorijos centras ir jame vyravo lietuvininkai.

Kokie Donelaičio lietuvininkai? Kasdienybės plotmėje poeto lietuvininkai yra kitokie nei vokiečiai, „šveisteriai“ ir prancūzai. Lietuvininkai savaip gamina maistą, šoka savo šokius, kalba savo kalba: antai Donelai-

⁷ Algirdas Matulevičius, „Lietuvininkai“, in: *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, t. 2: *Kas-Maž*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003, p. 577–580.

⁸ „Mažoji Lietuva“, in: *Ibid.*, p. 761–823.

⁹ Algirdas Matulevičius, *Mažoji Lietuva XVIII amžiuje: Lietuvių tautinė padėtis*, Vilnius: Mokslo, 1989, p. 48–73.

¹⁰ Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, 1977, p. 274, 277, 392.

tis tekste mini, kad jie „lietuviškai kalbėdami valgo“, „dešros lietuviškos“, „valgiai lietuviškai padaryti“, „lietuviškai šokdami spardėsi“, „česnis lietuviškai padarė“. Jie yra iš esmės vieno luomo žmonės – būrai, vieni jų prasi-gyvenę, kiti skurdžiai; aukščiausią – šaltyšiaus rangą pasiekęs yra Pričkus, bet taip pat būras¹¹. Būrų esama visokių: darbščių ir slunkių, „nenaudėlių“ ir „viežlybų“. Dėl vienų poetui skauda širdį, o kiti teikia ramų pasigėrėjimą. Kaip dvasininkas jis jaučiasi atsakingas už visų jų moralinę būklę. Kad ir kokie jie būtų – jie yra neatsiejama poeto gyvenimo dalis, o jų gyvenimai – jo poezijos turinys, jų pasaulėjauta – personažo-autoriaus pasaulėjauta.

Atsitraukus nuo pažodinio teksto skaitymo, išskyla poeto tapomas lietuvininkų pasaulėvaizdis, būrų pasaulėjauta nuaustas, kuriame jo darbų ritmai ir gamtos virsmai, žmogaus gyvenimas yra visuma, žmogus ir gamta yra neatsiejamas vienis; jame Donelaičio *Metų* žmogus (būrų personažai ir personažas-autorius) šlovina Dievą – jį supančios gamtos kūrėją ir pats jaučiasi tos kūrinijos dalis: lakštingalos giesmę aprašęs sušunka:

Gervins ik debesių juodų dyvinai kopinėdams
Ir nei verkdams irgi dejuodams skambino dangų;
Bet tai ne verksmai, kad jis taip skambina šaukdams,
Ne! jis nor pamokyt, kaip Dievo didė galybė
Ir paukštelių balsuos yr didei stebuklinga. (Pl 73–77)

Kaip artima yra po trijų šimtų metų – jau XX a. antroje pusėje – Lietuvos dzūko dainininko Petro Zalansko giesmės pasaulėjauta, galima pajusti iš teksto ištraukos:

Jeigu dabar eisim eisim tolimų kelionį ir prieisim mėlynas marias, ką mes turėsime pasakyti tom mėlynom mariom, – Viešpatie, kokis tų marių didumas ir jų platumas ir kas jų gilumas!.. O kiek tose mariose žuvelių, didelių ir mažų. O kiek visokiausių gyvūnų, gerų ir blogų. O kiek paskindusių laivų ir laivelių. O kiek žmonių paskindusių. Tik vienas Aukščiausias gali viską žinoti. Kaip mes turim Dievuliu padėkoti? Ačiū Tau,

¹¹ Jurgis Lebedys, *Senoji lietuvių literatūra*, paruošė Juozas Girdzijauskas, Vilnius: Mokslas, 1977, p. 225–227.

Viešpatie, už Tavo tokių didelį galimybį, už tokią gražų surėdymą. [...]

Dabar einu prie penktos salos. Vienos žalios aglės dangų parėmį, visos šakelas aplaidį nog pačios viršūnėlės iki juodos žemelės. Ką aš turiu pasakyti Viešpatie? – Kiek čia yra šiton salon įvairiausių žvėrelių, – jų auksiniai nameliai; visos žvėrelės pasislepia po šitom aglalēm nog šiaurais vėjelio, nog skaudaus lietulio, nog šaltos žiemelės, nog balto sniegielio, – kaip aš turiu Dievuliu padėkoti? Ačiū Tau, Viešpatie, už Tavo šventas dovanas, ką tu visom žvėrelēm padarei šiltus auksinius namelius, tiek tūkstančių kartų garbė ir šlovė Tau, Viešpatie, už Tavo šventas dovanas.¹²

Donelaitis, poetas, ir jo lietuvininkai *Metuose*, kaip ir dzūkų dainininkas šlovina Dievą ne specialiomis bažnytinėmis apeigomis, ne doktrinos tekstais, juos jungia vienio su gamta ir jos Kūrėju išgyvenimas.

Už Nemuno plytėjo lietuvių gyvenami plotai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Ar jie taip pat buvo Donelaičio Lietuva? Prieš atsakydami, prisiminkime Martyno Mažvydo pirmosios knygos dedikaciją lotynų kalba: „Lietuva mano garsi, kunigaikščių laiminga Tėvyne“. Nuo Mažvydo knygelės iki Donelaičio *Metų* jau buvo praėję apie du šimtus metų. Donelaitis neapibūdina Lietuvos kaip garsių kunigaikščių tėvynės. Jo „kunigaikštis“ – Prūsijos karalystės valdovas. Politinės priklausomybės pojūtis jau aiškiai skiriasi: Mažvydas buvo kilęs iš Didžiosios Lietuvos, Donelaitis gimęs ir užaugęs Mažojoje Lietuvoje. Verta pabandyti palyginti tų istorinės Lietuvos dalių bendriausius raidos bruožus.

Istorinė Lietuva XVI–XVIII a. – lietuviškai kalbančių ir kompaktiškai gyvenančių lietuvių masyvas buvo dviejose daugiatautėse valstybėse – vieną – LDK – kūrė pati, kitoje – Prūsijos Kunigaikštystėje, vėliau Karalystėje – gyveno kaip nukariautoji dalis. Jas skyrė valstybinė siena ir Nemunas. Lietuvininkų ryšiai su LDK lietuviais buvo įvairūs: juos siejo kultūros (svarbiausias jų buvo kalba) ir ūkiniai bendrumai. Tačiau kultūrinė erdvė abiejose dalyse per amžius nuolatos kito, jų kultūra išlaikė ir bendrumus, ir skirtumus, kurie amžiams slenkant didėjo.

¹² *Čiulba ulba sakalas*, sudarė Danutė Krištopaitė, Norbertas Vėlius, Danutė Kuzininė, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2008, p. 337, 340–341.

Abi dalis į bendrą tautą stipriai siejo kalba, dauguma liaudies kultūros bruožų ir reiškinių; per daugelį amžių buvo išlaikytas baltų kultūros tęstinumas; dėl to išlaikyto tęstinumo iš lėto keisdamiės tarpo iš amžių glūdumos atėję saviti reiškiniai. Abi dalis vienijo panašios istorinės raidos aplinkybės: abi dalys gyveno intensyvios kultūrų sąveikos sąlygomis; abiejų dalių lietuvių daugumą veikė vyraujanti istorinė tendencija – jie buvo nepilnos socialinės struktūros visuomenės dalimi: kalbantys lietuviškai su nedidelėmis išimtimis telkėsi politiškai galios neturinčiuose visuomenės sluoksniuose; išaušus ankstyviesiems Naujiesiems laikams ir kintant socialinei visuomenės sandarai, stiprėjo siekis išėiti iš savojo sluoksnio, o kartu atsisakyti ir savųjų etnokultūrinių ryšių, t. y. nutautėti; abiejose dalyse, palyginus su kaimynų valstybėmis (Vokietija, Lenkija, Rusija), gimtosios – lietuvių kalbos – statusas buvo žymiai menkesnis, o su tuo buvo susieta ir etninė savivertė, ir tautos vertinimas, o pradėjus bręsti ankstyvųjų Naujųjų laikų visuomenei, kalbos statusas ir etninė savivertė darėsi vis reikšmingesni.

Kiek plačiau aptarkime keletą kultūros bendrumų, kurie turėjo žmones jungiančių saitų reikšmę. Abi dalis stipriausiai siejo liaudies kultūra ir lietuvių kalba. Abiejose dalyse dauguma buvo žemdirbiai, gyveno žemdirbių bendruomenėse. Bendri buvo dauguma žemdirbių tautos gyvenenos bruožų, veiklos ir švenčių kalendorius¹³, išlikę bendri žmogaus gyvenimo ciklo įprasminimo ženklai: papročiai, apeigos, meniniai (tautosakos, tautodailės) vaizdiniai, kasdienio gyvenimo estetinė aplinka, gausybė kasdienio gyvenimo bruožų. Angelė Vyšniauskaitė aptarė gyvenamo būdo ir jo raidos, materialinės kultūros reiškinių panašumus Mažojoje ir Didžiojoje Lietuvoje: Donelaitis pamini daugybę tų pačių drabužių, būsto architektūros, kalendorinių papročių, valgių, kurie buvo paplitę ir Didžiojoje Lietuvoje (šiupinys, dešros, smageninė – skilandis, juka, barščiai su burokais, rauginta lapienė, avižinis kisieliu ir kt); apavas – vyžos – lietuvininkų pareskos, rūbai – moteriškos ploštės arba panuometis, vainikas, marginės ir t. t.¹⁴

¹³ Stasys Skrodenis, „Liaudies kalendorius K. Donelaičio „Metuose“, in: *Darbai apie Kristijoną Donelaitį*, sudarė Leonas Gineitis, Algis Samulionis, Vilnius: Vaga, Lietuvos Mokslų akademija, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1993, p. 49–55.

¹⁴ Angelė Vyšniauskaitė, „Lietuvių materialinės kultūros atspindžiai K. Donelaičio „Metuose“, in: *Literatūra ir kalba*, t. 7: *Kristijonas Donelaitis: Pranešimai, straipsniai, archyvinė medžiaga*, vyriausiasis redaktorius Kostas Korsakas, redakcinė kolegija Kostas

Abiejose dalyse būta bendros tautosakos. Zenonas Slaviūnas suregistravo Donelaičio *Metų* tekste atpažįstamas patarles, įvaizdžius, bendrus abiejose valstybėse visame lietuviškai kalbančiame plote¹⁵. Slaviūnas atpažino Donelaičio *Metuose* gerojo amtsroto mirties scenoje seniai Rytų Prūsijoje uždraustų lietuviškų raudų intonacijas; priėjo išvados, kad Donelaičio poetikoje esama tautosakoje nugludintų lietuvių kalbos meninės raiškos formų¹⁶. O kai girdime Donelaičio „Pavasario linksmybių“ žodžius apie lakštingalą:

Kad rykaudama tu savo saldų pakeli balsą
Ir kinkyt, paplakt, nuvažiuot išbudini Jurgį! (Pl 107–108)

Kad dainuodama dar ilgiaus savo vasarą švęsi
Ir „Jurgut, kinkyk, paplak, nuvažiuok“ pasakysi. (Pl 143–144), –

atpažįstame visoje Lietuvoje lakštingalos giesmės pamėgdžiojimo žodžius: beveik pažodžiui arba labai panašiai lakštingalą giedant lietuviai girdi ir apie Biržus, ir apie Zarasus, Lauksodį, Viekšnius, Baisogalą, Šiaulius, Vilkaviškį, Batakį¹⁷. Taip, kaip girdėjo Donelaitis:

Ar negirdit, kaip šienaut jau putpela šaukia
Ir, kas žiemai reiks, sukraut į kupetą liepia? (Vd 309–310)

Panašiai putpelę mėgdžioja ir Didžiojoje Lietuvoje: „Dalgį plak, pievon kak“¹⁸.

Į klausimą, ar Donelaičiui Didžioji Lietuva taip pat buvo Lietuva, galime atsakyti – taip. Tai buvo vienos tautos žemė; tautos, pridėkime,

Doveika, Vincentas Drotvinas, Leonas Gineitis, Jurgis Lebedys, Vilnius: Vaga, Lietuvos TSR Mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1965, p. 74–98.

¹⁵ Zenonas Slaviūnas, „K. Donelaičio ryšiai su tautosaka“, in: *Ibid.*, p. 99–127.

¹⁶ *Ibid.*, p. 125.

¹⁷ *Lietuvių tautosaka*, vyriausiasis redaktorius Kostas Korsakas, t. 5: *Smulkioji tautosaka. Žaidimai ir šokiai*, medžiagą paruošė Kazys Grigas, Vilnius: Mintis, Lietuvos TSR Mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1968, p. 740–742.

¹⁸ *Ibid.*, p. 751.

tų laikų supratimu. Donelaičio kaip personažo-autoriaus pasakojime, jo meninėje raiškoje, pasaulejautoje kyla visos lietuviškai kalbančios Lietuvos vaizdinys. Iš daugelio teksto vietų aišku, kad Donelaitis aiškiai skiria politinę ir etninę priklausomybes. Jau cituotose vietose jis mini vokiečius, „šveisterius“, prancūzus – visi jie Prūsijos Karalystės pavaldiniai, bet autorius jų nevadina prūsais ar vokiečiais politinės bendrystės prasme. Labai aiškiai jis skiria kitataučius etnine prasme nuo lietuvininkų, nors jie visi yra Prūsijos Karalystės gyventojai.

Šalia kultūros bendrybių abiejų lietuvių tautos dalių kultūrą formavo ir daug raidos skirtumų. Nors abi gyveno intensyviomis kultūrų sąveikos sąlygomis, bet vyraujantys kultūrų sąveikos dalyviai abiejose dalyse buvo kiti: Mažojoje Lietuvoje lietuvininkų kultūra nuolat sąveikavo su vokiečių kultūra, LDK lietuvių – su lenkų ir rusėnų. Abi istorinės Lietuvos dalys gyveno skirtingose politinėse erdvėse: Mažoji Lietuva buvo Prūsijos Kunigaikštystės, vėliau Prūsijos Karalystės, kurios raidoje ryškėjo vis stiprėjanti monarchijos centralizacija. Leonas Gineitis pastebėjo, kad buvo siekiama išugdyti „nuolankų ir stropų, bailių ir paklusnų, religingą ir negalvojančių“ pavaldinių¹⁹. LDK tuo metu valdovas valdžią dalinosi su vis didėjančią galią įgyjančių didikų grupuotėmis. Nuo XVII a. vidurio, kai katalikybė po beveik šimtmetį trukusios reformacijos LDK, vėl įsitvirtino kaip dominuojanti religija, pradėjo skirtis tikėjimas: Mažojoje Lietuvoje vyravo liuteronybė, o LDK – katalikybė.

Skyrėsi abiejų valstybių visuomenės socialinė struktūra, ryškėjo iš dalies skirtingas abiem dalims lietuvių socialinis statusas visuomenių sandaroje: lietuvininkų kultūroje susiformavo lietuvių liuteronų bažnyčių kunigo pareigybė, o kartu su ja lietuvių kalba dirbanti, savo darbo tęstinumą išlaikanti protointeligentijos visuomeninė grupė, išplėtusi lietuvininkų socialinę sandarą. Didžiojoje Lietuvoje nesusidarė instituciskai organizuota lietuvių kunigų visuomeninė grupė, religinė veikla lietuvių kalba buvo žymiai menkiau organizuota, ji vyko dažniausiai stichiskai, buvo asmeninės iniciatyvos reikalas.

¹⁹ Leonas Gineitis, *Kristijonas Donelaitis ir jo epocha*, 2-asis pataisytas ir papildytas leidimas, Vilnius: Vaga, Lietuvos TSR Mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1990, p. 42–43.

Amžiams bėgant stipriai pradėjo skirtis lietuvių kalbos statusas valstybėje, bažnyčioje ir iš dalies kitose visuomenės viešojo gyvenimo srityse. Prūsijos evangelikų liuteronų bažnyčia ir valstybės valdovas pripažino, kad valstybė yra daugiatautė ir laikėsi reformacijos principo – bažnytines apeigas atlikti parapijiečiams suprantama kalba, t. y. jų gimtąja kalba. Lietuvių liuteronų bažnyčios kunigo institucijos kūrimą palaikė bažnyčios valdžia: norintiems dirbti lietuviškose bažnyčiose bažnytinė vyresnybė organizavo specialų egzaminą, kad įsitikintų, ar dvasininkas pakankamai moka kalbą ir ar pasirengęs pamokslauti lietuvių kalba. Valstybė rėmė religinės raštijos kūrimą lietuvių kalba. Taip Mažojoje Lietuvoje lietuvių kalba tapo įteisinta viešąja liuteronų bažnyčios gyvenimo kalba, tačiau traktuojama kaip mažumos kalba. Šis, palyginti, platus lietuvių kalbos vartojimas religiniams raštams ir ta aplinkybė, kad religinių raštų rengimą ir leidimą bei lietuvių kalbos vartojimą Mažosios Lietuvos bažnyčiose rėmė valstybė ir bažnyčios valdžia, sulaukė toli einančių pasekmių. Nuo XVI a. vidurio – nuo pirmosios knygos lietuvių kalba – Mažvydo katekizmo iki Donelaičio laikų buvo toli pažengta lietuvių raštijos raidos, o kartu ir kultūros brandos keliu: parengtos ir išleistos visos bažnyčios praktinei veiklai būtinos knygos, įskaitant ir Šv. Raštą²⁰, kai kurios jų (ypač giesmynai buvo perleisti ne vieną kartą ir pritaikomi kintančioms laiko reikmėms). Lietuviškų bažnyčių kunigai tapo visuomenės grupe, išlaikančia veiklos tęstinumą, siekius, iškėlusį neformalius lyderius, suformavo tradiciją aptarti vertimus, ieškoti kalbos išteklių ir kartu pradėjo norminti kalbą. Ši grupė per kelis šimtmečius išlaikė savo siekius, ją sudarė gausus būrys dvasininkų, kurių asmeninė sudėtis bėgant laikui keitėsi, jiems talkino, o kartais iniciatyvą perimdavo pasauliečiai – mokslininkai, kultūros veikėjai. Jau šimtmetį iki Donelaičio ne vienas pradėjo rašyti ir kai kurie jų išspausdino lietuvių kalbos gramatikas arba jų santraukas: Danielius Kleinas – 1653 m. gramatiką ir 1654 m. santrauką vokiečių kalba, Kristupas Sapūnas (išleido Theodoras Schulzas) 1673 m., anonimas dviejų dalių rankraš-

²⁰ Nors Jonas Bretkūnas 1590 m. baigė versti visą Bibliją į lietuvių kalbą, tačiau XVI–XVII a. ji liko nespausdinta. Per XVI–XVIII a. buvo parengta spaudai ir išleistas ne vienas evangelijų leidinys, Dovydo psalmės, 1701, 1727 ir 1755 m. išleistas Naujasis Testamentas, o 1735 m., 1749–1755 m. visas Šv. Rašto vertimas į lietuvių kalbą.

tį apie 1719 m., Friedrichas Wilhelmas Haackas rankraštį 1727 m., Pilypas Ruigys (Philipp Ruhig) išspausdino 1747 m. Žodynų buvo parengta dar daugiau: Jono Hurtelijaus (Ioanes Hurtelius) rankraštis prieš 1666 m., Teophilio Gottliebo Schulzo rankraštis apie 1673 m., Frydricho Pretorijaus (Prätorius) rankraštis apie 1672–1675 m., Friedricho Partatiuso rankraštis prieš 1687 m., Jokūbo Perkūno rankraštis apie 1711 m., Friedricho Wilhelmo Haacko spausdintas 1730 m. su gramatika, Jokūbo Brodovskio rankraštis apie 1740–1744 m., Pilypo Ruigio spausdintas 1747 m. Tą aplinkybę, kad šių darbų ėmėsi ne vienas asmuo, buvo ženklas, jog surinkti, pažinti ir sisteminti lietuvių kalbos žodžius, tvarkyti ir norminti lietuvių kalbą, suvokti jos bendrąsias taisykles, artikuliuotai apibūdinti gramatinės ir sintaksinės kalbos sandarą jau buvo pribrendęs reikalas, būtinybė. „Šie filologiniai darbai yra kaip koks nugarkaulis šio laikotarpio lietuvių kalbos ir raštijos formavimesi. Sudaro atsparą kalbos degradavimui, patys būdami pastovi, nuolatinė, nekintanti vertybė ir atrama“, – rašė Jurgis Lebedys²¹. Praktiniai kalbos vartojimo bažnytinėje veikloje ir viešajame gyvenime reikalai, darbai kalbai pažinti, ją tvarkyti, pritaikyti nuolat iškylančioms naujoms reikmėms kėlė ir bendresnio pobūdžio klausimus. Jie jau buvo suvokti ir anksčiau – lietuviškų bažnyčių kunigų vertimų kokybės svarstymuose. Tokio pobūdžio svarstymai XVIII a. peraugo į kritinio pobūdžio viešą polemiką, į conceptualius apmąstymus apie tai, kokia kalba turėtų būti kalbama su lietuviais parapijiečiais, apie rašytinės kalbos perspektyvas, kokia kryptimi ji turėtų būti norminama, kas turėtų būti pasirenkama tos rašytinės kalbos pagrindu, kartu pradėta aiškinti lietuvių kalbos kilmę, jos vieta tarp kitų kalbų, bruožai ir ypatybės. Visa tai svarstė Gumbinės kunigas Michaelis Mörlinas 1706 m. išleistame traktate *Principium primarium in lingua Lithvanica (Pagrindiniai lietuvių kalbos principai)*, Pilypas Ruigys studijoje *Betrachtung der Littauische Sprache (Lietuvių kalbos tyrinėjimas, parašytoje 1706 m., išspausdintoje 1747 m.)*. Užsimezgė vieša polemika dėl 1732 m. Jono Berento (Johanno Behrendo), o ypač dėl Gotfrydo Ostermejerio (Gottfried Ostermeyer) 1781 m. giesmynų tarp Kristijono Milkaus (Christian Mielcke)

²¹ Jurgis Lebedys, *Lietuvių kalba XVII–XVIII a. viešajame gyvenime*, sudarytoja Vanda Zaborškaitė, Vilnius: Mokslas, Vilniaus valstybinis V. Kapsuko universitetas, 1976, p. 22.

ir Ostermejerio. Svarstyti būdai kaip tobulinti vertimus, kalbos norminimo taisyklės, kalbos grynumo klausimai, galimybės remtis valstiečių šnekamąja kalba raštams rengti, lietuvių rašytinės kalbos problemos. Visa tai kėlė kalbos vertę, motyvavo kalbos vartojimą, jos statuso įtvirtinimą. Gineitis priėjo išvados, kad „praktiniai uždaviniai stūmė į gilesnius lietuvių kalbos, jos struktūros, išraiškos priemonių tyrinėjimus. Tai buvo iš tikrųjų „kalbos šimtmetis“²², ir kartu praktinės veiklos poreikiai brandino bendrinės kalbos kūrimo pradus. Jono Palionio nuomone, jau per XVI–XVII a. „lietuvių literatūrinė kalba, nors ir nebūdama teritoriniu atžvilgiu vienalytė ir neturėdama (ypač Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje) kodifikuotų stabilesnių normų, vis dėlto jau sudarė specifinę formaciją, kuri gerokai skyrėsi nuo anuometinės lietuvių liaudies kalbos (tarmių) ir kuri ilgainiui, praslinkus porai šimtmečių, tapo bendra visos lietuvių nacijos tarpusavio susižinojimo ir kultūros kėlimo priemone“²³. XVIII a. kūrusiųjų ir Donelaičio indėlis į bendrinės ir rašytinės kalbos formavimąsi buvo labai žymus²⁴. Tai kūrė neformali lietuviškų bažnyčių dvasininkų ir jų bendraminčių visuomeninė grupė, tampanti protointeligentijos sluoksneliu.

Pasikeitė ir lietuvių kalbos mokymo pavidalai. Mažvydo laikais dvasininkai, mokantys lietuvių kalbą, buvo parenkami iš išmokusių ją savo šeimoje, bendruomenėje, o pats Mažvydas ragino mokyti skaityti ir rašyti lietuviškai namuose, t. y. kurti namų mokyklą. Per tuos kelis šimtmečius įvyko nemenkų pokyčių, siekiant aprūpinti lietuviškas bažnyčias kalbą mokančiais dvasininkais: buvo įsteigti prie Karaliaučiaus (1723) ir prie Halės (1727–1740) universitetų lietuvių kalbos seminarai; tad kalbos mokymas vyko aukštosiose mokyklose, mokslo institucijos aplinkoje. Verta prisiminti, kad lietuvių kalba šnekantiems buvo leidžiami valstybiniai įsakai – „pagraudenimai“, t. y. lietuvių kalba buvo įsileis-

²² Leonas Gineitis, *op. cit.*, p. 94.

²³ Jonas Palionis, *Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a.*, Vilnius: Mintis, 1967, p. 269.

²⁴ Jonas Palionis, *Lietuvių literatūrinės kalbos istorija*, Vilnius: Mokslas, 1979, p. 136–141; Jonas Palionis, *Lietuvių rašomosios kalbos istorija: Vadovėlis aukštųjų mokyklų lietuvių kalbos ir literatūros specialybės studentams*, 2-asis pataisytas ir papildytas leidimas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995, p. 124–150.

ta į valstybės dokumentaciją. Visa tai galima pavadinti kalbos vartojimo valstybėje institucionalizacija: formavosi valstybės remiamos institucijos, kurios ėmėsi organizuoti kalbos vartojimą, jos kokybišką vartojimą kai kuriose viešojo gyvenimo srityse. Kartu tai buvo kalbos vertės pripažinimas, nors kalbos statusas valstybėje ir liko nelygiavertis, palyginus su pagrindine valstybės – vokiečių kalba.

LDK valstybinės institucijos nerodė iniciatyvos lietuvių kalbai suteikti valstybės viešojo gyvenimo statuso, išskyrus priesaikas teismuose, kur reikėjo teisme dalyvaujančiojo patvirtinimo, kad supranta apie ką eina kalba. Bažnyčioje lietuvių kalbos vartojimo mastą lėmė asmenų iniciatyva; buvo susidariusios nedidelės aktyvios grupės (prie jų galima priskirti Vilniaus universiteto lietuvių kalbos būrelio organizatorius), tačiau jų veikla nebuvo tiek stabili, kad užtikrintų tolygų tautinės kultūros brendimą. Todėl yra pagrindo tarti, kad Mažojoje ir Didžiojoje Lietuvoje skyrėsi tautinės kultūros brendimo tempai ir pavidalai.

Abiejuose dalyse, laikui bėgant, formavosi skirtingas kultūrinės atminties turinys. Rytų Prūsijoje XVII–XVIII a. buvo parašyta ir išleista nemaža istorijos darbų, kuriuose buvo nagrinėjami to krašto senovės gyventojų – prūsų istorija: Simono Grunau, Jono Bretkūno, Christophoro Hartknocho, Mato Pretorijaus, o jau Donelaičio laikais – Ostermejerio *Kritinis įnašas į senųjų prūsų religijos istoriją* (*Kritischer Beitrag zur altpreussischen Religionsgeschichte*, 1775) ir *Mintys apie senuosius Prūsų žemės gyventojus* (*Gedanken von den alten Bewohnern des Landes Preussen*, 1780). Pretorijus, Ostermejeris lietuvininkus laikė šio krašto pirmųkščiais gyventojais, tiesioginiais prūsų palikuonimis. Įsitikinimo, kad lietuvininkų praeitis yra prūsų istorija, atgarsius galime įžvelgti ir Donelaičio žodžiuose:

Ak, kur dingot jūs, lietuviškos gadynėlės,
Kaip dar prūsai vokiškai kalbėt nemokėjo. (Rg 775–776)

Ogi dabar jau mes, krikščionims būdami prūsai,
Mes lietuvninkai [...] (Vd 540–541).

LDK XVII–XVIII a. istoriografijoje buvo prisimenami LDK valdovai, svarbieji politiniai įvykiai, didikų giminių veiklos žymieji faktai,

jėzuitų veikla ir jų įnašas į Katalikų Bažnyčios įsitvirtinimą LDK visuomenėje. Abiejų Lietuvos dalių atmintis apie praeitį buvo skirtinga.

Šios išvardytos kultūros raidos skirtybės Mažojoje Lietuvoje formavosi per daugelį amžių, jos išryškina Mažosios (Prūsų) Lietuvos kultūros ypatybes ir duoda pagrindą apibūdinti lietuvininkų kultūrą kaip subkultūrą, o juos pačius kaip lietuvių potautę.

Iš amžių perspektyvos žvelgiant į kultūros raidos visumą, galima pastebėti abiejų istorinės lietuvių tautos dalių sąsajas ir konstatuoti, kad jos veikė viena kitos raidą. Lietuvių masyvo buvimas už Nemuno Mažosios Lietuvos gyventojams (palyginus negausiai baltų bendrijai) ir jo kultūrinis artumas buvo tarsi gravitaciją į lietuvių kultūrą kurianti jėga; tuo galima paaiškinti dalies senovės prūsų ir tarpinių genčių palikuonių lietuvišumą. Savo ruožtu lietuvininkų kultūros kūrybos darbai dėjo pagrindus ir spartino LDK lietuvių dalies tautinės kultūros raidą, dažnai ne tuoju pat, bet vėliau.

Intensyvi kultūrų sąveika, lietuvininkų kultūra pagimdė vieną didžiausių Lietuvos kultūros asmenybių – Kristijoną Donelaitį. Lietuvių kultūroje ilgai jam nebuvo lygių. Žvelgiant iš laiko perspektyvos, Donelaitis kaip asmenybė ir kaip kūrėjas yra plačiai suvoktos istorinės etninės Lietuvos viena aukščiausių kultūros brandos viršūnių.

Donelaičio kūrybos kultūrinius pagrindus apibendrintai tariant formavo: Antikos kultūros XVI–XVIII a. europinė recepcija, Vidurio Rytų Europos mokslingojo pasaulio mentalitetas, Prūsijos Kunigaikštystėje (vėliau Prūsijos Karalystėje) teiktasis intelektualinis pasirengimas, lietuvininkų kultūros terpė, lietuvininkų protointeligtijos visuomeninės grupės buvimas, nuo XVI a. vidurio vykstanti lietuvių kalbos vartojimo institucionalizacija, pasirengimas ir nuostata vertinti lietuvininkų žemdirbių bendruomenę, rašyti jos – lietuvių kalba, kelti jos statusą ir teigti tos būrų kalbos vertę, paties Donelaičio apsisprendimas rašyti lietuvių kalba, teikti jai literatūrinės kalbos statusą. Antra vertus, Donelaitis išsiskyrė iš daugelio kūrėjų tuo, kad gebėjo kūrybiškai pasinaudoti kultūros sąveikos teikiamomis galimybėmis ir pats sukūrė daug nauja, tuo ženkliai prisidėjęs prie lietuvių kultūros brandos.

Antikos literatūra ir jos kultūra tebebuvo XVI–XVIII a. ir viduriniojo, ir aukštojo išsilavinimo pagrindas: lotynų kalbos buvo mokoma

iš Antikos rašytojų kūrinių, Ciceronas, Julijus Cezaris, Seneka ir daugelio kitų Antikos autorių kūriniai buvo pagrindinė besimokančiųjų lektūra, filosofijos pagrindai rėmėsi Aristotelio mokymu, retorikos ir logikos pagrindai taip pat rėmėsi Antikos rašytojų teorija ir praktika. Argumentuoti, nuoseklūs Dalios Dilytės Donelaičio santykių su Antikos kultūra (tame tarpe ir literatūra) tyrimai atskleidė įvairialypius poeto kūrybos sątus su Antika. Ji nustatė, kad *Metuose* esama daug antikinės retorikos pėdsakų: yra visos antikinės retorikos išskirtos (epideiktinės, deliberatyvinės, teisminės) kalbų rūšys²⁵; su Antikos literatūra jo kūrybą siejo kai kurie poeto pasirinkti žanrai²⁶, iš eiliuoto laiško vokiečių kalba ištraukos teksto ji nustatė, kad jis buvo susipažinęs su Herakleito ir Demokrito mąstysenos teiginiais²⁷. Apibendrinančioje monografijoje šias temas papildė Donelaičio *Metų* sąsajų su antikiniu epu nagrinėjimas²⁸. Dilytė argumentuotai priėjo išvados, kad Donelaitis kūrybiškai rėmėsi hegzometro eilėdaros principais, juos pritaikė lietuvių kalbai ir taip praturtino hegzametą dar vienu jo porūšiu. Pats *Metų* žanras buvo ne jau esamo epo žanro pakartojimas, o paties poeto kurtoji žanro variantų sintezė.

Donelaitį ugdė nuo XVI a. vidurio vykstanti lietuvių kalbos vartojimo institucionalizacija, kuri, palyginus, labai vangiai vyko Didžiojoje Lietuvoje. Kalbos vartojimo institucionalizaciją galima apibūdinti kaip kalbos vartojimą raštui administracijos, teisėtvarkos, bažnyčios, švietimo ir kitose institucijose, o Mažojoje Lietuvoje ji reiškėsi lietuvių bažnyčios Mažojoje Lietuvoje kunigo institucijos sukūrimu, suformuluotu specialiu reikalavimu pasirengti toms pareigoms ir bažnytinės valdžios

²⁵ Dalia Dilytė, „Antikinės retorikos pėdsakai Kristijono Donelaičio *Metuose*“, in: *Literatūra*, Vilnius, 2002, t. 44 (1), p. 8–21.

²⁶ Dalia Dilytė, „Simposio žanro aidai antrajame Kristijono Donelaičio laiške“, in: *Literatūra*, Vilnius, 2003, t. 45 (3), p. 100–110; Dalia Dilytė, „Kristijono Donelaičio pasakėčių santykis su Romulo tradicijos pasakėčiomis“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, Vilnius, 2008, kn. 26, p. 243–271.

²⁷ Dalia Dilytė, „„Kytras Pilosopas“ Kristijonas Donelaitis“, in: *Literatūra*, Vilnius, 2000, t. 38 (1), p. 91–98.

²⁸ Dalia Dilytė, *Kristijonas Donelaitis ir Antika*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005; Dalia Dilytė, „Kristijono Donelaičio metų monologai ir dialogai“, in: *Literatūra*, Vilnius, 2002, t. 44 (3), p. 110–123.

kontrole jam, gana platų rašytinės kalbos vartojimą religiniams raštams ir ta aplinkybe, kad religinę spaudą rėmė valstybė, kad lietuviškų bažnyčių kunigų ir su jais susietų akademinės bendruomenės visuomeninėje grupėje brendo siekis norminti raštų kalbą, bendrinės kalbos kūrimo pradus; kalbos mokymo institucionalizavimą – kalbos mokymą kalbėti ir rašyti ja, kuris praėjo kelią nuo namų mokyklos Mažvydo laikais iki Halės ir Karaliaučiaus universitetų lietuvių kalbos seminarų; artikuliuotą ir specializuotą kalbos gramatinės ir sintaksinės sandaros pažinimą (gramatikos, žodynai, kalbos vartojimo motyvaciniai traktatai), rašytinės kalbos formavimą, bendrinės kalbos pagrindų kūrimą ir, pridėjime turbūt esminį dalyką, – kalbos vertės pripažinimą.

Ankstyvaisiais Naujaisiais laikais gimtosios kalbos daugelyje valstybių ir visuomenių veržėsi į institucijas, o tai buvo susieta su kalbos prigimtines vertės pripažinimu. Kilo klausimai, ar kalba tik „chamų“, ar tik būrų, ar tik virtuvės ir užstalės kalba, ar ji savaime yra vertinga, kaip ir visos kitos, ar ji turi būti vartojama institucijose, kurios pradėjo aprėpti vis didesnes visuomeninio gyvenimo erdves?

Čia galime stabtelėti ir pasvarstyti, kuo reikšmingas Donelaitis? Pirmiausia, jo įnašas į lietuvių rašytinės kalbos tobulinimą buvo itin žymus. Palionis jį vertina kaip vieną didžiausių kalbos novatorių, palikusį naujovių leksikos, frazeologijos srityse, radusį būdų sustiprinti kalbos ekspresiją, jos raiškumą, rašiusį novatoriška stilistika; „bemaž kiekviena konstrukcija – tai tarsi maža liaudies šnekamosios kalbos atkarpėlė, poeto gražiai pritaikyta hegzametriniam eiliavimui“²⁹.

Ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje buvo daugybė Vilniaus ir kitus užsienio universitetus baigusiu asmenybių, kurie gerai pažinojo Antikos kultūrą, gebėjo puikiai eiliuoti ir hegzametru, ir kita eilėdara, buvo išsilavinusių to meto Vidurio Europos lygiu, aukšto intelekto žmonių, kurių kūrybos rezultatai iš Vilniaus plito Europos universitetuose. Bet tokio ryškio asmenybės kaip Donelaitis neturime, neturime XVIII a. ir tokios poezijos lietuvių kalba, o religinė raštija ir žanrų, ir kalbos požiūriu čia buvo sumenkusi, net lyginant su XVII a. raštija. Ar negimė per XVIII a. genijų Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje? Būta

²⁹ Jonas Palionis, *Lietuvių rašomosios kalbos istorija*, p. 149.

talentingų asmenybių ir čia. Bet jų tarpe nebuvo apsisprendusio kurti ir savo talento jėgą realizuoti lietuvių kalba, t. y. manančio, kad kūryba lietuvių kalba yra verta jo gyvenimo. Tad Donelaitis, pasirėmęs to meto Europos eruditui būtiniais kultūriniais pagrindais, skyrėsi iš kitų būtent savo apsisprendimu. Savo kūrybos turiniui pasirinkęs lietuvininkų žemdirbių bendruomenės gyvenimą, pasaulėvoką, o raiškai – lietuvių kalbą, jis suteikė lietuvininkų bendrijai ir lietuvių kalbai naują statusą, būtiną tautinės kultūros kūrimui. Donelaičio kūryboje lietuvininkų žemdirbių bendruomenėje išgyventoji gyvenimiškos patirties pilnatvė galėjo kurti lietuvininko tapatybę, pagrindžiamą tokio gyvenimo verte.

Šioje plotmėje esminis dalykas yra Donelaičio pasirinkimas rašyti lietuvių kalba. Čia mums ne taip svarbu, ar jis rašė spaudai, ar ne, ar savo *Metus* skaitė parapijiečiams, ar ne. Pats aukštus mokslus baigusio, gebančio eiliuoti vokiečių – valstybės, kurioje gyveno, kalba – poeto, liuteronų kunigo apsisprendimas rašyti lietuvių kalba, išbandyti ją parašyti Antikos kultūros eilėdara – hegzametru, ir lietuvių kalbą pasirinkti savo poetinio talento raiškai – liudija naujo Lietuvos kultūros etapo žingsnius. Taip kaip Bretkūno pasirinkimas rašyti ne prūsų kalba, o lietuvių, taip ir Donelaičio pasirinkimas kurti pasaulietinę poeziją lietuvių kalba buvo laikotarpių riboženkliai. Poeto pasirinkimas rašyti lietuviškai, poeto erudito siekis atskleisti lietuvių kalbos leksikos galimybes, kalbos skambesio, vaizdinių klodų galimybes, sukurtieji lietuvininkų kasdienybės vaizdai, didaktinis poemos kryptingumas – yra *Metų* metaistorijos turinys. Donelaitis sugebėjo savo erudiciją, talentą, požiūrį į lietuvininkų kultūrą, apsisprendimą kurti lietuvių kalba suldyti savo kūryboje į visumą.

Lietuvių kalbos vertės suvokimas (pasirinktasis hegzametas, kalbos meninės raiškos jėga), lietuvininkų būrų gyvenimo vertės pripažinimas buvo kartu ir lietuvių, ir lietuvininkų savivertės brandinimas, tautinės tapatybės grindimas kalbos ir savos kultūros pagrindu. Tai buvo lietuvininkų „istorinė dovana“ Didžiajai Lietuvai, kurioje panašūs reiškiniai pradėjo bręsti keliomis kartomis vėliau. Bet vis dėlto jie pradėjo bręsti ir brenndo.

THE PRUSSIAN LITHUANIANS,
KRISTIJONAS DONELAITIS AND
THE MATURITY OF LITHUANIAN CULTURE

Summary

Kristijonas Donelaitis thought of himself as a Prussian Lithuanian, wrote for Prussian Lithuanians (Lith. *Lietuvininkai*) and for Lithuania, which for him meant, above all, the Lithuanian-speaking part of the Kingdom of Prussia, or Lithuania Minor. Some historians are of the opinion that the latter was formed through mass migration from the Grand Duchy of Lithuania (GDL). A current assumption is that this process was influenced by many factors: the language and cultural proximity of the Balts living in the territories of Lithuania Minor and the GDL in the 5th–15th centuries; the presence of a continuous territory inhabited by Lithuanians in the GDL; the Lithuanization of the Scalovians, Nadruvians and some descendants of Prussians conquered by the Teutonic Order in the 13th century; bilateral migration; internal colonization of the residents of Lithuania Minor; and cultural and economic relations among the Balts. The formation of a Lithuanian sub-nation, the Prussian Lithuanians, took place from the 13th to 16th century.

Both parts of historical Lithuania were connected by the language, numerous phenomena of folk culture and intensive mutual cultural interaction; Lithuanians mostly belonged to the lower social strata, but were beginning to have aspirations to rise above their lowly status. However, it was other participants of cultural interaction that were prevalent in both parts of Lithuania; political realities and the rates of development of folk culture in both parts were different; Prussian Lithuanians had a social group of proto-intelligentsia.

Donelaitis's work expressed the maturity of the culture of historical Lithuania understood in a broad sense. In his writings, he fused the European 16th–18th century reception of classical culture, the awareness of the value of one's native language proclaimed by the Reformation, the cosmopolitan mentality of Central European science, the then ongoing institutionalization of the use of the Lithuanian language in the Kingdom of Prussia, and the achievements of Lithuanian literature. Having chosen as a subject of his work the life of the Prussian Lithuanian agricultural community and the Lithuanian language, he gave them a new status necessary for the creation of proto-modern folk culture. It was a significant contribution to the development of culture of Lithuania Proper, where similar phenomena came into existence several generations later.

KRISTIJONO DONELAIČIO *METAI* EUROPOS NACIONALINIO EPO TRADICIJOJE

AXEL ERNST WALTER

Anotacija. Kiekviena tauta turi savo nacionalinį epą. Šio žanro kūriniai, sudėti eilėmis ar užrašyti proza, yra reikšmingi tautos saviraiškai ir aktualūs jos savivokai, o žvelgiant iš kitų šalių kultūrinės perspektyvos, tampa esminiais ženklais, leidžiančiais identifikuoti pačią tautą. Daugelis nacionalinių epų, pavyzdžiui, vokiečių *Nybelungų giesmė* ar prancūzų *Rolando giesmė* sukurti Viduramžiais, kiti – tik XIX a., skleidžiantis tautinio valstybingumo idėjai, tautoms laisvinantis, kuriant nacionalines valstybes ir taip atgaivinant istorines šaknis bei demonstruojant savo išskirtinumą. Kaip tekstas tampa nacionaliniu epu? Atsakymas nėra paprastas ir vienareikšmis. Pavyzdžiui, Europos mokslininkai fiksuoja mažiausiai tris lietuvių nacionalinius epus – tai Kristijono Donelaičio *Metai* (apie 1765–1775 / 1818), Józefo Ignaco Kraszewskio *Witoloranda* (1840) ir Antano Baranausko *Anykščių šilelis* (1861). Kaimyninėse tautose epiniai kūriniai literatūros panoramoje išryškėja itin akivaizdžiai: estai turi Friedricho Reinholdo Kreutzwaldo *Kalevipoeg* (1853), latviai – Andrejo Pumpuro *Lāčplēsis*, lenkai – Adomo Mickevičiaus *Pan Tadeusz* (1834), o Rusijoje XII a. pabaigoje sukurtas nacionalinis epas *Sakmė apie Igorio žygį*. Straipsnį sudaro keturios tiriamosios dalys. Pirmoje dalyje pateikiamas „nacionalinio epo“ žanro apibrėžimas kultūriniu-istoriniu aspektu, antrojoje – atskleidžiama kaimyninių tautų – estų, latvių, lenkų ir rusų – nacionalinio epo specifika, trečiojoje – tyrime suformuluotų teorinių teiginių pagrindu analizuojami trys

minėti lietuvių nacionalinio epo „kandidatai“, o ketvirtojoje – nagrinėjamas klausimas, kokie požymiai leidžia Donelaičio *Metus* laikyti lietuvių nacionaliniu epu.

I. ŽANRO APIBRĖŽTIES KRITERIJAI

Beveik kiekviena šalis turi savo nacionalinį epą, o mūsų dienomis dėl tokios šlovės neretai varžosi net keli kūriniai. Apibendrinus įvairių mokslo ir mokslo populiarinimo šaltinių duomenis galima teigti, kad Lietuvoje dėl garbės vadintis nacionaliniu epu rungtis net trys veikalai: Kristijono Donelaičio (1714–1780) *Metai*, parašyti XVIII a. antroje pusėje (apie 1765–1775) ir Martyno Liudviko Rėzos pirmą kartą išspausdinti 1818 m., Józefo Ignaco Kraszewskio (1812–1887) 1840 m. trilogijos *Anafielas* pirma dalis *Vitolio rauda* ir Antano Baranausko (1835–1902) 1861 m. pasirodęs *Anykščių šilelis*. Tokia gausa stebina ir verčia susimąstyti, kokiais kriterijais remiantis apibrėžiamas nacionalinis epas. Šis klausimas ir yra straipsnio atspirties taškas.

Eiliuoti ar proza parašyti nacionaliniai epai turi didelės reikšmės formuojantis tautos savivokai ir įvaizdžiui. Žvelgiant iš kitų kultūrų perspektyvos, epai yra puikus būdas identifikuoti tautą ir suvokti jos tapatumą. Nacionalinis epas yra tvirtai įsišaknijęs tautos kolektyvinėje atmintyje, jis yra gyvybingas komunikacinės atminties elementas, perduodamas iš kartos į kartą. Kadangi epai visuomet yra dar ir literatūros kūriniai, juos interpretuojant reikia laikytis tam tikro atsargumo, kurio mes, kultūrologai, ypač kultūros istorikai, ir šiaip privalome griežtai paisyti, kalbėdami apie bet kokius autonaratyvus. Vis dėlto sunkumai kyla ne vien tada, kai mėginame interpretuoti konkretų tekstą, bet jau pati žanro apibrėžtis nėra vienareikšmiška. Priartėti prie nacionalinio epo ar to, kuo jis norėtų būti, apibrėžties, galime tik per gretinimą¹.

¹ Toliau pateikiami samprotavimai remiasi: *Nationalepen zwischen Fakten und Fiktionen: Beiträge zum Komparatistischen Symposium, 6. bis 8. Mai 2010 in Tartu*, Hrsg. von Heinrich Detering, Torsten Hoffmann, Silke Pasewalk, Eve Pormeister,

Remiantis Benedictu Andersonu, tautas galima apibrėžti kaip *įsivaizduojamas bendruomenes* (angl. *imagined communities*), kurioms atsirasti ar būti išrastoms sąlygas sudarė knygų spausdinimas². Jeigu sutariame dėl prielaidos, kad tik spausdintas tekstas įgyja galutinę ir nekintamą arba bent jau nelengvai pakeičiamą formą ir tampa kūrinium, tuomet apibrėžti „nacionalinį“ epą pasidaro sudėtinga, nes dauguma epų buvo sukurti dar iki knygų spausdinimo – kartu ir tautos sampratos – atsiradimo. Pirmieji tautinių epų leidimai buvo kompiliuojami iš įvairių rankraščių. Net ir išplitus knygų leidybai, dalis epų ilgai gyvavo tik rankraščiuose, iki buvo pirmąsyk išspausdinti. Tokiais atvejais labai sudėtinga ir keblu rekonstruoti (ar kartais tiesiog „sukonstruoti“) tekstus, šimtmečius keliavusius iš vieno rankraščio į kitą. Europos nacionalinių literatūrų pradžių pradžia laikomi Homero epai pirmą kartą spausdintu būdu buvo publikuoti XV a., bet ir praėjus keliems šimtams metų tebėra neišspręstas galvosūkis filologams ir poetams. Dar ir šiandien apie juos tegalima pasakyti tiek, kad dabartinis teksto variantas yra turbūt artimiausias „originalui“, atsiradusiam VIII a. prieš Kristų³.

Apeinant Homerą ir romėnų Vergilijų, kuriuos galima laikyti vėliau atsiradusių tautinių epų pirmtakais, sukūrusiais europietiškojo epo

(ser. *Humaniora. Germanistica*, kn. 5), Tartu: Tartu University Press, 2011; ypač Thomas Taterka, „Die Nation erzählt sich selbst: Zum europäischen Nationalepos des 19. Jahrhunderts“, in: *Ibid.*, p. 20–72; *Ossian and national epic*, edited by Gerald Bär, Howard Gaskill, (ser. *Passagen. Studies in cultural sciences*, kn. 6), Frankfurt am Main: Lang, 2012; ypač Gauti Kristmannsson, „The Epic Nature of The Nation: The Need for an Epic in European National Literatures“, in: *Ibid.*, p. 87–94.

² Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, revised and extended edition, London: Verso, 2003.

³ Klasikinė filologija dar nuo Friedricho Augusto Wolfo (1759–1824) laikų tegvildena vargu ar iki galo išsprendžiamą vadinamąjį „Homero klausimą“; žr. Friedrich August Wolf, *Prolegomena Ad Homerum Sive De Operum Homericorum Prisca Et Genuina Forma Variisque Mutationibus Et Probabili Ratione Emendandi*, Halle an der Saale: Bibliothek des Waisenhauses, 1795; Friedrich August Wolf, *Prolegomena zu Homer*, Hrsg. von Roland Reuß, (ser. *Philosophische Bibliothek*, kn. 676), Hamburg: Meiner, 2015; plačiau žr. Alfred Heubeck, *Die homerische Frage: Ein Bericht über die Forschung der letzten Jahrzehnte*, (ser. *Erträge der Forschung*, kn. 27), Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, ²1988; Jean Georges Varsos, *The Persistence of the Homeric Question*, Ph. D. thesis, Université de Genève 2002.

prototipą, Europos epo atsiradimo istorijoje dera išskirti du svarbiausius raidos etapus. Vienas jų apima XII ir XIII a., kai Dante's, Francesco Petrarca'os ir Giovanni Boccaccio kūryboje užgimė naujas humanistinis žmogaus ir švietimo idealas. Kitapus Alpių tuo pačiu metu klestėjimo viršūnę pasiekė Viduramžių dvarų ir riterių kultūra. Kalbos elegancijos, kultūrinio horizonto ir turinio skirtumai tarp Dante's *Dieviškosios komedijos* iš vienos, ir prancūzų *Rolando giesmės*, anglų sakmių apie karalių Artūrą (užrašytą Geoffrey iš Monmoutho), vokiečių *Nibelungų giesmės*, ispanų *Giesmės apie Sidą* ir rusų *Sakmės apie Igorio žygį* iš kitos pusės rodo, kad šie kūriniai iš esmės priklauso skirtingoms epochoms. Tačiau vėliausiai tuomet, kai istorija besižavintys romantikai sukūrė sutaurintą Viduramžių įvaizdį ir galutinai įsitvirtino dar XVIII a. Europoje pradėjusios formuotis tautos ir tautinės valstybės idėjos, visi jie buvo pakylėti į nacionalinius epus⁴.

Įsitvirtinus tokioms nuostatoms, XIX a. kilo antroji reikšminga nacionalinių epų kūrimo banga, kuri palytėjo ir tas tautas bei etnines-kalbines grupes, kurios (dar) neturėjo sukūrusios nacionalinių valstybių ir paskatino bendro kultūrinio tapatumo, kuriame jau buvo užkoduota tautinės savimones idėja, formavimąsi. Šiuo laikotarpiu savo didžiaisiais tautiniais epais pasirūpino Šiaurės Rytų Europos tautos: suomiams Eliasas Lönnrotas (1835–1849) parašė *Kalevalą*, estams Friedrichas Reinholdas Kreutzwaldas (1803–1882) sukūrė *Kalevo sūnų* (*Kalevipoeg*, 1853), o Andrejis Pumpuras (1841–1902) parašė latvių *Lačplēši* (pirmą kartą išspausdintą 1888 m.). Dar kiek anksčiau Adomas Mickevičiaus (1798–1855) lenkams sukūrė *Poną Tada* (*Pan Tadeusz, czyli Ostatni zajazd na Litwie*, 1834).

XIX a. vėl suklestėjus epo žanrui, kai buvo kuriami „nauji“ epai, o filologai atidžiai nagrinėjo Viduramžių epinius kūrinius, gimė poreikis tiksliau apibrėžti nacionalinio epo sąvoką. Svarbiausiais apibrėžties kri-

⁴ Plačiau žr. Hagen Schulze, *Staat und Nation in der europäischen Geschichte*, (ser. *Beck'sche Reihe*, kn. 1602), München: Beck, 2004; Miroslav Hroch, *Das Europa der Nationen: Die moderne Nationsbildung im europäischen Vergleich*, Aus dem Tschechischen von Eližka und Ralph Melville, (ser. *Synthesen. Probleme europäischer Geschichte*, kn. 2), Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2005. Specialiai apie Baltijos jūros regioną žr. David J. Smith, John Hiden, *Ethnic Diversity and the Nation State: National Cultural Autonomy Revisited*, (ser. *Routledge Innovations in Political Theory*, kn. 44), London: Routledge, 2012.

terijais, kuriais visų pirma buvo mėginama atsiriboti nuo naujai sukurtų kūrinių, buvo laikomi amžius ir, kaip ir dera romantinei sampratai, liaudies tradicija. Korko miesto Karalienės kolegijos (*Queens College*) prezidento parašytame keltų literatūrai skirtame straipsnyje *Encyclopaedia Britannica* pateikiamas trijų pakopų modelis, gana tiksliai apibūdinantis ankstyvųjų tautinių epų raidą. Pirmoji raidos pakopa apima poetinę-prozinę fazę, kurios metu bardai atlieka ir iš lūpų į lūpas perduoda atskirus, vienas nuo kito izoliuotus tekstus. Antrosios pakopos metu žodinės tradicijos tekstai, kurių dalis jau buvo patekę į šaltinius, susiejami, prozos intarpais išplėtojami ir sujungiami į vientisus pasakojimus. Trečiojoje fazėje visa turima „medžiaga“ suauga į vieną nuoseklią epinę poemą (*one continuous epic poem*), galinčią tapti nacionaliniu epu⁵.

Senujų tekstų, besiremiančių žodine tradicija, egzistavimas ir jų išsaugojimas tautos tradicijoje XIX a. teoretikams buvo vienas esminių nacionalinio epo apibrėžties ar pripažinimo kriterijų. Tai tvirtai liudija ir beveik tuo pat metu išleistos visuotinės vokiečių *Brockhaus* enciklopedijos straipsnelis. Jame aiškiai justi Herderio dvasia. Nacionaliniai epai esą pirmapradės poezijos kūriniai, „prie kurių nepastebimai prisišlieja genties ir valstybės kūrimo istorijos, todėl tautiniame epe neapsieinama be dievų ir stebuklų apraiškų. Tačiau pirmapradė tautų poezija yra visomis prasmėmis tikra ir gaivi, vaizdai joje tebėra suaugę su sąvokomis, nes tik vėliau atsiranda priešprieša tarp poetinės prasmės ir prozos, vaizdo ir sąvokos, poezijos ir tiesos; tai gamtos poezija, jos medžiaga tikrai išjausta ir išgyventa, jos raiška – tai gyvas, iš pašamonės plūstantis išlavintos dvasios srautas“⁶. Vadinasi, amžius laiduoja tiesą, į kurią telpa visos tiesos apie tautos būdą.

Iš tokios perspektyvos bet koks mėginimas sukurti „naują“ nacionalinį epą yra iš anksto pasmerktas žlugti. Donelaičio amžininkas Friedrichas Gottliebas Klopstockas (1724–1803) savo 1749 m. pirmą kartą išleistame kūrinyje *Der Messias* (*Mesijas*) ne tik pirmą kartą vokiškai

⁵ W. K. S[ullivan], „Celtic Literature“, in: *The Encyclopaedia Britannica: A Dictionary of Arts, Sciences, And General Literature*, t. 5, 9th ed., New York: Henry G. Allen and Company, 1833, p. 311.

⁶ T., „Poesie“, in: *Allgemeine deutsche Real=Encyclopädie für die gebildeten Stände, (Conversations=Lexicon)*, In zehn Bänden, Sechste Original=Auflage, t. 7, Leipzig: Brockhaus, 1824, p. 646.

prabilo hegzametrą, laikomu tinkamiausia epinės kūrybos raiškos forma, bet šio amžininkų visuotinai išliaupsinto kūrinio paantrašte išreiškė ir nacionalines ambicijas: jis skelbėsi sukūręs herojinę poemą, tikusią atlikti ir nacionalinio epo vaidmenį. Kritikos už tai jis susilaukė ir praėjus daugiau nei šimtui metų nuo poemos pasirodymo. Poemos klaida neva buvusi ta, „kad vienas poetas pamėgino ją sukurti nacionalinį epą, nors tam stokojo būtiniausių prielaidų ir sąlygų. Nacionalinis epas gali rasti tik iš bendrų tautos išgyvenimų, o „poetas“ tėra jų įgarsintojas, koks kažkada buvo Heliandas. Bet kokia „poetinė fantazija“, kuria remdamasis Klopstockas *Mesijuje* kuria krikščionišką mitologiją, iš anksto nulemia epo mirtį, nes tikrasis epikas neišgalvoja medžiagos, o remiasi tuo, kas yra išlikę. Kūrinio išorinis pavidalas turi būti grindžiamas paprasta, sveika liaudies kalba. Poetas turi kurti su tauta ir kalbėti jos kalba. Būtent todėl *Mesijas* yra nepavykęs epas, o labiausiai nusisekusių krikščionišku epu reikia laikyti Heliandą“⁷.

Didžiausia Klopstocko klaida buvo nesiremti liaudies tradicija. Jėzaus istorijoje trūko kokio nors tautinio elemento, būdingo liaudies pasakojimams ar dainoms. Kristus neabejotinai buvo herojus, tačiau ne toks, kurio reikėjo nacionaliniam epui sukurti, nes jo herojus turėjo būti tautos dalis. Kai 1835–1836 m. Lönnrotas išleido pirmąją *Kalevalos* versiją, nė vienas kritikas nesuabejojo tuo, kad su šiuo kūriniumi gimė suomių tautinis epas⁸. Gydytojas Lönnrotas, vėliau tapęs žurnalistu ir filologijos profesoriumi, keliavo po Suomiją ir kaimyninius kraštus, rinko išlikusius žodinius pasakojimus ir dainas. Kitaip sakant, jis deramai įsiklausė į liaudies balsą. Ir tai, kad galutinėje kūrinio redakcijoje tiesiai iš užrašų perimta medžiaga sudarė vos trečdalį teksto, o didesnioji dalis buvo suliteratūrinta ar apskritai paties Lönnroto sukurta, jau nebeturėjo jokios reikšmės⁹.

⁷ A. Freybe, „Klopstock“, in: *Realenzyklopädie für protestantische Theologie und Kirche*, t. 8, Leipzig, 1877–1888, p. 72.

⁸ Antrasis, perdirbtas kūrinio variantas pasirodė 1849 m. Jo vertimo į vokiečių kalbą pavadinimas rodo, kaip greitai jis Europoje buvo pripažintas suomių nacionaliniu epu; žr. *Kalewala, das National-Epos der Finnen, nach der zweiten Ausgabe ins Deutsche übertragen von Anton Schiefner*, Helsingfors: J. C. Frenckell & Sohn, 1852.

⁹ Keletas iš daugelio galimų literatūros pavyzdžių: *The Kalevala and the World's Traditional Epics*, edited by Lauri Honko, (ser. *Studia Fennica*, kn. 12), Helsinki: Finnish

Galima sakyti, netgi priešingai – tai puikiai atitiko Sullivano trijų pakopų epo kūrimo modelį.

Norėdami remiantis ligi šiol minėtais kūriniais ir cituotais mokslinės literatūros šaltiniais išgvildinti nacionalinio epo žanrui apibrėžti reikalingus kriterijus, papildančius šio straipsnio pradžioje išvardytas epo funkcijas, turėtume aptarti šiuos aspektus:

1) nacionalinius epus kuria rašytojai, priklausantys tai etninei grupei, kurios kalba rašomas epas. Nepaisant kasdienei žodinei komunikacijai būdingos dialektų įvairovės, tekstas kuriamas fiksuojant literatūrinę tos kalbos formą. Šio uždavinio imasi vienas – anoniminis arba įvardytas – autorius, kuris vis dėlto naudojami ankstesniais tekstais. Autorius sąmoningai slepiasi už „savo“ veikalo;

2) nacionaliniai epai remiasi egzistuojančiais mitologiniais ar istoriniais tautos ar etninės grupės pasakojimais, kurie iki tol šimtmečius buvo perduodami iš lūpų į lūpas. Autorius suteikia jiems struktūrą, papildo įvairiais savais elementais ir paverčia išbaigtu naratyvu. Liaudies pasakojimų tikroviškumas grindžiamas jų (tariam) amžiumi, (etnografiškai) autentiškumu ir (įsivaizduojamu) originalumu;

3) nacionaliniai epai kuria naratyvinę tapatybę (pagal Paulį Ricoeurą), nukreipiančią į realius ar mitologinius istorinius kontekstus, kuriuose (tariamai) atsiskleidė tautos ypatumai bei bruožai, ir kuriems atstovauja bei už juos ilgai ir sėkmingai ar net pergalingai kovoja pagrindinis herojus. Tokie naratyviniai konstruktai padeda konsoliduoti tautą iš vidaus, tačiau yra nukreipti ir į išorę, nešdami žinių apie tautos ypatumus, bruožus ir garbę¹⁰.

Literature Society, 2002; Christian Niedling, *Zur Bedeutung von Nationalepen im 19. Jahrhundert: Das Beispiel von Kalevala und Nibelungenlied*, (ser. *Universitätschriften*, kn. 2), Köln: SAXA-Verlag, 2007; Charlotte Ashby, *The Kalevala: Imagining the Finnish Past, Envisioning the Finnish Future. Poetry, Politics and Pictures. Culture and Identity in Europe, 1840–1914*, edited by Ingrid Hanson, Wilfried Jack, E. E. Snyder, Bern [et al.]: Peter Lang, 2013, p. 151–179; János M. Bak, *Manufacturing a Past for the Present: Forgery and Authenticity in Medievalist Texts and Objects in Nineteenth-Century Europe*, (ser. *National cultivation of culture*, kn. 7), Leiden [et al.]: Brill, 2014; skyrius: „The Kalevala and the Authenticity Debate“, p. 56–81.

¹⁰ Tartu kongreso leidinio (2011) autoriai pateikia kiek kitokius „besikartojančių požymių ir konsteliacijų“ derinius, kurie lemia nacionalinio epo funkciją tautos raidoje

II. ŠIAURĖS RYTŲ EUROPOS NACIONALINIŲ EPŲ LYGINAMOJI TIPOLOGINĖ ANALIZĖ

Toliau šiame straipsnyje bus lyginami penkių Šiaurės rytų Europos tautų nacionaliniai epai, galimai susiję mums svarbiais tarptekstiniais ryšiais, ir siekiama įvertinti, ar anksčiau suformuluoti kriterijai yra tinkami ir pakankami apibrėžti nacionalinio epo žanrą iš literatūros ir kultūros istorijos požiūrio taško. Pirmiausia reikia išskirti du jau minėtus epų atsiradimo laikotarpius: rusų *Sakmė apie Igorio žygį* yra Viduramžių epas, kurio vienintelis rankraštis buvo surastas tik 1795 m.¹¹; kiti epai yra XIX a. autorių kūriniai, toliau išvardyti chronologine tvarka pagal parašymo metus: *Ponas Tadas (Pan Tadeusz)*, *Kalevala*, *Kalevo sūnus (Kalevipoeg)* ir *Lačplēsis*.

Jeigu vienu esminių nacionalinio epo bruožų laikysime tautos įvaizdžio, reikalingo jos pačios savivokai ir suvokimui iš šalies, kūrimą ir reprezentavimą, tai galime pasakyti, kad pagal šį kriterijų visi minėti epai atlieka tapatumo kūrimo funkciją. Be to, visi jie tebeegzistuoja tautos kolektyvinėje atmintyje ir perteikiami dar mokykloje. Savaimė suprantama, kad susitapatinimui su epų herojais reikalingi tam tikri abstraktaus mąstymo gebėjimai, tiksliau, gebėjimas iškoduoti tekstuose, ypač jų pagrindinio herojaus figūroje, pateiktą simboliškai užkoduotą tapatybės modelį.

Nesileidžiant į polemiką galima teigti, kad aimanavimas dėl stipraus valdovo, galinčio suvienyti visus rusus, nebuvimo ir jo ilgesys tikrai ne

(plg. išn. Nr. 1). Pasak jų, nacionalinį epą galima apibrėžti ir identifikuoti remiantis septyniais kriterijais: 1) amžius ir dirbtinis pasendinimas; 2) anonimiškumas ir autorystė; 3) autentiškumo garantija ir fiktyvumo išlyga; 3) tautybė ir lytis; 4) universali ir nacionalinė literatūra; 6) vitrininė ir veidrodinė funkcijos; 7) tekstas ir jo priklausymas kokiai nors teritorijai. Daugumą šių požymių galima priskirti vienam iš mūsų minėtų trijų aspektų. Apie lyčių problematiką čia nekalbėsime, nes ji mūsų tikslingsiems svarstymams įtakos neturi.

¹¹ Apie *Sakmė apie Igorio žygį* plg. Robert Mann, *Lances Sing: A Study of the Igor Tale*, Columbus, OH: Slavica Publ., 1990; Robert Mann, *The Igor Tales and their Folkloric Background*, Jupiter, FL: The Birchbark Press of Karacharovo, 2005. Tyrinėtojai ilgai ginčijosi dėl šio kūrinio autentiškumo ir parašymo laiko. Žymus rusų medievistas Aleksandras Ziminas priskyrė šį tekstą XVIII a. pabaigai; žr. A. A. Zimin and the Controversy over the Igor Tale, edited by Russell E. Martin, Donald Ostrowski, (ser. *Russian studies in history*, kn. 45), Armonk, NY: M. E. Sharpe, 2007.

nuo Ukrainos krizės pradžios pradėtas laikyti tariamai rusams būdinga „savybe“, bet buvo girdimas jau XII a. *Sakmėje apie Igorio žygį*. Tik kūnas ir galva kartu gali Rusiją paversti tuo, kuo ji norėtų būti. Lygiai taip pat ir *Pone Tade*, parašytame išėivijoje emigrantų prisiminimų forma, išryškėja lenkų nacionalinė savimonė, kurios nepajėgė sumenkinti nė trys Lenkijos padalijimai, ir kuri – vėlgi nesiekiant pradėti poleminės diskusijos – iki dabar, o ne nuo Ukrainos krizės pradžios, aiškia ir girdima nata kartais suskamba Europos Sąjungos politikoje.

Ir *Sakmės apie Igorio žygį*, ir *Pono Tado* šaknys glūdi kariniuose konfliktuose, vykusiuose prieš pat šių kūrinių atsiradimą. Nors abu epus skiria daugiau nei 600 metų, galima teigti, kad įsimintini istoriniai įvykiai, reiškę esminius lūžius tautos raidoje, buvo svarbus nacionalinio epo rašymo motyvas. Vis dėlto herojaus koncepcija skyrėsi iš esmės: Viduramžių epas rėmėsi karalių ir kunigaikščių figūromis – *Sakmėje apie Igorio žygį* šį vaidmenį atlieka Igoris Sviatoslavičius, o Mickevičius savo literatūrinį herojų įkurdino šeimos istorijoje, įkvėptoje romantikams būdingo susižavėjimo paslaptiniais dalykais, kurios žmogiškieji konfliktai 1811 m. sprendžiasi bendroje lietuvių ir lenkų kovoje už nacionalinę vienybę ir prieš rusų carą. Tikrai neatsitiktinai Tadas yra jaunas bajoras iš buvusios Lietuvos–Lenkijos Respublikos lietuviškosios dalies¹².

¹² Plg. Stanisław Pigoń, *Pan Tadeusz: Wzrost, wielkość i sława. Studium literackie*, Kraków: Universitas, 2002; Heinz Kneip, „*Pan Tadeusz*“ oder die letzte Fehde in Litauen: Das polnische Nationalepos, (ser. *Vorträge am Slavischen Seminar der Universität Tübingen*, kn. 21), Tübingen: Slavisches Seminar der Universität, 1999; Alicja Stepniewska, *Mickiewicz w kregu Homera: Struktura epicka „Pana Tadeusza“*, Lublin: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1998. Apie kitokią Paryžiaus laikotarpio patirtą įtaką žr. Alfred Sproede, „Pan Tadeusz – „im Schwall und Lärm der Stadt Paris?“ Mickiewicz Weg von Goethes Hermann und Dorothea zur französischen „épopée humanitaire““, in: *Adam Mickiewicz und die Deutschen: Eine Tagung im Deutschen Literaturarchiv Marbach am Neckar*, Hrsg. von Ewa Mazur-Keblowska, Ulrich Ott, (ser. *Veröffentlichungen des Deutschen Polen-Instituts Darmstadt*, kn. 13), Wiesbaden: Harrassowitz, 2000, p. 164–204. Plačiau apie europinį žanro kontekstą žr. Bogusław Bednarek, *Epos europejski*, (ser. *Acta Universitatis Wratislaviensis*, kn. 2326), Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2002, p. 354–357. Apie įtaką vėlesniems laikams žr. Bogusław Dopart, *Pan Tadeusz i jego dziedzictwo: Recepcja*, Kraków: Universitas, 2006.

Kitų trijų epų herojaus koncepcija skiriasi dėl skirtingos tekstų raidos. *Kalevaloje* susijungia kelis šimtmečius pasakojimuose gyvavusios didvyrių istorijos ir mitologinė medžiaga¹³. Iš įvairių pasakojimo linių, kurių visų čia nenagrinėsime, svarbiausia yra Kalevalos ir Pohjolos genčių kova dėl *sampo* (daikto, padarysiančio savo šeiminingą turtingu), kurios gilesnė priežastis – nacionalinės vienybės stoka. Pagrindinis „didvyris“ yra senas ir išmintingas dainininkas Veinemeinenas, kurio motina Ilmatarė, moteriško prado oro dvasia, sukūrusi pasaulį, nešiojo jį savo iščiose daugiau nei 700 metų ir pagimdė jau sukaupusį daug išminties. Jo asmenyje susilieja kario, šamano ir dievybės bruožai. Tačiau šalia jo yra dar ir kitų svarbių veikėjų, vaidinančių vaidmenį įvairiuose įvykiuose.

Kalevala išvertus reiškia Kalevo, pagrindinio herojaus protėvio, žemė. O estų *Kalevipoeg* – tai *Kalevo sūnus*¹⁴. Jau čia matyti abiejų tekstų sąsaja; estų dievas Vanemuinė kilęs iš Veinemeineno. Estų nacionalinis epas taip pat remiasi senomis sakmėmis ir liaudies dainomis, tačiau didžioji jo dalis – tai Estijos pietryčiuose esančio Võru miesto gydytojo Kreutzwaldo kūrybos ar perkūrimų vaisius. Lyginant su juo, Lönrotas nuo savęs pridėjo tik labai nedaug. Tačiau jų abiejų tikslas buvo carinės Rusijos okupacijos metu sukurti pagrindą nacionalinei istorinei sąmonei susiformuoti, remiantis mitologine tradicija ir vaizdžiai parodant savitus bei vienijančius tautos bruožus kaip nuo neatmenamų laikų joje išsiskiriančias vertybes. Visa tai turėjo būti padaryta gimtąja kalba. *Kalevo sūnus* yra skandinavų milžinų pasakojimų tradicijai priklausantis kūrinys. Kalevo sūnus irgi milžiniško ūgio, jis priverčia savo priešus sprukti svai-

¹³ Žr. išn. Nr. 9.

¹⁴ Pagrindinė literatūra: August Annist, *Friedrich Reinhold Kreutzwaldi „Kalevipoeg“*, toimetanud Ülo Tedre, Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2005; Cornelius Hasselblatt, *Kalevipoeg Studies: The Creation and Reception of an Epic*, (ser. *Studia Fennica Folkloristica*, kn. 21), Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2016; Cornelius Hasselblatt, „Die Bedeutung des Nationalepos Kalevipoeg für das nationale Erwachen der Esten“, in: *Finnisch-Ugrische Mitteilungen*, Tübingen, 1999, t. 20, p. 51–61; Cornelius Hasselblatt, „Geburt und Pflege des estnischen Epos: Zur Funktionalisierung von Kreutzwalds Kalevipoeg“, in: *Nordost-Archiv: Zeitschrift für Regionalgeschichte Neue Folge*, Lüneburg, 2007, t. 16, p. 103–126. Plačiau apie kontekstą žr. Guntis Smidchens, „National Heroic Narratives in the Baltics as a Source for Nonviolent Political Action“, in: *Slavic Review*, Urbana, IL, 2007, t. 66 (3), p. 484–508.

dydamas į juos didžiulius akmenis, keičia gamtą ir įkuria miestus. Galiausiai jis taip ir nenugali blogio, bet pajėgia jį apvaldyti¹⁵.

Latvių tautinis epas tiesiogiai siejasi su estų ir netiesiogiai – su suomių kūriniumi. Tai vėliausias iš čia aptariamų Šiaurės Rytų Europos tautų nacionalinių epų. Jo kūrėjas Andrejus Pumpuras buvo prisiekęs nacionalistas, vienas iš aktyvių Latvijos nacionalinio atgimimo judėjimo narių (vad. *jaunlatvieši*). Lačplēsis kartu su estais kovoja prieš milžiną Kalapuisį, įveikia jį ir su juo susivienija. Pagrindinį epo herojų, gimusį iš motinos lokės ir pavadintą „lokių žudiku“, dievai išrinko būti savo tautos vadu ir gynėju. Remdamasis liaudies tradicijoje išlikusiais mitais ir legendomis autorius pagrindžia seniausius laikus siekiančios latvių „tautos“ egzistavimo teisėtumą ir žadina jos nepriklausomybės siekius. Paskutinėje kovoje Lačplēsis netenka ausų, o kartu su jomis – ir visų savo galių, įkrenta į Dauguvą ir nuskęsta, tačiau kai vieną dieną jis vėl išnirs iš upės, latvių tauta jau bus laisva¹⁶.

¹⁵ Įdomu, kad *Kalevo sūnus* vokiškai buvo pristatomas kaip „estų saga“ („eine Estnische Sage“ – taip jį įvardijo pirmasis vertimas, kurį paskelbė estų mokslo draugijos leidinys *Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat*, 1858–1861), vėliau epas buvo perkrikštytas pasaka (*Kalevipoeg: Ein estnisches Märchen. Bearbeitet für Kinder von 8–12 Jahren. Herausgegeben zum Besten der Fennerschen Taubstummen-Anstalt*, Reval: Kluge & Ströhm, 1894; Nachdruck Hannover: Hirschheydt, 1973) ir tik neseniai pasirodžiusiame naujausiame leidime jau pavadinime yra eksplicitiškai įrašyta „estų nacionalinis epas“ (Löwe’s pirmajame leidime šio pavadinimo antraštiniam lape nebuvo): *Kalevipoeg: Das estnische Nationalepos. In der Übersetzung von Ferdinand Löwe*, Hrsg. von Peter Petersen, Stuttgart [et al.]: Mayer, 2004.

¹⁶ Plg. Ojārs Lāms, *Lāčplēša zvaigznājs: Latviešu eposa genēze un funkcionalitāte Eiropas klasisko un jaunlaiku eposa tradīciju kontekstā*, Rīga: Zinātne, 2008; *Lāčplēša ceļš pasaulē: Latviešu epos un Eiropas eposi tradīcijas*, sastādītāji Ausma Cimdina, Ojārs Lāms, (ser. *Latviešu pamattekstu pētījumi*), Rīga: Zinātne, 2010; Sandra J. Langer, „Vom Einfluss des epischen Helden auf die lettische Nation“, in: *Helden. Heroes. Héros: E-Journal zu Kulturen des Heroischen*, Freiburg, 2013, t. 1, p. 27–39; Vaira Vike-Freiberga, „Andrejs Pumpur’s Lāčplēsis („Bearslayer“): Latvian National Epic or Romantic Literary Creation?“, in: *National Movements in the Baltic Countries During the 19th Century*, edited by Aleksander Loit, Stockholm: Centre for Baltic Studies at the University of Stockholm, 1985, p. 523–536; Sergej Kruks, „Kalevipoeg and Lāčplēsis: The Ways we Imagine our Communities: A Sociological Reading of Estonian and Latvian Epics“, in: *Interlitteraria*, Tartu, 2003, t. 8, p. 227–247; Sergej Kruks, „The Latvian epic Lāčplēsis: Passe-partout Ideology, Traumatic Imagination of Community“, in: *Journal of Folklore Research*, Bloomington, IN, 2004, t. 41 (1), p. 1–32.

Penkių nacionalinių epų „didvyriai“ labai skirtingi: istorinės asmenybės, mitologinės ar pasakų būtybės ir literatūriniai, autorių sukurti veikėjai. Atsižvelgiant į tai, reikia atitinkamai performuluoti ir atnaujinti antrąjį principą, paliekant jį galioti toliau. Kiekvienas iš šių „didvyrių“ simbolizuoja vertybes, savybes ir elgesio normas, su kuriomis tauta gali tapatintis, priimti jas ir pripažinti „savomis“. Nacionalinės kalbos vartojimas čia neabejotinai vaidina svarbų vaidmenį.

III. KĄ LITERATŪROS ISTORIJA GALI PASIŪLYTI Į LIETUVIŲ NACIONALINIO EPO VIETĄ

Adomas Mickevičius, studijavęs Vilniuje ir iki 1823 m. mokytojavęs Kaune, savo kūrinį pradėjo žinomu sūksniu „Tėvyne Lietuva, mielesnė už sveikatą!“, tačiau ieškant tos vienintelės lietuvių tautinės poemos, kurios atsiradimo šioje Europos dalyje galima būtų tikėtis nacionalinių atgimimų laikotarpiu, tenka, kaip jau buvo minėta, susidurti su bent trimis literatūros istoriografijoje minimais kandidatais: Donelaičio *Metais*, Kraszewskio *Vitolio rauda* ir Baranausko *Anykščių šileliu*. Nors Donelaitis gyveno laikais, kai su *Osiano giesmių* paskelbimu buvo „atrastas“ tariamas nacionalinio epo prototipas, į Baltijos tautų nacionalinio atgimimo laikotarpį, kuris, kaip ką tik išdėstyta, mūsų požiūriu yra reikšmingas nacionalinio epo susiformavimo veiksnys, patenka tik du paskutiniai kūriniai, *Vitolio rauda* ir *Anykščių šilelis*, kuriuos aptarsime pirmiausia.

Pradėti patogiausia nuo Kraszewskio kūrinio, nes kompozicijos ir struktūros požiūriu jis daug kur akivaizdžiai sutampa su suomių, estų ir latvių epais: Kraszewskis taip pat naudojasi tautosakoje išlikusiais mitais ir legendomis ir išplėtoja juos iki vientiso pasakojimo. Čia aprašomi Vitolio, meilės deivės ir mirtingojo sūnaus, žygdarbiai, kuriuos jis atlieka bėgdamas nuo dievų pykčio iš lietuviško olimpo. Jis pasiekia tolimus kraštus, nugali slibinus, milžinus ir karalius, įkuria naujas karalystes, galiausiai įsimyli ir Perkūnas jį paverčia ereliu. *Vitolio rauda* yra pirmoji trilogijos *Anafielas* dalis, kurią Kraszewskis išleido 1840–1845 m.; antroje

dalyje aprašomi karaliaus Mindaugo darbai, o trečia dalis skirta Vytauto karo žygiams. Eiliuota poema netrukus buvo paskelbta lietuvių nacionaliniu epu, laikraštyje *Aušra* Jurgis Mikšas lygino ją su *Odisėja*, *Eneida* ir Senuoju bei Naujuoju Testamentu¹⁷. Akivaizdu, kad autorius ir buvo užsimojęs sukurti būtent tokį kūrinį. Už viso to slypintis jo išskaičiavimas tampa dar labiau matomas, kai mėginame kalbėti apie šio kūrinio literatūrinę vertę, kas literatūrologui visuomet yra keblus uždavinys. Įgudęs knygų gamintojas Kraszewskis parašė apie 240 romanų ir apsakymų¹⁸, ir *Vitolio rauda* tėra vienas iš jų. Štai ką 1844 m. vasario 14 d. vienas recenzentas rašė *Österreichische Blätter für Literatur und Kunst* (*Austrijos literatūros ir meno žurnalas*): „Veiksmo arena iš esmės atitinka istoriją ir liaudies pasakojimus, tačiau dievų olimpas išėjo pernelyg jau graikiškas [...]. Planas parengtas remiantis graikais, Ariostu, Dante ir Klopstocku, tačiau dėl skubos ir tikro epinio talento stokos pamėgdžiota nevykusiai. Šio eilėraščio negalima laikyti epu, nors jo autorius jį mano tokiu esant. Tai geriausiu atveju pagonybės laikus menanti liaudies pasaka“¹⁹.

¹⁷ Plg. Darius Staliūnas, „Die litauische Nationalidentität und die polnischsprachige Literatur“, in: *Themen des literarischen Nationalismus und der nationalen Literatur im Ostseeraum*, Hrsg. von Yrjö Varpio, Maria Zadencka, (ser. *Literatur und nationale Identität*, kn. 2), Tampere: Tampereen Yliopisto, Julkaisujen Myynti, 1999, p. 207. Taip pat plg. Vincas Maciūnas, „Vytolio raudos autoriaus mirties sukaktį minint“, in: Vincas Maciūnas, *Rinkiniai raštai*, sudarytojas ir baigiamojo straipsnio autorius Jonas Šlekys, (ser. *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 14), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 256–259.

¹⁸ *Kraszewski: Poeta i światy*, pod redakcją Tadeusza Budrewicza, Ewy Ihnatowicz, Ewy Owczarz, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2012; Tadeusz Budrewicz, *Kraszewski i świat historii: Studia*, (ser. *Prace monograficzne, Uniwersytet Pedagogiczny Im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie*, kn. 557), Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Pedagogicznego, 2010; Wincenty Danek, *Józef Ignacy Kraszewski: Zarys biograficzny*, Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1976; *Józef Ignacy Kraszewski: Seine Werke und ihr Wiederhall. Beiträge der Wissenschaftlichen Konferenz aus Anlaß des 100. Todestages des Schriftstellers, 6. November 1987*, Hrsg. von Eduard Merian, Leipzig: Karl-Marx-Universität, 1988; Juzefas Ignacas Kraševskis, *Vilnius: Nuo jo pradžios iki 1750*, t. 1, iš lenkų kalbos vertė Irena Katilienė, Vilnius: Mintis, 2014.

¹⁹ A. V. Emil, „Polnische Literatur. J. J. Kraszewski's Werke. 1. Artikel“, in: *Oesterreichische Blätter für Literatur und Kunst, Geschichte, Geographie, Statistik und Naturkunde*, Schaumburg, 1844, t. 1, p. 65–66.

Šis mėginimas sukurti nacionalinį epą, viena vertus, rėmėsi suomių ir estų pavyzdžiu, kita vertus, reiškė bandymą įsprausti liaudies pasakojimų ir mitų lobynus į ankštą europietiškojo herojinio epo rūbą. Nacionalinius savitumus teko paaukoti dėl siekio atitikti literatūrinį modelį. *Vitolio rauda* lietuvių literatūros istorijoje neabejotinai nusipelno garbės kaip pirmasis mitologine medžiaga paremtas epinis kūrinys, tačiau negali būti laikomas nacionaliniu epu pagal čia pateikiamą epo sampratą jau vien dėl tos priežasties, kad buvo parašytas ne nacionaline, t. y. lietuvių, kalba, o lenkiškai. Andriaus Vištelio (1837–1912) parengtas vertimas į lietuvių kalbą išėjo tik 1881–1882 m. Poznanyje²⁰. Mano žiniomis, tarp Europos šalių tautinių epų nėra kūrinių, parašytų ne tos tautos kalba.

Jauniausias pretendentas į lietuvių nacionalinio epo vardą gali būti kiek netikėtas šios srities žinovams. Tačiau kalbėti apie Baranausko poemą mane paskatino faktas, kad ji minima viename labai įtakingame šaltinyje, kurio įtaka studentų ir kitų apsišvietusių žmonių žinių atsargoms pastaruoju metu yra didesnė nei daugumos kitų šaltinių, nors jame pateikiama informacija, deja, dažnai pilna klaidų, kurių vidutiniai skaitytojai – nors šiuo atveju geriau būtų kalbėti apie „vartotojus“ – nepastebi. Jie nemato reikalo tikrinti atskirų smulkmenų, jeigu visuma yra lengvai prieinama ir pateikta aiškiai bei suprantamai. Tačiau tokios klaidos, kurios interneto amžiuje žaibiškai išplinta, vis labiau žaloja postmodernios visuomenės kolektyvinių žinių sluoksnius ir ardo jos komunikacinę atmintį. Žinių kaupimas paliekamas savieigai, o jų perteikimu rūpinasi asmenys, kurie patys disponuoja tik supaprastinta informacija. Žinoma, kalbu apie *Vikipediją*. Jos angliškame puslapyje esančiame straipsnyje *Nacionaliniai epai* Baranausko *Anykščių šilelis* yra minimas štai kaip apibūdintame sąraše: „Kai kurie proza parašyti veikalai, nors griežtai imant ir nėra epiniai poezijos kūriniai, užima svarbią vietą savo tautos nacionalinėje sąmonėje“²¹. Šiame sąraše, greta kitų veikalų, yra ir *Jaunojo Verterio kančios*, *Vargdieniai*, *Don Kichotas* bei *Karas ir taika*.

²⁰ [Józef Ignacy Kraszewski], *Witolorauda: Giesme izz padawimu Lietuwos*, [d. 1–2], per J. I. Kraszewski lenkiskzay suraszyta, lietuwiszkay iszgulde su iszreiszkmiais nepaprastū žodžiu J. A. W. Lietuwis [Andrius Vištelis,], Poznaniuje: Kasztu dro J. I. Kraszewskio, Spaustuwej wardu J. I. Kraszewskio (Dro W. Łebińskio), 1881–1882.

²¹ https://en.wikipedia.org/wiki/National_epic.

Manau, kad kiekvienas, kuris dar paima į rankas seną gerą knygą, sutiks, jog kad ir ką reikštų žodžiai „griežtai imant nėra epiniai poezijos kūriniai“, *Anykščių šilelis* užima svarbią vietą kolektyvinėje lietuvių atmintyje²². Šiame veikalė aiškiai girdima ir politinė, anticarinė gaida, kuria paženklintas apgailestavimas dėl to, kad ponai užsieniečiai iškirto mišką, ką galbūt simboliškai galima būtų sieti su lietuviškų knygų uždraudimu. Tačiau net jei Baranauskas, kaip pasakoja legenda, lietuviško žodžio griebėsi iš pykčio, siekdamas savo lenkų kalbos redaktoriui įrodyti, kad lietuvių kalba puikiai tinka poezijai, vis viena negalime šio kūrinio laikyti lietuvių nacionaliniu epu pagal tuos kriterijus, kuriuos apibrėžėme. Verčiau kartu su literatūrologu Vytautu Vanagu įvertinkime jo reikšmę remdamiesi objektyviais literatūros istorijos kriterijais: „*Anykščių šilelis* – tai antroji lietuvių literatūros viršūnė, kylanti aukštai virš jos horizonto“²³.

IV. AR DONELAIČIO *METAI* YRA LIETUVIŲ NACIONALINIS EPAS?

Taip priartėjame prie paskutinio kandidatų sąrašė esančio veikalė – Kristijono Donelaičio *Metų*. Neverta čia kalbėti apie šio kūrinio turinį. Kalbant Vanago žodžiais, *Metai* yra „pirmoji“ lietuvių literatūros viršukalnė. Tiesa, ją pasiekti šiam kūrinii pavyko tik praėjus gerokai laiko nuo jo parašymo, užtat ji buvo dvigubai reikšminga: po kunigo ir poeto mirties 1780 m. rankraštis beveik keturiasdešimt metų praktiškai buvo nežinomas

²² Apie Baranauską parašyta daug reikšmingų veikalų, iš kurių paminėtini keli pagrindiniai: Regina Mikšytė, *Antanas Baranauskas*, Vilnius: Vaga, 1993; Paulius Subačius, *Antanas Baranauskas: Gyvenimo tekstas ir tekstų gyvenimai*, Vilnius: Aidai, 2010. Naujausias poemos leidimas: Antanas Baranauskas, *Anykščių šilelis: Poema*, iliustravo ir apipavidalino Loreta Uzdraitė, Vilnius: Petro ofsetas; Anykščiai: Anykščių meno centras, Pasaulio anykštėnų bendrija, 2015.

²³ Vytautas Vanagas, „Literature at the Crossroads of Enlightenment and Romanticism“, in: Vytautas Kubilius, Algis Samulionis, Vytautas Vanagas, Albertas Zalatorius, *Lithuanian Literature*, edited by Vytautas Kubilius, translated by Rėta Dapkutė, Diana Bartkutė, Vilnius: Vaga, Institute of Lithuanian Literature and Folklore, 1997, p. 69.

ir liko neišspausdintas, kol 1818 m. Karaliaučiuje Martynas Liudvikas Rėza (1776–1840) paskelbė šeštadaliu patrumpintą ir smarkiai suredaguotą kūrinį, pridėjęs jam ir vertimą į vokiečių kalbą²⁴. 1865 m. Augustas Schleicheris (1821–1868) išspausdino pilną lietuviško teksto versiją. 1869 m. išėjo patobulintas Georgo Heinricho Ferdinando Nesselmanno (1811–1881) leidimas kartu su vertimu į vokiečių kalbą²⁵. Tada prasidėjo intensyvesnis mokslinis tyrinėjimas, tačiau patys lietuviai Donelaičių

²⁴ [Kristijonas Donelaitis], *Das Jahr in vier Gesaengen*, ein laendliches Epos aus dem Litthauischen des Christian Donaleitis, genannt Donalitius, in gleichem Versmass ins Deutsche uebertragen von D. Ludwig Jedemin Rhesa, Prof. d. Theol., Koenigsberg: gedruckt in der Koenigl. Hartungschens Hofbuchdruckerei, 1818; [Kristijonas Donelaitis], *Das Jahr in vier Gesaengen*, ein laendliches Epos aus dem Litthauischen des Christian Donaleitis, genannt Donalitius, in gleichem Versmass ins Deutsche uebertragen von D. Ludwig Jedemin Rhesa, Prof. d. Theol., Koenigsberg: gedruckt in der Koenigl. Hartungschens Hofbuchdruckerei, 1818: [*Faksimilinis leidimas*, projekto vadovė Kamilė Kalibataitė, Vilnius: Petro ofsetas, 2013]. Apie Rėzą, viena svarbiausių tarpininkų tarp lietuvių ir vokiečių kultūrų, žr. *Martynas Liudvikas Rėza: Epochų atspindžiai*, sudarytojos Nijolė Strakauskaitė, Silva Pocyūtė, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, Klaipėdos universitetas, Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas, 2007; Axel E. Walter, „Rhesa, Martin Ludwig (Gedeminas)“, in: *Killy Literaturlexikon*, t. 9, Hrsg. von Wilhelm Kühlmann, Berlin, New York: de Gruyter, 2010, p. 600–601. Nuo 2011 m. Lietuvių literatūros ir tautosakos institute rengiami Rėzos *Raštai*: Martynas Liudvikas Rėza, *Raštai*, t. 1: *Filologija: Lietuviškos Biblijos rengimas*, sudarytoja ir vertėja Liucija Citavičiūtė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011; Martynas Liudvikas Rėza, *Raštai*, t. 2: *Religijotyra: Krikščionybės istorija Lietuvoje ir Prūsijoje*, sudarytoja Liucija Citavičiūtė, vertėjai Dalia Dilytė, Jolanta Gelumbeckaitė, Rita Katinaitė, Nijolė Klingaitė-Dasevičienė, Sigitas Narbutas, Mindaugas Strocks, Liucija Citavičiūtė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013; Martynas Liudvikas Rėza, *Raštai*, t. 4: *Kristijono Donelaičio kūrybos publikavimas*, sudarytoja ir vertėja Liucija Citavičiūtė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2014.

²⁵ [Kristijonas Donelaitis], *Christian Donaleitis Litauische Dichtungen*, Erste vollständige Ausgabe mit Glossar von August Schleicher, St. Petersburg: Commissionäre der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, in St. Petersburg Eggers u. Comp., in Riga N. Kymmell, in Leipzig Leopold Voss, 1865; [Kristijonas Donelaitis], *Christian Donalitius Littauische Dichtungen*, nach Königsberger Handschriften mit metrischer Uebersetzung, kritischen Anmerkungen und genauem Glossar herausgegeben von Georg Heinrich Ferdinand Nesselmann, Königsberg: Verlag von Hübner & Matz, 1869.

pradėjo publikuoti tik 1914 m., kai leidėjas Jurgis Šlapelis (1876–1941) Vilniuje parengė pilną lietuvišką kūrinio leidimą²⁶. Donelaičio recepcija gerokai vėlavo, tad darosi aišku, kodėl su tokiu susižavėjimu lietuvių intelektualų buvo sutiktas 1881 m. pasirodęs *Vitolio raudos* vertimas į lietuvių kalbą. Tiesiog Donelaitis tuo metu dar nebuvo iki galo pasiekęs Didžiosios Lietuvos. Lietuvių literatūra vis dar neturėjo tautinio epo.

Ne tik Lietuvos, bet ir Europos mokslininkai Donelaičio poemą be išlygų įvardija kaip lietuvių nacionalinį epą. Angliškame *Vikipedijos* straipsnyje rasime ją pačiame pirmajame atitinkamai besivadinančiame sąrašė. Pirmasis *Metų* leidėjas Rėza poemą vadino „kaimišku epu“ (*ländliches Epos*) ir šitaip priskyrė ją turtingai europietiškajai bukolikų ir georgikų tradicijai, kurios krikštateviu taip pat reikia laikyti Vergilijų, tačiau ne kaip *Eneidos*, o *Bukolikų* ir *Georgikų* autorių²⁷. Rėza, kuris vienodai gerai išmanė ir lietuvių, ir vokiečių kultūrą, žanro pavadinimą galėjo pasirinkti ir veikiamas specifinės vokiškos „biurgeriškojo“ epo sąvokos. Ryškiausiu šio žanro atstovu reikėtų laikyti Johanno Heinricho Vošo poemą *Louise (Luizė)*: šios 1794 m. Karaliaučiuje pirmąsyk išspausdintos ir didžiulio populiarumo susilaukusios knygelės, pasakojančios (išgalvoto) Grūnau kunigo aplinkos istorijas, paantraštė buvo „kaimiška trijų idilių poema“²⁸. Vis dėlto Rėza jau *Metų* įvade Donelaičio kūrinį

²⁶ [Kristijonas Donelaitis], *Kristijono Duonelaičio raštai: 1714–1914. 200 metų sukaktuvėms nuo autoriaus gimimo paminėti*, pagal Rėzos, Šleicherio ir Neselmano sutaisė Jurgis Šlapelis, penktas išleidimas, Vilnius: Marijos Piaseckaitės-Šlapelienės knygyno leidinys, 1914.

²⁷ Dėl žanro modelio žr. *Europäische Bukolik und Georgik*, Hrsg. von Klaus Garber, (ser. *Wege der Forschung*, kn. 355), Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1976; Jean-Louis Haquette, *Échos d’Arcadie: Les transformations de la tradition littéraire pastorale des Lumières au romantisme*, (ser. *Perspectives comparatistes*, kn. 2), Paris: Éd. Classiques Garnier, 2009; Axel E. Walter, „Eidyllion in vitro: Bemerkungen zu Stephan Kesslers Buch Die litauischen Idyllen. Vergleichende gattungstheoretische Untersuchung zu Texten aus Polen und Litauen 1747–1825“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, Vilnius, 2008, kn. 26, p. 305–324.

²⁸ Johann Heinrich Voß, *Luise: Ein ländliches Gedicht in drei Idyllen*, Königsberg: Nicolovius, 1794. Plačiau apie Vošo idilių kontekstą žr. *Idyllen der Deutschen, Texte und Illustrationen*, Hrsg. von Helmut J. Schneider, Frankfurt am Main: Insel Verlag, 1978; *Voß’ Übersetzungssprache, Voraussetzungen, Kontexte, Folgen*, Hrsg. von Anne Baillet, Enrica Fantino, Josefine Kitzbichler, (ser. *Transformationen der Antike*,

pavadino nacionaline poema²⁹, tačiau pritrūko drąsos tokį pavadinimą iškelti į antraštinį puslapį. Nepaisant to, vokiečių kalba rašantys literatūros kritikai Donelaitį dar XIX a. paskelbė lietuvių nacionaliniu poetu (tarp jų ir Alexanderis Alexandrowas ar Franzas Tetzneris)³⁰, nors tai ir nereišké, kad *Metams* buvo priskirtas tautinio epo vaidmuo – poema tiesiog buvo laikoma pavyzdiniu lietuvių literatūros kūriniu.

Jėigu neklystu, Donelaičio poema tik tarpukario Lietuvoje buvo aiškiai pripažinta nacionaliniu epu. Šią idėją labai palaikė Mykolas Biržiška. Buvo diskutuojama tik dėl to, ar tai buvo „idilinio“ ar „klasikinio“ pobūdžio tautinis epas. Pastarasis pavadinimas buvo vartojamas laikraštyje *Draugija*, o štai Biržiška pasisakė už pavadinimą, apimančią abu elementus: poema buvo ir idilinė, ir tautinė kartu (nacionalinio epo prasme) („Mums „Metai“ iš tikrųjų yra virtę kad ir *idiliška*, bet *tautine poema*“), nes vaidavo ne tik lietuvių valstiečių gyvenimo džiaugsmus ir vargus, darbus ir pasiekimus, bet teigiamai veikė ir stiprino lietuvių visuomeninį ir tautinį charakterį³¹.

kn. 32), Berlin [et al.]: de Gruyter, 2015; Axel E. Walter, „Die literatursprachliche Konzeption von Johann Heinrich Voß“, in: *Einst in Penzlin daheim – heute in der deutschen Literatur zu Hause: Perspektiven auf den Dichter, Schriftsteller und Übersetzer Johann Heinrich Voß*, Hrsg. von Hans-Joachim Kertscher, Andrea Rudolph, (ser. *Kulturwissenschaftliche Beiträge. Quellen und Forschungen*, kn. 9), Dettelbach: Röhl, 2014, p. 129–155; apie europietišką dimensiją: *Idyllik im Kontext von Antike und Moderne: Tradition und Transformation eines europäischen Topos*, Hrsg. von Nina Birkner, York-Gothart Mix, (ser. *Untersuchungen zur Literaturgeschichte*, kn. 148), Berlin [et al.]: de Gruyter, 2015; įvadas į Vošo gyvenimą ir kūrybą: Kerstin von Schwerin, *Johann Heinrich Voß*, (ser. *Meteore*, kn. 13), Hannover: Wehrhahn, 2013.

²⁹ [Martynas Liudvikas Rėza], „Vorbericht“, in: [Kristijonas Donelaitis], *Das Jahr in vier Gesaengen*, p. V.

³⁰ Plačiau žr. Alina Kuzborska, „Eine doppelte Rezeption: Christian Donalitus versus Kristijonas Donelaitis“, in: *Ostpreußen – Westpreußen – Danzig: Eine historische Literaturlandschaft*, Hrsg. von Jens Stüben, (ser. *Schriften des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa*, kn. 30), München: Oldenbourg, 2007, p. 259–284.

³¹ [Kristijonas Donelaitis], *Duonelaičio raštai: Mokykloms parinko ir paaikino Mykolas Biržiška, d. 2: Duonelaičio gyvenimas ir raštai su kalbos paaikininimais: Priedėlis prie Duonelaičio raštų ištraukų mokyklos reikalui*, Vilnius: Martyno Kuktos spaustuvė, Lietuvių mokslo draugijos leidinys, 1918, p. 77.

Vis dėlto šiai nuomonei nebuvo lemta tapti vyraujančia, o po 1945 m. prasidėjo nauja, ideologiškai pagrįsta Donelaičio recepcija Sovietų Lietuvoje³². Donelaitis, suteikus jam engiamų lietuvių valstiečių pusę palaikančio „būru poeto“ pavidalą, igijo neginčijamą tautinio poeto statusą. Jis buvo paverstas poetiniu XVIII a. klasių kovos dalyviu, kuriam lyg tarp kitko pavyko parašyti išskirtinį literatūros kūrinį. Nuspalvinus atitinkamomis politinėmis spalvomis, kūrinį buvo galima pripažinti lietuvių tautiniu epu. Antra vertus, iki Nepriklausomybės atkūrimo *Metai* buvo palyginti su kitais pats patikimiausias istoriškai reikšmingo laikotarpio liudijimas, padėjęs išsaugoti Lietuvos vienybės ir ypatingumo idėją Sovietų Sąjungoje³³.

Šiame tekste mums nerūpi, kiek toks sovietinių laikų ideologinis – abiem požiūriais – savinimasis prisidėjo prie to, kad Donelaičio kaip tautinio poeto statusas po Nepriklausomybės atgavimo greičiau susilpnėjo negu sustiprėjo. Greičiausiai tai paskatino ir dar prieš 1991 m. prasidėjusi žanrinė diskusija, kuri svarbi ir mūsų nagrinėjamai problemai, nes šiandien jau atvirai keliamas klausimas, ar galima *Metus* apskritai laikyti epu. Vokiečių baltistas Stephanas Kessleris 2005 m. išsakė nuomonę, kad *Metai* „nėra nei epas, nei juo labiau kaimiškas epas „idilės“ prasme“³⁴.

³² Kaip pavyzdį galima paminėti Kosto Korsako (1909–1986), dogmatiškojo išeivijos lituanistų priešininko, darbus. Vis dėlto jis visokeriopai nusipelnė mokslui kaip Donelaičio *Raštų* leidimo vyriausiasis redaktorius: Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, redakcinė komisija Kostas Korsakas (pirmininkas), Kostas Doveika, Leonas Gineitis, Jonas Kabelka, Kazys Ulvydas, Vilnius: Vaga, Lietuvos TSR Mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1977.

³³ Pvz., Viktorija Daujotytė, „„Metai“ – krikščioniškas žemdirbių epas“, in: Viktorija Daujotytė, *Tautos žodžio lemtys: XIX amžius*, Vilnius: Vaga, 1990, p. 56–58. Apie dvejopą recepciją žr. Vasilijus Safronovas, „Tarp konflikto ir suartėjimo: Donelaičio simbolio aktualizavimas XIX a. pabaigoje – XX a. pabaigoje Prūsijos Lietuvoje ir Klaipėdos krašte“, in: *Kristijono Donelaičio epochos kultūrinės inovacijos*, sudarytoja Silva Pocyūtė, (ser. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, XXVI), Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas, 2013, p. 148–165.

³⁴ Stephan Kessler, *Die litauischen Idyllen: Vergleichende gattungstheoretische Untersuchung zu Texten aus Polen und Litauen, 1747–1825*, Wiesbaden: Harrassowitz, 2005, p. 253; dar žr. Markus Winkler, „Die politische Akzentuierung des idyllischen Raumes bei Johann Heinrich Voß („Die Leibeigenschaft“) und André Chénier („La liberté“)\", in: *Proceedings of the XIIth Congress of the International Comparative*

Greičiausiai būtent tokios *Metų* sampratos siekė Rėza, tačiau diskusija dėl šių klausimų dar nėra pasibaigusi.

Vis dėlto negalima tvirtinti, kad Donelaičio *Metai* yra tas – trūksta-
mas – lietuvių tautinis epas. Įdomus ir intriguojantis būtų tyrimas, kaip terminas „tautinis epas“ ir jo galimos apibrėžtys vartojamos dabartinėje mokslinėje diskusijoje, jubiliejiniiais 2014 m. virtusioje tikru Donelaičio tyrimų Lietuvoje ir pasaulyje renesansu, tačiau to padaryti čia nepavyks dėl vietos stokos. Tačiau peršasi įspūdis, kad šis terminas dažnai vartojamas apibūdinti *Metus* kaip pirmąjį stambų lietuvių tautinės literatūros veikalą, kuriuo kunigas-poetas mėgino pažadinti kaimo lietuvių tautinę savimone, neturėdamas ketinimų pasisakyti už vieningą, Mažosios ir Didžiosios Lietuvos lietuvius suvienijančią, tautinę valstybę. Tačiau jeigu bandysime *Metams* taikyti kriterijus, kuriuos įvardijome kaip būdingus ir būtinus tautinio epo atsiradimui, viskas susikomplicuos. Visų pirma, *Metuose* nėra nei sąsajų su liaudies mitologiniais pasakojimais ir sakmėmis, nei ryšio su konkrečiais istoriniais įvykiais, ženklinančiais ar siekiančiais paženklinti tautos istorijos lūžius. Antra, nėra lyderio savybėmis pasižymintio ir ypatingų gebėjimų turinčio herojaus. Pagrindinis veikėjas Pričkus pasižymi greičiau – visai patraukliomis – antiherojaus savybėmis ir nesiekia vadovauti ar priešintis nusistovėjusiai visuomeninei ir politinei Prūsų Lietuvos būrų padėčiai. Trečia, Donelaičio indėlis į lietuvių literatūrą yra labiau poetologinio nei kalbinio pobūdžio. Blieka susumuoti, kad žvelgiant iš literatūrologijos ir literatūros istorijos požiūrio taško, juo labiau lyginant su kaimyninių tautų epais, *Metai* negali būti interpretuojami kaip lietuvių tautinis epas.

Ši išvada nepaneigia fakto, kad *Metai* kur kas išsamiau nei daugelis kitų literatūros kūrinių aprašo istorines tautos gyvenimo aplinkybes ar „būdingus“ jos bruožus, ir jokiū būdu nereiškia, kad tautiniu epu turi būti paskelbta Kraszewskio *Vitolio rauda*³⁵. Verta apskritai kelti klausimą, ar nūdien mums dar reikalingi tautiniai epai ir ar jie gali atlikti

Literature Association, t. 2: *Space and boundaries in literature. Espace et frontières dans la littérature*, general editor Roger Bauer, München: Iudicium, 1990, p. 514–520.

³⁵ Plg. Stephan Kessler, „Literatur und werdende Nation in Lettland und Litauen: Die Versepen *Lāčplēsis* (1888) und *Witolrauda* (1846)“, in: *Nordost-Archiv: Zeitschrift für Regionalgeschichte Neue Folge*, Lüneburg, 2007, t. 16, p. 127–180.

prasmingą visuomeninę funkciją vieningoje Europoje? Abejonių nekelia tai, kad *Metai* lietuvių literatūroje ir lietuvių kultūrinėje sąmonėje užima išskirtinę padėtį. Bet nacionalinei sąmonei (savimonei) pažadinti visai nebūtina imtis literatūrinių tautinių epų konstravimo. Lygiai taip pat neabejotina ir tai, kad Prūsų Lietuvos provincijos poetas Donelaitis pateikė Europos literatūros istorijai ypatingo ryškumo kūrinį, poveikiu toli peržengusį savo laikmečio ribas, kurį galima laikyti grynai lietuvišku indėliu į Europos epinės kaimo poezijos kanoną.

Iš vokiečių kalbos vertė Lina Plaušinaitytė

THE SEASONS BY KRISTIJONAS DONELAITIS IN THE TRADITION OF EUROPEAN NATIONAL EPICS

Summary

This paper deals with the question which literary text could be considered a Lithuanian national epic. In international scholarly literature three possible candidates are nominated: *The Seasons (Metai)* by Kristijonas Donelaitis (appeared in the second half of the 18th century), *Witolorauda* by Józef Ignacy Kraszewski (1840) and *Anykščių šilelis* by Antanas Baranauskas (1861).

The question which of these three candidates could be regarded as a Lithuanian national epic is examined in four chapters. Chapter 1 defines three fundamental characteristics of national epics with a comparative approach. Further aspects could be added, but these three criteria are decisive and allow the analysis of all relevant texts. 1) National epics are written in the national language, the author presents himself as a mere writer of the text in order to give it greater authenticity and at the same time a higher identifying potential. 2) National epics draw on (oral) narrative traditions of an ethnic group or nation; the narrations combine mythological and historical elements, and emerge in specific historical contexts. 3) National epics create narrative identities that have “inward” effects, i.e. on the way the ethnic group or nation sees itself, and are also transmitting a picture of this ethnic group or nation to the outside world, i.e. how it wishes to be seen; these narrative identities develop and thus confirm ideas, images and ideologies that can be (or should be) considered as typical for the ethnic group or nation. In the centre of the (mythological and/or historical) events usually stands a hero who offers the ethnic group or nation an appropriate potential for the processes of (self-)identification and collective concepts of identity.

On the basis of these three criteria the second chapter analyses North-Eastern European national epics, i.e. the epics of Finland, Estonia, Latvia, and Poland, which were created in the 19th century, and the Russian *Tale of Igor's Campaign*, from a comparative typological viewpoint. The result of the comparison shows that these texts broadly meet the criteria. In the third and fourth chapters the criteria are applied to the three texts that appear in different academic and popular sources as a potential Lithuanian national epic. Chapter 3 is focused on Kraszewski's *Witolorauda* and Baranauskas's *Anykščių šilelis*. Although both works (created in the 19th century) have been variously praised by contemporary and later critics as national epics, they do not meet the basic criteria defined in Chapter 1 in any way that would confirm it.

The same has to be said about *Metai* by Kristijonas Donelaitis, which is discussed in Chapter 4 in the context of North-Eastern European national epics of the 19th century. Certainly, no other Lithuanian literary text has contributed so influentially to the image and self-image of Lithuania in the 19th and 20th centuries, both in the times of foreign rule and independence. From the perspective of the history of European literature, *Metai* cannot be interpreted as a Lithuanian national epic, particularly in comparison to the epics of the neighbouring nations. In this respect (as in many others), Donelaitis's poem cannot be forced into the schemes of literary criticism and literary history. Instead, *Metai* by Donelaitis is – in every respect – an exceptional and outstanding work of European literature of the late 18th and the 19th century.

KAIMO GYVENIMAS
SUB SPECIE AETERNITATIS:
KRISTIJONAS DONELAITIS IR
GEORGIKŲ TRADICIJA EUROPOS
LITERATŪROJE

JEKATERINA ZYKOVA

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjama Kristijono Donelaičio poema *Metai* kaip originali *georgikų* – atskiro žanro, išpopuliarėjusio Europos poezijoje XVIII a. viduryje – versija. Autorė lygina Donelaičio poemą su Jameso Thomsono *Metais*, atskleisdama pagrindinių georgikų motyvų (kaimo peizažai skirtingais metų laikais, kaimo darbai ir šventės, patriotiniai motyvai, didaktiniai intarpai ir kt.) pateikimo skirtumus.

XVIII a. viduryje Europos literatūroje į madą atėjo *georgikos* ir įvairios jų modifikacijos. Viena jų – vadinamoji „aprašomoji poema“: savo laiku didžiulio populiarumo sulaukusi Jameso Thomsono poema *Metai* (*The Seasons*, 1726–1730) priklausė šiam žanro porūšiui. Kristijono Donelaičio poema taip pat vadinosi *Metai* ir taip pat buvo sudaryta iš keturių dalių, aprašančių kiekvieną metų laiką, pradedant pavasariniu gamtos atgimimu. Tikriausiai Donelaitis žinojo ar bent jau buvo girdėjęs apie Thomsono poemą, ir tai suteikė impulsą jo paties kūrybai, kaip tvirtina Pierre’as Carboni savo neseniai parašytame straipsnyje, skirtame Donelaičio pirmtakui Thomsonui¹.

¹ Pierre Carboni, „Countryfolk in Thomson’s Seasons: The dark side of the landscape, or emblems of natural integration?“, in: *Darbai ir dienos*, Kaunas, 2015, Nr. 63, p. 83–93.

Žinoma, studijuodamas universitete, Donelaitis susipažino su Vergilijaus *Georgikomis*. Tačiau savo poemoje jis neimitavo nei Thomsono, nei Vergilijaus – Donelaitis sukūrė savąją „aprašomosios poemos“ modifikaciją kaip georgikos žanro porūšį.

Naujųjų laikų literatūrinėje sąmonėje Vergilijaus poemos pavadinimas *Georgikos* tapo žanru. Vergilijaus *Georgikos* – tai novatoriška poema, kurioje pirmą kartą aprašomas sunkus valstiečių darbas su visomis praktinėmis konkrečiomis detalėmis per dvejopą perspektyvą, iš vienos pusės atspindinčią privataus žmogaus gyvenimą, o iš kitos – bendras civilizacijos problemas. Vergilijui pavyko sulieti į organišką visumą praktinius patarimus apie ūkininkavimą, sodininkystę, gyvulių bei bičių priežiūrą ir savo pamąstymus apie tobuliausią gyvenimo būdą, romėnų civilizaciją, aukso amžiaus sugrįžimo galimybę ir kt. Jis sukūrė klasikinį žmonijos kultūros konceptą, kurio pagrindas – žemės ūkis².

Renesanso poetai pirmieji pradėjo imituoti *Georgikas*³, tačiau tuo metu juos labiau domino antikinio autoriaus imitavimas nei *Georgikų* temos, todėl jie negalėjo atkurti viso sudėtingo Vergilijaus modelio. Norint, kad šis žanras iš periferinio taptų vienu svarbiausių, išreiškiančių poetinę sąmonę, reikėjo situacijos, panašios (bent jau iš tolo) į buvusią Vergilijaus laikais. Tokia situacija susiklostė Apšvietos amžiuje, buržuazinės visuomenės iškilimo epochoje, kai karinių įgūdžių idealą pakeitė išsilavinusio ir sumanus pono idealas.

Anglija buvo pirmoji šalis, išvysčiusi naujosios buržuazinės epochos ideologiją, ir XVII–XVIII a. sandūros anglų rašytojai mėgo lyginti savo epochą su Vergilijaus. Ir senovės Romoje, ir Anglijoje žmonės pergyveno kruviną pilietinį karą ir bandė atkurti savo civilizaciją naujais taikiais pagrindais. Vergilijus skelbė žinią, kad aukso amžius, kai gamta teikdavo žmonėms vaisius be pastangų, jau praėjo, žmogus turi užsidirbti duoną prakaituodamas, ir tik kūrybinė veikla gali nors šiek tiek priartinti žmoniją

² Ж.г. Михаил Гаспаров, „Вергилий – поэт будущего“, in: Вергилий, *Буколики. Георгики. Энеида*, перевод с латинского Сергея Шервинского, Сергея Ошерова, Елены Рабинович, Михаила Гаспарова и др., Москва: Художественная литература, 1979.

³ *Georgikų žanro istorijos Europos tautų literatūroje apžvalga yra pateikiama reikšmingoje studijoje: Marie Loretto Lilly, *The Georgic: A Contribution to the Study of the Virgilian Type of Didactic Poetry*, Baltimore: Johns Hopkins Press, 1919.*

prie aukso amžiaus. Vergilijaus moto *Omnia vincit labor* (*Darbas nugalį viską*) atitiko XVIII a. dviasią. Poeto kultūros supratimas, jo įsitikinimas, kad reikia nuolatinių pastangų palaikyti žmonijos kultūrą, neleisti jai sugrižti į chaosą, taip pat sulaukė šilto atgarsio tarp XVIII a. intelektualų.

Dwightas Durlingas pirmasis pastebėjo, kad karinės šlovės idealą pakeitus geranoriško ir apsuokraus džentelmeno idealu, epinės poemos žanras užleido vietą georgikos žanrui⁴. Georgikos paveldėjo epinį metrą – hegzametrą, ar panašų metrą (anglų kalboje – jambinį pentametrą), naudotą epinėje poezijoje. Šis žanras turėjo aukštąjį ir vidurinį stilių (pastarasis buvo naudojamas konkreitiems kaimo darbų aprašymams). Kūrinių apimtis buvo didelė, nors dažniausiai ir neprilygdavo epinėms poemoms. Georgika, kaip ir eklogė, priklausė pastoraliniam tipui, kitaip tariant, turėjo idealizuoti kaimo gyvenimą, regėti jį kaip patį deramiausią, oriausią ir naudingiausią. Tačiau idealizavimo laipsnis skyrėsi: eklogė pateikė kaimo gyvenimą kaip įsivaizduojamų piemenų (dažniausiai ponų, vaizduojančių piemenis) elegantiškus laisvalaikio užsiėmimus, o georgika idealizavo praktinę kasdienę gyvenimo sferą, sveiką darbą, paprastus maisto produktus, pagamintus nagingų vyrų ir darbščių šeimininkių rankomis, ir retas šventes su pasilinksminimais.

Anglijoje pasirodė nemažai poemų, skirtų įvairių kaimo darbų aprašymui, kurių autoriai jų žanrą įvardijo kaip georgiką: Johno Philipso *Sidras* (*Cider*, 1708), Christopherio Smarto *Apynių daržas* (*The Hop-Garden*, 1752), Johno Dyerio *Vilna* (*The Fleece*, 1757), Jameso Grangerio *Cukranendrė* (*Sugar-Cane*, 1754), Williama Dodsley'aus *Žemės ūkis* (*Agriculture*, 1754) ir Jameso Grahamo *Britų georgikos* (*British Georgics*, 1809). Šis žanras pasirodė esąs tinkamas aprašinėti ne tik kaimo darbus, bet ir laisvalaikio užsiėmimus: Nahumo Tate'o *Nekaltas epikūrininkas, arba Žvejybos menas* (*The Innocent Epicure, or the Art of Angling*, 1697), Johno Gay'aus *Kaimo pramogos* (*Rural Sports*, 1713), Johno Lawrence'o *Atrastas rojus, arba Sodininkystės menas* (*Paradise Regained, or The Art of Gardening*, 1728) ir kt. Georgikomis vadintos netgi poemos, kurios tiesiogiai nesisiejo su kaimo gyvenimu, bet turėjo šiam žanrui būdingą

⁴ Dwight Durling, *Georgic Tradition in English Poetry*, New York: Columbia University Press, 1935, p. 100.

formą ir pateikdavo praktinių patarimų pramaišiu su lyriniais intarpais, patriotiniais motyvais ir apmąstymais apie šiuolaikinę civilizaciją (pavyzdžiui, Johno Armstrongo *Menas saugoti sveikatą* (*The Art of Preserving Health*, 1744)). Taigi matome, kad šis žanras buvo labai madingas.

Vis dėlto kūrinius, kuriuos galima vadinti „tikromis“ georgikomis, populiarumu pranoko Jameso Thomsono *Metai*, paprastai vadinami „aprašomąja poema“. Ji buvo išversta (proza ir poezija) į daugelį Europos kalbų ir per šimtmetį perleista daugiau kaip 300 kartų⁵. Monografijos apie anglišką georgiką autoriaus Johno Chalkerio manymu, nors Thomsono poema ir neturi formalios georgikos struktūros, tai yra viena giliausių, sudėtingiausių ir emociškai paveikiausių XVII a. *Georgikų* imitacijų⁶.

Thomsonas panaudojo daugelį *Georgikų* motyvų: poetinius gamtos aprašymus metų laikais, sunkius kaimo darbus, filosofines meditacijas, patriotinius motyvus, įtraukdamas ir novelės pobūdžio pasakojimus. Sujungdamas visa tai į poetinę visumą, jis sintetavo prieštaringas intelektualines tendencijas: dieviška apvaizda pagrištą požiūrį į žmonijos istoriją ir mokslinį gamtos supratimą, aukso amžiaus mitą ir šiuolaikinį mokslinį požiūrį į skirtingas klimato juostas bei jų įtaką tautų charakteriui. Thomsono poetinis tikslas buvo tradicinių ir šiuolaikiškų, religinių ir mokslinių, idealų ir empirinių elementų sintezė, nors kiekviename sferoje poetas jo negalėjo pasiekti dėl Apšvietos ideologinių prieštaravimų.

Thomsono poema buvo itin populiari Prancūzijoje: ją imitavo kardinolas Bernis poemoje *Keturi metų laikai, arba Prancūziškos georgikos* (*Les Quatre Saisons, ou Les Géorgiques françaises*, 1763), Jeanas François de Saint-Lambert'as kūrinyje *Metų laikai* (*Les Saisons*, 1769), Jeanas Antoine'as Roucher kūrinyje *Mėnesiai* (*Les Mois*, 1779) ir Jacques'as Delille'is kūrinyje *Sodai* (*Les Jardins*, 1782) ir kitose poemose. Donelaitis neskaitė nei angliškai, nei prancūziškai, tačiau 1745 m. Hamburge pasirodė pirmas pilnas Bartholdo Heinricho Brockeso vokiškas Thomsono poemos vertimas.

⁵ Poemos leidimų bibliografiją galima rasti knygoje: Ralph Cohen, *The Art of Discrimination: Thomson's „The Seasons“ and the Language of Criticism*, Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1964.

⁶ John Chalker, *The English Georgic: A Study in the Development of a Form*, London: Routledge & Kegan Paul, 1969, p. 92.

Galime manyti, kad Donelaitis žinojo apie Thomsono *Metų* sumanymą bei idėją ir galbūt buvo skaitęs vokišką poemos vertimą. Tačiau Alfonsas Šešplaukis buvo visiškai teisus teigdamas, kad nėra produktyvu ieškoti Thomsono įtakos Donelaičiui įrodymų⁷: iš tikrųjų abiejų poemų skirtumai yra gana akivaizdūs. Donelaitis nebandė imituoti Thomsono dėl akivaizdžios priežasties – abiejų poetų socialinė padėtis ir aplinka smarkiai skyrėsi. Thomsonas rašė gyvendamas šalyje, kuri pirmavo vystydama naujas socialinio gyvenimo formas ir naują ideologiją, jos ūkininkai buvo laisvi žmonės, nuomojantys ūkius iš žemvaldžių. Donelaičio Mažosios Lietuvos socialinis pasaulis buvo gerokai uždaresnis, jo parapijos valstiečiai turėjo baudžiauninkų statusą. Savai me suprantama, taip atsirado kaimo gyvenimo aprašymo ir ideologinės interpretacijos skirtumai, kurie, savo ruožtu, pagimdė žanro variacijų skirtumus. Atrodo, verta į šiuos skirtumus pažvelgti iš arčiau – tai leis mums pamatyti, kaip Donelaitis savo kūrinyje transformavo populiarų georgikos žanro porūšį.

Kalbant apie formalius žanro parametrus, galime teigti, kad apimtimi tiek Thomsono (5417 eilučių), tiek Donelaičio poema (2968 eilutės) yra artima epinei poemai. Abiejų poemų metras taip pat yra epinis: Donelaitis naudoja klasikinį hegzametą, o Thomsonas remiasi nerimuotu jambiniu pentametru. Nesiskiria ir pagrindiniai aprašymo objektai – gamta įvairiais metų laikais, žmonės, turintys kasdienį glaudų ryšį su gamta, žmogaus ir jo gamtinės aplinkos sąveika. Pažvelgus į abiejų poetų asmenybes, galime įžvelgti jų protestantiško religinio auklėjimo panašumą. Thomsonas buvo kunigo sūnus, kuris gavo išsilavinimą Edinburgo universitete ir turėjo būti įšventintas į dvasininkus, tačiau atsisakė, pasirinkdamas būti laisvu intelektualu. Donelaitis, kilęs iš valstiečių šeimos, įgijo dvasininko rangą Karaliaučiaus universitete ir paskyrė gyvenimą sielovados darbui.

Atidžiau panagrinėkime abiejų poemų temas ir motyvus. Abu poetai aprašo gamtą taip smulkiai, kaip niekada anksčiau nėra buvę literatūrinėje

⁷ Alfonsas Šešplaukis, „A Question of Influences: Donelaitis and German literature“, in: *Lituanus: Lituianian Quarterly Journal of Arts and Sciences*, Chicago, 1964, t. 10, Nr. 1, in: http://www.lituanus.org/1964/64_1_04_Sesplaukis.html.

tradicijoje. Tačiau Thomsonas siekia išsemti savo temą aprašinėdamas įvairių klimato juostų gamtinius reiškinius, ypač tokius retus ir egzotiškus kaip uraganai, tropinės liūtys ir žemės drebėjimai. Kadangi Thomsonas nebuvo keliaujantis gamtininkas, tai pats šių reiškinių negalėjo stebėti ir rėmėsi rašytiniais aprašymais. Būdamas apsišvietęs, jis taip pat bandė šiuos reiškinius paaiškinti mokslškai. Thomsonas žvelgė į gamtą iš filosofinio taško – kaip ir kitus tos epochos intelektualus, jį domino, ar gamtoje slypi blogio principas, ar ji yra priešiška žmogui. Tai perteikia pasakojimas apie Seladoną ir Ameliją („Vasara“): per audrą merginą nutrenkia žaibas, nors jos mylimasis ją tikina, kad ji yra nekalta ir todėl jai niekas negresia.

Donelaitis, priešingai, aprašo savo gimtinės peizažą, gamtos pasaulį, kurį pats stebi ir gerai pažįsta. Jo nedomina egzotika, kurios jis vengia. Todėl jo vaizdai savo turiniu yra vienodesni, intymesni ir lyriškesni. Jis nesuka galvos dėl gamtoje slypinčių filosofinių problemų, bet jau greičiau žvelgia į gamtą kaip valstietis, įpratęs nuo ankstyvos vaikystės jausti su ja glaudų ryšį, todėl gamta jam yra visur esanti tikrovė, o ne problema.

Thomsono entuziazmas stebint gamtos grožį, jo troškimas kuo tiksliau jį aprašyti verčia jį griebtis mokslinės kalbos. Jo požiūriu, mokslinis paaiškinimas nesumažina gamtos grožio. Tai matome garsiajame vaivorykštės aprašyme („Pavasaris“, eil. 205–212), kuriame jis remiasi Newtono optiniais atradimais:

Bestriding earth, the grand ethereal bow
 Shoots up immense; and every hue unfolds,
 In fair proportion running from the red
 To where the violet fades into the sky.
 Here, awful Newton, the dissolving clouds
 Form, fronting on the sun, thy showery prism;
 And to the sage-instructed eye unfold
 The various twine of light, by thee disclosed
 From the white mingling maze. („Spring“, eil. 205–212)⁸

⁸ James Thomson, *The Seasons and Castle of Indolence*, London: William Pickering, 1830. Toliau cituojant tekste nurodoma poemos dalis ir eilutė.

Taip vaivorykštę mato išsimokslinę ponas. Tačiau paprastas valstietis (kaimo piemenėlis), kaip jį vaizduoja Thomsonas, išvydęs nuostabią vaivorykštę, pasileidžia bėgti, tikėdamasis ją pagauti ir nustemba pamatęs, kad šis nuostabus reginys ištirpsta ore tolumoje. Neišsilavinęs žmogus elgiasi lyg vaikas ar laukinis, jis negali adekvačiai suvokti tikrovės. Thomsonas yra linkęs nepasitikėti praktiniu valstiečio protu, tradicine liaudies išmintimi.

Šis kontrastas tarp moksliško ir nemoksliško požiūrio į gamtą Donelaičiui nėra svarbus. Nors, kaip ir Thomsonas, jis gavo universitetinį išsilavinimą, tačiau išsaugojo savo socialinę kilmę, o su ja – valstietišką požiūrį į dalykus. Jis nemato didelio skirtumo tarp savo paties ir valstiečio požiūrio į gamtą ir yra linkęs pasikliauti praktiniu valstiečio protu. Nors Donelaitis išreiškia apgailestavimą, kad valstiečiai yra neišsimokslinę, tačiau jam niekada neateina į galvą mintis, jog jie galėtų neadekvačiai suvokti gamtą.

Abiejose poemose autoriaus įvaizdis smarkiai skiriasi, nors abiem atvejais jis yra gana artimas realiai kiekvieno poeto asmenybei. Thomsono poemoje pateikiamas autorius yra išsimokslinę ponas, turintis nuolatinės pajamas, kuris nusprendžia gyventi kaime ir leidžia laiką skaičiuodamas antikinę literatūrą, tyrinėdamas, lavindamas savo protą ir širdį vienovėje su gamta. Nors poemos sukūrimo metu Thomsonas dirbo privačiu mokytoju ir neturėjo nuosavo būsto kaime, draugai ir globėjai kviesdavo jį apsistoti savo kaimo dvaruose, kaip kad jis mini kiekvienoje iš keturių poemos *Metai* dalių. „Pavasaris“ baigiasi laimingo žemvaldžių šeimos gyvenimo kaime vaizdu:

An elegant sufficiency, content,
Retirement, rural quiet, friendship, books,
Ease and alternate labour, useful life,
Progressive virtue, and approving Heaven! („Spring“, eil. 1161–1165)

Thomsonas aprašo sunkų žemdirbių darbą: „Pavasario“ dalyje – sėją, „Vasaroje“ – rugiapjūtę ir avių kirpimą, „Rudens“ dalyje – derliaus nuėmimą ir surinkimą, tačiau visa tai aprašo daugiausia iš einančio pro šalį ir viską stebinčio žemvaldžio perspektyvos. Žinoma, jis suvokia darbo

vertę, supranta, kad jis yra būtinas norint, kad šalis klestėtų. Vis dėlto, jo manymu, tai yra malonus ir nelabai apsunkinantis užsiėmimas, o dirbantys žmonės jam lieka tik „figūros peizaže“, nutolusios per patogų atstumą nuo stebėtojo.

Thomsono požiūris į kaimo darbus ne visada yra toks atsainus. Kaip Carbonis atskleidė savo straipsnyje, jo požiūris į kaimo žmones turi ir savo „tamsiąją pusę“, ir jis pasisako už tai, kad žemvaldžiai atidžiau rūpintųsi ir geriau suvoktų jų problemas.

Vis dėlto kontrastas tarp autoriaus įvaizdžio Thomsono ir Donelaičio poemose yra didžiulis. Pastarosios skaitytojas žino (arba gali nuspėti), kad autorius yra kaimo kunigas, sprendžiant iš to, kaip rūpinasi savo kaimynų moraliniu būviu. Be to, jis yra kunigas, užaugęs valstiečių šeimoje ir toliau gyvenantis greta valstiečių, kuriais rūpinasi. Jis pažįsta jų kasdienį gyvenimą, įpročius ir sunkią jų darbų naštą, kurią vaizduoja su pasipiktinimu. Kaimo darbus jis aprašo iš valstiečio perspektyvos ir niekada jų neidealizuoja kaip sveikų ir lengvų užsiėmimų.

Donelaitis vaizduoja kasdienį valstiečių gyvenimą glaudžioje gamtos pasaulio apsuptyje. Tai ypač akivaizdu, kai jis aprašinėja miško gyventojus: lokius, vilkus, kiškius, vanagus ir paukščius giesmininkus, kurių gyvenimas ir pomėgiai kuria valstiečių gyvenimo paralelę. Gyvūnai džiaugiasi šiltu oru, dreba nuo šalčio, ieško maisto ir rūpinasi savo atžalomis. Toks požiūris primena antropomorfizmą (*pathetic fallacy*), būdingą pastoraliniam gamtos idealizavimui. Tačiau idilėse ir eklogėse gamta užjaučia žmogų jo džiaugsmuose ir varguose, o Donelaičio poemose, atvirkščiai, žmogus įsijaučia į gyvūnijos pasaulio gyvenimą.

Donelaičio empatiją kaimo žmonių gyvenimui perteikia liaudies dainų motyvai, kurie suteikia poemai lyriškumo. Tačiau Donelaičio lyriškumas nėra aiškiai išreikštas.

Thomsono poemose didaktiškumas nėra ryškus, nors, sekdamas Vergilijumi, jis bando pateikti savo skaitytojams kai kurių praktinių mitybos patarimų. Jo užslėptas didaktiškumas daugiau susijęs su bandymu pritaikyti Apšvietos idėjas kaimo pono gyvenime. Donelaitis, priešingai, nuolat palydi savo aprašymus tiek praktiniais, tiek moraliniais patarimais. Pasakodamas, kaip pasiuntinys lekia negailėdamas savo arklio, autorius kreipiasi į jį:

Tu nenaudėli, kam spardai kumelio šonus?
 Ar negana, kad ji vos gyvą baudžiava lupo?
 O tu su pentiniais jam dar daugšini vargą?
 Jok pamaži, žioply, nemušk be reikalo kuiną! (Rg 124–127)⁹

Donelaitis bando perteikti savo skaitytojui paprastas moralines blai-
 vybės, našaus darbo ir apdairumo vertybes. Jo patarimai kartais yra gana
 praktiški:

Proto reik, kad ką rudens čėse mėsinėji,
 O kad čėrauji, vėl reik su razumu čėraut. (Rg 394–395)

Žinoma, būdamas kunigas, Donelaitis niekada nepraleidžia progos
 priminti savo skaitytojams, kad jie privalo nepamiršti pasimelsti. Ap-
 rašydamas valstiečių vestuves („Rudenio gėrybės“) poetas pažymi, kad
 prieš sėsdami prie stalo svečiai sukalba poterius:

Svotams taip po tam Tėvemūs šventai pasiskaičius
 Ir krikščioniškai pas stalą jau susisėdus, [...]. (Rg 159–160)

Tačiau išgėrę ir prisišokę jie pamiršta išmintingą elgesį:

Štai visi svoteliai, su pasimėgimu valgę
 Ir tirštų malkelių jau dosnai prisisurbę,
 Poterių, kaip krikščionims reik, skaityt užsimiršo
 Ir kaip kiaulės almono (tikl gėda sakyti)
 Kiauliškas dainas dainuot ir žviegt užsimanė. (Rg 183–187)

Poetas atlaidžiai žiūri į valstiečius, kurie pasigėrė per vestuves, tačiau
 piktinasi (kaip ir valstietis, kuris apie tai pasakoja) ponu, kuris sėdasi

⁹ Tyrime naudota ši *Metų* redakcija: Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, vyriausiasis redakto-
 rius Mikas Vaicekauskas, t. 1: *Metai: dokumentinis ir kritinis leidimas*, sudarė Mikas Vai-
 cekauskas, dokumentinį leidimą parengė Mikas Vaicekauskas, kritinį leidimą parengė
 Daiva Krištopaitienė ir Mikas Vaicekauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos
 institutas, 2015, p. 5–217. Toliau cituojant *Metus* tekste nurodoma poemos dalis ir eilutė.

prie gausaus stalo nesukalbėjęs poterių. „Išsimokslinusios“ aukštesniosios klasės atstovai negali pateisinti savo ciniškumo ir religingumo stokos, o jų manieros atrodo atgrasios valstiečiui, pasakojančiam apie savo apsilankymą turtuolio namuose.

Vergilijaus *Georgikose* svarbų vaidmenį vaidina patriotiniai motyvai; jų pasitaiko ir Thomsono bei Donelaičio poemose, nors jų pobūdis ir skiriasi. Thomsono patriotizmas – apsišvietusio žmogaus, pagrįstas pasididžiavimu, kad jis priklauso svarbiausiai Apšvietos amžiaus kultūros šaliai; jis didžiuojasi jos moksliniais pasiekimais ir materialiniu klestėjimu. Visos šios gėrybės yra sukurtos žmonių, dirbančių gamtos apsuptyje, kuri, atrodo, yra pati palankiausia. Thomsonas kartoja teorijas apie klimato įtaką žmonių charakteriui, kurios buvo paplitusios jo gyvenamuoju laiku. „Vasaroje“ jis vaizduoja vešlių tropikų (Afrikos, Indijos, Pietų Amerikos) gamtą, kuri lyg aukso amžiuje aprūpina žmones puikiausiais vaisiais. Tačiau ši gausa turi ir tamsiąją pusę – baisios audros, uraganai, laukiniai gyvūnai (tigrai, krokodilai, anakondos) ir kitos nelaimės. Mažai to, toks klimatas žmonėse prabudina tamsias aistras: neapykantą, pyktį, pavydą, keršto troškimą ir neleidžia vystytis nuosaikumui ir polinkiui mąstyti, todėl žmonės, gyvenantys tokioje klimato juostoje, neturi teisinės sistemos, kuri suteiktų jiems laisvę, ir paklūsta tironiškai valdžiai. Poemos dalyje „Žiema“ Thomsonas kaip pavyzdį pateikia Rusiją, kurios klimatas yra toks atšiaurus, kad sužlugdo bet kokią iniciatyvą, sniegynuose paskendę gyventojai tampa inertiški ir nededa jokių pastangų savo būklei pagerinti, ir tik Petro Didžiojo reformos pažadina juos iš letargo miego. „Aukso vidurys“, žinoma, yra vidutinis Anglijos klimatas, kuris padeda formuoti darbščių ir laisvę mylinčių žmonių charakterį.

Donelaičio padėtis yra visiškai kitokia: jo aprašomame pasaulyje valstiečiai kenčia vokiečių ponų priespaudą, ir poetas niekada nepamiršta šios aplinkybės. Patriotinius motyvus jo poemoje visų pirma išreiškia susirūpinimas, kad lietuviai turi laikytis savo kultūros ir gyvenimo būdo:

Tarp lietuvininkų daugysk tūls randasi smirdas,
Kurs, lietuviškai kalbėdams ir šokinėdams,
Lyg kaip tikras vokietis mums gėdą padaro. (Rg 425–427)

Poetas nesileidžia į ilgus lyrinius nukrypimus apie patriotinius jausmus, bet kiekvieną kartą aprašydamas moterų drabužius, šventinius valgius ar valstiečių šokius ragina savo tėvynainius likti ištikimais savo tradicijoms.

Kaip ir Vergilijaus kūrinyje, Thomsono poemoje yra keletas įterptų pasakojimų, skirtų pralinksinti skaitytoją (pasakojimas apie Damoną ir Musidorą), pabrėžti šalies dorybes (pasakojimas apie Palemoną ir Laviniją) ar iškelti filosofines problemas (pasakojimas apie Seloną ir Ameliją). Donelaitis naudoja kitą strategiją. Visose keturiose poemos dalyse jis vaizduoja tuos pačius personažus. Jie yra to paties kaimo gyventojai, kuriuos daugiausia pažįstame tik iš vardų, nors kai kurie jų gauna trumpus, bet ryškius apibūdinimus. Donelaitis sukuria apibendrintą lietuvių valstiečių portretą, jį domina jų manieros ir tipiški, o ne individualūs bruožai.

Šis Thomsono ir Donelaičio *Metų* palyginimas parodo, kad abu poetai naudoja keletą motyvų, būdingų georgikos žanrui, nors jų reikšmė ir konkretus pateikimo būdas smarkiai skiriasi. Pagrindinis Donelaičio nukrypimas nuo georgikos estetikos yra tai, kad jis iš tikrųjų nemėgina idealizuoti kaimo tikrovės, bet aprašo ją kaip sunkų, alinančio darbo kupiną gyvenimą. Vis dėlto poetas įtikina skaitytoją, kad šis sunkus lietuvių valstiečių gyvenimas iš tikrųjų yra moraliai pateisinamas ir socialiai naudingas, kitaip nei aukštesniosios klasės gyvenimas. Būtent šis požiūris leidžia teigti, kad Donelaičio poema *Metai* seka georgikos tradicijomis ir gali būti laikoma originalia šios tradicijos versija.

Iš anglų kalbos vertė Aušra Simanavičiūtė

COUNTRY LIFE SUB SPECIE AETERNITATIS:
KRISTIJONAS DONELAITIS AND THE TRADITION
OF GEORGICS IN EUROPEAN LITERATURE

Summary

Kristijonas Donelaitis's poem *The Seasons (Metai)* follows the tradition of 18th century descriptive poetry. During the epoch of Enlightenment, due to the changing attitudes towards nature and work, the *pastoral* genre loses its position in English, French and German literatures, while special interest is shown in the genre of *georgics*. These were imitations of the poem by Virgil, which praised country life and country toils in harmony with nature. Donelaitis was evidently acquainted with Virgil's *Georgics*, but he also must have been familiar with the celebrated *Seasons* by James Thomson (1726–1730), as the very title of his poem shows. Thomson used many motifs of Virgil's *Georgics* that were also interesting to the Lithuanian poet: descriptions of nature in different seasons, presentation of country toils, didactic passages, philosophical musings, interpolated short stories, and patriotic motifs.

In *The Seasons* by Donelaitis all these motifs are interpreted originally. Thus, Thomson describes the nature of several parts of the world, including such exotic phenomena as tropical rains and polar nights, while Donelaitis concentrates on the nature of his own motherland. Thomson regards country toils "from the outside", through the eyes of a country gentleman, but Donelaitis, being intimately acquainted with these toils, describes them in all their severity as a heavy burden rather than a pleasing pastime. The nature of didacticism of the English and Lithuanian poets is also different. Thomson is interested in the application of the ideas of Enlightenment in the life of a country gentleman with considerable income. Donelaitis addresses his didactic precepts to his closest neighbours, the peasants, in whom he inculcates simple moral rules of industry, sobriety, and benevolence. Thomson, like Virgil, interpolates his descriptions with several tales, which are not connected with each other, while Donelaitis describes one and the same neighbourhood, several peasants, their manners and practices in all four parts of the poem.

Donelaitis describes with indignation the hard and painful toils of Lithuanian peasants, and this is the most important deviation from the ethos and aesthetics of the descriptive poem idealizing country life. Yet, Donelaitis is convinced that this hard life which peasants lead is morally righteous and verily valuable. This attitude makes it possible to say that *The Seasons* by Donelaitis may be viewed as a separate phase in the development of European descriptive poem.

AR TIESA, KAD DONELAITIS RAŠĖ „TIK SAU“ IR NEKETINO PUBLIKUOTI SAVO KŪRYBOS?

LIUCIJA CITAVIČIŪTĖ

Anotacija. Istorinių aplinkybių analizė ir išlikusių archyvinių šaltinių tyrimas leidžia kelti prielaidą, kad Kristijonas Donelaitis norėjo publikuoti savo poeziją ir net dėjo tam pastangas. Jį galėjo paraginti ir bičiuliai, kuriuos, remiantis paties poeto pasisakymais, bandoma identifikuoti šiame straipsnyje. Manytina, kad Donelaitis pats nuvežė į Karaliaučių hegzametru sueiliuotą lietuvišką kūrinį, kuris iki mūsų dienų neišliko, tačiau yra minimas Karaliaučiaus poezijos profesoriaus Georgo Christopho Pisanskio *Entwurf einer preußischen Litterärsgeschichte (Prūsijos literatūros istorijoje)*. Analizuojant to meto Karaliaučiaus intelektualią aplinką, bandyta nustatyti, kas buvo Pisanskio minimi „literatūros žinovai“, itin palankiai įvertinę kūrinį ir skatinę poetą dirbti toliau. Tai galėjo būti profesoriai, dėstę Donelaičiui ir buvę jo studijų kolegos (Johannas Georgas Bockas, Friedrichas Samuelis Bockas, Theodoras Christophas Lilienthalis ir pats Pisanskis). Visi jie daugiau ar mažiau mokėjo lietuvių kalbą. Išspausdinti kūrinį veikiausiai sutrukdė Septynerių metų karas (1757–1763). Rankraštis iki šiol nerastas.

Prūsų Lietuvoje nuo Prūsijos kunigaikštystės įkūrimo (1525) visada rasdavosi kunigų, sklandžiai eilivusių lietuviškas giesmes, rengusių lietuviškas ugdančio ir religinio pobūdžio knygeles. Šio žanro kūrinėliai nesunkiai skynėsi kelią į viešumą, jų autoriai buvo žinomi ir gerbiami

savose parapijose, o dažnai ir visoje Lietuvos provincijoje. Ypač daug eiliuotojų rašė XVIII a. Ar buvo žinomas poetas Donelaitis? Ar suvokė jo aplinkos žmonės, kad šalia gyvena didis kūrėjas? Ir kaip savo kūrybą vertino jis pats, filosofiskai žvelgdamas amžinybėn?

Nuomonė, kad Donelaitis rašė „tik sau“, susiformavo XX a. Pirmieji Donelaičio kūrybos publikuotojai – Martynas Liudvikas Rėza¹, Augustas Schleicheris² ir Georgas Heinrichas Ferdinandas Nesselmannas³ – tokio klausimo nekėlė. Pretekstas vienpusei nuomonei atsirasti kilo, matyt, dėl to, kad Donelaičio kūriniai (ir lietuviški, ir vokiški) išspausdinti tik poetui mirus.

Įrodymų, kad Donelaitis būtų vengęs publikuoti savo kūrybą, nerasta. Priešingai, vieno literatūrinio kūrinio rankraštis dar poetui gyvam esant pasiekė patį Karaliaučių ir pateko intelektualų akiratin. Turiu galvoje neišlikusį hegzametru parašytą apie 660 eilučių tekstą, be pavadinimo, apie metų laikus (toliau vadinsiu *mažąja poema*). Rėza Donelaičio kūrybos apžvalgoje to kūrinio neminėjo⁴, matyt, apie jį nežinojo.

Šio straipsnio pirmoje dalyje, remdamasi paties Donelaičio pasisakymais, pabandysiu nustatyti artimiausių bičiulių ratą, kuriems nesidrovėjo atsiverti poetas ir kurie galėjo skatinti jį paviešinti savo eiles, antroje – atskleisiu kultūrinės-istorines aplinkybes, leidžiančias daryti prielaidas, kada ir koku keliu mažoji poema iš Tolminkiemio pateko sostinėn ir kas buvo jį perskaitę bei įvertinę žinovai, taip pat kelsiu hipotezes dėl rankraščio likimo.

¹ [Kristijonas Donelaitis], *Das Jahr in vier Gesaengen*, ein laendliches Epos aus dem Litthauischen des Christian Donaleitis, genannt Donalitius, in gleichem Verfass ins Deutsche uebertragen von D. Ludwig Jedemin Rhessa, Prof. d. Theol., Koenigsberg: gedruckt in der Koenigl. Hartungschens Hofbuchdruckerei, 1818.

² [Kristijonas Donelaitis], *Christian Donaleitis Litauische Dichtungen*, Erste vollständige Ausgabe mit Glossar von August Schleicher, St. Petersburg: Commissionäre der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, in St. Petersburg Eggers u. Comp., in Riga N. Kymmell, in Leipzig Leopold Voss, 1865.

³ [Kristijonas Donelaitis], *Christian Donalitius Littauische Dichtungen*, nach Königsberger Handschriften mit metrischer Uebersetzung, kritischen Anmerkungen und genauem Glossar herausgegeben von Georg Heinrich Ferdinand Nesselmann, Königsberg: Verlag von Hübner & Matz, 1869.

⁴ [Martynas Liudvikas Rėza], „Vorbericht“, in: [Kristijonas Donelaitis], *Das Jahr in vier Gesängen*, p. XVIII–XX.

KUNIGAS DONELAITIS – TARP BIČIULIŲ IR KOLEGŲ

Donelaičio laikais nuošaliūs Tolminkiemio provincijos klebonija virsdavo literatūriniu salonu. Čia skambėjo klasikinės eilės, literatūrinės improvizacijos, buvo muzikuojama, diskutuojama būties temomis. Draugijos siela, kunigas Donelaitis, yra rašęs: „Aš iš prigimties buvau gyvo temperamento ir mokėjau dainuoti bei skambinti savo fortepjonu ir pianinu, bet skambindamas bei dainuodamas būdavau moralus ir prisitaikydavau prie svečių, kad juos užimčiau“⁵. Apie ką tokiais vakarais buvo kalbama, matyti iš 1777 m. rugpjūčio 16 d. vokiško Donelaičio laiško bičiuliui (spėjama, Johannui Gottfriedui Jordanui⁶):

Norėčiau senas savo ausis dažniau taip pradžiuginti, kaip tuomet. Temos, kiek dar galiu prisiminti, iš didvyrių pasaulio: *Dovydo ir Jonatano draugystė*, *Pirmųjų žmonių šeiminkavimas*, *Laimė ir nelaimė arba rūpesčiai*, o pagaliau *Viltis* [...]. Paskui mes girdėjome Krizą pasakojant savo likimą⁷ ir karčiai apverkiant gerąjį amtsrotą – taip verkė:

- ⁵ Cituojama iš 1773 m. dokumento, pavadinto pagal jo pirmąsias eilutes: *Allerley zuverlässige Nachrichten für meinen Successor (Visokios patikimos žinios mano įpėdiniui)*. Pirmasis vokišką perrašą publikavo Franzas Tetzneris; žr. Franz Tetzner, „Zum zweihundertjährigen Geburtstag des ostpreussischen Dichters Christian Donalitus“, in: *Altpreussische Monatsschrift*, Königsberg, 1914, t. 51, p. 267. Su lietuvišku vertimu jis perspausdintas leidinyje: Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, redakcinė komisija Kostas Korsakas (pirmininkas), Kostas Doveika, Leonas Gineitis, Jonas Kabelka, Kazys Ulvydas, Vilnius: Vaga, Lietuvos TSR Mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1977, p. 431. Ten pat publikuojami ir kai kurie kiti Tetznerio paskelbti šaltiniai. Toliau nurodysime vien tik pirminį (Tetznerio) šaltinį.
- ⁶ Laiško originalas saugomas Lietuvių literatūros ir tautosakos institute. Faksimilę žr. *Kristijono Donelaičio rankraščiai: Fotografuotinis leidimas*, parengė Mikas Vaicekauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2014, p. 61–63.
- ⁷ Plg. Vd 321 ir toliau. Eilučių numeracija čia ir toliau nurodoma pagal naujausią leidimą: Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, t. 1: *Metai: dokumentinis ir kritinis leidimas*, sudarė Mikas Vaicekauskas, dokumentinį leidimą parengė Mikas Vaicekauskas, kritinį leidimą parengė Daiva Krištopaitienė ir Mikas Vaicekauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2015.

Kad ir akys jau keliems išpūti pradėjo.⁸

Kiekvienas nuolat šaukė:

Ak, pons amtsrot, ak! dėl ko mums numirei pernai?⁹ –

Tokias valandėles prisiminė ir minėtas jaunasis bičiulis kunigas Jordanas¹⁰. Laiške Rėzai jis rašė: „Tuo metu (būtent 1776 metais) susipažinau su juo [Donelaičiu] asmeniškai, o iki tol buvau daug girdėjęs: apie jo mechanikos ir optikos darbus, lęšių šlifavimą, pagamintus barometrus (vieną aš pats dar prieš ketverius metus turėjau, ir puikiai veikė), apie padarytą dailų fortepijoną ir du klavesinus, iš kurių pirmasis ir dar tebestovi pas poną dr. Bruecką Įsrutyje, apie muzikines kompozicijas ir pan. Aš mokėjau perskaityti ir suprasti užrašytą muziką, o kartais ir pats atlikdavau jo sukurtus naujus [muzikinius] opusus, todėl jis mane mėgo“¹¹. Į Tolminkiemį Jordanas atvykdavo su savo tėvu, Norkyčių kunigu Carlu Friedrichu Jordanu (1725–1803), geru Donelaičio bičiuliu.

Tolminkiemio klebonijoje lankėsi nemažas būrelis aplinkinių parapijų inteligentų – kunigų ir valstybės tarnautojų. Artimas poeto bičiulis buvo Valtarkiemio kunigas Johannas Heinrichas Kaempferis¹², Donelaitis ir pats jį aplankydamas, o krikšto knygoje randamas toks įrašas: „Buvau nuvykęs pas savo brangų konfratrą poną Kaempferį; tasai žmogus

⁸ Vd 221.

⁹ Vd 217.

¹⁰ Johannas Gottfriedas Jordanas (1753–1822) gimė Narkyčiuose, studijuodamas Karaliaučiaus universitete lankė profesoriaus Danieliaus Heinricho Arnoldto prižiūrimą Lietuvių kalbos seminarą, nuo 1775 m. Karaliaučiaus vokiečių draugijos narys. Su Donelaičiu susipažino baigęs studijas per savo tėvą, Kilgių konfratrą, kai laukdamas paskyrimo 1776–1779 m. dirbo namų mokytoju Kilgiuose. 1779 m. paskirtas kunigu į Valtarkiemį, į mirusio Johanno Heinricho Kaempferio vietą, jį iškilmingai įvesdino Donelaitis. Po metų poetas mirė, o Jordanas gavo iš našlės jo rankraščius ir vėliau juos perdavė Rėzai, kuriam talkino rengiant lietuvišką Bibliją (1816).

¹¹ [Martynas Liudvikas Rėza], *op. cit.*, p. IX. Laiškas neišliko, apie jį žinome tik iš Rėzos pateiktos citatos.

¹² Johannas Heinrichas Kaempferis (1722–1779) gimė Vėluvoje, studijavo Karaliaučiuje, 1747 m. paskirtas į Valtarkiemį kunigo adjunktui, nuo 1749 m. iki mirties buvo Valtarkiemyje klebonu.

yra tikras Dievo tarnas ir kilnios sielos asmuo, mudu mylėjova vienas kitą¹³. Su Kaempferiu poetas bendravo iki mirties (Donelaitis savo draugą pragyveno vieneriais metais).

Kitas bičiulis buvo Franzas Boltzas, Valdauskadėlio (Waldaukadel) palivarko tarp Tolminkiemio ir Enciūnų amtmonas. Su juo Donelaitis susipažino 1759 m. ir laikė jį pavyzdžiu kitiems amtmonams (gal būt Boltzas tapo gerojo amtmono prototipu *Metuose?*). Įsiruties teismo kolegijos 1760 m. birželio 9 d. nurodymu Boltzui suteiktos asmeninės klaupkos bažnyčioje, ir Donelaitis apie tai pranešė iš sakyklos. Jam mirus, bažnytinėje registracijos knygoje 1760 m. spalio 31 d. Donalaitis įrašė: „Ponas amtmonas Francas Boltzas buvo šaunus vyras ir religijos draugas“¹⁴. 1774 m. prie Boltzo mirties įrašo Donelaitis prirašė eilėrašį „Kiekvienam daryti gera“ („Unschuld sey mein ganzes Leben“). Tai vienas iš trijų išlikusių vokiškų poeto eilėraščių.

Artimas draugas buvo ir karališkasis Romintos girios Varnų girininkijos girininkas Gothardas Eckertas, naujakurys, atleistas nuo baudžiamos (būtent taip savarankišką gyvenimą pradėjo ir Donelaičio senelis), 1766–1767 m. įkurtą gyvenvietę Romintos girioje Donelaitis oficialiai pavadino pagal įkūrėjo pavardę – Ekertsbergas. 1759 m. gruodžio 21 d. krikšto knygoje Donelaitis įrašė: „Ponas girininkas Eckertas buvo šaunus ir garbingas vyras, kurį aš visados mylėjau. Ir dabartinę ponią girininkienę Donatą aš krikštijau, confirmavau ir sutuokiau, taip pat vieną vaiką pakrikštijau“¹⁵. 1763 m. balandžio 22 d. Donelaitis jam paskyrė klaupkas bažnyčioje greta Boltzo klaupką.

Iš giminių greičiausiai atvykdavo pusbrolis, Zaumarų (Sommerau) amtsrotas, Jurgis (Georg) Albrechtas Donelaitis, tilžiškio Jono Donelaičio sūnus, penkeriais metais jaunesnis už poetą. Pusbrolio žmonos mirties metinėms Donelaitis parašė vokišką paguodos eilėrašį¹⁶ „O greit slenką laikai“ („Ihr Schatten schneller Zeit“).

¹³ Donelaičio prierasas Tolminkiemio parapijos Krikšto metrikų knygoje prie 1759 m. rugsėjo 24 d. įrašo; žr. Franz Tetzner, „Die Tolminkemischen Taufregister des Christian Donalitiuss“, in: *Altpreuussische Monatsschrift*, Königsberg, 1896, t. 33, p. 28.

¹⁴ *Ibid.*, p. 29.

¹⁵ *Ibid.*, p. 27.

¹⁶ Visas tekstas neišliko, ištraukas cituoja Rėza kaip įrodymą, kad Donelaitis puikiai eiliavo vokiškai; žr. [Martynas Liudvikas Rėza], *op. cit.*, p. XIX–XX.

Iš vietinių tolminkiemiškių artimiausias poetui buvo precentorius Johanas Friedrichas Šperberis¹⁷. Jam vieninteliam iš bičiulių Donelaitis skyrė tiek daug vietos savo *Visokiose patikimose žiniose mano įpėdiniui*, aprašydamas jaunystės metus: jiedu kartu mokėsi Karaliaučiaus katedros mokykloje ir studijavo universitete, skurdžiai gyveno bendrabučio kambarėlyje, pažymėtame litera C, valgė kaip neturtingi studentai bendroje valgykloje, beveik vienu metu pradėjo tarnauti Tolminkiemyje, Donelaitis – kunigu (1743), Šperberis – precentoriumi (1738) ir greta pragyveno 13 metų, kol 1756 m., rusų armijos invazijos išvakarėse, Šperberis buvo paskirtas kunigu į Kuncus¹⁸.

Šperberiu išsikėlus, manytina, susibūrimų dalyviu tapo naujasis precentorius Carlas Wilhelmas Schultzas, būtent jis Tolminkiemio bažnytinėse knygosė įrašė apie Donelaičio mirtį: „Jis buvo puikus mechanikas, padaręs tris gražius pianinus ir fortepijoną, taip pat mikroskopą ir daug visokių kitokių dalykų, ir kartu sąžiningas žmogus. Ne pagal šio pasaulio madą, bet ištikimas draugas, kai aš buvau su juo kartu, nesu nė sykio su juo susikivirčijęs, bet mes gyvenome kaip Dovydas ir Jonatanas“¹⁹.

„Brangiu draugu“ Donelaitis vadino ir Gumbinės karinį patarėją Fischerį²⁰, kuris vadovavo Tolminkiemio mūrinės bažnyčios statybai 1756 m., tačiau abejotina, ar tasai buvo literatūrinių susibūrimų dalyvis.

Donelaitį lankę asmenys buvo poezijos mylėtojai, bet – ne kūrėjai. Tokius vakarus klebonijoje Donelaitis šiltai minėjo laiškuose, o to meto šviesuomenė suvokė (kiek pajėgė) ir vertino neeilinį poeto talentą.

Nerasta įrodymų, kad Tolminkiemyje lankėsi garsus to meto lietuvių filologas ir poetas, 39 metais vyresnis už Donelaitį Valtarkiemio kunigas Pilypas Ruigys²¹, nors kai kurie tyrėjai teigia jį artimai bendravus su

¹⁷ Johannas Friedrichas Šperberis (Sperber, 1712–1770). Iki atvykstant Donelaičiui, jis vedė Tolminkiemio mirimo metrikų knygas. Galbūt jis nurašė pirmąsias dvi XVIII a. dingusias Donelaičio kūrinio *Metai* dalis, kurios vėliau pateko į Hohlfeldto nuorašą?

¹⁸ Franz Tetzner, „Zum zweihundertjährigen Geburtstag des ostpreussischen Dichters Christian Donalitus“, p. 179.

¹⁹ Franz Tetzner, „Die Tolminkemischen Kirchenbauakten aus der Zeit des Christian Donalitus“, in: *Altpreussische Monatsschrift*, Königsberg, 1896, t. 33, p. 191.

²⁰ *Ibid.*, p. 30.

²¹ Pilypas Ruigys (Phillip Ruhig, 1675–1749) gimė Katniavoje, studijavo Karaliaučiaus universitete, išventintas 1708 m. ir, mirus Valtarkiemio kunigui Jokūbui Perkūnui (jis raštijoje žinomas kaip pirmosios lietuvių filologinės polemikos dalyvis, 1706), paskir-

Donelaičiu: „Yra žinoma kad Donelaitis ne tik asmeniškai bendravo su Valtarkiemio kunigu Ruigiu, bet ir kaip dovaną turėjo šio žodyną su *Tyrinėjimo* priedu“²². Čia remiamasi Tetznerio palikuonių (?) parengtu lietuviško folkloro rinkinėliu, kur rašoma: „Pilypas Ruigys, jo [Donelaičio] luomo brolis Valtarkiemyje, Tolminkiemio amtmono tėvas, su savo kūriniu buvo žinomas ir Tolminkiemyje, dar ir dabar čia yra vienas egzempliorius, bet Donelaitis, kitaip negu buvo pratęs, jame nieko neįrašė“²³. Taip pat trūksta įrodymų dėl poeto ryšių su 22 metais jaunesniu Pilkalnio precentoriumi, gabiū eiliuotoju Kristijonu Gotlybu Milkumi²⁴.

tas į jo vietą, čia tarnavo iki mirties. Buvo vienas iš lietuviško Johanno Heinricho Lysiuso priežiūroje parengto katekizmo (išsp. 1722) tikrintojų, jo giesmių išspausdinta 1732 m. giesmyne, išvertė į lietuvių kalbą pamokslų iš Christiano Langenhanseno postilės (1750), parengė originalią studiją apie lietuvių kalbą *Betrachtung der Littauischen Sprache, in ihrem Ursprunge, Wesen und Eigenschaften (Lietuvių kalbos kilmės, būdo ir savybių tyrinėjimas, 1745)*, joje pirmasis publikavo tris lietuvių liaudies dainas, atkreipusias Gotholdo Efraimo Lesingo, Johanno Gottfriedo Herderio, Johanno Wolfgango von Goethe's dėmesį į lietuvių liaudies kūrybą; ypač reikšmingas Ruigio lietuvių-vokiečių ir vokiečių-lietuvių kalbų žodynas (*Littauisch-Deutsches und Deutsch-Littauisches Lexicon, 1747*), išleistas kartu su gramatika, kurią parengė sūnus Povilas Frydrichas Ruigys.

²² Žr. Leonas Gineitis, *Kristijono Donelaičio aplinka*, (ser. *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 9), redakcinė komisija Ingė Lukšaitė, Eugenija Ulčinaitė, Dainora Pociūtė, Juozas Girdzijauskas, Albinas Jovaišas, Darius Kuolys, Sigitas Narbutas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 104.

²³ Žr. F. und H. Tetzner, *Dainos: Litauische Volksesänge*, mit Einleitung, Abbildungen und Melodien, Leipzig: Verlag von Philipp Reclam jun., [s. a.], p. 28. Ši hipotezė – abejotina. Nėra žinoma, kad kuris nors iš trijų Pilypo Ruigio sūnų būtų tarnavęs amtmonu, taigi kunigas Pilypas Ruigys ir Tolminkiemio amtmonas Teofilis Ruigys nebuvo giminės. Byloje dėl bažnyčios žemių Donelaitis ne kartą mini amtmono Ruigio gimines – seserį, uošvę, tačiau, kiek žinoma, Pilypas Ruigys dukters neturėjo. Iš Tetznerių citatos taip pat sunku spręsti, ar Pilypas Ruigys asmeniškai padovanojo (kaip teigia Gineitis) minimą savo veikalą. To teiginio negalima visai atmesti. Donelaitis dar buvo visai jaunas kunigas, Ruigio veikalų išleidimo metais (1747) jis ketvirtus metus tarnavo Tolminkiemyje, o po poros metų (1749) Ruigys mirė.

²⁴ Kristijonas Gotlybas Milkus (Mielcke, 1733–1807) – buvęs Lietuvių kalbos seminaro klausytojas ir docentas, Pilkalnio kantorius. Parengė naują lietuvių kalbos žodyną ir gramatiką (1800), joje pirmasis publikavo keletą eilučių iš Donelaičio *Metų*, lietuvišką giesmyną (1806), parašė pirmą pasaulietinio turinio grožinį kūrinių poemą *Pilkainis* (išsp. po mirties apie 1822 m.), pusiau originalią pamokslų knygą *Mišlknogos* (1800).

KĄ NORĖJO PALIKTI PO SAVĖS POETAS?

Būdamas gyvas Donelaitis garsėjo savo pagamintais fortepijonais, barometrais, termometrais, mikroskopais, laikrodžiais ir kt. techniniais prietaisais. Instrumentus jis pradėjo gaminti gavęs paskyrimą į Tolminkiemį 1743 m. Būdamas 59 metų poetas prisiminė: „Sulaukęs 39 metų, buvau dar labai guvus ir pradėjau dirbti instrumentus“²⁵. Beje, tokie dvasininkų polinkiai anuomet nebuvo naujiena, tokie „visų galų meistrai“ buvo vadinami *Tausendkünstler*. Donelaitis gamino ne tik sau, jis iki pat gyvenimo pabaigos gaudavo užsakymų, bet, matyt, ne visus pajėgė atlikti, nes minėtame laiške (1777)²⁶ atsisakė, kadangi „dėl daugio mechanikos darbų visiškai susigadino ranką“. Vienas mėgiamiausių jo užsiėmimų buvo barometrai: „Ak, kad dar galėčiau dirbti barometrus! Kaip mielai norėčiau tuo patarnauti“²⁷.

Donelaitį tarnyboje pakeitęs kunigas Friedrichas Danielius Wermke Tolminkiemio krikšto metrikų knygoje įrašė: „Donelaitis čia tarnavo 36 metus ir visose krikšto metrikų knygose paliko savo įpėdiniams labai daug gerų pamokymų. Bene jis bus juos rašęs ir kaip taisyklės sau pačiam? Aš, jo įpėdinis, jo nepažinau, nors jis buvo žinomas kaip didis menininkas, tuo įsitikinau po jo mirties iš jo išmoningų dirbinių“²⁸. Kunigas Wermke turėjo galvoje ne Donelaičio poeziją, pasakymu *kuenstliche Werke* apibūdinami materialūs daiktai.

Artima jo širdžiai buvo ir sodininkystė. Donelaitis mėgo išvesti naujas vaismedžių veisles ir jau senatvėje rašė bičiuliui²⁹: „Ištisas valandas triūsiu savo sode: skiepiju, akiuoju, sodinu ir t. t., ir t. t. ir vis pagalvoju: *Dandum quandoquidem etiam posteritati aliquid est*“³⁰.

Donelaitis buvo sumanus statybų organizatorius ir, šiuolaikiniais terminais kalbant, vadybininkas: jo kunigavimo laikotarpiu Tolminkie-myje iškilo nauja akmeninė bažnyčia (1756), kurioje ir buvo palaido-

²⁵ Franz Tetzner, „Die Tolminkemischen Taufregister des Christian Donalitus“, p. 24.

²⁶ Žr. išn. 6.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ Franz Tetzner, „Die Tolminkemischen Kirchenbauakten aus der Zeit des Christian Donalitus“, p. 191.

²⁹ [Martynas Liudvikas Rėza], *op. cit.*, p. IX. Adresatas nenustatytas. Rėza cituoja laišką, kuris yra neišlikęs arba iki šiol nerastas.

³⁰ Reikia palikti ką nors ainiams (lot.).

tas, atstatyta sudegusi mokykla (1760), perstatyta klebonija (1764). Tuo Donelaitis galėjo ir apsiriboti, bet jis dar iš asmeninių lėšų pastatė savo paties suprojektuotus našlių namus (1764). Šitas statinys, atrodo, jam buvo labai brangus. Apie našlių namus yra sakęs: „Dievas tebūna mums liudininku, kad mes per savo gyvenimą stengėmės kiekvienam patarnauti; tebūna šis namas draugiška paslauga ir po mūsų mirties“³¹.

Donelaičio techniniai kūriniai, statiniai ir net sodas šimtmečiais pragyveno kūrėją. Deja, dabar nėra žinomų išlikusių poeto pagamintų prietaisų, instrumentų ar jo augintų vaismedžių rūšių. Bažnyčia ir klebonija XX a. buvo prikelta iš pamatų, planuojama atstatyti ir našlių namus.

Norą nebūti pamirštam rodo ir minėti Donelaičio užrašai *Visokios patikimos žinios mano ipėdiniui* su autobiografiniais paatviravimais, o kai kurie teiginiai sustiprinami frazėmis („šaukiu aš iš savo kapo“³², „prisimink mano žodžius, kai aš jau po žeme miegosiu, ir aplankyk tada dažnai mano kapą!“³³, „pone ipėdini, nenumok ranka į tuos žodžius! Neįžeisk mane kape! Arba aš tave kada nors Dievui apskūsiu“³⁴ ir pan.). Jaudinantis ir toks prašymas: „Mano mielas skaitytojai, pažiūrėk, kai aš jau seniai būsiu miręs, raižinį užpakalinėje pozityvo dalyje į altoriaus pusę: ten rasi melsvą skydelį, kurį aš pats užrašiau“³⁵. Visi tie darbai ir kreipiniai į būsimas kartas rodo, kad poetui rūpėjo išlikti atmintyje.

Apie savo poetinę kūrybą jis nėra užsiminęs nei autobiografinėse žiniuose, nei kituose išlikusiuose rankraščiuose, tik vieną kartą paminėjo savo lietuviškus raštus kaip argumentą polemikoje su amtmonu Ruičiu. Komentuodamas oponento skundą dėl separacijos bylos (1775 m. gruodžio 15 d. Gumbinės karo ir domenų rūmams) Donelaitis parašė: „Pirma tu sakei, kad mano žmonės namuose turi man patarinėti,

³¹ Hugo Freyberg, *Geschichte der evangelischen Kirchengemeinde Tollmingkehmen*, Stalupönen: Druck von H. Klutke, 1898; perspausdinta: Lutz Wenau, *Der Pfarrerdichter von Tollmingkehmen und seine Zeit*, Lilienthal: Selbstverlag, 1996, p. 128.

³² Franz Tetzner, „Zum zweihundertjährigen Geburtstag des ostpreussischen Dichters Christian Donalitus“, p. 180.

³³ *Ibid.*, p. 253.

³⁴ *Ibid.*, p. 258.

³⁵ Franz Tetzner, „Christian Donalitus“, in: *Altpreussische Monatsschrift*, Königsberg, 1897, t. 34, p. 287.

dabar tai turįs daryti precentorius. Aš manau, kad mano raštai, vokiški ir lietuviški, yra patikimi liudininkai, kad man nereikia jokių patarėjų³⁶. Neaišku, kokius lietuviškus raštus turėjo galvoje Donelaitis. Gal į lietuvių kalbą išverstą brošiūrą apie žemės reformą, gal valdžios įsakų vertimus, giesmes, maldas ar pamokslus?

Poeto mirties dieną Tolminkiemio bažnytinėse knygos precentorius Carlus Wilhelmus Schultzas įrašė, kad nuo išsekimo mirė lietuvių kunigas *Christian Donalitius*, vardino jo techninius kūrinis ir pridūrė, kad jis lietuvių kalba eiliavo (*dichtete*)³⁷. Matyt, turėtos galvoje lietuviškos giesmės.

Ankstvyvieji neišspausdinti Donelaičio kūrinėliai greičiausiai ir buvo giesmės. Jos buvo mėgiamos parapijiečių ir plito gretimose parapijose po kūrėjo mirties. 1818 m. Rėza rašė: „Prieš keletą metų pluoštelį [Donelaičio giesmių] dar turėjo vienas bičiulis Lietuvoje, bet kažkam paskolino ir neatgavo“³⁸.

Tačiau poetas atsisakė padėti studijų kolegai Gotfrydui Ostermejeriui rengti naują giesmyną dėl virpančių rankų³⁹. Tikėtina, kad motyvas buvo kitas – kilę nesutarimai tarp dviejų giesmynų rengėjų – Milkaus ir Ostermejerio. Giesmynas buvo išspausdintas Donelaičio mirties metais (1780).

Tikrasis Donelaičio pašaukimas buvo pasaulietinė poezija, todėl pagrįsta manyti, kad jis pagalvodavo apie savo skaitytojus. Poetas įrašydavo eilių privačiuose laiškuose, porą eilučių iš „Vasaros darbų“ įterpė tekste, versdamas iš vokiečių kalbos brošiūrą apie ganyklų separaciją⁴⁰, o viename neišlikusiame laiške⁴¹ pasidžiaugė baigias paskutinę kūrinio dalį.

³⁶ Donelaičio pastabos dėl amtmono Teofilio Ruigio 1775 m. gruodžio 15 d. rašto Gumbinės karo ir domenų rūmams; žr. Franz Tetzner, „Christian Donalitius“, p. 327.

³⁷ Franz Tetzner, „Die Tolminkemischen Kirchenbauakten aus der Zeit des Christian Donalitius“, p. 191.

³⁸ [Martynas Liudvikas Rėza], *op. cit.*, p. XIX.

³⁹ [Gottfried Ostermeyer], *Erste Litauische Liedergeschichte, ans Licht gestellt von Gottfried Ostermeyer*, Königsberg: gedruckt mit Driestischen Schriften, 1793, p. 173.

⁴⁰ *Pamokinnimas, kaip žalią Tvorą aplink Ganyklôs Kuppeli arba Žardi fodinti reikia*, [Karaliaučius, 1769?]. Kai kurie autoriai mano, kad tai originali Donelaičio knygutė (žr. Vaclovas Biržiška, *Aleksandrynas: Senųjų lietuvių rašytojų, rašiusių prieš 1865 m., biografijos, bibliografijos ir biobibliografijos*, t. 2: XVIII–XIX amžiai, Chicago: JAV LB Kultūros Fondas, 1963, p. 78). Tačiau Donelaitis sakosi, kad išvertė prašomas Gumbinės karališkųjų karo ir domenų rūmų (žr. Franz Tetzner, „Zum zweihundert-jährigen Geburtstag des ostpreussischen Dichters Christian Donalitius“, p. 181).

⁴¹ Žr. [Martynas Liudvikas Rėza], „Anmerkungen zum vierten Gesänge“, in: [Kristijonas Donelaitis], *Das Jahr in vier Gesängen*, p. 60.

Karaliaučiu patekęs rankraštis – minėta mažoji poema – liudija, kad, susiklosčius palankioms aplinkybėms, Donelaitis būtų skelbęs savo kūrybą, kuri dar jam gyvam esant galėjo tapti, Rėzos žodžiais tariant, „tvairiu paminklu šių Nemuno pakrančių tautos kalbai, papročiams, dvasinei kultūrai ir būdai“⁴².

NESURASTAS DONELAIČIO KŪRINYS – MAŽOJI POEMA APIE METŲ LAIKUS

Ši mįslingą kūrinį vienintelis yra paminėjęs Georgas Christophas Pisanskis (1725–1790), Karaliaučiuje žinomas intelektualas. Jaunystėje jis studijavo teologiją, bet kunigu netapo, pasirinko akademinę pedagoginę veiklą: dirbo Karaliaučiaus Senamiesčio mokykloje, vėliau paskirtas Katedros mokyklos rektoriumi, o 1759 m. gavęs magistro laipsnį, pradėjo skaityti filosofijos, istorijos ir retorikos paskaitas Karaliaučiaus universitete. 1762 m. mirus profesoriui Johanui Georgui Bockui, Pisanskis perėmė jo skaitytą poezijos kursą, todėl istoriografijoje dažnai vadinamas poezijos profesoriumi. Pisanskis domėjosi filosofija, matematika, astronomija, fizika, botanika, filologija, istorija, buvo išrinktas Karaliaučiaus Karališkosios Mokslų akademijos nariu, susirašinėjo su žymiaisiais mokslo žmonėmis, buvo populiarių proginių eilėraščių autorius.

Pisanskis daugelį metų skaitė paskaitas apie Prūsijos literatūros, mokslo ir meno istoriją (taip pat universitetą, mokyklas, spaustuves, knygynus, bibliotekas), šiame kurse buvo ciklas *De facie rei litterariae in Prussia (Prūsijos literatūros apžvalga)*. Iš tų paskaitų užrašų išaugo Prūsijos literatūros istorijos veikalas. Tai pirmoji Prūsijos literatūros enciklopedija, tik po trijų dešimtmečių pasirodė Gotfrydo Ostermejerio lietuvių poezijos istoriografijos veikalas *Pirmoji lietuviškų giesmynų istorija*⁴³ (kurioje, beje, Donelaitis neminimas). Pirmąjį leidimą *Historiae*

⁴² [Martynas Liudvikas Rėza], *op. cit.*, p. V.

⁴³ [Gottfried Ostermeyer], *op. cit.*

litteraria Prussiae primis lineis adumbrata (1765) Pisanskis parengė spaudai raginamas žinomo Prūsijos istoriko ir mokslų žurnalų leidėjo Michaelio Lilienthalio. Veikalą rengė 1762–1765 m., vėliau naudojosi savo paskaitose. Istorija apima laikotarpį nuo XVI iki XVIII a. vidurio, t. y. nuo lietuvių raštijos ištakų iki autoriaus gyvenamojo meto. Apie Tolminkiemio poetą jis sužinojo veikiausiai rinkdamas medžiagą akademiniam kursui. Kada ir kaip tai galėjo įvykti, bandysime paaiškinti netrukus.

Pisanskis kaupė medžiagą ir prie šio veikalo dirbo tris dešimtmečius, bet spėjo išspausdinti tik 33 lankus⁴⁴, tačiau iki 1783 m. buvo parengęs visą rankraštį. Po jo mirties (1790) Prūsijos vyskupas Ludwigas Ernstas Borowskis išvertė į vokiečių kalbą ir išspausdino Karaliaučiuje 1791 m. pirmąsias dvi dalis, o pirmą kartą visą Pisanskio veikalą vokiečių kalba su pratarne apie autorių ir jo knygą išleido Karaliaučiaus archyvaras Rudolfas Phillipi 1886 m. Būtent šiame leidinyje mus ir pasiekė įrašas apie Donelaitį⁴⁵. Deja, galime tik spėlioti, kada šis sakinytis atsirado Pisanskio rankraštyje.

1886 m. išspausdinto veikalo IV dalyje yra trumpas skyrelis (p. 663–664), skirtas lietuvių literatūrai, čia minimi šiandien gerai žinomi XVIII a. lietuviškų giesmių rengėjai – Heinrichas Pilgrimas, Adomas Frydrichas Šimelpfenigis, Jonas Berentas, Petras Milkus, Paulius Rabė, Kristijonas Lovynas, Paulius Šrederis. Iš lietuviškų spaudinių minimos giesmių knygos, pradedant oficialiuoju Frydricho Šusterio giesmynu ir baigiant Ulricho Glazerio giesmynėliu, Jono Jokūbo Kvanto ir Gotfrydo Ostermejerio lietuvių religinės literatūros apžvalgos, pastarojo filologinė polemika su Milkumi. Apie Donelaitį randame: „[...] ir Tolminkiemio kunigas Kristijonas Donelaitis, kuris 659-mis nerimuotomis hegzametro eilutėmis, paskui išverstomis ir į vokiečių kalbą, apdainavo keturis metų laikus, sulaukė lietuvių kalbos ir poezijos žinovų gerų įvertinimų“⁴⁶.

⁴⁴ [Georg Christoph Pisanski], *G. C. Pisanski's Entwurf einer preußischen Litterärge-schichte in vier Büchern Mit einer Notitz über den Autor und sein Buch herausgegeben von Rudolf Phillipi, Archivrath und Königl. Staatsarchivar zu Königsberg*, Königsberg: Verlag der Hartungschens Druckerei, 1886, p. XVII.

⁴⁵ *Ibid.*, p. 663.

⁴⁶ Orig.: [...] und Christian Donalitus, Pfarrer in Tolmingkehmen, der in einem nachher auch in das Deutsche übersetzten Gedichte von 659 Versen in ungerimten Hexame-

Iš šio lakoniško pasakymo sužinome, kad:

- Donelaitis sukūrė apie 660 eilučių lietuvišką kūrinį (mus pasiekusi poema *Metai* turi apie 3000 eilučių);
- jame poetiškai vaizduojami keturi metų laikai;
- jis parašytas hegzametru (kaip ir kiti Donelaičio kūriniai);
- kūrinys buvo geras, nes Karaliaučiaus kalbininkai ir poezijos žinovai įvertino palankiai;
- kūrinys buvo parašytas lietuviškai, o vėliau išverstas į vokiečių kalbą.

Kodėl Donelaitis tekstą išvertė į vokiečių kalbą? Matyt, jis buvo orientuotas į išsilavinusį skaitytoją ir kritiką, o gal poetas ketino tekstą paskelbti dviem kalbomis?

Tas faktas, kad Albertinos auditorijoje XVIII a. buvo minimas Donelaitis, o kapitaliniame veikalė greta žinomų lietuviškų spaudinių paminėtas nepublikuotas rankraštis, rodo, kad šis kūrinys jau tada buvo laikomas lietuvių literatūros dalimi.

KADA IR KAIP RANKRAŠTIS PATEKO Į KARALIAUČIŲ?

Prieš pateikiant savo versiją, reikia aptarti ir galimas dvi kitas.

Ar nebus mažosios poemos rankraštis patekęs į Karaliaučių jau po Pisanskio mirties, juk pirmajame lotyniškame *Prūsijos literatūros istorijos* leidime (1765), kurį parengė pats autorius, Donelaitis neminimas. Tačiau tame leidime visai nėra skyrelio apie lietuvių literatūrą. Pirmasis leidimas, kurio antraštėje Pisanskis pasirašo: *filosofijos magistras ir katedros mokyklos rektorius*, leidžia spėti, kad čia paskelbta medžiaga, laikytina apmatais būsimam kapitaliniam leidiniui, tai rodo ir apimtys (1765 m. leidimas – 118 p., 1886 m. leidimas – daugiau kaip 700 p.). 1886 m. leidimo pratarmėje pasakyta, kad veikalas išspausdintas iš rankraščio, nekeičiant jo esmės ir nepildant (taisyta buvo tik pasenusi ortografija ir

tern, die vier Jahreszeiten besungen, hat mit dieser Arbeit bei Kennern der liththauischen Sprache und Poesie viel Beyfall gefunden.

stilius), pastarojo pavadinime net perspausdinta frazė iš pirmojo leidimo *primis Lineis adumbrata*, čia išversta žodžiu *Entwurf* („eskizas“, „apžvalga“), tad netenka abejoti, kad aukščiau cituotas eilutes apie Donelaitį parašė Pisanskis, o jos parašytos XVIII a., nes Pisanskis mirė 1790 m. Taigi rankraštis pateko į Karaliaučių XVIII a.

Kita versija: ar galėjo būti rankraštis nuvežtas į Karaliaučių po Donelaičio mirties, juk Pisanskis dešimčia metų pragyveno poetą. Labai abejotina. Kai našlė literatūrinis rankraščius perdavė Jordanui, tarp jų mažosios poemos nebuvo, o kūrinį *Metai* jis saugojo savo archyve beveik ketvirtį amžiaus.

Tikėtina, kad Donelaitis rankraštį nuvežė pats. Vienintelę kelionę į Karaliaučių jis yra paminėjęs Tolminkiemio bažnyčios krikšto metrikų knygoje 1757 m. sausio 6 d.: „Gavęs vyresnybės leidimą, buvau išvykęs į Karaliaučių“⁴⁷. Kitas įrašas padarytas tik sausio 30 d., tačiau iš to sunku spręsti, kiek dienų jis praleido sostinėje. Karaliaučiuje poetas galėjo apsištoti pas vieneriais metais jaunesnį brolių Frydrichą, juvelyrą. Atrodo, kelionė turėjo du tikslus: Donelaičio provaikaitis ir jo biografijos tyrėjas Lutzas Wenau nurodo, kad pretekstas buvo krikštynos karaliaučiško brolio šeimoje⁴⁸, o Leipcigo profesorius Tetzneris spėjo, kad kelionė buvo greičiausiai tarnybinio pobūdžio (*wahrscheinlich in Kirchenangelegenheiten*)⁴⁹. Galėjo būti ir trečias tikslas. Tai liudija neseniai Berlyno archyve rasti dokumentai. Juvelyrui Frydrichui Donelaičiui buvo užsakyta pagaminti sidabrinis kielikus statomai mūrinei Tolminkiemio bažnyčiai. 1756 m. lapkričio 27 d. jis informavo užsakovus, kad dirbiniai baigti⁵⁰. Taigi po keleto savaičių atvykęs Donelaitis galėjo juos parsivežti į naują bažnyčią. Greičiausiai tada Karaliaučiuje poetas susitiko su Pisanskiu, o gal ir kitais iš studijų laikų pažįstamais literatais. Detalių, matyt, jau nesužinosime.

⁴⁷ Orig.: *Hier war ich laut Consession nach Königsberg verreist*; žr. Franz Tetzner, „Die Tolminkemischen Taufregister des Christian Donalitus“, p. 25.

⁴⁸ Lutz Wenau, *op. cit.*, p. 48.

⁴⁹ Franz Tetzner, „Zum zweihundertjährigen Geburtstag des ostpreussischen Dichters Christian Donalitus“, p. 172.

⁵⁰ Oficialus auksakalio Frydricho Donelaičio prierasas su parašu, 1756-11-27, in: XX HA, EM, Abt. 55 d Nr. 929, Bd. 3, Bl. 33: *Tolmingkehmen. Kirchenbausachen, Innenaustattung der Kirche. Kanzel 1706. Positiv 1744/5. Silberner Kirchenkelch 1756*. Dokumentą Berlyne surado Vaidas Šeferis.

KAS BUVO KITI NEĮVARDYTI DONELAIČIO
POEMOS EKSPERTAI?

Kūrinys, kaip liudija Pisanskis, pateko Karaliaučiaus intelektualams. Jį deramai įvertinti galėjo asmenys, domėjęsi lietuvių raštija, tautos etnokultūra, daugiau ar mažiau mokėję jos kalbą ir, greičiausiai, plunksnos meistrai. Iš to meto Karaliaučiaus mokslo visuomenės vertintojais galėjo būti šie profesoriai: Johannas Georgas Bockas, jo jaunesnysis brolis Samuelis Bockas, Theodoras Christophas Lilienthalis, visi jie buvo vienaip ar kitaip susiję ir su pačiu Pisanskiu.

Johannas Georgas Bockas⁵¹, Karaliaučiaus universiteto poezijos profesorius, asmeniškai pažinojo Donelaitį, nes jam dėstė. To meto visuomenėje Bockas buvo žinomas kaip stambaus (beveik 700 puslapių) originalių eilėraščių rinkinio *Gedichte (Eilėraščiai, 1756)* autorius. Jis taip pat parengė ir dalimis išleido populiarių eiliuotų 342 vokiškų pasakėčių rinkinį *Der deutsche Aesop (Ezopas vokiškai, 1743)*. Kaip tik tais metais spalio 17 d. Donelaitis buvo iškvieštas į Karaliaučių laikyti baigiamąjį teologijos egzaminą, suteikiantį teisę dirbti kunigu⁵². Pragyvenęs visą mėnesį sostinėje, jis galėjo savo akimis pamatyti buvusio dėstytojo parengtą rinkinį, galbūt tai pažadino norą kurti lietuviškus šio žanro kūrinėlius. Vokiečių tyrėjas Stephanas Kessleris yra atkreipęs dėmesį į Donelaičio pasakėčių ryšį su Bocko knyga⁵³. Bockas domėjosi prūsų kalba ir galbūt ją mokėjo. 1759 m. Karaliaučiuje jis išleido 86 puslapių frazeologinį žodyną *Idioticon Prussicum (Prūsijos frazeologizmai)*, kuriame surinktos ir paaiškintos Prūsijoje vartojamos frazės ir posakiai. Pisanskis privačiai mokė jo sūnus.

⁵¹ Johannas Georgas Bockas (1698–1762) studijavo Karaliaučiaus universitete filosofijos fakultete, bendravo su būsimuoju garsiu vokiečių dramaturgu ir poetu Johannu Christophu Gottschedu. Halėje gavo filosofijos mokslų magistro laipsnį ir buvo paskirtas logikos bei metafizikos profesoriumi Karaliaučiaus universitete, nuo 1733 m. – poezijos profesorius. Buvo Berlyno mokslo draugijos ir Peterburgo mokslų akademijos narys, rinktas Karaliaučiaus universiteto rektoriumi.

⁵² Vaclovas Biržiška, *op. cit.*, p. 75.

⁵³ Stephan Kessler, *Die litauischen Idyllen: Vergleichende gattungstheoretische Untersuchung zu Texten aus Polen und Litauen, 1747–1825*, Wiesbaden: Harrasowicz, 2005, p. 235–239.

Kitas tikėtinas ekspertas – minėtojo Bocko jaunesnysis brolis Friedrichas Samuelis Bockas⁵⁴, studijavęs kartu su Donelaičiu, tapęs Karaliaučiaus universiteto graikų kalbos ir teologijos profesoriumi, garsėjęs ir kaip istorikas bei rašytojas, domėjęsis senųjų prūsų istorija, Karaliaučiuje išleidęs trijų dalių tęstinį mokslo leidinį *Der Preußische Sammler liefert Auszuege aus Schriften zur Koenntniss der Naturgeschichte (Prūsijos kolekcininkas teikia dokumentų ištraukas gamtos istorijos pažinimui, 1773–1774)*, o ypač pagarsėjęs 5 tomų veikalu *Versuch einer wirtschaftlichen Naturgeschichte von dem Königreich Ost- und Westpreussen (Bandymas aprašyti Rytų ir Vakarų Prūsijos karalystės ūkinę gamtos istoriją, 1782)*. Įdomu, kad jame paminėtas ir Donelaitis. Pirmojo tomo antrame skyriuje „Apie Prūsijos gyventojus“ yra toks įrašas: „Broliai Donelaičiai (Donaleitis), vienas miręs kunigu Tolminkiemyje, kitas, auksakalys ir juvelyras, gyvenantis Karaliaučiuje, yra šiame krašte kiekvienam žinomi kaip savotiškiausių muzikos, aerometrijos, hidraulikos ir kitokių fizikos instrumentų, laikrodžių ir pan. gamintojai“⁵⁵. Knyga išspausdinta praėjus dvejiems metams po Donelaičio mirties. Tame pačiame skyriuje Bockas pateikė trijų lietuvių liaudies dainų vokiškus vertimus, aprašė lietuvių buitį ir papročius, ūkį, mitybą, įdėjo iliustracijų.

Donelaičio rankraščio vertintojas galėjo būti ir kitas poeto bendramžis, artimas Pisanskio bičiulis, Theodoras Christophas Lilienthalis⁵⁶. Studijuodamas Halėje lankė ten veikusį Lietuvių kalbos seminarą, o grįžęs į Karaliaučį ir jau būdamas teologijos profesoriumi ir fakulteto

⁵⁴ Friedrichas Samuelis Bockas (1716–1785) studijavo Karaliaučiuje, Halėje tapo magistru, vėliau tarnavo karo pamokslininku Karaliaučiuje, 1753 m. paskirtas konsistorijos tarėju, buvo graikų kalbos ir teologijos profesoriumi, 1753–1779 m. universiteto bibliotekininku. Vėliau atsisakė tarnybos ir atsidėjo rašytojo darbui. Buvo vienas pirmųjų vokiečių gamtininkų, tyręs gintaro prigimtį (tyrimus paskelbė 1767 m.).

⁵⁵ Friedrich Samuel Bock, *Versuch einer wirtschaftlichen Naturgeschichte von dem Königreich Ost- und Westpreussen*, t. 2, Dessau: auf Kosten der Verlagskasse, 1782, p. 199.

⁵⁶ Theodoras Christophas Lilienthalis (1717–1781) – žinomo Prūsijos istoriko ir mokslo žurnalų leidėjo (*Erläutertes Preußen*, 4 t., 1724–1727 ir *Acta borussica ecclesiastica, civilia, literaria*, 3 t., 1730–1732) Michaelio Lilienthalio sūnus. Studijavo Karaliaučiaus, vėliau Halės universitete buvo renkamas universiteto rektoriumi, skaitė filosofijos ir matematikos paskaitas, vėliau tapo teologijos profesoriumi, laikytas gerbiamu mokslininku. Po tėvo mirties (1750) tapo miesto bibliotekos kuratoriumi.

dekanu, 1778 m. vasarą buvo paskirtas Karaliaučiaus Lietuvių kalbos seminaro⁵⁷ inspektoriumi. Jis galėjo būti geriausiai lietuvių kalbą mokėjęs ekspertas. Pisanskis artimai bendravo su Theodoro Christopho Lilienthalio tėvu Michaeliu Lilienthalu ir turėjo leidimą naudotis jo turtinga biblioteka.

Remdamasis Karaliaučiaus autoritetų aprobacija ir savo paties vertinimu, Pisanskis ryžosi įtraukti kūrinį į rašomą literatūros istoriją. Nėra žinių, ar apie tai sužinojo Donelaitis, visas veikalas buvo išspausdintas jau mirus poetui.

GALIMAS RANKRAŠČIO LIKIMAS

Tikėtini du variantai: galbūt Donelaitis paliko rankraštį Karaliaučiuje, tikėdamasis, kad bus išspausdintas, o tam galėjo sutrukdyti Septynerių metų karas, 1756 m. persiritęs per Prūsijos sieną. Tokiu atveju rankraštis galėjo likti Pisanskio asmeniniame archyve. Pisanskio namų biblioteka po jo mirties buvo išparduota aukcione, vienintelis aukciono katalogas XIX a. dar buvo saugomas Karaliaučiaus karališkoje vokiečių draugijoje (iki mūsų dienų neišliko). Kai kurie Pisanskio rankraščiai pateko į Karaliaučiaus miesto biblioteką⁵⁸. Dalis Pisanskio laiškų buvo perduota

⁵⁷ Karaliaučiaus universitetas – pirmoji pasaulyje aukštoji mokykla, kur lietuvių kalba pradėta dėstyti kaip savarankiška akademinė disciplina. Lietuvių kalbos seminaras veikė 1718–1944 m. Jį įsteigė Prūsijos karalius Frydrichas Vilhelmas I. Seminare būsimieji lietuviškų parapijų kunigai gaudavo lietuvių kalbos žinių ir įgūdžių, reikalingų bendraujant su vietiniais gyventojais. Vėliau į seminarą buvo priimami ir kitų fakultetų studentai. 1810–1840 m. seminarui vadovavo ir jame dėstė Rėza, o 1841–1883 m. Frydrichas Kuršaitis. Jie seminarą pavertė žinomą Europoje akademinio lietuvių kalbos studijų ir mokslo centru. Beveik visi lietuvių raštijos darbuotojai nuo XVIII a. trečio dešimtmečio iki pat seminaro uždarymo 1944 m. greta pagrindinių studijų lankė ir Lietuvių kalbos seminarą (plačiau žr. Liucija Citavičiūtė, *Karaliaučiaus universiteto Lietuvių kalbos seminaras: istorija ir reikšmė lietuvių kultūrai*, (ser. *Senosios literatūros studijos*), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004).

⁵⁸ „Vorrede“, in: [Georg Christoph Pisanski], *op. cit.*, p. XVI.

Knypavos miesto mokyklai. Literatūros istorijos rankraštis XIX a. dar buvo saugomas Karaliaučiaus miesto archyve⁵⁹. Donelaičio 2014 jubiliejinių metų išvakarėse Berlyno archyve buvo pradėtos naujos paieškos dokumentų, susijusių su poeto gyvenimu ir veikla. Ieškota ir šio paslaptingo kūrinio autografo ar nuorašo (jeigu toks buvo), galbūt išlikusios korespondencijos ar nors užuominų apie jį. Deja, nerasta. Pisanskio archyvo taip pat nerasta.

Kitas galimas rankraščio likimas – poetas parsivežė jį į Tolminkiemį. Donelaitis lankėsi Karaliaučiuje 1757 m. sausio pradžioje, o rugpjūčio 2 d. rusų armija įsiveržė į Tolminkiemį, 1758 m. užimtas Karaliaučius, o 1760 m. – Berlynas. Tolminkiemio bažnyčios liturginiai reikmenys 1757 m. birželio 21 d. išgabenti į Įsrutį, o bažnytinė kasa – į Karaliaučių⁶⁰, gyventojai slapstėsi Romintos girioje, Donelaitis medžiotojų namelyje aukojė mišias ir krikštijo vaikus. Apie Tolminkiemio klebonijos nuniokojimą žinių nerasta, tačiau rankraščiai galėjo nukentėti. Gal tada žuvo ir pasakėčių autografas (jas 1824 m. iš nuorašo publikavo Rėza).

Karas baigėsi 1763 m., o tada mažosios poemos publikacija nebebuvo tokia aktuali, nes poetas jau rašė savo didįjį kūrinį. Ar mums žinoma poema *Metai* yra išplėtotas ir papildytas naujais siužetais mažosios poemos tekstas, atsakytume tik pamatę dingusį rankraštį.

Apibendrinant galima pasakyti, kad Donelaitis pats, ir, tikriausiai, raginamas bičiulių, apie kuriuos šiltai atsiliepia savo užrašuose, ryžosi paskelbti Karaliaučiaus literatams apie pirmąjį brandesnį savo kūrinį – hegzametru sueiliuotą mažąją poemą, arba idilę. Donelaičio ir jo kūrybos paminėjimas XVIII a. šaltiniuose patvirtina prielaidą, kad kūrinį buvo ketinama išspausdinti. Nepalankiai susiklosčius aplinkybėms, rankraštis nebuvo išspausdintas, bet vėliau galbūt išaugo į kūrinį, žinomą pavadinimu *Metai*. Gal Donelaitis būtų pabandęs publikuoti ir didžiąją poemą, tačiau gyvenimo pabaigoje nebeturėjo sveikatos, laiko ir galbūt rėmėjų. Taigi lietuvių literatūros klasikas nepamatė nė vieno išspausdinto savo kūrinio.

⁵⁹ *Ibid.*, p. XVIII.

⁶⁰ Hugo Freyberg, *op. cit.*, p. 139.

IS IT TRUE THAT DONELAITIS WROTE
“FOR HIMSELF” ONLY AND DID NOT INTEND
TO PUBLISH HIS WORK?

Summary

The author of the present paper raises a question how Kristijonas Donelaitis assessed his own work and what legacy he wished to leave after his death. A research into historical circumstances and the surviving archival sources allows us to presume that in 1759 Donelaitis himself took to Königsberg a Lithuanian work written in hexameter, which did not survive until our days, but is mentioned in *The History of Prussian Literature (Entwurf einer preußischen Litterärsgeschichte)* by the Königsberg-based professor of poetry Georg Christoph Pisanski. While analysing the intellectual milieu of Königsberg of that time, the author of the paper seeks to establish the identities of those “connoisseurs of literature” mentioned by Pisanski, who gave acclaim to Donelaitis’s work and encouraged him to continue. It was established that it may have been the professors whose lectures Donelaitis attended, or his former colleagues of studies – all of them took interest in Prussian literature and history, and were more or less fluent in Lithuanian: beside Pisanski himself, it may have been Johann Georg Bock, his brother Friedrich Samuel Bock, and Theodor Christoph Lilienthal. The revealed circumstances lead us to think that Donelaitis wanted to publish his poetry and put effort into it. The fate of the manuscript is unknown. If the poet brought it back, it might have perished during the Seven Years War (1756–1763), when the Russian army invaded Tolminkiemis. The research in the Königsberg archive held in Berlin has so far not given any results. The mention of Donelaitis and his work in 18th century sources confirms the assumption that the work was intended to be published.

KRISTIJONO DONELAIČIO ĮRAŠŲ KRIKŠTO METRIKŲ KNYGOSE SAKYTINĖ STRUKTŪRA

KĘSTUTIS NASTOPKA

Anotacija. Kristijonas Donelaitis paliko įrašus trijose Tolminkiemio bažnyčios krikšto metrikų knygose. Nurodomi įrašo metai, o dažnai ir tiksli data priklauso laikui, kurį semiotikai vadina sakymo laiku. Vėliau, peržiūrėdamas ankstesnius įrašus, Donelaitis papildė juos įvairiais komentarais. Dėl to įrašų laikas dvilypuojasi: tai, kas buvo *ten* ir *tada*, atgyja *čia* ir *dabar*, pirmąjį asmenį keičia trečiasis. Į sakymą pirmuoju asmeniu įsiterpia *pasakytos* istorijos su *atjungtais* nuo sakymo situacijos atlikėjais, laikais ir vietomis. Tiesioginis įrašų adresatas yra Donelaičio įpėdinis, perimsiantis Tolminkiemio bažnyčią po jo mirties. Įrašų autorius įpėdinio atžvilgiu prisiima lėmėjo manipulatoriaus vaidmenį. Įrašų autoriui vertės objektas yra Tolminkiemio parapijos pažinimas. Fiksuodamas anuometines realijas, jis siekia padaryti jas prieinamas savo įpėdiniui. Šiandieniam skaitytojui tai yra tuometinės Donelaičio aplinkos pažinimo šaltinis. Retkarčiais įrašuose pateikiamos nuorodos į Šv. Raštą. Nors jos pristatomos tik tekstą žyminčiomis santrumpomis, sakytojui ir tiesioginiam sakymo adresatui jų turinys akivaizdus. Įpėdinis skatinamas sąžiningai eiti savo pareigas nepaisant neteisiųjų persekiojimo, ganyti jam pavestą Dievo kaimenę ne iš prievartos, ne dėl bjauraus pelno, o gera valia.

1. Algirdas Julius Greimas semiotinę reikšmės teoriją grindė požiūriu į pasakymą kaip į baigtinį, savaime pakankamą komunikacijos akto re-

zultatą. Knygoje *Sémantique structurale* (*Struktūrinė semantika*, 1966) jis ragino, siekiant homogeniško aprašymo, eliminuoti iš nagrinėjamo teksto subjektyvumo parametrą. Siūloma atsisakyti kalbinių kategorijų, priklausančių nuo nekalbinės diskurso situacijos. Asmeninius įvardžius patariama keisti tokiais nuasmenintais apibūdinimais kaip *kalbėtojas* ar *rašytojas*, *klausytojas* ar *skaitytojas*. Tai, kas pranešime vyksta *dabar*, rekomenduojama objektyvizuoti nuoroda į *tada*, neturinčia tiesioginio ryšio su pranešimo perdavimu. Šalintinos visos erdvinės deiksės, išreiškiančios subjektyvų *čia* pat esančio kalbėtojo vertinimą. Jas atstoja objektyvi erdvinė deiksė, pagrįsta nuoroda į *kitur*¹.

„Standartinė semiotika“ buvo pasakymo, objekto semiotika. Jai rūpėjo imanentiškai pranešimo santykiai, nepriklausantys nuo komunikacijos dalyvių – sakytojo ir sakymo adresato. Imanentiškumo principas ir toliau liko kertiniu semiotikos postulatu, bet jo interpretacija pasikeitė. Pasakymas numato sakymą – ne kaip realų fizinį veiksmą (tuo domisi sociologai ir psichologai), o kaip loginę prielaidą. Teorinė sakymo ir pasakymo perskyra grindžiama skirtingomis laiko ir erdvės nuorodomis ir jų santykiu su kalbančiuoju subjektu. Sakymo situaciją apibūdina pirmasis sakytojo *aš* asmuo, logiškai numatantis antruoju asmeniu (*tu*) išreikštą sakymo adresatą, laiko *dabartis* ir *čia* pat esanti sakymo vieta. Pasakyme pirmąjį ir antrąjį asmenį keičia trečiasis, sakymo situacijoje nedalyvaujantis „neasmuo“ (*jis*), laiko (*tada*) ir erdvės (*ten*) nuotolis. Pasakymą apibūdina *atjungimo* procedūra: *aš* (tu) pakeičia *jis*, *dabar* – *tada*, *čia* – *ten*. Tačiau pasakyme lieka ir sakymo pėdsakų, kuriuos išryškina priešingos krypties *įjungimo* procedūra: *jis* → *aš*, *tada* → *dabar*, *ten* → *čia*.

Įjungimas leidžia įveikti sakytoją ir sakymo adresatą skiriančią nuotolį. Tai, kas buvo *ten* ir *tada*, atgyja *čia* ir *dabar*. Tai akivaizdu meniniuose tekstuose, kur komunikaciją lydi autokomunikacija. Skaitytojas tampa išgalvotų įvykių ir jausminių situacijų dalyviu ir bendrininku. Tačiau tai galioja ir praeties dokumentams.

¹ Algirdas Julius Greimas, *Struktūrinė semantika: Metodo ieškojimas*, iš prancūzų kalbos vertė Kęstutis Nastopka, (ser. *Atviros Lietuvos knyga. Idėjos*), Vilnius: Baltos lankos, 2005, p. 204–205.

2. Donelaitis paliko įrašus trijose Tolminkiemio bažnyčios krikšto metrikų knygoose: 1743–1754, 1757–1773 ir 1773–1779 m.² Knygoose nurodomi įrašo metai, o dažnai ir tiksli data. Tai būtų sakymo laikas. Peržiūrėdamas ankstesnius įrašus, Donelaitis papildė juos įvairiais komentarais 1768–1774 m. Tai galima apibūdinti kaip laiko atjungimą. Tai, kas buvo įrašyta čia ir dabar, antriniame įrašė tampa ten ir tada. Atjungiamas ir anuometinių įrašų sakytojas. Dabartiniam sakytojui tai – nuasmenintas *jis*.

Atjungtas pirminio įrašo laikas dažnai vertinamas disforiškai. Praėjęs laikas suvokiamas kaip prarastas laikas. Prie 1753 m. įrašo „Sulaukęs 39 metų, buvau dar labai guvus ir pradėjau dirbti instrumentus“ atsiranda 1773 m. prierasas „O Dieve, kur tie laikai“ (p. 536). Vėlesniųjų įrašų autorius koreguoja atjungtą buvusįjį sakytoją tiesosakos atžvilgiu. 1743 m. įrašas apie reformatų bendruomenę 1773 m. tikslinamas taip: „tarp reformatų yra gerų žmonių. Kaip ir tarp liut[eronų] visiškų bedievių. Per trisdešimt metų aš tai patyriau“ (p. 533). Tai, kas prieš 30 metų pateikiama kaip *tikra* (būti + atrodyti), dabar laikoma apgaule (atrodyti + nebūti).

Pasakymo struktūrą įformina trys aktantai: subjektas (S), vertės objektas (O), lėmėjas (L). Pasakojimo pradžioje manipuliacijos lėmėjas įteigia subjektui verčių sistemą. Teisiantysis lėmėjas pagal tą sistemą įvertina subjekto atliktį. Tolminkiemio klebonui aukščiausias lėmėjas yra Dievas. Pats įrašų autorius prisiima įgaliotojo lėmėjo vaidmenį.

Pirmajame 1743 m. lapkričio 24 d. įrašė Donelaitis, įvesdintas Tolminkiemio parapijos klebonu, pasižada eiti ten, kur Dievas jį ves. Po 30 metų jis rašo: „Anno 1773 lapkričio 30 d. aš tai perskaičiau ir stebėjausi, kaip Dievas vedė mane“ (p. 533). Toks įrašas laikytinas šlovinamuoju išbandymu.

Įrašą apie paskutinįjį krikštijimą Romintės girioje (1757 m. rugpjūčio 18 d.) ir pirmąjį krikštą sugrįžus į Tolminkiemį (rugpjūčio 27 d.) palydi kreipinys „Jūs, būsimieji laikai, neužmirškite šito vargo“ (p. 537).

² „K. Donelaičio įrašai krikšto metrikų knygoose“, parengė Kostas Doveika, in: Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, redakcinė komisija Kostas Korsakas (pirmininkas), Kostas Doveika, Leonas Gineitis, Jonas Kabelka, Kazys Ulvydas, Vilnius: Vaga, Lietuvos TSR Mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1977, p. 522–544. Toliau cituojant puslapiai nurodomi tekste.

Šiuo atveju sakymo, perskaityto kaip pasakymas, vertinimas nukeliamas į ateitį. Teisiančiojo lėmėjo vaidmuo priskiriamas būsimiesiems laikams.

Įrašų autorius nuolat kreipiasi į Dievą kaip į sakymo adresatą. Tokiu kreipiniu prasideda ir pirmasis įrašas:

Viešpatie Jėzau, tu didysis nupuolusių žmonių ganytojau, aš noriu būti ganytoju ir avinėliu. Ganytoju man patikėtos parapijos, bet avinėliu tavo ganomoje bandoje. Prisipažįstu, kad mano jėgos silpnos, bet aš taip pat žinau, kad tu esi pakankamai stiprus ir mielai savo stiprybe pagelbėsi silpnajam. (p. 533)

Lėmėjo akivaizdoje sakytojas-subjektas prisiima du teminius vaidmenis – „būti ganytoju ir avinėliu“. Kaip ganytojas, jis skatina įpėdinį įsidėmėti jo pamokymus ir nekartoti klaidų. Kaip avinėlis Dievo ganomoje bandoje Tolminkiemio klebonas prašo dangiškojo lėmėjo malonių ir palimos. Kreipimusi į Dievą 1746 m. įrašė kaip dangiškojo lėmėjo įgaliotinis, atsakingas prieš Dievą už žemiškąją tvarką, įvardijamas karalius Frydrichas Didysis: „Savo karalių Fridrichą Didįjį nebent prieš Dievo teismą pamatysiu, nes šiame pasaulyje nesu jo matęs“ (p. 534). Žemiškajai vyresnybei priskiriama atsakomybė už pavaldinių poelgius: „Dieve, duok, kad visi kunigaikščiai ir karaliai suprastų, jog rašoma jų sąskaita, ir jie kada nors turės atsiskaityti“ (p. 534). 1749 m. sausio 15 d. kaip nesantuokinio kūdikio tėvas įrašomas „Valtinus Kazemanas [Valtin Kasemann], vedęs, laisvasis valstietis iš Stalupėnų parapijos“. Čia pat prierašas: „NB. Vyresnybė už tai turės atsakyti prieš Dievą“ (p. 535).

3. Tiesioginis įrašų adresatas yra Donelaičio įpėdinis, perimsiantis Tolminkiemio bažnyčią po jo mirties: „Klausyk, gerbiamas mano įpėdini, ką tau sako manasis kapas! Eik savo pareigas sąžiningai kaip tikras Jėzaus tarnas“ (p. 538); „Atmink mano kapą ir kad už viską turėsi atsakyti“ (p. 535); „Mano broli, mano įpėdini, tai skaitydamas, prisimink mane. Stenkis visur būti sąžiningas ir ištikimas. Mes pasimatysime aną didžiąją dieną“ (p. 539).

Įrašų autorius įpėdinio atžvilgiu prisiima lėmėjo manipulatoriaus vaidmenį. 1773 m. prierašas prie 1749 m. įrašo:

Tuo metu suėjo penkeri metai, kai buvau vedęs ir neturėjau vaikų. Mi succesor, patikėk manimi, kai aš jau po žeme gulėsiu, kad tuo džiaugiausi. Ar iš pastorių vaikų neturime nelaimingų pavyzdžių? Bet dėl ko taip atsitinka? Mi successor! Tegul tavo sūnūs, jeigu jų turėsi ir norėsi paskirti teologijai, laiku išmoksta gerai lietuviškai, kad galėtų tinkamai vadovauti parapijai lietuvių kalba. Aš turėjau precentorių Tortilovijų, iš kurio juokdavosi, kai jis sakydavo pamokslus. (p. 535)

4. Į sakymą pirmuoju asmeniu įsiterpia *pasakytos* istorijos su *atjungtais* nuo sakymo situacijos atlikėjais (teisėti ir neteisėti tėvai, konfratrai, valdininkai), laikais ir vietomis.

Nemažą įrašų dalį sudaro neteisėtų kūdikių krikšto istorijos. Nusizengimu moralei kaltinami abu tėvai: „Pater yra Brinkas, iš čionykščio kaimo, senas žilas vyrpalaikis [Kerl], mater – buvusi jo tarnaitė Ana Donerstagin [Anna Donnerstagin], kuri pas jį tarnavo ir atsisveikindama pasiėmė dovaną“ (p. 533); „P[ater] – Jurgensas [Joergens], velionio amtmono Jurgenso, buvusio amtmonu šiame dvare, teisėtas sūnus, kuris pro tempore yra raštininkas Girituose. Kas per ženklas šiais naujaisiais bažnytiniais metais! M[ater] – kažkokia Proisin [Preußin], šio dvaro virėja, kuri antrą kartą vaiką krikštija; pirmą kartą tai atsitiko, kai ji buvo virėja Valdaukadėlio dvare“ (p. 536); „Pater – Georgas Laumanas [Georg Laumann], pabėgęs reformatas bernas, kuris prižadėjo vesti ir, tai tapus nėščiai, pametė. Mater – Ana Katarina Markvart [Anna Catharina Marquardt], Kristofo Markvarto [Christoph Marquardt], būro iš Didžiulių, duktė, darbšti mergšė. Filia – Katarina [Catharina], kekšės vaikas“ (p. 537); „P[ater] – Johanas Grau [Johann Grau], vedęs jaunas vyrukas, šaltyšiaus Odės [Ode] žentas. M[ater] – Ana Deikin [Anna Deikin], netekėjusi, ką tik konfirmuota. O tempora, o mores“ (p. 542).

Vis dėlto netekėjusios motinos smerkiamos rūsčiau nei neteisėti tėvai: „Pater – kareivis, pavarde Joh[anas] Ksaveras Zeifertas [John. Xaver Seiffert], kuris jau prieš jungtuves turėjo santykių ir po to, kadangi neturėjo jungtusių pažymėjimo, nebuvo sutuoktas. Mater – Justina, triskart dviguba kekšė [3 doppelte Hure]“ (p. 534); „Pater – atvykėlis zalcburgietis iš Išdagų, rodos, Johanas Vinkleris [Johann Winkler], kuris, žadėdamas vesti, ją suvedžiojo ir po to bene išėjo į kariuomenę. Mater – Ieva

[Eva], kekšė iš Išdagų, kurią tėvai už pasileidimą [?] išvarė iš namų“ (p. 534); „Pater – Johanas Fridrichas Šulcas [Johann Friedrich Schulz], malūnininko padėjėjas, kuris matrem – Mariją Barkovskytę [Maria Barkovskite], pažadėjo vesti ir suvedžiojo, bet po to paliko. Mergšė antrą kartą tapo kekše“ (p. 535); „M[ater] – moterystės laužytoja, vyrui esant kare“ (p. 538); „P[ater] – Jons Červinskis [Jons Czerwinski], vedęs vyras iš Ožininkų, m[ater] – Katarina Pakština [Catharina Pakština] ir pagal tėvus Stokin. NB. Visa šeima iš kiaulidės, nes jos motina taip buvo ištvirkusi, jog dar gyva pradėjo pūti ir prieš [?] keletą metų T[olminkiemyje] atsigulė į patalą ir palengva mirė“ (p. 541–542); „M[ater] – Ana Barbara Butkeraitin, našlė, kuri turėjo su vyru du vaikus ir dabar pasidarė kekšė“ (p. 542); „M[ater] – Kat[arina] Pinauin [Cath. Pinnauin], ištvirkusi žmogysta, kuri visur šliaužiojo paskui kareivius ir pagaliau tuo sau šį tą užsidirbo“ (p. 543).

Bažnytinė santuoka atperka jaunystės nuodėmes: „Georgas Adelsbergeris praėjusį rudenį kėlė vestuves, ir jo tuometinė sužadėtinė, o dabartinė žmona, jam nežinant, jau buvo stora nuo kažkokio Forstreiterio [Forstreiter]. Adelsbergeris būtinai norėjo, kad tas vaikas šioje knygoje turėtų Forstreiterio [Forstreiter] pavardę“ (p. 542).

Smunkanti moralė susiejama su laiko permainomis. Kiautų popieriaus malūnas apibūdinamas kaip vieta, kur „daug mergų susigavo vaikus“. Čia dirbo abu 1775 m. rugsėjo 9 d. pakrikštyto vaiko tėvai (p. 543). Tačiau kitas to paties malūno popieriaus dirbėjo padėjėjas, nors ir katalikas, apibūdinamas kaip doras krikščionis: „visus savo vaikus leido čia krikštyti ir konfirmuoti“ (p. 543).

Įprastinį parapijos gyvenimą sutrikdo Septynerių metų karas (1756–1763). Donelaitis jį suvokė kaip Dievo bausmę ir kaip Dievo malonę tiems, kurie juo pasikliovė (p. 539). 1757 m. rugpjūčio mėnesį jis bėgdamas nuo artėjančios rusų armijos, „paskubomis susirinkęs savo rankraščius, gaidas ir instrumentus“³, pasitraukė į Romintės girią ir įsikūrė buvusiam Prūsijos karalių medžioklės namelyje, kur gyvena grios prižiūrėtojas. Čia jis rugpjūčio 10–18 d. laikė pamaldas, krikštijo parapijiečių vaikus. Pasak Donelaičio, „Visa Tolminkiemio parapija tada išliko

³ Vincas Kuzmickas, *Kristijonas Donelaitis*, Vilnius: Vaga, 1983, p. 160.

nenukentėjusi ir iš toli tematė savo brolių vargą“ (p. 539). Kai kurie paprijičiai, paimti į rekrūtus, dalyvavo mūšiuose, o kai kurie tėvai pateko į rusų nelaisvę dar prieš gimstant kūdikiui.

1757 m. kaip krikštijamo kūdikio tėvas nurodomas „Kristups Naujokatis, kareivis, kurį rusai pagavo ir grįždami nusitempė į Rusiją. Dieve, gelbėk ir paguosk šį vargšą žmogų“ (p. 537). Po ketverių metų, kai, pasikeitus įkaitais, Grosjegersdorfo mūšio belaisvis grįžo, Tolminkiemio klebonas jį kaip tėvą dar kartą įrašė Krikšto knygoje (p. 539). Kitų krikšto apeigose nedalyvavusių tėvų likimas ne toks laimingas. Trys 1758 m. įrašai: „P[ater] – Georgas Capfas [Georg Zapff], kareivis, kuris dabar yra kare“; „P[ater] – Jons Sklendžiuks [Jons Sklendzuks], kareivis, kurį mūšyje prie Vėlupos 1757 m. rusai nušovė“; „P[ater] – Enskys Jonelaitis [Enskys Jonelaitis], karo metu buvo Pomeranijoje, ar jis dar gyvas – Dievas žino“ (p. 538). Per karo sumaištį nesusituokusių tėvų kūdikis įrašomas kaip nesantuokinis sūnus: „P[ater] – Mikas Žebruks [Mikkas Zebuks], bernas iš Želkiemio; jam ir m[atri] Agutei Mielevskytei [Agutte Mielewskyte] kaip tik tuo laiku, kai Dievas baisiai nubaudė mūsų kraštą rusų įsiveržimu, gimė vaikas – filius spurius“ (p. 538).

Kiti kunigai kaip atlikėjai pasirodo kelis kartus. Precentorius (bažnytinis pagalbininkas) Tortilovijus apibūdinamas kaip „tingus ir suktas žmogus“ (p. 540), prastai mokėjęs lietuviškai: iš jo „juokdavosi, kai jis sakydavo pamokslus“ (p. 535). Jo pirmtakas Jansonas – „draugiškas ir suktas žmogus“ (p. 540). Pažymėtos precentoriaus Johanno Friedricho Sperberio bažnytinės karjeros ir mirties datos (p. 533), 1769 m. prieraiše nurodyta, kad jo ranka įrašytas 1748 m. įrašas (p. 535). Kaip įrašų autorius minimas precentorius Hornas (p. 537). Iš kitų konfratų išskiriamas Kaempferis: „Šis vyras buvo nuoširdus Dievo tarnas ir teisinga, ištikima siela. Mes vienas kitą nuoširdžiai mylėjome“ (p. 539). Šiaip jau smunkanti moralė kunigų neaplenkia: „Mano laikais dievobaimingumas taip sumenkėjo, kad net kunigai nesidrovėdami lošė iš pinigų ir kimšosi į kišenes vogtus pinigus“ (p. 540). „Mano laikais Prūsuoje jau labai įsigalėjo laisvamanybė, tokie buvo [?] ir kai kurie dvasininkai“ (p. 539).

Krikšto knygoje paminėti trys amtmonai. Beringas įrašytas kaip krikštijamo vaiko tėvas, neatsiuntęs, nepaisant priminimo, krikstatėvių (p. 538). Velionis amtmonas Jurgensas minimas todėl, kad jo teisėtas sū-

nus yra nesutuoktinio kūdikio tėvas. „Kas per ženklas šiais naujaisiais bažnytiniais metais!“ – piktinasi įrašo autorius (p. 536). Trečiasis amtmonas – Frantzas Boltzas – apibūdinamas kaip „šaunus vyras ir religijos draugas“ (p. 539). Spėjama, kad jis buvo gerojo *Metų* amtsroto prototipu.

Kiti minimi valdininkai: Gumbinės karinis patarėjas Fisheris, „mano brangus draugas“, vadovavęs mūrinės Tolminkiemio bažnyčios statybai (p. 540), girios prižiūrėtojas Bertholdas (p. 537), priglaudęs Donelaitį medžioklės namelyje ir buvęs krikšto liudytoju. Girininką Försterį Ekkertą įrašų autorius pristato kaip „šaunų, garbingą vyrą, kurį aš visados mylėjau“. Krikštydamas jo sūnų prisimena kadaise krikštijęs ir konfirmavęs jo žmoną, juos sutuokęs ir krikštijęs pirmąjį jų vaiką (p. 538). Donelaičiui pasiūlius, girininko pavardė buvo įamžinta naujai apgyventos vietovės – Ekkertsberg – pavadinimu (p. 541). Iš laisvųjų valstiečių paminėtas Behrendtas, buvęs Tolminkiemio bažnyčios seniūnu. Pakrikštijęs jo tarno Tomo Čepudačio ir tarnaitės Loyzos Hannin kūdikį, klebonas konstatuoja, kad abu tėvai dar yra nekonfirmuoti ir kaip krikščionys „visai akli ir tamsūs“ (p. 534).

5. Retkarčiais įrašuose pasigirsta lėmėjo balsas – nuorodos į Šv. Raštą. Nors jos pristatomos tik tekstą žyminčiomis santrumpomis, sakytojui ir tiesioginiam sakymo adresatui jų turinys akivaizdus.

Autorius skatina savo įpėdinį sąžiningai eiti pareigas nepaisant neteisųjų persekiojimo: „Palaiminti persekiojami dėl teismo; jų yra dangaus karalystė“ (*Mt* 5, 10) (p. 538). Šv. Petro žodžiais prisakoma ganyti patikėtą Dievo kaimenę ne iš prievartos, ne dėl bjauraus pelno, bet gera valia (*1 Pt* 5, 2) (p. 538). Įsigalint laisvamanybei ir bedievybei, atramos ieškoma Pauliaus „Himne meilei“ (*1 Kor* 13), nepailstamame gero daryme: „nepailskime daryti gera; jei neaptingsime, atėjus metui pjausime derlių! Tad, kol turime laiko, darykime gera visiems, o ypač tikėjimo namiškiams“ (*Gal* 6, 9.10). Nuorodomis į Naująjį Testamentą apibūdinami sunkūs tikėjimui naujieji laikai (*2 Tim* 3, 1; *2 Pt* 3, 3). Primenamas Evangelijos pagal Luką (*Lk* 18, 8) pasergėjimas: „Aš sakau jums: netrukus jis apgins jų teises. Bet ar atėjęs Žmogaus Sūnus beras žemėje tikėjimą?“ ir šv. Pauliaus įspėjimas: „taip bus nuteisti visi, kurie netikėjo tiesa, bet pamėgo neteisybę“ (*2 Tes* 2, 12). Tėvui, kuris tą pačią savaitę, kai buvo

sutuoktas, atsiuntė pakrikštyti kūdikį, primenama Viešpaties palaiminta santuoka (*Tob* 8, 4 ir t.). Viename paskutiniųjų 1779 m. įrašų Donelaitis nutraukia kūdikio tėvo įvardijimą rezignuojančiu Amoso pranašystės priminimu: „Tace! Tempus nostrum jubet silentium“ (Tylėk! Mūsų laikai liepia tylėti“) (p. 544).

6. Atjungtas įrašų krikšto metrių knygose pasakymas skleidžiasi prieš šiandienio skaitytojo akis kaip figūratyvus pasakojimas su atlikėjų, vietų ir laiko figūromis ir aktantiniais vaidmenimis. Aptardami reikšminius subjekto ir lėmėjo santykius kol kas palikome neįvardytą naratyvinio pasakojimo vertės objektą. Siūlytume jį apibrėžti kaip Tolminkiemio parapijos pažinimą. Įrašų autorius, fiksuodamas anuometines realijas, siekia padaryti jas prieinamas savo įpėdiniui. Šiandieniam skaitytojui tai yra tuometinės Donelaičio aplinkos pažinimo šaltinis.

Įjungimo procedūros priartina prie šių dienų įrašų sakytoją. Per aprašytąsias figūras atsiskleidžia jo individualus semantinis universumas. Kažin ar pavyktų ši universumą grindžiančią gyvenimo ir mirties priešpriešą susieti, kaip tai darė Greimas, su keturiomis gamtos stichijomis, nors krikšto vandens priklausymas gyvenimo deiksei būtų akivaizdus („Tegul Dievas duoda, kad jie visiems *pakrikštytiesiems* būtų laimingi“, p. 534; „Tegul gailestingasis Dievas duoda, kad visiems *pakrikštytiesiems jie* būtų malonės metai“, p. 536). Keliose įrašų vietose pažymėta niokojanti gaisro ir karo ugnis. Tačiau ir nesistengiant viską semiotizuoti, skaitytojas atpažįsta svarbiausias vertybines šio teksto sakytojo nuostatas. Paskutinysis Donelaičio precentorius Carlas Wilhelmas Schultzas, palikęs Tolminkiemio mirusiųjų registracijos knygoje įrašą apie Donelaičio mirtį, savo klebono darbų išvardijimą baigė teiginiu, kad jis buvo „sąžiningas žmogus. Ne pagal šio pasaulio madą“. Šiandien apie Donelaitį sprendžiame pirmiausia iš jo kūrybos, apie kurią Schultzas nė neužsiminė, bet Donelaičio asmenybės portretas yra atsispaudęs ir dalykiniuose krikšto knygos įrašuose.

THE ACTANTIAL STRUCTURE
OF KRISTIJONAS DONELAITIS'S ENTRIES
IN THE RECORDS OF BAPTISM

Summary

Three sets of the records of baptism of the Tolminkiemis church contain entries made by Kristijonas Donelaitis. They include the year and, often, the exact date that belongs to the time called by semioticians "the time of enunciation". They also have commentaries, which were added by Donelaitis subsequently, as he revised his entries. Therefore, we can trace a record of time on two planes: what was *there* and *then* becomes *here* and *now*, and the 1st person is replaced by the 3rd person.

The utterance in the 1st person is interspersed with short narratives, in which actors, times or places are disengaged from the situation of the utterance. The actual addressee of the texts is a successor of Donelaitis who is going to take over the office of the priest in the Tolminkiemis church after Donelaitis's death. The author of the entries takes the role of an addresser manipulator with regard to his successor. The object of value for the author is the knowledge and understanding of the Tolminkiemis parish. By recording the realia of his times, Donelaitis seeks to make it accessible to his successor. For a contemporary reader, this information is a source of knowledge about the milieu of Donelaitis.

Every now and then references to the Holy Scripture are made. Although they are presented in the form of contractions indicating the specific sections of the text, their content is obvious to the enunciator and the actual enunciatee. The successor is encouraged to perform his duties in an honest manner regardless of possible revenge, and to herd the flock of God out of his good will rather than out of duty or for profit.

NAUJAS POŽIŪRIS Į KRISTIJONO DONELAIČIO *METŲ* KOMPOZICIJĄ

VAIDAS ŠEFERIS

Anotacija. Straipsnyje svarstomos metodologinės, teorinės ir praktinės prielaidos Kristijono Donelaičio *Metų* kompozicijai tyrinėti. Aptariamoms ankstesnės šio kūrinio kompozicijos interpretacijos – visų pirma Martyno Liudviko Rėzos ir Georgo Heinricho Ferdinando Nesselmano *Metų* koncepcijų santykis. Nusakomi metodologiniai teksto rišlumo kriterijai, diskurso izotopijos samprata bei jos pritaikymas Donelaičio kūrybos analizei, paradigminio ir sintagminio teksto planų santykiai, specifiniai *Metų* makrokompozicijos ir mikrokompozicijos bruožai. Straipsnyje kritiškai aptariamas *Metų* pasakojimo ir gamtos bei darbo procesų paralelizmo principas, nurodomi tokio kūrinio skaitymo trūkumai. *Metus* siūloma laikyti ciklinės kompozicijos kūrinium be fiksuotos pradžios ir pabaigos, o teksto rišlumo ieškoti paradigminiame teksto plane – įtampoje tarp dorybės ir nedorybės kategorijų. Sintagminio plano rišlumą siūloma grįsti sintagminių siūlių ir kontrastinio epizodų siejimo principais. *Metai* suvokiami kaip natūraliai, be išankstinio kompozicinio sumanymo besiplėtojantis pasakojimas.

Svarstydami Kristijono Donelaičio *Metų* rišlumo ir kompozicijos problemas, ieškome atsakymų į kelis esminius klausimus. Ar keturios *Metų* dalys sudaro rišlią visumą? Ar kiekviena dalis yra vidujai rišli? Ar pasakojimas organizuojamas pagal griežtą kompoziciją, ar be aiškesnio plano? Šie Donelaičio kūrybos aspektai pateko į filologų akiratį kartu

su pačia poeto kūryba. Tačiau nei išlikusiuose Donelaičio rankraščiuose, nei pradingusių rankraščių aprašuose neturime jokių nuorodų dėl *Metų* struktūros: ar tai vienas kūrinys, ar keturi, kuri dalis pirmoji, o kuri – paskutinė. Poeto intencijos šiuo požiūriu tiesiog nežinomos. Galime dėl jų spekuliuoti remdamiesi literatūros konteksto teikiama medžiaga, rekonstruodami poeto laikų literatūrinį gyvenimą, filologinio išsilavinimo ypatumus ir kt.¹ Vis dėlto šie mūsų turimi kontekstiniai duomenys – nors ir teikia vertingos medžiagos vienai ar kitai hipotezei ar naujai interpretacijai – niekada neeis prieiti prie griežtų, galutinių išvadų dėl *Metų* kompozicijos: kontekstas – tai ne tekstas, ir baigta. Kažin ar galima tikėtis, kad į filologų akiratį dar pateks nauji, šiuo metu nežinomi rankraščiai ar faktai, galintys iš esmės pakeisti esamą kūrybos interpretavimo situaciją. Todėl svarstymai dėl *Metų* kompozicijos visų pirma turi remtis pačiu šio kūrinio tekstu: jeigu Donelaitis buvo *Metus* sumanęs kaip visumą, jei buvo gerai apgalvojęs savo pasakojimo kompoziciją, tai turėtume sugebėti šiuos dalykus įskaityti. Ir atvirkščiai – jei Donelaitis rašė tik paskirus metų laikus, jei neturėjo aiškesnio pasakojimo plano, turėtume šį poezijos pabirumą apčiuopti.

Donelaičio poezija nepasiduoda paprastoms interpretacijoms. Jeigu kompoziciniai poeto sprendimai ir *Metų* rišlumo pobūdis būtų tekste aiškiai įskaitomi, seniai nebebūtų dėl ko ginčytis. Bet šie Donelaičio kūrybos aspektai atrodo tarsi užkoduoti keistu šifru: filologai skaito tą patį tekstą ir prieina prie priešingų išvadų. Vieniems atrodo, kad keturios Donelaičio giesmės sudaro rišlią visumą, kurią dera skaityti nuo pavasario iki žiemos, kiti yra tvirtai įsitikinę, kad tai keturi savarankiški kūriniai, kuriuos galima skaityti bet kuria tvarka. Donelaitika svyruoja tarp

¹ Iš naujesnių šio pobūdžio tyrimų žr. Jürgen Joachimsthaler, „Donelaitis im literarischen Kontext seiner Zeit“, in: *Annaberger Annalen über Litauen und deutsch-litauische Beziehungen*, Bammental, 2014, t. 22, p. 13–15; Stephan Kessler, *Die litauischen Idyllen: Vergleichende gattungstheoretische Untersuchung zu Texten aus Polen und Litauen 1747–1825*, Wiesbaden: Harrasowitz Verlag, 2005, p. 239–242; Alina Kuzborska, „Kristijono Donelaičio kūrybos europietiškosios ištakos“, in: *Kristijono Donelaičio epochos kultūrinės inovacijos*, sudarė Silva Pocyūtė, (ser. *Acta Historica Universitatis Klaipediensis*, t. XXVI), Klaipėda: Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas, 2013, p. 22–31; Kęstutis Daugirdas, „Karaliaučiaus universiteto Teologijos fakultetas Donelaičio studijų metais“, in: *Kristijono Donelaičio epochos kultūrinės inovacijos*, p. 55–64.

šių dviejų požiūrių, taip ir nerasdama bendro sutarimo. Abiejų stovyklų išsakytus argumentus jau esame išsamiau aptarę², tad čia pakartosime tik pagrindinę mūsų svarstymus paskatinusią mintį: nė viena iš minėtų konkuruojančių koncepcijų nesugeba adekvačiai aprašyti *Metų* struktūros ir kompozicijos. Reikia naujo požiūrio, kuris sugebėtų suldyti į viena abiejų stovyklų argumentus.

Toks tyrimas turėtų remtis keliomis metodinėmis prielaidomis:

1. Analizuodami *Metus* turėtume atskirai svarstyti makrokompoziciją ir mikrokompoziciją. Pirmuoju atveju tyrinėjami keturių *Metų* dalių tarpusavio santykiai ir jų sudaromos visumos sisteminiai bruožai. Antruoju atveju analizuojama kiekvienos *Metų* dalies vidinė sąranga ir smulkiųjų epizodų siejimo klausimai. Tačiau abiem atvejais klausiamo to paties: ar teksto išdėstymo tvarka išduoda autoriaus kompozicinį sumanymą, ar tokio sumanymo joje nematyti?

2. *Metų* analizėje svarbu konfrontuoti pasakojimo sintagmatiką ir paradigmaticką. Sintagminių santykių analizė siekia išsiaiškinti, kaip epizodas siejamas prie epizodo, kodėl būtent taip, koks prasminis efektas išplaukia iš specifinės siejimo tvarkos? Paradigminių santykių analizėje klausiamo, ar tyrinėjamas epizodas turi sisteminių atitikmenų kitose *Metų* dalyse, stebime semantinę jo struktūrą.

3. Išvadas dėl *Metų* rišlumo ar nerišlumo derėtų daryti remiantis kuo objektyvesniais, konkrečia teksto medžiaga įrodomais kriterijais. Tokiu kriterijumi laikome diskurso izotopiją³. Jei tekste identifikuojame vieną ar kelias diskurso izotopijas ir jomis sugebame patikimai susieti skirtingas pasakojimo vietas, galime teigti, kad tekstas rišlus. Ir atvirkščiai:

² Vaidas Šeferis, *Kristijono Donelaičio „Metų“ rišlumas*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2014, p. 21–56; Vaidas Šeferis, „Kristijono Donelaičio *Metų* kompozicijos problemos“, in: *Literatūra*, Vilnius, 2012, t. 54 (1), p. 39–55.

³ „Izotopija – tai tolydinis seminių kategorijų kartojimasis sintagminėje pasakymo sklaidoje, sudarantis diskurso prasmės tęstinumo ir vientisumo įspūdį“ (Kęstutis Nastopka, „Semiotikos terminų žodynelis“, in: Algirdas Julius Greimas, *Struktūrinė semantika: Metodo ieškojimas*, iš prancūzų kalbos vertė Kęstutis Nastopka, (ser. *Atviros Lietuvos knyga. Idėjos*), Vilnius: Baltos lankos, 2005, p. 342–343). Plačiau apie izotopiją žr. Algirdas Julien Greimas, Joseph Courtés, *Sémiotique: Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*, (ser. *HU linguistique*), Paris: Hachette, 1993, p. 197–199.

jeigu pasakojimo struktūroje sunku identifikuoti pasikartojančius semi-nius elementus, jei jų sudaromos izotopijos nesusiklosto į aiškią hierar-chiją, galima kalbėti apie nerišlų tekstą.

Tačiau nepakanka vien identifikuoti izotopijas: interpretacinio re-liatyvizmo sąlygomis nesunku bet kuriame (net visai nerišliame) tekste rasti vieną ar kelias diskurso izotopijas, ir atvirkščiai – visada įmanoma išardyti kitų tyrėjų pasiūlytą izotopijų tinklą. Tad kertinis vaidmuo, sie-kiant objektyvizuoti ištarmes apie *Metus*, tenka ne tiek diskurso izoto-pijų identifikavimui, kiek jų atrankai.

Diskurso izotopijų ir jas realizuojančių semų klasifikaciją perimame iš François Rastier'o interpretacinės semantikos teorijos⁴. Ji skiria trijų tipų klasifikacines semas: mikrogenerines, mezogenerines ir makroge-nerines. Pirmojo tipo semos leidžia identifikuoti mažiausios apimties diskurso izotopijas, pavyzdžiui, lakštingala, gandras, žvirblis ir pelėda priklauso *Metų* paukščių izotopijai. Antrojo tipo semos sudaro didesnės apimties izotopijas, pavyzdžiui, lakštingala, gandras, Krizas, Pričkus ir Lauras priklauso saiko izotopijai, nes visas *Metų* vietas, kuriose šie vei-kėjai minimi, sieja kuklaus maitinimosi semantika. Trečiojo tipo semos produkuoja didžiausios apimties izotopijas, pavyzdžiui, *Metuose* skiria-me dorybės ir nedorybės izotopijas, kurioms priklausančius raiškos pla-no elementus skaičiuojame šimtais.

Taigi analizuodami pasakojimo izotopinę sanklodą, gauname skirtin-gus rezultatus, priklausomai nuo analitinio atstumo, iš kurio stebime jo semantinę struktūrą. Skaitydami *Metus*, tartum per fotoobjektyvą priar-tiname vaizdą ir susitelkiame į mikrosemantiką, o tada vėl jį atitoliname iki bendriausių kontūrų. Tokio proceso metu išryškėja daug skirtingos apimties ir prigimties diskurso izotopijų, tačiau reikšmingomis laikome tik tas, kurias įmanoma susieti į aiškią hierarchiją, sklandžiai veikiančią nuo mikrogenerinės iki makrogenerinės plotmės.

Hierarchinio sklandumo principas leidžia ne tik identifikuoti svarbią-sias izotopijas, bet ir apsispręsti dėl kai kurių izotopijų neadekvatumo. Pa-vyzdžiui, analizė rodo, kad *Metuose* dorybės ir luominės priklausomybės

⁴ François Rastier, *Sémantique interprétative*, Paris: Presses Universitaires de France, 1987.

izotopijos nėra susijusios: neteisinga sieti kilmingųjų luomą tik su nedorybe, o dorybę priskirti vien būrams⁵. Panašiai ir su gamta, kuri kartais laikoma esminiu *Metų* elementu⁶: analizė rodo, kad semantinė „gamtos“ kategorija *Metuose* neegzistuoja, o tai, ką mes vadiname gamtos aprašymais (tarkime, Pl arba Rg pradžios), kur kas pilniau atsiskleidžia interpretuojant tekstą dorybės, tvarkos ir dievobaimingumo izotopijų paradigmoje⁷.

Svarbus yra interpretacinės semantikos postulatų, pagal kurį visuma lemia jos sudedamųjų dalių pobūdį ir apimtį, bet ne atvirkščiai. Tik žinodami teksto visumos pobūdį galime adekvačiai identifikuoti jo rišlumą palaikančias izotopijas. Pritaikius šį principą *Metams* išeina, kad negalime tikėtis teigiamų rezultatų, bandydami *Metų* visumą aprašyti kaip atskirų metų laikų interpretacijų sumą. Norint formuluoti objektyvias ištarmes apie *Metus*, reikia iš anksto žinoti svarbiausius jų visumos bruožus: žanrą, teksto apimtį, kūrinio dalių eiliškumą, t. y. visa tai, dėl ko *Metų* atveju negalime būti tikri. Todėl tyrėjui, norinčiam išsiaiškinti šio kūrinio kompozicijos ir rišlumo paslaptis, nelieka nieko kita kaip tik modeliuoti skirtingas *Metų* visumas ir žiūrėti, kaip jų kontekste keičiasi identifikuojamų izotopijų repertuaras.

Svarbiausius *Metų* žanro tyrimus apibendrina Dalia Dilytė savo monografijoje *Kristijonas Donelaitis ir Antika*. Tyrėjos išvada griežta: *Metai* yra unikali, Donelaičio sukurta epo rūšis, derinanti antikinio herojinio ir didaktinio epo savybes⁸. Panašią nuomonę kiek anksčiau buvo išsakiusi ir Elena Tumienė⁹. Priminsime, kad epinė žanrinė *Metų* iden-

⁵ Vaidas Šeferis, *Kristijono Donelaičio „Metų“ rišlumas*, p. 141–143, 157–162.

⁶ Plg. Leonas Gineitis, *Kristijonas Donelaitis ir jo epocha*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, Lietuvos TSR Mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1964, p. 300–303.

⁷ Vaidas Šeferis, *op. cit.*, p. 210–218; Vaidas Šeferis, „Žiemos rūpesčių“ pradžia kaip *Metų* struktūros kodas“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 37: *Naujausi liuanistikos atradimai ir šiuolaikinė istorinė vaizduotė*, sudarė ir parengė Živilė Nedzinskaitė, Vilnius, 2014, p. 206–213.

⁸ Dalia Dilytė, *Kristijonas Donelaitis ir Antika*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005, p. 213.

⁹ Elena Tumas, „Introduction“, in: Kristijonas Donelaitis, *The Seasons*, rendered from the Lithuanian into English verse by Nadas Rastenis, Los Angeles: Lithuanian Days Publishers, 1967, p. 19–20.

tifikacija į filologinę apyvertą pateko su pirmuoju *Metų* leidimu, kuriame Martynas Liudvikas Rėza šį kūrinį pavadino „kaimo epu“ (vok. *ein ländliches Epos*).

Kita vertus, vokiečių baltistas Stephanas Kessleris smarkiai abejoja, ar Donelaičio laikais buvo galima kabėti apie epą kaip aktyviai veikiantį žanrą ir *Metus* laiko alegorinės metų laikų poezijos (vok. *Jahreszeitendichtung*) pavyzdžiu¹⁰. Iš kitų dažniau vartojamų žanrinių *Metų* apibrėžčių dar minėtina poema¹¹. Svarbu tai, kad žanriniai *Metų* apibūdinimai dažniausiai suponuoja, jog keturi Donelaičio metų laikai sudaro tam tikrą didesnę visumą. Jų šviesoje jau nelengva grįžti prie keturių savarakiškų kūrinių sampratos. Ir nors šios visumos žanrinė definicija svyruoja, alternatyvių *Metų* visumų aibėje pirmenybė aiškiai tenka *Metams* kaip tam tikram vieniui.

Metų kompozicijos ir struktūros klausimai taip pat yra jau anksčiau patekę į donelaitikos tyrimų lauką. Priminsime, kad Rėza išdėliojo metų laikus įprastine tvarka nuo pavasario iki žiemos, o kūrinį pavadino *Das Jahr (Metai)*. Savo komentaruose pirmajam *Metų* leidimui jis tokią kūrinio kompoziciją grindė paralelėmis su gamtos ir darbo procesais¹². Šitaip filologinėje apyvartoje įsitvirtino linijinis *Metų* modelis: jis postuluoja aiškią kūrinio pradžią (Pl) ir pabaigą (Žr), privalomą kūrinių dalių seką (Pl, Vd, Rg, Žr), o pasakojimo slinktį grindžia paralelizmu su gamta ir būrų darbais. Šis modelis kartais dar papildomas Pričkaus argumentu – jo mirtis žiemą interpretuojama kaip pasakojimo pabaigos ženklas, nes kitoks dalių išdėstymas atrodytų nelogiškas¹³.

¹⁰ Stephan Kessler, *op. cit.*, p. 240.

¹¹ Išsamiau apie žanrinių *Metų* apibūdinimų spektrą žr. Dalia Dilyė, *op. cit.*, p. 205–209.

¹² [Martynas Liudvikas Rėza], „Vorbericht“, in: [Kristijonas Donelaitis], *Das Jahr in vier Gesaengen*, ein laendliches Epos aus dem Litthauischen des Christian Donalaitis, genannt Donalitiuis, in gleichem Versmass ins Deutsche uebertragen von D. Ludwig Jedemin Rhesa, Prof. d. Theol., Koenigsberg: gedruckt in der Koenigl. Hartungschen Hofbuchdruckerei, 1818, p. X; plg. Vaidas Šeferis, *Kristijono Donelaičio „Metų“ rišlumas*, p. 35–36.

¹³ Plg. Leonas Gineitis, „Įvadas“, in: Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, redakcinė komisija Kostas Korsakas (pirmininkas), Kostas Doveika, Leonas Gineitis, Jonas Kabelka, Kazys Ulvydas, Vilnius: Vaga, Lietuvos TSR Mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1977, p. 14.

Georgas Heinrichas Ferdinandas Nesselmannas galvojo kitaip. Jis griežtai laikėsi turimų šaltinių – Donelaičio originalų ir Johanno Friedricho Hohlfeldto nuorašo. Kadangi juose nebuvo bendro kūrinio pavadinimo, keturis metų laikus jis laikė savarankiškais kūriniais, o ne vieninga visuma¹⁴. Be to, Hohlfeldto nuoraše metų laikai buvo išdėstyti kitokia tvarka (Rg, Žr, Pl, Vd), todėl Nesselmannas griežtai nesutiko ir su Rėzos siūloma tradicine jų skaitymo seka¹⁵. Taigi trečiasis Donelaičio kūrybos leidėjas visiškai išardė Rėzos koncepciją: žiūrint iš jo siūlomo taško, nelieka vieningo *Metų* pasakojimo, todėl atpuola ir klausimas dėl jų makrokompozicijos, pradžios ir pabaigos. Lieka keturi savarankiški eilėraščiai apie metų laikus, kurie gula į vieną gretą su pasakėčiomis, *Prič-kaus pasaka apie lietuvišką svodbę* ir *Tėsinis*.

Reikėtų atkreipti dėmesį į iškalbingą momentą: viena vertus, Nesselmannas griežtai atsisako *Metus* suvokti kaip vientisą kūrinį. Kita vertus, bando pagrįsti Hohlfeldto nuorašo fiksuojamą metų laikų seką (Rg, Žr, Pl, Vd), pateikdamas išsamią jos interpretaciją, kuri remiasi jau ne gamtos ar darbų paralelėmis, o kūrybinio proceso logika¹⁶. Nesselmanno siūlomas alternatyvios metų laikų sekos aiškinimas mums neatrodo įtikinamas, tačiau reikšminga tai, kad vokiečių tyrėjas svyruoja: jei keturi Donelaičio metų laikai būtų visai nesusiję tarpusavyje, rodosi, nevertėtų ieškoti jokios jų siejimo tvarkos, bet Nesselmannas tokią tvarką tariasi įžvelgiąs (nors ir kitokią nei Rėzos) ir šitaip nejučia grįžta prie *Metų* kaip tam tikro vienio sampratos. Taigi net ir paties griežčiausio *Metų* „dekonstruotojo“ sąmonė aiškiai girdi bendrą šio kūrinio pulsą.

Rėzos ir Nesselmanno siūlomos *Metų* sampratos ne tiek konfliktuoja, kiek papildo viena kitą: abu mokslininkai pastebi esminius Donelaičio poezijos bruožus ir abu yra iš dalies teisūs. Tyrėjui, ieškančiam naujo požiūrio į *Metų* kompoziciją, tradicinių šio kūrinio koncepcijų analizė

¹⁴ Georg Heinrich Ferdinand Nesselmann, „Vorrede“, in: [Kristijonas Donelaitis], *Christian Donalitiūs Littauische Dichtungen*, Nach den Königsberger Handschriften mit metrischer Uebersetzung, kritischen Anmerkungen und genauem Glossar herausgegeben von Georg Heinrich Ferdinand Nesselmann, Königsberg: Verlag von Hübner & Matz, 1869, p. IV.

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ *Ibid.*, p. IX–XI.

aiškiai rodo judėjimo kryptį: ieškoti tokių sprendimų, kurie *Metus* suvoktų kaip visumą (kitai nei manė Nesselmannas), bet nebūtų grindžiami linijine pasakojimo logika (kitai nei siūlė Rėza).

Gana sunku išsivaduoti iš Rėzos įtvirtintos, o vėliau noriai kartotos *Metų* kaip gamtos ir darbų poezijos sampratos: esą poetas šiame kūrinyje aprašęs Prūsų Lietuvos gamtą ir būrų darbus visais metų laikais¹⁷. Nors ši interpretacija išgalėjusi, būtina ją iš esmės keisti. Gamtos ir darbų punktyras *Metuose* yra tik antraplanis reiškinys. Prisiminkime, kad tiesioginių būrų darbo vaizdų *Metuose* labai nedaug¹⁸, o ten, kur apie darbus kalbama netiesiogiai (raginama juos dirbti, jie prisimenami ir pan.), darbas yra tik priemonė pagrindiniam pasakojimui apie saiką, dievobaimingumą ar kitas dorybes plėtoti.

Metus į priekį stumia ne paralelizmas su gamta ir darbais, o dorybės ir nedorybės įtampa aksiologinėje poetinio pasaulio vertikalėje. Pl pradžioje Donelaitis kalba ne apie gamtą, o apie metafizinę, dievišką pasaulio harmoniją. Jis piešia ne peizažą, o alegorinį gyvūnijos pasaulį, kuris tobulai realizuoja didžiąsias pietistines dorybes – dievobaimingumą, darbštumą ir kuklumą¹⁹. Donelaitis Vd aprašo ne mėšlavežį²⁰, o socialinio neteisingumo ir idealaus luomų sambūvio atvejus: gerasis ir blogasis amtsrotai bei jų valdomi būrai yra pagrindiniai šio fragmento vaizdavimo objektai, o mėšlavežis – tik taikliai parinktas fonas, kuriame gausu įtaigios „aukšto“ ir „žemo“ simbolikos. Lygiai taip pat Donelaitis Vd nebuvo sumanęs detalai pavaizduoti šienapjūtės, kurios fone sušmėkščių dar ir girtuoklis Plaučiūnas (Vd 473–542). Dėmesio centre

¹⁷ Plg. [Martynas Liudvikas Rėza], *op. cit.*, p. X; Leonas Gineitis, *Kristijonas Donelaitis ir jo epocha*, 2-asis pataisytas ir papildytas leidimas, Vilnius: Vaga, Lietuvos TSR Mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1990, p. 306; Elena Kuosaitė, „Gamtą Dž. Tomsono ir K. Donelaičio kūryboje“, in: *Literatūra*, Vilnius, 1975, Nr. 15 (1), p. 99.

¹⁸ Ryškesni tik epizodai su lino darbų (Pl 596–637), mėšlavežio (Vd 136–160) ir šienapjūtės (Vd 434–448) scenomis, tačiau net ir juose darbo procesas nėra pagrindinis vaizdavimo objektas.

¹⁹ Vaidas Šeferis, *Kristijono Donelaičio „Metų“ rišlumas*, p. 77–79.

²⁰ Juk būrai mėšlo taip ir neišmėžia – šis fragmentas baigiasi jiems vis dar „stalde pas mėžinį šūtyjant“ (Vd 305). Epizodas parašytas ne kaip darbo scenų eilė, bet kaip monologų serija, pasakoma „prie mėšlų“.

yra būtent Plaučiūnas, jo nedorybės, o šienapjūtė yra tik scenos kulisai²¹. Būtų naivu galvoti, kad Rg pateikiamas pasakojimas apie Dočį – tai autentiškas kūrėjų darbų aprašymas (Rg 651–772). Dočio atliekami darbai yra groteskas, kurio tikslas – įtaigiai nupiešti šį nedorėlį ir jo įkūnijamas nedorybes (nesaikingumą, girtavimą, agresyvumą), o kūrėjų tēra scenografijos priemonė, leidžianti mums šį nedorėlį stebėti itin ryškioje šviesoje.

Gamtos ir darbų įtaka *Metų* pasakojimo struktūrai beveik neregima ir makrokompoziciniu lygmeniu. *Metuose* minimi ne visi didieji darbai (pavyzdžiui, pavasarį trūksta vasarojaus orės, sėjos ir akėjimo, o rudenį panašiai pamirštami žiemkenčiai), pabiros darbų scenos nesudaro kompozicinės pasakojimo ašies. Nors išpūdingos Pl, Rg ir Žr pradžios skatina svarstyti gamtos vaizdų funkcijas *Metuose*, tačiau išsižiūrėję įdėmiau pastebėtume, kad net ir čia pasakojimo tėkmė nekopijuoja gamtos procesų, o svarbiausia – kad pasakojimui plėtojantis, paralelizmas su gamta visai išnyksta iš kompozicinio repertuaro²². Jeigu gamtos procesų vaizdavimą laikytume kertiniu *Metų* pasakojimo principu, tektų sukti galvą, kodėl Vd gamtinio įvado nėra?

Tuo nenorima pasakyti, kad gamta ir darbai *Metuose* visai nereikšmingi – ne, apie šiuos dalykus kalbama daug. Tačiau gamta ir darbais neįmanoma paaiškinti *Metų* pasakojimo plėtojimosi principų. Gamta ir darbai – ne pagrindinė, o antraplanė šio kūrinio plotmė. Tai – *Metų* kompozicijos pragmatinis fonas. Kiekvienas metų laikas turi potencialią gamtos reiškinių ir darbų skalę, tačiau į *Metų* pasakojimą patenka tik tie, kurių Donelaičiui reikia kalbant apie žmonių dorovę. Tai, kas stumia *Metų* pasakojimą į priekį, yra doroviniai konfliktai, kuriuos *Metų* pasakojimas realizuoja kartais (bet ne visada ir ne nuosekliai) pasinaudodamas gamtos arba darbo scenomis.

Be Nesselmanno, siūliusio kitokį skaitymo būdą nei Rėza, ankstyviausias mums žinomas bandymas kitaip paaiškinti *Metų* pasakojimo principus yra Tomo Venclovo straipsnis „Erdvė ir laikas Donelaičio *Metuose*“²³. Šis tyrėjas pasiūlė interpretuoti *Metus* mito poetikos kate-

²¹ Vaidas Šeferis, *op. cit.*, p. 146–147.

²² Pavyzdžiui, neįmanoma atpažinti aiškaus paralelizmo su gamtos procesais Pl pradžioje (1–154), kurioje laiko kategorija apskritai neveikia (plačiau žr. *Ibid.*, p. 57).

²³ Tomas Venclova, „Erdvė ir laikas Donelaičio *Metuose*“, (1971), in: Tomas Venclova, *Vilties formos: Eseiistika ir publicistika*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1991, p. 261–266.

gorijomis, atkreipdamas dėmesį į vertikaliąją aprašomo pasaulio ašį – į hierarchinę pasakojimo elementų sanklodą. Be to, mito poetikai būdinga ciklinė laiko samprata, o personažų veiksmi ir gamtos ar darbų procesai klostosi ne į nuoseklią „istoriją“, o į archetipinius vaizdinius²⁴.

Mūsų tyrimai patvirtina Venclovos postuluotą ciklinę *Metų* pasakojimo prigimtį: laikas jame sukasi ratu, o kartu su juo nuolat kartojasi ir žmonių likimai bei gestai²⁵. Donelaičio poetiniame cikle svarbu ne tai, kas dabartyje nauja, bet tai, kas nuolat kartojasi. Šiam mitologiniam principui paklūsta ir semiotinės *Metų* instancijos – autorius, pasakotojas ir personažai: *Metų* veikėjų „biografijos“ dažnai nenuoseklios, nes mitologinė sąmonė dar nesuvokia asmens individualumo – tą pačią nuomonę gali reikšti keli veikėjai, o to paties veikėjo nuomonės gali radikaliai skirtis²⁶.

Ciklinis laikas ir mitologinės sąmonės podirvis lemia du makrokompozicinius *Metų* parametrus: a) *Metų* pasakojimo neįmanoma įsprausti į vienus kalendorinius metus. Įvykiai, kurie nutinka Donelaičio pavasarį, vasarą, rudenį ir žiemą chronologine prasme neina vienas po kito. Tai – apibendrinti metų laikų vaizdai, juos sieja mitologinio laiko kategorijos – kažkada anksčiau, kažkada dabar, kažkada vėliau. Todėl netenka svorio Pričkaus mirties argumentas: pasakojimo, kuriame apskritai sunku kalbėti apie nuosekliai piešiamus personažus, negalima struktūruoti remiantis jų „biografijomis“²⁷; b) *Metų* pasakojimas neturi fiksuotos pradžios ir pabaigos – tai ciklinės struktūros kūrinys. Analizė parodė, kad nėra pagrindo Žr finalo (Selmo kalbos Žr 468–682) laikyti viso ciklo pabaiga, kuri kompoziciškai užvertų *Metus*²⁸. Šis kūrinys nesibaigia žiema – perskaičius ją, reikia vėl atsiversti pavasarį, ir taip be galo.

Saulius Žukas sukonkretino Venclovos atpažintą *Metų* vertikaliojo plano struktūrą pasiūlydamas sistemine *idealybės* ir *realybės* priešpriešą: „Esamasis gyvenimas *Metuose* nuolat lyginamas su Aukščiausiojo duotu

²⁴ *Ibid.*, p. 261–262.

²⁵ Vaidas Šeferis, *op. cit.*, p. 200–204.

²⁶ Plg. Saulius Žukas, „K. Donelaičio pasakotojas ir personažai“, in: *Darbai apie Kristijoną Donelaitį*, sudarė ir redagavo Leonas Gineitis, Algis Samulionis, Vilnius: Vaga, Lietuvos Mokslų akademija, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1993, p. 28.

²⁷ Vaidas Šeferis, *op. cit.*, p. 262–264.

²⁸ *Ibid.*, p. 43–47.

tvarkos projektu, pasakotojas tą projektą žino, artimumą jam jis randa netolimoje praeityje; būtent šią tvarką kvietimais ir draudimais siekiama atsteigti, gražinti į realybę²⁹. Tokia žiūra užgriebia esminį *Metų* bruožą: šis pasakojimas pulsuoja tarp simbolinių vertikaliojo plano polių – teigiamo ir neigiamo. Tačiau problemiška atrodo Žuko pasitelkta *realybės* sąvoka: *Metai* yra griežtai nerealistinis tekstas – šiame semiotiniame pasaulyje operuojama skirtingais fikcijos modeliais (koks pasaulis turėtų būti ir koks neturėtų būti), tad vertikaliojo plano poliams pavadinti adekvatesnės atrodytų *dorybės* ir *nedorybės* sąvokos.

Paneigus referencinę gamtos ir darbų funkciją *Metuose* bei atpažinus vertikaliąją šio kūrinio ašį, tenka klausti, kokiais gi principais *Metai* yra sukomponuoti horizontaliojoje ašyje? Anot Rimvydo Šilbajorio, *Metai* yra griežtai organizuojami pagal binarinių opozicijų principą. Kiekvienas poemos elementas įgauna savo prasmę, tik lyginamas su savo struktūrine atsvara bendrojoje *Metų* kompozicijoje: gamtos aprašymas tampa suprantamas didaktinio moralizavimo šviesoje, o didaktizmas įgauna svorį įkūnytas gamtos vaizduose; veikėjų dialogai priešunami su monologais, o gamtos aprašymai kontrastuoja su „pasakojimo eiga“³⁰. Nors Šilbajorio pateikiami Donelaičio binarinių struktūrų pavyzdžiai ne visada įtikinami, tačiau jo siūlomas principas yra tikslus. Donelaičio *Metuose* aiškiai atpažįstama simetrija: kai į tekstą įvedamas tam tikras elementas, visada reikia dairytis jo kontrastinio atitikmens. Paukščių kuklumas priešinamas su žmonių apsirijimu (Pl 145–244), Pričkaus raginimas dirbti – su Slunkiaus tingėjimo filosofija (Pl 409–454), džiaugsmą gausiomis mėsishkomis gėrybėmis tramdo Lauro pamokslas apie saiką (Rg 371–423) ir t. t. Binarine logika grįstas yra jau seniai pastebėtas tezės ir iliustracijos principas, jungiantis ne vieną *Metų* epizodų porą ir pamatuotai siejamas su pasakėčios žanru³¹.

²⁹ Saulius Žukas, „Donelaičio *Metų* rišlumo klausimu“, in: Saulius Žukas, *Žmogaus vaizdavimas lietuvių literatūroje*, Vilnius: Baltos lankos, 1995, p. 100.

³⁰ Rimvydas Šilbajoris, „Teksto plotmių santykiai Donelaičio *Metuose*“, (1982), in: *Egzodo Donelaitis: Lietuvių išėvinių tekstai apie Kristijoną Donelaitį*, sudarė ir parengė Mikas Vaicekauskas, Vilnius: Aidai, 2001, p. 404.

³¹ Pavyzdžiui, paukščių pokalbis apie žmonių godumą ir mirštančio apsirijėlio scena (Pl 202–244), Pričkaus kalba apie ugnį ir čia pat kylantis gaisras (Žr 208–317);

Tačiau analizuodami *Metų* scenų seką pastebime, kad binariniu principu siejamiems epizodams tenka tik dalis visos teksto apimties³². Likusiai teksto daliai tenka ieškoti kitokių sintagminio siejimo principų. Čia išeities tašku galėtų būti Dilytės tyrimai. Tyrėja pastebėjo būdingą *Metų* dialogų bruožą – vieno personažo kalba „užslenka“ ant kito personažo kalbos ir susidaro specifinis dviejų pasakojimo atkarpų persidengimas, kurį tyrėja lygina su žvyniniais šarvais³³. Mūsų atlikta mikrokompozicinė *Metų* dalių analizė savo ruožtu atskleidė, kad šiame kūrinyje persidengia ne tik personažų kalbos, bet ir nedialoginiai teksto segmentai³⁴. Tai – pagrindinis sintagminio *Metų* junglumo principas, kuriam įvardyti siūlome *sintagminės siūlės* sąvoką. Pasakojimas šiuo atveju plėtojamas pagal principą $A \rightarrow B \ || \ B \rightarrow C$ (čia A yra pirmasis teksto fragmentas, C – antrasis, o B – sintagminė siūlė). Ryškus tokio epizodų siejimo pavyzdys – *jėgėrių* epizodas Žr 101–116. Remdamiesi juo, pažvelkime įdėmiau, kaip *Metuose* veikia šis mechanizmas.

Anoniminis pasakotojas minėtoje Žr vietoje šneka apie siautėjančius vilkus (Žr 72–100), retoriškai kreipdamasis į medžiotojus ir eigulius – kodėl jie vilkų nešauda, nors tam jiems karalius davęs parako ir nemenką atlygį (Žr 101–107). Pasakojimas yra nuoseklus: kalba vienas asmuo, pasakojimo semantikoje atpažįstame vieningą (ne)tvarkos izotopiją: vilkai atstovauja netvarkai, medžiotojai ir eiguliai – tvarkai, abiejų aktantų raiška priešinama idealios tvarkos perspektyvoje. Monologo pabaigoje (Žr 101–116) paaiškinama, kodėl tvarka sutrinka ir įsigali netvarka: vilkai siautėja todėl, kad *jėgėrės mokinti* ir *liesininkai* neatlieka savo pareigų. Tačiau čia pasakojimas pasuka netikėta linkme – dėl apsileidimo kaltinami ne patys tvarkos sergėtojai, o juos papirkinėjantys ir apgauldinėjantys būrai: jie nuolat girdo miško sargus degtine, norėdami netrukdomi brakonieriauti (Žr 108–112). Taigi nuo vilkų pereinama prie brakonierių.

plačiau žr. Vytautas Vanagas, *Realizmas lietuvių literatūroje*, Vilnius: Vaga, Lietuvos TSR Mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1978, p. 71; Leonas Gineitis, *Klasicizmo problema lietuvių literatūroje*, Vilnius: Vaga, Lietuvos TSR Mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1972, p. 175.

³² Mūsų apytikriais duomenimis – apie ketvirtadalį.

³³ Dalia Dilytė, *op. cit.*, p. 138.

³⁴ Vaidas Šeferis, *op. cit.*, p. 28–29.

Nors tebekalba tas pats pasakotojas, regime paradigminio plano pokytį, kuris atsispindi izotopinėje teksto sanklodoje. Silpsta gyvūnijos ir augalijos semantinis laukas, į pirmą planą iškyla socialinę hierarchiją signalizuojančios sąvokos: vartojami pareigybių pavadinimai, apeliuojama į karalių, į įstatymo autoritetą, barami nusikaltėliai. Šis paradigminio plano lūžis įvyksta tarp 107 ir 108 eilutės.

Tačiau sintagminėje plotmėje pokytis įvyksta tik Žr 117 eilutėje: čia baigiasi anonimiam pasakotojui priklausanti Žr atkarpa ir prabyla Pričkus. Sintagminis lūžis tarp pasakotojo žodžių ir Pričkaus monologo (t. y. Žr 116–117) labai ryškus: ar Pričkus ir pasakotojas girdi vienas kitą? Kur scena vyksta? Be tikslesnių erdvės ir laiko nuorodų abiejų Žr fragmentų susieti sintagminiame plane neįstengiame. Tačiau „trupant“ sintagmاتيškai, teksto rišlumą išsaugo paradigminis planas. Kaip jau minėjome, jame įvykęs lūžis (Žr 107–108) aktualizavo naują izotopijų pluoštą. Nuo to momento pasakojimas išlieka nuoseklus: anoniminių pasakotojų pakeitus Pričkui, jokių izotopinės sanklodos pokyčių nefiksuojame. Pričkus beveik žodis žodin perima pasakotojo pradėtą klastų temą, ją pratęsdamas ir išplėtodamas³⁵.

Taigi pasakotojo balsui priklausanti Žr atkarpa ir Pričkaus kalba su-
daigstytos įsiuvant *jėgėrių* sceną, kurioje abiejų atkarpų sintagminiai ir paradigminiai planai savotiškai persidengia, sudarydami būdingą sintagminę siūlę Žr 108–116:

<i>Sintagminė plotmė</i>	[Pasakotojas] 1–116	117–164 [Pričkus]
<i>Paradigminė plotmė</i>	{Tvarka/netvarka} 1–107	108–164 {Būrų klastos}
		108–116 <i>Sintagminė siūlė</i>

Tai – sakytiniam diskursui būdinga pasakojimo dinamika. *Metai* plėtojasi panašiai kaip gyvas pokalbis: vienam kalbėtojui baigiant savo temą, kitas ją iš pradžių perima, o paskui pasuka pasakojimą kita linkme. Svar-

³⁵ Plg. Žr 108–111 ir 121–122, Žr 113–114 ir 119–120, Žr 115–116 ir 148–149.

bu pastebėti, kad tai implikuoja improvizacinį pasakojimo pobūdį, kai „esamo“ ir „būsimojo“ epizodo pobūdis bei izotopinė struktūra nėra iš anksto numatyti. Sintagminių siūlių principas verčia manyti, kad *Metų* visuma veikia organiška „augo“, o ne buvo konstruojama pagal griežtą makrokompozicinį planą. Šiaip ar taip, prie anksčiau minėto binarinio teksto plėtojimosi modelio pridėjus ką tik aptartą sintagminių siūlių principą, jau galima aprėpti visą *Metų* teksto apimtį.

Ryšėja dviguba *Metų* pasakojimo plėtojimosi prigimtis – viena vertus, esama simetriškai sutvarkytų jo atkarpų, kuriose scenos siejamos kontrasto arba iliustracijos principais, kita vertus, regime ir improvizacinio pobūdžio plėtojimąsi, kai horizontalų pasakojimo rišlumą palaiko sintagminės siūlės. Taigi *Metų* kompozicinis griežtumas ne visur vienas, jis svyruoja.

Atskirai analizuodami *Metų* paradigmą ir sintagminį planus pastebime, kad kiekviename *Metų* dalyje esama kelių didesnės apimties pasakojimo blokų, savotiškų vidinių pasakojimų³⁶. Šių pasakojimo blokų sintagminiai ir paradigmatai planai dažnai yra pasislinkę vienas kito atžvilgiu: prasidėjus naujam izotopijų pluoštui paradigminiame plane, sintagminis pasakojimo planas tik po kurio laiko į tai sureaguoja komunikacinės situacijos pokyčiu, ir atvirkščiai. Tačiau tokie pasakojimo blokai patys yra sudaryti iš smulkesnių pasakojimo vienetų, todėl *Metų* mikrokompozicijoje būtina skirti du savarankiškus aspektus: a) pasakojimo blokų vidinę kompoziciją ir b) blokų tarpusavio išdėstymą vienos kurios *Metų* dalies ribose:

a) blokų viduje Donelaitis pasakojimą griežtai komponuoja. Analizė rodo, kad, pavyzdžiui, lakštingalos epizodas Pl yra tobulai sukomponuotas ir parengiamas prieš tai esančiose pastraipose³⁷. Aiškų kompozicinį sumanymą išduoda ir dvi Pl esančios dialoginės sintagmos: Pričkus → Slunkius → Pričkus ir Pričkus → Blėkčius → Pričkus³⁸. Kompoziciškai subalansuotas yra pasakojimas apie rudens gėrybes ir saiką³⁹. Apgalvotą kompoziciją atpažįstame Žr pasakojime apie ugnį⁴⁰;

³⁶ *Ibid.*, p. 298–303.

³⁷ *Ibid.*, p. 68–67.

³⁸ *Ibid.*, p. 110–112.

³⁹ *Ibid.*, p. 169–171.

⁴⁰ *Ibid.*, p. 244–245.

b) kylant kompoziciniais lygmenimis aukštyn, autorinė kontrolė silpsta: kažin ar didžiųjų pasakojimo blokų išdėstymas kiekvienos *Metų* dalies viduje buvo griežtai apskaičiuotas – analizė neatskleidžia kompozicinio jų išdėstymo plano. Kontrasto ir asociatyvinio junglumo principais siejamas tekstas sintagminėje plotmėje plėtojasi natūraliai, asimetriškai ir netolydžiai. *Metai* – organiška visuma, kuri veikiau augo savaime, negu buvo griežtai Donelaičio komponuojama. Tačiau vaizdams šitaip „savaime“ plėtojantis sintagminiam plane, paradigmė poetinio pasaulio struktūra lieka nekintama.

Pagrindinius mūsų analizės rezultatus galima apibendrinti taip: *Metai* yra rišli visuma, kurios makrokompozicinių parametrų Donelaitis griežtai neplanavo. Šio kūrinio rišlumas remiasi paradigmė poetinio pasaulio stabilumu, nekintama vertikaliąja poetinio pasaulio sankloda, kurioje visiems reiškiniams stengiamasi priskirti aiškią vietą universaliojoje dorybės ir nedorybės skalėje. Ši vertikaliąji *Metų* pasaulio sankloda yra vienoda visose *Metų* dalyse – iš čia kyla mūsų įspūdis, kad jos sudaro rišlią visumą. Užtat sintagminis pasakojimo rišlumas yra palyginti silpnas: epizodai siejami čia griežčiau, čia visai laisvai, Donelaitis sėkmingai komponuoja pasakojimą minimalioje kompozicijos skalėje (mikrosemantika, pasakojimo blokų vidinė kompozicija), bet kontrolė silpsta aukštesniuose kompozicijos lygmenyse (blokų tarpusavio santykiai ir *Metų* makrokompozicija). Iš silpnos sintagmatikos kyla mūsų įspūdis, kad *Metų* pasakojimas ne visada aiškus ir nuoseklus. Esminė *Metų* pasakojimo savybė – jų ciklinė dinamika. *Metai* tai – pagrindinių dalykų kartojimas skirtingomis variacijomis, niekad nesibaigiantis pasakojimas apie tai, kas Donelaičiui atrodė svarbiausia.

A NEW APPROACH TO THE COMPOSITION OF *THE SEASONS* BY KRISTIJONAS DONELAITIS

Summary

The paper deals with the basic questions of the composition of *The Seasons* (*Metai*) by Kristijonas Donelaitis: as the author himself did not leave specific instructions about the generic definition of this text or its structure (i.e. which of the four parts of the poem is to be considered the first or the last, or if they should be read as independent poems), there are two contradictory compositional conceptions of *The Seasons*. The first (and most influential) conception, introduced by Martin Ludwig Rhesa in the first edition of *The Seasons* (1818), regards the poem as a cohesive whole, which is to be read from “Joys of Spring” to “Winter Cares”, i.e. according to the natural course of the seasons, whereas the second conception (advanced by Georg Heinrich Ferdinand Nesselmann who edited the third edition of Donelaitis’s works in 1869) postulates that the four parts are autonomous poems. The paper shows that neither of both conceptions solves the problem of the composition of *The Seasons*. A new approach to the subject is proposed by analysing the isotopic structure of the discourse and by identifying the principles of its paradigmatic and syntagmatic cohesion.

As is shown in the paper, paradigmatic cohesion of the text is based on the opposition between the ethical categories of “virtue” and “vice”, which are embedded in the deep layers of the narrative and thus underlay and semantically unify different events on the surface of the text. The “stories told” within *The Seasons* may vary, but the main concept – a profound contrast between divine “virtue” and diabolic “vice” – remains, thus producing our perception of the cohesiveness of the text.

The syntagmatic structure of *The Seasons* is much looser: it is obviously devoid of a unifying plot or a macro-compositional plan. However, this does not mean that single episodes are connected chaotically. Along with the contrastive oppositions in *The Seasons* (e.g. God-loving and modest birds are opposed to a greedy and cursing lord; the hardworking Pričkus engages in a passionate debate with the lazy Slunkius, etc.), the paper introduces and explains a new principle of how one episode is connected to another by specific “syntagmatic seams”.

The results of our analysis show that *The Seasons* build a cohesive cyclic structure without any given points of beginning or end. The inner coherence of this cycle is based on the paradigmatic level of the narration, whereas syntagmatic cohesion has a less significant role.

SIMONAS DAUKANTAS – METŲ SKAITYTOJAS

ROMA BONČKUTĖ

Anotacija. Simonas Daukantas, ugdydamas savo kalbą, daug mokėsi iš Kristijono Donelaičio, kurio *Metus* jis daug laiko įdėmiai studijavo. Straipsnyje pasitelkiami Umberto Eco knygos *Skaitytojo vaidmuo* teiginiai ir siekiama aptarti, kas lėmė Daukanto susidomėjimą *Metais*, kaip jis juos perskaitė, suprato, perėmė. Daukantas, paveiktas autoritetinių asmenybių, gilinosi į Rytų Prūsijos istoriją, kultūrą, žavėjosi Prūsijos valdžios rūpesčiu lietuvių kalba ir projektavo taikiu kultūriniu darbu laimėti panašų lietuvių kalbos statusą Didžiojoje Lietuvoje. Jo įsiskaitymas į Donelaičio *Metus* buvo pagrįstas ne spontaniškai kilusiu susižavėjimu neprilygstamu kūrinium, bet sąmoningu, kryptingu susitelkimu perimti Prūsijos lietuvių etninės grupės paveldą, įtraukti į tyrimų sritį, pasisavinti, aktualizuoti ir bent jau kultūriškai sujungti dvi Lietuvas. Šio straipsnio tikslas – atskleisti Daukanto *Metų* iškodavimo rezultatus, intertekstualumo pobūdį veikale *Buda Senowes Lėtuwiiū Kalnienū ir Zámajtiū*. Iškeliama uždaviniai: aptarti skaitytojo modelį, žanro kodo problemą, ideologinių, aksiologinių struktūrų iškodavimą ir perėmimą, Donelaičio stiliaus, leksikos įtaką.

Rytų Prūsijos etnografinio pobūdžio istorijos, kuriose lietuvių ir prūsų savitumas buvo paliudijamas jų kalbos pavyzdžiais, parodė Simonui Daukantui atskirtų lietuviškų „giminių“ panašumą ir įtraukė į gilesnes Prūsijos kultūros studijas, lėmusias idėjų transferus.

Prūsų Lietuvos kultūrinės praeities ir lituanistinės tradicijos perėmimo *spiritus movens* XIX a. pradžioje Vilniaus universitete laikytinas istorijos profesorius Ignotas Žegota Onacevičius (Ignac Żegota Onacewicz, 1780–1845), labiausiai paveikęs Daukanto požiūrį į Prūsijos istoriją, kultūrą ir ten gyvenusius lietuvius. Onacevičius, ruošdamasis kelionei į Karaliaučių, 1827 m. liepos 8 d. Mykolui Balinskiui rašė (čia ir kitur citatose kursyvas ar paryškimas mano, – R. B.):

Veltui mano Pono ieškojau, laukiau, norėdamas pasikalbėti svarbiais reikalais. Siunčiu šį pavėluotą [?] laišką ir pranešu, kad po dviejų trijų dienų pajudėsiu į Karaliaučių. Primenu iškilmingą pažadą dėl aprūpinimo kelionei, kuriai jau pradėjau visokius pasirengimus. *Šis žygis į Kolchidę bus svarbesnis rūpestis lietuvių istorija negu senovėje graikų, nes jo tikslas kilnesnis.* Visuotinio letargo ir sąstingio kilniems ketinimams aplinkoje stenkimės, ką galime, kad neliktume labiausiai atsilikę po arabų, totorių ir tungūzų, kurių kiekvienas turi savo istoriją. Laukiu sėkmingo ir netolimo rezultato, nes trumpas laikas skubina.¹

Argonautų kelionė į Kolchidę Vakarų Europos kultūroje simbolizuoja ribinę situaciją, kurią archetipiškai patiria asmuo kurdamas savąjį „Aš“. Žygis į Kolchidę – tai nepalankios aplinkybės, išbandymai, kurias žmogus sutinka kelyje į savąjį „Aš“. Argonautų mitas pasakoja apie herojų, lydėjusių Jasoną aukso vilnos pargabenti, nuotykius ir išbandymus. Jasonas, prieš tapdamas iš tėvo paveldėtos žemės karaliumi, dėdės, laikinai valdžiusio brolio karalystę, buvo išsiųstas pavojingon kelionėn tikintis, kad iš jos negrįš. Jis ir jo bendražygiai, atlaikę sunkumus, likimo buvo apdovanoti. Kelionė metafizine prasme – gyvenimas, duotas asmenybės tapatumui įgyti. Jei žmogus, esant nepalankioms aplinkybėms, panaudodamas savo potencialą, sugeba išlikti, tai jis įgyja didelės vertės. Jasonas po ilgų kelionių pasiekęs tėvoniją jau buvo kitas žmogus: prieš kelionę jis priklausė nuo aplinkybių, o po kelionės tapo savo gyvenimo kalviu.

¹ Ignoto Onacevičiaus laiškas Mykolui Balinskiui, 1827-07-08, in: Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, (toliau – VUB RS), f. 22, b. 211; iš lenkų kalbos vertė Irena Katilienė.

Kelionės į Karaliaučių palyginimas su Kolchide Onacevičiaus gal šiek tiek ir sutirštintas, bet ir atspindintis to meto Didžiosios Lietuvos gyventojų kontrreformacijos laikų suformuotą požiūrį į katalikui priešišką ir pavojingą kraštą, iš kurio negali rasti kas nors gera, kuris (simboliška!) taip pat yra Vakaruose, ir kaip senovės graikams ir romėnams ten, kur teka Hespera (Vakarinė žvaigždė), ten – tik mirusiųjų karalystė, pavojai, taigi keliaujama į mirtį!?

Kiek yra žinoma iš Daukanto biografijos, vargu ar jis 1827 m. galėjo būti Onacevičiaus mokslinės stažuotės į Karaliaučiaus archyvus draugu, galėjusiu prisijungti atvykdamas jau iš Rygos, kur apsigyveno 1826 m. pradžioje. Jo gyvenimo Kolchidė vis dėlto buvo Ryga ir Peterburgas, kur laukė ne tik Lietuvos istorijos studijoms svarbi archyvinė medžiaga, bet ir užsienio literatūra, gerokai vėluojanti į Lietuvą, bei nauji ryšiai. Daukantas buvo ne tiek keliauninkas, kiek skaitytojas, keliavęs knygų puslapiams kaip koks senovės lietuvių protėvis klajoklis skitas – svetimų žemių užkariautojas, medžiotojas: kitų autorių tekstuose šaudantis naudingą sau grobį. Daukantas buvo paveiktas XVII–XIX a. Rytų Prūsijos istorikų, laikusių save rytprūsių piliečiais, nesitapatinusiais su Teutonų ordino istorija, kritikavusiais vokiečius už mažųjų Pabaltijo tautų naikinimą prisidengus krikščionybės platinimu. Liuteronų vokiečių pozicija prūsų, lietuvių, latvių ir kt. požiūriu sukėlė Daukantui pasitikėjimą savo prigimtimi, palankiai nuteikė lietuvininkų kultūros, kaip bendros senovės baltų (istorikas sako: *žemaičių / lietuvių*), tyrimui ir perėmimui.

XVIII–XIX a. pirmos pusės vokiečių mąstytojų filosofinis požiūris į kalbą, teigiant, kad rašomoji kalba kaip antrinė yra sugadintos gyvosios kalbos produktas, kurį reikia reformuoti remiantis pastarosios pavyzdžiais, Daukantą galutinai pasuko modernistų pusėn. Johanno Gottfriedo Herderio (1744–1803) darbai, perskaityti Rygoje, įkvėpė keisti rašomosios kalbos koncepciją, pradėjusią formotis Vilniuje, susipažinus su Kristijono Donelaičio *Metais*. XIX a. Didžiojoje Lietuvoje *Metai* iš pradžių lituanistinio sąjūdžio veikėjų, vėliau kitų kultūrininkų tarpe buvo įgavę platų rezonansą, bet didelis kūrinio populiarumas rodė, kad ne tiek tekstas kaip toks buvo įgavęs reikšmę, o jo perskaitymo

pobūdis² – visų buvo akcentuojama turtinga kūrinio kalba. Kaip rodo istoriko užrašų knygos, juodraščiai, jis, ruošdamasis rašyti naują darbą, vis grįždavo ir toliau gilindavosi į Martyno Liudviko Rėzos išleistą *Das Jahr in vier Gesaengen, ein laendliches Epos aus dem Litthauischen des Christian Donaleitis* (1818)³, studijavo kūrinio kalbą visais lygmenimis⁴, todėl Daukanto atveju racionali tirti ne tik *Metų* kalbos įtakos pobūdį, bet ir jų recepcijos evoliuciją. Tokio masto *Metų* įtakos XIX a. pradžioje neregime jokio kito kūrėjo darbuose, todėl tikėtina, kad Daukantas, perskaitęs kūrinį, atpažino savo kūrybiniam genijui tapačią kūrybinę energiją ir pasaulėžiūrą. Tiek Donelaitis, tiek Daukantas siekė išlaikyti gyvosios kalbos ypatumus, nesivadovavo to meto gramatikomis paraidžiui. Abu plėtė lietuvių kalbos raiškos galimybes ir laikėsi to paties požiūrio į poetinę, literatūrinę kalbą – autorius individualumo prioriteto prieš tradiciją. Donelaičio sugebėjimas perteikti archetipinius lietuviškumo bruožus padėjo Daukantui sukurti senovės lietuvių būdą. Kaip XVII a. Johnas Miltonas (1608–1674) respublikos žlugimą bandė aprašyti ieškodamas atsakymų Biblijoje, iš kurios anglų kūrėjai mokėsi minčių, aistrų ir iliuzijų raiškos, taip ir istorikui *Metai* buvo įkvėpimo šaltinis, kūrybinės energijos rezonanso vieta ir *Co*-tekstas⁵. Daukanto darbuose *Metai* kaip intertekstas⁶ pasireiškia skirtingo

² Plg. Umberto Eco, *The Role of the Reader: Explorations in the Semiotics of Texts*, Bloomington: Indiana University Press, 1984, p. 141, in: <http://www.scribd.com/doc/48058153/Umberto-Eco-The-Role-of-the-Reader#scribd>.

³ [Kristijonas Donelaitis], *Das Jahr in vier Gesaengen, ein laendliches Epos aus dem Litthauischen des Christian Donaleitis, genannt Donalitus, in gleichem Versmass ins Deutsche uebertragen von D. Ludwig Jedemin Rhesa, Prof. d. Theol., Koenigsberg: gedruckt in der Koenigl. Hartungschens Hofbuchdruckerei, 1818*. Daukantas turėjo savo asmeninį egzempliorių, dabar saugomą Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekoje, sign. 499. Tyrimo naudota Rėzos *Metų* redakcija: [Kristijonas Donelaitis], *Das Jahr in vier Gesaengen*. Toliau cituojant *Metus* tekste nurodoma santrumpa Rh, poemos dalis ir eilutė.

⁴ Giedrius Subačius nustatė, kad Daukantas Rygoje gerokai pakeitė savo rašybą: Giedrius Subačius, „Pirmasis Simono Daukanto rašybos lūžis (1827–1828): raidė <y>, garsas [ę], diakritikai ir geminatos“, in: *Archivum Lithuanicum*, Vilnius, 2014, t. 16, p. 203–268.

⁵ Umberto Eco, *op. cit.*, p. 18–19.

⁶ Intertekstas – objektyviai egzistuojanti informacinė realybė, kaip žmogaus kūrybinės veiklos produktas, laiko tėkmėje turintis neribotą kaitos galimybę; plg. Наталья

ilgio ir pobūdžio kalbos elementais, kurie organiškai įsilieja į autoriaus kalbos srautą, kuriame atpažįstami ir iš kitų tekstų perimti raiškos vienetai. Tad Daukanto veikalams būdingas polifoniškumas: autorius mezga dialogą su daugeliu perskaitytų tekstų, tačiau pavartotos kalbos požiūriu daugiausia jaučiama *Metų* įtaka. Kadangi Daukantas nuolat skaitė *Metus*, jų tekstas buvo įsirežęs giliai istoriko atmintyje, ir kaip bus matyti iš pavyzdžių, jis, norėdamas perteikti mintį, būdavo indukuojamas atmintyje glūdinčio prototeksto.

Daukantas dar gyvendamas Vilniuje parašė *Darbay senuju Litwuių yr Zemaycziu* (1822, toliau – *Darbai*)⁷, kur pavartojo nemažai *Metų* kalbos elementų. Tačiau *Darbai* nebuvo išleisti, o tik plito nuorašais; vėliau jų pagrindu parašyta *Istoryje Zemaytyszka* (prieš 1834) taip pat liko rankraštyje ir plito nuorašais. Ir tik *Buda Senowes Lētūwiū Kalnienū ir Zámajtiū*⁸ (1845, toliau – *Būdas*) buvo išspausdintas ir plačiau visuomenei prieinamas bei padaręs didelę įtaką kaip elitinės kalbos pavyzdys. Todėl šiame straipsnyje susitelkiama į *Būdo*, kaip patekusio į gerokai platesnį negu ankstesnių Daukanto veikalų nuorašų vartotojų lauką, jį veikusį, teksto analizę.

Šiame straipsnyje analizuojant *Metų* įtaką Daukantui, daug kur remiamasi Umberto Eco knygos *Skaitytojo vaidmuo* teiginiais; laikomasi minties, kad bet kokio teksto skaitymas suponuoja bendraautorystę, nes idealus skaitytojas, skaitydamas kūrinį, jį iš koduodamas atlieka didelį kūrybinį darbą⁹. Apie Daukanto ilgai užsitęsusias *Metų* studijas yra

Кузьмина, *Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка*, Екатеринбург–Омск, 1999, p. 20, in: <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/51/1/1220560.pdf>.

⁷ [Simonas Daukantas], *Darbay senuju Litwuių yr Zemaycziu*, 1822, [Jurgio Platerio nuorašas], in: *VUB RS*, f. 1–D 104, 885 p. Toliau cituojant *Darbus* tekste nurodoma santrumpa D ir puslapis. Kitas nuorašas, susijęs su Leonu Uvainiu ir Jonu Krizostomu Gintila, yra vėlesnės kilmės: [Simonas Daukantas], *DARUS Letwuių er Ziamaitiu suraszys S. TIEWELIS, u. z. [...] Metusy 1833, [nuorašas]*, in: *VUB RS*, f. 1 – D 66, 549 p.

⁸ [Simonas Daukantas], *Buda Senowes Lētūwiū Kalnienū ir Zámajtiū iszraszę Jokyb's Łaukys*, Petropilie: Spaudinie pas C. Hintze, 1845, in: http://www.epaveldas.lt/vbspi/showImage.do?id=DOC_O_316918_1&biRecordId=103300. Toliau cituojant *Būdą* tekste nurodoma santrumpa B ir puslapis.

⁹ Eco knyga *The Role of the Reader* pirmą kartą išleista 1979 m. JAV ir vėliau, bet tais pačiais metais Italijoje išėjo papildytas knygos variantas (*Lector un fabula: La*

paskelbtas straipsnis *Knygotyroje* (2015, t. 64), kur aptartas Daukanto rankraštis „Donelejtisa poratuj kolejno“, *Metų* įtakos pobūdis, tačiau jis neišplėtotas¹⁰. Šio straipsnio tikslas – atskleisti Daukanto *Metų* iškodavimo rezultatus, intertekstualumo pobūdį veikale *Buda Senowes Lëturwiû Kalnienû ir Zámajtiû*.

METŲ SKAITYTOJO MODELIS

Rašytojas kuria įsivaizduojamam skaitytojui, į jį orientuodamasis pasirenka vieną ar kitą teksto strategiją, kodus. *Metų* adresatas, atsižvelgiant į istorinį kultūrinį epochos kontekstą, dažniausiai laikomas masiniu: rašė liaudžiai, lietuviams, nes rašė jų kalba. Tačiau jei autorius sukuria laikmečio teksto modelius praaugusį kūrinį, jam realizuoti pasirenka sudėtingesnę kodą, tai didesnė tikimybė, kad idealusis skaitytojas nebus masinis ir greičiausiai atsiras ne sinchroniniame, o diachroniniame laike. Pirmuoju atveju idealus skaitytojas, pirmiausia, yra pats autorius, o antruoju – kai autoriaus individualūs psichologiniai bruožai ir kognityvinė sistema sutampa su skaitytoju¹¹.

Metų tekste esančios asmeninio įvardžio vienaskaitos ir daugiskaitos pirmojo asmens formos (*aš, manim, mes, mums*) nenurodo į autorių Donelaičių, o tik parodo teksto strategijas, galinčias aktyvizuoti būsimą skaitytoją. Tiek *Metų*, tiek *Būdo* autoriai, kurdami lietuviškos pasaulietinės raštijos dykroje, save tapatina su visu tekstu, tiksliau su kūrinio stiliumi,

cooperazione interpretativa nei testi narrativi, Milano: Bompiani, 1979). Versdamas knygą iš italų į rusų kalbą, vertėjas Sergejus Serebrianyj sulygino anglišką ir itališką tekstą ir parengė pilnesnį teksto variantą. Šiame straipsnyje daugiausia cituojama iš: Умберто Эко, *Роль читателя: Исследования по семиотике текста*, перевод с английского и итальянского Сергея Серебряного, Санкт Петербург: Symposium; Москва: Издательство Российского Государственного Гуманитарного Университета, 2005, p. 25, 76.

¹⁰ Roma Bončkutė, „Kristijono Donelaičio įtaka Simono Daukanto kalbai“, in: *Knygotyra*, Vilnius, 2015, t. 64, p. 222–245.

¹¹ Наталья Кузьмина, *op. cit.*, p. 62.

ir skaitytoją modeliuoja galvodami apie idealią meninės komunikacijos schemą, kai palankiai susiklosčius aplinkybėms visi teksto lygmenys bus visiškai aktualizuoti. Kadangi idealusis skaitytojas modeliuojamas autoriaus, jų asmeniniai bruožai ir kognityvinė sistema sutampa. Todėl skaitytojo charakteristika gali padėti eksplikuoti autoriaus individualią kognityvinę sistemą. Šiuo atveju tai, kas pasakyta apie Daukantą, taikytina ir Donelaičiui.

Tačiau tekstai gali būti skaitomi adresato, nepajėgiančio iškoduoti visus teksto struktūros lygmenis. Pirmiausia atkreiptinas dėmesys į abiejų tekstų autorių apeliaciją į adresatę lietuvę moterį / motiną. To meto lietuviškos bendruomenės kontekste toks modeliavimas yra dirbtinokas, tačiau ne lietuvių kontekste – visiškai atitinkantis laikmečio madą. Donelaitis rašo: „Móter’s, jûs Nenáudėles! tai jûms parašyta / Bèt jûs Prietelkos jûs wiežlibos Gaŕpadinnės!“ (Rh Pl 582–583). Kreipimasis į skaitytoją moterį XVIII a. kontekste turi būti suprantamas tiesiogiai, nes tai buvo ne tik skaitymo revoliucijos amžius, bet ir rašančios moters amžius. Galima spėlioti, kurios iš anksčiau pacituotų eilučių moters prototipas galėjo būti ir autoriaus, uolaus kunigo, žmona Ana Regina. Tikėtina, kad ir ji skaitė, gal net mielai, kaip daugelis kitų tuo metu, religinės literatūros skaitymus pakeitusi pasaulietinės literatūros knygomis: laiškų rinktinėmis, auklėjimo ir kelionių romanais, gal ne kartą „nusidėjusi“ meilės romanų skaitymu.

Moterį, kaip vieną iš galimų adresatų, nurodė ir Daukantas savo pirmajame veikale *Darbai*: „Atsakau muna kernotojems, jog asz ne diel mokitu wiru yr gaŭwocziu, bet diel tu motinu rasziau, kurios geb sawa waykams darbus jŭ bocziu prabocziu pásakoty: o be rasztu daug kartu apsyrynk“ (D, p. 13), ir po to daugeliui skaitytojų ir tyrėjų tai buvo svarbiausias argumentas įvardijant adresatą – rašė motinoms ir jų vaikeliams, piemenėliams, t. y. išminties, žinių trokštantiems paprastuoliams. Saulius Pivoras atkreipė dėmesį, kad „tai, ką Daukantas vadina „motina“ ar „berneliu“, nėra tik faktinė ar konkreti XIX a. pirmosios pusės motina ar bernelis, o apskritai ontologinis principas ar nuostata“¹². Tačiau manau,

¹² Saulius Pivoras, „Vargo pelė“: Lietuvos nacionalinės istoriografijos pradininkas Simonas Daukantas“, in: *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 5: *Simonas Daukantas*,

kad Donelaičio, Daukanto orientacija į moterų / motinų auditoriją gali būti autobiografiškai pagrindžiama ir atspindėti vienodą požiūrį į lemiamą moters vaidmenį auklėjant vaikus, nes iš jaunųjų tarpo gali atsirasti ir kritiškų skaitytojų, pajėgių perprasti judviejų kuriamus tekstus.

Daukanto vaikystės aplinkoje matyti moterį su knyga turbūt pasi-
taikydavo rečiau negu Donelaičiui, tačiau jo mama galėjusi būti išim-
tis. Primintina, kad motinai mirus, Daukantas užsakė ir iš Peterburgo
į Žemaitiją parsiontė didžiulį akmeninį antkapį, kurio įrašas ne mažiau
svarbus kaip pats užmojis¹³. Daug nesvarstant apie motinos Kotrynos
Odainaitės-Daukantienės įtaką Daukanto gyvenime, atkreiptinas dėme-
sys, kad *Būde* akcentuojama motinos reikšmė lietuvių kalbos išsaugoji-
mui, o motinos protėvių linija yra įtvirtinama ne vienoje teksto vietoje.
Pavyzdžiui:

Antrós istatios buwęs **Odins**. [G]ywenęs ąmtramije amžiouie pirm
gimimo Kristaus, tas tórieies sawą buwejnę pa Daugawie kório pile
Ažgar wadinusis. Tas **Odins** nuwejkęs Zuwiedus ir wissós sziauręs
waldimieró pasidaręs, partajsęs wissoumenę swieto dr[a]ugę naujejs
istatimajs, kórejs isakęs swietou sawo neprietelus kariautì ir Dijwą
garbintì. (B, p. 174)

Businą to **Odino** Lėtuwoie newen senowęs rasztaj rodo, bet pates
pawardes **Odinū** nu neatminamū ąmžiū kunegajksztiū, Zámлонū ir
lousū žmoniū iki szè dijnà Lėtuwo ir Zámajtiuse tebesantes patwirtin,
kad tó tarpó **Odino** pawardies niekokoioie kitoie tautoie niera rāndamos.
(B, p. 175)

sudarytojai Giedrius Subačius, Egidijus Aleksandravičius, Egidijus Motieka, Riman-
tas Miknys, Vilnius: Viltis, 1993, p. 69–89.

¹³ „Čia ilsis Dievuje užsnūdusi Kotrinė Odinaitė pirma Stanisloviėnė Jaušienė, paskui
Jurgienė Daukantienė, kuri gyveno sumišimuose swieto, regėjo ir kentėjo didžius
vargus rūpesnius savo amžiuje, metuose 1795 m. buvo garsiamė mūšyje po Liepo-
ja lygiai su vyru ir trimis dieveriais. Dievas jai buvo davęs penkias dukteris ir du
sūnu, regėjo savo vaikų vaikų vaikus. Turėdama 90 metų amžiaus savo, persiskyrė
su šiuomi swietu m. 1847 lapkričio mėnesio 9 dieną“ (Vytautas Merkys, *Simonas
Daukantas*, antras papildytas leidimas, Vilnius: Vyturys, 1991, p. 8).

Nesgi szenden Ziamgalys arba Łatus pasakodams praszalejtiou, jis wens sakos wiecìnìkó arba wj̀tìnìkó esós, beje: pìrmoujój ìr tìkroujój tós žiamęs gywentojój, o kìttì wìssì essantys szaldras ìr praszalejtej. Je parsklejsem dar pìrmusius rasztus sziauręs rasztìnìkù tą patę tejsybę rassem; nesgi pagal̀ jù žinios **Odins** pìrmasis wìssos sziauręs waldimiers buwęs ìsz Ziamajtiù kilimo ìr sawą buwejnę Asgardo pìlie pa Daugawie tóriejës. (B, p. 214)

Šis autobiografiškumas verčia susimąstyti ir plėtoti Daukanto polinkio istorijos studijoms užuomazgas kilus šeimoje, klausantis pasakojimų apie iškilus protėvius.

Kitas abiejų tekstų skaitytojas yra modeliuojamas pagal autoriaus pavyzdį. Donelaičio tekste kreipiamasi į adresatą *broli* / *brolius* („bro-lau“, „broleliai“), kaip minėta, į *mes* („Mes (taip Pon’s kaip Būrs) [...]“, Rh Vd 78), į *žmogų* („Tū Žmogaù“, Rh Pl 63), į *svetimšalius*, *svietą*, kurie domisi lietuvių kalba ir ją giria, pavyzdžiui:

Alle dabok **Brolau!** aš taw daugiau pafakyfu:

Tū fū manim’ žinnai, kaip Būrą Baudžawa baudžia; (Rh Vd 147–148)

Sweik’s **Swietėli marg’s!** Szwentes Pawáfario šventęs;

Sweik’s ir tu Žmogaù! fuláukęs Wáfarą mielą.

Sweik’s Kwietkélėmis palidzaugęs, fweiks prifiúftęs;

Sweik’s, Diewe dūk! fuláuk dar daug Pawáfario Szwenczū,

Irgi fuláukęs jas, wis fweik’s ir drúts pasilinkímik.

Taip Diewe dūk **kožnám, kurs músù Lietuvą gárbin’**,

Ir lietuwiškay kalbėdams Baudžiawą léka, [...] (Rh Vd 1–7)

Žinnom’ juk wíffi, kaip **kožnas Lietuvą girria**,

Ir kaip daug **fwetimù žmogù**, kad mùs pamatytu,

Iš wíffù Kampù Bio Swieto jau fufibėgo. (Rh Žr 134–136)

Metų autorius stengiasi užmegzti su būsimu skaitytoju ryšį, pavartodamas žodžius, kviečiančius emociškai reaguoti į kuriamą pasaulį:

Més Lietuwninkai wyżóti, més Nabagelei
 Pónams ir Tarnâms jû, rôds prilygti negálim’;
 Bèt ir póniðkas Liggàs kentèt’ ne priwáloim’.

[...]

Ay! dėl ko Ponùs taip ðkaudzey kankina Liggos?

Kódèl jû taip daug pirm Czèlo Giltinè sukka?–

Todèl, kad jie búriðkus iðjûkdami Dárbus

Su Griekais kasdien, ir wis tingèdami pènið–

O ðtay més, Mieftè per Niekà laikomi Búrai,

Páfuku kiek, ar Iðrugù ðkyftù prifiðurbè,

Wis tekini, kaip Kl[á]pams reik’, atliekame Dárbus.

O kád kartais koki dâr Laðinù Szmotèli

Ar Deðròs lietuviðkòs bèn kiek paragàujam’;

Tai dâr jû dailiaus uždèt’s mums lékafi Dárbas. (Rh Vd 29–31, 36–45)

Emociškai palankiai nuteiktas skaitytojas gali atpažinti nesudėtiną diskurso topiką, realistinėmis priemonėmis atkurtą pasaulį. Tad *Metų* diskurso struktūros lygmenyje modeliuojama marga skaitytojų auditorija: moterys, lietuvainikai, būrai, ponai, svetimšaliai, kurie garbina Lietuvą. Iš šių potencialių skaitytojų atsiras labai mažai, kurie identifikuos, išskoduos visus pasakojimo lygmenis, nes idealiausias, kritiškiausias skaitytojas yra modeliuojamas viso teksto strategijos. Skaitytojo individuali kognityvinė sistema, o ne tapatus gyvenamasis laikas suponuoja kūrinio recepciją. Individualus kognityvinės subjekto sistemos turinys susideda iš visuotinių¹⁴ ir nacionalinių¹⁵ kompetencijų bei kalbos modelio¹⁶. Tiek Donelaičio, tiek Daukanto išsilavinimas buvo paremtas ta pačia ir panašia lektūra; jų žinios apie Vakarų Europos istoriją, kultūrą plaukė iš identiškų šaltinių, abu mokėjo nemažai tų pačių kalbų, panašiai generavo lietuvių kalbos pritaikymo literatūrai idėjas. Panaši judviejų etninė

¹⁴ Eco vartoja terminą *enciklopedinė kompetencija (in the format of an encyclopedia)*; žr. Umberto Eco, *op. cit.*, p. 17.

¹⁵ Eco išskiria ideologinį teksto užkodavimą ir skaitytojo ideologinių (aksiologinių) nuostatų svarbą teksto ideologinių struktūrų atpažinimui, išskodavimui; žr. Umberto Eco, *op. cit.*, p. 22–23.

¹⁶ Наталья Кузьмина, *op. cit.*, p. 44.

pasaulėžiūra¹⁷, abu jautė pareigą šviesti lietuvių tautą ir buvo pasirengę propaguoti jos kultūrą svetimųjų tarpe. Trys minėti svarbiausi individualių kognityvinių sistemų sutapimai sudarė *Metų* energetinio rezonanso sąlygas¹⁸ ir Daukanto *Būdas*, inspiruotas Donelaičio kūrinio, daugelyje vietų nuskamba kaip išplėstinė *Metų* interpretacija, kurią pamėginasi toliau praskleisti.

IDILĖS ŠEŠĖLYJE

Literatūros istorija iki XIX a. buvo žanrų raidos, o ne literatūrinių srovių ir autorių biografijų istorija. Žanro kategorija to laikotarpio poetikoje užėmė svarbesnę vietą nei autoriaus, kūrinio formą bei turinį lėmė ne rašytojo, o pasirinkto žanro diktatas. Autoriaus individualumas, kūrybinė potenciali galėdavo pasireikšti tik žanro kanono ribose; bet koks meno kūrinys pirmiausia buvo atpažįstamas pagal žanrui būdingiausius formalius bruožus, skaitytojas kūrinio kodus išskoduodavo atpažinęs žanrą. Tačiau per du tūkstančius metų, kol egzistavo tokia tvarka literatūroje, nors svarbiausia buvo žanro konvencija, o ne autoriaus talento pobūdis, atsirasdavo autorių, nesugebančių sutilpti į žanro ribas, sukuriančių invariantų. Šiuo požiūriu abu šiame straipsnyje aptariamieji tekstai turi

¹⁷ Atkreiptinas dėmesys, kad Donelaičio senelis, o Daukanto tėvas buvo girininkai.

¹⁸ Intertekstualumo teorija operuoja *energijos* sąvoka, tačiau prisimintinas ir Wilhelm von Humboldtas, kurį Daukantas skaitė, kuris pabrėžė kalbos gyvastingumą, nuolatinį žodžių pripildymą idėjomis suteikiant jiems energijos. Kad žodis taptų žodžiu, jis turi ne tik įgauti garsinį apvalkalą, bet ir tapti darniu garso bei prasmės dariniu. Kalba suvokiama kaip nuolatinis vystymasis: „Man muß die Sprache nicht sowohl wie ein todtes Erzeugtes, sondern weit mehr wie eine Erzeugung ansehen“ („Kalbą reikia matyti ne kaip negyvą veiklos produktą, o kaip pačią veiklą“) (Wilhelm von Humboldt, „Übergang zur näheren Betrachtung der Sprache“, in: Wilhelm von Humboldt, *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluß auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*, Faksimile-Druck nach Dümmlers Original-Ausgabe von 1836, p. 38, in: <https://archive.org/stream/berdieverschied00humbgoog#page/n19/mode/2up>).

bendrą vardiklį – sąsajas su idile¹⁹, kuri visais laikais išsiskyrė žmogišku poreikiu kurti laimės regimybę.

Donelaitis, negyvendamas iš literatūrinės kūrybos, kaip, pavyzdžiui, Simonas Dachas (1605–1659), neturėjo poreikio viešai svarstyti tradicinės poetikos, žanrų viešpatavimo problemų. Tačiau draugų tarpe apie tai kalbėjo: „Ir jeigu jis [Vergilijus] dar mūsų laikais kaip apšviestas ir tikras krikščionis tebegyventų, o kaip pasikeistų jo Iliada, ir kokia gaudžia de-jone skambėtų jo Bukolikos, į švelnius tonus įsimaišius disonansiniams, kaip juos vadina muzikos žinovai“²⁰. Ši *Metų* autoriaus citata iš laiško, rašyto po to, kai 1776 m. žiemą pas Donelaitį viešėjo jo bičiuliai ir iš paties autoriaus lūpų klausėsi lietuviško hegzometro eilučių skambesio. Donelaitis, kaip galima spėti iš aukščiau pacituoto sakinio, rašyto laiške Johannui Gotfriedui Jordanui (1753–1822), galbūt prisimindamas vieš-nagės metu parodytą draugų nuostabą į išgirstą tekstą, matė reikalą šiek tiek pasiteisinti ir pasiaiškinti dėl kūrinio novatoriškumo. Atkreiptinas dėmesys, kad Donelaitis, rašydamas apie savo kūrinį, prisiminė ne ką kitą, o Vergilijų, jo *Bukolikas* ir epą²¹. Būtent Vergilijus savo eklogose mėgdavo įterpti autobiografinių užuominų, užkoduotų visuomeninio, politinio gyvenimo nuotrupų. Vergilijaus idilėse, kitaip negu jo pirmta-ko Teokrito, nesukuriamas autoriaus pranašumas virš personažų, pasakojami išgyventi, asmeniškai svarbūs dalykai. Tačiau Vergilijaus tekstų rafinuota poetika, stilius, veikėjų gyvenimas ne natūralioje, autentiškoje paprasto piemens aplinkoje, o dirbtinėje, sukurtoje literatūrinių klišių pagalba, neatitiko Donelaičio estetikos. Štai šitą dirbtinumą, nenatūralumą (literatūriškumą), neatitikimą realybei jis, susidūręs su savo

¹⁹ Žr. apie *Metus* kaip modernią idilę: Stephan Kessler, *Die litauischen Idyllen: Vergleichende gattungs theoretische Untersuchung zu Texten aus Polen und Litauen, 1747–1825*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2005, p. 235–255.

²⁰ Kristijono Donelaičio laiškas Johannui Gottfriedui Jordanui, 1777-08-16, iš vokiečių kalbos vertė Leonas Gineitis, in: Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, redakcinė komisija Kostas Korsakas (pirmininkas), Kostas Doveika, Leonas Gineitis, Jonas Kabelka, Kazys Ulvydas, Vilnius: Vaga, Lietuvos TSR Mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1977, p. 277.

²¹ Galbūt Donelaitis sąmoningai vietoj Vergilijaus poemos pavadinimo *Eneida* parašė *Iliada*, taip pabrėždamas ne tik jos temos, siužeto genezę, bet ir paironizuodamas dėl per didelio panašumo, dėl kurio skaitytojas gali ir apsirikti.

amžininkų idilių kūrėjų tekstais, jautė ir pabrėžė savo laiške Jordanui, įvardydamas tai kaip disonansų stoką.

XVIII a., paaštrėjus prozos ir poezijos žanrų pirmumo ir tinkamumo literatūrai ginčams, pradėjo formuotis nujautimas, kad apskritai senieji žanrai nebeatitinka naujosios epochos žmogaus poreikių. Šiam ginčui vykstant, Vokietijoje, Šveicarijoje išpopuliarėjo idilė, kuri nuo pat atsiradimo III a. pr. Kr. pasižymėjo formos plastiškumu, invariantiškumu. Mat atsiradus idilei, klasikinė žanrų sistema jau buvo susiformavusi ir griežtos taisyklės „atgaline data“ jos nepalietė, ji liko atvira modifikacijoms. Todėl Teokrito, žanro pradininko, idilių forma skiriasi nuo Vergilijaus, Horacijaus, Ovidijaus, nes pastarieji nebuvo suvaržyti apibrėžtų taisyklių.

Idilė, atsiradusi Helenizmo epochoje suklestėjus individualumui, atgimė XVIII a., kai švietėjai skelbė visų žmonių prigimtinę laisvę. Atsiradusi iš liaudies piemenų dainų, ji nuo seno buvo žanras, kuriame vaizduotas nerūpestingas piemenų, kaimo žmonių gyvenimas artimoje namų aplinkoje, vaizduojant jų kasdienes darbus, nesudėtingus jausmus, norus. Idilėse atspindėtas žmogaus ryšys su gimtuoju kraštovaizdžiu: giriomis, upėmis, ežerais, tėvų ir senelių namais. Idilėse buvo įprasta vaizduoti kompaktišką erdvę: kaimą ir jo apylinkes, kartais nedidelį miestelį, kur gyvena kelių kartų gyventojai, supami bendro kraštovaizdžio, siejami tų pačių papročių, palaikomi protėvių dvasių, kurių kapai įkomponuojami į tą patį gamtovaizdį (Daukanto atveju). Tačiau svarbiausia, kad būtent šiam žanrui nuo seno buvo būdingas utopinis modalumas ir visuomeninė-politinė įkrova. Švietėjai, palaikantys valdžią, kalbėjo apie naują žmogų, nepriklausomą nuo prietarų, laisvą, veiklų bei laimingą, ir ši idėja koreliavo su utopija apie „aukso amžių“. Tačiau epochos prieštarumą išvelgė menininkai, pamatę neatitikimą tarp žodžių ir darbų: buvo propaguojama laisvė, tačiau ja galėjo pasinaudoti tik arčiau valdžios esantys. Literatai ir filosofai, pamatę žmonių svajonės žlugimą, bandė atrasti to priežastis. Johno Miltono (1608–1674) poema *Prarastas rojus* (*Paradise Lost*, 1667) gali būti vienas iš tokių bandymų pavyzdžių. Vokiečių rašytojai taip pat ėmė apmąstyti išvargimo iš rojaus istoriją kaip pasikartojančią, mėgino analizuoti žmogaus pakilimo ir nuosmukio

priežastis, svarstė žmogaus naujo kultūrinio programavimo variantus²². Idilės žanro lankstumas tiko ne tik švietėjiškų progreso idėjų propagandai, bet ir skepticizmo, nusivylimo raiškai. Idilės pamėgti topai, motyvai, vaizdiniai lengvai išvirsdavo antiidiliniaisi, parodija, ironija padėjo kurti antiherojaus gyvenimo paradigmą. Donelaitis kaip tik ir pasuko tuo keliu: derindamas linksmus dalykus su pasibjaurejimą keliančiais, kreipė žmogų teisingo gyvenimo pusėn. *Metuose* dažnai idilės ir antiidilės motyvai persipina. Taigi restauruota idilė XVIII a. sutinkama dažnai arba kaip savarankiškas kūrinys, arba kaip intertekstas prozos, publicistikos tekstuose²³, ji tapo naujai iškilusio trečiojo luomo poetinių refleksijų apie amžiną prarasto rojaus kartotę forma.

Švietėjai, sutapatinę gamtą ir protą, plėtojo žmogaus ir jo gimtojo krašto ryšio ir jo atspindžio charakteryje mintis. Todėl XVIII a. idilėse žmogus imtas vaizduoti natūraliame peizaže, autentiškoje aplinkoje, kur meilė tėvynei ir Dievui buvo laimingo gyvenimo garantas²⁴. Be to, dar XVII a. suklestėję autobiografinio pobūdžio žanrai (egodokumentika, taip pat Rytų Prūsijoje pamėgtos mokytų miestiečių rašomos krašto istorijos, prisodrintos vietinio kolorito, kur materialinio ir kultūrinio gyvenimo

²² Žr. Florian Schneider, *Im Brennpunkt der Schrift: Die Topographie der deutschen Idylle in Texten der 18. Jahrhunderts*, Königshausen und Neumann, 2004, p. 21, 66, in: http://www.smolgu.ru/files/doc/D212_254_01/disser/balashova.pdfhttps://books.google.lt/books?id=4HXiZtrzZloC&pg=PA71&lpg=PA71&dq=barthold+heinrich+brockes+idylle&source=bl&ots=vpvbGg1MUG&sig=X117yRb5p_y-1U5ALfk5SFw8y8k&hl=lt&sa=X&ved=0ahUKEwjFtZm_xbPKAhWI2CwKH5C8DbYQ6AEINTAD#v=onepage&q=barthold%20heinrich%20brockes%20idylle&f=false.

²³ Žr. apie Donelaičio amžininko Christiano Friedricho Danielo Schubarto (1739–1791) kūrybą: Maciej Jędrzejewski, „Christian Friedrich Daniel Schubart (1739–1791) Seine Bezüge zu Deutschland und Polen“, in: *Biuletyn polskiej misji historycznej = Bulletin der Polnischen Historischen Mission*, 2013, Nr. 8, p. 372–403, in: <http://apcz.pl/czasopisma/index.php/BPMH/article/viewFile/BPMH.2013.012/2071>.

²⁴ Behle Carsten, *Heil dem Bürger des kleinen Städtchen. Studien zu sozialen Theorie der Idylle im 18. Jahrhundert*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2002, p. 381–384, in: https://books.google.lt/books?id=emPqkPwJG14C&pg=PA102&lpg=PA102&dq=Studien+zu+sozialen+Theorie+der+Idylle+im+18&source=bl&ots=qvaaKp9m8I&sig=r1aWDvzm59PWH_2whebWMPAmSF4&hl=lt&sa=X&ved=0ahUKEwjksaPt_rKAhVIEpoKHSyoDpkQ6AEILDAC#v=onepage&q=Studien%20zu%20sozialen%20Theorie%20der%20Idylle%20im%2018&f=false.

istorija glaudžiai siejama su autoriaus biografija²⁵) veikė klasikinių žanrų struktūrą, lėmė autoriaus subjektyvumo gausėjimą literatūroje.

Nuo Teokrito ir Vergilijaus laikų idilėmis buvo siekiama nustatyti ir pateikti dorovės pavyzdžius, todėl šio žanro pamatas atsekamas *Metų* ir *Būdo* tekstų audinyje, nes ir abiejų tekstų pagrindinis tikslas – pa-vaizduoti žmogaus elgesį koreguojančias sąlygas, sutampa. Paminėtina, kad autoriai, kuriuos Daukantas skaitė: Johannas Gottfriedas Herderis, Augustas Wilhelmas Schlegelis (1767–1845), Wilhelmas von Humboldtas (1767–1835), domėjosi idilės teorija, siejo antikinę idilę su pastoraliniais Biblijos siužetais, motyvais, kurie anksčiau buvo išplėtoti XVII a. idilėse. Švietėjiška istoriografija orientuodamasi į krašto istoriją kaip Nesėkmės istoriją, pabrėždama didaktinę žanro svarbą, faktą neretai aukojo tradicinei retorikai²⁶, didaktikai, kuri turėjo, kaip ir literatūra, dvi galimybes: mokyti džiuginant arba bauginant. Jurijus Lotmanas teigia, kad „[m]eninėje komunikacijoje pirminis yra tekstas, kurio stiliaus požymiai nulemia įsivaizduojamą pragmatinę situaciją“²⁷. Daukanto *Būdas* dažniausiai vadinamas kultūros istorija, utopija, turi jis ir esė bruožų. Tačiau jis apjungė įvairius, kartais kontrastingus stilius²⁸, kad pasiektų savo pagrindinį tikslą – paveiktų skaitytojo jausmus.

Tad tiek vieno, tiek kito kūrėjo gyvenamuoju laikotarpiu tai, ką siūlė idilė, buvo *ad captandum*. Idilinėje poezijoje sukurtas laimingo žmogaus

²⁵ Paminėtina, kad Donelaičiui ir Daukantui darė poveikio Teodoro Lepnerio *Prūsų lietuvis* (*Der Preusche Littauer*, 1744), Christopho Hartknocho *Senoji ir naujoji Prūsija, arba Prūsijos istorija* (*Alt- und Neues Preussen Oder Preussischer Historien*, 1684). Iš pastarojo veikalo paimtas motyvas apie lietuvių pagonių dievų atvaizdus; žr. Rh Vd 429–432; *Būdas*: „Tarp tų stabū wens buwes pawiedós i ąmžiaus wirą, kórsaj tórieies wejdą drousi ir raudoną, barsdą garbanotą“ (B, p. 94).

²⁶ Halina Beresnevičiūtė, „J. I. Kraševskis – Lietuvos istorija“, in: *Darbai ir dienos*, Kaunas, 1995, Nr. 1 (10), p. 22.

²⁷ Jurijus Lotmanas, „Retorika“, in: Jurijus Lotmanas, *Kultūros semiotika*, sudarė Arūnas Sverdiolas, iš rusų kalbos vertė Donata Mitaitė, Vilnius: Baltos lankos, 2004, p. 189.

²⁸ *Būdo* ritmizuotų sakinių gamtos aprašymai kūrinio pradžioje laikytini poezijos stilizacija: „Kas apraszisz Kalnieinū ir Zamajtuū senowęs girres, kókės anį atsidąnginusi i tou krasztą rado, kórios be kókiū tarp krumiū wijnó lijknó it juró niuksoiē; nesgi szios dijnos gīriū ir pijwū wįjtoie, ąngis girres trakszoie o tarp jų jau wersmietas kirbas bórgiejē, jau ežeraj tywulawo...“ (B, p. 12–15).

pavyzdys buvo archetipinis, todėl šio žanro teikiamos raiškos galimybės buvo priimtinos ir XVIII a., ir XIX a. Tik Donelaičio *Metuose* pasakotojas labiau orientuojasi į gyvenimą savo aplinkoje, o Daukanto ieško harmoningo gyvenimo lietuviu praityje ir viduje. Tačiau paminėtina ir kita šio žanro gyvybingumo priežastis – antrinės teksto funkcijos veikimas, leidžiantis sukurti giluminį planą, perteikiantį subjektyvią autoriaus idėją.

Teokritas išliko XVIII a. aktualus dėl temų ir herojų įvairovės, sugebėjimo darniai jungti realizmą su idealizmu, literatūriškumą (pavyzdžiui, anakreontinės poezijos elementus) su tautosakiniais motyvais, mitais, alegorizavimu²⁹. Teokrito idilių herojus – nekilmingas, paprastas žmogus, dažniausiai piemu, neretai vergas, kartais mitologinis personažas, tačiau pavaizduotas kasdienio gyvenimo situacijose. Teokritas mėgo naudoti piemenų folkloro elementus, o piemenis vaizdavo mylinčius laisvę, nekenčiančius miestų, vergovės, besidžiaugiančius ramaus ir taikaus gyvenimo gražioje gamtoje tėkme. Teokritas savo veikėjų nevaizdavo vienpusiškai. Jo idilėse vaizduojami estetiškai rafinuotesni miestų gyventojai, kurie ironiškai ir su skepsiu stebi piemenų betikslį gyvenimą. Tad jau Teokritas idilėse vaizdavo sudėtingesnius žmonių tarpusavio santykius, pavartojo kitų žanrų elementų, todėl jo tekstams būdingas žanro invariantiškumas³⁰.

Teokritas vaizduoja piemenų-poetų varžybas, skaitytojui aiškiai parodydamas, kad mėgdžiodamas ne tikrą, natūralų dalyką, o žaidimą, t. y. dirbtinį objektą, nori kažką papildomai pasakyti. Žaidimo ritualizavimas žodinėje tradicijoje leido naudojantis ritualizuotomis schemomis sukurti kažką nauja, nes žmogus žaisdamas nors ir trumpai pabūna kitu³¹. Nemimetinės situacijos, realybėje neegzistuojančio dalyko vaizdavimas vertė adresatą, įveikus pastoralines klišes, tradicinius tropus, bandyti

²⁹ Александра Анисимова, *Немецкая идиллия XVIII века и Х. Ф. Д. Шубарт*, автореферат, Нижний Новгород, 2002, p. 11, in: <http://dspace.kpfu.ru/xmlui/handle/net/31517>.

³⁰ Елена Балашова, „Функционирование русской стихотворной идиллии в XX–XXI вв.: вопросы типологии“, in: *Вестник КГУ им. Н. А. Некрасова*, 2013, Nr. 1, p. 97–99, in: https://www.google.lt/?gfe_rd=cr&ei=TkerVuayCpKBsAGnpQGQSQ&gws_rd=ssl#q=Балашова%2C+Функционирование.

³¹ Žr. Wolfgang Iser, *Fiktyvumas ir įsivaizdavimas: Literatūrinės antropologijos perspektyvos*, iš vokiečių kalbos vertė Laimantas Jonušys, Vilnius: Aidai, 2002, p. 32–54.

suprasti paslėptą autoriaus mintį. Žinoma, piemuo idilėse buvo pavaizduotas realus, gamta, kurioje jis veikia – tikra, bet susifokusavimas į piemenų žaidimus reiškė ir papildomos teksto funkcijos atsiradimą, antrojo plano, arba antrosios funkcijos, sukūrimą.

Apibendrinant XVIII a. idilės žanro poveikį aptariamiems tekstams, pasakytina, kad abiejų autorių sumanymui įgyvendinti idilės invariantiškumas, poetinių formų laisvumas, antrinės funkcijos buvimas galėjo lemti tekstų žanrinį užkodavimą. Abiejų tekstų turinys eina dviem trajektorijomis – viena atgaivina, prikelia (iš atminties, praeities) lietuvininko ar senovės lietuvių pasaulėjautą ir pasaulėžiūrą, kita „fotografuoja“ ir prisotinta politinių-kultūrinių temų iš dabarties. Abiejų autorių tekstuose iš idilės paimta: Vergilijaus autoriaus ir auditorijos sutapimas; realaus, visuomeninio-politinio gyvenimo atspindžiai; autobiografiškumo elementai; su Teokrito idile koreliuoja gamtos idealizavimas; paprasto žmogaus vaizdavimas ir jo priešinimas labiau prakutusiams, dažniausiai miesto gyventojams; kitakilmių teksto struktūrų (mitologinių, tautosakinių, istoriografinių ir kt.) įjungimas.

METŲ IR TAUTOS ISTORIJOS CIKLAS

Jau ankstesnių tyrėjų pastebėta, kad be kitų istorinių tekstų-donorų Daukantui senovės lietuvių pasaulį atkurti padėjo tautosakiniai tekstai ir XIX a. kasdienybė. Tačiau patyrinėjus matyti, kad Daukantui lietuviškai perteikti praeitį bene labiausiai padėjo literatūros kūrinys, kurio pagrindinis veikėjas – būras, ir tai tiko veikalo, kurio pasakojimo ašis – tauta, koncepcijai. Daukantas nuo mokyklos laikų susidūręs su vertimo problema, laikėsi minties, kad kiekviena kalba turi savitus ir nepakartojamus žodžių jungimo dėsnius, kurie atspindi unikalų tautos charakterį, todėl istorinių šaltinių perpasakojimas ar citavimas turėjo derėti su lietuvių kalbos sistema³². Kadangi jis beveik buvo įsitikinęs, jog „nebuvo atskiros

³² Daukantas istorikui Teodorui Narbutui rašė: „[...] negalėjau Maloningajam Ponui Geradariui išversti patarlių į lenkų kalbą, beje, neturėjau ir lenkų patarlių žodyno,

prūsų kalbos, o tebuvo gryna lietuvių kalba³³, tai *Metai* jam buvo tikro lietuvio pamatytas ir užfiksuotas tautos gyvenimas jos pačios kalba. Kadangi kalba, Daukanto nuomone, yra patikimiausias istorijos šaltinis, tai turtingas *Metų* tekstas jam buvo šlovingos tautos praeities įžodavimo priemonė. Daukantui, turint prieš akis *Metus*, buvo lengviau išorinį pasaulį verbalizuoti, padaryti tautos dvasine nuosavybe, pavyzdžiui:

METAI, 1818

Ay! kur dingsta glūp's ir waikiškias
Sžokinėjim's? (Rh Vd 86)
Ak! kūr dingo Prúfúfe **barzdóta** Gady-
né (Rh Vd 298)
Týkt Dywai žurét', kaipo **barzdoti**
Pušynai (Rh Žr 40)

Ruddėnis, ans Dramblys, perdaug
nemándagey dr[é]bdams (Rh Žr 17)

Ypaczey, kad **Iaweliūs nuwalyt** prisiarti-
no Czéfás (Rh Vd 192)

Krúmūs ir Girrès **linksmàs** jau Giltinè
fukka,
Ir Grožybès jū **gaišinn'** draskydama
Wétrą
(Rh Rg 37–38)

BŪDAS, 1845

Aj! kór dingot tos Letuwos **gadinęs**,
kad Letuwe kalniene ar žamajte welijos
mirtì nekajp óz Gódą arba Łanka ir
Wakiti tekieti (B, p. 29)

pražili oužouląj szimtajs metù sawą
ąmziū likoujenty, sawo **barsdotomis**
szakomis (B, p. 14)

isz sajdokù it snijgą **driebę** (B, p. 195)

jawus nu dirwù **waliję** (B, p. 44)
Rudeni **jawus** nu łąuko **nuwalijusis**
(B, p. 62)

Tajpat rudinop, neleisdams swietou to-
lesnej **wasaró dziaugtjys**, **jawù nu łąuko**
nuwalyti, mediù žalouti, wissą gamtą
gajszinęs, it tarsi noriedamas kad swiets
prapołtum (B, p. 132)
aprejszkę nómiszkėms ir sósiedams
linksmą jòrę arba **pawasari**, korij
prasidziugusis tó linksmó nauinó sóeję
i wìdu (B, p. 133)

kad būtų įmanoma lietuviškoms patarlėms duoti atitinkamas lenkiškas, taip būtų daug geriau, nes verčiant pažodžiui, reikėtų aiškinti, kad galima būtų suprasti, ką ji reiškia, kam alegorija taikoma [...]“: (Simonas Daukantas, *Laiškai Teodorui Narbutui: Epistolinis dialogas*, pratarmė, įvadas, laiškų parengimas, komentavimas, Teodoro Narbuto laiškų vertimas Reda Griškaitė, (ser. *Simono Daukanto raštai*), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 614).

³³ Simonas Daukantas, *Laiškai Teodorui Narbutui*, p. 614.

Metų intertekstas pateiktuose pavyzdžiuose yra akivaizdus. Pirmiausia atkreiptinas dėmesys į tuos žodžius, kuriuos randame pradžioje minėtame rankraštyje „Donelejtisa poratuj kolejno“ (apie 1838–1846), kur yra apie 200 iš *Metų* išsirašytų žodžių. Rankraštyje, iš aukščiau pateiktuose pavyzdžiuose esančių žodžių, buvo išsirašyta: „Kad jawelus nuwalyti prisiartino cziesàs“ (l. 2), „Tarszkino“ (l. 1), „Driebti“ (l. 2v). Patikrinus Konstantino Sirvydo žodyno, kurį istorikas vertino ir iš jo mokėsi, žodžių registrą, matyti, kad jame nebuvo žodžių: *dingti*, *drėbti*. Veiksmažodį *dingti* Daukantas *Būde* pavartojo dar kartą posakyje „Dijwaj žino kór **dingo**“ (p. 97) ir pavartojo iš jo pasidaręs sangražinį veiksmažodį, tik jau reikšme ‚vykti‘: „Trumpaj sakant Wokytej noriedamis Ziamajtius nuwertgì kajp imanó norieię jems jurą ózrakintì, idant nieko neb žinótum kas óz juros **dingos**“ (p. 226). Atkreiptinas dėmesys į *Metų* fragmento „Ay! kur dingsta“ įtraukimą išlaikant žemaičiams nebūdingą jaustuką *ai*. Jaustukų tyrimai rodo, kad jie nebūdingi nei tarmėms³⁴, nei literatūrai³⁵. Ir nors trečdalį *Metų* leksikos sudaro nekaitomi žodžiai, tarp kurių dažnos dalelytės³⁶, tačiau jaustukų ir ištiktukų yra mažai. *Metuose* jaustukas *ai* pavartotas septynis kartus, bet Rėza vienu pamažino (*sic!*) (Vd 99). Antikinių tekstų, kuriuos puikiai žinojo abu aptariami autoriai, jaustukų tyrimai taip pat rodo, kad jie, pavyzdžiui, Homero ir Hesiodo tekstuose buvo vartojami tik neigiamų jausmų raiškiai, o Aischilo ir Sofoklio tragedijose – familiariose scenose buvo leistini, nors neprivalomai, ir nebuvo vartojami reikšti kilnius jausmus³⁷. Atsižvelgiant į abiejų autorių erudiciją, manytina, kad *Metuose* ir *Būde* jaustukas *ai* žymi kito poetinio teksto įsiveržimą, kurio pagalba yra sukuriamas retorinis efektas, leidžiantis taupiai, išvengiant aiškinimo ar aprašinėjimo išreikšti jausmus, kylančius iš subjektyvių vidinių pojūčių, nuostatų.

³⁴ Jolanta Zabarskaitė, „Jaustukai kalboje ir šnekoje“, in: *Kalbos kultūra*, Vilnius, 2009, Nr. 82, p. 103.

³⁵ John Adams Scott, „The Vocative in Aeschylus and Sophocles“, in: *The American Journal of Philology*, 1904, t. 25, Nr. 1, p. 81–84, in: <https://archive.org/details/jstor-288407>.

³⁶ Danguolė Valančė, „Dalelytės Kristijono Donelaičio *Metuose* – subtili puošmena ar eilėdaras atspara?“, in: *Darbai ir dienos*, Kaunas, 2015, Nr. 63, p. 151.

³⁷ John Adams Scott, *op. cit.*, p. 81.

Paminėtinas ir kitas dviejų autorių pasaulėjautos tapatumas – archajiška laiko samprata. *Metuose* Prūsijos lietuvininko gyvenimas prasukamas gamtiniame metų cikle, užgriebiant maždaug trijų kartų gyvenimą (vaikai, tėvai, seniai), ir „barzdota gadynė“ yra ne tolimoje lietuvininkų praeityje, o senųjų atmintyje („Ak! kūr dingo Prúfúfe barzdóta Gadynė, / Kaip Služáunink’s dar už menką Pinnigą klaufė!“, Rh Vd 298–299). Tačiau trijų kartų lietuvininkų gyvenimas įjungiamas į visuotiną žmonijos istorijos ratą Biblijos teksto reminiscencijos pagalba: žmonijos praeities įvykiai aktualizuojami (pirmųjų tėvų Adomo ir Ievos džiaugsmas ir vargai, Rh Pl 322–353), gražinama prie literatūros ištakų, autoritetingo šaltinio (Antikos autoriai paminėdavo mitologijos epizodus) ir nubrėžiama paralelė tarp pirmųjų žmonių ir lietuvininkų gyvenimo, atskleidžiama amžinoji kartotė, viltis sugrįšiant pirmųjų tėvų laikus be nuodėmės. Tad abu autoriai subjektyviai ir vienodai įvertina tikrovę ir apie praėjusius laikus kalba taip, kaip apie buvusį „aukso amžių“ ar prarastąjį rojų, o dabartis yra verta visokeriopo pataisymo, pavyzdžiui:

METAİ, 1818

„Moters! jús Lietùw’ninkės, ar ja[ù] nefigėdit’,
 „Ar nefigėdit’, kàd jùms wókiškos Moteriškės
 „Sù daileis Darbais ant Lauko Gėdą padáro?
 „O kàs būs, kàd Czėfas werpt’ ir áuft’ prifiartis,
 „O Linnėlei júl’ ant Lauko būs pařilikę?
 „Ak! kūr dingòt’ jús barzdótos múfu Gadynės,
 „Kaip Lietuw’ninkės dār wókiškay nefirėdė,
 „Ir dār wókiškus řodžiùs iřtàrt’ negalėjo.
 (Rh Vd 468–476)

BŪDAS, 1845

Kittas siejė, arė szijna piowė ir
 jawus nu łauko walijė. Mažoses
 sawo rutus augino rawiedamas
 ir wissejp jus gerbdamas, idant
 ir jos but jau wadinamas ukęs
 wilkiejomis. Kapp wiršzkije tejp
 ir motriřzkoses niekados sawo
 numû nenutauto, swetios da-
 bos, apdaro drabužio ir kałbos
 neapkentę, todieł senowie kapp ir
 szenden daugio wijto pates nómij
 pridiewini ir iszejgini drabuži sau
 tijkę; nesgi swetios žiames drobę
 sau pirkti óz Godą, Lanką ar
 Wakyti tekietì óz wissódidiausę
 sau giedą tóriejė.
 (B, p. 47)

Buk **Pillónys** wis linksmày kasdien' prifwálgà,
 Ir Miefczónys bè Wargù Miefte šokénėjė:
 Nės tókie ųoplei Buttus pamatydami márgus,
 Ir Karrietas bližganczias girdėdami **trinkant**,
 (Rh Pl 243–246)
 [...] Ir grumždi, kád kartais **Bûr's** pro Száli
 wažųdams,
 Ir tawo **Kárdà fù naujù Diržù** pamatydam's,
 (Rh Pl 260–261)

kaławijós ir ragotine sunkiomis
 rodiés tims wirams kórij **szoblele**
 it skaleli **ąnt sîlkélió** pajoususis
 wijni **tarszkino** po **piliù** gasus
żwirblus uliczio gąndindamis,
 kitti mîdaunicziù ósstaliesi
 sîrpo oustus sókdamis it tarsi
 miniedamis sawà senowę
 (B, p. 231)

Donelaičio būro pasaulio konkretumas padėjo Daukantui kurti įtikinamą realiai egzistavusį, gyvą, patikimą praeities pasaulį. *Būde* galima rasti tiesioginių ar netiesioginių *Metų* citatų, parafrazių, motyvų, vaizdinių, simbolių. Dar norisi atkreipti dėmesį į sunkiau pastebimą ryšį su *Metais*, išplaukiantį iš tapataus abiejų autorių pasaulėvaizdžio, individualybių panašumo. Paskutiniame, anksčiau pateiktame pavyzdyje, *Metų* įtaka pasireiškia kaip tolimas prototeksto atgarsis: priešiška vertinamas miestas ir jo gyventojai, kurių lepumas apibūdinamas nesaikingu maisto vartojimu, netikru vyriškumo demonstravimu – kardo (*szoblele*) kaip rūbo detalės, o ne kaip kario pagalbininko, aprašymu.

Būde senovės lietuvių kasdienybė, papildyta kitų autorių medžiaga, nesusieta su konkrečiu laiku ir vieta, atkurta daug kur iš Donelaičio perimtais būro gyvenimo motyvais (namų ir lauko darbai, ūkio ir namų rakandai, valgis, šventės, savo ir svetimo topika ir kt.). Simboline gamtos kalba Daukantas išreiškė ne tik mitinį nenutrūkstamą gyvybės ir mirties ciklą³⁸, bet ir pranašavo lietuvių tautos atgimimą, nes istorija kaip metų laikai eina ratu. Štai *Būdo* pratarmėje lietuvių kalbos klestėjimo laikas susiejamas su pavasariu, o esama jos būklė palyginama su žiemos laiku

³⁸ Plg.: „Taj ir jų szwęntes buo minawoniemis linksmų notiù, kórės minawodamis dziaugies ir linksminos Dijwams diekawodamis ir wens kità wajszindamis, kajp yra **kétures dalys metù lajko**, tajp buo atlijktamas kétweres szwęntes arba wijszes nu žódio wissi. iog wissi sósirinkósis wens kità milieį linksmindamijs, szenden dar tou miniedamis senó iprotiú ąnt krikcionų szwentiù sósirinkósis, gentys ir sósjedaj tór pasilinksminti ir kitur: Je dabar paklausem, kou tįj trys stabaj ouksusi žalojo oužoło rodė? wejkéj galies atsakyti“; „**wasarą rudeni ir žįjmą**, oužoulas pats buo ženkló Peruno, kórs wis tou sawiep glemžė ir waldė“ (B, p. 132, 96).

(plg.: „nūgi žagarai“, Rh Žr 43), o nuosmukio priežastis nurodoma ta pati kaip ir *Metų* autoriaus – svetimųjų atsikraustymas:

wijnog wisso to szenden nebiera: kajpogi pati aptwinusi swetimomis tautomis, ir patys jos Wieszpatej, Karalej Kónegajksztej jos kónegaj kałbantys jau swetimó kałbó, swetimą riedą, swetimą tįsą sekąnti, trumpaj sakant sawo **pawasario žaliū łapeliū nieko nebtórenti**, tįktaj wįjnus mįnawojemus sawo wejkałus senowęs rasztusi **it gįre žįjmos łajkó sawo žagarus rodąnti** tarp kóriū tyktaj wįjna pati jū kałba it žali bróknele nu spejgū apszarmoiusi lig sze dijnà tebzalou, kajpo ženklós wisso tó buwósio. (B, p. 7–8)

Abiejuose tekstuose vaizduojamo gyvenimo pradžios ir pabaigos tapatybės centras – mitologinis pasaulio pradžios laikas. Abu autoriai pasaulio reiškinius skirsto į pamatinius, esminius, nuolat atsinaujinančius ir antraeilius, greitai praeinančius. Daukantui laikas ir vieta yra visiškai nesvarbūs, žmogaus gyvenime kintantys ir jų nurodymas yra veikiau XIX a. istoriografijos įtaka, negu teksto giluminės struktūros nulemtas. Daugiausiai apsieinama be laiko – pasakojimas nukeliamas į pasaulio gilumas, senovės graikų, romėnų laikus, kada senovės lietuviai sukūrė paradigminius poelgius, kuriuos *Būdo* pasakojimu tikimasi steigti būsimoje bendruomenėje. Ne chronologija, o aksiologija, kaip ir *Metų* atveju, neturi praeities, atsikartodama gali sugrąžinti *barzdotų gadynių* protėvių darbus ir žygius. Daukanto tikslas – parodyti senovės lietuvio politinę ir moralinę laisvę, kurią lėmė jo teigiamos savybės: drąsa, stiprybė, ištvermė, darbštumas, padorumas, sąžiningumas, smalsumas. *Būdo* herojus yra senovės išminties ir tradicijų paveldėtojas. Romantinis idealizavimas, Donelaičio interteksto dėka papildytas realistinėmis gyvenimo scenomis, padaro tekstą gyvesnį, įtikinamesnį ir paveikesnį.

Daukantas *Būdą* pradeda kiek modifikuotu antikiniu topu: prašymu dievybės, mūzos kūrybinio įkvėpimo. Tik autorius vietoj antikiniame tope buvusio aiškiai išreikšto prašymo padėti įkūnyti sumanymą, skaitytojui primena apie Dievo dalyvavimą istorijoje. Kiekvieno naujo istorijos veikalo rašymas Daukantui turbūt prasidėdavo užvertus *Das Jahr in vier Gesaengen*. Atrodo, kad *Būdo* pratarmės pirmieji sakiniai buvo parašyti dar ausyse skambant „Žiemos rūpesčių“ pabaigai:

METAI, 1818

Bet be tavęs, tu, dangiškasfīs mufū Tetutti!
 Nieks negal' mums tekt', ką miela Wafara žada.
 Ką mums maczys Priprowos, ką mufū Trufelei?
 Ar kad Sėtuwes ir naujus Noragus nufīpirkę,
 Art' īfītrāukfīm' ir Grudelius, kaip reik', pafīfēfīm'?
 Wīflab bus Niekai, ką veikfīm' argi pradēfīm',
 Kad žegnojanti Rankėlė tawo ne gēlbēs.
 Tu mus īfīlakai per wīflą prašōkufi Mētą
 Tu dar ir tolaus mus īfīplaikyti galēfi.
 Ką mums Wafara dūs, mes rods numanyti ne galim',
 Bet tu jau žinnai, kiek mums reikēs, furokāwēs.
 Mes glupi Daiktai n'īfīmanom' tawo Dawadą,
 Ir tawo Mīflys néygi Bedugnei mums pafīrodo,
 Kad mes kartais pergillei pafīdrasfīnę žurim'.
 Taigi Tetutti! tolaus už kožną Reikalą mufū
 Rupik tėvīfīkay, kad wēl jau wafara ralfīs
 Ir mēs wēley ant' Laukū trufīnēdami wargfīm'.
 (Rh Žr 608–624)

BŪDAS, 1845

Nieko niera ąmžino szioie
 pasaulie: kajpogi wīs, kas
 tīnaj yra, Dījwo pariedimó
 ąnkstiaus ar wīlausa
 īlgajniou parsikīj; regēs
 dieł towén, idant žmōgós
 ne szio swieto; bet ąntro
 gywenimo gējstum. Wījnas
 yra buwuses szioie pasaulio
 tokės atmajnas, kórēs jeam
 rasztaj pasako, kītas jeam
 žiamēs undens ir ōro ermi-
 derej rodo, noris rasztaj
 tyl, kītas yra tokės, kórēs
 žmōgós pats sawo ąmžiouie
 gał rigieti. (B, p. 1)

Daukantui vokiečių, lotynų, lenkų, rusų kalba rašiusių pirmtakų darbai teikė medžiagą senovės lietuvių praeičiai atkurti, tačiau Donelaičio *Metai* buvo lietuviškosios raiškos *Co*-tekstas. Daukanto deistinis požiūris į Dievą atsiskleidžia būtent per pasiskolintą *Metų* leksiką. Primintina, kad deistai laiko Dievą nepasiekiamu absoliutu, kuris pasitraukė sukūręs žmogų ir pasaulį. Daukantui buvo žinomas žodis *leisti* ir jis jį vartojo, ypač reikšmėmis ‚duoti sutikimą, laisvę‘, ‚sudaryti sąlygas‘ ir kt. (pavyzdžiui, ‚Ne tyktay i swetymus łaiwus tus turtus łodawa, bet ir patis daugibes sawa łaywu **leida** i sweczes szalis“, D, p. 74–75), bet iš Donelaičio paėmė *leisti* ‚sukurti‘ reikšme. Šį žodį jis įsirašo minėtame rankraštyje: ‚lejsti pro sutwertī“ (p. 1v). *Darbuose* jis jį pavartojo ir, be to, sukūrė naujadarą: ‚Toke tata ira ant szio pasauły žmogaus **parleidyny!**“ (D, p. 307). *Būde* šis žodis padėjo išplėtoti Perkūno – vienintelio ir pagrindinio senovės lietuvių dievo, kūrimo aktą:

Pagaļ noumonēs iszmintiū tos gadynēs buk Peruns iszperiejęs auksztibiesi wissā sōtwierimā regemā ir neregemā ir wissō sziltouieļ diņņā **iszlejdēs** ji i pasaulē tōkiō ļajkō, idant galietum tinaj prakōstī, dieļ didesnēs dar gļobos idawēs tā szejminā ugni, idant szildydamōs kōtintumes; nesgi szenden dar senō iprotiō yra sakoma „tou žmogu yra Dijws **lejdēs** ant swieto“, nesako yra sōtwierēs, kōrs žōdys szenden tebesōs rodos senowēs noumonē twirtinti, ož wis, iog patiosi pīrmosiesi Lētuwiū kristionū kningosī isspaustosī 1540 ape sōtwierimā swieto pagaļ raszto szwēnto, wissōr wjytoie sōtwierē sako, **lejdo**, ir tajp **lejdo** saulē, **lejdo** žwajsdēs, **lejdo** žwierys ir pauksztius &, it but kajp koks tiowōs perā iszguijs **palejdēs** i pasauli, kou tegaliejęs atlikti tokiō ļajkō, kōremi **nulejstas** peras nepragaisztum pasaulie. (B, p. 135)

Būde Perkūnas / Dievas parodomas kaip besirūpinantis savo kūrinija Tėvas. Daukantas kaip ir Donelaitis („Taigi Tetutti! tolaus už kožną Reikalą mufū / Rupik tėviškay, kad wēl jau wafara raffis / Ir mēs wēley ant’ Laukū trufinėdami wargūm““, Rh Žr 622–624) išveda paralelę tarp tėvo ir Dievo, bet atmeta tikėjimą, atneštą prievarta, nes kaip tėvas yra mylimas ir gerbiamas ne iš baimės, o iš dėkingumo, taip ir Dievo garbinimas turi būti laisvu noru, ne dėl griežtų bažnyčios įsakymų:

Todiel diekawodamis sawo Perunou arba Titiou, kōrs jus sawo szilimō iszguēs kōtino, nū beržaliū szietrus po kōrius wajksciodamis meldies ir diekawoię; nes kōkēs tos maļdas buo ir kajp meldies niera rāndama rasztusi, tiktaj yra žinomī kēli žodej wjñōs gįjsmies, kōrę pradiedamis tajp buk gįjdoiusis „Tytis **lejdo**, Tyties **lejdo**“ arba kajp szenden kad bažniczēs, kaļbo sako, Tytys sōtwierē, tytys sōtwierē, kōriū žodiū praszalejtej Gudaj ir Teutonaj kajp wirsziaus minawojau neparmanidamis paraszē, iog Lētuwej Kalnienaj ir Zāmajtej garbināntys Dijwā wadinamā didys Ledo, nu ko paskydo paskoujū rasztusi niekū zaunas, no Gudaj newen tus žodius; bet ir wissā Lētuwiū senowē pasawino stīgawodamis, iog tas didys Lado jū Dijwō buwēs. (B, p. 136)

Daukantas savo veikale pacituoja ir daugiau giesmių ar maldų, tačiau palyginus su originalu matyti, kad istoriko vaizduotę sužadindavo donelaitiška išraiška. Pavyzdžiui, Daukantas iš Garliebo Merkelio *Latvijos istorijos* cituoja maldą Perkūnui³⁹, tačiau žodžių atranka ir įvairovė bei veiksmažodinių formų gausa nėra šaltinio mimetizmo rezultatas: daiktavardžiai papildomi būdvardžiais, originalo tekstas išplečiamas prašymu rūpintis ir javais, įterpiama papildomų žodžių, o gale maldos savarankiškas prierašas labai jau donelaitiškas: „Swiets atsakę tó pragumó, **linksma pawasari** mums pagroužini, tó **laukus** ir daržus **gajwinì**, gìrès žaloudini, sótejk wisso tó kó mums re’k, idant dziaugtumemos ir tawi garbintumem“ (B, p. 133):

MERKELIS, 1798

Galingasis Perkūne, Tėve gyvųjų!
Tu nuveji žiemą, atsiunti savo
palaiminimą žemei, ir išdygsta
žolė, išsiskleidžia lapai. Palaimink
mūsų dirvas ir išdžiovink piktžoles!
Palaimink girias ir sodus! Kiekviena
šakelė tegu tampa šaka, kad žmonės
ir bandos rastų šešėlių; kiekvienas
pumpuras taptų žiedu, kiekvienas
žiedas – vaisiumi, kad žmonės, bitės
ir paukščiai turėtų peno ir tave girtų
už malonumą. (p. 167–168)

BŪDAS, 1845

Oj Wieszpatie Dijwe musū Pergrudi
Perune, kórsaj sawo galybi, sunkę žijmą
nu musū pawarej, tejkės mums jawus
musū sietusius ir sietinius wykinti,
idant jejs dziaugdamijs tawi garbintumem,
augink szakélès i szakàs dief uksmies žmo-
gou ir gywolou, łapodink medius, krau-
dink žijdus, mesgink wajsius, ir brąndink,
idant žmônys, gywolej, bitys ir pauksztej
gautum sau peną ir toumì dziaugdamos
tawi garbintum. Zeldink žolès, wejė,
puikàs, ąnt wissu žiamì, mes dabar tawęs
meldam szirdingaj. (B, p. 133)

³⁹ „Maechtiger Perrgruhbs, Vater der Lebenden! Du verscheuchest den Winter, sendest deinen Segen aus ueber die Erde, und es sprießet Gras, es sprießeten Blumen hervor. Segne unsere Aecker, und daempfe das Unkraut! Segne Wald und Garten! Jedes Aestchen werde ein Ast, daß Menschen und Herden Schatten finden; jede Knopfe werde Bluethe, jede Bluethe eine Frucht, daß Menschen, Bienen und Voegel Nahrung haben, und dich preisen durch Genuß“ (Garlieb Merkel, *Die Vorzeit Lieflands: Ein Denkmahl des Pfaffen- und Rittergeistes*, Berlin: in der Vossischen Buchhandlung, 1798, p. 167–168, in: <https://ia801403.us.archive.org/23/items/dievorzeitlief00merkgoog/dievorzeitlief00merkgoog.pdf>).

Daukanto pasakojime Dievo dalyvavimas istorijoje rodo, kaip ir Donelaičio atveju, kad visa, kas sukurta, turi teisę gyventi. Tik Daukanto *Būde* tikėjimą į Dievą nusveria tikėjimas žmogumi, jo gebėjimu protinai tvarkyti savo gyvenimą. Krikščionybę Daukantas traktuoja kaip svetimos tautos kultūros įrankį (*Metuose* apsiribojama vietos, papročių, kalbos įtaka) politiniams tikslams įgyvendinti. Metų ciklo pasikartojimas Donelaičio glaudžiai susiejamas su gyvenimo planavimu, įvykių darbų numatymu. Daukantas iš *Metų* perimtą gamtos ir žmogaus paralelizmą sustiprina: Lietuvos gamtos naikinimas neatsiejamas nuo lietuvių kaip tautos išnykimo, todėl lietuviškumo saugotojai *Būde* yra ne tik tradicinė moralė, papročiai, kalba, bet ir gamta, kuri lemia unikalių papročių, doros ir kalbos susiformavimą. Daukantas, iš praeities žvelgdamas į ateitį, parodo dabartį kaip įvairių ateities perspektyvų kryžkelę, o kurią lietuviui reikėtų rinktis, iliustruoja išorinės nelaisvės ir vidinės laisvės pavyzdžiais: kol laikomasi protėvių kalbos, tradicijų, įmanomas tautiškumo išlaikymas⁴⁰. Tai abiejų tekstų atveju pasiekama aktyvaus savęs priešpriešinimo svetimšaliams dėka. Abu autoriai teigia, kad kol gyvas lietuviškumas, tol svetimšalių įtakos nėra lemiamos.

...SEKDAMI PAUKŠČIŲ BŪDĄ

Paukščio motyvas literatūroje ir tautosakoje dažnai susijęs su laisvės nuojauta. Antikos literatūroje, Biblijoje ir lietuvių liaudies dainose dažna žmogaus ir paukščio paralelė. Homero *Iliadoje* mūzos atėmė Trakijos dainiui Tamiriui galią giedoti, „nes gyrės giesmė įveiksiąs / [n] etgi ir mūzas pačias“⁴¹, o naujai inkarnacijai jo siela rinkosi lakštingalos

⁴⁰ Ksenija Murašova, „Požiūris į krikščionybę S. Daukanto *Būde* senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių“, [pranešimas], in: *Simono Daukanto „Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių“ – pirmoji Lietuvių kultūros istorija: aktualizavimas ir populiarinimas*: Konferencija, Skuodas, 2015-12-12.

⁴¹ Homeras, *Iliada*, iš graikų kalbos vertė Antanas Dambrauskas, Vilnius: Vaga, 1981, p. 33 (II II 597–598).

gyvenimą⁴². Žmogaus siela psalmėse lyginama su paukščiu – užuomina apie aukštesnę gyvenimo prasmę. XVIII a. idilių kūrėjai sentimentalizmo įtakoje greta paukščio kaip emblemos, ženkle, atspindinčio gamtos harmoniją (pavyzdžiui, „Nè! jis [gervins] nôr pamokyt', kaip Diewo didde Galybè, / Ir Paukštéliû Balfûl' yr' diddey ūtebuklinga“, Rh Pl 77), ėmè vartoti paralelizmus. Ir XIX a. pradžioje keitėsi požiūris į gamtą, taip pat ir į paukščių vaizdavimą: tradicinės literatūros peizažo emblemiškumas buvo keičiamas į palyginimus, metaforas, alegorijas, simbolius, ėmè atspindėti subjekto vidujybės struktūros išorinius reguliatorius⁴³. Štai Daukantas, lygindamas žmogų su paukščiais, akcentuoja svarbą *dirbti sau*, o ne Dievui, ne bendruomenei:

Nutò gal kijekwijnas ajszkėj manytì išzminti ir gódrybą senowęs Lijtuwiû, kórij lijpę sawo wakams isz mažû dijnû **sau dirpti** ne kitam kam, ir **sekdamis pauksztiiû budą tou kartu te iszlejdo waku isz numû**, kad jau só wissó buo galentys patis kajp ie tiewaj ukę wilkti. (B, p. 50)

XIX a. pradžioje Didžiojoje Lietuvoje buvo išleisti pirmieji lietuvių liaudies dainų rinkiniai, kuriais Daukantas džiaugėsi, iš jų sėmė motyvus, menines priemones, tačiau kūrybinis tapatinimasis su *Metų* tekstu išliko. Ir galbūt todėl, kad pats Donelaitis pasiekė polifoninio, nacionalinį kraštovaizdį atitinkančio, liaudies dainoms būdingo, gamtos ir gyvūnijos paveiklo skambesio. *Metuose*, nors daug kur gamta vaizduojama aukščiau už žmogų, tačiau žmogaus-lakštingalos paralelė verta atidesnio perskaitymo. Lakštingala *Metų* tekste turi kelias semantines transformacijas: palyginimas–metonimija–mitas–simbolis. Dainius Razauskas yra įtikinamai išplėtojęs lakštingalos palyginimo ir simbolio raidą mitologijoje, liaudies dainose ir atskleidęs *Metų* lakštingalos ir jos „dainavimo“ tiesioginį ryšį su gražiu žmogaus dainavimu⁴⁴. Anksčiau buvo užsiminta,

⁴² Platonas, *Valstybė*, iš senosios graikų kalbos vertė Jonas Dumčius, Vilnius: Pradai, 2000, p. 409 (X 620a).

⁴³ Žr. Dalia Satkauskytė, *Subjektyvumo profiliai lietuvių literatūroje*, (ser. *Ars critica*), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008, p. 119–121.

⁴⁴ Dainius Razauskas, „Mitiniai vaizdiniai Kristijono Donelaičio *Metuose*: Paukščiai“, in: *Literatūra*, Vilnius, 2014, Nr. 56 (1), p. 7–20.

kad ritualizuotas piemenų žaidimas idilėse simboliškai perteikė kūrybos ir atminties temą, svarbią visose tautose. Donelaitis savo tekste piemenų nevaizduoja tradiciškai: laisvalaikiu dainuojančių ar grojančių, juolab užsiimančių poetinėmis varžybomis. Žodis piemuo *Metuose* nuskamba tris kartus labai realistiniame aprašyme. Tačiau „Rudenio gėrybių“ vestuvių linksmybėse paminima piemenų atributika:

Taip beipafakojant, štai žaidejai fufibėgo,
Ir savo buriškus ant Szokio skambino žaišlus:
Dainalis Cimbolus, ir Strunalis czirškino Smuiką,
O Balátis žubūs ištempęs birbino Wamzdi.

Rėza *Metų* komentaruose rašo:

„Die fummende Laute zu ſpielen“ (22 eil.). Tekste pavartoto lietuviško žodžio *Birbynė* tikroji reikšmė yra „fleita“ arba „dūdelė“, piemenų susukama iš tošies, bet gali reikšti ir „vamzdelis“ arba „lumzdelis“. Poetas bitės dūzginą lygina su lumzdavimu, nes veiksmožodyje *birbynu* („dūzgiu kaip bitė“) girdimas bitės skleidžiamas garsas, šis žodis vartojamas ir šnekamojoje kalboje. Aš jo neverčiau vokišku žodžiu *Floethe*, kurio atitikmuo būtų *Wamzdis*, ir būtent taip šis lietuviškas žodis išverstas lakštingalos giesmės aprašyme (94 eil.).⁴⁵

Matyti, kad Rėza, manydamas, jog lietuviška birbynė atitinka antiikinę fleitą, vis dėlto savo vertime randa liaudiškesnį vokišką atitikmenį. Tačiau lakštingalos aprašyme („Tū ir tū, ſawo ſkàmbantį nutwėruſi Wamzdi“, Rh Pl 95) vokiškame tekste Rėza sąmoningai palieka *fleitą*. Šis apsisprendimas rodytų, kad Rėza pastebėjo lakštingalos čiulbėjimo sąsają su žmonių gražiu, išskirtiniu dainavimu, kuris *Metuose* simboliškai susiejamas su poetinės veiklos svarba. Dawkantas taip pat *wamzdi* (žodis paimtas iš *Metų*) susieja su tradicija, mini piemenų žaidimus:

⁴⁵ Martynas Liudvikas Rėza, „Pastabos pirmajai giesmei“, in: Martynas Liudvikas Rėza, *Raštai*, t. 4: *Kristijono Donelaičio kūrybos publikavimas*, sudarytoja ir vertėja Liucija Citavičiūtė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2014, p. 207.

Tajpat **ąmsdejs ąmsdię**, jaunoumene išz mauknos karkltū ar blendijs pardirbusis pawasarejs lig žijwè neprikepós, be tū womsdiū tórieię pįjminelej molio pypines, só kóriomis pawasari ožatius ir jeratius po łaukus ganidamis tąncino. (B, p. 69)

Donelaičiui poetinės veiklos svarbą paslėpti po lakštingala galėjo įkvėpti ir Horacijaus XX odė, kurioje poetas galingais sparnais pakyla virš žemės, taip išvengdamas žemiškosios neapykantos, stebėdamas visus iš paukščio skrydžio. Paukščio, kaip poeto simbolio pavartojimas, tiek Horacijaus, tiek kitų kūryboje yra susijęs su poeto modernizavimosi pastangomis, kūrybinio individualumo poreikio demonstravimu. Kaip paukštis atitrūkęs nuo žemės, taip ir poeto siela skraido aukštybėse. Tradicinė paukščio ir sielos analogija buvo žinoma abiem čia aptariamiesiems autoriams. Kaip paukščio paprastas žmogus negali suprasti, taip ir poeto sielos negalima varžyti kasdienėmis taisyklėmis.

Daukantas *Būde* žodį paukštis pamini apie 16 kartų, iš jų 11 kartų kaip ir Donelaičio *Metuose* paukščių motyvas yra arba simbolis, arba kuriamas kaip žmogaus gyvenimo paralelizmas. Be to, atskirai (be naminių paukščių) minimi: lakštingala (~1 kartą), pelėda (~1 k.), varna (~5 k.), žylė (t. y. zylė, ~4 k.), triškis (t. y. toks paukštis, ~1 k.), šarka (~2 k.), gandras (~1 k.), gervė (~1 k.), kielė (~4 k.), blezdinga (t. y. kregždė, 1 k.), erelis (~1 k.), volungė (~1 k.), gulbė (~2 k.). O lakštingalos motyvas *Būde* tiesiog pakartotas – ji pirmoji pradeda giedoti ir garbinti Dievą (Jorę):

Nesgi Jôrè atėjusi pawejk bada, kórsaj kajpo smakas wis riję žmónys ir gywolus; todieł jè atėjós newen žmônys, gywolej, bet ir patys pauksztej dziaugas: kajpogi łaksztingalą pradiedama gįjdoti wissópirμουję garben. (B, p. 95)

Daukantas apie paukščius rašo: „bet dar patiusì sawo numusì ar szalip numù lejd jems gywentì, nedieł kito kô, kajp tiktaj, iog tįj pauksztej rejszk žmogou małonę noti [žinią] ir palinksmen ji pasifgusi“ (B, p. 139). Kadangi Daukantas nesitenkina tik čiulbėjimo paminėjimu, bet sako, kad paukščiai išreiškia žinią, atrodo, ir istorikas metonimiš-

kai užgriebia poeto, kūrybos nemirtingumo makrotumą. Daukantas ne be *Metų* teksto užčiuopė ir pavartojo paukščio ir žmogaus egzistencijos panašumo potencialą:

[...] kajpogi toje dingstie sekę barvą ir budą pauksztio žyle wadinamo, kórsaj szenden dar nełajmós paukstió yra wadinams, nesgi rudini snìgsint, žįjma spejgousint ar audrosint, tas pauksztis atliekęs išz gírreš i kįjmą kabiniedamos i łąngus dunksno ir cipcio rustaj skéłbdam's gaspadoriou didius spejgus, pósnys ir pugàs ar darganàs ir it tarsi glóbòs sau nu žmògaus gedaudams. (B, p. 153)

Ąnt gało sejdòką ir wilczyù kórw i petius ikabinijs skrajdę ąnt žirgù it pauksztis nepriatelù žwalgydamòs. (B, p. 189)

Daukantas, paveiktas pirmtako teksto, sukuria žmogaus ir paukščio analogiją: paukščio skrydis – žmogaus sielos, kūrybingumo skrydis. Kaip paukščiai kyla dangun, taip žmogaus siela ieško tikrosios savo buveinės, kūrybingo veikimo. *Būde* giria tampa tuo, kas XVIII a. literatūroje yra sodas, įgijęs moralinę vertę, simbolizavęs dorybę – *hortus est symbolum virtutis*⁴⁶. Daukanto *giria* yra senovės lietuvių namai, miestas, maisto tiekėja, šventykla, *preludium belli* vieta. Būtent dėl girus simbolinės metaforos išplėtojimo, *Būde* miškų aprašymuose neretai išsitrina riba tarp prozos ir poezijos. Bekompromisė meilė tėvynei *Būde* gali būti traktuojama kaip klasikinės idilės meilės klišės atogarsis. Meilė idilėse neturi nei laiko, nei ribų, ji amžina, nes ta, kurią persekioja mirtis, susijusi su amžinybe, belaikiškumu. Daukanto romantizuota lietuvių meilė tėvynei išauginama iš idilės meilės patoso, bet iš estetikos perkeliama į dvasios lygmenį: senovės lietuvių laimės siekimas neįmanomas be laisvės savo krašte, o troškimo išpildymui svarbi kova, lydima meilės ir mirties.

⁴⁶ Sodas yra dorybės simbolis (*lot.*).

IŠVADOS

Simonas Daukantas, paveiktas autoritetingų asmenybių, gilinosi į Rytų Prūsijos istoriją, kultūrą, žavėjosi Prūsijos valdžios rūpesčiu lietuvių kalba ir projektavo taikiu kultūriniu darbu laimėti panašų lietuvių kalbos statusą Didžiojoje Lietuvoje. Jo išsiskaitymas į Kristijono Donelaičio *Metus* buvo pagrįstas ne spontaniškai kilusiu susižavėjimu neprilygtamam kūrinui, bet sąmoningu, kryptingu susitelkimu perimti Prūsijos lietuvių etninės grupės paveldą, įtraukti į tyrimų sritį, pasisavinti, aktualizuoti ir bent jau kultūriškai sujungti du atskirtus lietuvių pasaulius.

Daukanto *Būdo* analizė, pasitelkus Umberto Eco skaitytojo modelio paradigmą, rodo, kad jis laikytinas idealiu skaitytoju, sugebėjusiu aktyvizuoti pakankamai daug *Metuose* užkoduotų lygmenų, juos kūrybingai perimti ir pritaikyti savo tekstuose. Daukantas atitinka *Metų* autoriaus modeliuojamą skaitytoją, nes sutampa jo ir skaitytojo modelio individualus kognityvinės sistemos turinys, susidedąs iš visuotinių ir nacionalinių kompetencijų bei kalbos modelių. Panašus Donelaičio ir Daukanto išsilavinimas buvo paremtas ta pačia ir panašia lektūra, kurią skaitė mokėdami tas pačias (lotynų, vokiečių, prancūzų) kalbas; abu panašiai svarstė lietuvių kalbos pritaikymo literatūrai idėjas, buvo renesansinio interesų platumo asmenybės. Abiejų gyvenamu laikotarpiu progresyvioji visuomenės dalis, kuriai abu ir priskirtini, generavo tipologiškai artimas humanizmo idėjas.

Nei XVIII a., kai gyveno Donelaitis, nei XIX a., Daukanto gyvenamu laiku, kitų epochų tekstų įsiveržimas į lietuviškąją kultūrą nebuvo sprogimas. Tačiau Daukanto atveju Donelaičio *Metų* intertekstas, dėl ilgalaikio gilinimosi į juos, tapo idėjų ir kalbos *Co*-tekstu, nulėmusiu istoriko stiliaus susiformavimą. Daukanto ilgalaikių studijų *Būdo* prototekstas atpažįstamas per žodžius, įvairaus pobūdžio ir ilgumo kalbos junginių laisvas, kūrybingas transformacijas. *Būde* Donelaičio „žodžio“ funkcijos labai skirtingos, tarnaujančios naujai ideologijai perteikti. Donelaičio „žodis“ pajungiamas Daukanto laisvo lietuvių idėjai išplėtoti. Daukantui *Metai* buvo lietuvių kalbos turtingumo ir raiškos galimybių atraminis šaltinis.

Abiejų autorių sumanymui įgyvendinti idilės invariantiškumas, poetinių formų laisvumas, antrinės funkcijos buvimas lėmė tekstų žanrinių užkodavimą. Abiejų tekstų turinys eina dviem trajektorijomis – viena atgaivina, prikelia (iš atminties, praeities) lietuvininko ar senovės lietuvių pasaulėjautą ir pasaulėžiūrą, kita „fotografuoja“ ir prisotinta politinių-kultūrinių temų iš dabarties. Abiejų autorių tekstuose iš idilės paimta: Vergilijaus autoriaus ir auditorijos sutapimas; realaus, visuomeninio-politinio gyvenimo atspindžiai; autobiografiškumo elementai; su Teokrito idile koreliuoja gamtos idealizavimas; paprasto žmogaus vaizdavimas ir jo priešpriešinimas labiau prakutusiesiems, dažniausiai miesto gyventojams; kitakilmių teksto struktūrų įjungimas. Donelaičiui, kaip liuteronų kunigui, reikėjo išmokti derinti dieviškąją ir žemiškąją meilę, siekti santarvės su pasauliu, rasti pusiausvyrą su savimi, žmonėmis ir gamta. Kunigo pastangos gyventi harmoningai vertė dvasinius ir kūrybinius polinkius derinti su pareigomis ir *Metuose* idiliškoji meilė pasireiškia teisingumo idėjos manifestacija. Moralinis žygdarbis yra lygus herojiniam. Tai, ko Donelaitis būrus mokė kaip idealaus gyvenimo, Daukantas pritaiko istorijai: *Metuose* projektuojama tobulo gyvenimo paradigma *Būde* yra realizuojama kaip senovės lietuvių „aukso amžius“.

Donelaičio *Metai* sukurto pasaulio įvairove ir žodyno turtingumu buvo Daukantui temų, idėjų, aliuzijų, kalbinės raiškos šaltinis. Rašant *Būdą*, Daukantui *Metų* tekstas, leksika iš svetimų jau buvo tapę tarsi savais, ir tyrimas parodė, kad *Būde* vyrauja būrų poeto idėjų, žodžių laisvos jungtys, derinamos su autoriaus individualia ir originalia kalbos stichija.

SIMONAS DAUKANTAS, A READER OF *THE SEASONS*

Summary

To improve and develop his language, Simonas Daukantas (1793–1864) took valuable lessons from *The Seasons* (*Metai*) by Kristijonas Donelaitis. The author of the paper suggests that Daukantas is a paragon of an ideal reader of *The Seasons*. To support this idea, statements from *The Role of the Reader* by Umberto Eco are used, and the reasons of Daukantas's interest in *The Seasons*, as well as the nature of decoding the text are discussed. It is thought that he was influenced by the professor of Vilnius University Ignacy Onacewicz, and purposefully analysed the history and culture of East Prussia. Daukantas sought to embrace the heritage of the ethnic group of Prussian Lithuanians, include it in the field of his research, and appropriate, actualise and at least culturally connect two separated parts of Lithuania. The aim of the present paper is to reveal the results of the decoding of *The Seasons* by Daukantas and the nature of intertextuality in his work *The Character of the Ancient Highlanders and Samogitians* (*Būdas senovės lietuvių, kalbėnų ir žemaičių*, 1845). The objectives are to discuss the model of the reader, the problem of the genre code, the decoding and adoption of axiological structures, and the influence of Donelaitis's style and vocabulary.

In the beginning, the model of the reader of *The Seasons* is discussed. It is thought that Daukantas successfully decoded the text, as the individual contents of his cognitive system consisting of general and national competences and linguistic models corresponded to the model of the reader of *The Seasons*. Donelaitis and Daukantas had similar education based on similar reading material, which was determined by the fact that they spoke the same languages; both had similar ideas of adapting the Lithuanian language for the purposes of literature, and both were personalities with a Renaissance scope of interests. In the period of life of both writers the progressive part of society, to which they both should be attributed, generated typologically similar ideas of humanism.

Further, the genre code of *The Seasons* is discussed. It is thought that the invariance of idyll, the freeness of poetic forms, and the presence of a secondary function determined the genre encoding. Both authors adopted from the idyll the following features: the overlapping of the author and the audience, as in Virgil; reflections of real social-political life; autobiographical elements; idealisation of nature correlating with Theocritus; representation of ordinary people and their opposition to richer, mainly urban, residents; and the inclusion of textual structures of different origin. Donelaitis as a Lutheran pastor had to learn to combine divine and earthly love, seek harmony with the world, and find balance with himself, people and nature. The pastor's efforts to live a harmonious life forced him to combine spiritual and creative inclinations with his duties, and in *The Seasons* idyllic love is expressed through the manifestation of the idea of justice. A moral deed is equal to a heroic deed. What Donelaitis taught peasants as a model of ideal life, Daukantas applied to history: the paradigm of ideal life projected in *The Seasons* is implemented in *The Character* as the "golden age" of ancient Lithuanians.

With its diversity of the world and richness of vocabulary, *The Seasons* by Donelaitis was a source of themes, ideas, allusions and linguistic expression for Daukantas. While writing *The Character*, Daukantas had already assimilated the text and the vocabulary of *The Seasons* as his own, and the analysis has revealed that his work is full of free combinations of Donelaitis's ideas and words, intermingled with the author's individual and original language elements.

TARPUKARIO DONELAITIS

VIKTORIJA ŠEINA

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjama XX a. trečio ketvirto dešimtmečių Kristijono Donelaičio recepcija nacionalinio literatūros kanono formavimo kontekste. Analizei pasitelkta Johno Guillory sukurta metodologinė kanono tyrimų prieiga, išryškinanti švietimo institucijų vaidmenį kanono formavimo procese. Donelaičio kūrybos recepcijos tyrimas atskleidė, kad *Metų* pozicija nacionaliniame kanone buvo įtvirtinama akcentuojant tarpukario lietuvių savimonę ir istorinę atmintį atitinkančius poemos ir jos autoriaus biografijos aspektus: lietuviybę, valstietiškąjį etosą, žmogaus ir gamtos vienovę bei antibaudžiavinę nuostatą. Sklandų *Metų* kanonizavimo mechanizmą trikdė kai kurie Donelaičio biografijos ir kūrybos bruožai, tokie kaip liaudiškai rupi poetinė kalba arba faktas, kad Donelaitis nepasirūpino savo kūrinį leidyba. Nepaisant minėtų trikdžių, intensyvi poeto kūrybos sklaida ir Donelaičio kūrybos kanonizavimui palankūs literatūros modernizacijos procesai lėmė išaugusią *Metų* kultūrinio kapitalo vertę.

ĮVADAS

Šiam straipsniui pavadinimas sumanytas pagal analogiją su 2001 m. straipsnių rinkiniu *Egzodo Donelaitis*¹, kuriame skaitytojui veriasi išsamus pokario išėvijoje vykusios šio poeto kūrybos recepcijos laukas. Tariant

¹ *Egzodo Donelaitis: Lietuvių išėvių tekstai apie Kristijoną Donelaitį*, sudarė ir parengė Mikas Vaicekuskas, Vilnius: Aidai, 2001.

Kristijono Donelaičio kūrybos recepciją XX a. trečio ketvirto dešimtmečių lietuvių literatūrologijoje, taip pat to meto vadovėliuose ir publicistikoje, nekeliama sau tikslo pateikti visa apimantį, išsamų tiriamo objekto vaizdą – dėmesys koncentruojamas ties relevantiniais, tarpukario recepcijos specifika atskleidžiančiais jos aspektais. Straipsnio autorės žvilgsnis yra laužtas per specialią prizmę: Donelaičio biografijos pateikimo būdas, jo kūrinių interpretacija yra traktuojama kaip nepriklausomybės laikotarpiu intensyviai vykusio nacionalinio literatūros kanono formavimo proceso dalis.

Nors Donelaičio kūrybą dar iki nepriklausomybės paskelbimo yra aptarę Jonas Šliūpas, Jonas Mačiulis-Maironis, Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė, Juozas Gabrys-Paršaitis², būtent tarpukario dvidešimtmečių Donelaičio asmuo ir kūryba Lietuvoje sulaukė didžiausio dėmesio. Tai galėtų būti siejama su įvairiomis aplinkybėmis, tačiau svarbiausia jų buvo nepriklausomos Lietuvos švietimo sistemos kūrimasis. XX a. pradžioje Donelaičio pavardė Lietuvoje buvo žinoma, o jo kūryba prieinama tik nedideliam inteligentijos ratui. Situacija kardinaliai pasikeitė susikūrus lietuviškų progimnazijų, gimnazijų ir aukštųjų mokyklų tinklui ir susiformavus lietuvių literatūros dėstymo programoms³. Nors per tarpu-

² [Jonas Šliūpas], *Lietuviszkiejie rasztai ir rasztininkai. Raszliszka perzvalga parengta Lietuvos mylėtojo*, Tiltė: Kasza Baltimorės M. D. L. M. Draugystė, 1890, p. 20–22; Maironis, *Lietuvos istorija su kunigaikščių paveikslais ir žemlapiu ir Lietuvos rašlivos apžvalga*, 3-iasis pataisytas leidimas, Peterburgas: Išleista Lietuvių laikraščio pinigais, 1906, p. 221–226; *Skaitymo knyga mažiems ir dideliems: išrinktieji raštai mūsų raštinkų su jų biografijomis ir paveikslais*, sudarė Juozas Gabrys, Tiltė: E. Jagomastas, 1908, p. 30–31; Sofija Čiurlionienė (Kymantaitė), *Iš mūsų literatūros*, Kaunas: S. Banaičio spaustuvė, 1913, p. 33–42; Juozas Gabrys, *Lietuvių literatūros apžvalga*, d. 2, Kaunas: Šv. Kazimiero draugijos leidinys, 1916, p. 117–130; Sofija Čiurlionienė (Kymantaitė), *Lietuvių literatūros istorijos konspektas*, Voronežas: Kultūros ir švietimo sekcijos leidinys, 1918, p. 23–26.

³ Tiesa, dar iki nepriklausomybės paskelbimo Donelaičio kūriniai buvo įtraukti į pirmųjų lietuviškų gimnazijų lietuvių kalbos dėstymo programas. Mykolo Biržiškos vadovautos Vilniaus lietuvių gimnazijos 1917–1918 mokslo metų programoje Donelaičio kūrybos nagrinėjimas numatytas šeštos klasės lietuvių kalbos dėstymo plane; žr. „Ryto“ *Draugijos Vilniaus Lietuvių Gimnazijos trumpoji programa 1917/1918 mokslo metais*, Vilnius: M. Kuktos spaustuvė, 1918, p. 17. Tų pačių metų „Saulės“ draugijos gimnazijos programoje Donelaičio kūryba atskirai nėra minima, bet vei-

kario dvidešimtmetį mokyklinė aukštesniųjų klasių lietuvių literatūros programa keliskart buvo tobulinta⁴, tačiau Donelaičio pozicija joje išliko nepakitus – nuo pat pradžių jis buvo pateikiamas kaip lietuvių grožinės literatūros pradininkas, kartu ir kaip viena atraminių lietuvių literatūros kanono figūrų, literatūros istoriografijoje ir vadovėliuose apibūdinama klasiko, tautinio epo kūrėjo ir genijaus kategorijomis.

Atitinkamai švietimo poreikiams intensyvėjo ir Donelaičio kūrybos sklaida Lietuvoje. XX a. pradžioje susipažinti su *Metais* tebuvo įmanoma iš XIX a. Mažonoje Lietuvoje, Sankt Peterburge arba JAV pasirodžiusių leidimų, taip pat iš įvairiuose šaltiniuose pateiktų ištraukų. Didžiojoje Lietuvoje pilnus Donelaičio raštus pirmą kartą išleido Jurgis Šlapelis, minint 200-ąsias poeto gimimo metines, t. y. 1914 m. Nors šio leidimo tiražas – 1500 egzempliorių⁵ – atrodo nemažas, bet jo akivaizdžiai pritrūko už keleto metų susikūrus nepriklausomos Lietuvos švietimo sistemai, instituciškai užtikrinusiai *Metų* poziciją lietuvių literatūros kanone. Todėl per nepriklausomybės dvidešimtmetį triskart pasirodė Mykolo Biržiškos parengti mokyklai skirtų rinktinių Donelaičio raštų leidimai (1918, 1921, 1927)⁶, poemos ir pasakėčių ištraukos gausiai cituotos gimnazijoms ir aukštosioms mokykloms skirtuose vadovėliuose, pagaliau

kiausiai nagrinėta septintoje klasėje kartu su XIX a. autorių kūriniais; žr. „Trumpa švietimo Draugijos „Saulės“ gimnazijų laikinoji programa“, in: *Lietuvos mokykla*, Kaunas, 1918, Nr. 12, p. 381.

⁴ Plačiau apie nepriklausomybės laikotarpio pradinių ir aukštesniųjų klasių lietuvių literatūros programas žr. Teresė Bukauskienė, *Lietuvių literatūros mokymo istorija (iki 1940 m.)*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993, p. 50–57.

⁵ *Lietuvos bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba*, t. 3: 1905–1917, kn. 1: *Knygos ir autoriniai smulkieji spaudiniai. A–L*, atsakomoji redaktorė Regina Varnienė, redaktorė-sudarytoja Virginija Savickienė, parengė Ringailė Bagušytė, Violeta Mateikienė, Vaida Pakalniškieienė, Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2006, p. 295.

⁶ Nors pirmuosiuose dviejuose Biržiškos parengtų Donelaičio raštų leidimuose nurodyta, kad poeto tekstus „mokykloms parinko ir paaiškino M. Biržiška“, ketvirtame dešimtmetyje pats rengėjas pripažino, kad su Donelaičio biografija ir kūrybos ypatumais supažindinantis raštų priedas kaip vadovėlis labiau tiko universiteto studentams; žr. [Mykolas Biržiška] M. B-ka, „Duonelaitis“, in: *Lietuviškoji enciklopedija*, t. 7: *Drugiai – Fazmos*, Kaunas: Spaudos fondas, 1939, p. 212.

1940 m. pasirodė Juozo Ambrazevičiaus pagal rankraščius ir kitus šaltinius parengtas pilnas⁷ *Metų* leidimas (pakartotas 1941 m.).

Švietimo poreikiams buvo skirti ir svarbiausi tarpukario donelaitikos darbai: tai Biržiškos parengtas rinktinių poeto raštų priedas (trys leidimai), kuriame išsamiai pristatyta Donelaičio asmenybė ir kūryba, taip pat šiam poetui skirti įvairių autorių literatūros vadovėlių skyriai⁸, literatūros istorijos ir kritikos publikacijos periodinėje (dažniausiai specializuotoje, mokiniams ir mokytojams skirtoje) spaudoje.

Per palyginti trumpą dvidešimties nepriklausomybės metų laikotarpį iš pavienių filologinių studijų objekto Donelaitis virto privalomuoju mokyklinės programos autoriumi, kurio tekstus mintinai deklamavo visi to meto Lietuvos moksleiviai. Vis dėlto anuomet intensyviai vykęs šio poeto kanonizacijos procesas nebuvo toks sklandus, koks galėtų pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Jį apsunkino kultūrinis „kitoniškumas“, kurį Donelaičio kūrybos aiškintojams prisiėjo koku nors būdu pateisinti arba „retušuoti“.

TYRIMŲ APŽVALGA IR METODOLOGINĖ PRIEIGA

Specialiai tarpukario laikotarpio Donelaičio recepcijai ar jo kanonizacijai skirtų literatūrologinių tyrimų nėra. Tačiau neseniai pasirodė dailėtyrininkės Giedrės Jankevičiūtės ir tekstologo Miko Vaicekausko studija

⁷ Pilnu jis vadintinas sąlyginai, mat jame praleistos keturios poemos eilutės; plačiau apie tai žr. Daiva Krištopaitienė, *Kristijono Donelaičio raštų leidimai: tekstologinės problemos*, (ser. *Lietuvių tekstologijos studijos*, I), redakcinė kolegija Ilona Čiužauskaitė, Loretta Jakonytė, Kristina Mačiulytė, Jurgita Ūsaitytė, Mikas Vaicekauskas (vyriausiasis redaktorius), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007, p. 34.

⁸ Vincas Zajančkauskas, *Lietuvių literatūros vadovėlis (1400–1904)*, Vilnius: „Mottus“ spaustuvė, 1924, p. 53–64; 1924–1928 m. išėjo keturi šio vadovėlio leidimai; Zigmantas Kuzmickis, *Lietuvių literatūra*, d. 2: *Senoviniai raštai, bažnytinė literatūra ir Duonelaičio kūryba: Vadovėlis aukštesniosioms mokykloms*, Kaunas: „Sakalo“ bendrovė, 1932, p. 111–180; Motiejus Miškinis, *Lietuvių literatūra*, d. 1, Kaunas: Spaudos fondas, 1939, p. 133–161.

*Visagalė tradicija: Kristijono Donelaičio poemos „Metai“ iliustracijos ir vaizdinis kanonas*⁹, kurioje išsamiai tiriama iliustracijomis perteikiama (ir kartu formuojama) poemos recepcija nuo 1940 m., kai pirmąkart pasirodė specialiai šiam kūrinui sukurtomis iliustracijomis papuoštas *Metų* leidimas, iki šių dienų. Šio straipsnio išėities pozicija artima minėto tyrimo metodologinei nuostatai grožinio teksto reikšmes kildinti ne tiek iš autorinių intencijų, kiek iš konkrečiai bendruomenei būdingų interpretacinių strategijų.

Donelaičio recepcijos pobūdis ir šio poeto pozicija nacionaliniame kanone tarpukario laikotarpiu buvo nulemti kelių veiksnių. Vienas jų yra ligtolinė poeto kūrybos vertinimo tradicija: XIX a. Mažosios Lietuvos filologų ir Adomo Mickevičiaus išsakytas meninės *Metų* vertės pripažinimas vėlesnėms kartoms tapo šio kūrinio prabos ženklu.

Kitas veiksnys – nacionalinio kanono struktūra. Šiame straipsnyje laikomasi pozicijos, kad kanonas yra susitarimu grįstas kultūrinis artefaktas, o jo struktūra paremta konkrečios visuomenės priimtu kultūrinio kapitalo matu. Literatūrinio kanono tyrimams Pierre'o Bourdieu sukurtą kultūrinio kapitalo sąvoką pritaikęs Johnas Guillory siejo ją su švietimo institucijų suformuota lingvistinių ir literatūrinių žinių bei kompetencijų visuma, kuri konkrečios visuomenės yra kotiruojama kaip *geras išsilavinimas*¹⁰. Gimtosios kalbos rašymo ir skaitymo įgūdžiai mokykloje yra lavinami pateikiant mokiniams tam tikrus, specialiai parinktus tekstus. Būtent šie, švietimo institucijų galioje esantys tekstų atrankos ir jų prieinamumo valdymo mechanizmai, pasak Guillory, kaip tik ir nulemia konkretaus meto visuomenei specifiško kultūrinio kapitalo pobūdį.

Guillory akcentavo švietimo institucijų vaidmenį ne tik kanono struktūros formavimo, bet ir konkretaus teksto recepcijos procese. Mokyklinėje programoje, tyrėjo teigimu, yra užkoduotas istorinio teksto

⁹ Giedrė Jankevičiūtė, Mikas Vaicekauskas, *Visagalė tradicija: Kristijono Donelaičio poemos „Metai“ iliustracijos ir vaizdinis kanonas: Studija su Pauliaus V. Subačiaus pratarne*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013.

¹⁰ John Guillory, *Cultural Capital: The Problem of Literary Canon Formation*, Chicago-London: The University of Chicago Press, 1993, p. viii–ix.

specifiškumo subordinavimas kanono tradicijos ideologijai¹¹. Švietimo institucijų galioje esantys tekstų recepcijos valdymo mechanizmai (tokie kaip kūrinio ištraukų atranka, jų pateikimo būdas ir kontekstas) leidžia asimiliuoti net ir tuos tekstus, kurie savyje turi kanono homogeniškumą ardančių reikšmių klodą¹². Tai ypač aktualu kalbant apie istoriškai nutolusių arba kitai konfesinei bendruomenei priskirtinų tekstų recepciją.

Guillory išplėtotą kultūrinio kapitalo koncepcija yra labai paranki tiriant Donelaičio recepciją ir kanonizaciją tarpukario Lietuvoje, mat, kaip jau buvo minėta, šio poeto kūrybos sklaidą anuomet intensyviausiai vykdė švietimo institucijos. Šiame straipsnyje Donelaičio recepcija yra tirama kaip dvidešimt nepriklausomybės metų trukęs šio poeto kūrybos įtvirtinimo nacionaliniame kanone procesas. Daugiausia dėmesio skiriama filologinėms ir pedagoginėms kanonizacijos praktikoms, mat Lietuvos respublikos gyvavimo metais simbolinė Donelaičio asmenybės ir kūrybos reprezentacija – performatyvus literatūros naudojimas švenčių ir įamžinimo kultūroje, įsivaizduojami (dedikacijos) ir materialieji paminklai, minėjimai ir kitos ritualinės literatūros naudojimo formos¹³ – nebuvo intensyviau naudotos. Tiesa, poeto vardu 1919 m. pavadinta viena laikinosios sostinės gatvių, 1925 m. – gatvė Klaipėdoje, tačiau paminklo grožinės lietuvių literatūros pradininkui nebuvo pastatyta (plg. per nepriklausomybės dvidešimtmetį įvairiose Lietuvos vietose iškilo paminklai Simonui Daukantui, Antanui Strazdui, Vincui Kudirkai (jo vardas 1934 m. suteiktas Naumiesčiui), Maironiui (jo atminimas taip pat pagerbtas įsteigiant memorialinį muziejų ir įrengiant mauzoliejų) etc.). Suprantama, kad Donelaičio memorializaciją komplikavo tai, kad su poeto gyvenimu ir kūryba susijusios vietovės plytėjo už Lietuvos respublikos ribų. Kita vertus, rašytojų įamžinimo mastas aptariamam laikotarpiu tiesiogiai koreliavo su jų vaidmeniu tautinio atgimimo procese¹⁴.

¹¹ *Ibid.*, p. 57.

¹² *Ibid.*, p. 63.

¹³ Ilonka Zimmer, *Umland im Kanon: Studien zur Praxis literarischer Kanonisierung im 19. und 20. Jahrhundert*, Frankfurt am Main: Peter Lang, 2009, p. 22.

¹⁴ Tik iškiliausi tautos sąmoningumo žadintojai – Daukantas, Kudirka, Maironis – buvo pagerbti paminkliniais biustais labiausiai ideologiškai įprasmintoje to meto viešojoje erdvėje – Vytauto Didžiojo Karo muziejaus sodelyje.

DONELAITIS – KAIMO GENIJUS IR NACIONALINIO
EPO KŪRĖJAS

Donelaičio kūrybos vertinimo kriterijus ir *Metų* kanonizavimo problematiką tarpukario laikotarpiu vaizdžiai atskleidžia autoritetingiausio anų laikų Lietuvos senosios raštijos ir literatūros tyrėjo Mykolo Biržiškos pozicija. Viena vertus, literatūrologas gausiai vardija kompozicinius ir stilistinius poemos trūkumus (plačiau apie juos kitame skyriuje), kita vertus, pabrėžia išskirtinę poemos reikšmę tautiniam ir socialiniam lietuvių tapatumui¹⁵. Nepriklausomybės laikotarpio recepcijai būdinga *Metus* „skaityti“ bendruomenės saviidentifikacijos kodu:

„Metai“ yra menininko žodis ne tik apie XVIII amžiaus M. Lietuvos būrus, bet ir apie visą lietuvių liaudį, atstovavusią medžiaginei ir dvasinei tautos kultūrai tam tikroje jos istorijos epochoje, kada liaudis ir tauta kiekybiniu atžvilgiu buvo tolygios sąvokos. Šia prasme „Metai“ yra *menininko žodis apie lietuvių tautą*.¹⁶

Tautinę valstybę steigiančiai tarpukario lietuvių bendruomenei reikėjo tautinio epo, kuriame tarsi veidrodyje galėtų atrasti save. *Metai* buvo pajėgūs atlikti nacionalinio epo vaidmenį, nes pagrindiniai poemos herojai – lietuvininkai būrai – atitiko etnolingvistinio ir etnokultūrinio sandų sampyna grįstą tarpukario lietuvių savivoką (perteikiamą lakia fraze „lietuviai – artojų tauta“). Todėl ir poemos recepcijos akcentais nepriklausomybės laikotarpiu tapo žemės darbų poetizavimas, valstietiškojo etoso aukštinimas, kaimo žmogaus vienovė su gamta. Analogiškos išvados tirdami Vytauto Kazimiero Jonyno iliustracijas priėjo ir Jankevičiūtė su Vaicekausku. Jie teigė, kad dailininko amžininkų recepciją vizualiai perteikiančiuose

¹⁵ „Visos tačiau šios netobulybės kad ir silpnina kūrinio vertę, bet jos toli gražu neįstengia atsverti, nuslėgti to sveiko išpūdžio ir malonaus patenkinimo, kurio gauna iš „Metų“ mūsų visuomeninis bei tautinis būdas ir grožio jausmas“ (Mykolas Biržiška, *Duonelaičio gyvenimas ir raštai su kalbos paaiškinimais: Priedėlis prie Duonelaičio raštų ištraukų mokyklos reikalui*, Vilnius: Martyno Kuktos spaustuvė, 1918, p. 164–165).

¹⁶ Motiejus Miškinis, *op. cit.*, p. 161.

raižiniuose akcentuojama valstietiška kultūra ir jos nulemtas artimas žmogaus ryšys su gamta kaip esminiai etninės tapatybės dėmenys¹⁷.

Su nepriklausomybės laikų nacionalinės savimonės specifika sietinas ir valstietiškosios Donelaičio kilmės akcentavimas. Privalomuoju poeto biografijos motyvu tapo pasakojimai apie mokyklos metais jo patirtą skurdą, nepamirštant paminėti, kad kartą būsimasis klasikas nualpo iš bado. Tai turėjo paversti jį artimesnį, suprantamesnį iš valstiečių kilusiai ir „vargo mokyklos“ laikus gerai tebeatmenančiai tarpukario lietuvių bendruomenei. Nepriklausomybės laikotarpiu, kitaip negu šiandien, nebuvo teikiama reikšmės faktui, kad Donelaitis mokėsi viename intelektualinių savojo meto Europos židinių. Tarpukario Donelaitis – tai *kaimo genijus* (taip jį yra pavadinęs Biržiška)¹⁸. Šis apibūdinimas taikliai atspindi nepriklausomybės laikotarpiui būdingą požiūrį į Donelaičio kūrybą kaip itin savitą, iš prigimtinės lietuvių valstietiškosios kultūros išaugusį kūrybinį fenomeną. Tiek Donelaičio biografijos, tiek kūrybos interpretacijai tarpukariu būdingas polinkis menkinti vokiečių kultūros poveikį poetui. Dauguma autorių gynė *Metų* poemos originalumą, kategoriškai atmesdami ir bet kokių užsienio kūrinių įtakos galimybę, išimtį darydami tik Antikos klasikams.

Lietuviškąją Donelaičio tapatybę siekta išryškinti ir poeto pavardės rašyba. Kitaip negu Prūsijoje, kur ji buvo rašoma XVIII a. dokumentuose užfiksuota forma (Donaleitis, Donalitus), Lietuvoje ji rašyta su dvibalse „uo“ šaknyje – Duonelaitis. Ši pavardės forma grįsta XIX a. viduryje Augusto Schleicherio iškelta hipoteze, esą Donelaičio pavardė kilusi iš žodžio „duonėlė“¹⁹. Ši, Prūsijoje neprigijusi versija susilaukė pritarimo Lietuvoje. Nuo pirmosios lietuvių literatūros istorijos (Jono Šliūpo *Lietuviškųjų raštų ir raštininkų*, 1890) lietuviškojoje donelaitikoje įsigalėjo pavardės forma su dvibalsiu „uo“. Ji buvo vartojama visuose iki 1940 m.

¹⁷ Giedrė Jankevičiūtė, Mikas Vaicekuskas, *op. cit.*, p. 47.

¹⁸ Mykolas Biržiška, *Mūsų raštų istorija*, d. 1: *Ligi 1864 m.*, 2-asis leidimas, Kaunas: Švietimo ministerijos knygų leidimo komisijos leidinys, 1925, p. 36.

¹⁹ Augustas Schleicheris, „[Apie K. Donelaičio raštus]“, in: *Iš vokiškųjų raštų apie Kristijoną Donelaitį*, parengė Leonas Gineitis, (ser. *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 13), redakcinė komisija Liucija Citavičiūtė, Pietro U. Dini, Juozas Girdzijauskas, Albinas Jovaišas, Darius Kuolys, Sigitas Narbutas, Dainora Pociūtė-Abukevičienė, Mikas Vaicekuskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002, p. 43.

Lietuvoje pasirodžiusių Donelaičio raštų leidimuose, vadovėliuose, taip pat įrašyta *Lietuviškojoje enciklopedijoje* ir vienos pagrindinių laikinosios sostinės gatvių pavadinimo lentelėje.

Ne visi Lietuvoje pritarė tokiam XVIII a. dokumentuose užfiksuotos rašytojo pavardės „atlietuvinimui“. Šlapelis savo parengtų Donelaičio raštų leidimo (1914) pratarinėje užsimena, kad Jono Jablonskio nuomone Donelaičio pavardė turinti būti rašoma su balse *o*, tačiau pats Šlapelis antraštėje vartoja formą su *uo* – *Kristijono Duonelaičio raštai*²⁰. Mokslinė diskusija dėl poeto pavardės rašybos prasidėjo 1935 m., kai Vytauto Didžiojo universiteto žurnale *Archivum Philologicum* pasirodė istoriko Augustino Janulaičio ir kalbininko Antano Salio publikacijos, kuriose pasiremiami archyviniais duomenimis ir lingvistiniais argumentais jie įrodė Schleicherio iškeltos hipotezės nepagrįstumą. Salys poeto pavardę siejo su pajūrio Žemaitijoje sutinkama panašia forma *Donēla*, kilusia iš *Donys* ir esančia krikštavardinės kilmės, t. y. kilusia iš gudiško vardo *Данисъ*, kuris savo ruožtu yra mažybinė forma iš *Евдоким*²¹. Jei mėgintume atsakyti į klausimą, kodėl į šiuos kalbininko argumentus neatsižvelgė nei Biržiška (jo dėka *Duonelaičio* forma įsiteisino *Lietuviškojoje enciklopedijoje*, 1939), nei gimnazijoms skirto vadovėlio autorius Motiejus Miškinis (vadovėlis pasirodė 1939 m.), pavardės rašymo tradicijos inercija atrodytų esąs nepakankamas argumentas. Minėtų literatūrologų nenorą pripažinti slaviškos poeto pavardės kilmės faktą galėtų paaiškinti tarpukario lietuvių kultūriniam elitui būdingas polinkis gryninti savo pačių, taip pat lietuvių paveldo etninį homogeniškumą, be kita ko, pasireiškęs plačiai paplitusia pavardžių lietuvinimo praktika atmetant lenkiškas priesagas²².

²⁰ [Kristijonas Donelaitis], *Kristijono Duonelaičio raštai: 1714–1914. 200 metų sukaktuvėms nuo autoriaus gimimo paminėti*, Pagal Rėzos, Šleicherio ir Neselmano sutaisė Jurgis Šlapelis, penktas išleidimas, Vilnius: Marijos Piaseckaitės-Šlapelienės knygyno leidinys, 1914.

²¹ Antanas Salys, „Dar dėl Donelaičio pavardės“, in: *Archivum Philologicum*, Kaunas, 1935, kn. V, p. 214–215.

²² Tarpukario lietuvių literatūros istoriografijoje rasime ir daugiau rašytojų pavardžių „atlietuvinimo“ atvejų, pavyzdžiui, Ksavero Bohušo (Franciszek Ksawery Michał Bohusz) transformavimą į Baužą.

Pagaliau, 1940 m. pasirodžius Ambrazevičiaus parengtam reprezentaciniam *Metų* leidimui, Lietuvoje įsigalėjo poeto pavardės forma su balse *o* šaknyje. Tačiau išėivijoje Biržiška net ir šeštame dešimtmetyje Donelaičio pavardę nuosekliai teberašė su dvibalsiu *uo*.

METŲ KANONIZACIJOS TRIKDŽIAI

Integruojant Donelaičio kūrybą į nacionalinį kanoną, reikėjo surasti būdų, kaip įveikti kultūrinio kapitalo mato neatitinkančią jos specifiką. Guillory įvesta kultūrinio kapitalo sąvoka turi dvi turinio plotmes – simbolinę ir lingvistinę. Pirmoji susijusi su konkretaus autoriaus kūrybos išmanymu, kuris tam tikros kultūrinės bendruomenės nariui suteikia teisę vadintis išsilavinusiu asmeniu. Antroji susijusi su kalbine raiška: konkretaus rašytojo kūryboje vartojama kalba tam tikros kultūrinės bendruomenės prisiimama kaip lingvistinė vertybė, kaip kapitalas, kurio valdymas įrodo asmens kultūrinės kompetencijas (Guillory pateikia *Standard English* pavyzdį)²³.

Sklandų *Metų* kanonizavimo mechanizmą trikdė liaudiška *Metų* kalbos maniera, XX a. pradžioje vargiai galėjusi būti laikoma kanoniniu meninės kalbos pavyzdžiu. Ne tik todėl, kad XVIII a. lietuvininkų tarmybes ir skolinius teko versti į bendrinę lietuvių kalbą (visi tarpukario leidimai turėjo žodynėlius), bet pirmiausia todėl, kad joje vartojami šnekamajai liaudies kalbai būdingi šiurkštūs posakiai neatitiko anuomet meniniam tekstui keliamų estetinių kriterijų, paties literatūriškumo sampratos. Tą liudija 1906 m. „Trumpoje lietuvių rašliavos apžvalgoje“ Jono Mačiulio-Maironio išsakyti priekaištai Donelaičiui, esą šis dėl noro įtikti būriškam skoniui nusižengė estetikos normoms:

norėdamas būti populiarišku ir stengdamasis prisitaikinti prie kaimiečių nuomonės ir būdo, [Donelaitis] tankiai apsilenkia su estetiška pajauta ir per daug žemai nusileidžia, vartodamas net triviališkus sakinius.

²³ John Guillory, *op. cit.*, p. ix.

Žinoma, poetą gali maždaug nuteisinti noras nupiešti gyvą anos gady-
nės Lietuvį, baudžiavoje vargstantį, jo gyvenimą, būdą, nuomones ir
net pačią kalbą; *bet visgi poeta turi atminti, jog ne nuo kaimiečių būrų
jam pridera mokintis estetiškos uoslės*. Todėl norint Donelaičio poemą
paduoti platesnei visuomenei į rankas skaityti, reiktų nekurias vietas
spausdinant apleisti, paženklinus jas žvaigždėmis ar apkeitus švelnes-
niais sakiniiais.²⁴ [Čia ir toliau kursyvas citatose mano, – V. Š.]

Mokyklinių Donelaičio raštų rengėjo Biržiškos estetinės pažiūros vi-
siškai sutapo su Maironio pozicija²⁵, todėl visą nepriklausomybės laiko-
tarpį *Metai* skaitytojams buvo pateikiami ne ištisiniu tekstu, bet ištrau-
komis, o poemoje pasitaikanti obsceniška leksika koreguota parenkant
švelnesnius atitikmenis. Šios, nuo Martyno Liudviko Rėzos laikų besitę-
siančios, obsceniškosios *Metų* leksikos ir frazeologijos kupiūravimo bei
koregavimo tradicijos²⁶ tarpukariu nuosekliai laikytasi ne tik rengiant
mokyklinius raštus, bet ir ruošiant reprezentacinį *Metų* leidimą 1940 m.

Vis dėlto sparčiai demokratėjančioje nepriklausomoje Lietuvoje ne-
truko pasigirsti ir šią leidybinę praktiką kritikuojančių balsų. Pirmajame
Keturių vėjų žurnalo numeryje Kazys Binkis negailestingai išjuokė Bir-
žiškos siekius nuglaistyti būriškai rupią *Metų* kalbą:

štai [...] Prūsų lietuvininkas, a. a. pastorius Kristijonas, kaip nusidėjo
prieš Poną Dievą ir prieš savo motiną tėvynę, vartodamas dideliai nepa-
dorius žodžius ir vaizdus savo raštuose, kurių ne tik gimnazistėms, bet
ir gimnazistams negalima, kad klausytųs.

²⁴ Maironis, „Trumpa lietuvių rašliavos apžvalga“, in: Maironis, *Raštai*, t. 3, kn. 2: *Lie-
tuvos praeitis. Trumpa visuotinės literatūros istorija. Apsakymai apie Lietuvos praeigą.
Straipsniai apie visuomenę ir literatūrą*, sudarė Irena Slavinskaitė, redakcinė komisija
Justinas Marcinkevičius (pirmininkas), Vitas Arėška, Vanda Zaborskaitė, Vilnius:
Vaga, 1992, p. 711–712.

²⁵ „Būrų kalba dažnai esti per daug stačiokiška; tas kalbos ypatybės išlaikęs, dainius,
berods, atitiko tikrumą, bet skaitytojo ausį jis ne kartą jomis žeidžia. [...] Šitokios
vietos mūsų leidinyje yra apleistos arba sušvelnintos“ (Mykolas Biržiška, *Donelai-
čio gyvenimas ir raštai su kalbos paaiškinimais*, p. 74).

²⁶ Plačiau apie tai žr. Daiva Krištopaitienė, *op. cit.*, p. 33–34, 143–144.

Ir per tai kiek vargo turėjo profesorius M. Biržiška, kolei tuos viršmėnėtus dideliai nepadorius žodžius iš jo raštų išrankiojo. Juk žodžiai iš poemos – tai ne blusos iš kaldros rankioti.²⁷

Šis Binkio atkirtis estetinei senosios literatūros cenzūrai išreiškė protestą prieš bandymus pažaboti, iškreipti ne tik Donelaičio kūrybos, bet ir pačios liaudies kultūros prigimtį, jos autentiškumą, gyvastingumą aukojant klasikinės aukštosios kultūros estetinėms normoms. Taigi lietė ne tik poetinę kalbą, bet ir pasaulėžiūrinės nuostatos, mat buvo paremtas įsitikinimu, kad valstiečio mentalitetas, jo emocijų raiškos registras turįs teisę reikštis autentiškomis formomis, neredukuotu ir necenzūruotu pavidalu.

Kanonizacijos trikdžių tarpukariu kėlė ne tik Donelaičio kūrybos, bet ir kai kurie jo biografijos aspektai. Pavyzdžiui, įvairių aiškinimų sulaukęs faktas, kad Donelaitis nepasirūpino savo poemos publikavimu. Dalis tarpukario literatūrologų vis dar buvo linkę literatūros tekstus vertinti pagal jų poveikį kalbiniam ir tautiniam lietuvių sąmoningėjimui. Todėl faktas, kad Donelaičiui gyvam esant jo kūryba tebuvo skaitoma siaurame bičiulių rate, kitaip tariant, nedarė poveikio lietuvininkų tautiniam sąmoningėjimui, silpnino jos pozicijas nacionaliniame kanone. Ryškiausia tokio vertinimo pavyzdį randame Juozo Tumo-Vaižganto straipsnyje „Lietuvių gyvybės pulsavimai literatūroje“ (1923). Jame autorius daro išvadą, kad su praktiniu liaudies švietimu tiesiogiai nesusiję XVIII a. Mažosios Lietuvos kalbininkų veikalai su Donelaičio kūryba kartu sudėjęs lietuvių kultūrai davė mažiau naudos negu tuo pat metu Didžiojoje Lietuvoje aktyviai leisti ir platinti lietuviški religiniai raštai (tokie kaip Mykolo Olševskio *Broma atverta ing viečnastj*, Bonaventūro *Žyvas pona mūsų Jėzuso Christuso*)²⁸,

²⁷ Kazys Binkis, „Laiškas apie gegnes, spalius, vėjus, poeziją, poetus ir kitokius daiktus“, in: *Keturi vėjai*, Kaunas, 1924, Nr. 1, p. 62–63; cit. iš: Kazys Binkis, *Raštai*, t. 5: *Literatūros kritika, publicistika*, sudarė Adolfas Juršėnas, Vilnius: Lumen, 2004, p. 5–7.

²⁸ Tumas čia veikiausiai bus įvėlęs klaidą, mat Bonaventūro (tikr. Giovanni di Fidenza) knygos antraštės vertimas yra *Žyvas pona yr Dieva musu Jezusa Christusa* (1759), o Tumo minimo leidinio *Žyvas pona musu Jezusa Christusa* (1779) autorius, kaip manoma, buvęs Simonas Jakštavičius; žr. *Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba*, t. 1: *1547–1861*, sudarė Eleonora Binkytė, Teodoras Čyžas, Dalia Gargasaitė, Albinas Jovaišas, Danutė Juodelienė, Genovaitė Juodpalytė, Nijolė

maldaknygė *Aukso altorius*). Būtent pastarųjų dėka, Tumo teigimu, lietuviai valstiečiai pramokę skaityti – ir tai buvęs didžiausias XVIII a. lietuvių kultūros laimėjimas. Tiesa, Tumas pripažįsta, kad

[Lietuviškai tautiškosios idėjos [minėtuose Didžiojoje Lietuvoje pasirodžiusiuose leidiniuose] nebuvo. Bet jos nebuvo ir aukštai moksliškuose Prūsų veikaluose. Prūsai lietuvių kalbą nagrinėjo grynajam mokslui, kaip kokį archeologijos dalyką, ne vartojimui. Ir jų gramatikų mokymui niekas Prūsuoje nevariojo. [...] *Bespalvis tautybės atžvilgiu* palieka ir garsiausias Prūsų lietuvių poetas Kr. Duonelaitis. Jo nebuvo rašyta ad usum, greičiau, [...], per curiositatem; [...] Taigi tautinės idėjinės įtakos turėti negalėjo į plačiąją liaudį. [...] Štai kaip išeina, jog menkesnis raštas kultūros istorijoje esti giliau išvaręs vagą neg prašmatnesnis.²⁹

Ne tik Tumo svarstymuose, bet ir gimnazijoms skirtame Vinco Zajančkausko vadovėlyje Donelaičio reikšmė lietuvių kultūrai vertinta nuolaidos sakiniu: „Nors Duonelaitis yra didžiausias mūsų dainius, nors jo raštai užima labai svarbią vietą mūsų literatūroje, tačiau nebuvo jam lemta sukelti tautinio ir kultūrinio judėjimo lietuvių tautoje“³⁰.

Kita vertus, vadovėlių autoriai – jau minėtas Zajančkauskas, taip pat Miškinis – ieškojo Donelaitį pateisinančių aplinkybių. Antai buvo teigiama, kad *Metus* paviešinęs poetas būtų pakliuvęs valdžios nemalonėn ar net pasodintas kalėjiman dėl aštrios dvarininkų kritikos³¹. Miškinis netgi formulavo toli siekiančią išvadą, esą ir nedorėlių būrų paveikslai poemoje atsiradę tik sąmoningai bandant užmaskuoti itin negatyvų ponų, kartu ir

Kišūnienė, Aurelija Rabačiauskaitė, Juozas Rimantas, Marcelinas Ročka, Juozas Tumelis, Antanas Ulpis, redakcinė kolegija Kostas Doveika, Juozas Marcinkevičius, Marcelinas Ročka, Eusiejus Rozauskas, Romas Šarmaitis, Stasys Tomonis, Jurgis Tornau, Antanas Ulpis, Stefanija Užkuraitė, Antanas Venclova (pirmininkas), Levas Vladimirovas, Vilnius: Mintis, Lietuvos TSR Ministrų Tarybos Valstybinis spaudos komitetas, Lietuvos TSR Knygų rūmai, 1969, p. 55–56, 146–147.

²⁹ Vaižgantas, *Raštai*, t. 15: *Literatūros istorija, 1899–1929*, parengė Eglė Bielskytė, Eligijus Daugnora, vyriausiasis redaktorius Vytautas Vanagas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 21.

³⁰ Vincas Zajančkauskas, *op. cit.*, p. 62.

³¹ *Ibid.*, p. 56; Motiejus Miškinis, *op. cit.*, p. 134–135.

pačios baudžiavos vertinimą³². Donelaičio kaip būrų užtarėjo vaidmens akcentavimas tiek kuriant biografinį poeto portretą, tiek interpretuojant *Metus* laikytinas dėsninga lietuvių istorinės atminties apraiška, mat valsietiškašias šaknis kaip tautinio tapatumo pagrindą iškėlusios tarpukario visuomenės kultūrinėje sąmonėje skaudžiai tebetvinkčiojo keturis amžius trukusios baudžiavos palikta kolektyvinės traumos žaizda.

Metų kaip nacionalinio epo statusą kiek komplikavo protestantiškosios pasaulėžiūros specifika. XVIII a. liuteronų dvasininkų požiūrį į pasaulietinius pasilinksminimus perteikianti *svodbos* scena, kurioje užstalės dainos lyginamos su kiaulių žviegimu, prasilenkė su nepriklausomos Lietuvos kultūrinių verčių sistema. Nors Donelaitis minėtoje scenoje smerkia girtų būrų traukiamas nešvankias dainas, bet koks kritinis pasisakymas apie liaudies kūrybą buvo nepriimtinas tarpukario lietuvių visuomenei, kurioje liaudies daina laikyta tobuliausia tautos dvasios išraiška, kaip aukščiausios estetiškos vertės kriterijus taikyta ir profesionaliajai kūrybai³³. Tautosaka užėmė svarbią vietą mokyklinėje lietuvių literatūros programoje, sakinės ir dainuojamosios liaudies kūrybos tekstai dominavo žemesniųjų klasių lietuvių kalbos vadovėliuose ir skaitiniuose. Vertybinį nacionalinio kanono integralumą pažeidžiantį vestuvinio vaišių folkloro menkinimą Donelaičio kūryboje vadovėlių autoriams prisiėjo teisinti kultūrologiniais komentarais³⁴.

³² „Duonelaitis, kuris visame veikale vieną padorų poną tepaminėjo, o apie kitus atsiliepė kaip apie didžiausius nedorėlius, jau tuo pačiu, kad ir nesąmoningai, pasmerkė ir baudžiavos instituciją. Nuo čia jau nebetoli ir ligi sąmoningo jos pasmerkimo. Pagaliau, kai kurios „Metų“ vietos leidžia spėlioti, kad Duonelaitis ir tyčia užmaskavo tūlas savo mintis: kad pastabos, prieš ponus nukreiptos, per daug akių nebadytų, nepašykštėjo atmiešti jų kitomis, būrams taikomomis“ (Motiejus Miškinis, *op. cit.*, p. 147–148).

³³ Nepriklausomybės laikotarpiu folkloristika Lietuvoje dar tik formavosi kaip savarankiška mokslo disciplina, o to meto visuomenei būdingas idealizuojantis požiūris į tautosaką blokavo „nepatrauklių“ jos bruožų atskleidimą. Antai 1935 m. kilo viešas skandalas dėl Vinco Krėvės išleistų *Patarlių ir priežodžių* pirmojo tomo, kurį dėl necenzūrinės leksikos konfiskavo Kauno miesto komendantas; žr. Vilma Daugirdaitė, „Folkloristika nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940): istorijos metmenys“, in: *Tautosakos darbai*, Vilnius, 2015, t. L, p. 32.

³⁴ „Senos žmonių dainos, susijusios su senais jų papročiais, rodos, turėjo nusipelnyti didesnės Duonelaičio pagarbos, [...] tačiau poetas atsiliepia apie jas su panieka, smerkia kaip nepadorų dalyką, nors gal per daug į jas ir nesigilina. Šiuo atžvilgiu jis

Nepaisant išvardytų Donelaičio kanonizacijos trikdžių, nepriklausomybės laikotarpio donelaitikos retorikos kaita liudija, kad per tarpukario dvidešimtmetį ženkliai išaugo Donelaičio kūrybos kaip kultūrinio kapitalo vertė. Trečio dešimtmečio pradžioje būdavo minimi tokie *Metų* trūkumai kaip skaitytojo ausį režianti perdėm stačiokiška būrų kalba, taip pat kompozicinio poemos rišlumo stoka, o štai 1939 m. pasirodžiusiam Miškinio vadovėlyje vardijami kone išimtinai Donelaičio kūrybos privalumai. Antai Maironio, Biržiškos, Zajančkausko priekaištus dėl svetimybių užterštos ir perdėm natūralistinės *Metų* kalbos Miškinis atrėmė argumentu, kad Donelaitis pirmasis gyvajai liaudies kalbai atvėrė kelią į literatūrą³⁵.

Manytina, kad *Metų* poetinės kalbos natūralizavimąsi tarpukario lietuvių kultūroje lėmė du svarbiausi veiksniai. Pirma, XX a. trečiame dešimtmetyje į lietuvių literatūros lauką įsiveržus avangardinėms srovėms, buvo iš pagrindų išklabinas XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje susiformavęs estetinis kanonas. Formuluodamas keturvėjininkų estetinę programą, Binkis radikaliai atmetė Maironio nugludintą aukštąjį poetinės kalbos registrą, jaunosius savo sekėjus ragindamas grįžti prie lietuviškos dvasiškai išreiškiančios liaudiškosios – Donelaičio, Strazdo, Motiejaus Valančiaus – literatūrinės tradicijos, kūrybiniam atsinaujinimui naudoti „nekultivuotos“ liaudies kalbos resursus³⁶.

Kitas svarbus Donelaičio kūrybos įsitvirtinimo tarpukario literatūros kanone veiksnys buvo intensyvi jos sklaida, ypač per švietimo institucijas (mokyklinė programa, vadovėliai, pamokos, mokyklos reikmėms skirti rinktinių raštų leidimai, pedagoginė periodinė spauda). Jaunajai, lietuviškas gimnazijas baigusiujų kartai Donelaičio kūryba jau turėjo būti tapusi kultūrinės savasties dalimi. Be kita ko tą liudija ir *Metų* parodijavimas. 1932 m. paskelbtoje parodijoje „Duonelaitiški būrai Lietuvos mokykloj krizio metais“ Antanas Miškinis demonstruoja tobulai

nesiskyrė nuo kitų M. Lietuvos protestantų kunigų, kurie tikintiesiems nepripažino teisės kitaip leisti laisvą nuo darbo laiką, kaip tik skaitant dvasinio turinio knygas arba giedant šventas giesmes“ (Motiejus Miškinis, *op. cit.*, p. 149); Mykolas Biržiška, *Duonelaičio gyvenimas ir raštai su kalbos paaiškinimais*, p. 74.

³⁵ Motiejus Miškinis, *op. cit.*, p. 154.

³⁶ Kazys Binkis, *op. cit.*, p. 5–7.

įvaldytą *Metų* poetinę kalbą, būdingus stilistikos ir sintaksės bruožus³⁷. Įvairaus lygmens literatūros pakartojimai, tokie kaip parodijos arba intertekstinės aliuzijos, kanono tyrimuose traktuojami kaip kanonizaciją įgalinantys, užtikrinantys ir reguliuojantys faktoriai³⁸. Šia prasme svarbiausiu Donelaičio kūrybos *pakartojimu* tarpukariu laikytinas Binkio eilėraštis „Duonelaitiškas“ (1923) ir visas rinkinys *100 pavasarių*, kurio antrasis leidimas 1926 m. papildytas priešdėline antrašte – *100 pavasarių, arba Pavasario linksmybės ir sielvartai ir kiti apdūmojimai šio metų laiko nuotakai pritaikinti ir bent kiek naujoviškai parašyti per Kazimierą Binkį*.

IŠVADOS

Valstybingumą atkūrusioje Lietuvoje intensyvią Donelaičio kūrybos sklaidą ir recepciją paskatino poeto įtraukimas į gimnazijos ir aukštosios mokyklos lietuvių literatūros dėstymo programą. Nacionalinį kanoną konstruojantiems XX a. pirmos pusės literatūrologams *Metai* buvo parankūs kaip stokojamo nacionalinio epo ekvivalentas, ir būtent šia linkme krypo aptariamo laikotarpio poemos recepcija.

Metų pozicija nacionaliniame kanone buvo įtvirtinama jos recepcijoje akcentuojant tarpukario lietuvių savimonę bei istorinę atmintį atitinančius poeto biografijos ir kūrybos aspektus: lietuvybę, valstietiškąjį

³⁷ [Antanas Miškinis] J. Žadavainis, „Duonelaitiški būrai Lietuvos mokykloj krizio metais“, in: *Šviesos keliai*, Kaunas, 1932, Nr. 10, p. 626–629. Straipsnyje sąmoningai akcentuojama nepriklausomybės augintinių generacija, gimnazijas ir universitetą baigusi jau tarpukario Lietuvoje. Kartų skirtumus galime matyti lygindami Miškino parodiją su dvidešimčia metų už jį vyresnio kalbininko Juozo Balčikonio sukurtą poema *Perkūnas šunų karalystėje* (*Lietuvis*, Kaunas, 1927-04-08, Nr. 78, p. 2–3). Nors joje irgi pretenduojama į Donelaičio parodijavimą, jo stilistikos pėdsakų čia beveik nėra, poemoje akivaizdžiai justai ne *Metų*, o antikinė hegzametrisinio epo tradicija. Manytina, kad tam įtakos galėjo turėti aplinkybė, kad Balčikonis ugdėsi carinės švietimo sistemos laikais, todėl Donelaičio poetinė kalba nebuvo įaugusi į jo kultūrinę sąmonę tokiu mastu kaip ją buvo įvaldęs Biržiškos mokinys Miškinis.

³⁸ Ilonka Zimmer, *op. cit.*, p. 20–21.

etosą, žmogaus ir gamtos vienovę bei antibaudžiavinę nuostatą. Lietuviška valstietiškoji Donelaičio ir jo kūrybos savastis buvo gryninama kvestionuojant tiek vokiečių kultūros, tiek poeto amžininkų sukurtų literatūros tekstų įtakos galimybę ir „atlietuvinant“ klasiko pavardės rašybą (Duonelaitis).

Tarpukariu intensyviai vykusį Donelaičio kūrybos kanonizacijos procesą apsunkino nacionalinio kanono homogeniškumą ardantys *Metų* ir jų autoriaus biografijos bruožai, kuriuos Donelaičio kūrybos aiškintojams prisiejo kokių nors būdu pateisinti arba „retušuoti“. Daugiausia keblumų kėlė XX a. pradžios estetinį kanoną pažeidžianti obsceniška poemos leksika. Pastarasis Donelaičio kanonizacijos trikdys buvo apėinamas tarpukario laikotarpio *Metų* leidimuose pateikiant atitinkamai kupiūruotą ir adaptuotą poemos tekstą. Liaudies švietimą ir tautinio sąmoningumo žadinimą svarbiu literatūros kūrinio vertės kriterijumi laikęs Tumas kritiškai vertino faktą, kad Donelaitis nepasirūpino savo kūrybos viešinimu. *Metų* kaip tautinio epo statusą komplikavo XVIII a. liuteronybei būdingas neigiamas požiūris į pasaulietines liaudies dainas.

Tiek dėl intensyvios sklaidos, tiek dėl Donelaičio kūrybos kanonizavimui palankių literatūros modernizacijos procesų per nepriklausomybės dvidešimtmetį *Metų* kultūrinio kapitalo vertė pastebimai išaugo. Tai be kita ko liudija ir aptariamam laikotarpiu pasirodžiusios literatūrinės Donelaičio kūrybos reminiscencijos ir parodijos.

DONELAITIS IN THE INTERWAR PERIOD

Summary

The paper addresses the reception of Kristijonas Donelaitis's work in the 1920s and 1930s as part of the process of intensive formation of the national literary canon in the period of independent Lithuania. The author has chosen as a methodological approach of her research the conception of cultural capital developed by the sociologist of literature John Guillory who emphasised the importance of educational institutions in the process of formation of the literary canon.

Speaking about the reception of *The Seasons* (*Metai*) in the independence period, the author stresses the aspects of the content of the poem correlating with Lithuanian self-consciousness and historical memory in the interwar period, such as the poeticising of agricultural works, the advancement of the peasant ethos, the unity of rural people and nature, and the critique of serfdom. The emphasis on Donelaitis's peasant origins and the allegedly "re-Lithuanianised" spelling of the poet's name (Duonelaitis) should be related with the specific features of national consciousness of the independence period.

The smooth mechanism of the canonisation of *The Seasons* was hindered by coarse sayings typical of informal spoken language, and that is why during the entire period of independence the poem was only presented in excerpts in school textbooks and readers, and the supposedly obscene vocabulary was replaced by softer equivalents. Some aspects of Donelaitis's biography, e.g. the fact that he did not care to publish his own works, were not instrumental in his canonisation.

The changes in the rhetoric of Donelaitis's studies in the independence period show that the value of Donelaitis's work as cultural capital grew during the twenty-year interwar period. It is thought that this process was encouraged by both the intense promotion of the poet's work through educational institutions and the processes of culture modernisation that liberated the aesthetic canon.

LIETUVOS LIUTERONŲ BAŽNYČIOS INICIJUOTOS DISKUSIJOS DĖL KRISTIJONO DONELAIČIO PORTRETO 1964 M. SPAUDOJE

DARIUS PETKŪNAS

Anotacija. Straipsnyje aprašomos Lietuvos Liuteronų Bažnyčios pastangos pristatyti visuomenei pirmąjį žinomą Kristijono Donelaičio portretą, publikuotą 1932 m. liuteronų laikraštyje *Srovė*. 1964 m. žurnale *Švyturys* ir laikraštyje *Literatūra ir menas* jį atspausdinę žurnalistai portretą pristatė kaip galimai autentišką. Vėliau paaiškėjo, kad portretas tėra tik geranoriškas dailininko Petro Kalpoko šaržas. Šio straipsnio autorius daro prielaidą, kad Kalpoko „žemaičio veido“ Donelaitis galėjo įtakoti vėlesnę poeto portreto ikonografiją.

DONELAIČIO PORTRETAS 1964 M. LIETUVOS SPAUDOJE

Švenčiant Kristijono Donelaičio 250-ąsias gimimo metines, Lietuvos spaudoje buvo publikuotas ypatingas jo portretas, kurį straipsnių autoriai įvardijo kaip galimai „autentišką“. Jame poetas buvo pavaizduotas „stipraus žvilgsnio, aukšta kakta, skusta barzda, bet su žandenomis“¹.

¹ Juozas Rimantas, „Užmirštas bandymas atkurti Kristijono Donelaičio portretą“, in: *Švyturys*, Vilnius, 1964, Nr. 23, p. 12.

1. Kristijonas Donelaitis (iš: *Srovė*, 1932, Nr. 6, p. 2)

Jis buvo apsirengęs Rytų Prūsijos liuteronų kunigo juoda sutana, vadinama *talaru*, virš kurios buvo balta apykaklė su dvejomis pailgomis balto audinio juostelėmis – *befchenu*. Juostelės kabėjo liuteronų dvasininkui neįprastu būdu – jos nebuvo perskirtos 30 laipsnių kampų, bet dengė viena kitą. Poeto plaukai buvo sušukuoti į viršų liuteronų pietistams būdingu stiliumi, tačiau nebuvo perskirti per vidurį, kas pietistams reikštų nuolankumą, o pasvirę į kairę. Tokią šukuoseną XIX–XX a. liuteronų pietistai vertindavo kritiškai: „Užlaikyti plaukus „kreivai“ reiškia ne surinkimo žmogų, reiškia tokį, kurs eina su šiuo svietu kartu“².

Pirmasis 1964 m. šį paveikslą publikavo Juozas Rimantas *Švyturysje*. Straipsnyje „Užmirštas bandymas atkurti Kristijono Donelaičio portretą“ jis pranešė, kad to „unikalaus“ paveikslo autoriaus pavardės niekas neatsimena. Žinoma tik tiek, kad 1932 m. jis buvo maždaug 40–50 metų amžiaus. Tuomet portretą publikavę asmenys tvirtino, kad tai buvo „piešimo mokytojas, kilęs iš pietryčių Lietuvos, gal iš Kudirkos Naumiesčio ar Vištyčio“. Tas mokytojas pasakojo, kad „prieš [P]irmąjį pasaulinį karą buvo nuvykęs į Tolminkiemį ir ten rinkęs žinias apie Donelaitį iš vietinių

² J, „Lietuvos Ev. kunigo tipo bruožai“, in: *Pagalba*, Klaipėda, 1931, Nr. 7, p. 221.

senų žmonių, kurie iš senelių pasakojimų žinoję, kaip išrodė Donelaitis“. Senoliai atsimena, kad kunigas buvęs vidutinio ūgio, netvirto kūno sudėjimo, bet buvo „geras kalbėtojas-pasakotojas“. Įsiklausęs į jų pasakojimus, mokytojas nupiešė poeto portretą, kurį išvydę „senieji žmonės“ tvirtino, kad kaip tik „toks panašus buvęs Kristijonas“³.

Tais pačiais 1964 m. pasirodė dar vienas straipsnis, pavadintas „Portreto autorius nežinomas“. Jį gruodžio mėn. *Literatūroje ir mene* publikavo R. Pocius. Autorius plačiau papasakojo portreto nutapymo aplinkybes, tvirtindamas, kad minėtas piešimo mokytojas Tolminkiemis ir Lazdynėlius aplankė artėjant poeto 200-osioms gimimo metinėms: „Donelaičio portreto jis neužtiko. Tačiau Tolminkiemyje pasakojant seniams savo tėvų prisiminimus apie Donelaitį, jis susikūrė sąmonėje poeto vaizdą ir pats ėmėsi darbo“. Pocius suteikė papildomų žinių ir apie portreto autorių, paskelbdamas, kad jis galėjo dirbti „Marijampolės ar Vilkaviškio gimnazijoje, o gal Veiverių mokytojų seminarijoje“. Dailininkas panorėjo likti nežinomas. Paveikslą jis nutapė ne savo, o Donelaičio garbei⁴.

PORTRETAS TARPUKARYJE IR SOVIETMETYJE

Bandymų sukurti Donelaičio atvaizdą tarpukaryje būta ne vieno. Pasi-tinkant poeto 200-ąsias gimimo metines, 1913 m. rugpjūčio 3 d. Ram-byno kalne suorganizuotoje lietuvininkų šventėje, kun. Viliui Gaigalai-čiui perskaičius pranešimą apie poeto gyvenimą ir darbus, susirinkusieji vieningai pritarė sumanymui pastatyti ant kalno poetui paminklą. Kaip turėjo atrodyti Donelaitis, tiksliai nėra nežinoma. Yra išlikęs tik saty-rinis paminklo piešinys, kurį 1914 m. publikavo Tilžėje Jono Vanagai-čio redaguojamas žurnalas *Sukūrys*. Autorius jame pajuokė kai kuriuos nepatriotiškai nusistačiusius paminklo komisijos narius, ant pjedestalo

³ Juozas Rimantas, *op. cit.*, p. 12.

⁴ R. Pocius, „Portreto autorius nežinomas“, in: *Literatūra ir menas*, Vilnius, 1964-12-26, Nr. 26, p. 2.

2. Satyrinis Kristijono Donelaičio paminklo piešinys žurnale *Sūkurys*. 1914 (iš: Bernardas Aleknavičius, *Kristijono Donelaičio portretas*, Klaipėda: Druka, 2010, p. 85)

užrašydamas: *Christian Donalitiūs, Littauens grōstem Dichter. Seine Stammesgenossen* („Kristijonui Donelaičiui, didžiausiam Lietuvos poetui. Jo gentainiai“). Žemiau buvo užrašytos perfrazuotos Prūsijos himno eilės: *Ich bin etn. Deutscher, kennt ihr meine Farben?* („Aš esu vokietis, kokios mano spalvos?“)⁵. Nepaisant leidinio sarkazmo, tikriausiai taip ir turėjo atrodyti paminklas ant Rambyno kalno, nes išskyrus šmaikštų pjedestalo užrašą, daugiau nieko pašiepiančio jame nebuvo. Ant pjedestalo pavaizduotas kunigas vienoje rankoje laikė liturginę agendą ir, atrodo, lietuvininkų giesmyną, kitoje – rankraštį.

Apie 1936 m. poeto portretą sukūrė Telesforas Kulakauskas. Paveiksle poetas taip pat buvo vaizduojamas liuteronų kunigu. *Befchenas* ant sutanos kabėjo liuteronų dvasininkams įprastu būdu, tačiau nežinia

⁵ Bernardas Aleknavičius, *Kristijono Donelaičio portretas*, Klaipėda: Druka, 2010, p. 84–85.

3. Telesforas Kulakauskas. *Kristijonas Donelaitis*. 1936 (iš: [Stasys Matijošaitis] Esmaitis, *Sakalėlis*, d. VIII: *Literatūra ir tautosaka VI-jam pradžios mokyklos skyriui*, Kaunas: Spaudos fondas, 1936, p. 9)

kodėl dailininkas ant kunigo krūtinės pakabino kryžių. Pagal Prūsijos liuteronų bažnyčios nuostatus jį galėjo nešioti tik superintendentas ar vyskupas, o Donelaitis buvo tik kunigas.

1940 m. poeto atvaizdą pabandė sukurti ir skulptorius Vincas Grybas. Išliko tik gipsinis Donelaičio biusto eskizas, kuris daug kuo buvo panašus į tą nežinomo „piešimo mokytojo“ nutapytą portretą. Poetas buvo pavaizduotas aukšta kakta, kairėn pasvirusiais į viršų sušukuotais plaukais ir netaisyklingai kabančiu *befchenu*⁶.

Visuose tarpukaryje sukurtuose poeto portretuose Donelaitis buvo vaizduojamas kunigu. Šis kunigo įvaizdis, dėl valdžios skleidžiamos antireliginės politikos, poeto ikonografijoje beveik išnyko sovietmetyje. Tuomet Tolminkiemio kunigas tapo „pasauliečiu“ ir toks jo įvaizdis ilgainiui įsitvirtino ikonografijoje ir išliko iki šių dienų. Taip poetą

⁶ Žr. Bernardas Aleknavičius, *Donelaitis ir mes*, Vilnius: Mintis, 1989, p. 164–165.

5. Kun. Vilhelmas Burkevičius (Dariaus Petkūno archyvas)

Pocius plačiau informavo apie portreto pasirodymo aplinkybes pranešdamas, kad poeto atvaizdą pirmą kartą publikavo prieškario Lietuvos liuteronų laikraštis *Srovė* ir kad šia informacija su juo pasidalino „kaunietis Vilius Burkevičius“. Dėl suprantamų priežasčių Pocius nutylėjo, kad tas „kaunietis“ buvo liuteronų bažnyčios kunigas ir konsistorijos pirmininkas. Autorius taip pat paminėjo, kad Vilhelmas Burkevičius prieš pirmąjį karą Rytprūsiuose ir Klaipėdos krašte yra matęs „meniškai ornamentuotų dėžučių su Donelaičio portretu“ ir prašė atsiliepti jas mačiusį skaitytoją.

BAŽNYČIOS INDĖLIS MININT DONELAIČIO 250-ĄSIAS GIMIMO METINES

Pociaus straipsnis liudijo, kad šiose diskusijose neakivaizdžiai dalyvavo Lietuvos Liuteronų Bažnyčia. Papildomą informaciją apie šių publikacijų aplinkybes ir poeto portretą atskleidžia Bažnyčios archyvai.

Liuteronų Bažnyčia jos kunigo 250-ąjį gimimo jubiliejų pasitiko slogia nuotaika. Jai tai buvo išbandymų metas. 1957 m. Chruščiovo pradėtos antireliginės reformos skaudžiai palietė jos gyvenimą. Kunigai Jurgis Sprogys ir Jurgis Gavėnis buvo nuteisti už jaunimo katekizaciją. Iš Vorkutos grįžusiam Gavėniui tai jau buvo antrasis teismo procesas. Prieš kelis metus sovietų valdžios sprendimu buvo „išregistruotos“ legaliai veikusios Nidos, Pašyšių, Vyžių parapijos ir konfiskuotos jų bažnyčios. Ypač neigiamą poveikį Bažnyčiai turėjo 1958–1961 m. repatriacija, kai ji neteko daugiau nei 5000 narių. Religijų reikalų įgaliotinis Justas Ruginis netgi siekė uždaryti Bažnyčios konsistoriją, manydamas, kad jis sėkmingai administruos Bažnyčią iš jo ateistinės įstaigos Vilniuje⁷.

Nuo valstybės atskirta Bažnyčia neturėjo galimybių prisidėti prie respublikinių poeto minėjimo renginių, nei spaudoje išsakyti jai šia proga aktualių minčių. Net vienintelio jos pačios rengiamo metinio kalendoriaus leidyba įgaliotinio sprendimu buvo sustabdyta 1961 m. Be to, sovietiniai įstatymai draudė Bažnyčiai organizuoti kokius nors renginius už šventoriaus ribų. Neturėdama jokių alternatyvų, konsistorija nusprendė paminėti Donelaičio jubiliejų naujametinėse 1964 m. pamaldose Skirsnemunės bažnyčioje. Patriotiškumo nestokojantis Šilutės kunigas Mikas Preikšaitis savo ruožtu ragino Donelaičio jubiliejinius metus „pradėti švęsti didesnėje bažnyčioje buvusioje Prūsų Lietuvoje, iš kur sukaktuvininkas kilęs, ir visą savo gyvenimą dirbęs, kad ir Šilutės bažnyčioje“⁸. Konsistorija nekeitė savo nuomonės. 1964 m. sausio 4 d. po pamaldų įvykusiame posėdyje kunigų buvo paprašyta pateikti siūlymus, kaip Bažnyčia galėtų geriau įsijungti į poeto jubiliejaus minėjimą. Balandžio 6 d. konsistorija pasiūlė visiems dvasininkams „paminėti Donelaitį savo pamoksluose kaip evangelikų liuteronų kunigą, cituojant jo poemos „Metai“ atatinamas ištraukas“⁹. 1964 m. bažnytinio gyvenimo

⁷ *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. R-181, ap. 3, b. 56, l. 19–23.

⁸ Miko Preikšaičio laiškas Jonui Kalvanui, 1964-12-04; Jono Kalvano laiškas Vilhelmui Burkevičiui, 1964-12-06, in: *Jono Kalvano archyvas*, (toliau – JKA), b. „1963“, puslapiai nenumeruoti.

⁹ 1964 m. sausio 4 d. ir balandžio 6 d. protokolai, in: LTSR evangelikų-liuteronų bažnyčios visuotinio sinodo (1955.V.22) išrinktosios konsistorijos protokolų knyga, in: *Konsistorijos archyvas*, p. 65–66.

apžvalgoje konsistorijos pirmininkas Burkevičius prisiminė, kad „šis lietuvių literatūros klasikas buvo bažnyčioje, kaip dvasininkas, atatikamai paminėtas“¹⁰.

Dvasininkai, savo nuožiūra, ėmėsi dvejetainės iniciatyvos. 1963 m. gruodžio 6 d. Tauragės kun. Jonas Kalvanas informavo Burkevičių apie kunigų Miko Preikšaičio, Jurgio Gavėnio ir Jono Armonaičio išsiųstą raštą LTSR Aukščiausiosios Tarybos prezidiumui, kuriame jie prašė minint Donelaitį „nevertoti svetimų primesto „pastoriaus“ etiketės“¹¹. Šį gruodžio 4 d. raštą jie išsiuntė LTSR AT Prezidiumo pirmininkui Justui Paleckiui, LTSR Mokslų akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros institutui ir Valstybinės grožinės literatūros leidyklai. Kunigai prašė Paleckio „paveikti savo galia tam tikras mokslo įstaigas, kad svetimas ir užgaulingas, o be to ir visai liaudies nevertojamas žodis „pastorius“ būtų pakeistas žodžiu kunigas“. Dvasininkai prisiminė, kad prieškarinio Lietuvoje šį žodį vartojo tik „fanatikai“, norėdami parodyti, kad liuteronai „negali būti tikri lietuviai“ ir apgailestavo, kad akademinuose leidiniuose vis labiau ėmė įsigalėti šis terminas. Kaip pavyzdį jie pateikė Leono Gineičio 1954 m. monografiją *Kristijono Donelaičio „Metai“*, kurioje „kunigas Duonelaitis tevinamas vien „pastoriumi“, niekur kunigu, o tuo tarpu pats kunigas Duonelaitis savo „Metuose“ tevinato tikrai kunigas“¹². Dvasininkai reiškė susirūpinimą dėl akivaizdžių intencijų 250-ojo gimimo jubiliejaus proga šį terminą „paskleisti“ knygose, monografijose, spaudoje ir per radiją. Jie nedviprasmiškai teigė, kad vadinti Donelaitį „pastoriumi“ būtų tolygu kunigus Maironį ir Vaižgantą vadinti „*ksiondzius* Maironis, *ksiondzius* Vaižgantas“. Įprastai į Bažnyčios raštus tokios įstaigos nekreipdavo dėmesio ir neatsakydavo.

Konsistorijos pirmininkas Burkevičius savo ruožtu nusprendė supažindinti visuomenę su pirmuoju Donelaičio portretu, kurį Kristupo Gudaičio straipsnyje „Duonelaičio „Metų“ poemos istorija“ 1932 m.

¹⁰ LTSR evangelikų-liuteronių bažnytinio gyvenimo 1964 m. trumpa apžvalga, in: Bažnytinio gyvenimo apžvalgos 1939–, in: *JKA*, puslapiai nenumeruoti.

¹¹ Miko Preikšaičio, Jurgio Gavėnio, Jono Armonaičio laiškas LTSR AT Prezidiumo pirmininkui Justui Paleckiui, 1963-12-04, in: *Žemaičių Naumiesčio parapijos archyvas*, (toliau – *ŽNPA*), b. „Archyviniai“, puslapiai nenumeruoti.

¹² *Ibid.*

6. Dr. Kristupas Gudaitis (Viliaus Kavaliausko archyvas)

balandžio 9 d. publikavo liuteronų patriotinės organizacijos Pagalba leidžiamas dvisavaitinis laikraštis *Srovė*¹³. Burkevičius gerai pažinojo tuo metu Čikagoje gyvenusį prieškarį Lietuvos liuteronų konsistorijos prezidentą Gudaitį, todėl asmeniškai jo pasiteiravo daugiau informacijos apie portreto autentiškumą, publikavimo aplinkybes ir autorystę.

Gudaitis 1964 m. sausio 14 d. laiške Burkevičiui papasakojo kaip šis portretas buvo publikuotas *Srovėje*:

Kai mano žmona Else Gintautaitė-Gudaitienė buvo *Srovės* atsakomasis redaktorius, tai tuomet *Srovės* redakcija ir buvo mūsų bute. Mes tuomet gyvenome Donelaičio ir Mickevičiaus gatvių kampas, Raupio name. 1932 metais vieną vasaros dieną į *Srovės* redakciją atėjo mums iki tol nepažįstamas asmuo, kiek dar atsimenu tarp 40–50 metų amžiaus ir atnešęs įteikė Donelaičio fotografiją. Tai buvo jo paties piešto Donelaičio paveikslo fotografija. Jis tuomet pasakė savo pavardę ir iš kur jis yra, kiek galiu prisiminti iš Pietų Lietuvos, rodos nuo Kudirkos Naumiesčio ar Vištyčio. Turėjome užsirašę jo pavardę, bet karo metu, kaip daug kas žuvo, dingo ir to asmens adresas ir Donelaičio paveikslo fotografija.

¹³ Kristupas Gudaitis, „Duonelaičio „Metų“ poemos istorija“, in: *Srovė*, Kaunas, 1932-04-09, Nr. 6, p. 2.

Tuomet tas asmuo pareiškė, kad duodąs tą Donelaičio paveikslą *Srovei* su teise išspausdinti ir nereikalavo, kad jo pavardė būtų po Donelaičio paveikslėlio padėta. Dėl to paveikslo autoriaus pavardė tuomet (gaila!) nebuvo paminėta. Dabar jo pavardės nebepamenu. Tačiau tikrai atsime-name, kad jis pasakojo, jog asmeniškai buvojęs šio šimtmečio pradžioje, rodos, trumpai prieš I Pasaulinį karą, Tolminkiemyje ir rinkęs žinių iš vietinių senų žmonių, kurie dar iš savo tėvų ar senelių pasakojimo žinojo, kaip išrodė Donelaitis. Jis pasakojo, kad žmonės jam pasakoję, jog Donelaitis buvęs vidutinio ūgio ir ne per stiprio sudėjimo, stiprio žvilgsnio, aukšta kakta, skusta barzda, bet su „bakenbardais“ ir iškalbus kalbėtojas-pasakotojas. Tas asmuo tą paveikslą (jis buvo piešimo menininkas) nupiešė sulig tais žmonių pasakojimais ir tiems žmonėms rodęs tą pieštą paveikslą. Senieji žmonės patvirtinę, kad toks panašus buvęs Donelaitis.¹⁴

Gudaitis prisiminė, kad ši iliustracija iš tiesų pravertė, nes artimiausiam *Srovės* numeryje jis ketino publikuoti savo straipsnį, kurį, paskaitintas ir vadovaujamas Mykolo Biržiškos, jis perskaitė 1923 m. Lietuvos universiteto Humanitarinio fakulteto literatūros seminare¹⁵.

PORTRETO AUTORYSTĖS NUSTATYMAS

Minėtų 1964 m. straipsnių autoriai kreipėsi į skaitytojus prašydami ką nors žinančius apie portretą nupiešusį dailininką ar atvaizdo sukūrimo aplinkybes pranešti redakcijai. 1965 ir 1966 m. į jų kvietimą niekas neatsiliepė. Kažkodėl nebuvo išsakyta net abejonių dėl šio portreto autentiškumo. Juk portretas buvo nutapytas ne XVIII a., o prieš 1914 m., t. y. praėjus trimis kartoms nuo kunigo mirties. Abejonių turėjo kelti ir poeto išvaizdos žodinės tradicijos egzistavimas, nes XIX a. pabaigoje šis

¹⁴ Kristupo Gudaičio laiškas Vilhelmui Burkevičiui, 1964-01-14, in: *ŽNPA*, b. „Archyviniai“.

¹⁵ Kristupo Gudaičio laiškas Vilhelmui Burkevičiui, 1964-04-29, in: Konsistorijos raštai (laiškai) 1966–1967, in: *JKA*.

7. Petras Kalpokas. *Autošaržas*. 1931 (iš: Leonas Gudaitis, „Veltynės dėl Donelaičio portreto“, in: *Nemunas*, Kaunas, 1996, Nr. 12, p. 21)

kažkada lietuviškai kalbėjęs Prūsijos regionas buvo beveik germanizuotas. 1890 m. Įsruties apskrityje lietuvininkais save laikė tik 0,8 % gyventojų, o Lietuvos pasienyje esančioje Stalupėnų apskrityje – 1,6 %¹⁶. Tam „piešimo mokytojui“ pavyko rasti ne tik pakankamai sąmoningų lietuvių, bet ir tokių, kurie iš „tėvų pasakojimų“ prisiminė kaip atrodė šis lietuvių aukštines kaimo parapijos kunigas, kurį net dar jam esant gyvam už parapijos ribų turbūt mažai kas pažinojo.

Portreto autorystę nustatyti pavyko konsistorijos prezidento Kristupo Gudaičio bendrapavardžiui žurnalistui ir redaktoriui Leonui Gudaičiui. Vartydamas *Valstiečių laikraščio* 1932 m. kovo mėnesio priedą *Mūsų rytojūs* jis netikėtai aptiko tą patį *Srovėje* publikuotą Donelaičio atvaizdą. Leonas Gudaitis netruko išsiaiškinti, kad šio leidinio dailininkas buvo Petras Kalpokas, kuris, kaip teigė Gudaitis, „savo laikraštinius piešinius, dažniausiai darytus paskubomis, menkai vertino, todėl ir nemėgdavo pasirašinėti“¹⁷. Vis dėlto 1932 m. sausio mėn. atspausdintame

¹⁶ Albertas Juška, *Mažosios Lietuvos bažnyčia*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 1997, p. 17.

¹⁷ Leonas Gudaitis, „Veltynės dėl Donelaičio portreto“, in: *Nemunas*, Kaunas, 1996, Nr. 12, p. 20.

Juozo Adomaičio-Šerno portrete dailininkas įrašė savo inicialus. Jame, kaip ir Donelaičio portrete, mirgėjo tie patys „kalpokiški“ štrichai.

Susitikęs su *Mūsų rytojais* redakcinės kolegijos nariu Ksaveru Urbonavičiumi, Leonas Gudaitis sužinojo portreto pasirodymo aplinkybes. Daugumą portretinių piešinių Kalpokas kūrė pagal nuotraukas, tačiau Donelaičio nuotraukos nebuvo, todėl net likus keliems mėnesiams iki leidinio publikacijos straipsnis apie Tolminkiemio poetą dar buvo neiilustruotas. Išėitį pasiūlė eiliuotos humoristikos kūrėjas Kazys Binkis: „Nupaišyk, brolau, žemaičio veidą, uždėk pastoriaus kalnierių – ir bus Donelaitis“¹⁸.

Donelaičio „portretas“ iš karto sukėlė susidomėjimą Kauno akademiniuose sluoksniuose. Tarp leidinio redakciją aplankusių mokslininkų buvo istorikas Ignas Jonynas ir to meto donelaitistikos ekspertas Mykolas Biržiška. Jie norėjo sužinoti, kokiais šaltiniais remiantis buvo nupieštas XVIII a. gyvenusio Tolminkiemio kunigo atvaizdas. Išgirdę kaip šis atvaizdas buvo nutapytas, jie tik gūžtelėjo pečiais, nusijuokė ir išėjo¹⁹.

BAIGIAMOSIOS PASTABOS

Tokia yra to „autentiško“, „pagal Tolminkiemio senų žmonių pasakojimus“ nutapyto Kristijono Donelaičio portreto istorija. Portreto prireikė ir jį mielai parūpino ne iš „pietų Lietuvos kilęs piešimo mokytojas“, o rokiškėnas Petras Kalpokas, su jam ir Kaziui Binkiui būdingu humoro atspalviu. Žinant kūrinio sukūrimo aplinkybes, būtų galima paklausti, ar Kalpoko darbą vertėtų vadinti poeto portretu, ar paprasčiausia satyrine, geranoriška parodija.

Bet kuriuo atveju Kalpoko darbo vertė slypi tame, kad jo kūrinys buvo pirmasis išlikęs bandymas pavaizduoti Donelaitį. Ar galėjo tas

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ Leonas Gudaitis, „Portreto autorius Petras Kalpokas“, in: *Švyturys*, Vilnius, 1967, Nr. 11, p. 10; Leonas Gudaitis, „Veltynės dėl Donelaičio portreto“, p. 18–21.

„žemaičio veido“ Donelaitis įtakoti poeto portreto ikonografiją? Į šį klausimą tegu atsako ikonografijos ekspertai, tačiau net šios srities mėgėjai gali išvelgti kai kurių panašumų tarp Kalpoko ir vėlesnių autorių darbų. Jis pirmasis pavaizdavo poetą į viršų sušukuotais plaukais, aukšta kakta ir gal kiek didoka nosimi, kurią Leonas Gudaitis įvardijo „per skubėjimą deformuota“²⁰.

Yra pakankamas pagrindas manyti, kad vėlesnių poeto portretų kūrėjai galėjo būti susipažinę su šiuo pirmuoju bandymu, nes prieškaryje Kalpoko nupieštas portretas nebuvo labai retas. Vien *Mūsų rytojus* tuo metu buvo spausdinamas 100 000 egzempliorių tiražu. Portretas buvo perkeltas ir ant mokyklinių sąsiuvinų viršelių, o dailininko Vytauto Prano Bičiūno pastangomis perspausdintas IV klasės pradžios vadovėlyje *Spindulėlis*²¹. Tai liudija, kad šį Donelaičio portretą žinojo ne tik liuteronų bendruomenė, bet ir plačioji Lietuvos visuomenė.

²⁰ Leonas Gudaitis, „Veltynės dėl Donelaičio portreto“, p. 21.

²¹ *Ibid.*, p. 20–21.

ANKSTYVAJAME SOVIETMETYJE SUKURTI LABIAUSIAI
PAPLITĘ KRISTIJONO DONELAIČIO PORTRETAI

8. Vytautas Jurkūnas. *Kristijonas Donelaitis*.
1956 (iš: *Kristijonas Donelaitis, Metai*,
Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros
leidykla, 1956, p. 4)

9. Erikas Varnas. *Kristijonas Donelaitis
tarp būry*. 1963 (iš: *Literatūra ir menas*,
Vilnius, 1963-12-28)

10. Vytautas Kalinauskas. *Kristijonas Donelaitis*. 1963 (iš: *Kristijonas Donelaitis, Jau saulelė vėl...*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1963, p. 2)

12. Erikas Varnas. *Kristijonas Donelaitis*. 1964 (iš: Bernardas Aleknavičius, *Kristijono Donelaičio portretas*, Klaipėda: Druka, 2010, p. 89)

11. Vytautas Valius. *Kristijonas Donelaitis*. 1963 (iš: *Literatūra ir menas*, Vilnius, 1964-01-04)

DISCUSSIONS ABOUT KRISTIJONAS DONELAITIS'S
 PORTRAIT IN THE PRESS INITIATED BY
 THE LITHUANIAN LUTHERAN CHURCH IN 1964

Summary

In 1964, on the occasion of the 250th anniversary of the birth of Kristijonas Donelaitis, Lithuanian Lutheran pastors were determined to take steps to ensure that they would have their proper say in its commemoration. Mikas Preikšaitis, Jurgis Gavėnis, and Jonas Armonaitis addressed Soviet Lithuanian institutions insisting that Donelaitis should no longer be referred to as a “Pastorius,” since this term was never used by the Lutheran Church in the Lithuanian language and had derogatory connotations. Instead, a more proper term “Kunigas” should be used. They received no response.

Another step was taken by Consistory Chairman Vilhelmas Burkevičius who provided journalists with information about the first known portrait of Donelaitis and the story of its creation. He reported that the portrait first appeared in the pages of the Lutheran patriotic newspaper *Srovė* in 1932. It was created by an unknown artist who was said to have drawn it according to the memories of senior residents of Tolminkiemis. The portrait was republished in the Soviet Lithuanian magazines, *Švyturys* and *Literatūra ir menas*, along with information provided by Kristupas Gudaitis who told this story to Burkevičius. It was not until 1967, when publisher Leonas Gudaitis found a copy of the portrait in a publication that predated its appearance in *Srovė*, that the true story of the origin of the portrait came to light. Gudaitis discovered that the artist was Petras Kalpokas. Ksaveras Urbonavičius, a member of the editorial board of the now defunct journal, *Mūsų rytojus*, revealed the true story of its origin. He recalled that the article on Donelaitis was ready for print, but there was no picture to accompany it. Kazys Binkis, a well-known author of humorous verse, suggested to Kalpokas that he simply take a picture of the face of a typical Samogitian man and add a *talar* and *beffchen*, such as were worn by Lutheran priests, and this would be his Donelaitis.

In the opinion of the author of the paper, the majority of popular drawings and pictures of Donelaitis created since that time have been influenced to a greater or lesser extent by this “Samogitian” Donelaitis by Petras Kalpokas.

KRISTIJONO DONELAIČIO
250-ŪJŲ METINIŲ
MINĖJIMAS 1964 M.:
VEIKLŪS INTELIGENTAI,
NEMATOMAS SNIEČKUS
IR SUKLASTOTAS DONELAITIS

NERIJA PUTINAITĖ

Anotacija. Straipsnyje analizuojamas Kristijono Donelaičio 250-ųjų gimimo metinių jubiliejinis šventimas 1964 m. Tai buvo vienas iš dviejų (greta Vilniaus valstybinio universiteto įkūrimo minėjimo 1979 m.) garbiausiai ir plačiausiai švenčiamų jubiliejų tarybinėje Lietuvoje. Jubiliejus buvo paskelbtas sąjunginės reikšmės, įtrauktas į sukakčių, kurias sovietų kontroliuojama Pasaulinė Taikos Taryba rekomendavo minėti visame pasaulyje. Straipsnyje minėjimas suprantamas kaip tarybinę lietuviškąją tapatybę formuojantis ir įprasminantis įvykis. Aptariamos minėjimo politinės įtampos, liečiančios sovietinės lokalinės nacionalinės valdžios interesus, sąjunginę kultūros ir istorijos politiką, vietinės inteligentijos aspiracijas ir visuomenės nacionalinius lūkesčius. Jubilėjaus šventimo tyrimas atskleidžia savitą kūrybinę inteligentijos entuziastų (Kosto Korsako) santykį su vietine valdžia (LKP CK pirmuoju sekretoriumi Antanu Sniečkumi), pastarosios – pastangas būti lietuviškos visuomenės lyderiais ir neužkliūti vis radikalėjančiam TSKP CK generaliniam sekretoriui Nikitai Chruščiovui. Minėjimu siekiant sustiprinti tautinės kultūros lauką, paties Donelaičio kūrybos prasmės buvo pritaikomos prie tarybinės tikrovės, jį tarybiškai suklastojant.

Viršum mūsų kaip erelis plasnoja gyvas Kristijono Donelaičio vardas.

Eduardas Mieželaitis¹

ĮVADAS

Apie Kristijono Donelaičio 250-ųjų gimimo metinių jubiliejinį šventimą 1964 m. Kostas Korsakas, pagrindinis jo organizatorius, yra pasakęs: „Lietuvių literatūros istorijoje iki šiol dar nebuvo nė vieno tokio jubiliejaus, kuris būtų minimas tokiu mastu ir su tokiais ilgam išliksiančiais rezultatais“². Tiesa, kad nė vieno rašytojo ar literato jubiliejus nei iki tol, nei vėliau nebuvo minimas kaip „sąjunginis“ jubiliejus, sudarius specialią sąjunginę jubiliejinę komisiją. Nė vieno kito lietuvių rašytojo jubiliejinė data neatsidūrė ir pasaulyje atitinkamais metais minimų „įžymiausių pasaulio žmonių jubiliejinių datų tarpe“. Su Donelaičio jubiliejaus mastu palyginamas vien vėlesnis 1979 m. Vilniaus valstybinio universiteto jubiliejaus minėjimas. Galiausiai, joks kitas lietuvių poetas nei iki tol, nei vėliau pačioje Lietuvoje nebuvo minimas taip plačiai ir iškiliai.

Tokio pobūdžio jubiliejaus minėjimas savaime yra įdomus reiškinys tyrimams. Tačiau jis turėjo įstabių savitumų, kurie stebina, o kartu tampa raktais, leidžiančiais paaiškinti ano meto politinės valdžios ir inteligentų (literatų) santykį, kultūros vietą režimo valdomų priemonių lauke. Paminėtini du savitumai. Pirma, mažiausiai keistas pagrindinių jubiliejinių metų iškilnių Vilniaus filharmonijoje scenos vaizdas, užfiksuotas fotografijose. Prezidiumas, kaip tuomet įprasta, gausus, Korsakas sako iškilmingą prakalbą. Jo vieta – centrinėje prezidiumo vietoje pirmoje eilėje. Geriau įsižiūrėjus galima pastebėti iš antros eilės pro pirmoje eilėje sėdinčiojo (Sąjunginės Donelaičio jubiliejinių metų sąjunginio minėjimo

¹ Iš LTSR Rašytojų sąjungos valdybos pirmininko Eduardo Mieželaičio kalbos iškilnių Kaliningrade metu, 1964-08-05, in: *Kristijono Donelaičio jubiliejiniai metai*, sudarė Eugenijus Pronckus, Jonas Petronis, redakcinė komisija Kostas Doveika, Algirdas Pocius, Vacys Reimeris, Teofilis Tilvytis, Vilnius: Vaga, 1965, p. 142.

² Kosto Korsako kalba baigiamajame iškilmingame jubiliejuje, 1964-12-26, in: *Ibid.*, p. 186.

komiteto pirmininko Aleksandro Prokofjevo) petį žvelgiantį Antaną Sniečką. Lietuvos komunistų partijos Centro komiteto (LKP CK) pirmasis sekretorius antroje eilėje yra visiškai neįprastas reiškinys. Tad kyla klausimas, kodėl Sniečkui vieta antroje prezidiumo eilėje buvo tokia patogi?

Antra, pačioje metų pabaigoje Vilniaus valstybinio universiteto fasade atidengta Konstantino Bogdano Donelaičio skulptūra. Skulptūros atsiradimas nebuvo planuotas nė viename iš minėjimo priemonių planų. Be to, Donelaitis neturi jokio tiesioginio ir netiesioginio ryšio su Vilniumi ar Vilniaus universitetu. Kodėl ir kaip ši skulptūra atsirado? Apžvelgdami jubiliejinius metus, LKP CK, vyriausybės sprendimus, įvykius, kurtus Donelaičio įvaizdžius, literatų vaidmenį minėjime, pamėginsime į šiuos klausimus atsakyti³.

ŠVENTIMO MASTAI: RESPUBLIKINIS, SAJUNGINIS, PASAULINIS JUBILIEJUS

Jubiliejus buvo švenčiamas ne vien respublikoje – jis paskelbtas sąjunginiu ir tarptautiniu. Mintis apie tai, kad jis galėtų tapti „tarptautiniu“, kilo drauge su mintimi apie jo šventimą. Nuo pat pradžių vienas šventimo idėjos iniciatorių buvo Korsakas.

LTSR Rašytojų sąjunga 1963 m. sausio pradžioje kreipėsi į LKP CK sekretorių Antaną Barkauską. Išreikštas valdybos manymas, kad metinės „reikėtų plačiai pažymėti respublikoje, visoje šalyje ir dar plačiau“. LKP CK prašoma patvirtinti jubiliejinį komitetą ir tarpininkauti krepiantis į Pasaulinę Taikos Tarybą, kad jubiliejus būtų „įtrauktas į skaičių sukakčių, kurias Pasaulinė Taikos Taryba rekomenduoja minėti visame pasaulyje“⁴.

³ Šiame tyrime naudojama straipsnio medžiaga: Nerija Putinaitė, „Ar vis dar sovietinis Donelaitis?“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, Vilnius, 2014, Nr. 8, p. 9–15.

⁴ LTSR Rašytojų sąjungos Valdybos sekretoriaus Kazio Ambraso kreipimasis į LKP CK sekretorių Antaną Barkauską, 1963-01-03, in: *Lietuvos literatūros ir meno archyvas*, (toliau – *LLMA*), f. 34, ap. 1, b. 345, l. 3.

1. Kristijono Donelaičio 250-ųjų gimimo metinių minėjimas Vilniaus filharmonijos salėje. Kalba Kostas Korsakas. Pirmoje eilėje iš kairės trečias Aleksandras Prokofjevas, ketvirtas Teofilis Tilvytis; antroje eilėje iš kairės pirma Ieva Simonaitytė, antra Janina Narkevičiūtė, ketvirtas Antanas Sniečkus, šeštas Ėvaldas Sokolas; trečioje eilėje iš kairės antras Ringaudas Songaila; ketvirtoje eilėje iš kairės pirmas Albertas Laurinčiukas, antras Borisas Popovas, trečias Vasilijus Meščerekovas, ketvirtas Vladas Mozūriūnas; penktoje eilėje iš kairės pirmas Kazimieras Mackevičius, antras Justinas Marcinkevičius, trečias Aleksandras Česnavičius, ketvirtas Jonas Januitis. 1964 m. sausio 4 d. (LLTIB, ap. 382, Nr. 19440)

1963 m. kovo mėn. LTSR Rašytojų sąjungos valdyba jau buvo parengusi jubiliejinio komiteto sudėties projektą⁵. Komiteto vadovu numatytas Korsakas. Čia brėžiama ta pati numatomo minėti jubiliejaus perspektyva: ketinama „Prašyti Pasaulinę Taikos Tarybą K. Donelaičio jubiliejų paminėti pasauliniu mastu“⁶. Netrukus LTSR Rašytojų sąjunga kreipėsi į TSRS Rašytojų sąjungos pirmininką Konstantiną Fediną „prašydami įtraukti jubiliejaus šventimą į 1964 m. įžymių mokslo ir kultūros veikėjų tarptautinių jubiliejų planą“⁷.

⁵ LTSR Rašytojų sąjungos valdybos raštas jubiliejinio komiteto pirmininkui Kostui Korsakui, 1963-03-05, in: *LLMA*, f. 34, ap. 1, b. 326, l. 41.

⁶ *Ibid.*

⁷ Kosto Korsako ir Eduardo Mieželaičio laiškas TSRS Rašytojų sąjungos pirmininkui Konstantinui Fedinui, 1963-04-05, in: *Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštynas*, (toliau – *LLTIBR*), f. 56, b. 37.

Į jubiliejinį komitetą be Korsako buvo patvirtinti LTSR kultūros ministro pavaduotojas Juozas Banaitis, Kinematografijos komiteto prie MT pirmininkas Vytautas Baniulis, už kultūrą MT atsakinga Leokadija Diržinskaitė, švietimo ministras Mečislovas Gedvilas, rašytojai ir poetai Eduardas Mieželaitis, Ieva Simonaitytė, Teofilis Tilvytis, Vacys Reimeris, ideologas Genrikas Zimanas ir kiti. Balandžio mėnesį jubiliejinis komitetas kreipėsi į LKP CK prašydamas patvirtinti priemonių planą ir informuodamas, kad komitetas jau kreipėsi į TSRS Rašytojų sąjungą dėl sąjunginio jubiliejaus minėjimo, taip pat numato kreiptis į Tarybinį taikos gynimo komitetą „su prašymu šio jubiliejaus minėjimą organizuoti pasauliniu mastu“⁸.

Eigą respublikiniam minėjimui davė LKP CK prezidiumo 1963 m. birželio 4 d. nutarimas Nr. 29 dėl Donelaičio sukakties minėjimo priemonių⁹. Jis patvirtino jubiliejinio komiteto pasiūlytą planą. Tiesa, planas buvo kiek pakoreguotas. Pavyzdžiui, jubiliejinis komitetas siūlė iki metų vidurio paskelbti konkursą kanoniniam Donelaičio portretui sukurti. Šio punkto atsisakyta, rastas kitas sprendimas: kanoniniu paskelbti vieną iš jau sukurtų ir paplitusių Donelaičio portretų¹⁰. Specialiai sudaryta komisija liepos mėnesį nusprendė: „Laikyti K. Donelaičio portreto pagrindu dail. Vyt. Jurkūno sukurtą portretą, išspausdintą „Metų“ 1956 m. leidime“¹¹.

TSRS Rašytojų sąjunga pritarė, kad jubiliejus būtų sąjunginio masto, vyko jo organizavimas. 1963 m. birželį TSRS Rašytojų sąjungos sekretoriato potvarkiu sudaryta jubiliejinė komisija. Pirmininkas – Lenino premijos laureatas Aleksandras Prokofjevas, nariai – žymūs literatūros veikėjai, tokie kaip Donelaičio vertėjas Davidas Brodskis, poetas Grigolas Abašidzė, Nikolajus Tichonovas ir kiti. Tarp jų iš lietuvių pusės – Korsakas ir Mieželaitis. Pirmajame posėdyje sąjunginė komisija priėmė gana standartinius sprendimus, būdingus tokiems minėjimams. Sprendimai

⁸ Jubiliejinio komiteto pirmininko Kosto Korsako raštas LKP CK sekretoriui Antanui Barkauskui, 1963-04-16, in: *LLTIBR*, f. 53, b. 31.

⁹ Žr. LKP CK Prezidiumas, Nutarimas (slaptai) „Dėl priemonių K. Donelaičio 250 metų gimimo jubiliejui paminėti“, Nr. 29/44, 1963-06-04, in: *Lietuvos ypatingasis archyvas*, (toliau – *LYA*), f. 1771, ap. 228, b. 495, l. 235–238.

¹⁰ Žr. *LYA*, f. 1771, ap. 228, b. 495, l. 244–246.

¹¹ Komisijos Kr. Donelaičio portretui atrinkti protokolai, 1963-07-08, in: *LLTIBR*, f. 56, b. 2.

buvo svarbūs, nes numatė Donelaičio kūrybos sklaidą visoje Sąjungoje: Maskvoje Rašytojų sąjungos namuose organizuoti jubiliejinį vakarą, kitur – lietuvių poezijos vakarus, prašyti sąjungai priklausančių žurnalų redakcijų populiarinti jubiliejų; valstybinio radijo ir televizijos komiteto prašyta laidose skelbti apie jubiliejų¹². Be to, svarstė ir pritarė visoms lietuvių keltoms papildomoms iniciatyvoms dėl jubiliejaus šventimo, pavyzdžiui, dėl paminklinio akmens Tolminkiemyje pastatymo¹³. Kaip galima spręsti pagal kitus analogiškus jubiliejus, TSRS Rašytojų sąjunga darbo eiga įpareigojo respublikinius padalinius savo ruožtu paminėti Donelaičio jubiliejų kiekvienoje respublikoje ir už tuos minėjimus atsiskaityti¹⁴.

Su minėjimo sąjunginiu statusu susijęs ir 1963 m. lapkričio 30 d. LTSR MT potvarkis. Juo Finansų ministerija įpareigojama Kultūros ministerijai skirti 12 000 rub. Donelaičio „minėjimo bei kitų priemonių, susijusių su šia data, rengimo išlaidoms padengti“. Iš jų 4000 rub. skiriami „rašytojo atminimo vietos sutvarkymui ir paminklinio akmens pastatymui“¹⁵. Tai buvo tarsi atsakas į jubiliejinio komiteto pirmininko, taip pat ir LTSR Rašytojų sąjungos lapkričio 28 d. kreipimąsi skirti šias lėšas¹⁶. Kaip rodo patvirtintas finansuojamų priemonių planas, jis skirtas vien „sąjunginio“ masto priemonėms: sausio 4 d. parodos atidarymui Vilniuje, tos pačios dienos iškilmingam minėjimui ir minėjimams Maskvoje bei Leningrade.

¹² TSRS Rašytojų sąjunga, sekretoriato nutarimas, protokolai Nr. 20-6, 1963-06-11, in: *LLMA*, f. 34, ap. 1, b. 347, l. 28.

¹³ *Ibid.*

¹⁴ Kaip galima spręsti iš tų pačių metų pabaigoje minimo Abdurachmano Džami sąjunginio jubiliejaus ir ta proga LTSR Rašytojų sąjungai skirto rašto, kuriuo specialiai sudarytos sąjunginės jubiliejinės komisijos vardu dėl „didžiojo tadžikų persų poeto, mokslininko, mąstytojo“ Abdurachmano Džami 550-ųjų gimimo metinių minėjimo „primygtinai prašoma“ pranešti apie numatomus respublikinius minėjimus ir pareikšti pageidavimus; žr. TSRS Rašytojų sąjungos valdybos raštas LTSR Rašytojų sąjungos valdybai, 1964-10-10, in: *LLMA*, f. 34, ap. 1, b. 348, l. 43.

¹⁵ LTSR Ministrų taryba, potvarkis Nr. 1551-p, 1963-11-30, in: *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, (toliau – *LCVA*), f. R-754, ap. 1, b. 743, l. 163.

¹⁶ Kosto Korsako raštas LTSR MT pirmininkui Motiejui Šumauskui, 1963-11-28, in: *LCVA*, f. R-754, ap. 2, b. 2506, l. 123. Dvi dienos, skiriančios prašymą ir lėšų skyrimą, rodo, kad tai tebuvo biurokratinė procedūra iš anksto suderintam pinigų skyrimo reikalui.

Kultūros ministerija, Švietimo ministerija ir joms pavaldžios institucijos savo ruožtu, remdamosi LKP CK sprendimu, organizuotus respublikinius renginius rėmė savo ar organizacijų lėšomis, įskaitant honorarus proginius suvenyrus kūrusiems dailininkams¹⁷, komandiruotes ir kita.

Pasaulinė taikos taryba įtraukė Donelaičio jubiliejų į 1964 m. pasauliniu mastu švenčiamų jubiliejų sąrašą. Kartu su Donelaičiu į jį buvo įtraukti Williamas Shakespeare'as, Tarasas Ševčenka, taip pat ir mažiau žinomi rašytojai kaip vokietė (antifašistė) Ricarda Huch, brazilas Gon-salvesas Diasas, vengras Imre Madáchas ir kiti.

Jubiliejiniai metai prasidėjo sausio mėnesį, kuris ir buvo paskelbtas oficialiu sąjunginio Donelaičio minėjimo mėnesiu. Į jį buvo sutelktas pagrindinis politinis šventimo dėmesys. Sausio 4 d. Respublikinės bibliotekos rūmuose iškilmingai atidaryta Donelaičiui ir jo epochai skirta paroda (sutapusi ir su bibliotekos veiklos pradžia). Vakare Valstybinės filharmonijos salėje vyko iškilmingas minėjimas. Dalyvavo respublikos vadovybė, daug svečių iš sąjunginių respublikų, pirmiausia – rašytojų ir poetų. Sausio mėnesį Vilniuje taip pat vyko Donelaičiui skirta mokslinė konferencija¹⁸, vyko iškilmingi minėjimai Klaipėdoje ir Kaune.

Mėnesio pabaigoje buvo suorganizuoti minėjimai Maskvoje ir Leningrade, kuriuose dalyvavo lietuvių poetai ir rašytojai. Buvo atidaryta teminė lietuvių grafikų paroda Maskvoje, Centrinuose literatų namuose. Vėliau vyko minėjimai Varšuvoje, kituose Lenkijos miestuose.

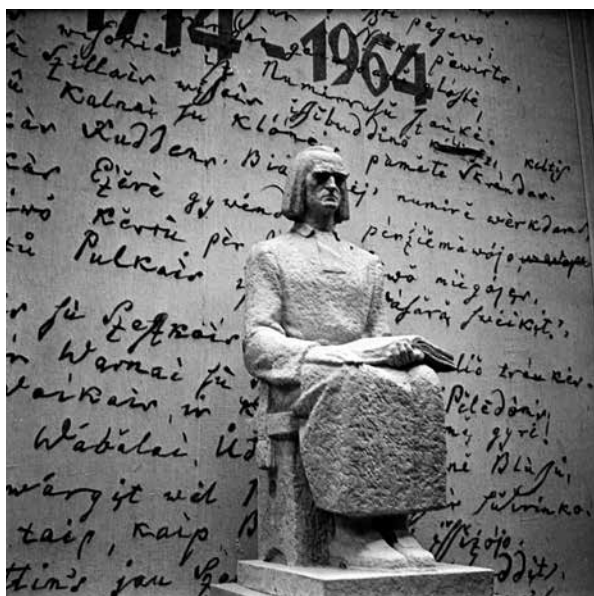
Jubiliejaus „pasaulinis“ statusas lėmė tai, kad ne vien sąjunginių respublikų, bet ir sąjunginėje žiniasklaidoje¹⁹ pirmuosiuose ar pagrindiniuo-

¹⁷ Pavyzdžiui, skulptoriui Broniui Vyšniauskui už Donelaičio medaliono ir portretinio reljefo sukūrimą buvo skirta 750 rub.; žr. LTSR kultūros ministro įsakymas Nr. 503, 1963-12-20, in: *LLMA*, f. 342, ap. 1, b. 1162, l. 134. Dailininkui Erikui Varnui Donelaičio medalio pagaminimą užsakė LTSR Rašytojų sąjunga. Jis sutiko tai padaryti už 200 rub., atsižvelgdamas, kad sąjungos „lėšos šioms išlaidoms ribotos“; žr. Eriko Varno pareiškimas LTSR Rašytojų sąjungai, 1964-02-21, in: *LLMA*, f. 34, ap. 1, b. 346, l. 59.

¹⁸ Mokslinės konferencijos medžiaga išleista atskiru tęstinio leidinio tomu: *Literatūra ir kalba*, t. 7: *Kristijonas Donelaitis: Pranešimai, straipsniai, archyvinė medžiaga*, vyriausiasis redaktorius Kostas Korsakas, redakcinė kolegija Kostas Doveika, Vincetas Drotvinas, Leonas Gineitis, Jurgis Lebedys, Vilnius: Vaga, Lietuvos TSR Mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1965.

¹⁹ Sąjunginės komisijos posėdyje, kai dar nebuvo žinomas Pasaulinės taikos tarybos sprendimas, sąjunginės spaudos atstovas J. Surovcevas pabrėžė, kad Donelaičio

2. Kompozicija „K. Donelaitis“ LTSR Respublikinėje bibliotekoje. Per visą sieną padidintas *Metų* rankraščio fragmentas sudaro foną Konstantino Bogdano sukurtai Kristijono Donelaičio skulptūrinei figūrai. 1964 m. vasaris. Balio Bučelio nuotrauka (LCVA, Nr. 1-06518)

se puslapiuose pasirodė publikacijos apie Donelaitį ir jo kūrybą. Kaip įvardija LTSR Rašytojų sąjunga: „Mums žinoma, kad jį paminėjo visa visasąjunginė spauda ir sąjunginių respublikų literatūriniai laikraščiai“²⁰. Donelaičiui buvo skirtos specialios laidos per televiziją ir radiją.

Svarbiausias metų vidurio įvykis buvo renginiai Kaliningrado srityje rugpjūčio 5–6 d.: iškilmingas minėjimas Kaliningrade, kuriame savo kūriniais skaitė ir lietuvių literatai. Čistyje Prudy gyvenvietėje (Tolminkie-myje) pastatytas paminklinis akmuo. Baigiantis jubiliejiniams metams,

sklaida sąjunginėje spaudoje priklausys būtent nuo šio sprendimo: „tada duosim skiltį – pirmoje skiltyje atspausdinsim, viskas bus taip, kaip davėme Lesės Ukrainkos jubiliejui. O jeigu tai bus vien mūsų vidinis reikalas, tai bus labai sunku padaryti“ (TSRS Rašytojų sąjungos valdyba, Donelaičio gimimo 250 metų šventimo Jubiliejinės komisijos posėdžio stenograma, 1963-10-15, in: *LLTIBR*, f. 56, b. 86, l. 13).

²⁰ LTSR Rašytojų sąjungos atsakymas mokytojui iš Kretingos Juozui Tarvydui, 1964-04-09, in: *LLMA*, f. 34, ap. 1, b. 346, l. 101.

gruodžio 26 d. surengtas baigiamasis iškilmingas jubiliejinis minėjimas Vilniaus universitete. Į jį buvo kviečiami svečiai iš kitų respublikų. Svarbiausias renginio įvykis – Bogdano sukurtos Donelaičio skulptūros atidengimas Vilniaus valstybinio universiteto fasade. Vakare buvo surengtos baigiamosios iškilmės, kuriose be lietuvių organizacinio komiteto narių kalbėjo TSRS Rašytojų sąjungos valdybos sekretorius Georgijus Markovas, Kaliningrado srities vykdomojo komiteto sekretoriaus pavaduotojas V. Bogdančikovas ir kiti.

Minėjimai ir įvairūs renginiai Lietuvoje vyko visus metus. Atskiras priemonės pagal LKP CK patvirtintą planą, jį net išplėsdamos, patvirtino LTSR Mokslų akademija, Kultūros ir Švietimo ministerijos. Pagrindinė už jubiliejaus šventimo organizavimą atsakinga ministerija buvo LTSR Kultūros ministerija. Ji rengė ir minėtą jubiliejinę parodą. Be to, ji numatė kelių knygų leidimą, bibliotekoms nurodė organizuoti jubiliejinę Donelaičio kūrinių parodas, ruošti literatūros vakarus; teatrams – propaguoti profesionalių aktorių tarpe dailiojo skaitymo konkursą; kultūros namams – organizuoti iškilmingus minėjimus, koncertus, pranešimus, paskaitas; knygynus aprūpinti Donelaičio leidiniais; pagaminti plokštelę su meno meistrų atliekamais Donelaičio kūrinių įrašais; Lietuvos kino studijai – pagaminti specialų jubiliejinį kino leidinį ir pan.²¹ Kaip matyti, numatyta nemažai „masinių priemonių“, kurių dalis prasidėjo jau minėjimo išvakarėse. Labai daug dėmesio buvo skiriama kuo geresniam Donelaičio vardo skaitovų konkurso organizavimui. Jis prasidėjo dar 1963 m. rudenį, buvo orientuotas į mokinius, dirbančiuosius, profesionalius aktorius. Konkursui buvo rengiami specialūs seminarai²². Paminėtina, kad profesionalių aktorių kategorijoje pirmą vietą laimėjo Tomas Vaisieta.

Švietimo ministerija numatė gausybę priemonių mokyklose ir mokykloms, pavyzdžiui, apdovanoti mokytojus, išleisti sąsiuvinį su Donelaičio motyvais ant viršelių, parengti specialių diafilmų, *Tarybiniam*

²¹ LTSR kultūros ministro įsakymas „Dėl priemonių K. Donelaičio 250 metų gimimo jubiliejui paminėti“ Nr. 311, 1963-07-04, in: *LLTIBR*, f. 342, ap. 1, b. 1161, l. 10–11.

²² Žr. LTSR Kultūros ministerijos įsakymas „Tikslu pakelti K. Donelaičio vardo skaitovų konkurso kokybę...“ Nr. 408, 1963-10-01, in: *LLMA*, f. 342, ap. 1, b. 1162, l. 1.

mokytojuje spausdinti specialius straipsnius, mokytojų pasisakymus per radiją, spaudoje, mokyklose – organizuoti teminius renginius, vakarus, mokinių rašinių konkursus, paruošti plakatų standus. Beje, nurodyta užtikrinti, kad mokiniai, susirašinėjantys su broliškų respublikų mokyklo-
mis, laiškuose pasakotų apie Donelaitį ir jo minėjimą ir t. t.²³

Jubiliejus 1964 m. buvo paminėtas taip plačiai, triukšmingai ir reikšmingai, kaip jokio kito lietuvių poeto, rašytojo ar kultūros veikėjo jubiliejus. Donelaitis buvo įtvirtintas kaip pagrindinis lietuvių tarybinės kultūros simbolis, jos svarbiausias klasikas.

NEUŽSIANGAŽUOTI: LIETUVIŠKOSIOS VALDŽIOS NEDALYVAVIMAS DALYVAUJANT

Jubiliejinio komiteto viename iš paskutinių posėdžių jau 1964 m. pabaigoje paminima, kad „Minėjimo mastas ir rezultatai netgi didesni, negu buvo tikėtasi“²⁴. Kita vertus, pasigirsta ir jubiliejaus organizatorių nepasitenkinimas. Vytautas Jakelaitis, vienas iš komiteto narių ir kultūros ministro pavaduotojas, prisiminimuose pamini: „jubiliejui norėta ir užsimota padaryti labai daug. Pavyko nuveikti gerokai mažiau“²⁵. Kaip prisiminimuose apibendrina Halina Korsakienė: „Ruošiantis jubiliejui buvo iškelta daug naujų sumanymų, tačiau juos realizuoti pasirodė nelengva. Dažnai iškildavo nesutarimai su Kaliningrado vadovais. Ne visada pasisekdavo susikalbėti ir su mūsiškiais“²⁶. Pastaba apie nesusikalbėjimą su „mūsiškiais“ akivaizdžiai nurodo į LKP CK. Korsakas laiške žmonai, referuodamas apie baigiamąjį renginį gruodžio 26 d. Vilniaus universitete,

²³ LTSR Švietimo ministerija, Priemonės K. Donelaičio 250 metų gimimo jubiliejui pažymėti, 1963-07-01, in: *LLTIBR*, f. 56, b. 81.

²⁴ Jubiliejinio komiteto posėdžio (įvykusio Rašytojų sąjungoje) protokolai, 1964-10-11, in: *LLTIBR*, f. 56, b. 9.

²⁵ Vytautas Jakelaitis, *Saulei leidžiantis – toks būvimas drauge*, t. 1, Vilnius: Alka, 2002, p. 141.

²⁶ Halina Korsakienė, *Namas, kuriame gyvenome: Atsiminimai*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 286.

išsakė panašų apgailestavimą: „Donelaičio jubiliejinės iškilmės praėjo gana šiltai, tikrai daug kukliau, negu buvo tikėtasi. [...] Tačiau pačiose iškilmėse ir vaišėse „Aukštoji valdžia“ (o to buvo tikėtasi!) visai nepasirodė. Be abejo, tai būdinga, nes „Kytri pilosopai“, anot Donelaičio, be pagrindo taip nesielia. Ką gi, mūsų Kristijonui ir toliau kelias nelengvas... Na, bet tiek pasiekęs, jis ateityje neliks užpečkyje“²⁷. Nepasirodymas baigiamajame bankete buvo akivaizdus ar net demonstratyvus lietuviškosios valdžios, įskaitant LKP CK ir MT, atsiribojimo ženklas. Šiuos viešo atsiribojimo ženklus buvo galima matyti viso jubiliejinio minėjimo metu. Tai labai kontrastavo ir su 1955 m. Donelaičio iškilmingu minėjimu, kuriame pirmame plane dominavo ir atidarymo kalbą sakė Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas Justas Paleckis.

Viešas atsiribojimas nereiškė jubiliejaus ignoravimo: buvo skirtos nemažos lėšos, daugeliu atvejų jaučiamas lietuviškosios valdžios užnugaris. Tad jos veikimo, dalyvavimo nedalyvaujant, paradoksumas akivaizdus. Jį būtina pasiaiškinti, siekiant suvokti lietuviškosios valdžios interesus, praktikas, jos santykį su inteligentais ir jų iniciatyvomis.

Nedalyvavimas dalyvaujant reiškėsi įvairiais pavidalais. LKP CK aukščiausi vadovai ar atstovai dalyvavo pagrindiniuose jubiliejinuose renginiuose. Tačiau nė viename renginyje niekas iš MT ar LKP CK nepasakė jokios kalbos. Atidarant jubiliejinės iškilmės sausio pradžioje, dalyvavo aukščiausi LTSR pareigūnai. Įžanginę kalbą pasakė jubiliejinio komiteto pirmininkas Korsakas. Įdėmiau pažiūrėję į nuotraukas, pamatysime, kad Sniečkus sėdi prezidiumo antroje eilėje ir žvelgia pro petį prieš jį sėdinčiam Rusijos Federacijos Rašytojų sąjungos Leningrado skyriaus atsakingam sekretoriui Aleksandrui Prokofjevui. Kodėl ne prezidiumo priekyje, garbingiausioje vietoje, kurioje ir priderėtų? Toks nedalyvavimas dalyvaujant kartojosi ir kituose renginiuose. Išlikusiose nuotraukose matome, kaip Sniečkus, parodoje apsuptas broliškų respublikų atstovų ir Lietuvos kolegų, susidomėjęs apžiūri parodą. Kaip „eilinis lankytojas“?

²⁷ Kosto Korsako laiškas Halinai Korsakienei, 1964-12-30, in: *Literatūra ir kalba*, t. 22: *Kostas Korsakas*, vyriausiasis redaktorius Jonas Lankutis, parengė Vytautas Galinis, Vytautas Kubilius, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1995, p. 361–362.

Pasitaikė ir politinio reprezentavimo „disproporcijos“ situacijų. Pavyzdžiui, minėjime Kaliningrade, kuriame dalyvavo ir kalbą sakė partijos srities komiteto sekretorius D. Nikitinas. Nors dalyvavo LKP CK sekretorius Barkauskas, LTSR MT pirmininko pavaduotoja Diržinskaitė, niekas iš lietuviškosios valdžios atstovų kalbų nesakė, kalbėjo „liaudies poetas“ Tilvytis, komiteto pirmininkas Korsakas ir kiti. Panašiai vyko ir kitą dieną, atidengiant Donelaičio paminklinį akmenį Tolminkiemyje.

LTSR valdžia nedalyvavo banketuose, o tai nebuvo įprasta iškilmingų ir svarbių minėjimų atveju. Komiteto pirmininką Korsaką tai labai skaudino. Minima, kad būtent dėl jubiliejaus „atšalę Korsako santykiai su Sniečkumi“²⁸. Pasakojama gana paini istorija apie tai, kad Vyriausybė nesutikusi skirti lėšų svečių banketui po sausio mėn. jubiliejinio minėjimo: „kuklios vaišės svečiams surengtos „Dainavos“ restorano atskirame kambaryje. Korsakas jautėsi įskaudintas: „Nacionalinis poetas, o nėra nei pirmojo sekretoriaus, nei ministro pirmininko. Gėda prieš kitas respublikas. Ten tokie jubiliejai labai iškilmingai švenčiami. Bet balerinos svarbiau“²⁹. Užuomina į balerinas susijusi su tuo, kad būtent tomis dienomis iš gastrolių Maskvoje grįžo lietuviškos operos artistai. Jiems Chruščiovas pažadėjęs (davęs sutikimą), kad Lietuvoje būtų statomas naujas operos ir baleto teatras. Grįžusiems artistams Vyriausybė iškėlė dideles vaišes, jose dalyvavo aukščiausios valdžios atstovai. Prašymas dalyvauti donelaitiškose vaišėse buvo ignoruojamas, net jam neskirtos lėšos. Argumentuojama, kad tai esąs „antrasis balius“, o jei kas noris švęsti, gali atvykti į vaišes operos solistams. Balerinos veikiausiai neužgožė Donelaičio, kaip kad lygino anų įvykių dalyviai. Daug labiau tikėtinas pirmiausia akivaizdus valdžios nusišalinimas nuo donelaitiškų iškilmių.

Kaip jau minėta, Korsakas buvo nusivylęs ir valdžios elgesiu baigiamųjų iškilmių metu, kai nė vienas LKP CK ir MT atstovas, nors ir dalyvavęs minėjime, neatvyko į baigiamąjį banketą. Tai neabejotinai buvo aiškus atsiribojimo ženklas, kurio bent Korsakas negalėjo paaiškinti ir priėmė kaip įžeidimą.

²⁸ Vladas Žukas, *Kostas Korsakas: Prisiminimai*, Vilnius: Ogamas, 2005, p. 73.

²⁹ *Ibid.*

Lietuviškos valdžios buvimas tarsi šešėlyje reiškė, kad jubiliejaus koordinavimo iniciatyvos buvo perleistos literatams. Formaliai žiūrint, už tokius sąjunginio masto renginius buvo atsakinga TSRS Rašytojų sąjunga. Lietuvoje renginius koordinavo specialiai įsteigtas komitetas, analogiškai sudarytas LTSR Rašytojų sąjungos. Šia prasme jubiliejus iš tiesų buvo literatų-inteligentų reikalas. Vis dėlto jų reikalui ir tarsi vien jų atsakomybei jis buvo paliktas pernelyg akivaizdžiai.

Be LKP CK sprendimo ar pritarimo jubiliejus apskritai nebūtų įvykęs. Jei būtų buvusios skirtos vien simbolinės lėšos, būtų buvę daug mažiau renginių arba jie būtų daug skurdesni. Jubiliejaus pagrindas buvo LKP CK sprendimas. Juo remiantis ministerijoms ir Mokslų akademijai patvirtinus savus planus, vyko renginiai, minėjimai visoje respublikoje. Iškilmingi renginiai Vilniuje, Maskvoje ir Leningrade vyko MT tam skyrus specialių lėšų. Jų buvo tiek, kad buvo galima pakviesti atstovus iš visų sąjunginių respublikų į iškilmes Vilniuje, išsiųsti būrį artistų, rašytojų ir poetų į Maskvą ir Leningradą, surengti lietuvių grafikų parodą. Papildomoms minėjimo iniciatyvoms, apie kurias kalbėsime vėliau, taip pat buvo skirtos lėšos. Tiesa, iš pradžių Korsakui prašant pinigų svarbiausiems renginiams (svečių ir saviškių komandiruotėms ir pan.), už kultūrą MT atsakinga Diržinskaitė sutiko skirti mažiau kaip 2000 rub. Paprašius LTSR MT pirmininko Motiejaus Šumausko, šis skyręs 12 000 rub.³⁰ Neabejotina, kad šis skyrimas buvo „Vyriausioju“ vadintam Sniečkui palaiminus.

Sniečkaus „dalyvavimas“ sprendimų ištakose yra akivaizdus. Jo vardas buvo minimas ir sąjunginio jubiliejinio komiteto posėdyje. Pirmininkas Prokofjevas svarstant klausimus, akivaizdžiai peržengiančius komiteto kompetenciją, mini, kad juos atskirai aptarsiąs su Sniečkumi arba Sniečkumi ir Paleckiu³¹. Pasibaigus Donelaičio jubiliejaus minėjimams Maskvoje ir Leningrade, būtent Sniečkus pasirašė ir siuntė vyriausybinės padėkos telegramas Prokofjevui ir TSRS Rašytojų sąjungos sekretoriui

³⁰ Taip Korsako pasakojimą atpasakoja Žukas; žr. *Ibid.*

³¹ Žr. TSRS Rašytojų sąjungos valdyba, Donelaičio gimimo 250 metų šventimo Jubiliejinės komisijos posėdžio stenograma, 1963-10-15.

Fedinui³². Neformaliai šilta telegrama Prokofjevui, dėkojant už jo asmeninę iniciatyvą, dėl minėjimų Leningrade ir Maskvoje, už „dėmesį, jautrumą ir didelį darbą“. Ši padėka neabejotinai apėmė ir jo lankymąsi Kaliningrade, apie ką – vėliau.

Minėjimo visumą galima apibūdinti kaip viešumoje vykstantį „rašytojų reikalą“, patronuojamą, remiamą ir stebimą antrame plane (ar antroje eilėje) būvančio LKP CK. Panaši situacija buvo ir vėliau, po kelių metų ieškant Donelaičio palaikų, juos identifikuojant ir tvarkant bei atstatant bažnyčią Tolminkiemyje. Tuomet Korsakas buvo iškviestas į CK dėl Donelaičio palaikų ir ketinimų pagal kaukolę atkurti Donelaičio atvaizdą: „Pokalbis su skyriaus vedėju Rimkumi. Reikalas esąs suderintas su „Vyriausiuoju“. Tik dar daug įvairių kliūčių. Vis įspėjama, kad nereikėtų užsiangažuoti! Užtektų, anot Sniečkaus, Rimšos medaliono. Esu kaltinamas, kad per daug leidau komisijai užsimoti!“ Toliau Korsakas pasakoja, kad su Rimkumi sutarę „atsargiai“ reikalą stumti į priekį, nes, Korsako nuomone, neatkūrus atvaizdo, „visas palaikų suradimas netektų prasmės!“³³ Šis atpasakojimas atskleidžia subtilias leidžiamo veikimo ribas, kurias brėžia Sniečkaus požiūris ir nuogastavimai bei Korsako įsitikinimai ir pasiryžimas. Sniečkaus pozicija veikiau reiškia perspėjimą entuziastams, kad reikalas neturi vienareikšmio palaikymo, o iškilus koikioms nors problemoms, jiems gali tekti prisiimti atsakomybę.

Istorija tęsėsi, entuziastai nenuleido rankų. Po metų Jakelaitis Korsakai perdavė žinią, kad „Donelaičio byloje vyriausybė nutarė likti nušalyje. Klausimų sprendimą „palikti“ mokslininkams“³⁴. Kultūros ministerija taip pat abejojo, ar reikia atstatyti bažnyčią, kai bažnyčios Lietuvoje uždaromos. Vyriausybės nuostatą Korsakas išsiaiškino ir kaip nenorą skirti lėšų. Vėlesnė istorija parodė, kad jis nebuvo teisus. Veikiant grupei aktyvių inteligentų, bažnyčios atstatymui ir kitiems reikalams lietuviškoji valdžia skyrė pakankamai lėšų. Tačiau respublikos vadovybė liko šių

³² LKP CK kanceliarija, telegrama Aleksandrui Prokofjevui, 1964-02-06, in: *LYA*, f. 1771, ap. 232, b. 26, l. 21; LKP CK kanceliarija, telegrama Konstantinui Fedinui, 1964-02-06, in: *Ibid.*, l. 23.

³³ Kosto Korsako dienoraščio įrašas, 1967-05-05, in: Halina Korsakienė, *op. cit.*, p. 276–277.

³⁴ Kosto Korsako dienoraščio įrašas, 1968-02-20, in: *Ibid.*, p. 281.

3. Jubiliejinę Kristijono Donelaičio 250-ųjų gimimo metinių parodą LTSR Respublikinėje bibliotekoje apžiūri bibliotekos darbuotoja, bibliografė Valerija Vilnonytė, LKP CK pirmasis sekretorius Antanas Sniečkus ir Lietuvos TSR nusipelnęs meno veikėjas, akademikas Kostas Korsakas. 1964 m. sausio 4 d. A. Šestakovo nuotrauka (LCVA, Nr. 0-025935)

darbų šešėlyje, nedalyvavo ir tyliai (nepaskelbus visuomenei) perlaidojant Donelaičio palaikus.

1964 m. minėjimas ir šis atpasakotas vėlesnis epizodas paaiškina panašią valdžios veikimo strategiją³⁵. Vienoje pusėje veikia kultūrininkai entuziastai (plačiai užsimojusi komisija), kurie nori reikalą stumti į priekį, kitoje – LKP CK veikėjai, užėmę atsargią poziciją, palaikantys iniciatyvą likdami šešėlyje.

LKP CK laikysena neabejotinai lėmė ir kai kuriuos paradoksus ar keistenybes. Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, kuriam Korsakas anuomet vadovavo, buvo atsakingas už mokslinę jubiliejinių metų dalį.

³⁵ Situacijos analogiškumą sugestijuoja ir tai, kad pats Jakelaitis prisiminimuose perskaitytus Korsako dienoraščio fragmentus, kuriuose šis mini jau vėlesnius įvykius, aiškina kaip 1964 m. minėjimo įvykius.

Sausį jis organizavo mokslinę konferenciją, rengė mokslinių straipsnių rinkinį leidybai, kitus leidinius. Instituto leidybiniuose planuose buvo numatyta išleisti kolektyvinį darbą *Lietuvių literatūros klasikas Kristijonas Donelaitis* kaip vykusios konferencijos pranešimų rinkinį, kartu pabrėžiant, kad konferencija surengta „LTSR Vyriausybės sprendimu ryšium su 250-mečiu (1964 m.) nuo gimimo lietuvių literatūros klasiko K. Donelaičio“³⁶. „Vyriausybė“ pažodžiui reikštų nuorodą į Ministrų Tarybą. Tai neatitinka faktų, nes konferencija minima ne MT sprendimo, o LKP CK sprendimo priede: „Surengti jubiliejinę mokslinę sesiją. [...] Sesijos medžiagą išleisti atskiru leidiniu“³⁷. Tokio netikslaus įvardijimo negalėtume laikyti atsitiktine klaida, juo labiau kad jis kartojasi ne vienoje vietoje³⁸. Kad jubiliejus minėtas „LTSR Vyriausybės nutarimu“, įvardijama ir po jubiliejaus išleistame iš anksto neplanuotame leidinyje³⁹. Spėtina, kad norint apsisaugoti nuo atsakomybės konjunktūriškai LKP CK ar „Komunistų partijos“ kaip jubiliejaus iniciatoriaus ar rėmėjo netiko minėti, pasirinktas tarsi neutralus „Vyriausybės“ įvardijimas.

Donelaičio jubiliejaus šventimas buvo nustelbtas politiškai daug svarbesnių renginių. Sprendžiant pagal 1963–1964 m. MT einamuosius reikalus, didžiausias dėmesys buvo skirtas pasirengti 1964 m. (pirmajai) Moksleivių dainų šventei, skirtai respublikos išvadavimo 20-mečiui pažymėti⁴⁰. Jau minėtas, ir kas nestebina, valdžios džiaugsmas dėl Chruščiovo duoto leidimo statyti operos teatrą. Sniečkus tais metais kitomis progomis sakytose kalbose jubiliejų pamini. Dažniausiai – norėdamas

³⁶ LTSR MA prezidiumas, Visuomeninių mokslų skyriaus institutų 1964–1965 m. mokslo tiriamojo darbo planas, 1964 m., in: *LCVA*, f. R-1001, ap. 2, b. 881, l. 13; tas pats LTSR MA leidinių 1965 metams plane, 1964-05-21; žr. LTSR MA Prezidiumo nutarimai, 1964 m. pirmas pusmetis, in: *LCVA*, f. R-1001, ap. 2, b. 866, l. 360.

³⁷ Žr. LKP CK, Priedas prie protokolo, Nr. 29/44, 1963-06-04, in: *LJA*, f. 1771, ap. 228, b. 495, l. 241.

³⁸ LTSR MA prezidiumas, Visuomeninių mokslų skyriaus institutų 1964–1965 m. mokslo tiriamojo darbo planas, 1964 m., in: *LCVA*, f. R-1001, ap. 2, b. 881, l. 13.

³⁹ Žr. *Kristijono Donelaičio jubiliejiniai metai*, p. 5.

⁴⁰ Pagrindinis dėmesys skiriamas šventės organizaciniam rūpesčiams, įskaitant ir pirmojo lietuviškojo pramoginio šokio sukūrimą; žr. LTSR MT reikalų valdyba, Kultūros ir sveikatos apsaugos skyrius, Susirašinėjimas su LTSR Kultūros ministerija, 1963 m., in: *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 6135.

pasakyti, kad Lietuvos kultūra ir literatūra sovietinėje valstybėje esanti pripažįstama, o LKP CK – rūpinasi kultūra. Lenkijoje sakytoje kalboje, nesusijusioje su jubiliejumi, jį pamini kaip lietuviškosios kultūros kles-tėjimo ir plitimo masėse ženklą: „Platus žymaus lietuvių rašytojo Kris-tijono Donelaičio 250-mečio minėjimas šalyje padės mums dar labiau priartinti liaudies mases prie knygos, meninės kūrybos, meno“⁴¹. Iš tiesų tai standartinis ideologinis pasakymas, atliepiantis, kad ir tais pačiais me-tais „Žinijos“ draugijos valdybos pirmininko Juozo Matulio pasakytus žodžius: „Literatūra ir menas kaip ideologijos forma pati savaime yra propagandistas ir turi didžiulį poveikį masėms. Mūsų uždavinys tinkamai panaudoti šį ginklą mūsų veikloje“⁴².

Kiek kitokio pobūdžio Sniečkaus užuomina apie Donelaitį jam kal-bant apie „užsienio lietuvių buržuazinių nacionalistų propagandą“⁴³, kad lietuvių kultūra smunkanti. Donelaičio ir Neries jubiliejai buvę „visos tarybinės kultūros didelės šventės“: „Jie akivaizdžiai parodė, kaip pa-garbiai broliškos tarybinės tautos žiūri į lietuvių kultūrą“⁴⁴. Spręsdami pagal šių kalbų siunčiamą žinią, LKP CK prisidėjimas prie Donelaičio jubiliejaus pateko į bendro politinio „rūpesčio kultūra“, pirmiausia – na-cionaline kultūra, lauką.

Sniečkaus biografiją tyręs Vytautas Tininis nurodė, kad pirmasis sekretorius turėjęs ypatingą santykį su prusiškąja Lietuva, tad ir su Do-nelaičiu. Jis dar 1960 m. apgailestavęs, kad nors buvęs netoliese, ne-užsukęs į Donelaičio gimtinę⁴⁵. Jei iš tiesų Sniečkui asmeniškai rūpėjo lietuvininkų kultūra ir Donelaičio darbai, tai galėtų būti vienas iš moty-vų, paaiškinančių, kodėl Sniečkus rėmė jubiliejų. Tačiau ši motyvą bet kuriuo atveju papildė ir kiti – pastangos išlaikyti ryšį su lietuvių visuo-mene ir inteligentijos elitu, neatsiriboti nuo jų lūkesčių ir taip išlaikyti galią jų atžvilgiu.

⁴¹ Žr. *LYA*, f. 19895, ap. 2, b. 91, l. 101.

⁴² Žr. Juozas Matulis, LTSR „Žinijos“ draugijos valdybos ataskaita „Žinijos“ draugijos VI suvažiavime, 1964-03-27, in: *LCVA*, f. R-553, ap. 1, b. 241, l. 52.

⁴³ Žr. *LYA*, f. 19895, ap. 2, b. 92, l. 123.

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ Žr. Vytautas Tininis, *Sniečkus: 33 metai valdžioje (Antano Sniečkaus biografinė apy-braiža)*, 2-asis pataisytas ir papildytas leidimas, Vilnius: Karminas, 2000, p. 184.

Donelaitis neabejotinai asmeniškai rūpėjo Korsakui. Korsakui neabejotinai būtų daug labiau patikę, jei iškilminguose minėjimuose pirmą žodį būtų taręs Sniečkus, Šumauskas ar kuris LKP CK sekretorius. Tačiau būtent Korsakas buvo pirmame įvykių plane. Asmeninis jo ir kitų literatų ar inteligentų entuziazmas nemažai prisidėjo prie to, kad Donelaitis pateko į politinių interesų lauką. Tiksliau būtų sakyti, kad inteligentų entuziazmas skatino lietuviškąją valdžią Donelaičio sukakties neignoruoti. Tačiau lietuviškoji valdžia tarsi atsitraukė į jubiliejinio komiteto ir Korsako kaip aktyviausio už jubiliejų atsakingo asmens šešėlį. Literatų autonomijai ir atsakomybei buvo palikti galimi neigiami politiniai jubiliejinių metų padariniai.

Kokios buvo pagrindinės jubiliejinių metų minėjimo politinės rizikos? Toliau aptarsime priežastis, kurios skatino respublikos politinę valdžią ir Sniečkų asmeniškai atvirai nesiangažuoti Donelaičio jubiliejiniams metams. Ryškiausias yra trys priežastys: prasta Tolminkiemio būklė, Sniečkaus ir Chruščiovo santykiai bei Donelaičio kaip kultūros veikėjo nevienareikšmiškumas.

APŠNERKŠTIEJI ŠVARIEJI TVENKINIAI (ČISTYJE PRUDY)

Politiškai neparanki buvo Tolminkiemio apleistumo situacija, kuri jubiliejiniams metais badė akis. Minėta Jakelaičio pastaba, kad pavyko nuveikti gerokai mažiau nei planuota, akivaizdžiai nurodo į Donelaičio gyventos vietovės nesutvarkymą. Dar 1960 m. buvo suplanuota, kad Tolminkiemis ir kitos su poeto gyvenimu susijusios vietos bus sutvarkytos jubiliejiniams metams. Tačiau jubiliejaus minėjimo išvakarėse vietovė atrodė dar prasčiau nei prieš tai. LKP CK ir Sniečkus asmeniškai veikiausiai nenorėjo savęs susieti su Tolminkiemio situacija, nors sąsajos piršte piršosi. Tai gali būti viena priežasčių, kodėl jis šalinosi jubiliejaus „šeimininko“ vardo.

Tolminkiemis po karo naujųjų gyventojų ir naujos valdžios buvo pervadintas į „Švariusius tvenkinus“ (Čistyje Prudy). Donelaičio statyta bažnyčia karo metus išgyveno beveik nepažeista. Buvo apgadintas stogas. Tačiau po karo jos visai neprižiūrint, per dvidešimt metų sukrito

4. Lietuviškieji „piligrimai“: Klaipėdos miesto kraštotyrininkai lankosi Tolminkiemyje. 1963 m. spalio mėn. Bernardo Aleknavičiaus nuotrauka (LCVA, Nr. 0-020696)

stogas, pradėjo irti sienos. Nekalbant apie tai, kad buvo visiškai apleista ir šiukšlinama aplinka.

Čistyje Prudy būklė buvo vienas didesniųjų nuolatinių jubiliejinio komiteto rūpesčių. Dar 1963 m. spalio mėn. Klaipėdos kraštotyrininkai lankėsi Čistyje Prudy ir aprašė tokį vaizdą: „Darosi graudu žiūrint į tą šventą kiekvienam lietuvių literatūros mylėtojų vietą. [...] Antkapiai išvartyti, takeliai prišiukšlinti, o gražiame skardyje riogso cisternos nuo benzino“⁴⁶. Laiške apeliuojama į Rašytojų sąjungą ir tai, kad „plačioji visuomenė“ tikrai paremtų Tolminkiemio sutvarkymą. Pasipiktinimas dėl Donelaičio gimtinės būklės tapo panašiu į savitą pilietinį sąjūdį⁴⁷.

Lapkričio mėnesį komitetui buvo persiūstas penkiolikos LTSR dailininkų grupės laiškas, adresuotas *Literatūros ir meno* redakcijai. Laiško impulsas buvo jų išvyka į Tolminkiemį. Čia jie pamatė tokį vaizdą: „bažnyčia

⁴⁶ Vytauto Abramovičiaus laiškas, „Kristijono Donelaičio atminimas“, 1963-10-28, in: *LLMA*, f. 34, ap. 1, b. 326, l. 153.

⁴⁷ *Ibid.*

visiškai baigia griūti, vietovė apleista, jos vidury riogso milžiniška cisterna, aplink purvas, šiukšlės, piktžolės⁴⁸. Jie ragino „nedelsiant griebtis priemonių šiai betvarkei likviduoti, apsaugoti akyse nykstančias K. Donelaičio gyvenvietės liekanas ir jo atminimą pagerbti čia tinkamu paminklu“. Į redakciją jie kreipėsi tikėdamiesi, kad ši padės klausimus išspręsti⁴⁹.

Vietovės būklė buvo aptarta ir sąjunginės jubiliejinės komisijos posėdyje. Kaip padėtį įvardijo komisijos sekretorė Bela Zaleskaja, tai „visiškai apdergta vieta“⁵⁰. Greta veikė autobazė, teritorijoje – jos benzino bakai. Paminėta ir tai, kad lietuviai „piligrimai“ lankosi Donelaičio gimtinėje ir situacija juos piktina.

1963 m. spalio mėnesio posėdyje svarstytas klausimas dėl vietovės sutvarkymo ir kur statyti numatytą paminklinį akmenį. Laurinčiukas, akivaizdžiai turėdamas galvoje esamą būklę, net pasiūlė nebūtinai bažnyčios teritorijoje, bet kad statyti „galima parinkus vietą kur nors gražesnę“⁵¹. Po mėnesio vykusiam posėdyje prie klausimo apie Čistyje Prudy Korsako pažymėtas papunktis „skundų pluoštas“⁵².

Skundai, vieno asmens ir grupiniai, dėl Čistyje Prudy būklės buvo rašomi per visus jubiliejinus metus. Sausio pradžioje viename iš laiškų Korsakui rašoma:

Kaip atrodo tos vietos, kur jis gyveno ir kūrė? Ar galime ten su džiaugsmu apsilankyti, sustoti valandėlei, nulenkti savo galvas prie jo kapo? Ne. Ten viskas apleista. [...] Kaip tik šiais, Donelaičio metais, Tolminkiemyje lankysis ekskursijos tiek iš mūsų respublikos, tiek iš kitur. Esama padėtis teisėtai kels lankytojų pasipiktinimą.⁵³

⁴⁸ LTSR dailininkų grupė, laiškas „Literatūros ir meno“ redakcijai Kristijono Donelaičio gyvenvietės Tolminkiemyje sutvarkymo klausimu, persiustas respublikiniam jubiliejiniam komitetui, gauta 1963-11-11, in: *LLTIBR*, f. 56, b. 110. Laišką pasirašė 15 jaunosios kartos dailininkų, tarp jų Vladas Vildžiūnas, Algirdas Steponavičius, Vytautas Kalinauskas, Aloyzas Stasiulevičius, Stasys Jusionis, Birutė Žilytė, Vytautas Valius ir kiti.

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ TSRS Rašytojų sąjungos valdyba, Donelaičio gimimo 250 metų šventimo Jubiliejinės komisijos posėdžio stenograma, 1963-10-15, l. 8.

⁵¹ Jubiliejinio komiteto posėdžio (LKP CK patalpose) protokolai, 1963-10-11, in: *LLTIBR*, f. 56, b. 6.

⁵² Jubiliejinio komiteto posėdžio darbotvarkė, 1963-11-22, in: *LLTIBR*, f. 56, b. 3.

⁵³ O. Navickienės laiškas jubiliejinio komiteto pirmininkui Kostui Korsakui, 1964-01-11, in: *LLTIBR*, f. 56, b. 83.

Net baigiamojo iškilmingo minėjimo metu gruodžio 26 d. Vilniaus universitete iš salės buvo gauti paklausimai, reiškiantys tuos pačius priekaištus: „Kodėl Lazdynėliuose nėra paminklinio akmens Donelaičiui? Ko trūko, kad neatstatyta bažnyčia Tolminkiemyje? Konferencijos, sesijos, jubiliejinės iškilmės tėra tik gražūs žodžiai, o kur darbai? Ar mes tik tiek tegalim?“, „Iki šiolei poeto atminimas buvo gerbiamas tik posėdžiais ir vakarais. Kada bus imtasi konkrečių priemonių įamžinti Jo atminimui: t. y. užkonservuota bažnytelė Tolminkiemy ir vykdomi tyrinėjimai atrasti Jo palaikams, kad būtų galima atstatyti jo portretą“⁵⁴.

Nuolat buvo primenami ir „nepadaryti“ darbai. Štai žymių to meto menininkų pasirašytame laiške, veikiausiai inicijuotame LTSR Kraštotyros draugijos, primenama, ką reikėtų nuveikti: bažnyčią jei ne restauruoti, tai bent konservuoti, tyrinėti palaidojimo vietą, surasti palaikus, sutvarkyti kapą, sukurti portretą⁵⁵.

Metų viduryje statant paminklinį akmenį Donelaičiui, vietovė buvo aptvarkyta. Jau jubiliejinių metų pradžioje pastatyti kelio ženklai su nuorodomis. Tačiau aplink buvo griuvėsiai, o dar toliau – apleistos dykros. Vietovė neatrodė taip, kad klasikų klasiko jubiliejų minintiems lietuviams žvelgiant neskaudėtų širdies ir kad tai neskatintų ieškoti kaltųjų.

Ką reiškia „nepadaryti darbai“ ir kas kaltas dėl situacijos? Ano meto įvykių dalyvių atsiminimuose kai kada paminima, kad problema buvo lietuviškosios valdžios „nesusišnekėjimas“ su kaliningradietiška. Tad ir nebuvę nuveikti reikiami darbai. Jakelaitis prisimindamas jubiliejų gana dramatiškai įvardijo, kad „to meto Lietuvos vadovybė pralošė Donelaičio bylą derybose su Kaliningrado srities vadovais“. Kad jie nesėkmingai dar mėginę veikti „per Maskvą“, bet Kaliningrado srities „buka-

⁵⁴ Klausimai, gauti iš salės per baigiamąjį Kristijono Donelaičio jubiliejaus vakarą Vilniuje universitete dėl Donelaičio gyvenviečių įamžinimo, 1964-12-26, in: *LLTIBR*, f. 56, b. 221. Archyve išlikę vien klausimai dėl atminimo įamžinimo. Tai gali reikšti, kad kitų klausimų nebuvo arba kad Korsakas būtent juos išsaugojo tolesnei „bylai“.

⁵⁵ Grupės inteligentų laiškas jubiliejinio komiteto pirmininkui Kostui Korsakui, 1964-03-03, in: *LLTIBR*, f. 56, b. 76. Laišką pasirašė LTSR Kraštotyros draugijos pirmininko pavaduotojas Antanas Stravinskas, istorikai Juozas Jurginis, Adolfas Tautavičius, Vacys Milius, kompozitoriai Vytautas Klova, Eduardas Balsys, dailininkai Juozas Mikėnas, Gediminas Jokūbonis, inžinierius Jonas Glemža.

galviškų vadovų jokia jėga negalėjo paveikti, kad jie ką nors padarytų lietuvių kultūros labui⁵⁶.

Ar iš tiesų buvo stengiamasi šnekėtis ir kaip buvo veikiama per Maskvą? Akivaizdžiai tvarkymo iniciatyvos nerodė Kaliningrado srities valdžia. Ji, be abejo, neturėjo ir jokio intereso tvarkyti vietovę, susijusią su kažin koku kultūros veikėju. Valdžia veikiausiai tik minėjimo išvakarėse, ir jį paskelbus „sąjunginiu“, rimtai atkreipė dėmesį, kad srityje esama tokio svarbaus veikėjo gyvenamos vietos. Net jei lietuviams netvarka badė akis, Tolminkiemis turbūt buvo apleistas ne daugiau nei bet kuri kita srities vietovė. Jubiliejiniuose renginiuose Kaliningrade dalyvavo aukščiausioji srities valdžia. Tad ji įvykio toli gražu neignoravo.

Regis, „Maskva“, per kurią buvo mėginama aktyviau veikti, tebuvo sąjunginė jubilėjaus minėjimo komisija. Lietuvių prašymas tarpininkauti kalbantis su Kaliningrado valdžia buvo svarstomas jos posėdyje. Lietuviai norėjo, kad vietovė taptų respublikinės reikšmės atmintina vieta, būtų aptvarkyta, ir kad būtų leista statyti paminklinį akmenį⁵⁷. Komisija svarstė kreiptis į TSKP CK, kad į komisiją būtų kooptuotas Kaliningrado srities atstovas. Pati komisija neturėjo galių paveikti Kaliningrado srities valdžios, ji vien tik galėjo atkreipti dėmesį, paraginti kažką daryti, kalbėtis su atsakingais srities veikėjais. Su dėmesio atkreipimu sietinas komisijos pirmininko Prokofjevo vizitas į Kaliningrado sritį 1963 m. lapkričio mėnesį⁵⁸. Tai veikiausiai buvo daugiausia, ką jis galėjo nuveikti pagal savo kompetenciją. Net jei vizitas simbolinis, jo reikšmės negalima nuvertinti. Sąjungos atstovo, net jei literato, dėmesys negalėjo likti be atsako, nes jis reiškė „sąjunginį“ rūpestį. Kaliningrado valdžia reagavo: „ten susidomėta ateinančiu jubiliejumi. Prašo pagalbos. Vietovė (buv. Tolminkiemis) jau irgi pradėta tvarkyti. Padaryti laikini užrašai“⁵⁹. Regis, vizito metu buvo sutarta ir dėl galimybės statyti lietuviškosios pusės gaminamą paminklinį akmenį.

⁵⁶ Vytautas Jakelaitis, *op. cit.*, t. 1, p. 141.

⁵⁷ Žr. TSRS Rašytojų sąjungos valdyba, Donelaičio gimimo 250 metų šventimo Jubiliejinės komisijos posėdžio stenograma, 1963-10-15, p. 8–9.

⁵⁸ Apie tai kultūros ministras Juozas Banaitis; žr. Jubiliejinio komiteto posėdžio protokolą, 1963-11-22, in: *LLTIBR*, f. 56, b. 4.

⁵⁹ *Ibid.*

Frazė, kad Kaliningrado srities vadovybė „prašo pagalbos“, veikiausiai atskleidžia dar vieną neveiklumo priežastį. Kaliningrado valdžia neturėjo priešiško politinio nusistatymo minėjimo ar vietovės tvarkymo atžvilgiu. Neveiklumą galėjo stiprinti ir finansinės priežastys. Jakelaitis viename iš pirmųjų lietuviškojo jubiliejinio komiteto posėdžių paminėjo, kad imtis tvarkymo darbų Kaliningrado valdžia jau anksčiau pažadėjusi, bet nieko nepadariusi. Jis manęs, kad „neturi įstaigos pinigų paveldui“⁶⁰, ragino kreiptis į LKP CK. Kaliningrado valdžia iš tiesų galėjo neturėti pinigų, nes valdė kraštą, kuriame politiniu požiūriu vertingo paveldo veikiausiai nebuvo ar jis nedomino. Daug įstabesnis dalykas, kad būtent lietuviškoji valdžia neskyrė lėšų su lietuviškosios kultūros paveldu susijusiems reikalams. Juo labiau kad ji tai darė po kelerių metų, kai pritrūko Kaliningrado srities skirtų lėšų bažnyčios atstatymui⁶¹. Iš to, kas pasakyta, Lietuvos „nesusišnekėjimas“ su Kaliningrado valdžia dėl Čistyje Prudy sutvarkymo labiau panašus į nešnekėjimą. Imtis veiksmų Kaliningrado vadovus paskatino minėtas Prokofjevo vizitas, o ne LKP CK iniciatyvos.

Kita su Čistyje Prudy susijusi problema buvo vietovės pervadinimas. Anksčiau cituotuose visuomenės laiškuose, nurodančiuose į Čistyje Prudy apleistumą, siūloma „pagerbiant didžiojo poeto atminimą“ imtis priemonių „gyvenvietei sugrąžinti senąją lietuvišką vardą – Tolminkiemis“⁶². Dailininkų kreipimesi sakoma: „Nepateisinama, kad ši vietovė neturi su K. Donelaičio vardu susijusio pavadinimo“⁶³. Svarstydamą šį klausimą sąjunginė komisija pritarė, kad Čistyje Prudy būtų pavadinti Tolminkiemiu – kad būtų „grąžintas pavadinimas“⁶⁴. Tačiau ji turėjo ribotas galias. Ji paveikė, kad Maskvos miesto taryba Donelaičio vardu Maskvoje nau-

⁶⁰ Jubiliejinio komiteto posėdžio protokolas, 1963-07-02, in: *LLTIBR*, f. 56, b. 1.

⁶¹ Vien bažnyčios restauravimui (atstatymui) reikėjo 130,15 tūkst. rub. Kaliningrado srities valdžia sutiko su restauravimo planu, tačiau restauruojama buvo LTSR vadovybės rūpesčiu; žr. Napalys Kitkauskas, Laimutė Kitkauskienė, *Kristijono Donelaičio memorialas Tolminkiemyje*, Vilnius: Kultūra, 2002, p. 277.

⁶² Žr. Vytauto Abramovičiaus laiškas, „Kristijono Donelaičio atminimas“, l. 154.

⁶³ Žr. LTSR dailininkų grupė, laiškas „Literatūros ir meno“ redakcijai Kristijono Donelaičio gyvenvietės Tolminkiemyje sutvarkymo klausimu.

⁶⁴ Žr. TSRS Rašytojų sąjungos valdyba, Donelaičio gimimo 250 metų šventimo Jubiliejinės komisijos posėdžio stenograma, 1963-10-15, l. 8.

jai statomame Tušino rajone pavadintų gatvę, net rado tam papildomą argumentą: „Kai kurie lietuviški vardai mums sunkiai ištariami, o Donelaitis – lengvai ištariamas vardas“⁶⁵. Kaliningrado valdžia veikiausiai neturėjo griežtų politinių nuostatų ir Čistyje Prudy pavadinimo atžvilgiu, tačiau neturėjo ir motyvų aktyviai veiklai. Vietovės pavadinimo „gražinimas“ neabejotinai nepriklausė vien nuo srities valdžios geros valios.

Po jubiliejaus buvo dedama pastangų Čistyje Prudy pervadinti į „Donelaitis“. Minima, kad tam pritarusi Kaliningrado valdžia, bet negautas pritarimas Maskvoje⁶⁶. Net jei mintis apie neigiamą Maskvos poziciją pavadinimo gražinimo atžvilgiu tebūtų manymas, jis yra įtikimas, nes sąjunginė politinė valdžia galėjo labai jautriai žiūrėti į iniciatyvas, besikėsinančias į tarybinės šalies istorijos pasakojimą.

Tolminkiemio tvarkymo ir vardo gražinimo atveju susiduriame su Kaliningrado srities vadovybės tam tikru, net jei vėlyvu, angažavimusi. Versti sričiai kaltę už gaudžią Čistyje Prudy situaciją buvo patogi lietuviškosios valdžios strategija. Rengiantis jubiliejaus minėjimui, atsižvelgiant į aktyvų visuomenės ir inteligentų susidomėjimą Tolminkiemiu, buvo nuspėjamas nepasitenkinimas dėl vietovės būklės ir kaltųjų paieška. Jau patvirtinant jubiliejinį komitetą buvo aišku, kad Čistyje Prudy problema bus nuolatinis minėjimo palydovas. LKP CK vadovybei laikantis nuošalėje, pagrindinis skundų adresatas buvo jubiliejinis komitetas, o liaudies nepasitenkinimo strėlės nukreiptos į Kaliningrado srities valdžią. Lietuviškosios valdžios pasyvus atsiribojimas nuo Donelaičio minėjimo buvo viena iš patogių išeičių, kad išvengtų kritikos.

KODĖL LKP CK NESIĖMĖ INICIATYVOS DĖL TOLMINKIEMIO?

Kodėl LKP CK, juo labiau nuspėdama galimas reakcijas, nesiėmė aktyvios iniciatyvos dėl Tolminkiemio tvarkymo? Kodėl ji liko šešėlyje, kai,

⁶⁵ *Ibid.*, l. 12.

⁶⁶ Pagal Žuko prisiminimus; žr. Vladas Žukas, *Kostas Korsakas*, p. 72.

atrodo, reikėjo gana nedidelių pastangų, tuo užsitikrinant ir visuomenės palankumą?

LKP CK Tolminkiemio vietovės sutvarkymo projektais rūpinosi dar 1960 m. Buvo planuojama, kad Donelaičio jubiliejui viskas būtų sutvarkyta: įamžinta Donelaičio giminė Lazdynėliai, sutvarkytas Tolminkiemis. Istorinę medžiagą apie Donelaičio įamžinimo pobūdį ir vietas restauravimui rinkti anuomet pavesta Paminklų konservavimo institutui. Bažnyčios restauravimo projektas pradėtas ruošti 1960 m.⁶⁷ Vien su Tolminkiemiu sieti dideli darbai. Jis įvardijamas kaip Donelaičio „pilnutinio pasireiškimo vieta“: „Kad visa Tolminkiemio vietovė įgautų istorinį vaizdą, reiktų atstatyti esamą apgriuvusią Kr. Donelaičio pastatydintą bažnyčią, atitinkamai pažymint joje klasiko palaidojimo vietą, pritaikyti pažymėti klebonijos, našlių-senelių prieglaudos (o gal ir mokyklos) namus, išplanuojant bei užveisiant priešais juos sodą su rožių gėlynu“⁶⁸.

1960 m. Jakelaitis kaip LTSR kultūros ministro pavaduotojas patvirtino Muziejų ir kultūros paminklų skyriaus viršininko Stasio Čipkaus parengtą planinę užduotį, pagal kurią numatoma sutvarkyti buvusio Tolminkiemio teritoriją: restauruoti bažnyčią, konservuoti kitus pastatus, aptikti ir sutvarkyti Donelaičio kapavietę ir taip toliau⁶⁹. 1960 m. spalio mėn. pasitarime, kuriam vadovavo Jakelaitis, aptariant projektą buvo įvardyta, kad visus darbus numatoma atlikti iki 1964 m. sausio 1 d. Posėdyje nurodyta, kad bažnyčios restauravimas reiškia jos atstatymą įrengiant ekspoziciją, kuri jau iš anksto planuota. Kapavietės paieška ir aptikimas susieta su ketinimu pagal kaukolę atkurti Donelaičio portretą⁷⁰. Pasitarime Mokslinės-restauracinės gamybinės dirbtuvės, atsakingos už restauracijos projektą, direktorius Lionginas Balčiūnas kalbėjo,

⁶⁷ Napoleonas Kitkauskas, Adolfas Raulinaitis, „Tolminkiemio bažnyčios, K. Donelaičio memorialinio pastato restauravimo problemos“, mašinraštis, in: *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius*, (toliau – *LMAVB RS*), f. 322, b. 673.

⁶⁸ Adolfas Raulinaitis, „Istorinė pažyma Kristijono Donelaičio gyventųjų vietovių restauravimui bei sutvarkymui“, 1960-09-07, in: *LMAVB RS*, f. 322, b. 671.

⁶⁹ „Planinės užduoties“ dokumentą žr. Napalys Kitkauskas, Laimutė Kitkauskienė, *op. cit.*, p. 270.

⁷⁰ Pasitarimo protokolas, 1960-10-08, nuorašas, in: *Ibid.*, p. 271.

kad darbo sėkmė priklausysianti nuo finansavimo, ir pageidautina, kad finansuotų LTSR.

Atrodo, nebuvo ir problemų dėl būtino finansavimo skyrimo. Planas dėl Tolminkiemio memorialinės vietos sutvarkymo ir bažnyčios restauravimo projektas buvo suderintas su LKP CK⁷¹. Planą tarsi tebuvo likę įgyvendinti. Laiko iki jubiliejaus buvo likę nemažai. Netrūko ir tvarkymo bei atstatymo entuziastų. Tačiau iš pradžių suplanavusi ir nemažai užsimojusi lietuviškoji valdžia nesiėmė jokių veiksmų, kad tai būtų įgyvendinta. 1963 m. pabaigoje tvarkymo darbai nebuvo prasidėję, neprižiūrimi pastatų likučiai ir toliau griuvo.

Plačiai suplanuoto projekto žlugimo priežastis buvo sąjunginė politika ar net ir prasti Chruščiovo ir Sniečkaus santykiai. 1960 m. gruodžio mėnesį *Izvestijose* pasirodė pirmiausia prieš Sniečkų nukreiptas straipsnis „Ar metas atstatinėti pilis?“ Jame respublikos valdžia kaltinta lėšų švaistymu, nes atstato pilis (Trakų pilį) ir restauruoja bažnyčias. LKP CK visą ugnį nukreipė į architektus ir restauratorius. Ji griežtai pasmerkė „praities idealizavimo faktus organizuojant architektūros paminklų apsaugą“. Iš pareigų buvo atleistas Valstybinio statybos ir architektūros reikalų komiteto pirmininkas, skirtos nuobaudos⁷². Tokiu būdu ši iš centro atėjusi audra 1961 m. viduryje buvo neutralizuota. Tačiau akivaizdu, kad jai praūžus LKP CK būtų elgusis politine prasme savižudiškai, jei būtų finansiškai ir politiškai rėmusi bažnyčios Tolminkiemyje restauravimą⁷³, gal net ir kitus atstatomuosius darbus. Juo labiau kad bažnyčia buvo už Lietuvos ribų, tad restauravimo fakto nebūtų buvę galima „paslėpti“ tarp kitų statybų ir iniciatyvų. LKP CK nesiangažavus Čistyje Prudy

⁷¹ Žr. LTSR kraštotyros draugijos laiškas LKP CK Pramonės biuro ideologinio skyriaus vedėjui Jonui Grigonui ir Kostui Korsakui, 1963-06-20, in: *LLTIBR*, f. 56, b. 76.

⁷² Žr. LKP CK biuro nutarimas dėl politinių klaidų vykdant architektūros paminklų apsaugą, 1961-06-09, in: *Lietuvos kultūra sovietinės ideologijos nelaisvėje, 1940–1990: Dokumentų rinkinys*, sudarė Juozapas Romualdas Bagušauskas, Arūnas Streikus, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2005, p. 288.

⁷³ Kaltinimą pilių atstatymu kaip vieną iš pagrindinių galimų projekto neįgyvendinimo (lėšų neskyrimo) priežasčių nurodo ir autoriai; žr. Napalys Kitkauskas, Laimutė Kitkauskienė, *op. cit.*, p. 64.

sutvarkymui, vietovė liko apleista. Lietuviškos liaudies nepasitenkinimas akivaizdžiai buvo menkesnė politinė grėsmė nei Maskvos nemalonė.

Lietuviška valdžia rengiantis jubiliejui buvo ypatingai atsargi dėl iniciatyvų Tolminkiemyje. Charakteringa yra paminklinio akmens Tolminkiemyje atsiradimo istorija. 1960 m. minėtuose Muziejų ir kultūros paminklų skyriaus parengtuose Tolminkiečio sutvarkymo planuose yra numatyta atrasti Donelaičio palaikus ir „suprojektuoti kapavietę“⁷⁴. Atskirą paminklinį akmenį numatyta pastatyti Donelaičio giminėje Lazdynėliuose. Jubiliejaus išvakarėse kapo vieta buvo nežinoma, jokie kapavietės projektavimo darbai negalimi. Minėtu LKP CK birželio nutarimu patvirtintose jubiliejaus priemonėse tesama užuominos apie Tolminkiečio teritorijos tvarkymą. Kultūros ministerijai, Mokslų akademijai, Dailininkų sąjungai (!) pavesta „Išsiaiškinti su Kaliningrado srities vadovaujančiomis organizacijomis dėl K. Donelaičio atminimo įamžinimo poeto gyvenvietėje (buv. Tolminkiemyje, Kaliningrado sritis)“⁷⁵. MT patvirtintame finansavimo plane lapkritį jau kaip atskirai finansuojamas dalykas išskirtas „rašytojo atminimo vietos sutvarkymas ir paminklinio akmens pastatymas“, kam numatoma skirti 4000 rub.⁷⁶ Už vykdymą buvo atsakinga Kultūros ministerija. Ši priemonė suplanuota tada, kai Donelaičio minėjimas tapo sąjunginiu ir „tarptautiniu“. Minėjimo sąjunginis statusas, palankus sąjunginės minėjimo komisijos nusiteikimas tarsi suteikė pagrindą Lietuvos valdžios intervencijoms ne savoje teritorijoje. Paminklinis akmuo galiausiai ir buvo pastatytas.

Nemažiau įdomios yra pastangos išvengti paminklinio akmens painiojimo su antkapiniu akmeniu. Minėto MT nutarimo išlaidų sąmatoje minimas „K. Donelaičio atminimo vietos sutvarkymas ir antkapio padarymas“⁷⁷. „Antkapio“ buvimas sąmatoje vertintinas kaip biurokratinio veikimo brokas ir neapsižiūrėjimas. Vėlesniuose raštuose, kurie

⁷⁴ *Ibid.*, p. 270.

⁷⁵ Žr. LKP CK Prezidiumas, Nutarimas (slaptai) „Dėl priemonių K. Donelaičio 250 metų gimimo jubiliejui paminėti“ Nr. 29/44, 1963-06-04, l. 38. Pradinio varianto taisymus žr. *Ibid.*, l. 244–246.

⁷⁶ Rašytojo K. Donelaičio 250 gimimo metinių iškilmingo minėjimo išlaidų sąmata, in: LCVA, f. R-754, ap. 2, b. 2506, l. 124–125; plg. MT potvarkis, in: *Ibid.*, l. 121.

⁷⁷ *Ibid.*, l. 125.

5. Tolminkiemyje atidengtas paminklinis akmuo Kristijonui Donelaičiui.
1964 m. rugsėjis. Zenono Serapino nuotrauka (LCVA, Nr. 0-023313)

remiasi MT nutarimu, minimas „paminklinis akmuo“, kai kada – kartu su „paminkline lenta“, kaip kad lapkričio mėnesio Korsako laiške Šumauskui⁷⁸.

„Antkapio“ paminėjimo lietuviškoji valdžia primygtinai vengė. Poetas Vacys Reimeris, Korsako pagalbininkas jubiliejaus organizavimo darbe, viename iš laišku, susijusių su organizaciniais reikalais, 1963 m. pamini, kad Diržinskaitės pavaduotojas informavęs, jog reikia kalbėti ne apie „antkapinį paminklą“, o apie paminklinį akmenį⁷⁹. Būtent „antkapis“ minėtoje sąmatoje nurodo į ankstesnę sutvarkymo idėją, kuri buvo išreikšta 1960 m. projektuose ir vėliau veikiausiai nedingo iš minčių.

⁷⁸ Jubiliejinio komiteto pirmininko Kosto Korsako raštas LTSR MT pirmininkui Motiejui Šumauskui dėl lėšų išskyrimo, 1963-11-28, in: *LLTIBR*, f. 56, b. 26.

⁷⁹ Vacio Reimerio laiškas Kostui Korsakui, 1963 m., in: *LLTIBR*, f. 56, b. 125.

Liaudies noras pažymėti Donelaičio kapo vietą buvo didelis. Klaidos kraštotyrininkai, apsilankę Tolminkiemyje, aptiko Kybartų vidurinės mokyklos (mokinių) literatų prie vieno iš kapų pridėtą improvizuotą užrašą „K. Donelaitis – pasaulietinės lietuvių literatūros pradininkas 1714–1780“⁸⁰. Spontaniškai sukurtą antkapį mini laiške ir dailininkų grupė.

Jubiliejinių metų išvakarėse buvo paskelbtas Dailės instituto Studentų mokslinės draugijos konkursas „Kristijono Donelaičio memorialiniam antkapiui sukurti“⁸¹. Sausio pradžioje buvo pristatyti antkapių paminklai ir apdovanoti nugalėtojai. Projektai nebuvo įgyvendinti, tačiau iškalbingas buvo pats sumanymas.

Lietuviškoji kultūrinė tradicija, glaudžiai susijusi su pagarbos mirusiesiems rodymu, neprieštaravo sovietmečiu įtvirtinamam režimui nusielpnusių, jam pasiaukojusių mirusiųjų išskirtiniu garbinimu. Tai skatino ypač sureikšminti palaidojimo vietą. Aktyviems inteligentams ir anksčiau su Tolminkiemiu siejami projektai labai sureikšmino Donelaičio kapo vietą kaip tikslią nuorodą į ten besiilsinčius palaikus. Tai atskleidžia ir prasmės, sietos su po kelerių metų atstatoma bažnyčia. Ji buvo suvokiama ne vien kaip muziejus, bet ir kaip tam tikras mauzoliejus, numatant, kad kriptoje bus palaidoti Donelaičio palaikai. Napolys Kitkauskas ir Laimutė Kitkauskienė pasakoja aštunto dešimtmečio epizodą. Kai Donelaičio kaukolės pagrindu buvo sukurtas jo portretas, jau stovėjo ir rekonstruota bažnyčia. Kilo klausimas, ar palaikus grąžinti į Tolminkiemį, ar palaidoti Lietuvoje. Ano meto aktyviausių dalyvių argumentas palaikus grąžinti buvo remtas požiūriu, kad „Tolminkiemis be Kristijono Donelaičio palaikų netektų savo sakralumo. Pagaliau ar galima būtų įsivaizduoti atstatytoje bažnyčioje muziejų be poeto palaikų (ypač šiai bažnyčiai esant už Lietuvos ribų)?“⁸² Kapo vieta buvo suvokiama kaip svarbus atminimo vietą legitimuojantis dalykas.

⁸⁰ Žr. Vytauto Abramovičiaus laiškas, „Kristijono Donelaičio atminimas“, l. 153. Jubiliejiniiais metais Vilkaviškio rajono Kybartų vidurinei mokyklai buvo suteiktas Kristijono Donelaičio vardas.

⁸¹ *Literatūros ir meno metraštis*, kn. 7, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1965, p. 262.

⁸² Napolys Kitkauskas, Laimutė Kitkauskienė, *op. cit.*, p. 180.

Rugpjūčio 6 d. Čistyje Prudy buvo iškilmingai atidengtas Sigito Lasavicko sukurtas „paminklinis akmuo“, skelbiantis: „Šioje vietovėje 1743–1780 metais gyveno lietuvių literatūros klasikas Kristijonas Donelaitis, 1714–1780“. Tekstas suformuluotas taip, kad buvo atminta vietovė, tačiau – ne Donelaičio palaikai. Tačiau akmuo buvo pastatytas panašioje vietoje kaip ir Kybartų mokinių improvizuotas antkapis: „priešais senosios Tolminkiemio bažnytelės griuvėsius, šalia keturių ąžuolų, kur kai kurie tyrinėtojai ieškojo poeto kapo“⁸³. Taip bent iš dalies buvo kompensuota jubiliejaus kapo vietos stoka.

Antkapinio akmens virtimas paminkliniu akmeniu, vėlai atsiradęs planas jį sukurti rodo lietuviškosios valdžios didelį politinį atsargumą. Paminklinis akmuo kėlė mažesnes asociacijas su neįvykdytu 1960 m. planu nei antkapinis paminklas ant kapo, kurio vieta nežinoma vietovėje, panašesnėje į šiukšlyną nei į kapines.

LKP CK neveiklumas Tolminkiemyje buvo lemtas baimės užsitraukti centrinės valdžios nemalonę atstatant bažnyčią ar tvarkant teritoriją, kurioje gyvenęs ir palaidotas lietuviškosios raštijos veikėjas. Neabejotina, buvo baimintis kaltinimų ir dėl praeities idealizavimo. Neribotam laikui buvo atidėti ankstesni projektai. Vien sąjunginis (ir tarptautinis) minėjimo statusas įkvėpė drąsos žengti kai kuriuos žingsnius politiškai rizikinga kryptimi: skirti lėšų vietovės tvarkymui ir paminkliniam akmeniui, vengiant nuorodų į „antkapį“.

Apibendrinant tai, kas iki šiol pasakyta, LKP CK neužsiangažavimą jubiliejui jį remiant, galima aiškinti trimis priežastimis. Pirma, ji bijojo Maskvos reakcijų dėl iniciatyvų politiškai rizikingu tapusiame kultūros lauke. Donelaitis buvo praeities kultūros veikėjas, kurio atminties vietos buvo ne Lietuvos teritorijoje. Bet kurie lietuviškosios valdžios žingsniai Kaliningrado srityje būtų labai greitai pastebėti ir sulauktų neprognozuojamos ar net prognozuojamos Maskvos reakcijos. Jubiliejaus sąjunginis statusas leido pasijusti politiškai saugiau ir įpaminklinti Donelaičio gyventą vietą.

Antra, dėl Maskvos baimės neatlikus iš anksto suplanuotų tvarkymo (statybos) darbų, nesiėmus jokių iniciatyvų, vietovė buvo labai apleista.

⁸³ Vincas Kuzmickas, *Kristijonas Donelaitis*, Vilnius: Vaga, 1983, p. 14.

Buvo galima nesunkiai nuspėti visuomenės ir kultūros veikėjų nepasitenkinimą. Jaunojo inteligentų elito grupiniai ar paskiri laišakai rodė, kad jų nepasitenkinimas įgauna politinį pobūdį. Viešas angažavimasis jubiliejiniams renginiams lietuviškajai valdžiai buvo neparankus, nes kaltinimus galėjo tiesiogiai nukreipti į save. Naudingiau buvo likti jubiliejinių metų šventimo šešėlyje, visas bėdas ir problemas tarsi paliekant inteligentams spręsti savo tarpe.

Trečia, labai aktyvi buvo asmeninė Korsako ir kitų entuziastų veikla siekiant, kad Donelaičio jubiliejus būtų paminėtas kuo plačiau ir kuo girdimiau. Jų aktyvumas imantis iniciatyvų neabejotinai veikė valdžios sprendimą remti jubiliejų, net jei jis nebuvo labai parankus politiškai. Minėjimas buvo atiduotas į kultūrininkų rankas, veikloms skiriant nemonkas lėšas. Lietuviškos valdžios elgsena (nedalyvavimas dalyvaujant) rodo, kad inteligentams buvo suteikta veikimo autonomija, remiamos jų inicijuojamos veiklos, kuriose buvo politinės rizikos. Tokioje situacijoje literatai pasiekimus švenčiant jubiliejų galėjo suprasti ir kaip „iškovotus“ iš valdžios. Tačiau tai veikiau yra bendro sąjunginio politinio klimato dalykas. Chruščiovui atėjus į valdžią labai reikėjo inteligentų paramos šalies modernizavimo projektams. Jiems buvo suteikta daugiau laisvės veikti, vykdoma inteligentams skirta atšilimo politika, iš jų tikintis paramos politinei darbotvarkei⁸⁴. Sniečkaus pozicija atspindi šią sąjunginę politiką.

Išsiplėtusi kūrybinių inteligentų veikimo laisvė ir nesiangažuojančios valdžios palaikymas turėjo savo kainą. Atsakingi inteligentai turėjo prisiimti ir visą atsakomybę neigiamų visuomenės ar Maskvos reakcijų atveju, jei tokių būtų.

Laikydamosi jubiliejinių komitetų (pirmiausia – respublikinio, tačiau taip pat ir sąjunginio) šešėlyje LKP CK galėjo išvengti visuomenės (inteligentų) kritikos ir galimo bedimo pirštu iš Maskvos pusės. Paisydama kultūros entuziastų (pirmiausia Korsako) užsidegimo, taip pat ir visuomenės nuotaikų respublikos vadovybė finansiškai ir savo buvimu rėmė jublie-

⁸⁴ Žr. Vladimir Shlapentokh, *Soviet Intellectuals and Political Power: The Post-Stalin Era*, Princeton: Princeton University Press, 1990, p. 109. Shlapentokhas taip pat atskleidžia visą spektrą veiksnių, priskirtinų politiniam oponavimui (legaliam ar nelegaliam, švelniam ar griežtam, atviram ar uždaram), kuriam pagrindą suteikė gautos laisvės (*Ibid.*, p. 106–171).

jaus minėjimą, o paisydama Maskvos visa tai darė „neužsiangažuodama“, neveikdama viešai ir neperžengdama respublikos ribų. 1964 m. antroje pusėje nušalinus Chruščiovą, situacija tapo mažiau rizikinga, tačiau iki galo nenuspėjama. Tai nepakeitė Sniečkaus atsargumo strategijos.

Kultūrininkų entuziazmas neslopo. Jau jubiliejinių metų pradžioje, sausį, jubiliejinio komiteto posėdyje keltas klausimas, „Kokios tolesnės Resp. Komiteto funkcijos ir teisės?“⁸⁵ Turėtas galvoje komiteto veiklos tęstinumas pasibaigus metams. Jubiliejiniam komitetui atlikus darbą, buvo patvirtinta Nuolatinė K. Donelaičio komisija. Jos tikslas – „pastoviai rūpintis“ Donelaičio palikimo nagrinėjimu, atminimo įamžinimu, kūrybos populiarinimu. Komisiją suformavo Korsako vadovaujamas Lietuvių kalbos ir literatūros institutas. Korsakas pasinaudojo savo kaip instituto vadovo statusu, kad institucionalizuotų savo (ir savo bendražygių) angažavimąsi. Chruščiovo nušalinimas ilgainiui sudarė sąlygas tam, kad pasibaigus jubiliejiniams metams, 1960 m. planas beveik visa apimtimi buvo įgyvendintas per keletą metų⁸⁶.

(TARYBINĖS) LIAUDIES POETAS, GAMTOS DAINIUS

Anksčiau aptartos priežastys nebuvo vienintelės valdžios nedalyvavimui dalyvaujant, o pirmiausia – tarybinių literatų entuziazmui paaikškinti. Donelaitis buvo politiškai paranki, nors ir nevienareikšmė figūra. Jubiliejinais metais buvo dedama ypač daug pastangų jį ideologiškai prijaukinti, kūrybą ir asmenį uždengiant storu ideologinių interpretacijų sluoksniu, sukuriant tarybinį Donelaitį.

Ligtolinėje lietuviškoje savivokoje jis nebuvo „savas“. Viktorija Šeina kalbėdama apie tarpukario Donelaitį mini, kad tarpukario Lietuvoje

⁸⁵ Jubiliejinio komiteto posėdžio protokolas, 1964-01-18, in: *LLTIBR*, f. 56, b. 8.

⁸⁶ Žr. *Kristijono Donelaičio palaiškų tyrinėjimo medžiaga*, redakcinės komisijos pirmininkas Kostas Korsakas, Vilnius: Mokslas, LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, LTSR MA istorijos institutas, 1981; Napalys Kitkauskas, Laimutė Kitkauskienė, *op. cit.*

jis buvo virtęs „privalomuoju mokyklinės programos autoriumi, kurio tekstus mintinai deklamavo visi to meto Lietuvos moksleiviai“⁸⁷, *Metai* reiškė tautinį epą, kurio reikėjo bendruomenei, lietuvininkų būrai derėjo su etnolingvistine ir etnokultūrine lietuvių savivoka. Kita vertus, Šeina nurodo, kad *Metų* kanonizavimą trikdė liaudiška (ne literatūriška) kalbos maniera, labai ribotas Donelaičio kūrinių poveikis lietuvių kalbiniam ir tautiniam sąmonėjimui, kultūrinės sąmonės pasaulėvaizdyje įsitvirtinęs Mažosios protestantiškosios Lietuvos kaip „jie“ supratimas. Faktas, kad tarpukario Lietuvoje Donelaitis buvo priimtas, tačiau nebuvo toks savas kaip Didžiosios Lietuvos kultūrinės tradicijos atstovai, neabejotinai buvo viena iš svarbių priežasčių, lėmusių, kad būtent jis galėjo būti paskelbtas lietuvių (tarybinės) literatūros pradininku.

„Buržuazinėje“ kultūros atmintyje su Donelaičiu nebuvo susieti stiprūs tautiniai sentimentai, kuriuos būtų reikėję trinti ar maskuoti tarybiniame kontekste. Jis net nelygintinas su tautai „savu“ poetu Maironiu, kuris per vargus buvo spraudžiamas į tarybinius rėmus, modifikuojant su juo susijusią tautinę atmintį. 1962 m. buvo numatyta švęsti Maironio 100 metų gimimo jubiliejų. Argumentuota, kad emigracija paskelbusi tuos metus Maironio metais, ir „stengsis panaudoti šį poetą nacionalistinių nuotaikų propagandai“, o respublikinis šventimas būtų proga „peržiūrėti kūrybinį poeto palikimą, labiau pabrėžiant tai, kas jame turi liaudiškos, išliekamosios vertės ir gali būti panaudota vystant socialistinę lietuvių kultūrą“⁸⁸. Maironio jubiliejus švęstas kaip proga jį „atkovoti“ iš stiprios alternatyvios „nacionalistinės“ interpretacijos. Donelaitis buvo kitoks, jo nereikėjo atkovoti, o biografija ir kūryba buvo gera medžiaga tarybiniam ideologizuotam vaizdiniui. Intensyviausiai jis ir buvo formuojamas jubiliejiniais metais.

Buvo įtvirtintas Donelaičio kaip „liaudies poeto“, ar net „tautinio liaudies poeto“⁸⁹ vaizdinys. Jis kilęs iš liaudies, ją gynęs, už ją kovojęs: „pradininkas literatūros, sąmoninančios liaudį ir ruošiančios ją kovoti

⁸⁷ Viktorija Šeina, „Tarpukario Donelaitis“; žr. šio leidinio p. 162.

⁸⁸ LTSR Rašytojų sąjungos laiškas LKP CK, 1962-09-11, in: *LLMA*, f. 34, ap. 1, b. 337, l. 32–33.

⁸⁹ LTSR Rašytojų sąjungos Valdybos sekretoriaus Kazio Ambraso kreipimasis į LKP CK sekretorių Antaną Barkauską, 1963-01-03, l. 2.

dėl savo išsivadavimo⁹⁰. Kaip įvardijo Antanas Venclova, Donelaitis „nedrįso skelbti atviro maišto prieš engėjus“, nes dėl kunigiškos padėties jo pasaulėžiūra buvusi ribota. Tačiau esą negalima neįvertinti „didžios poeto meilės nuskriaustiesiems, kurių dvasinį grožį jis aukština kiekviena proga ir visada priešpastato ponams“⁹¹. Kaip buvo minima iškilnėse: „Ar galėjo kadaise tikėtis vargingų, engiamų būrų poetas, [...] kad jo literatūrinis palikimas susilauks tokio visuotinio dėmesio, o jo vardas bus apsuptas tokios šlovės ir pripažinimo?!“⁹²

Kaip vienas iš liaudiškumą patvirtinančių argumentų buvo pasitelkta propagandinė tezė, kad tarpukario („buržuazinėje“, tad ir liaudies išnaudotojų interesams pajungtoje) Lietuvoje Donelaitis buvęs ignoruojamas, nepriimtas ir nepripažintas. Vien tarybiniai laikai atvėrė kelią Donelaičio populiarinimui, jį tarsi sugrąžinę liaudžiai. Šis propagandinis argumentas buvo svarbus Donelaitį legitimuojant kaip lietuvių „tarybinės“ literatūros klasiką. Jis vadintas „lietuvių pasaulietinės literatūros pradininku“, „lietuvių literatūros pradininku“⁹³.

Vienas iš šio įvaizdžio bruožų – teiginys, kad jis buvęs atmetas tarpukario Lietuvoje. Pavyzdžiui, 1955-ųjų metų minėjime. Specialiai sukurtoje kino kronikoje carinės Rusijos mokslų akademija, kaip išleidusi Donelaitį spaudos draudimo metais, priešpriešinama buržuazinės Lietuvos valdymo metui: tuomet „nepasirodė nė vienas pilnas jo raštų leidinys“⁹⁴.

Jubiliejiniais 1964-aisiais Donelaičio nepriimtinumą buržuazinei Lietuvai, jos kultūrai buvo stengiamasi pabrėžti kiekviena proga. Talpiausias šiuo atžvilgiu yra Teofilio Tilvyčio, LTSR Taikos gynimo komiteto pirmininko pasisakymas iškilmingame jubiliejaus minėjime Vilniuje sausį: „Gimtinėje poetas buvo apleistas, atstumtas, užmirštas, kol visagalintis

⁹⁰ *Ibid.*

⁹¹ Antano Venclovos kalba iškilmingame minėjime, 1964-01-04, in: *Kristijono Donelaičio jubiliejiniai metai*, p. 30.

⁹² Kosto Korsako kalba iškilmingame minėjime, 1964-01-04, in: Kostas Korsakas, *Literatūros praeitis: Studijos, kritikos straipsniai, pasisakymai*, Vilnius: Vaga, 1983, p. 748.

⁹³ Ištrauka iš LTSR Rašytojų sąjungos prezidiumo posėdžio protokolo, 1964-02-18, in: *LLMA*, f. 34, ap. 1, b. 346, l. 94.

⁹⁴ Kino kronika „Tarybų Lietuva“, 1955, Nr. 9 (358), in: <http://www.e-kinas.lt/objektas/kinas/0349/tarybu-lietuva-nr-9>, (2015-10-28).

būras-nabagas nepakilo nesutraukė vergovės grandinių 1940 metais. Tais metais ir buvo pradėta ruošti pilną, puošnų poemos leidinį⁹⁵.

Šie įvaizdžiai kartoti ir tarpinstituciniuose susirašinėjimuose: „Buržuazijos viešpatavimo Lietuvoje metais Donelaičio kūrybos realistinės tradicijos buvo visiškai paneigtos. Donelaičio realizmas, demokratizmas, liaudiškumas buvo svetimi tiek buržuazijai, tiek ir jai skirtos literatūros gamintojams“⁹⁶. Pabrėžiama, kad mažai pastangų dėta populiarinti Donelaičio kūrybą ir kitoms tautoms, nesirūpinta jo darbų vertimais: „Laikotarpyje tarp dviejų pasaulinių karų tepasirodė atskira knyga tik vienas „Metų“ leidimas svetima kalba – tai K. Petkevičiaus vertimas į lenkų kalbą, išleistas 1933 m. Varšuvoje“⁹⁷. Tarybiniais laikais įvykęs „Tikrai naujas ir kiekybinis, ir kokybinis poslinkis“⁹⁸.

1940 m. „lūžis“ nurodė į tais metais išleistus *Metus*⁹⁹. Neneigiant fakto, kad leidimas parengtas būtent buržuazinėje Lietuvoje, akcentuota, kad rengta ilgai, ir būtent Tarybų valdžia sudariusi galimybes kūriniui pasirodyti. Minėjimai svarbiausiuose sąjunginiuose miestuose tarsi patvirtino išskirtines tarybiniais metais atsivėrusias galimybes Donelaičiui patekti į lietuvių kultūrą. Kaip įvertino LTSR Rašytojų sąjunga, tie „minėjimo vakarai Maskvoje ir Leningrade pirmą kartą mūsų tautos kultūros istorijoje taip aukštai iškėlė žymiojo mūsų klasiko vardą, pasauliniu mastu išgarsino nemirtingąją jo poemą „Metai““¹⁰⁰. Žinia, rašytojams ir poetams tai buvo gera proga didžiuosiuose miestuose skaityti savo kūrybą.

Liaudiškajam įvaizdžiui nekludė ir tai, kad jis buvo kunigas, tai yra priklausė išnaudotojų klasei. Šis faktas išaiškintas labai paprastai. Poetas siekęs išsilavinimo, o „teologija buvo vienintelis kelias būrų vaikams į

⁹⁵ Teofilio Tilvyčio kalba iškilmingame minėjime Filharmonijos salėje, 1964-01-04, in: *LLTIBR*, f. 56, b. 178.

⁹⁶ Žr. LTSR Rašytojų sąjungos Valdybos sekretoriaus Kazio Ambraso kreipimasis į LKP CK sekretorių Antaną Barkauską, 1963-01-03, l. 2.

⁹⁷ Kostas Korsakas, „Kristijonas Donelaitis kitomis kalbomis“, in: Kristijonas Donelaitis, *Jau saulelė vėl...*, redaktorius Juozas Jasinevičius, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1963, p. 11.

⁹⁸ *Ibid.*, p. 12.

⁹⁹ Kristijonas Donelaitis, *Metai*, spaudai paruošė Juozas Ambrazėvičius, Kaunas: Švietimo Ministerijos Knygų leidimo komisijos leidinys Nr. 524, 1940.

¹⁰⁰ Ištrauka iš LTSR Rašytojų sąjungos prezidiumo posėdžio protokolo, 1964-02-18.

mokslą¹⁰¹. Pabrėžta jo kova su amtmonu Teofilium Ruigiu, tarsi įrodanti jo susipriešinimą su klasiniais liaudies išnaudotojais (dvarininkais). *Metų* religiniai, o Donelaičio biografijos – kunigiškieji aspektai buvo neutralizuoti¹⁰², jo kūryba aptariama ateistiniuose susibūrimuose¹⁰³.

Jubiliejiniais metais buvo įtvirtinta *Metų* kaip liaudiškojo gyvenimo, stipriai susijusio su gamta, lydimo nuolatinio darbo ir vargo, tačiau – ir gamtos teikiamos paguodos, dokumento interpretacija. Jau karo metais Korsakas apie Donelaitį kalbėjo kaip apie liaudies ir „liaudį supančios gamtos“ poetą: „Donelaitis savo „Metuose“ pirmąją vietą skiria tikriesiems Lietuvos darbo žmonėms – „būrams“, tikrajam jų gyvenimui, nieko jų buityje nepagražindamas ir neiškreipdamas“¹⁰⁴. Gamtiškasis motyvas formavo ištisą Donelaičio *Metų* interpretavimo kryptį, leidusią uždengti jo kunigiškumą, ryškius pamokslininko bruožus. Išryškinti gamtiškieji motyvai, Donelaičio ir lietuvių būro santykis su gamta, jo santykį su Dievu interpretuojant kaip laikmečio primestą, pačiam poetui neesminį dalyką.

Pačių jubiliejinių metų eigoje vyko posūkis nuo klasinės – į gamtinę ir humanistinę Donelaičio *Metų* interpretaciją. Mieželaitis jubiliejinių metų išvakarėse išleido pavyzdinį plačiam vartojimui skirtą Donelaičio kūrybą interpretuojantį tekstą¹⁰⁵. Jo patrupintos ir koreguotos versijos

¹⁰¹ Iš filmo „Sveiks, sveteli margs“, režisierius Algirdas Dausa, 1964, in: <http://www.lrt.lt/mediateka/irasas/7520>, (2015-10-28).

¹⁰² Darius Petkūnas atskleidžia nesėkmingas Lietuvos evangelikų liuteronų Bažnyčios pastangas viešai pateikti alternatyvią Donelaičio interpretaciją. Ji nebuvo uždrausta, tačiau neišėjo toliau nei bažnyčių sienos ir anapus liuteronų tikinčiųjų bendruomenės ribų (Darius Petkūnas, „Lietuvos Liuteronų Bažnyčios inicijuotos diskusijos dėl Kristijono Donelaičio portreto 1964 m. spaudoje“; žr. šio leidinio p. 184).

¹⁰³ Ateistų klubo prie LKP Šiaulių gamybinės kolūkių ir tarybinių ūkių valdybos partinio komiteto tarybos pirmininko Antano Martinionio kreipimasis į LTSR Rašytojų sąjungos pirmininką, dėl numatomo klubo organizuojamo renginio prašo lektoriaus ateistinei auditorijai, 1963-12-02, in: *LLMA*, f. 34, ap. 1, b. 326, l. 164.

¹⁰⁴ Kostas Korsakas, „Kristijonas Donelaitis ir jo „Metai““, (1943), in: Kostas Korsakas, *Literatūra ir kritika: Straipsnių rinkinys*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1949, p. 137.

¹⁰⁵ Eduardas Mieželaitis, *Kristijonas Donelaitis: 250 m. gimimo jubiliejui*, Vilnius: LTSR „Žinijos“ draugija, LTSR Taikos gynimo komitetas, 1963.

buvo skelbiamos ir sąjunginėje spaudoje¹⁰⁶. Šiame tekste jis *Metus* pavadino „baudžiavinės epochos valstiečių enciklopedija“¹⁰⁷, daugiausia dėmesio skirdamas liaudies vargo ir išnaudojimo motyvui, taip pat kolonizatorių tautinei sprespaudai. Donelaitis spraudžiamas į socialistinį realizmą: „Kai skaitai Donelaičio eiles – kvapą gniaužia tas realizmas, kaip pati žemė, ir sodrus, kaip želmenys“, minimas jo artumas būrams, tačiau drauge nurodoma į jo kunigišką (klasinį) ribotumą: „Didaktikos ir patriarchalinės moralės gerbėjas“, į baudžiauninkus kreipiasi „nedrąsus bažnyčios pamokslininkas, nesugebantis peržengti savo luomo interesų“¹⁰⁸.

Praėjus jubiliejui Mieželaitis paskelbė poemą *Kristijonas Donelaitis*. Joje priartino patį Donelaitį prie jo mieželaičiškam *Žmogui* artimos humanistinės kosminės pasaulėžiūros. Donelaitis būrus vaduoja iš krikščioniškojo tikėjimo ir pats besivaduoja iš jo „naštos“. Poemoje savitai atskleidžiama tarsi dramatiško tapimo gamtos poetu (ateistu) istorija. Atrasdamas ir parodydamas būrams saulę, Donelaitis padeda jiems išsivaduoti iš maldaknygės ir Dievo. Vaduojasi ir pats:

Ilgai pro maldaknygių kiautą
kalės poeto minties ir žodžio
žalias vešlus želmenėlis,
o ir prasikalęs, jis buvo aplipęs
maldaknygių lukštais, – bet kalės...
[...]
Ir poetas pradėjo
nuo paties svarbiausio –

¹⁰⁶ Lenino premijos laureato Mieželaičio teksto versija buvo skelbiama sąjunginėje spaudoje (žr. Эдуардас Межелайтис, Лауреат ленинской премии, „Слово вечно живое“, in: *Известия*, 1964-01-03). Respublikų leidiniuose buvo siūloma skelbti specialiai parengtą Leono Gineičio straipsnį. Jis minimas LTSR Rašytojų sąjungos 1963 m. lapkričio 19 d. siųstuose laiškuose respublikų leidinių redaktoriams; žr. LTSR Rašytojų sąjungos susirašinėjimas su broliškų respublikų rašytojų sąjungomis ir privačiais asmenimis apie K. Donelaičio 250-ųjų gimimo metinių minėjimą, in: *LLMA*, f. 34, ap. 1, b. 343, l. 1–22.

¹⁰⁷ Eduardas Mieželaitis, *Kristijonas Donelaitis*, p. 14.

¹⁰⁸ *Ibid.*, p. 1, 6, 9.

pirmąją vagą išarė
tiesiai į saulę:
– ... saulelė atkoptama
budino svietą... –
ne dievas...
Ir gimė saulė.
[...]
Vislab gimė iš saulės...¹⁰⁹

Poetai Donelaitiškąjį „gamtiškumo“ momentą kai kada pasitelkdavo kaip literatūrinį kodą¹¹⁰, reiškiantį priešpriešą tarybinei modernizacijai ir industrializacijai. Pavyzdžiui, Marcelijus Martinaitis tai realizuoja eilėraštyje „Motina žemė“:

Dirbt, kaip dirbo Donelaitis, kaip tie būrai žemę arė,
Kol druska išeis iš kūno, kol vaga paeit galėsi.
Tai išeisim vienmarškiniai, išvarysim ilgą barą,
Po lėktuvais ir raketom išgalšim dalgiuos tiesą.¹¹¹

Greta antiindustrinio (žemės darbo tiesa prieš lėktuvus ir raketą) kodo cituotose eilutėse esama ir kito motyvo, kuris buvo labai ryškus jubiliejiniiais metais. Donelaičio laikų darbas ir jo prasmės perpinamos su aktualios dabarties darbo poetika (vienmarškiniai energingi šienpjoviai). Atsiskoma ideologiškai „teisingo“ požiūrio į praeities epochų darbą kaip kasdienį vargą ir vergovę. Daug svarbesnis tampa Donelaičio aktualinimas, jo priartinimas prie dabarties liaudies tikrovės.

¹⁰⁹ Eduardas Mieželaitis, *Duona ir žodis: Poetinė publicistika*, Vilnius: Vaga, 1965, p. 20.

¹¹⁰ „Kodas“ čia vartojamas ta prasme, kaip jis vartojamas šiuolaikinėje politinės kalbos analizėje, kai, pavyzdžiui, siekiant patraukti tam tikrus rinkėjus, į politiška korektišką kalbą įterpiami į rasistinius jausmus apeliuojantys kodai (įvardijami kaip *dog-whistle*); greta kitų žr. Robert E. Goodin, Michael Saward, „Dog Whistles and Democratic Mandates“, in: *The Political Quarterly*, 2005, t. 76, p. 471–476.

¹¹¹ Marcelijus Martinaitis, „Motina žemė“, in: Marcelijus Martinaitis, *Debesų lieptais: Eilėraščiai*, Vilnius: Vaga, 1966, p. 8.

Korsakas donelaitikos uždaviniams aprašyti skirtame straipsnyje kėlė uždavinį vykdyti gilesnę Donelaičio analizę, kurios pagrindu jo „literatūrinis palikimas gali būti dar labiau priartintas mūsų dienų žmogui, jo estetiniam skoniui ir meniniams poreikiams, kaip tas senas, gerai išsistovėjęs vynas, įpiltas į naujas, ką tik nušlifuotas křištolines taures“¹¹². Neatsitiktinai ir Justinas Marcinkevičius poemą *Donelaitis* baigia skyreliu „Donelaitis ir mes“, kuriuo įvertina Donelaičio išliekantį aktualumą: „Jis buvo toks, kaip mes: / Savas – ligi paskutinio kraujo lašo“, praeityje užrašyti „žodžiai / tartum prakaitas / Iš knygos laša“¹¹³. Savitai aktualino ir teminis kino žurnalas „Tarybų Lietuva“, kai skaitomos *Metų* ištraukos iš „Rudenio gėrybių“ apie darbus ir purvynus, rodomas jau tarybinių kolūkiečių svilnimas papjautas kuilyis ir tarybinio meto laukų gėrybės (taip pat – ir vynuogės)¹¹⁴.

Donelaičio suliaudinimas ir sugamtinimas sudarė vieną iš prasminių sluoksnių, kuris buvo įtvirtinamas jubiliejiniiais metais ir jį legitimavo kaip liaudies poetą bei tarybinės literatūros pradininką. Jo pritaikymas prie tarybinės propagandos poreikių vedė per suaktualinimą. Artimas liaudies santykis su gamta ir darbas kaip būtinybė tapo jungtimis (ar tiltais) tarp donelaitiškosios ir tarybinės tikrovės. Šie įvaizdžiai derėjo su chruščiovinės epochos propagandiniiais tikslais (kasdienis darbas kaip moralinė vertybė) ir atitiko tarybinio tautiškumo sentimentus (lietuvių pasaulėžiūra kaip palai-koma santykio su gamta). Tarybiniam lietuviui toks Donelaitis tapo „savu“.

PASAULINĖS REIKŠMĖS POETAS: ANTIFAŠISTAS IR ANTIMILITARISTAS

Jubiliejiniiais metais buvo įtvirtintas ir kitas Donelaičio – kaip „pasaulinio“ masto poeto – įvaizdis. Jis kai kada buvo lydimas tautinio vaizdinio apie mažos tautos kalba rašiusį poetą, išgarsėjusį tarptautiniu mastu.

¹¹² Kostas Korsakas, „Aktualieji donelaitikos uždaviniai“, in: *Literatūra ir kalba*, t. 7: *Kristijonas Donelaitis*, p. 54.

¹¹³ Justinas Marcinkevičius, *Donelaitis: Poema*, Vilnius: Vaga, 1964, p. 180–181.

¹¹⁴ Kino kronika „Tarybų Lietuva: K. Donelaitis „Metai““, režisierius Algirdas Dausa, 1965, Nr. 26, in: <http://www.lrt.lt/mediateka/irasas/13278>, (2015-10-28).

Ideologine prasme „pasaulinės reikšmės“ įvaizdis buvo tiesiogiai susijęs su jo kaip „antiimperialisto“ prasmėmis.

Donelaičio pasaulinė reikšmė buvo siejama su faktu, kad Pasaulinė taikos taryba jubiliejų įtraukė į tų metų pasaulio mastu švenčiamų žymiausių asmenybių jubiliejų sąrašą, tai yra, kad Donelaitis minimas tarptautiniu mastu. Šis Donelaičio tarptautiškumas buvo šiaudinis. Jo jubiliejų „pasauliniu“ paskelbė organizacija, teapimanti socialistinio bloko ir jam prijauciančias šalis. Pasaulinė Taikos Taryba buvo Sovietų Sąjungos po karo įsteigta antivakarietiška organizacija. Ji vadinta aukščiausiuoju „taikos šalininkų judėjimo“ organu, kurio atrama buvo: „pasaulinės socializmo sistemos šalys, kitos taikingos valstybės, tarptautinis darbininkų judėjimas ir jo avangardas – komunistų ir darbininkų partijos“¹¹⁵.

Taikos šalininkų judėjimas buvo sukurtas propagandinei kovai su Vakaraais, kurie įvardijami kaip militarizmo, tautų užkariavimo, imperializmo šaltinis. Į sovietinį taikos judėjimą, kuris nors ir sietas pirmiausia su darbininkais, buvo stengiamasi įtraukti tarybinę inteligentiją, kultūros darbuotojus, juos paverčiant tarybinės valstybės tarptautiniu rupu. Inteligentijos buvimas judėjime buvo svarbus tuo, kad jo skleidžiama propagandos politinė šaknis būtų kuo menčiau matoma, pridengta taika tarsi besirūpinančių intelektualų sąžinės balsu. Taikai inteligentus (pirmiausia – kūrybinę inteligentiją) vienijantis pagrindinis organas buvo Tarybinis Taikos gynimo komitetas, kuriam 1964 m. vadovavo TSRS Rašytojų sąjungos sekretorius Nikolajus Tichonovas. Respublikose atitinkamai veikė respublikiniai Taikos gynimo komitetai. Lietuviškajam tuomet vadovavo Teofilis Tilvytis. Lietuvoje, kaip ir kitose respublikose, šį postą tradiciškai užimdavo poetai ar rašytojai. Donelaičio paskelbimas tarptautiškai reikšmingu buvo susijęs su jo tapimu taikos judėjimo šalininku: „džiaugiamės, išgirdę, kad mūsų Donelaičio vardas auksu įrašytas į žydrąją taikos kovotojų vėliavą, vedančią pasaulį į laimingą ateitį“¹¹⁶.

Artėjant Donelaičio jubiliejui, LTSR Rašytojų sąjunga per respublikinį komitetą, o šis savo ruožtu – per sąjunginį, pateikė prašymą,

¹¹⁵ *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 11, Vilnius: Mokslas, 1983, p. 64.

¹¹⁶ Teofilio Tilvyčio kalba iškilmingame minėjime, 1964-01-04, in: *Kristijono Donelaičio jubiliejiniai metai*, p. 37.

kad Donelaičio sukaktis būtų paminėta „pasauliniu“ mastu. Pragmatinis tokio statuso tikslas buvo ir siekis, kad Donelaičio kūryba būtų verčiama į kitas kalbas, taip populiarinant ir dabarties lietuvių kultūrą bei kūrėjus. Pasaulinė *Metų* reikšmė buvo siejama su vertimais. Minima, kad poema šiandien „jau gėrisi milijonai skaitytojų, kalbančių įvairiomis kalbomis“¹¹⁷.

Tačiau praktinis Donelaičio žinomumas buvo nedidelis. Jis nebuvo išsverstas į pagrindines pasaulio kalbas (išskyrus rusų ir vokiečių kalbas), labiau juo domėjosi lietuvių kaimynai. Didžiausias kūrybos sklaidos kanalas buvo rusų kalba. Dar 1955 m. pasigirta tuo, kad „K. Donelaičio kūriniai, išversti į rusų kalbą, pasidarė prieinami daugianacionaliniam tarybiniam skaitytojui. Jie verčiami į kitų broliškųjų tautų kalbas, skaitomi liaudies demokratijos šalyse“¹¹⁸.

Korsakas vertimą į rusų kalbą tiesiogiai susiejo su pasauliškumu. Poema, „išversta į rusų kalbą, pasidarė plačiai žinoma daugiatautėje Tarybų Sąjungoje ir už jos ribų. Socialistinė santvarka atvėrė Kristijonui Donelaičiui kelią į pasaulinį populiarumą“¹¹⁹. Jubiliejiniiais metais kartoti tie patys motyvai. Minėta, kad jis verstas į dvylika kalbų, ir būtent dėl vertimų „literatūrinis palikimas pasidarė prieinamas daugelio šalių visuomenei, o jo vardas įėjo į pasaulinę literatūrą“¹²⁰.

Ankstesniais metais minėtas veikalo „savaimingumas ir originalumas pasaulinėje literatūroje“¹²¹, net jei buvo akivaizdu, kad nebuvo platus ratas kitataučių specialistų, kurie šį originalumą pripažintų. Donelaičio indėlis į „pasaulinės literatūros lobyną“ tas, kad jis – „vienas žymiausių realistinės, liaudiškos krypties literatūros pradininkų tarptautiniu

¹¹⁷ *Ibid.*

¹¹⁸ [Leonas Gineitis], „Pratartis“, in: *Kristijono Donelaičio rankraščiai*, spaudai paruošė Leonas Gineitis, vyriausiasis redaktorius Kostas Korsakas, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, Lietuvos TSR Mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1955, p. V.

¹¹⁹ Kostas Korsakas, „Pratarmė“, in: Leonas Gineitis, *Kristijono Donelaičio „Metai“*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, LTSR Mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1954, p. 3.

¹²⁰ Kostas Korsakas, „Kristijonas Donelaitis kitomis kalbomis“, p. 16.

¹²¹ Kostas Korsakas, „Pratarmė“, p. 4.

6. Ukrainiečių, moldavų, latvių, kirgizų, turkmėnų, azerbaidžaniečių ir lietuvių rašytojai Trakuose, atvykę į Kristijono Donelaičio 250-ųjų gimimo metinių minėjimą Vilniuje. Iš dešinės pirmas su laikraščiu kišenėje Kostas Korsakas. 1964 m. sausio 4–5 d. Antano Sutkaus nuotrauka (LATGA, Vilnius, 2016; iš: LLTIB, ap. 382, Nr. 10.083)

7. Kristijono Donelaičio 250-ųjų gimimo metinių minėjimo svečiai rašytojai Elektrėnuose. Centre su akiniais Kostas Korsakas. 1964 m. sausio 4–5 d. Antano Sutkaus nuotrauka (LATGA, Vilnius, 2016; iš: LLTIB, ap. 382, Nr. 10.090)

mastu¹²². Būdamas pasauliniu mastu reikšmingas poetas jis reprezentuoja „čia lietuvių tautos kūrybinį genijų“¹²³. Donelaičiui buvo skirta paroda, demonstruojanti jo „nacionalinę bei tarptautinę reikšmę ir populiarumą“¹²⁴.

Tilvytis nurodė, kad vertimai į kitas kalbas svarbūs todėl, „kad skaitytojas juo prieinamiau ir pilniau atskleistų ir suvoktų, pajautų ir pergyventų viena iš seniausių kalbų parašytą poetinį kūrinį, pasigrožėtų mūsų poezijos turtais ir skambumu“¹²⁵. Jis taip pat paminėjo Donelaičio indėlį, kad jis aktualiuoju metu tapęs „savo tautos, jos ilgaamžės ir aukštos kultūros laidininku, tapo viršūne, į kurią su pagarba žiūri daugiamilijoninis ir daugiakalbis Tarybų Sąjungos skaitytojas“¹²⁶. Marcinkevičius baigiamajame minėjime tarptautinį įvaizdį labiau priartino prie realybės: „įsitikinome, kaip nacionalinio poeto jubiliejus tapo reikšminga visų tarybinių tautų švente“¹²⁷.

Donelaičio pasauliškumas, vienas pagrindinių jubiliejinių metų motyvų, neturėjo tvirto pagrindo, buvo tautiškai propagandinis. Donelaičiu buvo pasinaudota siekiant išreikšti lietuviškąjį išskirtinumą tarybinio internacionalizmo ar labiau – rusiškojo nacionalizmo kontekste. Pasaulinis reikšmingumas neabejotinai buvo užuomina apie aukštą lietuvių kultūros ir kultūrinės tradicijos lygį.

Jubiliejaus „pasaulinio“ statuso kaina buvo Donelaičio kaip taikos šalininko ir „antimilitaristo“ propagandinis vaizdinys. LTSR Rašytojų sąjunga kreipdamasi į TSRS Rašytojų sąjungą, kad ši tarpininkautų įtraukiant Donelaičio jubiliejų į tarptautinių jubiliejų planą, įvardijo *Metų* įnašą „propaguojant taiką“. Donelaičio kūryba „savo pagrindine idėjine kryptimi [...] vėl tampa ypač aktuali šiandien, kai būtina kovoti prieš kolonizatorius ir vakarų-vokiškuosius revanšistus, grasinančius

¹²² Kostas Korsakas, „Kristijono Donelaičio jubiliejus“, p. 735.

¹²³ *Ibid.*, p. 736.

¹²⁴ Kosto Korsako kalba atidarant jubiliejinę parodą, 1964-01-04, in: *Ibid.*, p. 747.

¹²⁵ Iš Teofilio Tilvyčio kalbos baigiamajame minėjime Vilniaus valstybiniame universitete, 1964-12-26, in: *Kristijono Donelaičio jubiliejiniai metai*, p. 177.

¹²⁶ *Ibid.*

¹²⁷ Justino Marcinkevičiaus kalba baigiamajame minėjime, 1964-12-26, in: *Kristijono Donelaičio jubiliejiniai metai*, p. 180.

8. Taikos simbolis: didysis žvejybos traleris šaldytuvas „K. Donelaitis“ prie Klaipėdos laivų statyklos prieplaukos prieš išplaukiant į Atlantą. 1966 m. spalio. Bernardo Aleknavičiaus nuotrauka (LCVA, Nr. 1-09766)

nauju žygiu į rytus“¹²⁸. Panašiai argumentuota ir kituose raštuose. Toks Donelaičio suaktualinimas turėjo ir priešistorę.

Tarybinė propaganda jau karo metais ėmėsi Donelaitį interpretuoti kaip ankstesniųjų laikų antifasistą. Buvo vedamos analogijos tarp donelaitiškos gyventos ir aktualios tikrovės. Vokiečių atsikraustymas į maro nusiaubtą kraštą ir jų valdymas Donelaičio gyvenamuoju metu gretintas su nacių okupuotos Lietuvos situacija. Donelaičio kūrimo motyvas aiškintas kaip nepasitenkinimas vokiečių valdymu ir kaip išsakytas raginimas būrams priešintis nelietuvių „svetimųjų“, pirmiausia – vokiečių įtakoms. Tada jis buvo propagandiškai įstatytas į ilgą lietuvių priešinimosi vokiečiams istoriją, prasidėjusią kovomis su kryžiuočiais. Jis vaizduotas kaip žodžiu kovojęs prieš „šunų riterių“ (kaip anuomet ir vėliau buvo įprasta sakyti) palikuonių išnaudojimą.

¹²⁸ Kosto Korsako ir Eduardo Mieželaičio laiškas TSRS Rašytojų sąjungos pirmininkui Konstantinui Fedinui dėl Donelaičio jubiliejaus paminėjimo sąjunginiu mastu, 1963-04-05.

Į Rusiją pasitraukę tarybinei valdžiai lojalūs Lietuvos kūrėjai ir kritikai apie Donelaitį kalbėjo kaip apie senųjų laikų „antifašistą“. Jau minėtame straipsnyje „Kristijonas Donelaitis ir jo „Metai““ Korsakas taip formuluoja: „Visa Donelaičio poema skamba kaip aštrus kaltinimas voikiškiesiems imperialistams. Hitlerizmo siautėjimo laikais Donelaičio kūrinys tiek lietuviams, tiek kitų tautų skaitytojams buvo įgijęs naujos, ypačiai aktualios politinės reikšmės“¹²⁹. Šios politiškai suaktualintos Donelaičio reikšmės buvo nekartą atskleistos ir lietuvių poetų kūryboje. Salomėjos Nėries karo metu parašytame eilėraštyje idėja išreikšta daug vaizdžiau ir tiesmukiškiau:

Karžygiu mes Donelaitį šandie minim,
Kurs laimėjo didžią kovą mums.
Priešas kirto kumštim geležinėm,
O jisai kalbos gimtosios gražumu.¹³⁰

Kiekvienas visų kartų tarybinis moksleivis Lietuvoje žinojo paskutiniąsias dvi eilutes, net jei ir nežinojo jų autorystės. Vėliau eilutės buvo prisodrintos įvairių tarsi paslėptų prasmių, kad čia esą aukštintas lietuvių kalbos gynimas. Tačiau poetės mintis kiek kita nei apdainuoti kalbos gimtosios gražumą. Ji sako, kad dabartinė karta esanti kita, pranokstanti donelaitiškuosius kovos būdus, prieš (tuos pačius) priešus veikianti kitaip:

Lietuvą iš kraugerio nagų
Išvaduoti gali ginklas plieno –
Ir netrukus išvaduos.¹³¹

Propagandinė žinia yra raginimas lietuviams nebūti pasyviems (kaip kad buvo Donelaitis), o pasirinkti ginklo kovą, tai yra jungtis į ginkluotas tarybinės armijos ar tarybinių partizanų gretas. Venclova karo metais į Donelaitį

¹²⁹ Kostas Korsakas, „Kristijonas Donelaitis ir jo „Metai““, p. 136.

¹³⁰ Salomėja Nėris, „Donelaitis“, (1943), in: Salomėja Nėris, *Poezija*, įžanginio straipsnio autorius Jonas Šimkus, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1954, p. 326.

¹³¹ *Ibid.*, p. 327.

nurodė kaip į dvasinį įkvėpėją ir palaikytoją kovoje: „Sunkią valandą ar ne tu tvirtinai: „Laikykitės!“/ Ir aukštino mūsų dvasią didysis Donelaitis!“¹³²

Pasibaigus karui, vaizdinys kurį laiką vis dar buvo laikomas galiojančiu, nors jau buvo išnykęs karo metų mobilizacinis poreikis. Pavyzdžiui, valdžios persekiojamas Juozas Keliuotis 1945 m. kreipėsi pagalbos į Korsaką, kad šis jį užtartų prieš Justą Paleckį. Su šiuo pakalbėjęs, Korsakas taip atpasakoja jo žodžius: galbūt reikėtų pasirinkti „panagrinėti aktualesnius klausimus. Pavyzdžiui, grįžtant prie senos mūsų literatūros tradicijos, lietusios krašto germanizaciją. Priminė, jog karo metais jis pats ir kiti rašytojai šią temą gvildenę. Gal reikėtų ją pratęsti?“¹³³ Žinia, Keliuočiui šis patarimas menkai tepadėjo.

Krašto germanizacijos kaip blogio tema propagandiniu atžvilgiu tapo neaktuali, kai sovietinės valstybės geopolitiniame regos lauke atsirado „gerieji“ vokiečiai, buvo įsteigta Vokietijos demokratinė respublika. Be to, pasibaigus karui, sąjunginei vadovybei tapo neparanku ir nepageidaujama toliau įdarbinti tautinius sentimentus (būrai *lietuviai* engiami *vokiečių* ponų). Draugo–priešo įvaizdžiai buvo aktualinami kitais, nacionalumo neliečiančiais būdais. Tai atsispindėjo ir bendrame lietuviškajame propagandinės kūrybos lauke. Pavyzdžiui, labiau akcentuota, kad lietuviai kovėsi su kryžiuočiais (krikščionimis), o ne su (kryžiuočiais) vokiečiais.

Tačiau Donelaičio antifašisto įvaizdis neišnyko, o buvo perkeistas ir naujai suaktualintas jubiliejiniiais metais. Kaip anksčiau cituota, Donelaičio *Metuose* įžvelgtas antiimperialistinis užtaisas, aktualiai skambantis kaip raginimas kovai „prieš kolonizatorius ir vakarų-vokiškuosius revanšistus, grasinančius nauju žygiu į rytus“¹³⁴. Tilvytis vienoje iš kalbų minėjo: „Donelaitis savo kūrinium padėjo ginti Lietuvą ir kitas tarybinės tautos nuo fašistinių grobikų; jis ir toliau lieka saugoti mūsų šalies

¹³² Cit. pagal: LKP CK Grožinės literatūros ir meno skyriaus vedėjo Tado Černiausko raštas LKP CK pirmajam sekretoriui Antanui Sniečkui dėl ideologinių klaidų Antano Venclovos „Rinktinėje“, 1953 m. sausis, in: *Lietuvos kultūra sovietinės ideologijos nelaisvėje, 1940–1990*, p. 177.

¹³³ Halina Korsakienė, *Namas, kuriame gyvenome*, p. 268.

¹³⁴ Kosto Korsako ir Eduardo Mieželaičio laiškas TSRS Rašytojų sąjungos pirmininkui Konstantinui Fedinui dėl Donelaičio jubiliejaus paminėjimo sąjunginiu mastu, 1963-04-05.

sienų¹³⁵. Toliau kalboje jis susiejo Tolminkiemio apleistumą su klastin-
go užpuoliko paliktais pėdsakais.

Labai įdomi šiuo atžvilgiu Donelaičio veiklos ir asmens interpreta-
cija pateikta jubiliejaus išvakarėse Marcinkevičiaus parašytoje poemoje
*Donelaitis*¹³⁶. Poema buvo skaitoma jubiliejinių metų minėjimuose, pub-
likuota Donelaičiui skirtame pirmame 1964 m. *Pergalės* numeryje.

Jos moto Marcinkevičius įrašė jau minėtas Nėries eilutes apie kirtį
priešui „kalbos gimtosios gražumu“. Poemoje priešas turi daug veidų.
Maras ir kolonizatoriai pateikiami kaip istorinės stichijos, kurių akivaiz-
doje lietuviai stengėsi išlikti pasyviai priešindamiesi. Ji rodo Donelaičio
reikšmę kaip to, kuris atskleidęs priešinimosi atramą – „žodžio“ kelią.

Donelaitiškąją praeitį Marcinkevičius apibūdina kaip pavergtumą ir
buvimo naštą. Pateikiami tokie ano meto būrų gyvenimo vaizdai:

Ir mūs diena –
Lyg didelis akmuo –
Drumzliname istorijos prūde
Iš lėto skęsta. (p. 30–31)

Pradžioje prasčiau maras, viena iš priešų atmainų:

O paskui iš vakarų
tikra mirtis atėjo.
Šimtmečiais ji veržėsi iš vakarų. (p. 21)

Paskui marą į kraštą atsikraustė „svetimieji“ kolonizatoriai: „Kodėl
kely jiems nenužiuvo kojos“ (p. 23). Šios invazijos sudarė situaciją, kai
„Ir žemė priešindamasi / Vos laikėsi“ (p. 36). Lietuviai gyvenę kaip „ty-
lintys dirvonai“, už kuriuos nieko nėra baisesiu, nes tokie dirvonai, „Kur
veisias kolonistai, / Kur sukas gūžtą ponai“ (p. 39). Šioje lietuvių pa-

¹³⁵ Teofilio Tilvyčio kalba baigiamajame minėjime, 1964-12-26, in: *Kristijono Donelai-
čio jubiliejiniai metai*, p. 177.

¹³⁶ Justinas Marcinkevičius, *Donelaitis: Poema*, Vilnius: Vaga, 1964. Toliau cituojant
poemą puslapiai nurodomi tekste.

smerktumo išnykti situacijoje pasirodė Donelaitis, pateikdamas tarsi lietuvių išlikimo programą per kalbą: „Į kiekvieną vagą / Įsmeikit žodį – / Spindintį noragą“ (p. 39). Taip lietuviai pakviečiami „į istoriją“.

Marcinkevičius poemoje perėmė karo metų interpretacinę liniją, tačiau ją modifikavo, dėmesį sutelkdamas ne tiek į Donelaičio kovingumo stoką, kiek į pasyvaus priešinimosi per kalbą programą. Vien retoriškai klausė: „Kodėl tu neišmokei būt kardais?“ (p. 39). Lietuvių pralaimėjimas („nutilo arklas“, „rūdiuja varpas“) siejamas su tuo, „kad neprabilo kardas“ (p. 40). Tačiau neišnaudotos aktyvaus priešinimosi galimybės motyvas lieka tolimame plane. Dėmesio centre atsidadė emociškai akcentuotos kelios išlikimo (elgiantis pasalūniškai, o ne tiesiai kovojant) strategijos. Maro ir kolonistų atsikraustymo akivaizdoje brėžiama programa atsiriboti ir išlikti:

Jūs būkite
duobė žarijų
po slenksčiu,
Jūs būkit
Užrakintos durys. (p. 38–39)

Iš dabarties pozicijų žvelgdamas į Donelaitį, Marcinkevičius jo nematė kaip išskirtinio herojaus („Aš nesakau, / Kad jo viršūnė saulę siekė / Ar kad jo šakos uždengė / kitas žemes“, p. 49). Jo žodžio kova neaprašoma kaip pergale, labiau – kaip priesakas saugoti kalbą. Kalba, santykis su ja ir yra aktualybė, siejanti donelaitiškąją epochą su tarybine dabartimi.

Marcinkevičius Donelaitį dešifravo kaip savitą taikos, nemilitarinio priešinimosi poetą. Kovoje prieš užgrobėjus buvo pasirinktas „žodžio darbas“ (žodis – noragas), kuris praeityje-prarajoje suformavo sąlygas išlikti. Tai atliepė po dvidešimties metų Marcinkevičiaus užrašytą refleksiją: „Lietuva pažįsta save kantrią, užsispyrusią, atkaklią, išsaugojusią ugnį ir po pelenais“¹³⁷.

¹³⁷ Justinas Marcinkevičius, „Žinau, kur baigiasi ateitis“, (įrašas bloknote, 1985), in: Justinas Marcinkevičius, *Tekančios upės vienybė: Eseiistika*, Kaunas: Spindulys, 1995, p. 175.

Apibendrinant kas pasakyta, jubiliejiniais metais buvo įtvirtinti propagandistai svarbūs Donelaičio kaip pasaulinės reikšmės poeto, išversto ir skaitomo daugeliu kalbų, parodžiusio lietuviams kelią išlikti per kalbą, antimilitaristo ir kovotojo už taiką ateities pasaulyje įvaizdžiai. Net jei iš pirmo žvilgsnio jų buvimas greta atrodytų paradoksalus, jie yra glaudžiai persipynę. Tam pagrindą sudarė tarybinis propagandinis laukas, ir šiandien juos turėtume traktuoti kaip visumą. Nepagrįsta būtų juos skirstyti į vien „duoklę“ (ideologijai) ir jau ją atidavus išsakomą „tiesą“. Visi šie įvaizdžiai buvo tarybinės propagandos gaminiai. Jie tam tikru politiškai reikšmingu būdu suaktualino Donelaitį, pritaikė prie tarybinės tikrovės, tarybiškai kanonizavo, užkirto kelią kitoms Donelaičio ir jo kūrybos interpretacijoms. Tai yra – sukūrė tarybinį Donelaitį.

Kas nors galėtų ginčytis teigdamas, kad Donelaičio vaizdiniai turėjo „properšų“. Iš tiesų kai kurie vaizdiniai tarsi prašyte prašėsi būti suprasti „ezopiškai“. „Kolonistai“ nelietuviai, sumenkėjusios teisės, svetimųjų užguiti lietuviai buvo tarsi kodai, kurių išaiškinimas būtų vedęs į kitoki nei oficialusis Donelaičio suaktualinimą. Tarybinė tikrovė buvo labai panaši į donelaitiškąją¹³⁸.

Ezopinis kalbėjimas sovietinėje tikrovėje tapdavo faktu ir į viešumą išskeldavo politiškai nepageidaujamą interpretaciją tada, kai jis būdavo pernelyg akivaizdus, ar tada, kai kas nors tą akivaizdumą viešai paaiškino, kai ezopinis kalbėjimas tapdavo ištara. Pirmu atveju užslėptas prasmės pastebėdavo cenzoriai, ir jų pastabumas priklausė nuo politinės situacijos ir asmeninių savybių¹³⁹. Antru atveju ezopizmas turėjo būti

Donelaitį Marcinkevičius įvardija kaip vieną iš savo veikalų, ginančių gimtąją kalbą, kurį ypatingai išskyrė: „Manau, kad mano asmeninis sąjūdis prasidėjo nuo 1964 m., nuo poemos „Donelaitis““ (Justinas Marcinkevičius, *Tekančios upės vienybė*, p. 333).

¹³⁸ Violeta Kelertienė aptarė „kai kuriuos tabu apėjimo būdus“ sovietinėje literatūroje: „Istorinis perkėlimas. Dabarties problemų perkėlimas į tolimą, saugesnį istorinį laiką, kurį skaitytojas, dėl jo panašumo į sovietinį režimą, iššifruoja kaip dabartinių laikų komentarą“. Tai buvo dalykai, aiškūs „budriam skaitytojui“ (Violeta Kelertienė, „Cenzūros apėjimo sovietiniais metais formos kaip nacionalizmo išraiška“, in: Violeta Kelertienė, *Kita vertus...: Straipsniai apie lietuvių literatūrą*, Vilnius: Baltos lankos, 2006, p. 300). Išsamias tarybinio ezopizmo strategijas yra aprašęs Losevas; žr. Lev Loseff, *On the Beneficence of Censorship: Aesopian Language in Modern Russian Language*, München: Verlag O. Sagner in Kommission, 1984.

¹³⁹ Kaip mini Kazys Saja apie *Gaidžio pentinūs*, kuriuose cenzorius įžvelgė papildomų prasmių, iš anksto autoriaus nenumatytų: „Paaiškėjo, jog šaipausi ne tik iš kolūkių,

identifikuotas ir įvardytas kurio nors „pašalinio“ stebėtojo¹⁴⁰. Donelaičio atveju pavojų galėjo kelti vien pastarasis atvejis: papildomų prasmių įvardijimas. Neutralizuojant tokią galimybę, patogiausia kurti stiprius propagandinius vaizdinius, kurie nustelbtų nepageidaujamus. Stipriausias Donelaičio įvaizdis, neutralizuojantis galimą ezopinį išaiškinimą buvo jo, kaip parodžiusio kelią lietuviams išlikti pasyviai priešinant, įsitvėrus į kalbą. Net jei ir siūlėsi ezopinės Donelaičio tikrovės interpretacijos, Marcinkevičiaus pasiūlytas, o ir kitų vėliau palaikytas, išlikimo kelias derėjo prie tarybinės tikrovės.

Jubiliejiniai metai iš Donelaičio suformavo lietuvių tautos herojų, „savą“ poetą, kuriam buvo nepavojinga angažuotis ir kurio atminimo išsaugojimas ir įtvirtinimas galėjo tapti gyvenimo misija. Tokia perspektyva neabejotinai ir kurstė dalies inteligentų entuziazmą, įveikiantį politines kliūtis. Kita vertus, toks Donelaitis buvo parankus ir politinei valdžiai kaip svarbus tautinis tarybinis herojus, kurių nebuvo daug.

BENDRAS REIKALAS: KORSAKO INICIATYVOS, SNIEČKAUS UŽNUGARIS

Korsakas asmeniškai angažavosi Donelaičio minėjimui. Kaip dar stalinmečiu įvardijo jo literatūros kritikos darbų tarybiniai pasmerkėjai: „Jam berūpi tik Mažvydai ir Donelaičiai“¹⁴¹. Reaguodamas į kritiką, nukreiptą į jo kritinių darbų knygą *Literatūra ir kritika*, 1950 m. jis pasakė klaidas pripažįstančią kalbą („šią atvirą, principinę, bolševikišką kritiką mano

bet ir iš tarybinės milicijos!“ (Kazys Saja, „Ezopo kalba“, in: *Rašytojas ir cenzūra: Straipsnių ir dokumentų rinkinys*, sudarė Arvydas Sabonis, Stasys Sabonis, Vilnius: Vaga, 1992, p. 190).

¹⁴⁰ Kelertienė yra minėjusi, kad užsienyje gyvenę lietuviai kritikai vengė viešai kalbėti apie kokio tarybinio literatūros kūrinio ezopiškumą, nes pasitaikę, kad tuo atveju LTSR cenzūra kūrinių uždraudusi. Tai rodo, kad ezopizmas atskirais ar dažnesniais atvejais buvo toleruojamas, kol nebūdavo įvardijamas, tai yra kol kas nors nesunai-kindavo teksto neapibrėžtumo.

¹⁴¹ Žr. Halina Korsakienė, *Namas, kuriame gyvenome*, p. 224.

knygos atžvilgiu laikau visiškai teisingą ir pagrįstą“), kuri buvo plačiai paviešinta¹⁴². Įvykis galėjo būti esminis, lėmęs jo nutolinimą nuo literatūros kritikos ir susitelkimą į senosios raštijos veikėjų įamžinimą.

Korsakienė akcentuoja, kad „Ypač daug darbo K. Korsakas įdėjo į atsinaujinusių donelaitianos veiklą“¹⁴³, kad ir prieš karą domėjęsis Donelaičiu. Po jubiliejaus jis buvo vienas aktyviausių entuziastų, kurių iniciatyva buvo restauruota bažnyčia Tolminkiemyje, identifikuoti palaikai, atkurtas veidas ir taip toliau. Gyvenimo pabaigoje rašė Donelaičiui skirtą poemą. Donelaičiui jis skyrė jei ne visą gyvenimą, tai bent labai svarbią jo dalį, tarsi vykdytų gyvenimui prasmę suteikiančią misiją.

Korsakas buvo LTSR Mokslų akademijos Visuomeninių mokslų skyriaus akademikas-sekretorius, atsakingas už tris visuomeninių mokslų institutus, taip pat Mokslų akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto direktorius. Jis priklausė nomenklatūrai. Chruščiovmečiu tai reiškė, kad jis kuravo tam tikrą autonomiją įgavusį lauką ir nuo jo asmeninio angažavimosi, veiklos kokybės ir atsakomybės priklausė, ar ir kaip jį parems MT ar LKP CK. Santykių schemas atžvilgiu jo veikla nedaug skyrėsi nuo kokio sėkmingai veikiančio kolūkio pirmininko, tarkime, sąjungoje garsaus Juknaičių tarybinio ūkio direktoriaus Zigmanto Dokšo veiklos. Entuziazmas, veiklos sėkmė ir prisiimta atsakomybė galėjo skatinti paremti ir nestandartines iniciatyvas.

Feodalo ir vasalo santykių schemeje kai kuriems vasalams dėl asmeninių savybių ir sėkmės būdavo suteikiamos išskirtinės veikimo ir statuso privilegijos. Korsakas veikė entuziastingai ir aktyviai, jo veiksmai buvo laisvi, tačiau – suderinti su politine vadovybe. Jis sukosi pirmajame įvykių plane, suteikdamas Sniečkui galimybę likti saugiam šešėlyje. Jubiliejus būtų visai kitas, jei Korsako vietoje būtų buvęs kitas žmogus, jubiliejų organizavęs vien formaliai, asmeniškai nesiangažavęs Donelaičio atminimo įtvirtinimui.

Korsako veiklos sėkmė rodo, kad inteligentijos elito entuziazmas ir veiklumas stipriai veikė politinės valdžios nustatytas pradines jo veikimo

¹⁴² Žr. Kostas Korsakas, „Dėl mūsų literatūros mokslo ir kritikos klaidų ir uždavinių“, in: *Pergalė*, Vilnius, 1950, Nr. 11, p. 85–99.

¹⁴³ Halina Korsakienė, *op. cit.*, p. 286.

ribas. LTSR Rašytojų sąjungos (ir Korsako) inicijuotam jubiliejui buvo skirta didžiulė finansinė parama. Metų pradžios renginiui, taip pat renginiams Maskvoje ir Leningrade, paminklinio akmens statymui buvo skirta 12 000 rub. Pradinė numatyta suma buvo daug mažesnė (iki 2000 rub). Tačiau Šumauskui (ir – neabejotina – Sniečkui) remiant, ji buvo labai padidinta. Iš tiesų jubiliejus buvo daug brangesnis. Skaitovų konkursas, Švietimo ir Kultūros ministerijų priemonės buvo iš šių institucijų biudžetų.

Jubiliejiniiais metais Korsakas įgyvendino daug iš anksto nesuplanuotų iniciatyvų. Tiesa, kai kurios iniciatyvos nebuvo palaikytos. Vienu minėtu atveju papildomos lėšos nebuvo skirtos (MT sprendimu „klauskimas laikytas nesvarstytinu“): 150 rub. banketui respublikinės bibliotekos atidarymo proga, kuri sutapo ir su Donelaičio pirmuoju pagrindiniu iškilmingu jubiliejiniu renginiu¹⁴⁴.

Nebuvo palaikyta ir kita iniciatyva. Donelaičio metų minėjimo iškilmės prasidėjo jam skirta paroda naujoje respublikinėje bibliotekoje ir sutapo su bibliotekos įsikėlimu į naują pastatą Vilniuje. Korsakas buvo siūlęs biblioteką pavadinti Donelaičio vardu dėl „gražaus“ jo atminimo įamžinimo¹⁴⁵. Tai neįvyko. Galbūt pabijota respublikinės reikšmės objektui suteikti nacionalinio herojaus vardą. Šachdaro kalnagūbrio Pamyre viršukalnė, mokykla, gatvė ar laivas¹⁴⁶ kaip mažesnės reikšmės dalykai buvo pavadinti Donelaičio vardu.

Tačiau kitkas klojosi sklandžiai, iniciatyvos būdavo su kaupu paremtos. Jau kovo mėnesį Kultūros ministerija prašė skirti 1658 rub. su jubiliejaus minėjimu susijusioms išlaidoms padengti. Dalis jų, kaip galima spręsti, – papildomos išlaidos sąjunginio minėjimo reikmėms¹⁴⁷. 1964 m.

¹⁴⁴ LTSR MT komisijos einamiesiems reikalams posėdžio protokolas Nr. 22, 1963-12-04, in: *LLMA*, f. 342, ap. 1, b. 1214, l. 87.

¹⁴⁵ Jubiliejinio komiteto posėdžio (LKP CK patalpose) protokolas, 1963-10-11. Tą patį vėliau siūlė ir Juozas Šiupšinskas; žr. Juozo Šiupšinsko laiškas Kostui Korsakui, 1963-12-11, in: *LLTIBR*, f. 56, b. 124.

¹⁴⁶ 1965 m. Klaipėdos „Baltijos“ laivų statykloje pastatytas didysis žvejybinis traleris šaldytuvas „K. Donelaitis“.

¹⁴⁷ Į šią sumą pateko ir lėšos, kurių prašė LTSR MT nuolatinis atstovas prie TSRS MT Konstantinas Gabdanko; žr. LTSR MT Komisijos einamiesiems reikalams posėdžio protokolas Nr. 4, 1964-03-23, in: *LCVA*, f. R-754, ap. 4, b. 6384, l. 27.

viduryje LTSR Rašytojų sąjungos ir jubiliejinio komiteto vardu kreiptasi į spaudos komiteto pirmininką prašant, kad leidykla *Vaga* į tų metų planą įtrauktų leidinį apie Donelaičio metinių minėjimą, nes „Susitelkė daug įvairios ir įdomios medžiagos (minėjimo kalbos, dokumentai, straipsniai, atsiliepimai, fotonuotraukos ir kt.)“¹⁴⁸. Faktas, kad leidinys buvo išleistas¹⁴⁹, atskleidžia ir respublikos vadovybės pritarimą šiai iniciatyvai.

Įspūdingiausias neplanuotas dalykas yra Bogdano sukurtos Donelaičio skulptūros pastatymas Vilniaus valstybinio universiteto fasade. Ji atidengta jubiliejinių metų pabaigoje, gruodžio 26 d., uždarant jubiliejinius metus. Skulptūros pastatymas nebuvo numatytas jokiuose išankstiniuose planuose, kaip ir baigiamosios iškilmės. Ji buvo sukurta kaip dekoracija iškilmingam metų pradžios minėjimui Lietuvos TSR valstybinėje filharmonijoje, ir stovėjo scenos galiniame plane, vėliau – Respublikinėje bibliotekoje.

Mintis veikiausiai kilo ne anksčiau kaip metų antroje pusėje, turbūt – Korsakui, ar kuriam nors iš inteligentų. Dėl skulptūros išliejimo ir papildomos tam skirtos sąmatos (1000 rub.) jubiliejinis komitetas tarėsi spalio mėnesį¹⁵⁰. Dėl to planuota kreiptis į MT. Iniciatyvai neabejotinai buvo gautas LKP CK pritarimas. Kad reikalas neplanuotas ir skubus, atspindi tai, jog lėšas honorarui Kultūros ministerija skyrė gruodžio mėnesio antroje pusėje¹⁵¹. Atidarymo iškilmėse sakydamas kalbą Korsakas painiai paaiškino Donelaičio ir universiteto ryšį. Donelaičio „kaip didžiai talentingo poeto pripažinimas Lietuvoje pirmiausia pasigirdo iš senojo Vilniaus universiteto auklėtinių lūpų“. Simonas Daukantas *Darbuose senųjų lietuvių ir žemaičių* poemos autorių prilyginęs Homerui ir Vergilijui, Adomas Mickevičius *Gražinos* prieraiše poetą pagyręs: „Taip įžymieji Vilniaus universiteto auklėtiniai pradėjo Lietuvoje Donelaičio populiarinimo ir jo tolydžio didėjančios šlovės kelią. Tatai paaiškina, kodėl šiandieną mes stovime ties

¹⁴⁸ LTSR Rašytojų sąjungos valdybos pirmininko Eduardo Mieželaičio ir Jubiliejinio komiteto pirmininko Kosto Korsako raštas Valstybinio spaudos komiteto prie LTSR MT pirmininkui Feliksui Bieliauskui, 1964-06-18, in: *LLMA*, f. 34, ap. 1, b. 344, l. 64.

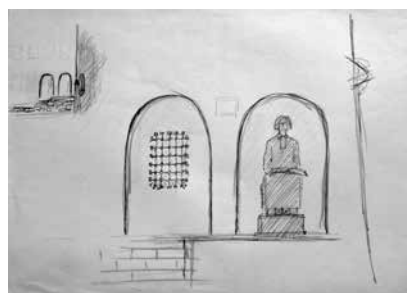
¹⁴⁹ *Kristijono Donelaičio jubiliejiniai metai*.

¹⁵⁰ Jubiliejinio komiteto posėdžio protokolai, 1964-10-11, in: *LLTIBR*, f. 56, b. 9.

¹⁵¹ LTSR kultūros ministro įsakymas Nr. 418, 1964-12-17.

9. LTSR nusipelnęs meno veikėjas, skulptorius Konstantinas Bogdanas prie Kristijono Donelaičio skulptūros. 1963 m. gruodis. Mariaus Baranausko nuotrauka (LCVA, Nr. 1-06070)

10. Kristijono Donelaičio memorialinės skulptūros Vilniaus valstybiniame V. Kapsuko universitete eskizas. 1964 m. spalio 21 d. (LLTIB, f. 56, b. 39).

Vilniaus valstybinio V. Kapsuko vardo universiteto centriniais rūmais, kurių senovinėje arkoje atidengiamą Donelaičio statulą¹⁵².

Paaiškinimas rodo, kad vieta buvo pasirinkta veikiau ieškant politiškai mažiausiai kontroversiško varianto, turbūt asmeniškai sutarus su universiteto rektoriumi. Universiteto fasado arkos užpildymas galėjo būti aiškinamas ir kaip gerbtinos kūrybinės inteligentijos (universiteto) autonomiškos valios išraiška. Korsakas įvardijo motyvą: „Paminklinė skulptūra – ją, žinoma, visi vadina tiesiog paminklu – išėjo gana įspūdinga – ir tai yra didelis laimėjimas, kad Vilniuje vis dėlto pastatytas paminklas dar vienam lietuvių rašytojui!“¹⁵³ Viešoje miesto vietoje statyti skulptūrą

¹⁵² Kosto Korsako kalba atidengiant paminklą Kristijonui Donelaičiui, 1964-12-26, in: Kostas Korsakas, *Literatūros praeitis*, p. 753.

¹⁵³ Kosto Korsako laiškas Halinai Korsakienei, 1964-12-30, in: *Literatūra ir kalba*, t. 22: *Kostas Korsakas*, p. 361.

11. Vilniaus valstybiniame V. Kapsuko universitete iškilmingai atidengiama Kristijono Donelaičio memorialinė skulptūra. Kalba Istorijos-filologijos fakulteto diplomantas, Lenininės stipendijos stipendiatas Petras Bražėnas. 1964 m. gruodžio 26 d. Balio Bučelio nuotrauka (LCVA, Nr. 0-023637)

nacionaliniam herojui galėjo būti vis dar politiškai rizikinga. Donelaičio skulptūros atsiradimas metų pabaigoje yra tarsi visų jubiliejinių metų simbolis, įkūnijęs inteligentų ir valdžios bendro veikimo rezultatą.

APIBENDRINIMAS

Aktyvios reikšmingus postus užimančių entuziastų inteligentų iniciatyvos, chruščiovinė jiems dalinę veikimo autonomiją garantuojanti sąjunginė politika, veikiausiai ir asmeninis Antano Sniečkaus santykis su prūsiskosios Lietuvos palikimu skatino lietuvišką politinę valdžią reaguoti, prisidėti prie pastangų įtvirtinti Kristijoną Donelaitį kaip tarybinės lietuvių literatūros klasiką.

Kita vertus, viešai aktyviai įsitraukti ji neturėjo intereso, nes politiškai tai buvo pavojinga dėl Maskvos reakcijų. Dėl jų nebuvo atlikti anksčiau suplanuoti pasirengimo jubiliejui darbai, nesutvarkyti Čistyje Prudy, nekaltant apie Tolminkiemio pavadinimo gražinimą. Tai skatino visuomenę ir dalį inteligentų reikšti viešą nepasitenkinimą ir piktintis. Lietuviškajai politinei valdžiai buvo naudingiau „nedalyvauti dalyvaujant“, finansiškai remiant minėjimą, bet reikalą tarsi paliekant patiems literatams, mokslininkams ir tarsi jų atsakomybei. Viešuose minėjimo renginiuose Sniečkus atsiduria entuziastingai nusistačiusio Korsako šešėlyje, minėtu vienu atveju – antroje prezidiumo eilėje. Politinės valdžios dalyvavimas remiant minėjimą aiškintinas bendru valdžios ir inteligentų tikslu suformuoti Donelaitį kaip tarybiškai priimtina lietuvišką herojų.

Masyvus Donelaičio jubiliejus, vienintelis toks paminėjimas tarybiniais metais, įgavęs ne vien sąjunginį, bet ir tarptautinį mastą, turėjo savo kainą. Jubiliejus Donelaitį įtvirtino kaip tarybinės lietuvių literatūros pradininką. Jo metu buvo suformuotos tarybiškai aktualios *Metų* interpretavimo atramos. Įtvirtinti stiprūs Donelaičio kaip vargstančios liaudies ir gamtos poeto, kovotojo prieš pasaulinį imperializmą, taikos šalininko įvaizdžiai. Jis vertinamas kaip lietuviško „žodžio“ poetas, lietuviams atskleidęs išlikimo saugant kalbą kelią. Įtvirtintas ir galvojimas, kad Donelaitis – pasaulinės reikšmės poetas, svarbus daugeliui tautų, stovintis lygia greta su kitais pasaulyje svarbiais kūrėjais.

Jubiliejiniiais metais Donelaičio *Metai* buvo užkloti storu tarybinių reikšmių sluoksniu. Nuolat kartoti ir įtvirtinti tarybiniai įvaizdžiai „saugojo“ (galbūt net iki šiol) nuo spontaniškų ar alternatyvių interpretacijų. Juozas Brazaitis Donelaičio tarybinimą (atmetant svarbias jo kūrybos prasmes) stebėjo iš anapus sienos ir gana tiksliai įvardijo reaguodamas į Leono Gineičio selektyvią interpretaciją: „Atmesti tai ir garbinti Donelaitį, reiškia Donelaitį rodyti kitokį nei jis buvo, rodyti suklastotą“¹⁵⁴.

Galime padaryti ir kai kurias išvadas apie inteligentų (šiuo atveju – literatų) ir tarybinės lietuviškos valdžios santykius, kuriuos atskleidė

¹⁵⁴ Juozas Brazaitis, „Donelaitis praityje ir dabartyje“, (1964), in: *Egzodo Donelaitis: Lietuvių išėvių tekstai apie Kristijoną Donelaitį*, sudarė ir parengė Mikas Vaicekuskas, Vilnius: Aidai, 2001, p. 109.

Donelaičio jubiliejinių metų minėjimas. Šiuo atveju jie atsiskleidžia per Korsako ir Sniečkaus santykį. Jubiliejinis minėjimas rodo, kad Chruščiovo valdymo pabaigoje buvo susiformavusi tam tikra kūrybinių inteligentų veiklos autonomija. Politinė valdžia suteikė jai nemažos laisvės imtis iniciatyvų, jas reikšti ir imtis įgyvendinti. Neabejotina, kad toms iniciatyvoms politiškai buvo uždedamos ribos, tačiau jos nebuvo griežtos, juo labiau – išankstinės. Kūrybinė inteligentija nebuvo nebylus instrumentas politiniams tikslams įgyvendinti: ji tapo vienu iš tikslų generavimo variklių. Reikšmingus postus užimantys inteligentai, taip pat ir LTSR Rašytojų sąjunga, tapo politinės valdžios partneriais valdant respubliką.

THE CELEBRATION OF THE 250TH ANNIVERSARY
OF THE BIRTH OF KRISTIJonas DONELAITIS
IN 1964: ACTIVE INTELLECTUALS, INVISIBLE
SNIEČKUS AND FAKE DONELAITIS

Summary

The focus of the present paper is the celebration of the 250th anniversary of Kristijonas Donelaitis's birth in 1964. It was one of two anniversaries (along with the celebration of the anniversary of the founding of Vilnius University in 1979) that were celebrated most loudly and widely in Soviet Lithuania. It was given the status of all-union importance and included among the anniversaries that the World Peace Council controlled by the Soviets recommended to be commemorated all around the world. In the present paper, this commemoration is understood as an event that was aimed to form and give meaning to Soviet Lithuanian identity. Political tensions of the commemoration related to the interests of local national Soviet authorities, all-union politics of culture and history, aspirations of local intellectuals and society's national expectations are discussed.

The analysis of the anniversary celebration reveals a peculiar relation of enthusiastic creative intellectuals (Kostas Korsakas) with local authorities (the first secretary of the Central Committee of the Lithuanian Communist Party Antanas Sniečkus), and the efforts of the latter to be on the forefront of Lithuanian society and at the same time avoid the attention of the increasingly radical secretary general of the Central Committee of the CPSU Nikita Khrushchev. Intellectuals sought to make Donelaitis a symbol of Lithuanian literature by elevating him to the ranks of writers of global significance and, thus, above Soviet literature. Intellectuals saw the anniversary as an opportunity to establish Donelaitis as a classic of Lithuanian literature. The active part of society supported these aims and the pressure of groups of creative intellectuals on Lithuanian authorities to monumentalise Donelaitis's memory in the Kaliningrad region. Sniečkus found himself surrounded by different tensions and interests, and had to balance between giving strong financial and political support to the commemoration and remaining politically "invisible". Ahead of time, he placed the responsibility for possible sanctions from Moscow on intellectuals, and the responsibility for the failure to finish the improvement works in Donelaitis's birthplace and places of residence – on the authorities of the Kaliningrad region. The paper also touches upon the meaning of personal engagement of intellectuals (specifically, Korsakas) in the building of Soviet national culture and its symbols. As the commemoration was aimed to strengthen the field of national culture, Donelaitis's work was adapted to the Soviet reality by adding fake Soviet meanings.

KRISTIJO NO DONELAIČIO
METŲ KALBA:
SANTYKIS SU XVII–XVIII A.
MAŽOSIOS LIETUVOS
GRAMATIKOMIS IR ŽODYNAIS

VILMA ZUBAITIENĖ

Anotacija. Straipsnyje tiriama, kokių fonetinių, morfologinių ir sintaksinių ypatybių fiksuota XVII–XVIII a. Mažosios Lietuvos gramatikose ir žodynuose ir koks jų santykis su Kristijono Donelaičio poemoje *Metai* atspindimomis kalbos ypatybėmis. Analizuojant Donelaičio poemos ir kalbinių veikalų (ypač XVIII a.) medžiagą galima pamatyti, kokie kalbos faktai sutampa, lengviausiai pastebimi ir gali būti vertinami kaip būdingi to meto rašomajai ir šnekamajai kalbai, kurios tarminės ypatybės būdingos ar būdingesnės pietinėms vakarų aukštaičių tarmėms, kurių pagrindu buvo kodifikuojami kalbiniai veikalai. Taip pat galima daryti prielaidas, kurias *Metų* kalbos ypatybes lėmė žanro (eiluoto, hegzametro parašyto meninio teksto) specifika. Pirmiausia straipsnyje pristatomi ankstesni Donelaičio *Metų* tyrimai, pateikiama pastabų apie rašytojo tarmę ir aiškinamasi, kokiai tarimei, tarmių plotui gramatikų ir žodynų autoriai teikė pranašumą, kaip vyko kalbos kodifikacija kalbiniuose veikaluose. Toliau analizuojamos fonetinės, morfologinės ir sintaksinės poemos ypatybės ir ieškoma jų pagrindimo kalbiniuose veikaluose. Analizuojama, kurios kalbos ypatybės sutampa, kurios orientuoja į baltsermegių arealą, o kurios dėsningai perteikiamos tik *Metuose* ir gali būti vertinamos kaip specifinės Donelaičio tarmės savybės. Taip pat atkreipiamas dėmesys į *Metuose* pastebėtus kalbos faktus, nefiksuotus ar menkai atspindėtus Mažosios Lietuvos gramatikose ir žodynuose.

Šio straipsnio tikslas – paanalizuoti, kokios Kristijono Donelaičio poemos fonetikos, morfologijos ir sintaksės ypatybės atspindimos ano meto gramatikose, kokia *Metų* leksika fiksuota XVIII a. žodynuose. Tiriamos tikrai ne visos Donelaičio tarmės ypatybės, dažniausiai tik tos, kurios buvo vienaip ar kitaip aprašytos ir atspindėtos kalbiniuose veikaluose. Norint atsižvelgti nuo kai kurių tyrimų, iš pradžių pateikiama trumpa Donelaičio kalbos tyrimų bibliografija. Toliau atkreipiamas dėmesys į būdingiausius *Metų* fonetikos, morfologijos ir sintaksės ypatumus, aprašoma, kokių tarminių faktų galima rasti Donelaičio kūryboje ir to meto gramatikose ir bandoma nustatyti, kurie iš jų yra bendri didesniam Mažosios Lietuvos arealui, kurie orientuoja į pietinių vakarų aukštaičių plotą ir kurie saviti Donelaičio tarmei.

Mažosios Lietuvos gramatikų autoriai rėmėsi tarmėse ir raštuose fiksuota leksika ir vartosenos pavyzdžiais, klasifikavo pastebėtus tarmių dėsningumus, atkreipė dėmesį į kai kuriuos tarmių skirtumus, lygino juos su savo tarmei būdingais faktais ir bandė apibrėžti fonetikos, morfologijos ar sintaksės taisykles. Turint omenyje gramatikų praktinę vertę, jose kunigai, studentai, verčiantys religinius raštus, valdininkai ir kiti tarnautojai turėjo rasti žinių, kaip taisyklingai tarti žodžius, juos kaityti ir jungti su kitais žodžiais. Taigi gramatikos atspindėjo gramatinės sandaros vaizdą, o gausūs pavyzdžiai – realią to krašto lietuvių kalbos vartoseną. Įvairių pavyzdžių ir gramatikos taisyklių perimamumas iš pirmųjų gramatikų į vėlesnes rodė būdingiausias Mažosios Lietuvos tarmių ypatybes, o naujos pastabos ir pavyzdžiai – autorių pastangas papildyti ar pakoreguoti anksčiau nustatytas taisykles, atkreipti dėmesį į nenuoseklumus ar kalbos variantiškumą. Tiriant gramatikas matyti, į kokius pagrindinius kalbos struktūros elementus buvo atkreiptas didžiausias dėmesys, kokie dalykai svarstyti ir kaip formuluotos taisyklės, turėjusios padėti įsisavinti lietuvių kalbos medžiagą. Žodynų medžiaga padeda atskleisti tarminės leksikos ypatumus, o jų tarpusavio gretinimas – tarminius skirtumus.

Tiriant Donelaičio poemos ir kalbinių veikalų (ypač XVIII a.) medžiagą, galima pamatyti, kokie kalbos faktai sutampa ir gali būti vertinami kaip būdingi to meto rašomajai ir šnekamajai kalbai, kurios tarminės ypatybės būdingos ar būdingesnės pietinėms vakarų aukštaičių tarmėms, kurių pagrindu buvo kodifikuojami kalbiniai veikalai. Taip pat galima daryti prielaidas, kurias *Metų* kalbos ypatybes lėmė žanro specifika.

1. ANKSTESNI TYRIMAI

Apie Kristijono Donelaičio kalbos ypatumus užsimenama dar XIX a. *Metų* leidimuose. Martyno Liudviko Rėzos leidime¹ pastebėta, kad Donelaitis itin sėkmingai kūrė naujus žodžius ir posakius, praturtinančius kalbą. Išraiškos turtingumu jis toli pranoksta turimų žodynų kalbos lobį ir gali duoti didelę naudą gramatikui ir leksikografui. Ypač vykę poeto gamtos garsų pamėgdžiojimai, pavyzdžiui, lakštingalos giesmėje, spalvingi epitetai (*vyžoti nabagai, krunėdami diedai, sukrošusi boba*), žodžių žaismas (*baudžiava baudžia, rudenio rudo*), sąmojingi vardažodžiai². Taip pat Rėza atkreipė dėmesį į Donelaičio poemoje pasitaikančius du kirčio ženklus: dešininį (akūtą), kuriuo žymimi ilgi ir ištempti skiemenys, pavyzdžiui, žodyje *Saulėlė*, ir kairinį (gravį), kuriuo žymimi staigūs ir stumiami skiemenys, pavyzdžiui, žodyje *Trufūs*. Jie ešą vartojami skirtingai nei kitose kalbose, o lenktiniai kirčiai (cirkumfleksas), apostrofai reiškia tą patį, ką ir kitose kalbose³. Gausiai, beveik be saiko kirčiuodamas, vietoj akūto daugelį ilgųjų skiemenų Donelaitis žymis cirkumfleksu, nors jokio sutraukimo nėra, pvz.: *kûn's, tûl's, miegôt', kruvôn, tâw,*

¹ [Kristijonas Donelaitis], *Das Jahr in vier Gesaengen*, ein laendliches Epos aus dem Litthauischen des Christian Donaleitis, genannt Donalitus, in gleichem Versmass ins Deutsche uebertragen von D. Ludwig Jedemin Rhessa, Prof. d. Theol., Koenigsberg: gedruckt in der Koenigl. Hartungschen Hofbuchdruckerei, 1818, XXI + 162 p.

² „Selbt in der Nachahmung von Naturlauten, wie bei dem Liede der Nachtigal, in der Bildung malerischer Beyworte, wie *baftjohlentragende Männer, schweraufhustende Greife, altergekrümmete Frauen*; in witzigen Wortspielen, wie *Baudziarwa baudzia*, das Schaarwerck (scheert (oder plagt) *Ruddenio ruddo*, des Herbŷtes, des herben (eigentlich des verrofteten) und in sinnreichen Nahmenerfindungen ist der Verfaffer ŷberaus glŷhlich gewesen“ ([Martynas Liudvikas Rėza], „Vorbericht“, in: [Kristijonas Donelaitis], *Das Jahr in vier Gesaengen*, p. XII).

³ „Der schweren und gedehnten Sylben steht das Zeichen des scharfen Akzents (´) auf scharfen und abzuŷtoŷenden Sylben dagegen das schwere Tonzeichen (˘). Daher ist in dem zweyten Wort des ersten Gefangs, *Saulėlė*, die betonte Sylbe *ė* nicht kurz abŷtoŷend sondern gedehnt wie *ae*, das letzte mit einem Punkt verfehene *ė* wie *eb* oder *ee* zu lesen. Hingegen erfordert in dem Wort *Trufūs*, der zweyten Reihe, die betonte Sylbe *ūs* eine scharf abzuŷtoŷende Aussprache. [...] Der Circumflex, die Apŷtrophe und andere Zeichen haben dieselbe Bedeutung, als in anderen Sprachen“ ([Martynas Liudvikas Rėza], *op. cit.*, p. XIII).

dâr... Graviu jis žymis vienskiemenius žodelius *ir, kàs, nè*⁴. Taigi pateikiama duomenų tiek apie Donelaičio kūrybos leksiką, tiek apie diakritinių ženklų sistemą.

Augustas Schleicheris savo leidimo⁵ pratarinėje taip pat atkreipė dėmesį į kai kurių žodžių kirčiavimą Donelaičio poemoje, pvz.: *vásara, dusáuti, Giltinè, veíslè, dyvai, tévai*, instr. sg. *óru*⁶, taip pat pastebėjo, kad kai kurie žodžiai Donelaičio kirčiuojami dvejopai, pvz.: *rústauti* ir *rustáuti*⁷. Be kirčiavimo ypatumų, nurodė ir keletą „neįprastų sutrumpinimų“, pvz.: *mús, jús, pasislépus, paréjus, praszvítus*⁸.

Palikti autentišką tarminį žodžių kirčiavimą (*dusáuti, wásara, gíltinè*) rekomendavo Georgas Heinrichas Ferdinandas Nesselmannas savo leidimo⁹ pratarinėje. Kai kuriuos kirčiavimo variantus jis manė atsiradus dėl eiliavimo¹⁰. Parengtame Donelaičio leksikos žodynėlyje Nesselmannas taip pat atkreipė dėmesį į kai kurių žodžių kirčiavimą, plg. pastabą prie nom. pl. formos *tévai*¹¹.

Pirmąją disertaciją apie Donelaičio kalbą parašė Aleksandras Aleksandrowas (1886)¹². Čia didelis dėmesys buvo skirtas žodžių vartosenai ir reikšmėms.

⁴ [Martynas Liudvikas Rėza], *op. cit.*, p. XIV.

⁵ [Kristijonas Donelaitis], *Christian Donaleitis Litauische Dichtungen*, Erste vollständige Ausgabe mit Glossar von August Schleicher, St. Petersburg: Commissionäre der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, in St. Petersburg Eggers u. Comp., in Riga N. Kymmell, in Leipzig Leopold Voss, 1865, 344 p.

⁶ Rašyba ir kirčio ženklai išlaikyti kaip originale.

⁷ August Schleicher, „[Vorrede]“, in: [Kristijonas Donelaitis], *Christian Donaleitis Litauische Dichtungen*, p. 6.

⁸ *Ibid.*, p. 8.

⁹ [Kristijonas Donelaitis], *Christian Donalitiūs Littauische Dichtungen*, Nach den Königsberger Handschriften mit metrischer Uebersetzung, kritischen Anmerkungen und genauem Glossar herausgegeben von Georg Heinrich Ferdinand Nesselmann, Königsberg: Verlag von Hübner & Matz, 1869, XIV + 368 p.

¹⁰ Georg Heinrich Ferdinand Nesselmann, „Vorrede“, in: [Kristijonas Donelaitis], *Christian Donalitiūs Littauische Dichtungen*, p. XII.

¹¹ Georg Heinrich Ferdinand Nesselmann, „Glossar“, in: [Kristijonas Donelaitis], *Christian Donalitiūs Littauische Dichtungen*, p. 347.

¹² Alexander Aleksandrow, *Sprachliches aus dem Nationaldichter Litauens Donalitiūs*, I: *Zur Semasiologie*, Dorpat: Schnagenburg's Buchdruckerei, 1886.

Tamara Buch pateikė žinių apie Donelaičio *Metų* rašybą, akcentologiją, vokalizmą ir konsonantizmą, linksniavimo ypatumus¹³. Svarbiausiu darbu laikoma jos studija *Die Akzentuierung des Christian Donelaitis*, kurioje Buch atkūrė Donelaičio *Metų* akcentologinę sistemą¹⁴. Donelaičio kirčiavimo dėsningumus autorė nustatė iš autografų, nepaliudytų žodžių kirčio vietą žymėjo statmenu brūkšneliu. Taip pat minėtina Karelo Janáčeko studija¹⁵, kurioje jis nagrinėja visų kalbos dalių kirčiavimą. Analizei buvo pasirinktas Nesselmanno leidimas (kartu su jame pateiktu žodynėliu). Dažnai gretinama su Frydricho Kuršaičio žodynu, ypač lietuvių–vokiečių kalbų dalimi. Duomenų apie kirčiavimą pateikiama ir Zigmo Zinkevičius knygoje ir straipsniuose¹⁶. Jo nuomone, kirtį Donelaitis žymėjęs panašiai kaip Danielius Kleinas, Pilypas ir Povilas Ruigiai, tik nepalyginti gausiau¹⁷. Priegaidžių Donelaitis neskyrė, tačiau jas galima nustatyti iš „kirčiavimo manierų ir kirčio šokinėjimo žodžių formose“: *á, é* atvirame skiemenyje rodo *ã, ě*, dvibalsiuose *ái, éi, áu, ár, ér* akūtas žymi tvirtapradę priegaidę, *ài, èy, àr, èr* – tvirtagalę priegaidę¹⁸. Taip nustatyta kitokių nei bendrinėje lietuvių kalboje akcentinių paradigmu, pavyzdžiui, daiktavardžių (*tėvai 1, žirgai 1, balšai 2, lizdai 2, dyvai 4*), būdvardžių (*švankus, pigus, suñkus, mieli, pilni*), dvejo-

¹³ Tamara Buch, „The phonological system of the „Metai“ by Christian Donelaitis“, (1974), in: Tamara Buch, *Opuscula Lithuanica*, wydał Wojciech Smoczyński, Warszawa: Katedra Językoznawstwa Ogólnego i Bałtystyki Uniwersytetu Warszawskiego, 1998, p. 129–199; Tamara Buch, „Zur Konsonantismus des Chr. Donelaitis“, (1968), in: *Ibid.*, p. 216–219; Tamara Buch, „Zur Deklination der Substantive im Preussisch-Litauischen“, (1974), in: *Ibid.*, p. 225–232.

¹⁴ Tamara Buch, *Die Akzentuierung des Christian Donelaitis*, Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, 1961, 145 p.

¹⁵ Karel Janáček, *Přízvukování u Donalitia / Donelaičio kirčiavimas*, editor Vaidas Šeferis, Brno: Neueden, 2009, p. 63–248.

¹⁶ Zigmas Zinkevičius, *Lietuvių kalbos istorija*, t. 4: *Lietuvių kalba XVIII–XIX a.*, Vilnius: Mokslas, 1990, p. 277–278; Zigmas Zinkevičius, „K. Donelaičio raštų kalba istorinės gramatikos ir dialektologijos požiūriu“, in: *Darbai apie Kristijoną Donelaitį*, sudarė ir redagavo Leonas Gineitis, Algis Samulionis, Vilnius: Vaga, Lietuvos Mokslų akademija, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas 1993, p. 104–108.

¹⁷ Zigmas Zinkevičius, „K. Donelaičio raštų kalba istorinės gramatikos ir dialektologijos požiūriu“, p. 104.

¹⁸ Zigmas Zinkevičius, *Lietuvių kalbos istorija*, t. 4, p. 277.

po kirčiavimo žodžių, pvz.: *oraĩ* ir *ōrai*, *džiaugsmaĩ* ir *džiaũgsmai*, *niekaĩ* ir *niēkai*, *vaidaiĩ* ir *vaĩdai*¹⁹.

Pastabų apie Donelaičio tarmę ir rašybą pateikė Jurgis Lebedys²⁰. Iš *Metų* rašybos nenuoseklumų minimi tokie atvejai: balsių po minkštųjų priebalsių rašyba, minkštųjų priebalsių rašyba, nosinių balsių žymėjimas, didžiųjų raidžių rašymas, žodžių rašymas drauge ar skyrium.

Kazys Ulvydas apibendrina anksčiau išsakytas kalbininkų nuomones dėl vienos ar kitos fonetinės, morfologinės ypatybės savo straipsnyje, parengtame 1977 m. Donelaičio kūrybos kritiniam leidimui²¹. Randama pastabų apie Donelaičio kalbą ir vėlesniuose Donelaičio *Metų* leidimuose²².

Jonui Kabelkai labiausiai rūpėjo Donelaičio leksikos tyrimai²³. Jis aptarė vaizdinguosius, deminutyvinius ir iteratyvinius veiksmažodžius, peyoratyvinius daiktavardžius. Pastebėjo, kad Donelaitis vartojo daug sinonimų, palyginimų, frazeologinių junginių, tropų. Aptarė fonetinius, morfologinius ir leksinius dialektizmus, išnagrinėjo Donelaičio poemos žodžius pagal kilmę. Kabelka sudarė Donelaičio leksikos žodynėlį²⁴.

Jonas Palionis trumpai aptarė Donelaičio leksikos ir sintaksės ypatumus²⁵.

¹⁹ *Ibid.*, p. 278.

²⁰ Jurgis Lebedys, „K. Donelaičio raštų redagavimas“, (1948–1949), in: Jurgis Lebedys, *Lituanistikos baruose*, t. 1: *Studijos ir straipsniai*, paruošė Juozas Girdzijauskas, redakcinė komisija Vitas Areška, Jonas Bielinis, Kostas Doveika, Vilnius: Vaga, 1972, p. 237–262.

²¹ Kazys Ulvydas, „K. Donelaičio kūrinių kalbinis redagavimas“, in: Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, redakcinė komisija Kostas Korsakas (pirmininkas), Kostas Doveika, Leonas Gineitis, Jonas Kabelka, Kazys Ulvydas, Vilnius: Vaga, Lietuvos TSR Mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1977, p. 294–313.

²² Kazys Ulvydas, „Keletas redakcinių pastabų“, in: Kristijonas Donelaitis, *Metai*: Skiriama Kristijono Donelaičio 270-osioms gimimo metinėms, parengė Kazys Ulvydas, Vilnius: Vaga, 1983, p. 174; Vytautas Vitkauskas, „Pastabos dėl Donelaičio tekstų tarmiškųjų dalykų“, in: Kristijonas Donelaitis, *Metai ir pasakėčios*, redaktorius Vytautas Vitkauskas, (ser. „Baltų lankų“ literatūros kolekcija), Vilnius: Baltos lankos, 1994, p. 169–170.

²³ Jonas Kabelka, *Kristijono Donelaičio raštų leksika*, Vilnius: Mintis, 1964.

²⁴ *Ibid.*, p. 33–272.

²⁵ Jonas Palionis, *Lietuvių rašomosios kalbos istorija: Vadovėlis aukštųjų mokyklų lietuvių kalbos ir literatūros specialybės studentams*, 2-asis pataisytas ir papildytas leidimas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995, p. 149–152.

Tirdama Donelaičio *Metų* leidimus dar kartą prie Donelaičio kalbos – fonetikos²⁶, morfologijos, sintaksės, leksikos²⁷, rašybos²⁸ – ypatybių tyrimo grįžo Daiva Krištopaitienė. Ji paskelbė monografiją apie įvairius Donelaičio raštų leidimus. Joje pateikiama nemažai papildomų statistinių duomenų, leidžiančių patvirtinti ar paneigti vienos ar kitos tarminės ypatybės įsigalėjimą²⁹.

Donelaičio kalbos duomenų analizę naujam kritiniam Donelaičio *Metų* leidimui atliko Vilma Zubaitienė³⁰. Tyrime daugiau dėmesio skiriama tarminėms morfologijos ir sintaksės ypatybėms, apžvelgiama diakritinių ženklų sistema ir jų žymėjimo dėsningumai, aptariamos Mažosios Lietuvos šnektų arealui būdingos tarmybės.

2. PASTABOS DĖL DONELAIČIO TARMĖS

Apie Donelaičio tarmę Donelaičio kūrybos tyrėjai taip pat užsimena. Lebedžio nuomone, „Dabar įprastu skirstymu, K. Donelaičio tarmė priklauso kapsų baltsermėgių tarmei“, „K. Donelaitis visą savo amžių pragyveno vienos tarmės plote. Bet jo tėviškė visai netoli Ragai-

²⁶ Daiva Krištopaitienė, „Kristijono Donelaičio raštų fonetikos redagavimas“, in: *Lituanistica*, Vilnius, 2004, Nr. 2 (58), p. 39–41.

²⁷ Daiva Krištopaitienė, „Kristijono Donelaičio raštų leksika ir jos redagavimas“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, Vilnius, 2005, kn. 18, p. 252–265.

²⁸ Daiva Krištopaitienė, „Neiginio *ne/ne-* rašymas K. Donelaičio autografuose ir jo raštų leidimuose“, in: *Lituanistica*, Vilnius, 2003, Nr. 2 (54), p. 72–81.

²⁹ Daiva Krištopaitienė, *Kristijono Donelaičio raštų leidimai: tekstologinės problemos*, (ser. *Lietuvių tekstologijos studijos*, I), redakcinė kolegija Ilona Čiužauskaitė, Loreta Jakonytė, Kristina Mačiulytė, Jurgita Ūsaitytė, Mikas Vaicekuskas (vyriausiasis redaktorius), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007, 296 p.

³⁰ Vilma Zubaitienė, „Įvadas: 3. Tekstų kalba ir rašyba“, in: Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, vyriausiasis redaktorius Mikas Vaicekuskas, t. 1: *Metai: dokumentinis ir kritinis leidimas*, sudarė Mikas Vaicekuskas, dokumentinį leidimą parengė Mikas Vaicekuskas, kritinį leidimą parengė Daiva Krištopaitienė ir Mikas Vaicekuskas, įvadą parašė Mikas Vaicekuskas, Daiva Krištopaitienė, Dalia Dilytė ir Vilma Zubaitienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2015, p. xxxiv–lv.

nės – Pilkalnio tarmės (dabar įprasta juos vadinti striukiais), ir todėl ne viena tos tarmės ypatybė jam galėjo būti įprasta ir kryžiuotis su jo tarme³¹. Panašios nuomonės laikosi ir Zinkevičius, tik jis dar pabrėžia, kad Donelaičio kalba yra nutolusi nuo religinių raštų kalbos normų, nes jis stengėsi rašyti taip, kaip žmonės šneka. „Jo gimtieji Lazdynėliai ir ilgametė darbo vieta Tolminkiemis buvo Mažosios Lietuvos vakarų aukštaičių pietinės tarmės – vadinamųjų „baltsermėgių“ – plote, tačiau palyginti netoli nuo šiaurinės tarmės – „striukių“ ribos, todėl ne viena „striukių“ ypatybė K. Donelaičio kalboje prasikiša.“³² Taigi abu autoriai teigia, kad Donelaičio kūryboje galima rasti ne vien Rytų Prūsijos vakarų aukštaičiams (baltsermėgiams) būdingų fonetikos ar morfologijos ypatybių.

Kazimiero Jauniaus ir Antano Salio lietuvių kalbos tarmių klasifikacijoje *baltsermėgiais* vadinti Gumbinės ir Stalupėnų apylinkių lietuviai, o *striukiais*, arba *strukiais*, – Mažosios Lietuvos lietuviai, gyvenę tarp Nemuno–Pilkalnio–Įsruties–Labguvos–Būdviečių³³. Riba tarp vakarų aukštaičių šiaurinės (strukių) ir pietinės (baltsermėgių) tarmės ėjo pro Vėluvą–Narkyčius–Įsrutį–Nybudžius–Katniavą–Pilkalnį–Širvintą³⁴.

³¹ Jurgis Lebedys, „K. Donelaičio kūrybos raida“, (1948–1949), in: Jurgis Lebedys, *Lituanistikos baruose*, t. 1, p. 229.

³² Zigmas Zinkevičius, „K. Donelaičio raštų kalba istorinės gramatikos ir dialektologijos požiūriu“, p. 105.

³³ Antanas Salys, „Kelios pastabos tarmių istorijai“, in: *Archivum Philologicum*, Kaunas, 1933, t. 4, p. 21–34.

³⁴ Zigmas Zinkevičius, „Lietuvių kalba Rytprūsioje“, in: *Lietuvinių žodis*, parengė Kazys Grigas, Zita Kelmickaitė, Bronislava Kerbelytė, Norbertas Vėlius, redakcinė komisija Norbertas Vėlius, Kostas Aleksynas, Aušra Kaziukonienė, Aloyzas Vidugiris, Kaunas: Litterae universitatis, Lietuvių etninės kultūros draugija, Lietuvos kraštotyros draugija, 1995, p. 483; Zigmas Zinkevičius, *Lietuvių tarmių kilmė*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006, p. 188.

3. TARMINĖS MEDŽIAGOS ATSPINDĖJIMAS KALBINIUOSE MAŽOSIOS LIETUVOS VEIKALUOSE

Pirmojoje Danieliaus Kleino gramatikoje³⁵ (toliau – KIG) ir sutrumpintame vokiškame jos variante³⁶ (toliau – KIC) „fonetikos, morfologijos ir sintaksės normos, apskritai imant, yra pagrįstos Rytų Prūsijos aukštaičių vakariečių tarme“³⁷. Kleinas šį Mažosios Lietuvos tarmių plotą laikė geriausiu ir tinkamiausiu, be to, artimiausiu Kauno krašto kalbai³⁸. Frydricho Vilhelmo Hako gramatika³⁹ (toliau – HG) pateikta kaip priedas prie jo žodyno. Ją galima vadinti Kleino gramatikų santrauka, nes dauguma taisyklių ir pavyzdžių gramatikose kartojasi. Pats Hakas dėl pasirinktos tarmės jokių pastabų nepateikė, bet tie patys perimti pavyzdžiai rodo, kad jis taip pat sekė rašto tradicija remtis pietų aukštaičių tarme. Jo gimtosios Kretingalės tarmės žemaitiškų ypatybių daugiau pastebėta žodyne⁴⁰.

³⁵ [Danielius Kleinas], *Grammatica Litvanica [...] edita à M. Daniele Klein / Pastore Tilf. Litv. [...]*, Regiomonti: Typis & sumptibus Johannis Reusneri, Anno [1653], 176 p. Toliau vartojama santrumpa KIG.

³⁶ [Danielius Kleinas], *M. Danielis Kleinii Compendium Litvanico-Germanicum [...]*, Cum Privilegio S. R. M. Pol. [et] Seren. Elect. Brandenb. Koenigsberg: Gedruckt und verlegt durch Iohann Reusnern, 1654, 114 p. Toliau vartojama santrumpa KIC.

³⁷ Tamara Buchienė, Jonas Palionis, „Pirmosios spausdintos lietuvių kalbos gramatikos“, in: [Danielius Kleinas], *Pirmoji lietuvių kalbos gramatika. 1653 metai: Fotografinis leidimas*, iš lotynų kalbos vertė Kazimieras Eigminas, iš vokiečių kalbos vertė Emilis Kraštinaitis, vyriausieji redaktoriai Juozas Balčikonis, Borisas Larinas, Jonas Kruopas, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, Lietuvos TSR Mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1957, p. 16.

³⁸ „Hanc Caunenſium Dialectum ſeqvitur in Ducatu Pruſiæ, ut pote omnium optimam & commodiſſimam“ (KIG A8).

³⁹ [Frydrichas Vilhelmas Hakas], „Anhang einer kurtzgefaßten Litthauifchen Grammatic“, in: [Frydrichas Vilhelmas Hakas], *Vocabularium Litthvanico-Germanicum, et Germanico-Litthvanicum, Darin alle im Neuen Teſtament und Pſalter befindliche Wörter nach dem Alphabeth enthalten ſind; Nebſt Anhang einer kurtzgefaßten Litthauifchen Grammatic. Ausgefertiget von Friederich Wilhelm Haack / S.S. Theol. Cultore, zur Zeit Docente im Litthauifchen Seminario zu Halle*, Halle: Druckts Stephanus Orban, Univerſ. Buchdr., [1730], p. 230–336. Toliau vartojama santrumpa HG.

⁴⁰ Vilma Zubaitienė, „Frydricho Vilhelmo Hako žodynas ir gramatika: pasirodymo aplinkybės, struktūra ir santykis su šaltiniais“, in: Frydrichas Vilhelmas Hakas,

Povilas Ruigys savo gramatikoje⁴¹ (toliau – RG) sakosi rėmėsis Įsruities ir Ragainės apylinkių tarme (RG 129). Kristijonas Gotlybas Milkus savo gramatikoje⁴² (toliau – MG) kartojo Ruigio teiginį: „Vis dėlto reikia žinoti, kad – nors čia atskleisti žodžių sudarymo principai pačių lietuvių laikomi gryniausiais ir yra visur suprantami – ne visose lietuviškai kalbančiose vietovėse jie vienodai paplitę, kitaip tariant, jie nėra visiems bendri, tačiau būdingi tik mūsų Prūsų Lietuvai, o ypač Įsruities ir Ragainės apskritims; kitose vietovėse, kur kalbama lietuviškai, yra įvairių tarmių arba dialektų, kurie skiriasi nuo to, kas čia išdėstyta, ypač tarties, kirčio ir žodžių sudarymo požūriais“ (MG 162)⁴³. Pilypas Ruigys savo žodyne⁴⁴ veikiausiai rinkosi (ir laikė prestižine) Gumbinės tarmę⁴⁵.

Vocabularium litthvanico-germanicum, et germanico-litthvanicum... Nebst einem Anhang einer kurtzgefaßten Litthauischen Grammatic (1730), parengė Vilma Zubaitienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012, p. 61–69.

- ⁴¹ [Povilas Frydrichas Ruigys], *Anfangsgründe einer Littauischen Grammatick, in ihrem natürlichen zusammenhange entworfen von Paul Friedrich Rubig, der Gottesgelahrtheit Befliffenen, zur Zeit Docenten im littauischen Seminario zu Königsberg*, Königsberg, druckts und verlegts Johann Heinrich Hartung, 1747. Toliau vartojama santrumpa RG.
- ⁴² [Kristijonas Gotlybas Milkus], *Anfangs=Gründe einer Littauischen Sprach=Lehre, worinn zwar die von dem jüngern Rubig ehemals herausgegebene Grammatik zum Grunde gelegt, aber mit starken Zusätzen und neuen Ausarbeitungen verbessert und vermehrt worden von Christian Gottlieb Mielcke, Cantor in Pillckallen*, Königsberg, 1800. Druck und Verlag der Hartungischen Hofbuchdruckerey. Toliau vartojama santrumpa MG.
- ⁴³ „Es ist aber noch zu wissen nöthig, daß, obgleich die beygebrachte Formationsart der Wörter von den fämtlichen National=Littauern selbst für die reineste gehalten, auch gut verstanden wird, selbige doch nicht in allen littauischen Gegenden durchgängig eben dieselbe, das ist, allgemein sey, sondern nur in unserm Preußischen Littauen, und zwar dabeyt in den Hauptämtern Insterburg und Ragnit, in folcher Art angetroffen werde; in den übrigen Gegenden, wo Littauisch geredet wird, findet man verchiedene von der vorgetragenen in manchen Stücken, vornemlich in Ansehung der Ausprache, des Tons und der Formation der Wörter, abweichende Reden=Mundarten oder Dialectos.“
- ⁴⁴ [Pilypas Ruigys], *Littauisch=Deutsches und Deutsch=Littauisches Lexicon, Worinnen ein hinlänglicher Vorrath an Wörtern und Redensarten, welche sowol in der H. Schrift, als in allerey Handlungen und Verkehr der menschlichen Gesellschaften vorkommen, befindlich ist [...] von Philipp Rubig, Pfarrern und Seniore zu Walterkehmen, Insterburgischen Hauptamtes*, Königsberg, druckts und verlegts I. H. Hartung, 1747.
- ⁴⁵ Tamara Buch, „The phonological system of the „Metai“ by Christian Donelaitis“, p. 149.

Frydricho Kuršaičio gramatikoje⁴⁶ (toliau – KG) Prūsijos Lietuva skiriama į tris dalis: a) Stalupėnų apylinkė iki Galdapės (Prūsų Lietuvos pietinė dalis); b) Tilžės, Ragainės, Pilkalnio ruožas (Prūsų Lietuvos vidurinė dalis); c) Priekulės (Prökul), Klaipėdos, Kretingos (Crottingen) ruožas (Prūsų Lietuvos šiaurinė dalis). Šioje XIX a. mokslinėje gramatikoje rašto kalba taip pat buvo paremta pietinės Prūsų Lietuvos tarmėmis, plg.: „Rašto, arba lietuvių aukštaičių, kalba vartojama tik siaurame ruože tarp Stalupėnų ir Kauno. Į šiaurę ir pietus, į rytus ir vakarus nuo čia esama įvairiausių nukrypimų“ (KG 9–10, § 23)⁴⁷.

4. FONETIKOS YPATUMAI METUOSE

Tiriant Donelaičio tarmės fonetikos ypatybes, reikia atsižvelgti į tai, kurios fonetinės savybės gali parodyti dėšningumus, o kurios yra nelabai patikimos, būdingos ne vienai tarmei.

4.1. Pirmiausia atkreiptinas dėmesys į tai, kad *Metuose* yra išlaikomi tvirtapradžiai dvibalsiai [au], [ai], [ei], plg.: *gáudai* Pl 92, *žáidė* Pl 67, *fwéikít* Pl 12, *Wéida* Pl 231. Tačiau gana sistemingai vienbalsinama deminutyvinių formų priesaga *-aitis*, *-aitė*, plg.: *Ogi dabàr jau kaip Ponátis Skiaùture*

⁴⁶ [Frydrichas Kuršaitis], *Grammatik der Littauischen Sprache von dr. Friedrich Kurschat, Professor zu Königsberg i. Pr. Mit einer Karte des littauischen Sprachgebiets und einer Abhandlung über littauische Volkspoesie nebst Musikbeilage von 25 Dainosmelodien*, Halle: Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses, 1876, XXIV + 476 p. Toliau vartojama santrumpa KG.

⁴⁷ „Das Schrift- oder Hochlittauisch wird nur etwa in der Gegend zwischen Stalupönen und Kowno in einem schmalen Strich gesprochen. Nördlich und südlich, östlich und westlich davon finden die mannigfachsten Abweichungen statt.“ Čia ir toliau vertimas (nurodant originalius Kuršaičio gramatikos puslapius) cituojamas iš: Frydrichas Kuršaitis, *Lietuvių kalbos gramatika*, 1876, parengė Birutė Kabašinskaitė, natas ir lietuviškų dainų žodžius perrašė Eligija Garšvienė, iš vokiečių kalbos vertė Alfonsas Tekorius, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, Vilniaus universitetas, 2013, 502 p.

ródai Pl 268, *Tétát'* Pl 375, *Lelátes* Pl 375, *Sopagáczeis* Vd 352, bet *Mergaites* Pl 305.

Tvirtapradžiai dvibalsiai [au], [ai] ir [ei] nemonoftongizuojami ir Kleino gramatikoje, plg.: *kláufu* KlG 2, *dáiktas* KlG 2, *wáikšczoju* KlG 2, *apžaidžiu* KlG 169, *réiskiu* KlG 99. Paprastai išlaikomi šie dvigarsiai ir Ruigio gramatikoje, nors suvienbalsintų formų čia pasitaiko, plg.: *žádžiu*, *žáfu*, *žáfti* RG 69. Taip pat Kleino gramatikoje pateikiamos nemonoftongizuotos formos *Adomaitis*, *Klebonaitis* KlG 65, *Dukteraitė* iš *Dukte* KlG 65–66, pavyzdyje *Iaunikáitis gražaus wéido* KlG 151. Hako gramatikoje, be iš Kleino gramatikos perimtos formos *Adomaitis*, pateikiamas priesagos *-aitis* vedinys *Iokubaitis*, padarytas iš vardažodžio *Iókubas*, plg. HG 260. Ruigio ir Milkaus gramatikose nurodomos dvi deminutyvinės formos *Ponáitis* iš *Ponas* ir *Akmenáitis* iš *Akmũ*. Taip pat išvardijama visa deminutyvų grupė, kurioje taip pat fiksuotos tik formos su *-aitis*, plg.: *Brolaitėlis*, *Brolelukkas*, *Broluttáitis*, *Brolytėlis*, *Brolužžėlis*, *Brolužžáitis*, *Brolytukkas*, *Brolukkėlis*, *Brolukkáitis*, *Brolytužžis*, *Brolullėlis*, *Brolulláitis* (RG 127, MG 159). Taigi matyti, kad gramatikose pateikiamos deminutyvinės formos su *-aitis*, *-aitė*, t. y. su išlaikytu dvibalsiu [ai].

Pilypo Ruigio⁴⁸ (toliau – RŽ) ir Kristijono Gotlybo Milkaus⁴⁹ (toliau – MŽ) žodynuose pasitaiko tiek *-aitis*, tiek *-atis* vedinių. Kai kurias formas Milkus savo žodyne taisė⁵⁰, plg.: *Akmenáitis* RŽ 4 – *Akmenáitis* MŽ 3, *Dukterátė* RŽ 29 – *Dukteráitė* MŽ 57, *Iaunikáitis* RŽ 47 – *Iaunikáitis* MŽ 93, bet *Žwirbláitis* RŽ 191 – *Žwirblatis* MŽ 351. Taip pat kai kur teikiami abiejų priesagų variantai, plg.: *Kumelatė* RŽ 71 – *Kume-*

⁴⁸ [Pilypas Ruigys], *Littauisch=Deutsches und Deutsch=Littauisches Lexicon, Worinnen ein hinlänglicher Vorrath an Wörtern und Redensarten, welche sowol in der H. Schrift, als in allerey Handlungen und Verkehr der menschlichen Gesellschaften vorkommen, befindlich ist [...]* von Philipp Ruhig, Pfarrern und Seniore zu Walterkehmen, Insterburgischen Hauptamtes, Königsberg, druckts und verlegt I. H. Hartung, 1747. Toliau vartojama santrumpa RŽ.

⁴⁹ [Kristijonas Gotlybas Milkus], *Littauisch=deutsches und Deutsch=littauisches Wörter=Buch, worinn das vom Pfarrer Ruhig zu Walterkehmen ehemals heraus gegebene zwar zum Grunde gelegt, aber mit sehr vielen Wörtern, Redens=Arten und Sprüchwörtern zur Hälfte vermehret und verbessert worden von Christian Gottlieb Mielcke, Cantor in Pillkallen, Königsberg, 1800.* Toliau vartojama santrumpa MŽ.

⁵⁰ Cituojama iš Ruigio ir Milkaus žodynų lietuvių–vokiečių kalbų dalių.

latė, Kummelaitė MŽ 135. Vadinasi, priesagos *-aitis, -aitė* monoftongizavimo intensyvumas Mažosios Lietuvos tarmėse buvo nevienodas, o Donelaičio tarmei būdingas.

4.2. Donelaičio poemoje nepasitaiko [uo] ir [o·] bei [ie] ir [e·] mišimo atvejų, plg.: *Kūda* Pl 39, *Plūfztus* Pl 229, *Ūdega* Vd 105, *nūga* Pl 284, *Įapnūdama* Pl 72, *važūdams* Pl 269; *Žemōs* Pl 2, *Sienas* Pl 51, *Mieftė* Vd 32, *pafipriefzys* Pl 512, *škundies* Pl 568. Taip pat ir Kleino gramatikoje, pvz.: *dūna* KlG 14, *liežuwis* KlG 14.

Pilypo Ruigio žodyne ir Povilo Ruigio gramatikoje, taip pat Milkaus žodyne ir gramatikoje, anot Tamaros Buch, ryški arba šiaurės vakarų aukštaičių tartis, arba „išsilavinusių žmonių tartis“⁵¹. Štai Ruigio ir Milkaus gramatikose minima, kad *é* žodyje *Mélės* tariama kaip vokiečių *ô, ee* žodžiuose *Oele, Seele*, o *û* žodyje *ûla* – kaip *o* žodyje *oben*, plg. RG 11, MG 11. Kitoje gramatikų vietoje paminima: „° virš *u* (vietoje *uo*) rodo, kad *u* turi būti tariama kaip *o*, bet prieš tai trumpai susilieti su *u*, kaip daroma tariant mišriąsias dvibalses. Dažniausiai šis ženklas ant *u* rašomas prieš *f, j, l* [...], kaip antai *Iûfe, lûju, ûla* ir t. t. vietoj *jûfe, lûju, ûla*, ir apskritai tais atvejais, kai *u* yra kirčiuotas“ (RG 10, MG 11)⁵². Taigi vienodos raidės <o>, <ê>, vartojamos garsams [o], [uo] ir [e·], [ie] žymėti dėl vokiečių kalbos įtakos ir paprastinant rašybą, plg. atitinkamus pavyzdžius Ruigio ir Milkaus žodynuose: *Agóna* RŽ 3, *Agonà* MŽ 2, *Mattóju* RŽ 83, MŽ 159, *Prawadžóju* RŽ 175, *Prawardzióju* MŽ 316 ir *Rôgês* RŽ 123, *Rogês* MŽ 227, *Szòku* RŽ 153, *Szoku* MŽ 280, *Wartóju* RŽ 173, *Wartuju* MŽ 318.

⁵¹ „In the 18th century – 100 years after Klein – the same situation is evident in Ruhig: along with the South-West-Auk. spelling he has the pronunciation characteristic of the North-West-Auk. dialect. This proves that there existed a pronunciation considered literary and used by educated people of the 18th century, and this pronunciation showed the characteristics of the North-West-Auk. dialect“ (Tamara Buch, *op. cit.*, p. 153).

⁵² „° Ueber dem *u*, (Itatt *uo*.) zeigt an, daß das *u* wie ein *o*, doch mit einiger vorhergehenden Berührung des *u*, als ein vermischter diphtongus foll ausgeprochen werden, am meißten kommt es auf das *u* vor *f, j, l* [...] als: *Iûfe, lûju, ûla* [et]c. für *jûfe, lûju, ûla*, und überhaupt wo der Ton auf das *u* fällt.“

Kad daliai Prūsų Lietuvos tarmių buvo būdingas visiškas [o], [ė] ir [uo], [ie] suplakimas (vieni abi poras vertė [o], [ė], kiti [uo], [ie]), galima matyti iš Kuršaičio pastabos jo gramatikoje, plg.: „Todėl pasitaiko, kad *iē* skirtingose apylinkėse tariamas kaip *iēe*, *iēā*, *iā*, *ēā*, o *ū* – kaip *ūōā*, *ūā*, *ōā*. Kai kur vienas iš mišriojo balsio elementų – pirmasis arba antrasis – net visai praleidžiamas. [...] Tilžės žemumoje, ypač anapus Nemuno, kiekvienas paprastas *é* tariamas kaip *iē*, o kiekvienas paprastas *o* – kaip *ū*; toliau į šiaurės rytus, Katyčiuose (Coadjuten), kiekvienas *ū* = *u*, kiekvienas *ie* = *y*, dar toliau į šiaurę, Priekulėje, kai kada *ū* = *ū*, retsykais = *o*, pasitaiko, kad *iē* = *é*, kai kada = *y*. Klaipėdoje *iē* = *é*, *ū* = *o*“ (KG 20, § 58).

Kadangi [uo] *Metuose* nuosekliai perteikiamas <ū>, o [ie] – <ie>, galima teigti, kad [uo] ir [ȯ] bei [ie] ir [ė] suplakimas Donelaičio tarme, kaip ir kitoms baltsermėgių šnektoms, nebuvo būdingas.

Retais atvejais Donelaičio vartojamas monoftongizuotas prielinksnis *pri*, pvz.: *pri Rāgū* Pl 511. Abu prielinksniai *prie* ir *pri* fiksuoti Ruigio ir Milkaus gramatikose, plg. RG 122, MG 153.

4.3. Donelaičio poemoje išlaikomi ilgieji vokaliniai balsiai nekirčiuotose pozicijose: ilgasis [ȯ] praes. 3 formoje, pvz.: *ródo* Pl 122, *kranto* Pl 147, *pafiródo* Pl 176, *láksto* Pl 180, *wálgo* Vd 15; ilgieji [ė] ir [ė] praet. 3 formose (neišvirsta į [a] ir [i]), pvz.: *pagáwo* Pl 3, *sufirinko* Pl 29, *būwo* Pl 38, *rádo* Pl 40, *škambino* Pl 74, *ne darydawo* Pl 161, *glóftē* Pl 5, *gyrē* Pl 15, *pafiródē* Pl 31, *smáugē* Pl 166, *gērē* Pl 514; priesaginių veiksmažodžių -*ojo*, -*ėjo* praet. 3 formose, pvz.: *iffižójo* Pl 18, *dekawójo* Pl 62, *dowanójo* Pl 152, *pradėjo* Pl 22, *kopinėjo* Pl 35, *plufzkėjo* Pl 72, *reikėjo* Pl 283.

Taip pat neredukuota galūnė išlaikoma vardažodžių gen. sg. m., pvz.: *Kraiko* Pl 44, *Diewo* Pl 76, *Póno* Vd 138, *diddelio Pūlko* Pl 27, *Swieta fžio* Pl 119, *gardžiáušio Gėrimo* Pl 135; gen. sg. f., pvz.: *Áflôs* Pl 213, *Barzdôs* Pl 230, *Gédôs* Pl 459, *Žiemôs fžaltôs* Pl 2, *Sžirdies wišfôs* Pl 62, *Rafpustôs tôs* Pl 268; nom. pl. f. formose, pvz.: *Dainos* Pl 65, *Kulkos* Pl 70, *Dėžros* Pl 132, *Durrys* Pl 53, *Akys* Vd 221, *Žurkės* Pl 13, *Dilgelės* Pl 578.

Kleino gramatikoje vokaliniai balsiai nekirčiuotoje galūnėje išlaikomi ne visada (nors neredukuoti galiniai balsiai vyrauja), plg.: *fakai*, *fakai*, *fáko*, *prašai*, *prašai*, *prášo* KIG 107, bet *žeme prisipilda garbes*

Diewo ‘terra plena est gloria’ KLG 150. Apie dvejopą vardažodžių kilmininko galūnę Kleinas užsimena ir pastaboje: „Šio kilmininko galūnę ne visi lietuviai ištaria kaip *o*, kai kuriems labiau patinka galūnė *a*, pvz.: *Diewa, dáikta, géra* vietoj *Diewo, dáikto, géro*“⁵³ ir teigia, kad kurią nori formą galima rinktis poezijoje arba metrikoje, nors pats vartojas *o* norėdamas atskirti kilmininko linksnį nuo galininko (KLG 36)⁵⁴. Kad ne visi lietuviai vienaskaitos kilmininką ištaria su *o*, minima ir Hako gramatikoje. Ypač klaipėdiškiai, anot Hako, *o* vietoje taria *a*: *Diewa* vietoj *Diewo* HG 244. Ši pastaba perimama ir į Ruigio bei Milkaus gramatikas, plg. RG 25, MG 27. Be to, Ruigio ir Milkaus gramatikose pateikiama daugiau redukcijos pavyzdžių, būdingų, pavyzdžiui, žemininkams arba aukštumoje gyvenantiems Klaipėdos krašto valstiečiams, kurių kalbos pakitimus nulėmė intensyvi prekyba su žemaičiais, o pastarųjų – tokio paties pobūdžio bendravimas su lenkais⁵⁵: „*á* ir *é* jie ištaria kaip *à* ir *è*, t. y. sudvigubindami po to einančią priebalsę, pvz.: vietoj *Kába, fáko, ákys, Kuméle, Waikélis* sako *Kábba, fákka, àkkis, Kumelle, Waikèlis*“ (RG 131, MG 163)⁵⁶.

Nors Ruigio ir Milkaus gramatikose veiksmožodžių paradigmoje ilgasis nekirčiuotas balsis neredukuotas, plg.: *Laikaù, laikai, laiko, Iėškojau, jėškojei, jėškojo* RG 72, *Laiko, Iėško* MG 77, vis dėlto ir prieš tai buvusi pastaba yra prieštaringa: pateikiama praes. 3 forma *kaba*, o ne *kabo*, bet *sako*. Dar plg. pavyzdį *Kadangi Diews išroda ji mus mylint* arba *ji mus mylinti* (vietoje *kad jis mus myl*) ‘da GOtt beweifet, daß er uns liebet’ (RG 151). Milkaus gramatikoje taip pat perrašomas veiksmožodis *išroda*, plg. MG 188. Taigi matyti, kad galinio [o] redukcijos atvejai

⁵³ „Genitivus hic non ab omnibus Litvanis per *o* effertur: Quibusdam enim magis aridet terminatio in *a* / ut: *Diewa / dáikta / géra* / pro *Diewo / dáikto / géro*.“

⁵⁴ „Nos ad differentiam Accufativi in *a* / retinemus terminationem *o* / qvanquam in poėí feu metro liberum tibi sít, utram velis adhibere.“

⁵⁵ Plg.: „Bey den *Semininkern* oder denen auf der Höhe wohnenden Memelfchen Bauern, deren Abweichungen dem Itarken *Commercio* mit den Semaiten, wie diefer ihre dem gleichmäßigen Umgange mit den Polen [...]“ (MG 163).

⁵⁶ „Das *á* und *é* wie *à* und *è*, mit Verdoppelung des folgenden consonantis, ausdrücken, z. E. Itatt *Kába, fáko, ákys, Kuméle, Waikélis*, fagen sie *Kábba, fákka, àkkis, Kumelle, Waikèlis*.“

ne visada buvo lengvai pastebimi, jų į kalbinius veikalus veikiausiai praprusdavo ir iš religinių raštų kalbos, kurioje dėl kolektyvinio redagavimo pasitaikydavo įvairių Mažosios Lietuvos tarmių faktų.

Kuršaičio gramatikoje apie šiaurinėms Mažosios Lietuvos patarmėms būdingus galūnių pakitimus rašoma išsamiausiai, plg.: „Žodyje *põno* ‘des Herrn’ nekirčiuotas galūnės *-o* šiaurės Lietuvoje tarmiškai skamba *a*, taigi sakoma *põna*; žodis *fāko* ‘er sagt’ šiaurės Lietuvoje virsta *fāka*“ (KLG 18, § 49), „Šiaurės Lietuvoje daiktavardžių ir veiksmažodžių nekirčiuotas *o* susilpnėja į *a*. Čia, pavyzdžiui, daiktavardžio *põnas* ‘der Herr’ gen. sg. yra *põna* vietoj įprastinio *põno*; analogiškai sakoma ir *žōdžia*, arba iš tikrųjų, kaip jau parodyta § 53, *žōdžie* vietoj *žōdžio*. Vietoj *fāko* ‘er sagt’ ten sakoma *fāka*, vietoj daiktavardžio *rankà* ‘Hand’ gen. sg. ir nom. pl. *rañkos* ten sakoma *rañkas* ir atitinkamai tuose pačiuose linksniuose daiktavardžio *bažnyczia* ‘Kirche’ – *bažnyczies* (KG 33–34, § 109), „Šiauriniame lietuvių kalbos plote trečiosios ir ketvirtosios asmenuotės esamojo laiko, taip pat pirmosios, antrosios ir ketvirtosios asmenuotės aoristo trečiojo asmens galūnė *o* keičiama į *a*; čia sakoma *māta* vietoj *māto*, *jėška* vietoj *jėško*, *sūka* vietoj *sūko*, o jeigu *o* eina prieš *j* – kaip antrosios ir ketvirtosios asmenuotės aoriste – jis keičiamas į *ia*, ypač šiaurės Lietuvoje *ia* panašus į *e*, ir žodžio galo *-jo* skamba kaip *-je*, pvz.: *jėškóje* vietoj *jėškójo*, *penėje* vietoj *penėjo*“ (KG 30, § 109).

Taigi Donelaičio tarmei nebuvo būdinga šiaurinėms Mažosios Lietuvos tarmėms būdinga ilgųjų [o·] ir [e·] redukcija, ilgieji nekirčiuoti galūniniai [o·] ir [e·] nuosekliai rašte perteikti <o> ir <è>.

4.4. Tiriant Donelaičio kūrybą, pastebėta galūnių trupinimo tendencija. Dažnesnį trumpų formų vartojimą lėmė hegzometro specifika, siekimas išlaikyti vienodą skiemenų skaičių eilutėje. Nereikėtų šio reiškinių vertinti ir kaip vien šiaurinėms tarmėms būdingos ypatybės, nes trumpųjų balsių išmetimas nekirčiuotose galūnėse XVIII a. pradžioje buvo būdingas abiem patarmėms, tik šiaurinėje dalyje kiek intensyvesnis.

4.4.1. Vardažodžių vardininko galūnėse *-as* netiriamas [a] ō kamieno daiktavardžiuose, pvz.: *Bittin’s* Pl 19, *Gerwin’s* Pl 73, *Daikt’s* Pl 339, *Pūlk’s* Pl 301, *Wyr’s* Pl 57, *Wánag’s* Pl 166. Trumpasis [a] išmetamas ir ō kamieno būdvardžiuose, įvardžiuose ir skaitvardžiuose, plg.: *miel’s*

Pl 90, *wert's* Pl 169, *jáun's* Pl 294, *gér's* Pl 580, *fweik's* Vd 17, *kitt's* Pl 34, *neywien's* Pl 27, *Wien's* Pl 34, *pirm's* Pl 363, *garbing's* Pl 375, *rambók's* Pl 435, *pilwót's* Pl 126. Nuosekliai be apostrofo rašomos įvardžio *kurs* formos, plg.: *kùrs* Pl 433, *kurs* Vd 12. Trumpinamos ir pusdalyvių, pvz.: *Werkdams* Pl 28, *mokédams* Pl 34, *dusáudams* Pl 214, *f3okinédams* Vd 463, ar būtojo kartinio laiko dalyvių galūnės, pvz.: *uzklôt's* Pl 421, *uzdét's* Vd 54, *bauksf3tít's* Vd 252, *mirkýt's* Vd 521. Pusdalyviuose apostrofo ženklas dažnai praleidžiamas.

Donelaičio gimtojoje tarmėje judriojo [a] iškritimas nebuvo visuotinis reiškiny⁵⁷. Dvejų formų pateikimas dažnai aiškintinas hegzometro specifika; [a] paliekamas, kad nesugadintų eiliavimo. Linksniuojamosiose kalbos dalyse judriojo [a] vietoje paprastai dedamas apostrofo ženklas.

Paliekama *-as* dažniau, kai kamienas baigiasi dviem priebalsiais (sunkiai ištariama garsų samplaika) arba [j] (pvz.: *Gandras* Pl 43, *Baljas* Pl 203, *Kri33as* Pl 127, *Reméftas* Pl 333, *Sidábras* Pl 295, *Wákmíftas* Vd 96, *Geradéjas* Vd 343, *Wafarójas* Vd 549, *kytras* Pl 195, *kó3nas* Pl 251).

4.4.2. Trumpasis [e] numetamas iness. sg. ir pl. galūnėse, pvz.: *Biau-rybėj'* Pl 9, *Tamfój'* Pl 84, *Danguj'* Pl 252, *Ruddenij'* Pl 88, *Náktij* Pl 99, *Balsűf* Pl 77, *Kampűs'* Pl 22, *twártűs'* Rg 67, *szilkeűs'* Rg 444⁵⁸.

4.4.3. Mažinant skiemėnų skaičių dažnai išmetamas trumpasis [e] ir veiksmazodžių praes. 1 pl. ir praet. 1 pl. formose, pvz.: *kó3pam'* Pl 85, *krankiam'* Pl 89, *f3wencziam'* Pl 93, *taifém'* Pl 300, *padárém'* Pl 349, *nufipelném'* Pl 553; praes 2 pl. ir praet. 2 pl. formose, pvz.: *wépfót'* Vd 544, *3innót'* Vd 610, *neffirengiat* Vd 570, *priftókót'* Pl 164, *dingót'* Vd 579; imper. 2 pl. formose, pvz.: *klaufykit'* Pl 158, *gélbékít'* Pl 204, *palaukit'* Pl 343, *kif3kit'* Pl 641.

⁵⁷ Kazys Ulvydas, „K. Donelaičio kūrinių kalbinis redagavimas“, p. 302.

⁵⁸ Tačiau [j] išlaikomas, plg. Kuršaičio gramatikoje pateikiamus elizijos atvejus tarmėse: „*e* resp. *é* vokatyvo galūnėje numetamas retai, pvz.: *pôn* vietoj *ponė*; jis numetamas visose priebalsiais *j*, *m* arba *f* prie kamieno prisijungusiose lokatyvo priesagose, taigi *rañkoj* arba *rañko* vietoj *rañkoje* ‘in der Hand’, *rañkof* vietoj *rañkose* ‘in den Händen’, *žódziűfe* ‘in den Worten’“ (KG 45, § 165). „Taigi vienaskaitos lokatyvas tariamas *waldziōj*, *katėj*, *waldziōi*, *katėi* ar net *waldziō*, *katē*, daugiskaitos instrumentalis – *waldziōms*, *katėms* ir daugiskaitos lokatyvas *waldziōs*, *katės*, vietoj paradigmose nurodytų normalių aukštaitiškų formų“ (KG 173–174, § 596).

4.4.4. Trumpasis [i] išmetamas daiktavardžių ir būdvardžių instr. pl. formose, pvz.: *sù Szárkôm's irgi Pelédôm's* Pl 12, *sù Wyżom's* Pl 262, *sù Tworôm's* Pl 466, *sù sziltôm's Dienélem's* Pl 337, *Més Waikai ant Uliczu Kruwôm's fufibége* Pl 299; taip pat suprieveiksmėjusiose formose (*flaptôm's* Pl 196).

Būdingas ir trumpojo galinio [i] numetimas daiktavardžių ir įvardžių instr. sg. formose, pvz.: *po Dangùm'* Pl 340, Vd 104, *Sù Kurpálium'* Pl 266, *Tù su manim' zinnai, kaip Búra Baudžawa baudžia* Vd 188, *Ak, fu tarwim' jau ir Linksmybės mūsu prapūlė!* Vd 218, *Ir waikūs glupūs su sawim' į kàrczemą wëlka* Rg 810, *kùm' pafifótīt'* Pl 564, *su jùm'* Vd 648⁵⁹.

4.4.5. Trumpasis galinis [i] numetamas veiksmažodžių bendraties nesangražinėse formose, pvz.: *fwéikīt'* Pl 12, *medžót'* Pl 24, *szúkaut'* Pl 82, *pérpiaut* Pl 237, ir sangražinėse formose, pvz.: *kéltif'* Pl 7, *linksmitif'* Pl 29, *džaugtif'* Pl 339; sangražinių veiksmažodžių praes. ir praet. 3 formose, pvz.: *trópijas'* Pl 146, *jũkias'* Pl 341, *máudos'* Pl 528, *džaugėf'* Pl 25, *tráukėf'* Pl 26, *rádof'* Pl 46, *Wólojojf'* Pl 213; praet. 2 formose (*tráukeif'* Pl 262); taip pat veikiamosios rūšies dalyvių būtojo kartinio laiko dalyvių nom. sg. f. formose, pvz.: *parėjus'* Pl 142, *pafiflėpus'* Pl 80, 109, *nufiminnus'* Pl 240, *šūpykus'* Pl 267.

4.4.6. Trumpojo [a] numetimas pasitaiko veiksmažodžių praes. 3 formose, plg.: *yr' diddey stebuklinga* Pl 77, *Iūk dâr Czėjo yr' ir mės atlikšime Dárbus* Vd 431, *kenk Gryta! tariau, kas kenk, kâm bėgi taip ifižójju?* Pl 318, *Tódel tũ abbũ, kaip reik' tikkeriems Gaspadoriams* Pl 55; dar plg. veiksmažodžius *stov* Pl 557, *tur* Pl 106, *fótin'* Pl 182, *pafilinksmin'* Pl 252, *szuttin'* Pl 254, *pafituršin'* Pl 257.

Yra nemažai pastabų dėl galūnių trumpinimo (tiek fonetinio, tiek morfoliginio) ir Mažosios Lietuvos gramatikose, pavyzdžiui, Kleino gramatikoje pateikiama tokių pavyzdžių: *parašyt' ira* vietoj *parašyta ira*, *fu manim'* vietoj *fu manimi*, *neprietelum'* vietoj *neprietelumi*, *šwents* vietoj *šwentas*, *Pons* vietoj *Ponas*, *Išganitojs* vietoj *Išganitojas*, *fwéts* vietoj *fwétis* (KIG 20). Dėl trumpumo iš paskutinio skiemens balsis iškritęs vyriškosios giminės žodžiuose *wiežlibis* vietoj *wiežlibas*, *gérums* vietoj *gérumas*, *žénts* vietoj *žéntas*, *wadindams* vietoj *wadindamas* (KIG 63).

⁵⁹ KIG 79 ir KC 47 pateikiama tik forma *jūmi*.

Kleino gramatikoje teikiamos sutrumpintos pusdalyvių formos, plg.: *wadindams, mylėdams* KIG 90.

Pastebėtos ir trumpesnės instr. sg. bei iness. sg. formos, plg.: „Vienask. įnagininko abliatyvas kartais patiria apokopę, pvz.: *waisum'* vietoj *waisumi*, *žmogum'* vietoj *žmogumi*“ (KIG 52)⁶⁰, „Galūnėje jotas nevartojamas, nebent jei yra iškritusi balsė, todėl labai dažnai turi net apostrofo ženklą, *dienioj'*, *meilej'*, *meddij'* ir t. t.“ (KIG 8)⁶¹. Taip pat plg. pavyzdį Kleino vokiškame *Kompendiume – rânkoje* arba *rankoj'* ‘in der Hand’ (KIC 13). Trumpesnis vietininkas vartojamas ir vartosenos pavyzdyje *žiemoj' fušal wandū* ‘hyeme congelācit aqva’ (KIG 162). Tačiau nuosekliai rašoma <e> iness. pl. galūnėse, plg.: *žodžiūse* KIG 15, *Ponūse* KIG 32, *Liežuviūse* KIG 32, *waišūse* KIG 51, *Karalūse* KIG 54.

Kleino gramatikoje taip pat paminima, kad gali būti vartojamos veiksmožodžių asmenuojamosios formos *kalb'* vietoj *kalba*, *kalbam* vietoj *kalbame* ar *kalbejom* vietoj *kalbėjome* (KIG b1r). Taip pat šalia įprastų pateikiama formų be *e*, plg.: *wadin*, *graudin*, *fodin* KIG b1r, *galletum'*, *tiketum'*, *turetum'* KIG 87. Rašoma, kad vartojama *wadin'* vietoj *wadinna*, o daugiskaitoje *wadinnam*, *wadinnat*, *wadin'* vietoj *wadinname*, *wadinnate*, *wadinna*; taip pat būtajame laike *wadinnom*, *wadinnot* vietoj *wadinnome*, *wadinnote*, būsimajame laike *wadišim*, *wadišit* (arba *wadišem*, *wadišet*) vietoj *wadišime*, *wadišite* KIG 84; *rég* vartojama vietoj *régi*, *régim* – vietoj *régime* KIG 84.

Dažnos trumpesnės praes. 3 formos vartosenos pavyzdžiuose, plg.: *nor'* *algôs* ‘cupit mercedem’ (KIG 151), *nūg* *Diewo reik láukti ir tikėti pagálbos wišfokioj' bėdoje* ‘à DEO íperare & certò nobis promittere debemus auxilium in qvāvis calamitate’ (KIG 151–152), *reik Diewo daugiaus klausiiti / nei žmonū* ‘oportet DEO magis obedire, qvām hominibus’ (KIG 152), *žad'* *ateiti* ‘promittit venire’ (KIG 163).

Pirmojoje gramatikoje taip pat minimos dvejos sutrumpėjusios veiksmožodžių bendraties formos – su apostrofu ir be, plg.: „Apostro-

⁶⁰ „Ablativus Instrumentalis Sing. interdum patitur apocopen, ut: *waisum'* pro *waisumi* / *žmogum'* / pro *žmogumi*.“

⁶¹ „In fine non reperitur, nisi ubi vocalis est abjecta, quare etiam signum Apostrophifecum plerunque fert, ut: *dienioj'* in *die*, *meilej'* in *charitate*, *meddij'* in *ligno* &c.“

fo ženklą prie žodžių ne visada reikia rašyti, o tik pagal nuovoką ir, be to, pagal norą, pvz.: *mylet*, *fakyt*, *križum* vietoj *mylet'*, *fakyt'*, *križum'*⁶² (KIG 20)⁶², „Bendratis visose asmenuotėse turi galūnę *ti*, bet dažniausiai, ypač kasdienėje kalboje, galūninė *i* numetama, pvz.: *wadint'*, *mylet'*, *diekawot'*, *gydit'*, net be apostrofo ženklo gale: *wadint*, *mylet*, – vietoj *wadinti*, *myleti* ir t. t.“ (KIG 87)⁶³. Taip pat rašoma, kad *i* numetamas ne visada, o tik ten, kur malonesnis skambėjimas be jo ar dėl eiliavimo, plg.: „Ne visada yra išmetama raidė arba net skiemuo su apostrofu ten, kur galima išmesti, bet paprastai tik ten, kur maloniau skamba trumpas žodis arba to reikalauja metras“ (KIG 20)⁶⁴.

Kad balsiai dažnai iškrinta žodžio pabaigoje, užsimenama ir Hako gramatikoje. Tiesa, čia arba pakartojami Kleino gramatikos pavyzdžiai, arba kai kurie praleidžiami, tik vienas pavyzdys *Diew's yra naujas*, plg.: *parašyt' yra* vietoj *parašyta yra*, *su manim'* vietoj *su manimi*, *Diew's* vietoj *Diewas*, *šwent's* vietoj *šwentas* HG 234. Pusedalyvių pateikiamos dvejopos nom. sg. formos, plg.: *Laupfindamas (dam's)* HG 290 (ir vėlesnėje Ruigio gramatikoje – *Laupfindamas (dam's)* RG 84), taip pat dvejopos sangražinio veiksmazodžio *linksmintis* galūnės, plg.: *Linksminnūs' (ūfi)*, *Linksminnies (iefi)*, *Linksminnaši*. Tačiau bendratis *Linksmintiši (ties)* HG 317.

Ruigio ir Milkaus gramatikose teigiama, kad trumposios balsės tariamos nestipriai, o dėl šios priežasties ir jų nebuvimas yra menkai pastebimas, todėl lietuviai kartais linksta visai jų atsisakyti. Dažniausiai sutraukiama vardažodžių su *-as* galūnė, kai kirtis krenta ant kurio nors prieš tai einančio skiemens. Taip yra todėl, kad *a*, būdama skambiausia iš trumpųjų balsių, negali taip susilpnėti dėl prieš tai einančio kirčiuoto skiemens, kuris prisitraukia visą skambesį, kaip tą sugeba kitos balsės, todėl ji tiesiog visai iškrenta. Žodžio gale dažnai rašoma *su manim'* vietoj *su*

⁶² „Signum Apostrophī vocibus non femper expresē adscribi, fed pro lubitu illud adhiberi, modō subintelligatur, ut: *mylet / fakyt / križum / pro mylet' / fakyt' / križum'*.“

⁶³ „Infinitivus definit in *ti* in omnibus Conjugationibus; fed frequentissimē *i* finale abjicitur, prāfertim in fermone, ut: *wadint' / mylet' / diekawot' / gydit'*; etiam sine signo Apostrophī, *wadint / mylet / pro wadinti / myleti* &c.“

⁶⁴ „Nec femper abjici literam, aut etiam syllabam per Apostrophum, ubi abjici potest; fed tantūm, ubi gratior vocis brevitās, vel metri necescellitas id reqvirit.“

manimi, *mußŭf* vietoj *mußŭfi* RG 5, MG 5–6. Abiejose gramatikose rašoma ir apie dažnai sutraukiamą daiktavardžių vardininko galūnę, kada vietoj *Ponas* sakoma *Pon's*, vietoj *Kunnigas* – *Kunnigs* RG 25, MG 26. Sutrumpintos formos vartojamos ir pavyzdžiuose, plg.: *Kiekvien's múšŭ Gráŭši* arba *po Gráŭši gáwo* RG 53, *Kalts Griekŭ* 'der Sünden ūchuldig' RG 138, *Newerts Dŭnŭs* 'unwŭrdig des Brotes' RG 138. Milkaus žodyne kai kur „strukiška“ RŽ daiktavardžių galūnė MŽ keičiama ilgesne, plg.: *áwins* RŽ 11 – *Awinas* MŽ 17, *Amžins* RŽ 5 – *Amžinas* MŽ 5, *Iŭwars* RŽ 49 – *Iowaras* MŽ 98, *Mážums* RŽ 84 – *Mažummas* MŽ 161, *Pagárbinims* RŽ 36 – *Pagarbinnimas* MŽ 73. Tačiau formų be [a] taip pat pasitaiko.

Tiek Ruigio, tiek Milkaus gramatikose pastebėtas vienaskaitos įnagininko linksnio galūnės numetimas – apokopė, plg.: „Vns. įnag. abl. -i neretai nukrenta, pvz.: *Ŗmogum'* vietoj *Ŗmogumi*“ (RG 33, MG 37)⁶⁵, *Kriekšcionim'* *tampŭ* 'ich werde ein Chrif' (RG 145, MG 182).

Rašoma, kad [e] iškrinta veiksmažodžių asmenuojamose formose, plg.: *Laupŭinnam'*, *laupŭinnat'*, *laupŭintumbim'*, *laupŭintumbit'* RG 73.

Taip pat teigiama, kad dauguma esamojo laiko veiksmažodžių trečiajame asmenyje gali netekti *a*, t. y. galima sakyti *péna* ir *pén'*, *déra* ir *dér'*, *warwa* ir *warw'*, *bunda* ir *bund'*, *kalba* ir *kalb'*. Tačiau kai kuriais atvejais *a* negali numesti, ypač tada, kai dėl to pasidarytų sunku ištartį, pavyzdžiui, nuo veiksmažodžio *láŭsa* – negalima sakyti *laŭŭ*, tik *laŭsa*. Nuo *bliŭgu* bus *bliŭga*, *atteŭŭ* – *atteŭsa*, *kruttŭ* – *krutta*, *Iudu* – *judda* MG 113.

Užtat veiksmažodžiai, kurie „gauna *i*, beveik visuomet jos netenka, pvz.: *tikiŭ* bus *tik'*, *žuru* – *žur*, *gallu* – *gal'*, *gullu* – *gul'*, *noru* – *nor'*, *regiŭ* – *rég*“ (MG 113).

Milkaus gramatikoje taip pat minima, kad daugiskaitos įnagininko abliatyvo forma dažnai sutraukiama. Sakoma ne tik *ŭ Rankomis*, bet ir *ŭ Rankom's*, *Strélom's* MG 32. „Dalyvių su -as, kaip ir daiktavardžių bei būdvardžių, vyriškosios giminės kilmininkas taip pat dažnai sutraukiamas, t. y. sakoma *tarydamas* ir *tarydam's*, *laupŭinamas* ir *laupŭinam's*, *penėtas* ir *penėt's*, *mylėtinas* ir *mylėtin's*. Tačiau jeigu dėl to darosi nepatogu ištartį, tuomet *a* paliekama. Tad retai kada sakoma *peŭst's*, dažniau *peŭstas*,

⁶⁵ „Abl. inftrum. Sing. leidet gerne eine apocopen des *i*, 3. E. *Ŗmogum'* für *Ŗmogumi*.“

ne *werpt's*, bet *werptas*, ne *kišt's*, bet *kištās*“ (MG 143)⁶⁶. Kaip ir vietoj *Gužas* nepasakysi *Guž's*, o vietoj *Silpnas* – *silpn's* (MG 199).

Išsamiausiai galūnių trumpinimo atvejai aiškinami Kuršaičio gramatikoje, plg.: „Galūnės balsio, t. y. balsio, kuriuo žodis baigiasi, ar prieš žodžio galo priebalsį einančio balsio elizija, arba išstūmimas, ir su ja susijęs žodžio sutrumpėjimas lietuvių kalboje yra gana dažna, tačiau šiaurėje ji dažnesnė nei pietuose, kur geriau išsaugomos nesutrumpėjusios žodžio formos. Pavyzdžiui, aplink Stalupėnus dar tariama visa forma *pōnas*, o aplink Ragainę, Tilžę jau girdime *pōns* ‘Herr’; pietuose sakoma *mēs eīname*, *jūs eīnate*, *jiē eīna*, šiaurėje – *mēs eīnam*, *jūs eīnat*, *jiē eīn* ‘wir gehen, ihr geht’ ir t. t.“ (KG 35, § 114); „Dabar kasdienėje šnekamojoje kalboje – nelygu kokia tarmė – dažnai ar ne taip dažnai praleidžiami tokie balsiai: [...] *a* išmetamas iš daiktavardžių ir būdvardžių *as* linksniuotės vienaskaitos nominatyvo galūnės, pvz.: *pōns* vietoj *pōnas*, *téws* vietoj *téwas*, *gērs* vietoj *gēras*, *girts* vietoj *girtas* ‘betrunken’, taip pat iš veiksmažodžių esamojo laiko trečiojo asmens galūnės: *fūka* vietoj *fūka* ‘er dreht’, *pēn* ‘nährt’ vietoj *pēna*; asmenuojant numetamas ir *-ia*, pvz.: *weřcz*’ vietoj *weřczia* ‘er wendet’, *weřk*’ vietoj *weřkia* ‘weinet’“ (KG 44–45, § 164); „Vadinamajame lietuvių aukštaičių tarmės ruože nuo Stalupėnų iki Kauno trumpinimas dėl *-a-* iškritimo yra retesnis, nes nesutrumpintos formos šiaurėje apskritai yra labiau mėgstamos“ (KG 144, § 504).

Atskirai aptariamas ir galūnių trumpinimas veiksmažodžių asmenų galūnėse, plg.: „Taip pat ir asmenuojant visose daugiskaitos pirmojo ir antrojo asmens formose *e* galima praleisti. Taigi galima sakyti: *fūkam* vietoj *fūkame* ‘wir drehen’, *mýlit* vietoj *mýlite* ‘ihr liebet’, *búřim* ‘wir werden sein’ vietoj *búřime*, *gáufit* vietoj *gáufite* ‘ihr werdet bekommen’“ (KG 45, § 165); „Asmenuojant veiksmažodžius, tokius kaip *mýliu*, trečiojo asmens forma anksčiau skambėjo *mýli* ir dabar dar taip skamba kai kuriose Samogitijos apylinkėse, taip pat Prūsijos Lietuvos pietinėje dalyje,

⁶⁶ „Die Participia auf *as* leiden, so wie die Substantiva und adjectiva im gen. mafc. oft eine Contraction; ich sage also: *tarydamas* und *tarydam's*, *laupfinamas* und *laupfinam's*, *penėtas* und *penėt's*, *mylėtinās* und *mylėtin's*. Wenn aber die Ausprache dadurch íchwer wird, so láft man das *a* drinnen. Man sagt also nicht gern *peřt's*, sondern *peřtas*, nicht *werpt's*, sondern *werptas*, nicht *kiřt's*, sondern *kiřtas*.“

tačiau šiaurinėje ir vidurinėje dalyje šio *i* visai nebegirdėti, nes čia sakoma *mýl'* 'er liebt' (KG 45, § 166).

Balsis *i*, pasak Kuršaičio, dažnai nukrinta instr. sg. ir pl. formose, pvz.: *βirdimš* vietoj *βirdimis* 'mit den Herzen', *wáltim* vietoj *wáltimi* 'mit dem Kahn' KG 45, § 166.

Dėl kirčiavimo pateikiamos ir sutrumpėjusios daugiskaitos vietininko formos, plg.: daugiskaitos lokatyvas dažniausiai numeta galinį *-e*, o kirtis, jei tas balsis buvo kirčiuotas, persikelia į prieš jį einantį balsį *û*; šio balsio kirtis yra tęstinis, pvz.: *jawûš* vietoje *jawûšē* 'im Getreide', *lašûš* vietoj *lašûšē* 'in den Tropfen', *nagûš* vietoj *nagûšē* 'in den Klauen', *wargûš* vietoj *wargûšē* 'im Elende' (KG 145, § 506).

Gramatikų duomenys rodo, kad galūnių trumpinimo atvejai buvo labai paplitę, ne vien šiaurinėms tarmėms būdingas, reiškinys. Sutrumpintos formos vartotos tiek šnekamojoje kalboje, tiek dėl rimo. Labiau vengta trumpinti tik tada, kai susidarydavo sunkiai ištariama garsų samplaika.

4.4.7. Veikiausiai loc. sg. formos Donelaičio tarmėje buvo su *-ij*, ne su *-yj*⁶⁷. Tokios formos fiksuojamos ir Kleino gramatikoje, plg.: *Ir tada išβwis Sunu žmogaus atenti debesij' su gałybe dide ir majestotu / Luc 21* KLG A8r, *meddij* 'in ligno' KLG 8, *žodije* ir dėl apokopės *žodij'* KLG 39. Taip pat plg. Kuršaičio pastabą: „Kai kuriose Lietuvos vietose balsis *-i* prieš lokatyvo *j* tariamas trumpas“ (KG 146, § 510).

4.4.8. Donelaičio *Metuose* taip pat pastebėtas ilgojo [u·] numetimas asmeninių įvardžių *mūsų*, *jūsų* formose, pvz.: *múš Gimminė* Pl 79; *múš Gaspadinnes* Pl 613, *Jùk žinai, kaip mūs' Lētūwinkės dabinėjas* Rg 103, *júš Tarnai* Pl 61. Kleino gramatikoje nurodomos ilgosios formos, plg.: *musu* 'nošter', *jusu* 'vešter' KLG 76. Taip pat plg. pavyzdį *Iezus musu mielafis* 'JESUS nošter ille dilectus, nobis carus' KLG 26. Ruigio ir Milkaus gramatikose tokie asmeninių įvardžių daugiskaitos kilmininkai *múšû*, *júšû* vadinami daiktavardiniais, pateikiami pavyzdyje *Tėws múšû*, *júšû* RG 139, MG 175. Milkaus gramatikoje trumpesnė forma *muš* fiksuota kaip tik iš *Metų* eilutės, plg.: *Ant! Saulélė wél nū muš atftodama*

⁶⁷ Manoma, kad lietuvių kalbos vietininkai su *-y*, *-yje* greičiausiai yra kilę iš vietininkų su *-ij*, *-ije*; žr. Jonas Kazlauskas, *Lietuvių kalbos istorinė gramatika: (kirčiavimas, daiktavardis, veiksmažodis)*, Vilnius: Mintis, 1968, p. 153.

rittaff MG 193. Kuršaitis savo gramatikoje mini, kad įvardžių „*múšū, júšū*“ daugiskaitos genityvo galinis *-ū* šiaurės Lietuvoje tariamas trumpai, o pietų Lietuvoje – ilgai“ (KG 232, § 839). Tačiau veikiausiai tokios formos *Metuose* vartotos siekiant išlaikyti reikalingą skiemenuų skaičių eilutėje.

4.5. Donelaičio poemoje pasitaiko žodžių, kuriuose išmetamas afikso *ne-* antrasis dėmuo prieš heterosilabinius balsius [a], [i], [u], plg.: *jáuno jū n'atbódama Wéido* Vd 91, *Sparnai jau lékt' n'igalejo* Pl 239, *neyrwien's n'ifzkópo ne werkes* Pl 335, *n'ilgay po to Laukū Trufus nufitwéršim'* Vd 313, *pelnyt' n'uffimirszo* Pl 20, *n'uzmirszk Gaidau* Pl 137, *n'uzmirszkit' irgi manes* Vd 711.

Į elizijos atvejus atkreiptas dėmesys jau Kleino gramatikoje, plg.: *pokim* vietoj *po akimis*, *notmenu* vietoj *neatmenu*, *nopkenčiu* vietoj *neapkenčiu* KIG 20. Hakas pateikia kiek kitokius pavyzdžius: *n'atmenu* vietoj *atmennu*, *N'išsmintis* vietoj *Neišsmintis* HG 234. Nemažai pavyzdžių fiksuota ir Ruigio bei Milkaus gramatikose, plg.: *N'atboja jo* 'er achtet ihn nicht' RG 104, MG 197; *N'atšimenu jo* 'ich erinnere mich feiner nicht' RG 141, *N'atmenu jo* MG 177, taip pat Kuršaičio gramatikoje, kur teigiama, kad prieš balsius numetamas dalelyčių *ne, be, te* balsis [e]: vietoj *te-ateit* atsiranda *t'ateit* 'er möge kommen', *n'atišk* 'nimm nicht fort' vietoj *ne-atišk* (KG 31), dar plg. pavyzdžius: *n'išsmiérútinai didelis* 'die Welt ist unermeßlich groß' KG 414, *daryk tai šiañdièn, jùk rytój tù n'atšpéfi* 'tue das heute, morgen wirst du ja keine Zeit haben' KG 435, *àš tai n'uštylėšiu, bèt pašakýšiu* 'ich werde das nicht verschweigen, sondern sagen' KG 439.

Taigi šią kalbos ypatybę galima vertinti kaip paplitusią XVIII a. ir vargu ar priskirtiną tik pietiniam Mažosios Lietuvos arealui.

4.6. Donelaičio tarmei buvo būdingas [j] tarimas po lūpinių [p], [b], [m], [v], einančių prieš užpakalinės eilės balsius ne šaknies pradžioje. Su [j] buvo tariamos nom. ir gen. pl., praes. 1, 2, 3 sg. ir pl., adv. comp. ir superl. bei kitos formos, pvz.: *Rópju* Pl 656, *liepjam'* Pl 417, *Kumpjei* Pl 565, *liepja* Vd 140, *iffišziepja* Vd 202, *szlápjos* Vd 646, *škalbja* Pl 276, *furbjam* Pl 527, *labjaus* Vd 103, *riebjaus* Pl 533, *frėbja* Vd 123, *Kürmjei* Pl 15, *pirmjáušas* Pl 333, *pirmjáus* Vd 74, *püşgywjú* Vd 112, *Bediewjú* Vd 114, *Liežùwjo* Vd 115.

Apie <j> rašybą ir [j] tarimą užsimenama jau KLG. Teigiama, kad [i] po lūpinių priebalsių tariamas kaip jotas. Pateikiamos formos ir su [j], plg.: „Ta *i* po raidžių *b, p, m, w* tampa nepastovia ir tariama kaip jotas: *biaurus, bjaurus*. Taip pat nuo žodžio *lobis* yra *lobio, lobjo*; *piaui* tariama kaip *pjauju*, nuo *gimis – gimio*, tariama kaip *gimjo*, nuo *liežuwis – liežuwio* kaip *liežuwjo*“ (KLG 14)⁶⁸. Hako gramatikoje jau nėra dubletinių formų, tik *bjaurus, Gymjo, Lobjo, pjauti* HG 236. Taip pat formos su [j] nurodomos ir Ruigio gramatikoje, plg.: *Lobjo, Kirwjo, Gymjo, Lėpjau* RG 4. Kad čia [j] buvo tariamas, atkreipia dėmesį ir Kuršaitis, plg.: „Po lūpinių *b, m, p, w* suminkštinimas yra toks stipriai priebalsiškas, kad tarp priebalsio ir balsio, atrodo, girdi *j*, ir tai paaiškina, kodėl jis ankstesniais laikais buvo rašomas“ (KG 28). Nors pats Kuršaitis jau rašė su <i>.

Milkus pirmasis aprašė žodžių su <j> kaitymo paradigmas, plg.: „Žodžiai, kurie prieš *-is* ar *-ys* turi *b, m, p* ar *w*, vienskaitos kilm., naud. ir įnagio abl. linksniuose, ir visuose dviskaitos ir daugiskaitos linksniuose gauna *j*, pvz.: *Kumpis*, kilm. *Kumpjo*, naud. *Kumpjui*, gal. *Kumpi*, šauksm. *Kumpi*, įn. abl. *su Kumpju*, viet. abl. *Kumpije*. Dvisk. *Kumpju, Kumpjū, Kumpjiem, Kumpju, Kumpju*. Dgs. *Kumpjei, Kumpjū, Kumpjiems, Kumpjus, Kumpjei, su Kumpjeis, Kumpjūse*. Taip pat linksniuojami ir *Pawersmis, Pakrumis, Lowys, Glėbys, Puffau Žemis, Liežuwis, Pauppis, Kirwis, Lobis, Gymis, Kalwis* ir t. t.“ (MG 30)⁶⁹. Taip pat „Tie [žodžiai], kurie prieš *-ė* ir *-is* turi *b, m, p* ir *w*, dgs. kilm. po šios raidės gauna *j*, pvz.: *Grábė, Grábju, Žémė, Žémju, Uppė, Upju, Deiwė, Deiwju*“ (MG 34).

⁶⁸ „Obſerva; *i*. illud poſt literas *b / p / m / w / fieri mobile, & ut jod efferi, ut: biaurus / q. bjaurus*. Sic à *lobis* est *lobio*, q. *lobjo*, *piaui*, q. *pjauju* / à *gimis* *gimio* q. *gimjo* / à *liežuwis* *liežuwio* q. *liežuwjo*.“

⁶⁹ „Die Wörter, die vor dem *is* und *ys* ein *b, m, p* und *w* haben nehmen im Gen. Dat. und Abl. Inſtrum. Sing. im Dual. und Plur. aber durch alle Cafus ein *j* an, als: *Kumpis* ein geräucherter Schweins=Schinken, G. *Kumpjo*, D. *Kumpjui*, Acc. *Kumpi*, V. *Kumpi*, Abl. inſtr. *su Kumpju*, Abl. l. *Kumpije*. Dual. *Kumpju, Kumpjū, Kumpjiem, Kumpju, Kumpju*. Plur. *Kumpjei, Kumpjū, Kumpjiems, Kumpjus, Kumpjei, su Kumpjeis, Kumpjūse*. Eben ſo gehen, *Pawersmis* ein Sprind, *Pakrumis* ein Ort am Strauch, *Lowys* ein Trog, *Glėbys* eine Handvoll, *Puffau Žemis* der halbe Winter *Liežuwis* die Zunge, *Pauppis* der Rand am Fluß, *Kirwis* eine Axt, *Lobis* die Haabe, *Gymis* das Angeſicht, *Kalwis* der Schmidt [et]c.“

Su <j> rašomos ir [v], [p] (taip pat ir [b], [m]) turinčios pagrindinės vardažodžių bei veiksmažodžių formos Mažosios Lietuvos žodynuose, plg.: *Pabaigtuwės, wjū* RŽ 12, MŽ 18, *Kálwis, wjo* RŽ 53, MŽ 104, *Kerpės, pjū* RŽ 60, MŽ 117, *Klaupju, pjau, psu, pti* RŽ 62, MŽ 121.

Galima teigti, kad [j] tarimas po sprogstamųjų [p] ir [b] bei sklandžiujų [m] ir [v] buvo būdingas Mažosios Lietuvos tarmėms ir tai nėra skiriamoji Donelaičio tarmės ypatybė.

4.7. Priesaginių *-inti* veiksmažodžių bendratyse ir iš jos išvestose formose Donelaičio poemoje beveik nuosekliai vietoj [in] vartojama [i·]. Rašoma arba <į>, pvz.: inf. *truppīt'* Pl 417, *fwéikīt'* Pl 12, *wárgīt* Pl 17, *Linksmītif* Pl 29; imp. 2 sg. *atfīmīk* Pl 265; imp. 1 ir 2 pl. *Iuddīkimės* Pl 410, *Rupīkites* Vd 644; prc. cont. *augīdama* Vd 686, *gaiwīdami* Pl 5, *nufīmīdams* Pl 529; prc. *pagadītus* Pl 50; arba <y>, pvz.: inf. *maitytis* Pl 547; fut. *gárbyš* Pl 651, *prafīplátys* Pl 380; imp. 2. *atfīmīk* Pl 284.

Tačiau [en] išlaikoma (neverčiama [e·]), pvz.: *gywéndams* Pl 10, *plešdéndami* Pl 180, *kuréndams* Vd 52, *werkfzléndami* Vd 78. Tik vienoje vietoje – *fugabésim* Pl 406 (nors *nugabéntu* Pl 505).

Hako gramatikoje teikiamos būsimąjo laiko formos *Laupsfisu, Laupsfifi, Laupfis, Laupsfime, Laupsfite, Laupfis* HG 289, padalyvis *Laupsfisent*, bet bendratis *Laupfinti* HG 290. Taip pat plg. dalyvių *Laupsfifes* ir *Laupsfienti* paradigmas HG 321.

Ruigio gramatikoje fiksuojama dvejopa veiksmažodžio *liaupsinti* bendratis forma, plg.: fut. 1 sg. *Laupsfisu*, bet inf. *laupfiti* arba *laupfinti* RG 69. Tačiau fut. 1 sg. *Palinksmīsu*, o inf. *Palinksminti* (RG 105), refl. inf. *priešītis* RG 15. Taigi galima matyti [i·] ir [in] įvairavimą bendratyse: vienur inf. tariamas su [i·], kitur [in].

Milkus apie veiksmažodžių *-enti* ir *-inti* asmenavimą pateikia daugiau, plg.: „Veiksmažodžiai su *-enu* ir *-inu* asmenuojami pagal paradigmą, bet būsimajame laike abu netenka *n*, kurią pakeičia brūkšnelis, pvz.: *Gabenù, gabėsu, Laupfinù, laupfīšū*. Veiksmažodžiai su *-enu* bendratyje išlaiko *n*, pvz.: *gabėnti*, o su *-inu* gali jos netekti arba išlaikyti, pvz.: nuo *laupfinu* gali būti ir *laupfinti*, ir *laupfiti*. Tie veiksmažodžiai su *-innu*, kurie perfekte turi *-ynau*, perfekte visuose asmenyse pradedant antruoju turi *e*, pvz.: *Pinnu*, turi *pyniau, -ei, -ė, -ėwa, -ėta, -ėm, -ėt*, taigi perfekte

netenka *n*, o būsiamajame laike netenka jų abiejų bei turi dvigubą bendratį. Būsiamasis laikas yra *pifu*, o bendratis *pinti* ir *piti*“ (MG 98)⁷⁰. Čia taip pat užsimenama tik apie dėsningą nosinių balsių [e·] ir [i·] tarimą būsimojo laiko formose.

Kuršaičio gramatikoje išskiriama darybinė priesaga *-en-*. Nurodomos visų trijų kamienų pagrindinės formos: *-en-ù*, *-en-aũ*, *-ė-fiu*. Vedinių reikšmė ‘daryti ką nors pamažu’. Pavyzdžiai: *graud-en-ù*, *graud-enaũ*, *graud-ėfiu* ‘ermahnen’ (*graudūs* ‘rührend, herzbewegend’), *gabenù* ‘fortschaffen’, *gywenù* KG 122, § 421. Taip pat pateikiamos ir darybinės priesagos *-in-* arba *-din-* pagrindinės formos: praes. *-inu*, aor. *-inau*, fut. *-ĩfiu*, arba: *-dinu*, *-dinau*, *-dĩfiu* bei pavyzdys *lyg-inu*, aor. *lyg-inau*, fut. *lyg-ĩfiu* ‘gleichmachen’. Nusakoma vedinių reikšmė, plg.: „su *-inu* dažniausiai yra kauzatyvai, o su *-dinu* – visi faktityvai, reiškiantys pasirūpinimą, kad kas nors vyktų“ (KG 122, § 421). Matyti ta pati tendencija – rašyti nosines raides fut. sg. 1 formose.

Dar galima palyginti XVIII a. žodynuose fiksuotas pagrindines veiksmažodžių formas: *Auginù*, *nau*, *ifu*, *inti* MŽ 15, *Swėikinū*, *Pafwėikinū*, *nau*, *ifu*, *inti* MŽ 267, *Truppinū*, *nau*, *ifu*, *iti* MŽ 301, *Wárginū*, *ginau*, *gifu*, *ginti* RŽ 173, MŽ 316, *Linkšminòs*, *naus*, *ifos*, *itis* RŽ 78. Vienur bendratyje rašoma <in>, kitur <i>. Taigi Mažosios Lietuvos tarmėse [in] virtimas [i·] bendraties formose nėra dėsningas reiškinys. Pasitaiko žodynuose ir [e·] inf. formose, plg.: *Grūzdenū*, *enau*, *ėfu*, *ėti* RŽ 43, *Tusgenū*, *genau*, *ėfu*, *ėti* RŽ 165, *Tusgenū*, *enau*, *ėfu*, *enti* MŽ 302. Tokie pavyzdžiai taip pat rodo, kad [en] tiek fut. sg. 1, tiek inf. ne visada išlaikoma.

Taigi galima teigti, kad Donelaičio tarmėje bendratyse ir iš jos išvestose formose vietoj [in] dėsningai perteikiamas istorinio ilgumo balsis [i·] ir vyraujantis [en] išlaikymas vietoj [e·] yra skiriamoji jo tarmės ypatybė.

⁷⁰ „Die in *enu* und *inu* gehen nach dem Paradigma, sie verliehren aber beyde das *n* im Futuro, welches durch einen Strich erfetzt wird, als: *Gabenù* ich bringe, *gabefu*, *Laupfinù* ich lobe, *laupfifu*. Die in *enu* behalten das *n* im Infinitivo, als *gabėnti*, die in *inu* werfen das *n* weg und behalten es auch, als: von *laupfinu* sage ich eben (owohl *laupfinti*, als *laupfiti*). Hingegen nehmen die in *innu*, die im Perfecto *ynau* haben, von fec. Perfecti bis zu Ende ein *e* an, als: *Pinnu* ich flechte, hat *pyniau*, *ei*, *ė*, *ėwa*, *ėta*, *ėm*, *ėt*, werfen alfo im Perfecto ein *n* weg, im Futuro aber beyde, und haben einen doppelten Infinitivum. Das Futurum heißt alfo *pifu*, und der Infinitivus *pinti* und *piti*.“

4.8. Dėl priebalsių kietinimo ankstesniuose tyrimuose pareikšta skirtingų nuomonių. Vieni tyrėjai mano, kad priebalsių kietinimas Mažosios Lietuvos tarmėse ir Donelaičio kalboje gana ribotas, nedėsningas reiškinys, o kai kuriais atvejais tai galbūt tik rašybos nenuoseklumas⁷¹. Lebedžio ir Zinkevičiaus nuomone, kietinimas – gana dėsningas reiškinys, plg.: „Mažosios Lietuvos tarmėse (ir ypač K. Donelaičio tarmėje) daugeliu atvejų priebalsiai tariami kietai“⁷², „Iš konsonantizmo srities pirmiausia minėtinas gana dažnas minkštųjų priebalsių kietinimas“⁷³. Panašios nuomonės laikosi ir Krištopaitienė, plg.: „Donelaičio raštų kalboje gana ryškiai jaučiamas polinkis priebalsius kietinti, nors autorius nėra nuoseklus“⁷⁴.

4.8.1. Donelaičio *Metuose* yra polinkis be minkštumo ženklų rašyti pučiamuosius priebalsius [s] [š], [ž] ir afrikatas prieš užpakalinės eilės balsius, pvz.: *suntė* Pl 460, *furbjam’* Pl 527, *Lópf3o* Pl 393, *iffižóji* Pl 581, *pažurėjau* Vd 330. Kur kas nenuosekliau minkštumo ženklas žymimas/nežymimas po priebalsių [l], [n], [r].

Nagrinėjant kalbinių XVIII a. veikalų pavyzdžius, matyti, kad priebalsių minkštumas prieš užpakalinės eilės balsius panašiai nežymimas ir Kleino, Ruigio, Milkauš gramatikose⁷⁵, taip pat žodynuose, pvz.: *Galù* RŽ 35, *Galù* MŽ 71, *Laimù* RŽ 73, *Laimu* MŽ 141, *Szerù* RŽ 150, *Szeru* MŽ 274, *Truβkù* RŽ 164, *Truβku* MŽ 301. Teoriškai formuluoti <i> vartojimo atvejus bandoma Pilypo Ruigio *Meletemoje*⁷⁶ (toliau – RgM). Čia rekomenduojama <i> nerašyti po sklandžiųjų priebalsių, taip pat po [t], [d], [p], plg. RM [99]. Kitame Ruigio veikale *Lietuvių kalbos kilmės*,

⁷¹ Jonas Kabelka, *op. cit.*, p. 42; Kazys Ulvydas, *op. cit.*, p. 300.

⁷² Jurgis Lebedys, *op. cit.*, p. 231.

⁷³ Zigmąs Zinkevičius, „K. Donelaičio raštų kalba istorinės gramatikos ir dialektologijos požiūriu“, p. 106.

⁷⁴ Daiva Krištopaitienė, *op. cit.*, p. 89.

⁷⁵ Tamara Buch, „Zu Daniel Kleins litauischer Schreibung“, (1966), in: Tamara Buch, *Opuscula Lithuanica*, p. 115–117; Žaneta Urbanavičiūtė, „Priebalsių kietinimas Prūsų Lietuvos tarmėse“, in: *Baltistica*, Vilnius, 1970, t. 6 (2), p. 147–166.

⁷⁶ [Pilypas Ruigys], *MELETEMA, è re ipfa, Autoribus variis, atq[ue] experientia, fistens LINGVAM LITUANICAM [...] à PHILIPPO RUHIGIO, Inſterb. Pruffo, Eccleſiæ Walterkemenſis in Diſtrictu Inſterburgenſi Paſtore Germanico-Lituanico [...] Anno [1735]*. Toliau vartojama santrumpa RgM.

*būdo ir savybių tyrinėjime*⁷⁷ (toliau – RB) minkštumo ženklų žymėjimas žodžio gramatinei formai atskirti vadinamas būtina rašybos ypatybe, plg.: „Neutralusis arba epentetinis *i* reikalingas ir lietuvių kalbos rašybai, kadangi juo atskiriama kai kurių žodžių reikšmė“ (RgB 82)⁷⁸. Pateikiami tokie pavyzdžiai: praes. 1 sg. *Daraù* ir praet. 1 sg. *dariaù*, *Kiaulė* ir iness. sg. *Káule*, *Szù* ir instr. *βio* ir kt. RgB 83.

Ruigio ir Milkaus gramatikose minkštumo ženklas buvo vartojamas gramatinėms formoms ir žodžių reikšmėms skirti, plg.: „Netikrosios dvibalsės raidė *i* taip pat skiria nors vienodai skambančius, bet skirtingos rūšies žodžius, pavyzdžiui, skirtingas kokio nors vardažodžio linksnio, skaičiaus ar linksniuotės formas ar skirtingas veiksmažodžio asmens, laiko ir nuosakos formas. Pavyzdžiui, žodis *Wainikko* yra pirmosios linksniuotės su galūne *-as* kilmininko linksnis; tuo tarpu žodis *Iaunnikkio* priklauso linksniuotei su galūne *-is* [...]. Taip pat *laikau* yra esamojo laiko forma, o *laikiaù* – būtojo laiko“ (RG 4, MG 4)⁷⁹.

Kuršaičio gramatikoje aiškiai konstatuojama, kad tokį rašymą be minkštumo ženklų yra lėmęs tarimas, plg.: „*d* ir *t* tarimas prieš savaime minkštuosius balsius *e*, *é*, *i* yra lygiai toks pat kaip ir prieš kietuosius. Priebalsis *t* skiemenyse *ta*, *to*, *tu* tariamas taip pat kaip ir skiemenyse *te*, *té*, *ti*, o *d* – skiemenyse *da*, *do*, *du* kaip ir *de*, *dé*, *di*, t. y. visiškai kaip vokiečių kalboje“ (KG 27); „Taip pat ir kiti priebalsiai prieš savaime minkštuosius balsius *e*, *é*, *i* tariami kaip ir prieš kietuosius, t. y. kietai, bent ausis čia negirdi jokio skirtumo“ (KG 63, § 84). Kita vertus, pats Kuršaitis minkštųjų – kietųjų priebalsių opozicijos neneigia, plg.: „Tačiau prieš suminkštintuosius balsius minkštinamasis elementas girdimas gana aiš-

⁷⁷ [Pilypas Ruigys], *Betrachtung der Littauischen Sprache, in ihrem Ursprunge, Wesen und Eigenschaften; [...] von Philipp Ruhig, Pfarrern und Seniore zu Walterkehmen, im Hauptamt Insterburg, Königsberg, druckts und verlegt Johann Heinrich Hartung, 1745.* Toliau vartojama santrumpa RB.

⁷⁸ „Das *i* quiefcens oder epentheticum, ist auch in der Littauischen Schreibart nöthig, dieweil dadurch die Meynung einiger Worte unterschieden wird.“

⁷⁹ „Dienet das *i* des diphthongi impropriæ zugleich zur Unterscheidung folcher Wörter, die zwar gleich lauten, aber nicht von einerley Gattung 3. E. in Nominibus nicht von einerley casu, numero, declinatione: in Verbis nicht ejusdem personæ, temporis und modi find. 3. E. *Wainikko* ist der Genit. Nominum primæ Declin. in *as*; *Iaunnikkio* aber derer in *is* [...]. Item, *laikau* ist præfens; *laikiaù* aber das præteritum.“

kiai, tik vokiečio ausis jo paprasčiausiai negirdi, todėl ir yra taip, kad ypač šių priebalsių suminkštinimo vokiečiai, kai rašo lietuviškai, nežymi. Dėl tos priežasties net Biblijoje randame parašyta *žmonū* ‘der Menschen’ vietoj *žmoniū*, o juk *žmonū* reiškia ‘der Frauen’ iš *žmonà* ‘die Frau’, *geriū* reiškia ‘ich trinke’, *gerù* ‘mit dem guten’, *rašau* ‘ich schreibe’, *rašiau* ‘ich schrieb’, *waraū* ‘ich treibe’, *wariau* ‘ich trieb’, *gražūs* ‘ein schöner’, *gražiūs* ‘schöne’ (acc. pl.). Matome, kad nežymėti suminkštinimo ir dėl praktinių sumetimų negalima“ (KG 28, § 88).

4.8.2. Vienaskaitos būsimąjo laiko forma Donelaičio poemoje yra tik *-su*, plg.: *pridabófu* Vd 146, *pamokysfu* Vd 147. KLG šios formos taip pat nuosekliai rašomos su *-su*. Vadinas, čia tartas kietas priebalsis [s]. Tokį tarimą pagrindžia ir pastaba Kuršaičio gramatikoje, plg.: „Be to, ir patys lietuviai kai kuriose Lietuvos vietose balsių neminkština, pavyzdžiui, aplink Stalupėnus ir toliau į pietus, kur, kaip ir Tilžės žemumoje, mano gimtinėje, būsimąjo laiko galūnė *-fiu* tariama beveik kaip *-fu*, todėl ir mano „Lietuvių kalbos garsų ir kirčio mokslė“ ši galūnė visada nurodoma nesuminkštinta“ (KG 16, § 42).

Galima konstatuoti, kad minkštumo ženklo <i> nežymėjimas nėra patikimas rodiklis priebalsių kietumui Donelaičio tarmėje nustatyti, nes pagal to meto rašybos tradiciją <i> buvo rašomas homoniminėms formoms skirti. Vienintelis patikimesnis tarmės požymis – fut. 1 sg. *-su* su kietuoju priebalsiu [s].

4.9. Fonetinės tarmybės, būdingos Donelaičio poemai, nuosekliai atspindėtos ir Mažosios Lietuvos žodynuose, pastebėtas tik vienas kitas skirtumas, plg.: *aužuolas* (*Wis tikt aužūlus, klewūs ir drūtmedį wágia* Rg 561) – *Aúžolas* MŽ 17, bet *Aužolis* RŽ 11, *apjekėlis* (*Ypaczey, kàd Apjekėlis tòks niekina Diewa* Pl 125), *apjekinti* (*Lùmper irgi kamėdigės apjekino póną* Rg 336), *apjekti* (*Ir tarnūs saw iszrinktus apjekti mokina* Rg 332) – *Apjekėlis* MŽ 8, *Apjenku* RŽ 4, MŽ 7, *Apjekinu* RŽ 4, *Apjekinu* MŽ 8, *būbnas* (*Nei koks būbnas įtemptas dėl pászalo trinka* Žr 12) – *Būbnas* RŽ 18, *Bubnas* MŽ 34, *daglas* (*Ik’ jo dáglá Puškuilį sù Penkiata Kiaulu* Pl 288) – *Dáglas* RŽ 22, *Daglas* MŽ 41; *dagutas* (*Gailiu dár ir lénkiszko dagnto pridėjo* Rg 756) – *Deguttas* RŽ 23, MŽ 47, *lytus* (*Ó lytūs žmonėms teszkdams nùgarą skàlbia* Rg 19) – *Lytūs* RŽ 81, *Lytus* MŽ 155, *rupuizė*

(*Ir kelliàs Warlès bey Ruppuižes paragáwe* Pl 61) – *Ruppuižė, Rukpuižė* RŽ 135, *Ruppuižė* MŽ 230, *saiķėti* (*Smalinink's saikėt' ir iŕzpardūt' ŕawo Smála* Pl 439) – *Seikiù* RŽ 126, *Seikiu* MŽ 231. Daiktavardis *smageninė* (*Imk raumėns stukiùs, sukapójęs kimszk smageninę* Rg 384) nepateikiamas nei Ruigio, nei Milkaus žodynuose.

5. MORFOLOGIJOS YPATUMAI METUOSE

Toliau bus pateiktos būdingesnės *Metų* morfologinės ypatybės⁸⁰. Jos skirstomos pagal tai, kokioms kalbos dalims būdingos. Pirmiausia aptartini vardažodžių morfologijos bruožai, tada – veiksmažodžių, ir galiausiai paminima keletasrieveiksmiams ir nekaitomoms kalbos dalims būdingų požymių.

5.1. *Metuose* gan retai pasitaiko dviskaitos įvairių linksnių formų, plg.: nom. du. *du kuinu* (*Kūr pirm dū kuinū lengwáy mums pàwežė násztą* Rg 14), *du kaimynu* (*Dū kaimýnu nėkwėstu swodbón atsibástė* Rg 232), *du ŕelmiu* (*Dū tikerū szelmiū pagratà su manim gywėna* Rg 592); acc. du. *du ryku* (*Àle treczàsis, dū biauriū rykū nusitwėręs* Rg 283), *dvi vyži* (*dwi Wyži pazadėjo* Vd 345), *dvi deŕri* (*Tū jam dwi deszri kepti pasteliáwęs dūdu* Rg 575). Taip pat rasta keletas dviskaita vartojamų įvardžių, plg.: *Alle, žėlėk Diewė! kiek Džaugfmo juddu ŕuláukėt'* Pl 386, *Kaip ŕuŕiwaidijes ant Lauko jumma Sunėlis* Pl 387.

Visose XVII–XVIII a. Mažosios Lietuvos gramatikose skiriama trinarė skaičiaus sistema, plg.: „Šioje kalboje, panašiai kaip ir graikų, skaičius yra trejopas. Vienaskaita: *Wyras, Mote*. Dviskaita: *du Wyru, dwi Moteri*. Daugiskaita: *Wyrari, Moteres*“ (HG 239), *du wiru, dwi moteri* KIG 28, *Du Ponū, Dwi Ranki* RG 20, MG 21.

Taip pat pateikiama pastaba, kad šalia vardažodžio dviskaitos visada vartojami skaitvardžiai *du* ir *dvi*, plg.: „Jei kas kalbėdamas ar rašydamas

⁸⁰ Tik morfologinio trumpinimo ypatumai aptarti kartu su fonetiniu trumpinimu.

ketina vartoti dviskaitą, niekada nevartoja vardažodžio dviskaitos vienos, tačiau visada prieš žodį dedamas skaitvardis *du* vyriškajai giminei ir *dwi* moteriškajai giminei, kaip: *du Wýru, dwi Moteri*. Nors vardažodžių linkniavimo paradigmos šis skaitvardis ir nerašomas, jį reikia įsivaizduoti ten esant, t. y. *Wýru* reikia suprasti kaip *du Wýru, Moteri* – kaip *dwi Moteri* ir t. t.“ (HG 239)⁸¹. Kad dviskaita buvo gaji, matyti iš gramatikose pateikiamų pavyzdžių, plg.: *áuksas bei fidabras abu brangu* KIG 145, *motina bei dukte abi geri* KIG 146, *Iis ir aš du Brolu efwà* RG 137, MG 172.

Įvardžių *aš* ir *tu* dviskaitos paradigmos nurodomos tokios formos: nom. ir acc. *muddu* (*wedu*), *mudwi* bei *judu*, *judwi*; gen. *mumu dweiju*, *jumu dweiju* KG 78, *Mumû dweiju* ir *Iumû dweiju* HG 277, *Mùmû dweijû* ir *Iùmû dweijû* RG 58. Taip pat Milkaus gramatikoje rašoma, kad dviskaitoje dažnai pridedami *mudu*, *judu*, taip kaip prie daiktavardžių ir dalyvių priduriama *du* ir *dwi*, pvz.: *mudu buwowa*, *judu eikita*. Norint labiau ką nors pabrėžti, *du* gali būti ir pakartojamas: *Iududu wogëta. Mudu Broludu efwa* MG 143.

Genityvai *juma* ir *muma* pateikiami tik Kuršaičio gramatikoje, plg.: „Formos *mùma*, *jùma* retsykais vartojamos kaip posesyvinių įvardžių *mùdwiëjû*, *jùdwiëjû* pakaitai, bet kaip posesyviniai įvardžiai visai nepasitaiko“ (KG 234, § 852), „Turėtojo dviskaita reiškia taip pat asmeninio įvardžio genityvu *mùdwiëjû*, todėl rašomojoje kalboje vartojama ir forma *mùma* ‘unser beiden’, *jùdwiëjû* ‘euer beiden’, taip pat – *jùma* ‘euer beiden’“ (KG 240, § 890).

5.2. *Metuose* tik kartą pavartotas daiktavardis su priesaga *-tojis*, t. y. acc. sg. *Sutwértoji* Pl 68.

Apie priesaginių daiktavardžių *-tojis* vartoseną pastabų pateikiama visose Mažosios Lietuvos gramatikose. Kleino gramatikoje dar vartojamos abi formos *-tojis* ir *-tojas*, plg.: *Išganytojas* ir *Išganytojis*, *Gélbetojas*

⁸¹ „Wenn man im Reden und Schreiben den Dualem brauchen will, so wird man nie-mahlen den Dualem absolute setzen; sondern es wird allezeit das nomen numerale *du* im masculino, und *dwi* im foeminino vorgefetzt, als *du Wýru* zweene Männer, *dwi Moteri* zweene Weiber. Obgleich dieses nomen numerale in den Paradigmatibus Nominum nicht vorgefetzt wird, so wird es doch allemal darunter verstanden als: *Wýru*, i. e. *du Wýru, Moteri*, i. e. *dwi Moteri* etc.“

ir *Gélbetojis*, *Atpirktojas* ir *Atpirktojis*, *Palinkšmintojas* ir *Palinkšmintojis* KLG 35; pateikiama pastabų apie jų kaitymą, plg. KLG 37. Daiktavardžių *Atpirktojis* ir *Išganytojis* linksniavimas aptariamas ir Hako, Ruigio ir Milkaus gramatikoje, plg. HG 246, RG 26, MG 28.

Ruigio ir Milkaus gramatikose atkreipiamas dėmesys į jų darybą, plg.: „Iš bendraties išvedami pareigų pavadinimai ir žodžiai, kurie nusako veiksmo pradininką, atmetus *-i* ir pridėjus galūnę *-ojis* [...]. Vokiečių kalboje jie padaromi iš veiksmažodžių bendraties, atmetus paskutinę *-n* ir vietoj jos įdėjus *-r*, sakykime, *Geber* iš *geben*, pvz.: *Išganytojis*, *Atpirktojis*, *Sutwértojis*, *Pradėtojis* ir kt. nuo *išganyti*, *atpirkti*, *sutwérti*, *pradėti*“ (RG 128, MG 160)⁸². Panaši pastaba yra ir Kuršaičio gramatikoje, plg.: „Tačiau prie infinityvo kamieno pridėjus priesagą *-to-* iš kiekvieno veiksmažodžio galima sudaryti vyriškosios giminės veikėjų pavadinimus su *-tojis* žmonėms pagal jų įprastinį su tarnyba ar amatu susijusį darbą pavadinti. Moteriškosios giminės daiktavardžiai taip sudaromi retai, o jei prireikia, jie baigiasi *-ja* arba *-je*, pvz.: *giédotoj-is* ‘Sänger’ iš *giédóti* ‘singen’ (inf. kamienas), *artój-is* ‘Pflüger’ iš *árti* ‘pflügen’, *kalbėtoj-is* ‘Redner’ iš *kalbėti* ‘reden’“ (KG 96, § 310).

Tik su priesaga *-tojis* fiksuota daiktavardžių ir XVIII a. Mažosios Lietuvos žodynuose, plg.: *Mokitojis* RŽ 89, *Mokytojis* MŽ 172, *Nėkintojis* RŽ 91, *Papeiktójis* RŽ 107, *Papeiktojis* MŽ 193. Taigi tai dėsningas, ne vien Donelaičio tarmei, o Mažosios Lietuvos arealui būdingas daiktavardžių darybos tipas.

5.3. Postpoziciniai vietininkai *Metuose* reti. Kiek dažnesni iliatyvas ir aliatyvas, pvz.: *Ir Mišzôn súdriške bey škarróti nukakšit* Vd 592, *Irgi namôn išzauszus jaù wôs wôs paršibáste* Vd 453, *Ir wisùs swodbón ateit pas Krizą paprászè* Rg 84, *Rédès ir swodbón nukeliáut kuinùs pažebójo* Rg 92, *Sztaì, tújaùs Enskýs, mergàs kruwón suwadìnęs* Rg 222, *Póns ir tàrnas jó peklón tikt bèga tikt bèga* Rg 327, *Irgi palikusi mùs greità wakaróp nusilėidza*

⁸² „Vom Infinitivo kommen die Amtsnamen, und solche, die einen Urheber andeuten adjuncta terminat. *ojis* post abjectum *i*. [...] Im Deutschen werden sie appoſito *r loco n* am Ende aus dem Infinitivo verbi gemacht, als, *Geber* ex *geben*. 3. E. *Išganytojis* ein Seligmacher, *Atpirktojis* ein Erlóſer, *Sutwértojis* ein Schöpfer, *Pradėtojis* ein Anfänger [et]c. von *išganyti*, *atpirkti*, *sutwérti*, *pradėti*, ab Infinit. &c.“

Rg 2, *Póns apjékélis, Welnióp szǎleis besisùkdams* Rg 331, *Ir ponùs taip kaip ir mùs sudóp suwadìnës* Žr 494.

Nuo pirmųjų gramatikų aptariamai vietininkai su postpozicinėmis dalelytėmis *-p* arba *-pi* bei *-na* arba *-n*, plg.: *bažničiofp, bažničiofpi, bažničiona, bažničion'* KLG 2[9], *miestana, miestan'* KG 161. Nurodoma, kad prie vardažodžio žodžio gale prijungus įvardį *pi* ir *na*, atsiranda reikšmė 'į vietą', pvz.: *Diewop, manēfpi* ir *manēfp, miestana* ir atmetus *a miestan* (KLG 141)⁸³.

Ruigio ir Milkaus gramatikose taip pat rašoma apie postpozicinius vietininkus. Teigiama, kad *-pi* ir *-na* jungiami iš galo, bet tik prie vardažodžių. Pirmasis jungiasi su kilmininko, įnagio abliatyvo ir vietos abliatyvo linksniais, o antrasis – su galininku, paskutinė balsė *i* ir *a* dažnai numetama, pvz.: *Diewopi, Diewumpi* vietoj *Diewupi* (nes įterpiama pridėtinė *n*), *Diewip'* iš *Diewije* vietoj *Diewè, Gražauspi, Gražumpi, Gražampi, Wienopi, Wienumpi, Wienip', Manēfpi, musumpi, mušip'* RG 124, MG 156.

Galiausiai pacituotina, kas nurodoma mokslinėje Kuršaičio gramatikoje: „Priesaginis polinksnis *-na*, sutrumpinta forma *-n*, jei remsimės Prūsijos Lietuvoje pasitaikančiais pavyzdžiais, dedamas prie iš dalies sustiprinto daiktavardžių kamiengalio; taip sudarytos formos kryptčiai žymėti vartojamos su slinkties veiksmažodžiais, pvz.: *danguñžeñkti* (šaknis *g*) 'gen Himmel fahren', *bažnycžion eiti* 'zur Kirche gehen', *pėklon grĩfĩti* 'in die Hölle sinken', *wařdan Diėwo žegnóti* 'in (arba: auf den) Namen Gottes segnen', *kóki žódi řirdyn imti* 'ein Wort zu Herzen nehmen', *gĩrion* arba *gĩrèn* 'in den Wald', *namõn eiti* 'nach Hause gehen'“ (KG 416, § 1488); „Su slinkties veiksmažodžiais [polinksnis *-pi* arba *-p*] žymi kryptį, pvz.: *manēfpi, tawēfpi* 'zu mir, zu dir', *Diėwōp* 'zu Gott', *sūnaūfpi* 'zum Sohne', *Kristaūfpi* 'zu Christo', *welniōp* 'zum Teufel', *musumpi* 'zu uns', *nepriėteliumpi* 'auf den Feind zu', *wakarōp* 'der Abendzeit zu', *galōp* 'dem Ende entgegen', *rudeniõp* 'der Herbstzeit zu'“ (KG 399, § 1477).

Postpozicinių vietininkų vartosenos dėsniumai atsižvelgiant į semantiką, prieveiksmėjimo laipsnį, sinonimiją su prielinksninėmis

⁸³ „Vel in fine tantum cum Nomine & Pronomine, *pi* & *na* / *qvæ* ad locum significant, ut: *Diewop* ad DEUM, *manēfpi* & *manēfp* ad me, *miestana* & ablatō *a miestan* in civitatem.“

konstrukcijomis Mažosios Lietuvos tarmėse nėra tirti, todėl tegalima teigti, kad ir Donelaičio kūryba tik patvirtina jų vartoseną XVIII a.

5.4. *Metuose* gana dažna deminutyvinė priesaga *-ukas*, pvz.: *Merczukk* Pl 482, *Werfzukkai* Pl 534, *Parfzukkais* Pl 535, *Parfzukk's* Pl 571, *Sturlukk's* Vd 106, *Bernukk's* Vd 335. Po minkštojo priebalsio ši priesaga nevartojama. Kuršaičio gramatikoje teigiama, kad žodžiuose *ginczas* 'Streit' ir *gincžuks* 'ein Streitsüchtiger' „balsių *a* ar *u* suminkštینimo po šnypščiamojo tikrai negirdėti“ (KG 28, § 86).

Kai kur kietą tarimą, atrodo, liudija ir Mažosios Lietuvos žodynų faktai, plg.: *Arklukas* MŽ 11, *Parfukkas* RŽ 102, MŽ 191, *Werfukkas* RŽ 178, MŽ 326, nors yra ir tai paneigiančių pavyzdžių, plg.: *Žwaigždžukas* RŽ 191, bet *Žwaigždžiukas* MŽ 349.

5.5. *Metuose* pastebėtas ir kito kamiengalio daiktavardžių formų vartojimas, plg.: *trumpintelis Amžis* Vd 94, *Rieszutys tūjaus išbuddina* Vd 624, *Kójė Winda sūkt pasiliáuja* Pl 619, *Ar nē girdit', kaip šzienaut jaū Putpela* Vd 309, *Seniftà ka rāf* Pl 452, *dēl Ruddenio ruddo* Pl 575, *Czē wēns ūrwoj, sáw sziltaý, kaip gál, išigúsztēs* Žr 51, *nū Kiaufšēs nūpefše* Pl 619, *į Galwiji pawirfi* Pl 516, *ik' Debefiu kopinėjo* Pl 35.

Sporadiškai pastabų apie daiktavardžių kaitymą pateikiama ir gramatikose. Pavyzdžiui, Milkus nurodo, kad daiktavardžio *Rešutys* daugiskaita yra *Rešuttai*, taip kaip *Ponai* MG 28. Duodama kai kurių daiktavardžių gretutinių lyčių, plg.: *Garbē* ir *Garbà* (tačiau kilmininkas *Garbēs*), *duše* ir *dušia* KG 48, *Girrē* arba *Girra*, dgs. vard. *Girros* arba *Girrēs* MG 33.

Ruigio ir Milkus žodynuose taip pat fiksuojama atitinkamų kamiengalių daiktavardžių: *amžis*, *Amžiū amžis* RŽ 5, *Amžis* MŽ 5, *Rēšuttys* RŽ 121, *Rēšuttys* MŽ 99 ir *Rešuttis* MŽ 224, *Urwa* RŽ 246, MŽ 307. Bet tik *Kōja* RŽ 65, *Koja* MŽ 126, tik *Galwijas* RŽ 35, MŽ 71. Šalia formos *Kiaufšē* pateikiamas dar vienas variantas *Kiaufšia* RŽ 57, MŽ 112.

Taip pat poemoje pavartotos vyriškosios giminės būdvardžio *tykas* dat. sg. forma *tykam* ('*Ir tykām kampē žēmós n'atbódami kērszto* Žr 62), moteriškosios giminės būdvardžio *šauna* acc. sg. forma *šauną* (*šzauna gárbina Daina* Pl 103). Galima palyginti Milkus žodyno frazeologizmą,

kuriame vartojamas to paties kamiengalio būdvardis *tykam* – *Tykám ne pramuß Galwôs* ‘wer friedlam ift, dem widerfáhret nichts úbles’ MŽ 304.

5.6. *Metuose* vartojami aukščiausiojo laipsnio būdvardžiai su priesagomis *-iausis*, *-iausi*, plg. superl. nom. sg. f. *brangiáuši*, *diddžáuši*, *paskiausi*, *wyriauši* (*Yr’ diddžáuši bey brangiáuši Dówana Diewo Vd 13*, *Tai Kaimynai! tai wyriauši Reikmene jufu Vd 693*, *Nės Ilzbūtė jū dukczūtė bűwo paskiausi Rg 139*); super. acc. sg. m. *arczáusį*, *kytriáušį*, *wyriáušį* (*Kàrtais ir kytriáušį klápą móka prigáuti Rg 199*, *Pàs wyriáušį dùmczu raits nukeliáuši turėjau Rg 271*, *I arczáusį męstą tũ pardūt nukeliáušiam Rg 580*). Tačiau kai kurių būdvardžių pagrečiui vartotos ir superl. formos su *-ausias*, plg.: *kytriáušias* Rg 442, *wyriáušias* Žr 381.

Kad neretai šalia formų *ßwenčiaúšias*, *ßwenčiaúšia*, *didžiaúšias*, *didžiaúšia* ar *małonáušias*, *małonáušia* vartojamos vyriškosios giminės nom. sg. m. formos su *-iausis*, o acc. sg. m. su *-iausį* rašoma jau Kleino gramatikoje, plg.: „Neretai pasitaiko aukščiausiojo laipsnio galūnė *is*, kaip *brangiáušis*, *małonáušis*, *áuksčiaúšis*, ir iš čia labai dažnai galininkai: *brangiáuši*, *małonáuši*, *áuksčiaúši*, *ßwenčiaúši*“ (KLG 27)⁸⁴. Ta pati taisyklė pakartojama ir Hako gramatikoje: jeigu aukščiausiojo laipsnio vyriškosios giminės galūnė baigiasi *-áušis*, tai vns. galininkas yra *-auši*, pvz.: *geráušis geráuši* HG 267. Ruigio, Milkaus, o vėliau ir Kuršaičio gramatikose rašoma, kad priesagos *-áušis* būdvardžiai kartais vartojami, tačiau moteriškoji giminė visada yra *-áuša* RG 43, MG 49, KG 218. Dar plg.: „Superliatyvai: *-iaúšias* (taip pat *-iaúšis*), f. *-iaúšia* arba *-iaúšė*, pvz.: *diddž-iaúšis* ‘größester’ iš *dìdis* ‘groß’, *saldž-iaúšias* ‘süßester’ iš *saldūs* ‘süß’, *ger-iaúšis* iš *gėras* ‘gut’“ KG 108, § 371.

Taigi galima teigti, kad ir Donelaičio tarmėje varijavo aukščiausiojo laipsnio būdvardžiai su priesagomis *-iausis*, *-iausi* ir *-iausias*, *-iausia*.

5.7. Donelaičio kalbai būdingi mažybinės reikšmės priesaginiai būdvardžiai *naujintelis*, *-ė*, *nuogintelis*, *-ė*, *jaunintelis*, *-ė*, pvz.: *Wien’s sawo Káblį*,

⁸⁴ „Non rarò offendi terminationem Superlativi, in *is* / ut: *brangiáušis* / *małonáušis* / *áuksčiaúšis*. Et hinc Accufativi: *brangiáuši* / *małonáuši* / *áuksčiaúši* / *ßwenčiaúši* / frequentissimè.“

o kittsai naujintele Száke Pl 553, *Ž[ì]nom jùk wisì, kaip mės nùgìnteli gémam* Rg 439, *Mergos wiffos, ir wiffi jauninteli Klápai* Pl 626.

Kleino gramatikoje taip pat teikiama pora tokių formų: *silpnintelis* KlG 66 ir *grazintelis* KlG 139. Hako gramatikoje nurodomas tik *Silpnintelis* HG 261. Ruigio ir Milkaus gramatikose atsižvelgiama į darybą, teigiama, kad būdvardis *pilnintelis* padarytas iš būdvardžio *pilnas* RG 126, MG 258. Kuršaičio gramatikoje teikiami priesagos *-iñtelis*, *-iñtelė* būdvardžių vediniai, pvz.: *wieniñtelis* ‘nur einer’ iš *wiėnas* ‘eins’, *nauj-iñtelis* ‘ganz neu’ iš *naujas* ‘neu’ KG 135, § 369.

5.8. *Metams* būdingas asmeninių, nežymimųjų ar parodomųjų įvardžių įvardžiuotinių formų (*ansai, jisai, jiji, kitsai, kursai, šisai, toksai*) vartojimas, pvz.: *Ó ansai, isz wiso jaù po sùlũ nupùlės* Žr 151, *Ir, kaip nóri tũ, jiffai nè nôr pasiklónot’* Pl 272, *O kitsai, stokódams Grúdo* Pl 48, *Amtsrot’s Walfczaus to, kursai ta Baudžawa waldė* Vd 166, *Ó szisai, kad jám itiktu, nėkina Dėwą* Rg 330, *Bèt toksai Razbáinink’s dār tarp mūs nefirádo* Pl 200, *Ir su jėje podraug Biaurybes Ruddenio szlápjos* Vd 646. Vieną kartą pavartotas įvardžiuotinis dalyvis *visgalìsis*, plg.: *Diew’s wiffgalìsis, kùrs Swieta wiffa sutwėre* Pl 660.

Įvardžiai *kursai* ir *tasai* Kleino gramatikoje nurodyti kaip vieną linksnį turintys žodžiai, plg.: „Vieną linksnį, rodos, teturi šie vardai: *kursai, taffai, kieno*“ (KlG 71)⁸⁵. Jie priskiriami prie nekaitomų sudėtinių įvardžių, dažnai vartojamų su dalelyte *gi*, plg.: *taffai* ir *tasfaigi, kursai* ir *kursfaigi* KlG 82, dar apie tokių formų vartoseną ir darybą žr. KlG 77.

Ruigio gramatikoje taip pat pabrėžiama, kad tokios formos atsiradusios iš dviejų žodžių, plg.: *koksai* iš *koks* ir *tai*, *Kursai* iš *kurs* ir *tai* RG 55. Taip pat ir Milkaus gramatikoje rašoma, kad įvardžiai *tas, šis, kur’s, an’s, koks, tok’s* dažnai gauna *ai* ir tampa įvardžiuotiniais, tačiau dažniau vartojamas yra tik vyr. g. vns. vard., pvz.: *Taffai, Sziffai, Kursai, Ansai, Koksai, Toksai*, mot. g. nuo *Taffai* yra *Toji* MG 68.

5.9. *Metuose* nuosekliai vartojamas asmeninių įvardžių dat. sg. formos *saw* ir *taw*, plg.: *Walgi šaw sužwejojót’* Pl 60, *Smuikai taw ir Kanklys tūr sù Gėda*

⁸⁵ „Monoptota esse videntur: *kursai* / quis? *taffai* ille, ifte, *kieno* cujus?“

nutilti Pl 106, *Riebûs mûf Lafzinei bey Dészros tâw ne patinka* Pl 132, *Sâw wienà Tamfôj' buddédama gárbina Diewa* Pl 84, *Wálgik sâw fweikà* Pl 139.

Tokios dat. sg. formos kaitymo paradigmosse pateikiamos tiek Kleino, tiek Kuršaičio gramatikose, plg. KLG 77–78 ir KG 230, § 834. Taip pat jos vartojamos ir gramatikų pavyzdžiuose, pvz.: *aß tâw ísrinkau* KLG 147, *kas tâw miela ira* KLG 148, *noru aß tâw gér' daryti* KLG 149, *dowanoju tâw* HG 332, *Gátawas esmì tâw služyti* RG 46. Pasak Kleino, tokios formos skiriasi nuo Didžiojoje Lietuvoje vartojamų formų su <i>, plg.: „Prie naudininkų *man, tâw, sâw* lietuviai, ypač Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės, prideda *i* ir sako *mani, tawi, sawi*“ (KLG 78–79)⁸⁶. O Kuršaitis savo gramatikoje aptaria tokių formų tarimą Šiaurės Lietuvoje, plg.: „Šiaurės Lietuvoje datyvo *tâw, sâw w* tariamas beveik kaip *u*, todėl abu šie žodžiai skamba kaip *sâu, tau*“ (KG 233, § 848).

5.10. *Metuose* vartojama *i* kamieno būdvardžio *šis* iness. sg. m. forma *šime*, plg.: *Irgi be Wargo būt' ne gál neywien's fzime Swiete* Pl 347, *fzimè Swiete* Pl 391; įvardžio *kuris* acc. pl. forma *kurius*, plg.: *Àk, kas tai darbai, kuriùs atlikt triusinėjom!* Rg 361, *Ûbagais einanczu, kuriùs suszùtino lèpsnos? Žr 244.*

Hako, Ruigio ir Milkaus gramatikose fiksuotos tik tokios formos: *Sziamè (šemè)* HG 278, RG 58, MG 67. Kuršaičio gramatikoje apie formą *šime* užsimenama kaip apie nenorminę, plg.: „Vyriškosios giminės įvardžio *šis* paradigmoje yra teikiama vienaskaitos lokatyvo forma *šimè*. Ji nėra norminė, tačiau būdinga vien tik šiam įvardžiui. Kiti vyriškosios giminės *ia* kamieniai įvardžiai turi galūnę *-iame*, pvz., *kur-iamè* ‘in welchem’“ (KG 296, § 874). Klausiamojo ir nežymimojo įvardžio *kuris* linksniavimo paradigma pirmosiose gramatikose nepateikiama.

Donelaičio poemoje tris kartus pavartota nežymimojo įvardžio nom. pl. forma *visoki*, plg.: *Órai mùs daugyk wiffóki nugandys* Pl 412, *Kàd wiffóki Paukšzyczei po Dangùm' nuufigando* Vd 104, *Kùr Wabalai wiffóki fù Warlèm's fzokinèja* Vd 215. Tokia forma XVII–XVIII a. gramatikose nepateikiama.

⁸⁶ „Dativis *man / tâw / sâw* / Litvani, præfertim in Mangno Ducatu Litvan. paragogicè addunt *i / &* dicunt *mani / tawi / sawi*.“

5.11. Iš veiksmažodžių savitumų pirmiausia minėtina veiksmažodžių atematinųjų formų vartoseną praes. 3 formose: *miegt*, *miegti* ‘miega’, pvz.: *Ir Nakties Czefė, kàd Swiet’s jau miegt’ įsigúfztes* Pl 83, *’Irgi be rúpeszu szaltaj sapsnūdami mėgti* Rg 54; *pasiliekti* ‘pasilieka’, pvz.: *Kàd priefs Mértina tikt wòs Parfzukk’s pasiliekti’* Pl 571, *atliekt* ‘atlieka’, pvz.: *Kàd tikt wëžlibay, kaip reik’, atlėkt sarwo dárbus* Žr 477; *neparèitif* ‘nedera’ Vd 622, Žr 182.

Abi formos *miegti* ir (su apokope) *miegt* nurodomos ir Kleino gramatikoje, plg. KIG 120. Nemažai šaknies *liek-* formų taip pat fiksuota, plg.: *liekmi*, *paliiekmi* ‘linqvo, relinqvo’, *isliekmi*, *atliekmi* (KIG 117). Pavartotas ir veiksmažodis *pareitis* (šalia *parfieit*) ‘decet, convenit’ KIG 171, taip pat pavyzdyje *pareitis Wiraufybei / idant nufidejimai be karònes nepafiliktu* KIG 174. Tačiau atematinųjų formų KIG ir kitose XVIII a. gramatikose bei žodynuose pateikiama gausiau, plg.: *dūmi* (*dūdu* Rg 575), *dūfti*, *dūft* (*dūda* Žr 565) KIG 117, *dūft’* HG 296, *eimi* KIG 116, *eiti* (*eit*) HG 296, *iβliekmi*, *iβlieksi*, *iβliekti* RG 76, *Ne gélbti mán nieko* ‘es hilft mir nichts’ RG 154, *Efmì* RŽ 33, *Nujėgmì* RŽ 97, *Pareimì* RŽ 102, *Uffidegmì* RŽ 169.

Taip pat jau nuo Kleino gramatikos pastebėta, kad atematiškai asmenuojami žodžiai turi ir tematinių galūnių, plg.: *sáugmi*, *sáugfi*, *sáugt* ir *saugoju*, *saugoji*, *saugoja*; *sérgmi*, *sérgfi*, *sérgt* ir *sérgiu*, *sérgi*, *sérg* KIG 119.

Gana daug dėmesio atematiniams veiksmažodžiams skiriama Milkaus gramatikoje. Čia išvardijama, kokių atematinųjų ar tematinių formų pasitaiko, kurios yra dažnesnės, plg.:

Nuo *Edmi* bus *ėft*. *Edme*. *Efte*. Tuo tarpu *ėdziu* arba *ėdu* asmenuojami taisyklingai.

Nuo *Giedmi* bus *giedi*, *gieft’*, *gieftam*, *gieftat*. Tuo tarpu nuo *Giedoju* formos sudaromos taisyklingai. Bet reikia pastebėti, kad netaisyklingai asmenuojamo *giedmi* forma *gieft* yra kur kas labiau paplitusi⁸⁷.

Nuo *Miegmì* bus *miegi*, *miegt’*, tačiau yra ir taisyklinga asmenuotė *Miegoju*. Tačiau netaisyklingą galima išgirsti daug dažniau.

Nuo *Sáugmi* bus *sáugi*, *sáugt*. Tačiau kur kas labiau paplitęs yra taisyklingas *sáugoju*.

⁸⁷ Čia ir toliau pabraukta mano, – V. Z.

Nuo *Gélbmi* bus *gélbi*, *gélbt*, *gélbawa*, *gélbjata*, *gélbam*, *gélbat* ir *gélbjat*. Taisyklingas *gelbėju* esamajame laike visai nevartojamas. (MG 135)

5.12. *Metuose* nuosekliai vartojamos dabarties požiūriu archaiškos tariamosios nuosakos formos su formantu *-b-*, plg.: cond. 2 sg. *n'žėistumbei*, *turrėtumbey* (*Nėy kóks Iáutis, wilkt' turrėtumbey šawo žagre* Pl 507, *Kàd n'žėistumbei taw klaùsanti nabagėlį* Žr 489); cond. 1 pl. *atsigáutumbim*, *nerástumbim*, *susikwěstumbim*, *weiktumbim* (*Wėl atsigáutumbim, gardzeý kramtydami kąsnis* Rg 375, *Wėl susikwěstumbim, kaimýniskay pasiswėikýt* Rg 912, *Ógi ką weiktumbim, kad kúcžės, pėrszalę* Žr 225, *Ūžkakalės sziltós nerástumbim pasislėpti* Žr 226); cond. 2 pl. *ifšbertumbit'* (*Daug Wiffókio šaw ifšbertumbit' Wafarójo* Pl 546).

Kleinas savo gramatikoje pastebėjo, kad cond. formų vartoseną skiriasi Mažojoje ir Didžiojoje Lietuvoje, pastarieji turi formas *galetume*, *galetum'* arba *galetumb*, taip pat *tiketume*, *tiketum'* arba *tiketumb*, *turetume*, *turetum'* arba *turetumb* vietoj Mažojoje Lietuvoje vartojamų *gale-tumbim*, *galetumbit*, *tiketumbim*, *tikekumbit* bei *turetumbim*, *turetumbit* (KLG 87)⁸⁸.

Tariamosios nuosakos vienaskaitos ir daugiskaitos pirmojo asmens bei vienaskaitos antrojo asmens formos su *-b-* nuosekliai pateikiamos Hako, Ruigio ir Milkaus gramatikų asmenavimo paradigmos, taip pat ir pavyzdžiuose, pvz.: *Dúk mielafis Diewè, kad gatawì ant sudnòs Dienòs atrafti bítumbime* RG 141, MG 177, *i noris Czèša, kad tikkray pafitikkėtumbim per ji amžinay búse išganyti* RG 150, MG 187.

Tokia forma buvo išlaikyta ir XIX a. Ji fiksuota ir Kuršaičio gramatikoje, plg.: „Optatyvas – senosiose gramatikose vadinamas ir *conjunctiv imperfecti*⁸⁹ – daromas prie būsimojo laiko kamieno pridėdant: 1 sg. *-cziau*, 2 sg. *-tumbei*, 3 sg. *-tū*, 1 du. *-tumbiwa*, 2 du. *-tumbita*, 1 pl. *-tumbime*, 2 pl. *-tumbite: šūk-cziau, penė-cziau matý-cziau, jėškė-cziau;*

⁸⁸ „De *Subjunctivo* observabis; quod Pluralis Numerus à quibusdam Litvanis, præfertim Magni Ducatus, ita varietur: Plur. *galetume / galetumb'* pro *galetumbim / galetumbit / tiketume / tiketumb'* pro *tiketumbim / tikekumbit / turetume / turetumb'* pro *turetumbim / turetumbit*. Et abjecto *e / galetum' / tiketum' turetum'*.“

⁸⁹ Konjunktyvas (lo. *conjunctivus*) yra kitas dažnai vartojamas tariamosios nuosakos pavadinimas.

2 sg. *šūk-tumbei* ir t. t. Ši forma reiškia norą ir sušvelnintą teigimą“ (KG 283, § 1092).

5.13. Tik vieną kartą *Metuose* pavartota liepiamosios nuosakos forma su *-kie*, plg.: *sufįprafskie*.

Tokia forma nefiksuota Kleino gramatikoje. Yra tik *dūk* ir *dūki* KIG 118. Hako ir Ruigio gramatikose forma su <i> nurodoma taip pat, skliausteliuose kaip šalutinė, plg.: *Laupfink'* (*Laupfinki*) HG 290, RgG 83. Kuršaitis užsimena, kad formų su *-ki* pasitaiko senose giesmėse, plg.: „Panašiai ir imperatyvo vienaskaitos antrasis asmuo, atrodo, kadaise buvo tariamas *beški, féki, kalbéki*, o dabar žodžio galo balsis *i* yra visai išnykęs, likęs tik senose bažnytinėse giesmėse“ (KG 311, § 1210). Tačiau ilgesnės liepiamosios formos su *-kie* kalbiniuose veikaluose nerasta.

5.14. *Metuose* pavartotos ō kamieno veiksmažodžių *gnybti* ir *kopti* praes. 3 formos *gnyba* ir *kopa*, plg.: *gnyba žolėle* Pl 48, *mės iš Pátalo kópam'* Pl 85, *miegót' į Pátala kópa* Vd 17, *Sù Perkúnais ir Welnais iš Pátalo kópa* Vd 118; taip pat *įō* kamieno praes. 3 formos *lūkuria, girgžteria, kirsteria*, plg.: *lūkuria jūsu* Pl 639, *girgžteria Durrys* Vd 136, *Kirfteria taip aklay, kàd Káfos irgi Kepurrès* Vd 93. Mažosios Lietuvos žodynai tik paliudija, kad veiksmažodžiai su priesaga *-ter-* buvo būdingi, bet praes. 3 formos vartosenos pavyzdžių nepateikia, plg.: *Cžupteru* RŽ 21, *Krūpteru* RŽ 67, *Mirkteru* RŽ 87, *Pykteru* RŽ 116, *Sžókteru* RŽ 152.

5.15. *Metuose* randama ilgesnių prievieksmių comp. ir superl. formų su priesaga *-iaus*, pvz.: *gardžiaus* Pl 64, *dailiaus* Pl 112, *daugiaus* Pl 152, *ilgiaùs* Pl 143, *šžlowingiaùs* Pl 112, bet *aukfžcziáus* Vd 50, *pirmjáus* Vd 74, *paskiáus* Rg 401. Štai keletas pavyzdžių: *Wiff dailiaus ir šžlowingiaùs šawo šžúkteri Sžútkka* Pl 112, *Kàd dainūdama dâr ilgiaùs šawo Wáfara šžwéfi, Târ, Źmogaù! miel's Diew's daugiù daugiaus dowanójo* Pl 152, *jū dailiaus uždét's* Vd 45, *Ir aukfžcziáus šawo žerintį nùrittufi Ráta* Vd 50, *Isz bédós paskiáus kaip smirdas ūbagui téko* Rg 401, *Wis aukszczáus czesnýj tarp swótu lèndate sèstis* Rg 639.

Tokios comp. arba superl. formos minimos ir Kleino gramatikoje, plg.: *didžiaus, daugiaus, didžiaus* arba *daugiaus turys* KIG 26, *daugiaus, mažiaus* KIG 136, *kū ilgiaus / tū daugiaus* KIG 138, *daugiaus, gražiaus,*

greičiaus KLG 139. Jos, kaip ir Hako bei Ruigio gramatikose, rašomos šalia ilgesnių superl. formų, plg.: *geraus* ir *geráusey*, *didžiaus* ir *didžiausey*, *daugiaus* ir *daugiausey*, plg. KG 26, HG 268, RG 45. Tiesa, Ruigio gramatikoje yra irrieveiksmių pora *labjaùs* ir *labjáus* RG 45. Šis atvejis rodo, kad tik kirtis skiria comp. ir trumpąją superl. formas. Milkaus gramatikoje nurodytos formos *labjaùs* ir *labjáusey* MG 50. Rašant apierieveiksmius ir jų laipsniavimą tiek Milkaus, tiek Ruigio gramatikose išskiriamos abi aukščiausiojo laipsnio formos, plg.: „Kaip būdvardžiai, jie yra kaitomi laipsniais, kai *-ay* ir *-ey* lyginamajame laipsnyje keičiama į *-aùs*, o aukščiausiajame į *-áus*, pvz.: *Geray*, lygin. l. *geraùs*, aukšč. l. *geráus*. Prie aukščiausiojo laipsnio dažnai dar priduriamarieveiksmio galūnė *-ey*, t. y. *geráusey*“ (RG 116, MG 147).

Kad šalia pilnosios vartojama ir kontrahuota superl. forma, rašoma ir Kuršaičio gramatikoje, plg.: „Vietoj pilnosiosrieveiksmių superliatyvo formos su *-iai* vartojama, nors ir rečiau, kontrahuota. Tokiais atvejais galūnė *-iai* numetama ir užuot vartojus formą *saldžiaufiai* ‘am süßesten’, sakoma *saldžiaus* vietoj *geriaufiai* ‘am besten’ – *geriaùs*“ (KG 220, § 797).

Tik su <s> comp. formos pateikiamos ir žodynuose, plg.: *Tankiaùs* RŽ 156, *Tolì daugiaùs* ‘weit mehr’ RŽ 162, *Ilgiaus* MŽ 95, superl. nei ilgųjų, nei trumpųjųrieveiksmių formų nerasta.

5.16. Taip pat *Metuose* vartojamosrieveiksmių formos *kasnakts* ir *kasmets*, plg.: *Kàd Oraì piktì, kàsnakt’s dâr prànesza Swietui* Pl 243, *Ir kasnákts, kad kóznas jaù saw mëgt isigúsztęs Žr 428; Tódél jì paskeiáus kasmét’s wiff pràdeda fžúkaut’* Pl 82, *Iùk ir jie kasmét’s, mùs atlankeyt’ fukeláwe* Pl 149. Tokių formų Mažosios Lietuvos gramatikose nefiksuo-ta. Ruigio ir Milkaus gramatikose pateikiamas tikrieveiksmis *kas méta* (*kas Méta* RG 53, *Kas méta* MG 148) šalia iš Kleino gramatikos perimto *kiek méta*, plg. KLG 75. *Kasmets* forma skliausteliuose nurodoma tik Kuršaičio gramatikoje, plg.: „Vietoj *kàs méta*, *kàs diēna*, *kàs nākti* sakoma *kasmēt* (arba *kasmēts*), *kasdiēn*, *kàsnākt*“ (KG 381, § 1406).

5.17. Iš kitųrieveiksmių galima paminėti šiuos: *kūczės* ‘kada’, *taipô* ‘kada’, *pamažì* ‘pamažu, palengva’, *potâm* ‘po to, paskui’, *taipjau* ‘tokiu pat būdu, taip pat’. Štai keletas vartosenos pavyzdžių: *Ir kàd kūczės jis Burùs*

if3girzdawo kéikiant Vd 180, *O f3tai ir taipò parwàrges niek's ne dejáwo* Pl 41, *Ar tù jaù wiffáy padukai taipo begiwéndams?* Pl 500, *If3 biaurù Pafzaliù pamaži pafidráfino lysti* Pl 208, *Taip potâm abbù daug dirbe bey trufinèje* Pl 59, *C3ypfès, ir potâm dâr jùs užáugdami kwárf3ys* Pl 344.

Kleino ir kitose Mažosios Lietuvos gramatikose prieveiksmiai *taip* ir *taipo* vadinami sustiprinimo prieveiksmiais, plg. KIG 137. Hako, Ruigio ir Milkaus jie įrašomi ir į būdo prieveiksmių grupę. Ruigio žodyne abu prieveiksmiai pateikiami viename straipsnyje *Taip, Taipò*. Be to, nurodoma ir forma *Taipójau*, plg. RŽ 156. Tik prieveiksmis *taipojau* pateikiamas Ruigio ir Milkaus gramatikose, plg. *Taipojau* RG 119, MG 151. Milkaus gramatikoje *taipo* vartojamas vokiškam sakiniui *Ich sagte keinem, daß er so zu thun pflegte versti – Ney wienám ne sakiau, jog taipo darydawęs, Ii taipo darydawusi, Ii taipo darydawus* MG 145, taip pat sakinyje *Taipò Diews mylėjo Swietą, kad sawo wiengimusi Sunu dawé*. Kuršaičio gramatikoje išvardijama ir daugiau prieveiksmių ar įvardžių su antru dėmeniu *jau*, plg.: „Beje, *jaù* yra dedamas prie demonstratyvinio prieveiksmio arba įvardžio ir prie nežymimojo skaitvardinio prieveiksmio reikšme, atitinkančia vokiečių kalbos ‘eben’ – lygybei žymėti, pvz.: *toksjaù* ‘eben solcher’, *teipjaù* ‘eben so’, *tenjaù* ‘eben dorthin’, *tièkjaù* ‘eben so viel’ KG 386, § 1425. Mažosios Lietuvos gramatikose nurodomi tik prieveiksmiai *pamažay* KIG 136, HG 325, *Pamažu* RG 119, MG 151. Forma *Pamaži* ‘fachte, langšam’ fiksuota Ruigio žodyne, plg. RŽ 101, abi formos – Milkaus žodyne, plg.: *Pamaži, Pamažu* ‘fachte, langšam’ MŽ 161.

5.18. *Metuose* gana dažnai vartojamas laiko prieveiksmis *tuojaus*, plg.: *Ir tūjaùs Errélis rékaudams pafiróde* Pl 156, *Wèl atpencz tūjaùs į Náma fáwo fugry3o* Pl 241. Abi formos su <s> ir be <s> pateikiamos visose Mažosios Lietuvos gramatikose, plg. KIG 135–136, HG 323, RG 117, MG 149, taip pat žodynuose šalia kitų sinoniminių formų, plg.: *Toj*, *Tojaù*, *Tojaùs* ‘alfobald, íofort’ RŽ 162, MŽ 296, *Tojaù*, *Tojaùs*, *Tolydžáùs* ‘alfobald’ RŽ 162.

5.19. *Metuose* dažna sutrumpintų prieveiksmių, dalelių, jungtukų ir prielinksnių vartosena (*ik* ‘iki’, *tikt* ‘tiktai’, *tù* ‘tuoj’), plg.: *ik* *Debefiu kopinèjo* Pl 35, *Láukiau, ik Tarnàì mân Pónui lieps pafiródit* Pl 316, *Ogi Namùs naujùs, užpérnay tikt budawótus* Pl 49, *Tù potâm Pafzalei wiffi kribždèti pagáwo* Pl 32.

Jau Kleino gramatikoje rašoma, kad vartojama forma *tikt'* vietoj *tiktay* KG 21. Abi formos pateikamos gramatikose ir žodynuose, plg.: *tikt'*, *tiktay* HG 326, RG 120, MG 152, *Tikt*, *Tiktay* 'nur' RŽ 160, MŽ 294.

Taip pat Kleino gramatikoje galima rasti ir prielinksnių *ik* bei *iki* gretutinę vartoseną, plg.: *iki gálo*, *iki Ŗei dienai*, *ik waikû waikams* KG [1]68. Nors Ruigio ir Milkaus gramatikose nuosekliai vartojamas ilgesnis prielinksnis *iki*, plg.: *Ikki auŖtant* 'bis es Tag wird' RG 140, *Ikki pawálgant paláuk*, taip pat *ikki pawálgifu* RG 150, žodynuose pateikiamos abi formos, plg.: „*Ik, ikki*, bis. c. Gen. & Dat. *Ik Aufû*, bis an die Ohren. *Ik Wákarui*, bis an den Abend“ (RŽ 47, MŽ 95). Matyti, kad kalboje varijavo nekaitomų kalbos dalių trumpesnės ir ilgesnės formos, todėl jų paplitimą aiškiau apibrėžtų statistiniai duomenys.

Ypač dažnas poemoje jungtukas *nês* 'nes', plg.: *Nês Darbai Ŗiemôs wiffûr jau búwo sugaiŖe* Pl 30. *Nêsa* pavartotas tik trejetą kartų, plg.: *Nêsa karaliŖkas Prowàs*, ir *wiffa Rabáta KoŖnas tûr*, kaip *Tarnui reik'*, *wiernai pafiŖawit'* Vd 226–227, *Nêsa paprátês jau tarp pónu skiaùturę ródyt* Rg 277. Šis jungtukas vartojamas priežasties sakiniams jungti.

Nuo pirmųjų gramatikų minimi abu jungtukai: *nês* ir *nêsa*. Šalia jų kalbiniuose veikaluose pateikiamas ir *nêŖang*, plg.: *nes*, *nêsa*, *nêŖang* KG 142, HG 328, *nês*, *nêsa*, *nêŖang* RG 125, MG 157, *Nês*, *nêsa*, *NêŖang* 'nemlich' RŽ 95, MŽ 181. Galbūt trumpesnę jungtuką *nês* galima laikyti kaip būdingesnę pietinėms Mažosios Lietuvos šnektoms, tačiau Doneičio *Metuose* jis dažniau galėjo būti vartojamas ir dėl hegzametro.

6. SINTAKSĖS YPATUMAI *METUOSE*

Iš būdingesnių sintaksės bruoŖų minimi Ŗie: gausûs aplinkybiniai prijungiamieji sakiniai su jungtuku *kad*, participinės konstrukcijos, kai kurie junglumo atvejai (linksnių valdymas, neiginio galininkas, prielinksninės konstrukcijos)⁹⁰.

⁹⁰ Jonas Palionis, *op. cit.*, p. 149.

Jungtukas *kad Metuose* yra polifunkciškas. Jis poemoje vartojamas laiko, tikslo, priežasties, sąlygos būdo šalutiniams dėmenims jungti, o religiniuose raštuose vartojamas gana retai ir dažniausiai tik laiko šalutiniams sakiniam jungti, plg.: *Ir dailiū Riekėlu reik', kàd spirgini Spirgus* Pl 548, *Mūms kasdēn ir taip dosnāy dōwanōja, / Kàd mes jās tikt wìs kaip kiaulės ēsdami rytum?* Rg 434–435, *Baùšk jē, kàd klaufyt' ne norēs, ir tātŵ pafipriefszys* Pl 512.

Pastebėta daug participinių konstrukcijų, plg.: *Taip Errėliui klāufiant', ir afztrej tirinėjant, / Gandras ant sawo Lizdo, nēy kōks Pōn's iffifplėtes, / Bey befiklōnodams wiff, ir linksmay szokinėdams: / „Diews, tare, Szwieta szē sutwėrdams ir budawōdams, / „Daugel Tūkstanczu gywū Sutwerimu lėido* Pl 170–174. Taip pat minimas galininko vartojimas po neigiamųjų veiksmažodžių, pažyminio nukėlimas po pažymimojo žodžio, modalinio žodžio *rods* vartojimas, pvz.: *Kiaulės penkiās, kaip reik' negāl paganyti* Vd 393, *O sztai tōks Źoplys daudfyk diddey pafipūtes* Vd 401, *Pōnams, ir Tarnāms jū, rōds prilygti negālim'* Vd 31.

Mažosios Lietuvos gramatikose sintaksės skyrių sudaro daugiausia linksnių ir prielinksnių konstrukcijų analizė, todėl palyginti galima tik keletą pavyzdžių.

6.1. Su veiksmažodžiais *atminti, paminėti* 'atsiminti', *pamiršti, už(si)miršti* *Metuose* vartojamas kilmininkas, plg.: *Gailis sawo žmoniū, kaip reik', ir àtmena Dėwo Źr 401, Póteru gėdif, ir Dangaus paminėdams jūkiaf* Vd 128, *Ak Tėtutti! tawes kasdien kiekwien's paminėdams* Vd 219, *Ir daugfyk fapnūdams mūfjū Bėdu paminejei* Vd 236, *Taipgi bezaunidamōs ir Darbo fātŵo pamirszta* Pl 584, *Jaù potām ir prīsėgos atmīt ussimirszta* Źr 112.

Kleino gramatikoje fiksuota dvejopa veiksmažodžių *atminti, užmiršti, paminėti* vartosena: su kilmininku ir galininku, plg.: „Atminties ir užmaršties veiksmažodžiai vartojami tai su kilmininku, tai su galininku, pvz.: *atmenu žodziū & žodzius, užmiršk namū ir namus tewo tātŵo, paminėti gerū dáiktū ir gerus dáiktus*“ (KIG 152)⁹¹. Hako gramatikoje tei-

⁹¹ „Verba memoriae & oblivionis modò Genitivum, modò Accufativum recipiunt, ut: *atmenu žodziū & žodzius* recordor verborum, *užmiršk namū & namus tewo tātŵo* obliviscere domus patris tui, *paminėti gerū dáiktū & gerus dáiktus* bonarum rerum mentionem facere.“

giama, kad veiksmo žodžiai, reiškiantys pasibaisėjimą, užmiršimą, prisiminimą, laukimą, išsilaisvinimą, klusnumą, stropumą, dvasios išgyvenimus ir pojūčius renkasi kilmininką. Pateikiama tokių veiksmo žodžių pavyzdžių: *prisišpildyti, stokoti, kaštūti, geisti, bijoti si, iffigafti, užmiršti, atminti, laukti*, plg. HG 331–332. Taigi įtraukiami ir Kleino gramatikoje minėti du veiksmo žodžiai *užmiršti, atminti*. Taip pat plg. pavyzdį Ruigio ir Milkaus gramatikose: *Paminnēk ne užmiršēk Diewo* ir *Diewa* ‘halt GOtt im Gedächtniß, und vergiß ihn nicht’ RG 141, MG 178.

6.2. Naudininkas *Metuose* vartojamas su emocinės būsenos veiksmo žodžiais *dyvytis* ir *juoktis*, plg.: *Dywiiaus jo Kalbai* Vd 497, *Tūl’s nufwilles Pónpalaikis rōds jūkiasi Būrams* Vd 278, *Ógi dabār zilām wisi jau jūkiasi blōznui* Rg 518, *Ó dar ir toksai utēlius jūkiasi Dėwui!* Žr 160. Galima palyginti Milkaus gramatikoje vartojamą konstrukciją *Ne padywik tiem dwiem žodžiam* MG 30 ir žodyne pateikiamą frazeologizmą *Dienà Nakczei jūkiassi* ‘die Arbeit bey Tage gehet beſſer fort, als in der Nacht’ MŽ 48.

6.3. *Metuose* vartojamas galininkas su neiginį turinčiais tranzityviais veiksmo žodžiais. Jis siejamas tiesiogiai, plg.: *Tōdēl kaip naujōks kaimynū wisā rabātā / `Ir ju klāstā bei szelmystę dār nepažistu* Rg 599–600, *Tōkius āsz dywūs kol gywūs nekādōs nesulāukēs* Rg 633, arba per teigiamios formos bendratį, plg.: *Ney Waikūs augyt’, ney Dárbus dirbt’ negalēsīt’* Vd 245. Nors Mažosios Lietuvos gramatikose apie galininką po neigiamų veiksmo žodžių nerašoma, kad jis vartotas, rodo pavyzdys, pateikiamas Ruigio ir Milkaus gramatikose: *Aß jus myliu, o jūs manę ne mylit* RG 149, MG 186.

6.4. *Metuose* prielinksnis *ant* vartojamas vietai, laikui, tikslui reikšti, plg. vieta: *ant Laukū* Pl 40, *ant Kraiko* Pl 44, *ant Kiemū* Pl 181, *ant Purwū* Pl 302, *ant Aukšto* Pl 407; laikas: *ant czielo Méto* Pl 550, *ant swódbu* Rg 544; tikslas: *ant Dóczo skūst* Žr 332. Galima palyginti vietas ir laiko konstrukcijas, teikiamas gramatikose: *ant garbēs* ‘in honorem’, *ant kalno* ‘super montem’ KIG 167, *Wiff (pro wiffa) kas ant Žémēs yrà* RG 57, *tai man nuffidūst ant Garbēs* HG 333, taip pat žodynų vartosenos pavyzdžius: *Užfodinu ant Arklío* ‘ich setze aufs Pferd’ RŽ 137, *Pardūškei, ant*

Pardūškēs laikau ‘ich halte zum Verkauf’ RŽ 102, *Ant Delcziōs, Delczoj* ‘im abnehmenden Licht’ MŽ 63.

6.5. *Metuose* prielinksnis *ik* su naudininku pavartotas laikui, ligi kurio trunka veiksmas, reikšti, plg.: *ik* *Dienai fzei* Vd 384. Kad prielinksnis *iki* vartojamas su dviem linksniais – kilmininku ir naudininku – rašoma Kleino gramatikoje, taip pat pateikiamas analogiškas pavyzdys su naudininku, plg.: *iki fzei dienai* ‘in hunc diem’⁹² KIG [1]68.

6.6. Prielinksnis *pas* vartojamas reikšme ‘prie’, t. y. prie pat objekto esančiai vietai žymėti, plg.: *pās Klána nūlekē* Pl 60, *Ir pās jo Wartūs naujūs Keppurre nuwóžes* Pl 315, *Bóbą sū dėdū blogū pas kákalį siūncza* Rg 8, *Ir krikščóniszkaý pas stálą jaū susisėdus* Rg 160, *Dėl jo žaibo lėts pas száltą kákalį drėba* Rg 465, *Ó dėl kó wartūs kytrūs pas girę pastátē* Žr 106. Plg. Kleino gramatikos pavyzdį *pas dešine* ‘ad, juxta, secundum dextram’ KIG 167. Ruigio ir Milkaus gramatikose tokių konstrukcijų nėra, tik *Pas Broli* ‘bey dem Brude’ RG 18, *pas mane* ‘bey mir’ RG 122, MG 164. Tačiau iš prielinksnio vokiškų ekvivalentų *bey, neben* yra aišku, kad šis prielinksnis turi ir reikšmę ‘prie’.

6.7. Prielinksnis *per* keletą kartų pavartotas su veiksmožodžiu *laikyti*, plg.: *per Kiaulū Iówala laiko* Pl 258, *per Drimelį laiko* Pl 275, *per Nieka laikomi Búrai* Vd 40, *per paiką kùmelį laiko* Rg 495. Vieną kartą pavartota prielinksninė konstrukcija ir su veiksmožodžiu *praminti*, plg.: *Ó kitám per práwardį jė pràminē Slūnkium* Rg 594. Tokių konstrukcijų gramatikose nepateikiama. Milkaus žodyne tokia vartosena fiksuota tik frazeologijoje, plg.: *Oži per Užweizdą ant Kopúftū státē* ‘er hat den Bock zum Gártner gefetz’ MŽ 186.

6.8. Galiausiai *Metuose* pastebimas pažyminio nukėlimas po pažymimojo žodžio. Pažyminiu einančio būdvardžio postpozicija pažymimojo

⁹² „Duos aut plures regunt casus: I. Genitivum & Dativum, *iki* usq̄; ut: *iki gálo* / usq̄; ad finem, *iki fzei dienai* / usq̄; in hunc diem, *ik waikū waikams* / in multam generationem f. Ætatem.“

žodžio atžvilgiu yra inversinė, pvz.: *Tai ir tū Paukštelī miel's pās mūs nefirōdai* Pl 90, *O kād Szuppinī kartais jiems ifzwardawo tirfzta* Vd 360.

Kad lietuvių kalbos būdvardžiai gali būti vartojami ir prieš (*Piemū gėras*), ir po daiktavardžio (*gėras piemū*), rašoma jau Kleino gramatikoje, plg. KLG 145. Tiesa, Hako gramatikoje palikta tik įprastinė pažyminio vieta prieš pažymimąjį žodį, pvz.: *geras Piemū, gera Szirdis* HG 329.

Apie inversiją rašoma ir Ruigio bei Milkaus gramatikose. Teigiama, kad kuris žodis pateikiamas pirmiau, priklauso nuo jų svarbos sakiniui, plg.: „Prie daiktavardžio esantis būdvardis gali eiti ir prieš jį, ir po jo. Paprastai jis eina prieš jį, kai labiau išskiriamas yra daiktavardis, o po jo – kai svarbesnis yra būdvardis, pvz.: *Iis gėrs Ūmogūs* arba *Ūmogūs gėrs*. Tačiau *jis gėrs Imczius*, bet ne *Imczius gėrs*. *Aß efmi Piemū gėrs* arba *geraffis*“ (RG 153, MG 190)⁹³.

Galima manyti, kad inversinė pažymimųjų žodžių vartosena Donelaičio raštuose būdinga dėl hegzametro.

7. APIBENDRINIMAS

Apibendrinant pateiktą medžiagą ryškėja, kad Mažosios Lietuvos gramatikose pastebėta nemažai ypatybių, būdingų Kristijono Donelaičio tarmei. Daugiausia galima rasti fonetinio ir morfologinio trumpinimo pavyzdžių, atkreiptas dėmesys į kai kuriuos vardažodžių linksniavimo ir veiksmažodžių asmenavimo, būdvardžių irrieveiksmių laipsniavimo ypatumus, įvardžių įvardžiuotinių formų vartoseną, kai kurias prielinksnes konstrukcijas ir veiksmažodžių junglumą. Vis dėlto Donelaičio poemoje yra faktų, kurie nefiksuoti arba menkai atspindėti kalbiniuose veikaluose. Gramatikose pateikiama mažai duomenų apie rišlaus teksto

⁹³ „Setzen sie das Adjectivum feinem Substantivo bald vor, bald nach; befonders aber vor wenn der Unterfcheidungsnachdruck auf dem Substantivo, und nach, wenn er auf dem Adjectivo sich befindet, z. E. *Iis gėrs Ūmogūs* auch *Ūmogūs gėrs*, er ift ein guter Menfch. Aber *jis gėrs Imczius* nicht *Imczius gėrs*, er ift ein guter wackerer Nehmer. *Aß efmi Piemū gėrs* oder *geraffis*, ich bin ein guter Hirt.“

sintaksines savybes, todėl Donelaičio *Metų* sintaksės išsamus kiekybinis ir kokybinis tyrimas padėtų nustatyti tiek XVIII a. įsigalėjusius sintaksinius modelius, tiek šio grožinio teksto ir tuo metu paplitusių religinių raštų skirtumus.

Donelaičio tarmėje nepasitaiko tvirtapradžių dvigarsių monoftongizavimo atvejų (išskyrus gana sistemingai vienbalsinamą deminutyvinę priesagą *-aitis*), neredukuoti ilgieji nekirčiuoti galūniniai balsiai, nepasitaiko [uo] ir [o·] ar [ie] ir [e·] suplakimo atvejų. Priebalsio [j] tarimas po priebalsių [b], [p], [m], [v] Donelaičio tarmėje jau buvo įsigalėjęs, tai rodo dėsningas <j> rašymas po <b>, <p>, <m> ir <v>.

Kalbiniuose veikaluose, kaip pietinėms Mažosios Lietuvos tarmėms būdinga savybė, įvardijamas ilgojo vokalizmo išlaikymas nekirčiuotose galūnėse. Pastebėta, kad galūnė redukuojama labiau šiaurinėse tarmėse. Taip pat iš vartosenos pavyzdžių matyti, kad Mažosios Lietuvos gramatikose pirmenybė teikiama tarmėms, kirčiuotose pozicijose išlaikiusioms tvirtapradžius [ai], [au] ir [ei].

XVIII a. gramatikų duomenys dėl [uo] ir [o·] bei su jais koreliuojančios poros [ie] ir [e·] nėra patikimi, nes jose dažnas dvibalsio [uo] perteikimas <o>, arba [e·] – <e> atspindi ne tik šių garsų mišimą, bet ir tarimo supanašėjimo atvejus: lietuvių kalbą išmokę vokiečiai vietoj [uo] tarė [o·], o vietoj [ie] – [e·], plg. Povilo Ruigio ir Kristijono Gotlybo Milkaus gramatikose pateikiamas tarties lentelės. Nemažai [uo] su [o·] bei [e·] su [ie] painiojimo atvejų pastebėta ir XVIII a. parengtuose Pilypo Ruigio ir Milkaus žodynuose. *Metų* pavyzdžiai rodo, kad jo tarmėje [uo] ir [ie] nebuvo sumišę su [o·] ir [e·].

Gramatikų duomenimis, [j] rašomas ir tariamas po lūpinių priebalsių [p], [b], [m] ir [v]. Tokią pat tendenciją nuosekliai patvirtina ir žodynų pavyzdžiai. Taigi šią fonetinę ypatybę reikėtų laikyti aiškiai pastebima, būdinga ne vien pietinėms Mažosios Lietuvos tarmėms.

Dažnas [a] išmetimas ir trumpųjų balsių [a], [e], [i] numetimas nekirčiuotose galūnėse *Metuose* veikiausiai atsiradęs ne dėl šiaurinių patarmių įtakos. XVIII a. galūnių trumpinimas, matyt, buvo būdingas ne vien šiaurinėms Mažosios Lietuvos patarmėms. Taip pat dalis sutrumpintų vardažodžių ar veiksmažodžių ir nekaitomų kalbos dalių formų veikiausiai atsirado dėl eilėdaros įtakos, siekiant išlaikyti skiemenų skaičių eilu-

tėje. Gramatikų autoriai taip pat labai daug dėmesio skyrė fonetiniam ir morfologiniam žodžių galo trumpėjimui aptarti: yra pastabų dėl judriojo [a] išmetimo vardažodžių vardininko galūnėse, trumpesnių vardažodžių įnagininko, vietininko, veiksmažodžių – bendraties, esamojo ir būtojo kartinio laiko trečiojo asmens formų. Pastebėta ir *Metams* būdinga tendencija išlaikyti [a] tais atvejais, kai ši balsį išmetus susidarytų sunkiai ištariama garsų samplaika, o išmesti siekiant sumažinti skiemenų skaičių, taip pat dėl rimo.

Gramatikose atkreiptas dėmesys ir į Donelaičio poemoje paliudytus elizijos atvejus, kai iš priešdėlio *ne-*, einančio prieš heterosilabinius balsius, išmetamas [e].

Gramatikų autoriai yra pateikę veiksmažodžių kaitymo pavyzdžių, kur vietoj [en], [in] veiksmažodžių bendratyse *-enti*, *-inti* ir iš jų padarytose formose kartais verčiami [e·], [i·]. Nuspręsti, kiek šis reiškinys buvo dėsningas skirtingose Mažosios Lietuvos tarmėse, reikia išsamesnių tyrimų. *Metų* duomenys rodo, kad Donelaičio tarmėje bendratyse ir iš jos išvestose formose vietoj [in] dėsningai tariamas istorinio ilgumo balsis [i·], o [en] išlaikomas, neverčiamas [e·].

Tikėtina, kad priebalsių minkštumą Donelaitis žymėjo nenuosekliai, todėl pateikiami duomenys nėra patikimi, norint nustatyti, kiek jo tarmėje buvo kietinami priebalsiai. Kiek apskritai Mažosios Lietuvos areale buvo kietinti priebalsiai, sunku spręsti ir pagal gramatikose pateikiamus duomenis, nes nuo pat Danieliaus Kleino gramatikų priebalsių minkštumas ne visada buvo žymimas. Priebalsių minkštumo nežymėjimas arba nenuoseklus žymėjimas išliko ir XVIII a. gramatikose bei žodynuose.

Donelaičio tarmybės *aužuolas*, *apjekti*, *būbnas*, *daglas* atspindimos Mažosios Lietuvos žodynuose. Rasta tik pora kamiengalių, pvz.: *aužuolas* ir *aužuolis*, ir žodžių šaknų skirtumų, pvz.: *Metuose* vartojamas veiksmažodis *saiškėti*, o žodynuose fiksuotas *seikėti*.

Iš gramatikų matyti, kad XVIII a. buvo nuosekliai vartotos *Metuose* paliudytos veiksmažodžių tariamosios nuosakos formos su formantu *-b-*, laipsniuojamųrieveiksmių aukštesniajam ir aukščiausiajam laipsniui būdingas baigmuo *-(i)aus*. Kalbiniuose veikaluose dažnos atematinės formos rodo, kad jos XVIII a. buvo vartojamos gausiau nei fiksuota *Metuose*, kartais konkuravo su tematinėmis.

Gramatikose vardažodžių ir veiksmažodžių paradigmos išskiriamos dviskaitos formos, aptariami postpoziciniai vietininkai, atkreiptas dėmesys į priesagos *-tojis* daiktavardžių darybą ir semantiką, pastebėtos nekaitomos įvardžiutinės asmeninių, parodomųjų ir nežymimųjų įvardžių formos *ansai, kursai, tasai*, įvardžiutinės aukščiausiojo laipsnio vyriškosios giminės formos *-ausis*, kamienų mišimo atvejai. Tai rodo, kad būtent šios kalbos morfologijos ypatybės buvo labiausiai pastebimos. Jos paliudytos ir Donelaičio poemoje.

Žodynuose ir gramatikose pateikiamos gretutinės prielinksnių, dalelių, kartais irrieveiksmių formos, pvz.: *ik* ir *iki*, *tikt* ir *tiktai*, *nės* ir *nėsa*, *nėsang* rodo šių kalbos dalių varijavimą tiek tarmėse, tiek raštuose. Didesnį kurios nors formos tam tikroje Mažosios Lietuvos tarmėje įsigalėjimą galėtų patvirtinti tik statistiniai duomenys. Kita vertus, *Metuose* dažnesnis prielinksnis *iki* (25×) šalia *ik* (5×) ir ypač dažna dalelytės *tikt* ‘tiktai’ (114×) vartoseną gali rodyti eiliuoto teksto specifiką, o ne šiaurinėms tarmėms būdingą ypatybę.

Mažosios Lietuvos gramatikose menkai atspindėtos sintaksės ypatybės. Galima atkreipti dėmesį tik į vieną kitą linksnio ar prielinksninės konstrukcijos atvejį. Gramatikų duomenimis, veiksmažodžiai *atminti*, *užmiršti*, *paminėti* buvo vartojami su dviem linksniais: kilmininku ir galininku, prielinksnis *iki* laikui reikšti su naudininku, pastebėta galima inversinė žodžių vartoseną, prielinksnis *pas* turėjo reikšmę ‘prie’.

Donelaičio *Metuose* veiksmažodžiai *atminti*, *paminėti* ‘atsiminti’, *pamiršti*, *užsimiršti* vartojami su kilmininku, prielinksnis *ik* su naudininku paliudytas konstrukcijoje *ik šiai dienai* Vd 384, prielinksnis *pas* pasitaiko reikšme ‘prie’, t. y. vartojamas prie pat objekto esančiai vietai žymėti, pvz.: *pas klaną, pas stalą, pas girią*. Žodžių inversija pasitelkiama pabrėžimui ir hegzamentrui išlaikyti.

THE LANGUAGE OF *THE SEASONS* BY
 KRISTIJonas DONELAITIS: ITS RELATION
 TO THE 17TH–18TH CENTURY GRAMMARS
 AND DICTIONARIES OF LITHUANIA MINOR

Summary

The author of the paper analyses the phonetic, morphological and syntactic features, which were registered in grammars and dictionaries of Lithuania Minor in the 17th–18th century, and their relation to Kristijonas Donelaitis's dialect and the linguistic features reflected in his poem *The Seasons*. The research showed that the authors of the grammars mainly drew attention to the phonetic and morphological shortening of word endings: there are some remarks regarding the elision of mobile [a] in the endings of the nominative case of nouns, the instrumental and locative cases of shorter nouns, the infinitive of verbs, and the third person forms of the present and past indefinite tense. Attention should also be drawn to the cases of elision, when [e] is omitted from the prefix *ne-* preceding heterosyllabic vowels. It can be seen from examples that in the grammars published in Lithuania Minor preference is given to the southern dialects that retained the falling [ai], [au] and [ei]. The retaining of long vocalism in unaccented endings is also indicated as a feature characteristic of dialects in linguistic research. It is noted that the ending tends to be more considerably reduced in the northern dialects. According to the grammars, the consonant <j> is spelled and pronounced after labial consonants [p], [b], [m] and [v]. The authors of the grammars presented examples of the conjugation of tenses, when [en], [in] in the infinitives of verbs *-enti*, *-inti* and derived forms are sometimes replaced with [e·], [i·]. Certainly, more thorough research is necessary in order to decide if it was a regular phenomenon. It is more difficult to evaluate, referring to the grammars, to what extent [uo] and [o·], as well as [ie] and [e·] were intermingled in different dialects of Lithuania Minor. It seems that the rendering of the diphthong [uo] as <o>, or [e·] as <e> appeared because of assimilated pronunciation – cf. the tables of pronunciation in the grammars by Paul Ruhig and Christian Gottlieb Mielcke. A considerable number of cases of confusion between [uo] and [o·] as well as between [ie] and [e·] was already noted in the dictionaries by Philipp Ruhig and Christian Gottlieb Mielcke in the 18th century.

It is even more difficult to determine to what extent consonants were hardened in dialects, as starting from Daniel Klein's grammars, the softness of consonants was not always marked. The absence or inconsistent marking of the softness of consonants continued in the grammars and vocabularies of the 18th century.

Cases of monophthongisation of falling diphthongs (except for the diminutive suffix *-aitis* systematically monophthongised at the end of the word), unreduced long unaccented end vowels, and cases of the merging of [uo] and [o·] or [ie] and [e·] do not occur in Donelaitis's dialect. The pronunciation of the consonant [j] after the consonants [b], [p], [m], [v] was already established in Donelaitis's dialect. The frequent elision of mobile [a] or the dropping of short vowels in unaccented endings most probably

appeared not because of the influence of the northern sub-dialects. In the 18th century the shortening of endings was probably characteristic of not only the northern sub-dialects of Lithuania Minor, but also of other dialects. Besides, part of the shortened forms of nouns or verbs and the uninflected parts of speech was possibly produced by the impact of versification, seeking to retain the number of syllables in a line. It is quite probable that Donelaitis marked the softness of consonants inconsistently, and thus the presented data are not reliable in trying to establish to what extent consonants were hardened in his dialect.

As can be seen from the grammars, in the 18th century the form of the subjunctive mood of verbs with the formant *-b-* was consistently used, the ending *-(i)aus* was characteristic of the comparative and superlative degrees of adverbs, athematic forms, which sometimes competed with thematic ones, were frequent, dual forms in the paradigms of both nouns and verbs, and postpositional locative cases were distinguished, uninflected pronominal forms of personal, demonstrative and indefinite pronouns *ansai*, *kursai*, *tasai*, and pronominal forms of the superlative degree of the masculine gender *-ausis* were noticed, attention was drawn to the varying endings of noun stems and parallel forms of particles and conjunctions, e.g., *tikt* and *tiktai*, *nės* and *nėsa*, *nėsang*.

Among the morphological features, beside the morphological shortening of noun and verb endings, dual forms of nouns and personal pronouns, athematic forms of some verbs, the use of illative and ablative, nouns with the suffix *-tojis*, and the ending *-(i)aus* of adverbs in the comparative and superlative degrees, more frequent forms *tikt* and *nės* are characteristic of Donelaitis's dialect.

In the grammars of Lithuania Minor syntactic features were poorly reflected. There were only several instances related to noun cases or prepositional constructions. According to the grammars, the verbs *atminti*, *užmiršti*, *paminėti* were used with two cases: genitive and accusative, the preposition *iki* denoting time was used with the dative case, possible inverse use of words was noticed, and the preposition *pas* had the meaning of 'close by'.

The verbs *atminti*, *paminėti* are used in the poem with the genitive case, the preposition *ik* with the dative is found in the construction *ik šiai dienai*, and the constructions with the preposition *pas* – *pas klaną*, *pas stalą*, *pas girią* – signify a location in immediate vicinity of the object. The inversion is used for emphasis and to preserve the hexameter.

KRISTIJONO DONELAIČIO *METŲ* LEKŠINĖ IR GRAMATINĖ ANOTACIJA

JOLANTA GELUMBECKAITĖ

Anotacija. Senosios lietuvių kalbos tekстыne SLIEKKAS (<http://titus.uni-frankfurt.de/sliekkas/>) pirmą kartą atlikta Kristijono Donelaičio *Metų* leksinė ir hierarchinė morfologinė bei morfosintaksinė anotacija. Leksinė anotacija apima žodžių formų lemavimą ir glosavimą. Morfologinę anotaciją sudaro lemos ir konkrečios tekste pavartotos žodžio formos apibūdinimas: kalbos dalių (gramatinių klasių) morfologinės kategorijos ir kintami fleksinės morfologijos požymiai. Lingvistinė analizė padėjo atkreipti dėmesį į teksto perskaitymo ir interpretacijos netikslumus ikšioliniuose Donelaičio žodynuose ir leidimuose.

1. DONELAIČIO *METAI* TITUS DUOMENŲ BAZĖJE IR SLIEKKO TEKSTYNE

Kristijono Donelaičio poetinis ciklas *Metai* yra didžiausias autochtoninis senosios lietuvių kalbos tekstas¹. Rankraštinės dalys „Pawasario

¹ Senosios lietuvių kalbos periodas apima laikotarpį nuo rišliosios raštijos pradžios apie 1520 m. (Vilniaus vyskupystės vad. „dzūkiški“ poteriai) iki 1800 m. išleistos Kristijono Gotlybo Milkaus (Christian Gottlieb Mielcke) gramatikos *Anfangs-*

Linksmybės“, „Wafaros Darbai“ (toliau – *DM PL, DM WD* 1765–1775) bei 29 eilučių „Fortsetzung“ (toliau – *DM F* 1765–1775)² ir Georgo Heinricho Ferdinando Nesselmanno 1869 m. publikuotos „Rūdenio Gerybės“ bei „Žėmós Rúpesczei“ (toliau – *DMN RG, DMN ŽR* 1869)³ apima apie 130 000 teksto žodžių. *Metai* buvo pirmas lietuviškas tekstas, 1992 m. įtrauktas į Frankfurto prie Maino Goethe’s universiteto TITUS (vok. *Thesaurus Indogermanischer Text- und Sprachmaterialien*) duomenų bazę⁴. Pagal Donelaičio autografų ir Nesselmanno kritinio leidimo dokumentinį perrašą 1977 m. leidime⁵ (toliau – *DM* 1977) *Metus* TITUS bazei parengė indoeuropeistas Götzas Keydana. Visi TITUS tekstai pateikti pagal vieningą ženklų sekvencijų kodavimo sistemą, jie indeksuoti pagal struktūrinius teksto elementus, visos žodžių formos susietos tarpusavyje ir su indeksų duomenų baze. Tai įgalina paieškos metu registruoti paralelias teksto vietas ir lygiagretinti tekstus vienus su kitais, su vertimo šaltiniais ir su originalo faksimile. Paieška šiuo metu galima pagal kalbinių ženklų sekas (žodžių formas, šaknis, automatiškai

Gründe einer Littauischen Sprach-Lehre. Dėl periodizacijos žr. Jonas Palionis, *Lietuvių rašomosios kalbos istorija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, ²1995, p. 14–15. 2014 m. kovo mėn. senoji lietuvių kalba buvo įtraukta į ISO 639-3 standartų sąrašą ir jai suteikta oficiali santrumpa „olt“; žr. URL: <http://www-01.sil.org/iso639-3/codes.asp> > <http://www-01.sil.org/iso639-3/documentation.asp?id=olt>.

² *Kristijono Donelaičio rankraščiai: Fotografuotinis leidimas = The Manuscripts of Kristijonas Donelaitis: A Facsimile Edition = Die Handschriften von Kristijonas Donelaitis: Faksimileausgabe*, parengė Mikas Vaicekuskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2014.

³ [Kristijonas Donelaitis], *Christian Donalitiuss Littauische Dichtungen*, nach den Königsberger Handschriften mit metrischer Uebersetzung, kritischen Anmerkungen und genauem Glossar herausgegeben von Georg Heinrich Ferdinand Nesselmann, Königsberg: Verlag von Hübner & Matz, 1869.

⁴ URL: <http://titus.uni-frankfurt.de/texte/etcs/balt/lit/donelait/donmetai/donme.htm>.

⁵ Kristijonas Donelaitis, „PAWASARIO LINKSMYBĖS. WASARÒS DARBAÌ. RŪDENIO GERÝBĖS. ŽĖMÒS RŪPESCZEI“, [parengė Leonas Gineitis], in: Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, redakcinė komisija Kostas Korsakas (pirmininkas), Kostas Doveika, Leonas Gineitis, Jonas Kabelka, Kazys Ulvydas, Vilnius: Vaga, Lietuvos TSR Mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1977, p. 90–126, 128–168, 170–220, 222–260.

generuotas lemas) kontekstuose, ją taip pat galima modifikuoti vadina-
maisiais pakaitos simboliais (angl. *wildcards*, vok. *Reguläre Ausdrücke*)⁶.

Keturių *Metų* dalių ir „Fortsetzung“ tekstai buvo įtraukti į 2012–
2014 m. projektą „Senosios lietuvių kalbos tekstyno (SLIEKKAS) ling-
vistinės anotacijos technologinė ir mokslinė bazė“, kurio metu parengti
bei pasirinktos apimties bandomajam tekstynui praktiškai pritaikyti teks-
tologinio ir lingvistinio anotavimo standartai⁷. Daugiapakopės SLIEKKO
architektūros (angl. *stand-off*) struktūrą sudaro šie sluoksniai: 0) meta-
duomenys, pateikiantys kalbos ir literatūros istorijai svarbią informaciją
apie kiekvieną tekstą; 1) patys tekstai (pagrindinis anotuojamas tekstas ir
kiti relevantiški skaitymo variantai) paženkliui ir pažodžiui; 2) tekstologi-
nė informacija; 3) lingvistinė informacija – 3.1) leksinė ir 3.2) gramatinė⁸.
Tekstų ir visų anotacijos sluoksnių generavimui bei vizualizavimui buvo
naudojama Nijmegeno (Olandija) Maxo Plancko psicholingvistikos insti-
tute sukurta ir istoriniams tekstynams adaptuota lingvistinės anotacijos

⁶ Plačiau žr. Jost Gippert, „Baltisches Textmaterial in der TITUS-Datenbank“, in: *Das Baltikum im sprachgeschichtlichen Kontext der europäischen Reformation*, internationales Arbeitsgespräch, Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel, 21.–23. Mai 2003, herausgegeben von Jolanta Gelumbeckaitė, Jost Gippert, (ser. *Bibliotheca Archivi Lithuanici*, t. 4), Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2005, p. 88–110.

⁷ Projekte bendradarbiavo Frankfurto prie Maino Goethe's universitetas, Lietuvių kalbos institutas, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas ir Pisos universitetas (Lietuvos mokslo taryba, sut. Nr. VAT-42/2012); žr. URL: <http://titus.uni-frankfurt.de/sliekkas/>. Apie tekstyno sudarymo principus žr. Jolanta Gelumbeckaitė, Mindaugas Šinkūnas, Vytautas Zinkevičius, „Senosios lietuvių kalbos tekstynas (SLIEKKAS) – nauja diachroninio tekstyno samprata“, in: *Darbai ir dienos*, Kaunas, 2012, Nr. 58, p. 257–281; Jolanta Gelumbeckaitė, Mindaugas Šinkūnas, Vytautas Zinkevičius, „Old Lithuanian Reference Corpus and Automated Grammatical Annotation“, in: *Journal for Language Technology and Computational Linguistics (JLCL)*, Berlin, 2012, t. 27, Nr. 2: *Altüberlieferte Sprachen als Gegenstand der Texttechnologie. Ancient Languages as the Object of Text Technology*, edited by Armin Hoenen, Thomas Jügel (*Gesellschaft für Sprachtechnologie & Computerlinguistik*), p. 83–96. URL: http://www.jlcl.org/2012_Heft2/H2012-2.pdf; Jolanta Gelumbeckaitė, „Kristijonas Donelaitis im Referenzcorpus Altlitauisch (SLIEKKAS)“, in: *Baltu filologija*, Rīga, 2015, Nr. 34, p. 19–50.

⁸ Anotacijos struktūros aprašą žr. URL: http://titus.uni-frankfurt.de/sliekkas/data/sliekkas_tagset.pdf.

programa ELAN⁹. Senosios lietuvių kalbos lingvistinei anotacijai buvo pritaikyta kalbinių duomenų tvarkymo ir analizės programa *Toolbox*¹⁰.

2. SKAITMENINIMAS, TEKSTOLOGINĖ ANOTACIJA IR FILOLOGINIO PATIKIMUMO UŽTIKRINIMAS

SLIEKKO tekstų pagrindas – rankraščių ir spaudiniams artimiausi dokumentiniai paraidiniai tekstų perrašai. Pagrindinis anotuojamas *DM PL* ir *DM WD* 1765–1775 tekstas yra dokumentinis rankraščio perrašas. Tekstyne sinoptiškai pateikiami ir du paralelūs *PL* ir *WD* skaitymo variantai: TITUS=*DM* 1977 ir nuo originalaus teksto mažiausiai nutolęs Nesselmanno leidimas *DMN* 1869¹¹. Dokumentinis Nesselmanno leidimo dalių *DMN RG* ir *DMN ŽR* 1869 perrašas yra *RG* ir *ŽR* teksto anotacijų pagrindas¹². Tekstologinė *PL* ir *WD* anotacija apima kritinio leidimo *apparatus criticus* informaciją¹³: teksto klaidas („Tekstas E“), Doneičio darytus taisymus tekste, pabraukimus ar nubraukimus („Tekstas K1a“), tarp eilučių („Tekstas I1b“) ir paraštėse („Tekstas M1a“) įrašytus keitimus, papildymus ar paaiškinimus (žr. 1 pav.).

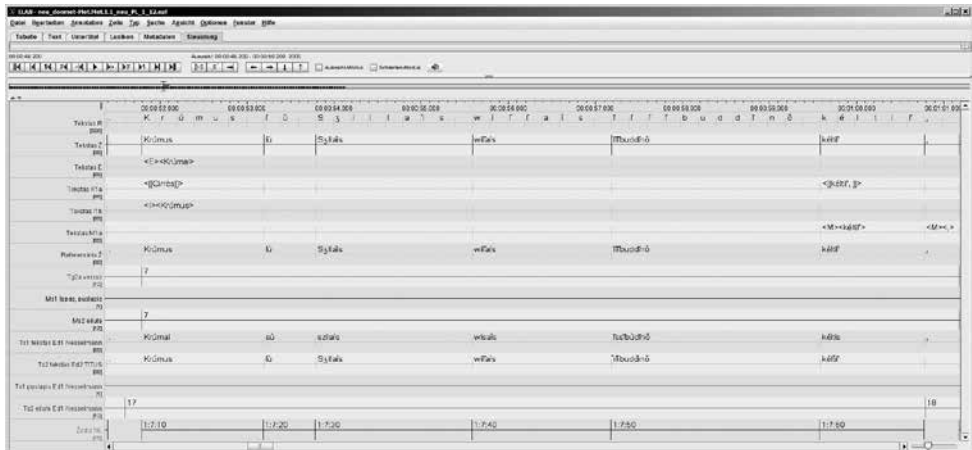
⁹ *Linguistic Annotator*, Max-Planck-Institute for Psycholinguistics Nijmegen, The Netherlands, URL: <https://tla.mpi.nl/tools/tla-tools/elan/>.

¹⁰ *Data management, parsing and text analysis*, SIL International, URL: <http://www.sil.org/computing/toolbox/>. Visi suanotuoti ir anotacijai parengti tekstai (programų ELAN ir *Toolbox* dokumentai) prieinami adresu: <http://titus.uni-frankfurt.de/sliekkas/html/texts.html>.

¹¹ Apie Nesselmanno kritinį leidimą žr. Mikas Vaicekauskas, Daiva Krištopaitienė, Dalia Dilytė, Vilma Zubaitienė, „Įvadas“, in: Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, vyriausiasis redaktorius Mikas Vaicekauskas, t. 1: *Metai: dokumentinis ir kritinis leidimas*, sudarė Mikas Vaicekauskas, dokumentinį leidimą parengė Mikas Vaicekauskas, kritinį leidimą parengė Daiva Krištopaitienė ir Mikas Vaicekauskas, įvadą parašė Mikas Vaicekauskas, Daiva Krištopaitienė, Dalia Dilytė ir Vilma Zubaitienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2015, p. vii, lxxviii–lxxix. Tekstyną ketinama papildyti Martyno Liudviko Rėzos (*DMRb* 1818) ir Augusto Schleicherio (*DMSch* 1865) leidimais.

¹² Dokumentinius paraidinius perrašus tekstynui parengė Mikas Vaicekauskas.

¹³ Plg. Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, t. 1, 2015, (toliau – *DM* 2015), p. 4–109.

1 pav. *DM PL 3r, 7* tekstas ir tekstologinė anotacija (ELAN)

Filologinį dokumentinio perrašo patikimumą iš dalies padėjo užtikrinti su MuSiS kamera atlikta multispektrinė Donelaičio rankraščio analizė¹⁴. Tačiau tik derinant ją su pakartotiniu rankraščio ir skaitmeninės faksimilės skaitymu, atsižvelgiant į lingvistinę teksto analizę ir aiškinantis diakritinių ženklų (raidžių sudedamųjų dalių ir kirčio ženklų) santykį su prozodiniais hegzometro daktilinių pėdų ženklais <˘> buvo patikimai nustatytos originalo formos, užrašo klaidos rankraštyje ir ankstesni teksto perskaitymo suklydimai. Pavyzdžiui, *DM WD 16r, 5 (87)*¹⁵: „O kiekfyk’, linksmay f3ōkīnėjant ir bēfūpārdant“ žodyje *f3ōkīnėjant* nėra akūto ženklo virš <a> (plg. *DM 1977*, p. 132: „f3ōkīnėjant“). *DM PL 7v, 24 (406)*: „Ak! kiek Trūfo reik’s, ik’ i Skunēs fūgābēfīm“ žodyje *fūgābēfīm* virš <ę> taip pat nėra akūto (plg. *DM 1977*, p. 112: „fūgābēfīm“). Įkypi

¹⁴ Daugiau apie Jolantos Gelumbeckaitės, Josto Gipperto ir Miko Vaicekausko 2012 m. atliktą rankraščio suskaitmeninimą su MuSiS (*MultiSpectral Imaging System*) kamera ir analizę žr. Mikas Vaicekauskas, Daiva Krištopaitienė, „Kristijono Donelaičio rankraščiai: šaltinio pristatymas“, in: *Kristijono Donelaičio rankraščiai: Fotografiuotinis leidimas*, p. 81; Mikas Vaicekauskas, Daiva Krištopaitienė, Dalia Dilytė, Vilma Zubaitienė, *op. cit.*, p. xxxii–xxxiii.

¹⁵ Čia ir toliau pateikiama *DM PL* ir *DM WD* rankraščio foliacija, eilutės numeruojamos pagal rankraščio lapo pusių eilutes, o skliausteliuose pateikiama ištinisinė kiekvienos dalies eilučių numeracija.

brūkšneliai pasirodė besantys popieriuje įstrigę plaušeliai. *DM PL* 6v, 22 (317): „Sztai žuriù, wiėnã Bõba wílf lekkũdãmã bėga“ žodyje *žuriù* pirmasis diakritikas yra raidės <ž> [ž] dalis, bet nuo raidės nutolęs ir traktuotas kaip akūto ženklas „žuriù“ (*DM* 1977, p. 108). *DM WD* 16r, 13 (95): „Žydinczõms ir krintanczõms prilygtã Žõlëlėms“ žodyje *Žõlëlėms* raidės <ž> diakritikas taip pat padėtas dešinėje raidės pusėje ir beveik ribojasi su raudonu rašalu padėtu brevės ženklu <ö>. Spalvos aiškiai skiriamos originale ir spalvotoje faksimilėje, tačiau nespalvotoje kopijoje abu ženklai darosi panašūs į diakritiko ir stogelio formos cirkumfleksio samplaiką <žõ> (plg. *DM* 1977, p. 132: „Žõlëlėms“).

3. LINGVISTINĖ ANOTACIJA

Pagrindinė tekstyno anotacija yra lingvistinė: leksinė ir gramatinė. Jai buvo sukurta pusiau automatinė žodžių anotavimo struktūra *Toolbox* programoje, besiremianti sugeneruota leksine ir gramatine informacija¹⁶. Senojo lietuvių kalbos periodo tekstų pildymas lingvistine informacija nereiškia, kad naudojant modernias teksto technologijas leksiniai ir gramatiniai aprašai suvedami į laikmenas, o iš ten tik automatiškai perkeliama į tam numatytus anotacijų sluoksnius. Atskirõs Donelaičio gramatikos, kuri būtų galėjusi tapti pagrindu lingvistinei anotacijai, nėra. Taigi anotavimo procesas šiuo atveju buvo integralus žodyno ir gramatikos rengimas, kurio metu visa ikšioliniuose žodynuose, indeksuose ir teksto leidimuose esanti medžiaga buvo verifikuojama ir įvesti reikalingi patikslinimai, papildymai bei pataisymai.

¹⁶ Kiekvienam tekstyno tekstui buvo parengta po septynis duomenų rinkinius, vad. žodynus. Programa *Toolbox* anotacijos darbo procese automatiškai ieškojo reikalingos informacijos visuose duomenų rinkiniuose iš eilės. Anotacijos proceso metu visi žodynai pildyti bei tikslinti ir neaiškūs atvejai išdviprasminti rankiniu būdu. Daugiau apie *Toolbox* programos pritaikymą senosios lietuvių kalbos tekstyno anotacijai žr. Jolanta Gelumbeckaitė, Mindaugas Šinkūnas, Vytautas Zinkevičius, „Senosios lietuvių kalbos tekstynas (SLIEKKAS) – nauja diachroninio tekstyno samprata“, p. 263–266.

3.1. LEKSINĖ ANOTACIJA

Leksinę anotaciją sudaro šie sluoksniai: 1) transliteracija – ortografinis žodžio formos atitikmuo dabartiniais rašmenimis („\sf“ *Toolbox* programoje); 2) forma dabartine lietuvių kalba ir rašyba („\nf“); 3) lema: pagrindinė forma („\lm“) ir jos kirčiuotė („\lma“); 4) glosa: lemos reikšmė konkrečiame kontekste („\glL“; žr. 2 pav.)¹⁷. Anotuojant *Metus* remtasi Jono Kabelkos *Kristijono Donelaičio raštų leksika*¹⁸, *DM* 1977 žodyne¹⁹ ir Liudviko Martyno Rėzos (toliau – *DMRb* 1818)²⁰, Augusto Schleicherio (toliau – *DMSch* 1865)²¹ ir Nesselmanno²² leidimuose esančiais žodžių indeksais. Taip pat atsizvelgta į Nesselmanno (1851)²³ ir Frydricho Kuršaičio (1883)²⁴ lietuvių–vokiečių kalbų žodynus.

3.2. GRAMATINĖ ANOTACIJA

Vientisą procesą su leksine sudaro gramatinė anotacija, t. y. gramatinių klasių (angl. *Part of Speech-Tagging*, PoS) ir morfologinių bei

¹⁷ SLIEKKO tekstai glosuojami lietuvių ir anglų kalbomis. Donelaičio atveju glosavimo anglų kalba kol kas atsisakyta. Jį atstos numatytas lietuviško anotuojamo teksto lygiagretinimas (paeilučiai ir pažodžiui) ne tik su Rėzos ir Nesselmanno vokiškais vertimais, bet ir su patikimu anglišku vertimu.

¹⁸ Jonas Kabelka, *Kristijono Donelaičio raštų leksika*, Vilnius: Mintis, 1964.

¹⁹ „Žodynelis“, [sudarė Leonas Gineitis], in: Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, 1977, p. 314–331.

²⁰ [Kristijonas Donelaitis], *Das Jahr in vier Gesaengen*, ein laendliches Epos aus dem Litthauischen des Christian Donaleitis, genannt Donalitus, in gleichem Versmaafß ins Deutsche uebertragen von D. Ludwig Jedemin Rhesa, Prof. d. Theol., Koenigsberg: gedruckt in der Koenigl. Hartungschen Hofbuchdruckerei, 1818 p. 135–162.

²¹ [Kristijonas Donelaitis], *Christian Donaleitis Litauische Dichtungen*, Erste vollständige Ausgabe mit Glossar von August Schleicher, St. Petersburg: Commissionäre der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, in St. Petersburg Eggers u. Comp., in Riga N. Kymmell, in Leipzig Leopold Voss, 1865, p. 163–331.

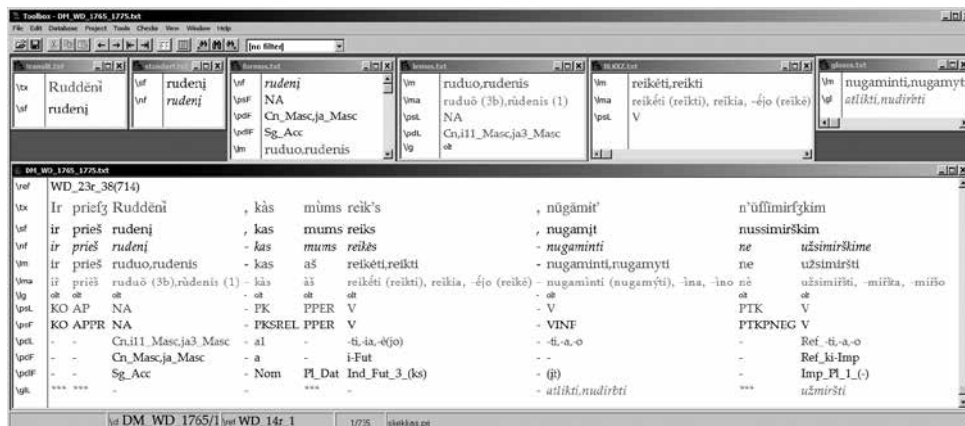
²² *DMN* 1869, p. 195–368.

²³ Georg Heinrich Ferdinand Nesselmann, *Wörterbuch der Littauischen Sprache*, Königsberg: Verlag der Gebrüder Bornträger, 1851.

²⁴ Friedrich Kurschat, *Wörterbuch der Littauischen Sprache. Zweiter Theil: Littauisch-Deutsches Wörterbuch*, Halle a. S.: Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses, 1883.

morfosintaksinių charakteristikų žymėjimas²⁵. Jis pagrįstas hierarchijos principu ir apima šiuos sluoksnius:

- lemos ir konkrečios žodžio formos nekintamos morfologinės kategorijos:
  - lemos gramatinė klasė („\psL“ *Toolboxo* programoje),
  - gramatinės klasės tikslinimas pagal konkrečios formos funkcijas („\psF“),
  - inherentinės lemos kategorijos, pavyzdžiui, kaitybos klasė ir giminėmis nekaitomų klasių giminė („\pdL“),
  - inherentinių lemos kategorijų realizavimas konkrečios formos atveju („\pdF“);
- konkrečios žodžio formos kintamos fleksinės morfologijos charakteristikos („\pdLF“), pažymint formų galūnes, jeigu jos rodo dialektinius skirtumus arba ortografinius ypatumus (žr. 2 pav.).

2 pav. *DM WD 23r, 38 (714) tekstas, leksinė ir gramatinė anotacija (Toolbox)*

²⁵ Visą gramatinių pažymų kompleksą „4. Lingvistinė anotacija – *sliekkas (sliekkas-tagset)*“ žr. URL: http://titus.uni-frankfurt.de/sliekkas/data/sliekkas_tagset.pdf.

4. N-KAMIENIAI DAIKTAVARDŽIAI

Nesant istorinio lietuvių kalbos žodyno, ne visais atvejais aišku, kokią lemą pagal tekste vartojamas formas reikėtų pateikti kaip pagrindinę formą²⁶. *Metuose* vartojami *n*-kamieniai daiktavardžiai *piemuo*, *raumuo*, *šuo*, *ruduo*, *vanduo*. Nesselmanno glosarijus (*DMN* 1869), Nesselmanno (1851) bei Kuršaičio (1883) lietuvių–vokiečių kalbų žodynai ir Kabelkos (1964) žodynas pateikia po vieną lemų *piemuō*, *raumuō*, *šuō*, *vanduō* variantą. Paralelių *ja*-kamienių nom.sg. formų Donelaitis nevartoja, todėl šie daiktavardžiai ir tekstyne lemuojami kaip priebalsinio kamieno [ɲpɔL: Cn,i11_Masc]. Prie formos nurodoma kaitybos klasė konkrečiu atveju – priebalsinis arba *ja* kamienas, pavyzdžiui: *wandēns* [ɲpɔF: Cn_Masc] *DMN RG* 50, 29 (367)²⁷, *Wándēnio* [ɲpɔF: ja_Masc] *DM PL* 4v, 12 (136). Iš *n*-kamienių daiktavardžių *Metuose* tik daiktavardis *ruduo* turi gretutines nom.sg. formas: *Ruddū* (1× *DM PL* 9r, 23 [533]) ir *Rūdēnis* (2× *DMN ŽR* 80, 23 [17, 608]), *rūdēnis* (1× *DMN ŽR* 110, 3 [563]). Minėtuose žodynuose taip pat pateikiami paralelūs lemos variantai *ruduō* ir *rūdenis*²⁸. Nesselmannas lemai „rudū“ priskyrė tik aiškias priebalsines formas: hapax nom.sg. *-uo* forma ir 3× gen.sg. *-ens* (*Ruddens PL* 9, *rudēns RG* 394, *ŽR* 32)²⁹. Lemai „rūdēnis“ priskirtos tiek aiškios *ja*-kamienės formos (3× nom.sg.; 5× gen.sg. *Ruddēnio PL* 575, *WD* 646, *Rūdenio RG* pavadinimas, *rūdēnio RG* 52, *ŽR* 30;

²⁶ 2015 m. pasirodęs senosios lietuvių kalbos etimologinis žodynas *Altlitauisches etymologisches Wörterbuch* (Wolfgang Hock et al., *Altlitauisches etymologisches Wörterbuch (ALEW)*, 1–3 t., (ser. *Studien zur historisch-vergleichenden Sprachwissenschaft*, 7), Hamburg: Baar-Verlag, 2015), apimantis lietuvių kalbos leksiką iki 1700 m., dėl tikslaus kalbinių faktų dokumentavimo ir išsamaus filologinio aiškinimo gali būti laikomas istorinio žodyno pradmenimis.

²⁷ Čia ir toliau pateikiama *DMN RG*, *ŽR* 1869 leidimo paginacija, eilutės numeruojamos pagal puslapių eilutes, o skliausteliuose pateikiama ištisinė kiekvienos dalies eilučių numeracija.

²⁸ Plg. Georg Heinrich Ferdinand Nesselmann, *op. cit.*, p. 448: „Rūdenis, *gew.* Rudū“; Friedrich Kurschat, *op. cit.*, p. 359: „rudenis, *Subst. m. ein vorausgesetzter aber nicht gebräuchlicher Nom. zu den meisten Casus von rudū*“; Jonas Kabelka, *op. cit.*, p. 198: „ruduō, rūdenis“.

²⁹ *DMN* 1869, p. 322.

1× gen.pl. *rūdēniū ŽR 582*), tiek ir acc.sg. (9×) bei loc.sg. (5×) linksniai, pagal kuriuos lemos vienprasmiškai nustatyti negalima. Tekstyne visos šios formos lemuojamos abiem gretutiniais variantais *ruduo*, *rudenis* [Cn,i11_Masc,ja3_Masc], o prie atskirų formų nurodoma konkreti realizuojama kaitybos klasė, pavyzdžiui: *Rūdēnis* [ja_Masc] *DMN ŽR 80, 23 (17)*, *Ruddēniō* [ja_Masc] *DM PL 9v, 23 (575)*. Jeigu forma kaitybos klasės atžvilgiu yra dviprasmė, nurodomi abu galimi variantai, pavyzdžiui: *Ruddēnių* [Cn_Masc,ja_Masc] *DM PL 4r, 6 (88)*, *Ruddēni* [Cn_Masc,ja_Masc] *DM WD 23r, 38 (714)* (žr. aukščiau 2 pav.).

5. -YTI / -INTI VEIKSMAŽODŽIAI

Veiksmažodžių *-yti* / *-inti* ir iš bendraties išvestų formų lemovimas taip pat nevienaprasmiškas. Donelaičio pietvakarių aukštaičių tarmės baltsermėgių patarmėje dominavo veiksmažodžių *-yti* formos, kurias Donelaitis rašė *-yt[i]* ir *-it[i]*³⁰. Rankraštyje besikaitaliojantys trys variantai <y>, <i> ir <in> rodo kaimynų šiaurės vakarų aukštaičių str(i)ukių patarmės, kurioje [in] nevirtęs ilguoju balsiu, įtaką. Pavyzdžiui: *Tū Ūmogau̯ nieking's!* mokikis *czē pāfīkākīt* (*DM PL 3v, 23 [63]*)³¹; *Tū nieking's Ūmogau̯!* mokykis *czē pāfīkākint'* (*DM PL 4v, 21 [145]*); *Taip bēfirūpindams wišfōkio Gērīmō greczno* (*DM WD 17v, 26 [237]*); *Ir permier'* bēfirūpīdams *šāwō funkīnā Szirdī!* (*DM PL 8r, 20 [443]*). *DM 1977* redaguotame tekste visi *-yti/-inti* alternacijos veiksmažodžiai yra nuosekliai sunorminti kaip priesaginiai *-inti*³².

³⁰ Žr. Zigmąs Zinkevičius, *Lietuvių dialektologija*, Vilnius: Mintis, 1966, p. 81; Daiva Krištopaitienė, *Kristijono Donelaičio raštų leidimai: Tekstologinės problemos*, (ser. *Lietuvių tekstologijos studijos*, t. 1), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007, p. 85–88.

³¹ Čia ir toliau cituojamo teksto išryškinimai mano – J. G.

³² Kazys Ulvydas straipsnyje „K. Donelaičio kūrinių kalbinis redagavimas“ aptaria įvairuojančią Donelaičio rašybą ir taip paaiškina redakcinį sprendimą: „bendračių ir iš jų išvestų kitų formų santykis su jų atitikmenimis dabartinėje literatūrinėje kalboje yra fonetinis, todėl jos suliteratūrintos taip, kaip reikalauja dabartinė norma. [...] visų čia nurodyto tipo veiksmažodžių pagrindinės formos redaguojame tekste turi priesagas *-ina*, *-ino*, *-inti*“ (Kazys Ulvydas, „K. Donelaičio kūrinių kalbinis redagavimas“, in: Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, 1977, p. 303).

Kabelkos žodyne (1964), kaip ir LKŽ³³, taip pat pateikiamos norminės lemos, o Donelaičio autografo formos su <i> perteikiamos su ilgąja <y>. DM 2015 kritiniame tekste veiksmažodžių formos su <i> irgi nuosekliai rašomos su <y>³⁴. Donelaičio autografe greta -yti ir -iti vartojamos bendratys -inti bei kitos paradigminės -in- formos (praes.3 -ina, praet.3 -ino) vis dėlto neduoda pagrindo visų gretutinių formų lemuoti kaip išskirtinai -yti veiksmažodžių. Bendratį, t. y. lemą, -yti neabejotinai galima atstatyti tik tada, kai eksplicitiškai užfiksuotos paradigminės -ij- formos, pavyzdžiui: *dvyrtis, gvoltyti, isitėmyti, lubyti, mačyti, mislyti, priešytis, tropytis, zaunyti, vožyti*. Alternaciją liudijančiais atvejais tekstyne nedaroma sprendimo vienos kurios lemos naudai ir pateikiami gretutiniai -yti / -inti variantai (žr. 3 ir 4 pav.).

DM WD 17v_31(242)							
\ref	WD_17v_31(242)						
\tex	Stuy , tārė	Pričkus , jau	benfykī	pāliāukitė		zaunit'	,
\ref	stuy , tare	pričkus , jau	bensykj	paliaukite		zaunit	,
\rf	stui - tarė	Pričkus - jau	ben sykj	paliaukite		zaunyti	-
\vm	stui - tarti	Pričkus - jau	ben sykis	paliauti		zaunyti	-
\vma	stūi - tārti, tāria, tārė	Pričkus (2) - jau	beñ sykis (2)	paliāuti, paliāuna (paliāuja), paliōvé		zaūnyti, -ija, -ijo	-
\vg	olt - olt	olt - olt	olt - olt	olt		olt	-
\psL	ITJ - V	NT - ADV	PTK NA	V		V	-
\psF	ITJ - V	NT - ADV	PTKP NAA/ADV	V		VINF	-
\pdl	- -ti, -ia, -ė	u4_Masc - -	- -	ja3_Masc -ti, -a, -ė		-yti, -ija, -ijo	-
\pdf	- -ė-Past	u_Masc - -	- -	ja_Masc ki-Imp		-	-
\pdfF	(uy) - Ind_Past_3_(e)	Sg_Nom - -	- -	Sg_Acc Imp_Pl_2		(it)	-
\gfl	stok.nutilk - ***	*** - ***	bent kartas	nustoti, liautis		kalbėti niekus	-

3 pav. Veiksmažodžio *zaunit'* lemovimas ir anotacija (DM WD 17v, 31 [242])

³³ *Lietuvių kalbos žodynas 1–20* (1941–2002), elektroninis variantas, redaktorių kolegija Gertrūda Naktinienė (vyriausioji redaktorė), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zabarskaitė, programuotojai: Evaldas Ožeraitis, Vytautas Zinkevičius, 2005; URL: <http://www.lkz.lt/>.

³⁴ Rašymas <y> vadinamas originaliu: „Kritiniame tekste išlaikomos originalios veiksmažodžių formos, pvz.: *sveikyk, atsimyk, gaisydami, pamokyk, kvaršys* ir t. t., taip pat paliekama originali rašyba su ilguoju [e:] (<ę>) veiksmažodyje *sugabęsim*“ (Mikas Vaicekauskas, Daiva Krištopaitienė, Dalia Dilytė, Vilma Zubaitienė, *op. cit.*, p. xcix). Kyla klausimas, kodėl ir kalbamuosiuose veiksmažodžiuose nebuvo galima palikti originalios rašybos <į>. Pavyzdžiui, formos *kūnįgáikštis* (DMN RG 56, 16 [468]), *kūnįgai* (DMN RG 74, 24 [818]; DMN ŽR 98, 32 [365]), *kūnįgáms* (DMN RG 76, 15 [847]), *kūnįgú* (DMN RG 76, 18 [850]) perteiktos su <i>. Tekstyne šiuo atveju taip pat pateikiamos gretutinės lemos *kuningas, kunigas* ir *kunin-gaikštis, kunigaištis*.

DM_PL_1765_1775.txt						
Vref	PL_3r_40(40)					
\tx	Īr pāifjótīt'	ant	Laukū	wōs Mázūmā	rádo	.
\sf	ir pasisotīt	ant	laukų	vos mažumą	rado	-
\nf	ir pasisotinti	ant	laukų	vos mažumą	rado	-
\m	ir pasisotinti,pasisotyti	ant	laukas	vos mažumas/mažuma	rasti	-
\ma	iif pasisótinti (pasisótyti), -ina, -ino	aif	laukas (4)	vōs mážumas (1)/mažumà (3b)	ràsti, rañda, ràdo	-
\g	oit oit	oit	oit	oit oit	oit	-
\psl	KO V	AP	NA	PTK NA	V	-
\psf	KO VINf	APPR	NA	PTK NA	V	-
\pdl	- Ref_-ti,-a,-o	-	a1_Masc	- a1_Masc/o6_Fem	-ti,-a,-o	-
\pdf	- Ref	-	a_Masc	- a_Masc/o_Fem	o-Past	-
\pdf	- (it)	-	Pl_Gen	- Sg_Acc	Ind_Past_3	-
\gll	*** -	***	plyna vieta tik	truputis	***	-

4 pav. Veiksmazodžio *pāifjótīt'* lemovimas ir anotacija (DM PL 3r, 40 [40])

6. PRIEVEIKSMIAI -(I)AŪS IR -(I)ÁUS

Kirčio ženklai Donelaičio rankraštyje daugeliu atvejų padeda nustatyti skiemens priegaidę, kartu ir gramatinę formą³⁵. Jeigu žodžiai yra homografiški, juos identifikuoti galima tik pagal kirčius. Ypač tai pasakytina apie pietvakarių aukštaičiams būdingas aukštesniojo laipsniorieveiksmių formas *-iaūs* ir sutrumpintas aukščiausiojo laipsniorieveiksmių formas *-iáus*³⁶. Ambivalentiškų atvejų Donelaičio rankraštyje nėra:rieveiksmių komparatyvai turi tvirtagalę dvibalsio priegaidę žymintį gravį <aù>, o superlatyvai – tvirtapradę priegaidę žymintį akūtą <áu> (žr. 5 ir 6 pav.):

DM WD 17r, 34 (200)

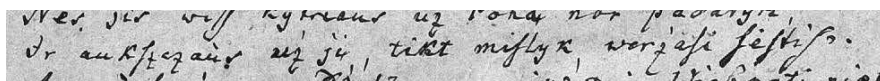
Ir *aukf3c3aùs* už jį, tikt miflyk, weržāif fēftif'.

DM WD 15v, 7–9 (49–51)

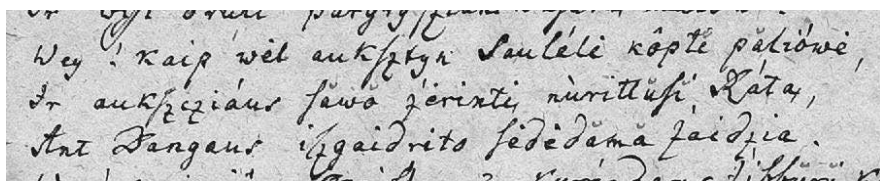
³⁵ Plg. Tamara Buch, „Zur Akzentuierung des Christian Donelaitis“, (1960), in: Tamara Buch, *Opuscula Lithuanica*, wyd. Wojciech Smoczyński, Warszawa: Katedra Językoznawstwa Ogólnego i Bałtystyki Uniwersytetu Warszawskiego, 1998, p. 226: „Häufig sind die Akzentzeichen bei der Bestimmung der Intonation von Wörtern, die nur in Formen mit nichtrelevanter Betonungsstelle belegt sind, aufschlussreich, z. B. [...] vg[.] auch Komp. *aukfz3c3aùs* V 200 (= *aukščiaūs*) und Superl. *aukfz3c3iáus* (= *aukščiaús*)“.

³⁶ Žr. Zigmąs Zinkevičius, *op. cit.*, p. 408t.

Wey! kaip wël aukštyn Saulėlė kōpti pāliōwė,
 Ir aukšzciāus fāwō žėrinti nūrītūfi Rāta,
 Ant Dangaus išgaidrito fėdėdāmā žaidžia.

5 pav. Prievėiksmis *aukšzciāus* [Comp] DM WD 17r, 34 (200)

6 pav. Prievėiksmis *aukšzciāus* [Sup] DM WD 15v, 8 (50)

„Vasaros darbuose“ aprašoma saulė, pavasarį kilusi vis aukštyn, pagaliau pasiekia zenitą, aukščiausią tašką (*aukšzciāus* [Sup] DM WD 15v, 8 [50]). Teisingai įvertinęs Donelaičio kirčio ženklus Nesselmannas šias eilutes į vokiečių kalbą išvertė taip: „Sieh, wie die Sonn’ aufgehört stets höher und höher zu steigen, / Und nachdem sie ihr glänzendes Rad *auf den Gipfel* gerollt hat, / Thronend auf heiterem Himmelsgewölb’ ausspielt ihre Strahlen“³⁷. Prievėiksmis *aukšzciāus* [Sup_(iāus)] su akūtu rašomas ir DM 1977³⁸. Rankraštyje kirčio ženklai padėti ir aukščiausiojo laipsnio būdvardžių formose (7×): *Mislik tikt, aukštziāufū Pōnū wiens prīstėdes*

³⁷ DMN 1869, p. 155.

³⁸ DM 1977, p. 130. Plg. DMSch 1865, p. 51: „aukšzciāus“; DMRb 1818, p. 36: „aukštziāus“. Kad Rėza prievėiksmį *aukšzciāus* taip pat suprato kaip aukščiausiojo laipsnio formą, rodo jo vertimas, plg.: „Siehe, nun steigt nicht höher die Sonn’ hinauf an dem Himmel. // Da sie ihr glühendes Rad *auf den höchsten Gipfel* gerollt hat, // Spielt auf blauem Gewölbe des Himmels sie thronend, des heitern“ (DMRb 1818, p. 37). 2013 m. išleistoje teksto redakcijoje (toliau – DM 2013) WD 50 prievėiksmis perteiktas kaip aukštesniojo laipsnio „aukščiaūs“ (Kristijonas Donelaitis, *Metai*, sudarytojas Gytis Vaškėlis, įvado autorius Darius Kuolys, redaktorius Mikas Vaicekauskas, skanduotę parengė Eglė Patiejūnienė, (ser. *Gyvoji poezija*), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013, p. 75).

(*DM PL* 5v, 3 [211]); *Wargt' ir werkt' Waikū* pirmjāufas *būwō Rēmēstas* (*DM PL* 6v, 38 [333]); *Irgīnēwóžiji* gardžiaulio *Gērīmō Pónū* (*DM PL* 4v, 11 [135]); *Tikt gardēfnis, kaip wiffi Rīeszūtai* gardžiaulī (*PL WD* 22r, 28 [620]); *Yr' didžiaulī bey* brangiaulī *Dōwānā Diewo* (*DM WD* 15r, 13 [13]); *I arcžāufus Krūmus wōs nūfikākīnō flēptif* (*DM WD* 16r, 25 [107]); vienu atveju kirčio ženkle nėra, bet forma visiškai aiški: *Tai Kaimynai! tai* wyriaulī *Reikmēnē jufu* (*DM WD* 23r, 17 [693]). Aukštesniojo laipsnio prievoksmio forma [Comp_(aūs)] abejonių nekelia lyginamojoje konstrukcijoje: *Ir aukščzaūs už jį, tikt misflyk, weržāfi sēstif* (*DM WD* 17r, 34 [200]; žr. aukščiau 5 pav.)³⁹.

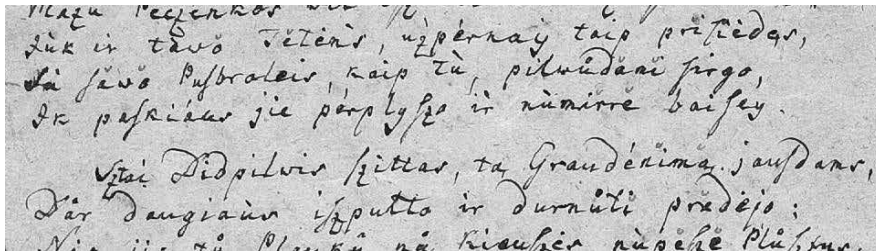
Rankraštinesse dalyse *DM PL* ir *DM WD* yra 30 prievoksmio *-(i)aus* atvejų: 10× padėtas graviu ženklas <(i)aus> (hapax <iāus>), 7× padėtas akūto ženklas <(i/j)aus>, o 13× yra visai nekirčiuoti. Graviu pažymėtos formos yra aukštesniojo laipsnio, jeigu jos eina arba lyginamosiose *už+acc.* konstrukcijose, arba su dalelytėmis *dār, dař, vīs, juō, jūo*, pavyzdžiui: *dār ilgiaūs DM PL* 4v, 19 (143); *dār toliaūs DM PL* 8r, 13 (436); *dār baičiaūs DM WD* 17r, 30 (196); *Dār daugiaūs DM PL* 5v, 20 (228) (žr. 7 pav.); *dār daugiaūs DM PL* 10v, 11 (638); *wiff daugiaūs DM PL* 10r, 12 (597); *Wiff dailiaus ir szlowingiaūs DM PL* 4r, 30 (112); *Ak! kàd būt' ilgiaūs Žiemà pàs mūs pāfilikkuf* (*DM PL* 7v, 40 [422]); *Bèt daugiū daugiaūs jie gárbyš jūfū Mālōne* (*DM PL* 10v, 24 [651])⁴⁰. Su minėtomis dalelytėmis einančios nekirčiuotos prievoksmių formos taip pat neabejotinai yra komparatyvai: *Wiff dailiaus DM PL* 4r, 30 (112); *dār daugiaus DM WD* 18r, 7 (261), *DM WD* 18r, 10 (264); *dār labjaus DM WD* 16r, 21 (103); *jū dailiaus DM WD* 15v, 3 (45) ir *wiff kytriaus už Póna DM WD* 17r, 33 (199). Kitas nekirčiuotas aukštesniojo laipsnio prievoksmių formas *-(i/j)aus* taip pat nesunku nustatyti: *gardžiaus*

³⁹ Tiek Rēza, tiek ir Schleicheris Donelaičio aukštesniojo laipsnio formas rašo taip kaip ir aukščiausiojo, plg.: *DMRb* 1818, p. 42 (eil. 160): „aukščzaūs“; *DMSch* 1865, p. 55: „aukszczaūs“. *DM* 1977 išlaikytas Donelaičio gravis: „aukščzaūs“ (p. 138).

⁴⁰ Plg. Nesselmano vertimą: „Aber noch vielmehr werden sie eure Gewogenheit preisen“ (*DMN* 1869, p. 151). Antrą kartą konstrukcija „daugiū daugiaūs“ ‘dar daugiau’ parašyta be kirčio: *Tāw, Źmogai! miel's Diew's* daugiū daugiaus *dōwānōjo* (*DM PL* 4v, 28 [152]); plg. Nesselmanno vertimą: „Dich, Mensch, dich ja bedachte so sehr viel reicher der Schöpfer“ (*DMN* 1869, p. 125).

DM PL 3v, 24 (64); riebjaus DM PL 9r, 23 (533); toliaus DM PL 10r, 25 (610); daugiaus DM WD 17r, 21 (187), DM WD 18r, 3 (257), DM WD 18v, 38 (337).

Aukščiausiojo laipsnio būdvardžių ir prieviksnių formos rankraštyje reguliariai kirčiuojamos akūtu <(i/j)áus>. Be prieviksnių *aukš3cziáus* (*DM WD 15v, 8 [50]*, žr. aukščiau 6 pav.), yra dar 6 kirčiuoti atvejai: *Iš3 kurrio žiedėlis jo pirmjáus iššlukštin'* (*DM WD 15v, 32 [74]*); *Skubbikimės pirmjáus iš3 Staldū Mėžnī kráustit'* (*DM WD 18r, 9 [263]*); *Tódel jė paskiáus kasmét's wiff prādėdā šžúkaut'* (*DM PL 3v, 42 [82]*); *Ik paskiáus jie pėrplyš3o ir nūmūrė bafsey* (*DM PL 5v, 18 [226]*) (žr. 7 pav.)⁴¹; *Taipgi Nāmai wiffi paskiáus nūgi pāšidáro* (*DM PL 10r, 40 [625]*); *Ik' paskiáus iš3 Pápykio Berzinni pāgáwes* (*DM WD 20r, 38 [459]*).

7 pav. Prieviksniai *paskiáus* [Sup] (*DM PL 5v, 18 [226]*) ir *daugiaus* [Comp] (*DM PL 5v, 20 [228]*)

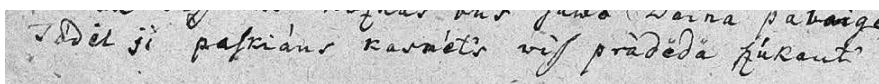
Aukščiausiojo laipsnio formos „pirmiáus“ ir „paskiáus“ Donelaičio autografe nevartojamos nei be kirčio ženklų, nei kirčiuotos graviu. Nors *DM 1977* dokumentiniame perraše rankraščio kirčio ženklai taip pat perteikti akūtais, Kazio Ulvydo straipsnyje visos prieviksnių formos *-(i/j)áus* apibūdintos kaip aukštesniojo laipsnio⁴².

Nesselmanno leidimo glosarijuje prieviksnių nelyginamojo ir aukščiausiojo laipsnio formos pateikiamos atskiriomis lemomis: „paskiáus,

⁴¹ Plg. Nesselmanno vertimą: „Bis sie zuleztz aufbarsten und starben auf schmähliche Weise“ (*DMN 1869*, p. 129).

⁴² Žr. *DM 1977*, p. 305; plg. taip pat ir Daiva Krištopaitienė, *op. cit.*, p. 117t. *DM 2013* visi šie prieviksniai taip pat sukirčiuoti kaip aukštesniojo laipsnio formos „pirmiaūs“ ir „paskiaūs“ (*WD 263* be kirčio ženklo).

Adv. zulezt, am Ende“, „paskūy, *Adv. nachher*“ ir „pirmà, *Adv. zuvor*“, „pirmiáu, *Adv. zuerst*“⁴³. Kabelkos žodyne taip pat yra dvi lemos: aukštesniojo laipsnio prievoksmis „paskiáuš (7) adv. – kiek vėliau (apie laiką)“, kuriam priskirti visi aukščiau minėti Donelaičio akūtu kirčiuoti atvejai, ir nelyginamojo laipsnio „paskuī (28) adv. – po to, vėliau (laikui žymėti)“⁴⁴. Lemai „pirmà (4) adv. – anksčiau (laikui žymėti)“ šiame žodyne priskiriamos dvi taip pat akūtu Donelaičio kirčiuotos formos „comp. pirmiáuš – Vd 74, 263“⁴⁵. Vis dėlto nėra jokio pagrindo prievoksmių priesagų <(i/j)áuš>, kurias Donelaitis žymėjo akūtu, aiškinti kitaip negu aukščiausiojo laipsnio formų (žr. 8 ir 9 pav.).

8 pav. Prievoksmis *paskiáuš* [Sup] DM PL 3v, 42 (82)

DM_PL_1765_1775.txt						
\ref	PL_3v_42(82)					
\tx	Tódél jì	pafkiáuš	kasmét's wiff	pràdėdà		fzúkaut'
\sf	todél ji	paskiáuš	kasmets vis	pradeda		šukaut
\nf	todél jì	paskiausiai	kasmets vis	pradeda		šūkauti
\m	todél jis	paskui	kasmets vis	pradėti		šūkauti
\ma	tódél jis, jì	paskuī	kasmėts vis	pradėti, pradeda, pradėjo		šūkauti, -auja (-auna), -avo
\g	olt	olt	olt	olt	olt	olt
\psl	ADV	PPER	ADV	ADV	ADV	V
\psF	ADV	PPER	ADV	ADVC	ADV	V
\pdL	-	ja4,jo8	-	-	-ėti,-a,-ėjo	-auti,-auja(-auna),-avo
\pdF	-	jo	-	-	a-Pres	-
\pdf	-	Fem_Sg_Nom	Sup(íáuš)	-	-	Ind_Pres_3
\glt	***	***	vėliau,galų gale kas metai visada	***		giedoti

9 pav. DM PL 3v, 42 (82) leksinė ir gramatinė anotacija

⁴³ DMN 1869, p. 301, 308.

⁴⁴ Jonas Kabelka, *op. cit.*, p. 168.

⁴⁵ *Ibid.*, p. 178. LKŽ prie lemos „*paskiáuš*¹ adv. comp., *paskiáuš*“ pateiktoje Donelaičio citatoje „Juk jūs, ponai, mus būrus jau taip nustekenot, kad *paskiáuš* mums ėtis reiks žiurkes irgi pelėdas“ prievoksmis sukirčiuotas cirkumfleksu vietoje Nesselmanno leidime esančios aukščiausiojo laipsnio formos „*paskiáuš*“ (DMN ŽR 98, 24 [357]).

Tamara Buch studijoje apie Donelaičio fonologiją šias formas aiškiai priskyrė aukščiausiajam laipsniui, plg.: „superl.: *paſkeiáus* P82, *pirmjáus* V74, *aukſzcziáus* V50 etc.“⁴⁶ Taigi teisingai skaitant Donelaitį „Pavasario linksmybių“ lakštingala pradeda giedoti ne šiaip vėliau negu kiti paukščiai, bet vėliausiai, paskiausiai, kai kiti paukščiai jau seniai nutilę (žr. aukščiau 8 ir 9 pav.).

7. GEN.PL. FORMOS - (I) Ū

Kirčio ženklai Donelaičio rankraštyje arba žymi kirčiuotus skiemenis (bet nebūtinai reiškia jų priegaidę), arba skiria tam tikras morfologines formas. Pastarąją eksplikatyvinę funkciją turi ant paskutinio skiemens dedamas laužtinis cirkumfleksas⁴⁷. Juo žymimos gen.pl. galūnės nepriklausomai nuo to, ar cirkumfleksu pažymėtas skiemuo yra kirčiuotas, ar ne⁴⁸. Ne visas gen.pl. galūnes Donelaitis žymėjo cirkumfleksu, tačiau visos cirkumfleksu pažymėtos galūnės yra arba (*j*)*u*-kamienių daiktavardžių nom.pl. formos, arba acc.sg., o dažniausiai – įvairių kamienų gen.pl. formos, pavyzdžiui: *Aižārū mūms perdaug, ir Ráuda diddē pādárē* ([Pl_Gen], *DM WD* 17v, 38 [249]); *Graudžey pro Plifziūs žurėdāmōs Edėfiū rėkia* ([Pl_Gen], *DM PL* 6r, 29 [280]); *Bèt ir Walgiū dēl ſkupū neywiēn's*

⁴⁶ Žr. Tamara Buch, „The phonological system of the „Metai“ by Christian Donelaitis“, (1974), in: Tamara Buch, *Opuscula Lituanica*, p. 162. Buch studijos „Lithuanian Phonology in Christian Donelaitis, translated from the Polish manuscript by Alfred Buch and coworkers [...] 1974“ 1974 m. reprinted egzempliorius su Jono Palionio įžanginiu žodžiu saugomas Frankfurto prie Maino universiteto Empirinės kalbotyros instituto bibliotekoje kaip Wolfgango P. Schmido rankraščinio mokslinio palikimo dalis.

⁴⁷ Laužtinį cirkumfleksą Donelaitis vartoja ir pagal graikiškąją trečiosios moros taisyklę, t. y. priešpaskutiniame skiemenyje cirkumfleksas dedamas tais atvejais, kai paskutinis skiemuo arba yra trumpas *de natura*, arba tampa trumpu *de positione* hegzametre (žr. Aleksas Girdenis, „Metų hegzametas“, in: *Darbai apie Kristijoną Donelaitį*, sudarė Leonas Gineitis, Algis Samulionis, Vilnius: Vaga, Lietuvos Mokslų akademija, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1993, p. 92).

⁴⁸ Daugiau žr. Tamara Buch, „The phonological system of the „Metai“ by Christian Donelaitis“, p. 175t., 230t.

nėšiskundė ([Pl_Gen], *DM PL* 3r, 37 [37]); *Riebūs mūš Lāšžinei bey Dēšzros tāw nē pātinka* ([Pl_Nom], *DM PL* 4v, 8 [132]); *Ir išz Ānkšzčzū ju, byrēt' jaū prādēdā Waiūš* ([Pl_Gen], [Pl_Nom], *DM WD* 21v, 2 [551]); *Kād Kīfielū wirt', ir škānū Szuppni plēškit'* ([Sg_Acc], *DM PL* 9v, 7 [559]); *Ir wiššókiū Rinczwyniū šwētīmū prišfikóšzes* ([Pl_Gen], *DM PL* 5v, 4 (212)); *Ak! kiekfyk' afz Rúpescziū wiššū nē mīnēdams* ([Pl_Gen], *DM PL* 7v, 38 [420]). Antrą kartą forma *Rúpesczū* (*DM WD* 17v, 23 [234]) rankraštyje pasitaiko pasakojime apie mirusį amtsrotą, kuris kaip mylintis tėvas taip rūpinosi savo būrais, kad prasidedant vasaros darbams dėl tų rūpesčių net negalėjo miegoti (žr. 10 ir 11 pav.):

DM WD 17v, 20–25 (231–236)⁴⁹

Tū, kaip Tėw's meiling's užštat' mokēdāwāi šmónes.

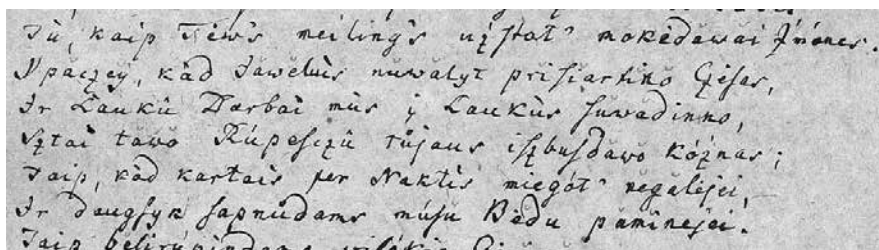
Ypāczēy, kād šawēlūs nūwālyt prišfartīnō Czēšas,

Ir Lāukū Darbai mūs i Laukūs šūwādinno,

Sztaī tāwō Rúpesczū tūjaus išbusdāwō kóžnas;

Taip, kād kartais per Naktis miegót' nēgālējei,

Ir daugfyk šapnūdams mūšū Bēdu pāmīnejēi.

10 pav. *DM WD* 17v, 20–25 (231–236)

⁴⁹ Plg. Nesselmanno vertimą: „Pflegtest den Leuten du beizustehn wie ein liebender Vater. / Sonderlich, wenn nun die Zeit, das Getreide zu ernten, herankam, / Und uns die ländliche Arbeit zusammenberief auf die Felder, / Sieh, dann pflegte dein Sorgen in jeglicher Art zu erwachen, / Daß dich die Nächte hindurch sogar nicht selten der Schlaf floh, / Und du im Traume zuweilen gedachtest unserer Leiden“ (*DMN* 1869, p. 165). Taip pat plg. Rėzos „Rūpesczū“ ir eil. *WD* 234 vertimą: „Dann erwachte sogleich dein ganzes Besorgniß um Jeden“ (*DMRb* 1818, p. 42, 44, 45, eil. 191–196).

DM_WD_1765_1775.txt						
\ref	WD_17v_23(234)					
\tx	Sztaĩ tãwõ	Rũpefczũ	tũjaus	ifzbuřdãwõ	kõžnas	;
\sf	štai	tavo	rupesčių	tuojaus	išbusdavo	kožnas ;
\nf	štai	tavo	rũpesčių	tuojaus	išbusdavo	kožnas -
\lm	štai	tavo/tu	rũpestis	tuojaus	išbusti	kožnas -
\ma	štaĩ	tãvo	rũpestis (1)	tuojaũs	išbũsti, išbuřnda, išbũdo	kõžnas, -ã (4) -
\lg	olt	olt	olt	olt	olt	-
\psL	PTK	PPER	NA	ADV	V	PI -
\psF	PTK	PPOSG	NA	ADV	V	PI -
\pdL	-	-	ja3_Masc	-	-ti,-a,-o	a2,o6 -
\pdF	-	-	ja_Masc	-	o-Pastf	a -
\pdfF	-	Gen	Pl_Gen_(t)	-	Ind_Pastf_3	Masc_Sg_Nom -
\gll	***	-	susirũpinimas	iš karto	atsirasti,iškilti	kiekvienas -

11 pav. DM WD 17v, 23 (234) leksinė ir gramatinė anotacija

Eil. 234 genetyvas *Rũpefczũ* vartojamas partityviškai: „kožnas (iš) rūpesčių išbusdavo“. Ignoruojant kirčio ženklą daiktavardį galima suprasti ir kaip ins.sg., o nežymimąjį įvardį *kõžnas* aiškinti kaip sudaiktavardėjusį ‘kiekvienas’, t. y. ‘tavo rūpesčiu išbusdavo kiekvienas žmogus’. Tačiau toks cirkumfleksu pažymėtas įnagininko atvejis Donelaičio tekste būtų vienintelis, o tokia interpretacija neturėtų jokio ryšio su dviem tolesnėmis eilutėmis. Nors DM 1977 autografo perrašas perteikia cirkumfleksą, redaguotame tekste pasirinkta būtent neteisinga įnagininko forma, iš ten perejusi ir į kitus Donelaičio leidimus: „Štai tavo *rũpesčiu* tuojaus išbusdavo kožnas“⁵⁰. Kabelkos žodyne forma taip pat laikoma įnagininku⁵¹, o LKŽ prie sublemos „išbusti“ pateikta ši Donelaičio eilutė klaidą pakartoja. Deja, Donelaičio autografo neatitinkanti interpretacija liko ir naujausiame kritiniame Donelaičio leidime⁵².

⁵⁰ DM 1977, p. 140, 141. Ši klaida pakartota DM 2013 (p. 86).

⁵¹ Jonas Kabelka, *op. cit.*, p. 199.

⁵² DM 2015, p. 73.

8. IŠVADOS

Straipsnyje paminėti ryškiausi probleminiai atvejai, iškilę rengiant lingvistinį (leksinį ir gramatinį) Donelaičio *Metų* aprašą. Vienas iš daugiausiai skaitomų, interpretuojamų ir į kitas kalbas verčiamų senosios lietuvių kalbos tekstų rodo, kad jau esamų leksikonų, indeksų ir žodynų informacija negali būti tik automatiškai perkeliama į elektronines laikmenas. Ji turi būti sistemai tikrinama ir filologiškai užtikrinama. Tai taikytina ne tik Donelaičiui, bet ir visiems kitiems senojo lietuvių kalbos periodo tekstams.

THE LEXICAL AND GRAMMATICAL
ANNOTATION OF *THE SEASONS*
BY KRISTIJonas DONELAITIS

Summary

A thorough lexical and hierarchic morphological and morphosyntactic annotation of *The Seasons (Metai)* by Kristijonas Donelaitis was conducted for the first time in the Old Lithuanian Corpus SLIEKKAS (URL: <http://titus.uni-frankfurt.de/sliekkas/index.html>). The lexical annotation includes lemmatising and glossing. The morphological annotation consists of the unalterable morphological categories of the lemmata and the actual word forms in a given text, as well as the flexional morphological characteristics of the latter. The linguistic annotation allowed revising the former erroneous interpretations of Donelaitis's text.

KRISTIJO NO DONELAIČIO
VARTOJAMŲ POLONIZMŲ
INTEGRACIJOS YPATUMAI
(FONETINIAI IR MORFOLOGINIAI
LENKYBIŲ ALTERNANTAI
BEI ANTRINIAI JŲ VEDINIAI)

ROLANDAS KREGŽDYS

Anotacija. Straipsnyje analizuojami 24 Kristijono Donelaičio poetiniuose veikaluose minimų lenkybių, į kalbos vartoseną patekusių ne tik tiesiogiai iš lenkų kalbinio arealo, bet ir kaimyninių rytų (pirmiausia LDK kanceliariinės) slavų kalbų, kai nesiskiria pastarųjų skolinių iš vakarų slavų arealo morfologinė struktūra ir semantinė leksemų vertė, fonetinių, morfologinių alternantų bei antrinių vedinių integracijos ypatumai.

Įvairių lietuvių kalbos skolinių, taip pat ir lenkybių, integracijos ypatumus yra analizavęs ne vienas tyrėjas. Svetimos leksikos vartosenos dėsningumus įprasta nagrinėti remiantis trimis pagrindiniais – fonetinės¹

¹ Zigmąs Zinkevičius, *Lietuvių dialektologija: Lyginamoji tarmių fonetika ir morfologija*, Vilnius: Mintis, 1966, p. 60–61, 69–71 ir kt.; Vytautas Kardelis, *Rytų aukštaičių šnektų slavizmų fonologijos bruožai*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003. Minėtina, kad Zinkevičius (žr. Zigmąs Zinkevičius, *Lietuvių antroponimika*, Vilnius: Mokslas, 1977, p. 42–43) aptaria lenkiškų skolinių grafemų perteikimo ypatybes, daugiau dėmesio skirdamas lietuviškosios leksikos polonizavimo ypatumams aptarti (*Ibid.*, p. 98–105) arba vartojimo tendencijoms išryškinti (žr. Zigmąs Zinkevičius,

(ir fonologinės²), morfologinės³, semantinės⁴ – adaptacijos aspektais.

Pagal struktūrinių elementų atitikimo principą, Kristijono Donelaičio vartojami polonizmai pirmiausia skirstytini (žr. 1 lentelę) į izomorfinius, t. y. identiškus ir suponuojančius morfonologinio adaptavimo refleksijas (žymima trumpiniu IzP), ir anamorfinius, t. y. reflektuojančius inovacinius (slavų kalbų substrato aspektu) morfeminius elementus (žymima trumpiniu AnP)⁵:

„Tverečiaus šnektos slavizmai prieš 60 metų ir dabar“, in: *Baltistica*, Vilnius, 1986, t. 22 (2), p. 8–12).

² Apie pastarą žr. Rolandas Kregždys, „Kristijono Donelaičio veikalų skolininė leksika: polonizmai“, in: *Acta Linguistica Lithuanica*, Vilnius, 2014, t. 71, p. 25–26.

³ Adelė Valeckienė, „Kitų kalbų kilmės žodžiai lietuvių kalbos morfologinėje sistemoje“, in: *Lietuvių kalba tarybiniais metais*, redaktorius Vytautas Ambrazas, Vilnius: Mintis, 1967, p. 108–128; Božena Voitkevič, „Mikalojaus Daukšos Postilės slavizmų morfologinė integracija“, in: *Baltistica*, Vilnius, 2010, t. 45 (2), p. 243–255; Darius Rudzinskas, „Keli lietuvių senųjų raštų slavizmų morfologinės integracijos aspektai“, in: *Baltu filologija*, Rīga, 2011, t. 20 (2), p. 41–51.

⁴ Ирена Адомавичюте, „Лексические полонизмы в литовских говорах: виды заимствований и их адаптация“, in: *Acta Baltico-Slavica*, Warszawa, 1979, t. 12, p. 91–109.

⁵ Apie juos plačiau žr. Rolandas Kregždys, *op. cit.*, p. 27–29, 32–44.

⁶ T. y. pirminiai, nesuponuojantys rytų slavų polonizmų bei šių kalbų antrinių ne slaviškosios kilmės skolinių (resp. semipolonizmų) alternantų.

⁷ T. y. be lenkų kalbos archileksėmų ir semipolonizmų, kodifikuotini ir senojo ar vėlyvesniojo laikotarpio gudų bei rusų kalbų skoliniai (taip pat ir [morfologiškai] indigenūs semantizmai), reikšmine ir fonomorfologine struktūra reflektuojantys pirminį polonizmą, į lietuvių kalbą galėjusį patekti ir iš rytų slavų kalbinio arealo.

⁸ Jie skirstytini į 2 pogrupius: a) praslavų prokalbės veldinių refleksijas, kai gudų arba rusų kalbose nėra užfiksuotas darybinis semantinis alternantas; b) ne slavų kalbų prototipinių leksemų dupletinius variantus, kai lenkų ir rytų slavų (gudų ir / ar rusų) kalbų žodžiai, dispozityviai suponuojantys lietuvių kalbos skolinį, kildinami iš skirtingų substratinių lyčių. Pastarajam pogrupiui taip pat priskiriami tie semipolonizmai (resp. alternatyvieji polonizmai-semitizmai / polonizmai-lotynizmaigraikizmai), kurių etiologinė priklausomybė, remiantis struktūriniu bei semantiniu substratinės lyties tapatumu, yra duali, tačiau tradiciškai identifikuojama, remiantis vakarų slavų leksiniu superstratu.

1 lentelė. Donelaičio veikalų polonizmai (izomorfiniai / anamorfiniai)

MONOGENINIAI ⁶	NEAPIBRĖŽTIEJI ⁷	ALTERNATYVIEJI ⁸
1. <i>ālasas</i> – IzP	1. <i>blūznyti, -ija, -ijo</i> – IzP	1. <i>kūsinti, -ina, -ino</i> – AnP
2. <i>bòstras</i> – IzP	2. <i>budavõnė</i> – IzP	
3. <i>čýžė</i> – IzP	3. <i>cimbõlai</i> – IzP	
4. <i>grėčnas, -à</i> – IzP	4. <i>čestavõjimas</i> – AnP	
5. <i>lėbauti, -auja, -avo</i> – AnP	5. <i>čestavõti, -õja, -õjo</i> – IzP	
6. <i>nuõpertas, -à</i> – AnP	6. <i>glõda</i> – AnP	
7. <i>pakamõrė</i> – AnP	7. <i>gvõltas</i> – IzP	
8. <i>paliavõti, -õja, -õjo</i> – IzP	8. <i>gvõltyti, -ija, -ijo</i> – IzP	
9. <i>pėrzėgnoti</i> – AnP	9. <i>iškadà</i> – AnP	
10. <i>šaltýšius</i> – IzP	10. <i>karbàčius</i> – IzP	
11. <i>výskupas</i> – IzP	11. <i>klāpas</i> – IzP	
	12. <i>klāpčius</i> – IzP	
	13. <i>kõbotas</i> – IzP	
	14. <i>kùkarka</i> – IzP	
	15. <i>kùkorius</i> – IzP	
	16. <i>kulkà</i> – IzP	
	17. <i>lenciūgas</i> – IzP	
	18. <i>macnùs</i> – IzP	
	19. <i>maskõlius</i> – IzP	
	20. <i>miesčiónis</i> – IzP	
	21. <i>mišià</i> – IzP	
	22. <i>moliavõti, -õja, -õjo</i> – IzP	
	23. <i>moliõrius</i> – IzP	
	24. <i>nõbažnas, -a</i> – IzP	
	25. <i>padõnas</i> – IzP	
	26. <i>pasilieavõti</i> – AnP	
	27. <i>pažýčyti</i> – IzP	
	28. <i>põnas</i> – IzP	
	29. <i>ponavõti, -õja, -õjo</i> – IzP	
	30. <i>porà</i> – IzP	

	31. <i>pōteriai</i> – IzP	
	32. <i>procià</i> – IzP	
	33. <i>pùlokas</i> – IzP	
	34. <i>pūstėlninkas</i> – AnP	
	35. <i>rodà, róda</i> – IzP	
	36. <i>rokùndas</i> – AnP	
	37. <i>skárbas</i> – IzP	
	38. <i>skerynė</i> – IzP	
	39. <i>skūrà</i> – IzP	
	40. <i>šmōtas</i> – IzP	
	41. <i>šoblė</i> – IzP	
	42. <i>trōpytis, -ija, -ijo</i> – IzP	
	43. <i>vōžyti, -ija, -ijo</i> – IzP	
	44. <i>zalniėrius</i> – IzP	
	45. <i>žegnōnė</i> – IzP	
	46. <i>žegnōti, -ója, -ójo</i> – IzP	
	47. <i>žyčyti, -ija, -ijo</i> – IzP	

Atskiram Donelaičio skolininės leksikos pogrupiui – šio straipsnio nagrinėjimo objektui – priskirtini fonetiniai ir morfologiniai polonizmų alternantai bei antriniai jų vediniai (žr. 2 lentelę). Jų priskaičiuota 24:

2 lentelė. Donelaičio veikalų fonetiniai ir morfologiniai polonizmų alternantai bei antriniai jų vediniai

MONOGENINIAI	NEAPIBRĖŽTIEJI
1. <i>adpeñtai</i> / 2. <i>atpeñtai</i> ≤ <i>adveñtai</i>	1. <i>čiepėlis</i> † <i>čiėpas</i> ≤ <i>ščiėpas</i>
3. <i>česnìs</i> ≤ <i>čestnìs</i>	2. <i>dabóti, -ója, -ójo</i> / 3. <i>dabótis, -ója, -ójo</i> / 4. <i>bóti, bója, bójo</i> ≤ <i>dbóti, -ója, -ójo</i>
4. <i>delmōnas</i> ≤ <i>dalmōnas</i>	5. <i>kaštúotis, -úoja, -āvo</i> / 6. <i>kaštúodintis</i> (-ytis), -inasi, -inosi ≤ <i>kaštavóti, -ója, -ójo</i>
5. <i>iškādininkas, -ė</i> ≤ <i>iškādnykas</i>	7. <i>krōmininkas</i> ≤ <i>krōmninkas</i> (<i>krōmnykas</i>), -ė
6. <i>jómārkas</i> / 7. <i>jómārkíninkas</i> † / ≤ <i>jómārkas</i>	8. <i>kūknė</i> ≤ <i>kūchnė</i>

8. <i>māckas</i> ≤ <i>mācītkas</i> , -à	9. <i>nabāšninkas</i> ≤ <i>nabāštīkas</i> , -è / <i>nabāštīninkas</i> , -è / <i>nabāštīnkas</i> , -è ≤ <i>nebāštīkas</i> , -è ≤ <i>nebāščīkas</i> , -è
9. <i>svīklas</i> ≤ <i>svīklà</i> ≤ <i>čvīkla</i>	10. <i>ponātis</i> ≤ <i>ponāitis</i>
10. <i>šaltyšiāuti</i> , -iāuja, -iāvo † <i>šaltyšius</i>	11. <i>pōniškas</i> , -a ≤ <i>pōnškas</i> , -à
11. <i>šētra</i> ≤ <i>šatrà</i>	12. <i>rokūoti</i> , -úoja, -āvo ≤ <i>rokavóti</i> , -ója, -ójo
12. <i>viñčiavoti</i> , -oja, -ojo ≤ <i>veñčiavoti</i> , -oja, -ojo	

Išskiriant Donelaičio veikalų fonetinių ir morfologinių polonizmų alternantų bei antrinių jų vedinių grupę, būtina paminėti Vinco Urbučio teiginį, kad „Tikru leksikos slavizmu tegali būti laikomas žodis (apimantis visus fonetinius ar kitus galimus variantus, nereikalaujančius skirtingo kilmės aiškinimo), tiesiogiai atsiradęs iš atsakančio slavų žodžio“⁹. Remiantis minėtu svarstymu, iš skolinių sąrašo reikėtų eliminuoti slaviškųjų afiksų vedinius, hibridinius darinius, hibridinius dūrinius, antrinius pirminių skolinių variantus ir *nomina propria*. Vis dėlto toks veldinių ir superstratinės leksikos kai kurių elementų tapatinimas gali būti vertinamas kaip netikslingas ir mistifikuojantis kalbos gramatinę sistemą, mat skolinio šaknis baltiška netampa vien dėl to, kad prie jos pridamas lietuvių kalbos afiksas. Todėl klasifikuojant ir Donelaičio lenkybes, nesiremiam teiginiu, kad „dariniai iš skolinių jau laikomi savo žodžiais [...]“¹⁰.

Aptariant Donelaičio lenkybių vartosenos ypatumus, svarbu paisyti kelių morfonologinių ypatumų:

1) Vytauto Kardelio¹¹ suformuluoto, argumentuojamo Kazimiero Būgos¹², slavizmų *o* (→ dial. *uo*) / *a* alternacijos, paremtos chronologiniu principu¹³, dėsningumo, t. y. slavų *a*, suponavusio lietuvių slavizmų *ā*

⁹ Vincas Urbutis, *Baltų etimologijos etidai*, t. 2, sudarė Daiva Sinkevičiūtė, įvadą parašė Bonifacas Stundžia, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 416.

¹⁰ *Ibid.*, p. 434.

¹¹ Vytautas Kardelis, *op. cit.*, p. 90–91, 122–123.

¹² Kazimieras Būga, *Rinktiniai raštai*, t. 1, sudarė Zigmąs Zinkevičius, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958, p. 344.

¹³ Minėtina, kad šis dėsningumas nėra itin patikimas resp. įgijęs aksiomos statusą, mat senųjų raštų faktografija, kuria, deja, nesiremia Kardelis, suponuoja aptariamo teiginio menką pagrįstumą, plg. s. lie. *artas* ‘toks senovės pinigas’ SD 229 ↔ s. lie. *ortas* ‘t. p.’ SD 384 // s. lie. *bramka* ‘priekaktis, kaktos raištis (sagtis)’ BB Teis. 8.24 ↔

(pirminis skolinimosi etapas), išvirtusio į lietuvių slavizmų *o* (kirčiuotoje pozicijoje [antrinis skolinimosi etapas]), ilgainiui virtusio į lietuvių šnektų slavizmų *uo* (kirčiuotoje pozicijoje [dialektizmų identifikacijos požymis]), lėmusio slavizmų *ie* (< slavų *e*) koreliacinio alternanto atsiradimą;

2) nežymėtųjų (arba tų, kurie, pasak Urbučio, „nė kiek neardo darybos tipo bei formanto vienybės“¹⁴) fleksinių formantų morfonologinio statuso resp. morfologiškai indiferentiškų galūnių alternantų su jiems būdingomis fleksinėmis poromis: *-a / -ė, -ia / ė; -as / -is / -ys / -(i)us*. Tokie morfoliginiai alternantai grupuojami į vieną leksinį semantinį lizdą (žinoma, paisant giminės kategorijos diferencijos)¹⁵.

Analizuojant izomorfinių / anamorfinių polonizmų alternantus ir antrinius vedinius, pravartu juos skirstyti į atskiras – monogeninių (toliau mgP)

s. lie. *bromka* ‘t. p.’ JMP III 37.16 // s. lie. *drābas* ‘kareivis, karys’ BB 2Mak. 14.46; MT 212 ↔ s. lie. *drobas* ‘t. p.’ SD 125 // s. lie. *farba* (sf.) ‘dažai, spalva’ SD 131, 143 ↔ s. lie. *forba* ‘t. p.’ Ch 1Moz. 37, 3 // s. lie. *farbavoti* (verb. tr.) ‘dažyti’ Ch 2Moz. 25.5 ↔ s. lie. *forbavoti* ‘t. p.’ MP 237 (žr. *Lietuvių kalbos žodynas (t. 1–20, 1941–2002) elektroninis variantas. Antrasis elektroninis leidimas*, (toliau – LKŽe), redakcinė kolegija Gertrūda Naktinienė ir kt., Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2013) ir kt.

¹⁴ Vincas Urbutis, *Žodžių darybos teorija*, Vilnius: Mokslas, 1978, p. 222.

¹⁵ Taip pat minėtina, kad sudarant polonizmų sąrašus nėra remiamasi Kardelio (Vytautas Kardelis, *op. cit.*, p. 98) nustatyto skolinių chronologiniu integravimo kriterijumi, t. y. balsio sl. *a*, suponavusio lietuvių skolinių kirčiuotąjį *ė / ė.* (iki slavų *c, č, š, ž, r* kietėjimo resp. iki XVI a., mat sl. *š, ž* kietėjo XIV a., o *c* – XV a. [*Ibid.*, p. 97]), o sl. *a*, lėmusio lietuvių skolinių kirčiuotojo */a./* (po šio fonologinio proceso resp. nuo XVI a.) atsiradimą. Minėtas spėjimas nėra argumentuotas senųjų raštų faktografija (dar žr. 13 išnašą), o hipotezės autoriaus pateiktieji pavyzdžiai ne visuomet suponuoja chronologinio, bet fonologinės adaptacijos faktoriaus nustatymo bei tikrojo etimologinio substrato paieškos svarbą (žr. LKŽe: *šatrà / šėtra* [monogeninis polonizmas]; *šėravóti / šėravoti; žėbras / žėbras* [monogeninis polonizmas] // *šėfunkas; šėprōnas, šėprōnas* ir kt.).

Anksčiau aptartas balsių įvairavimas, matyt, vertintinas kaip alofonų *e* ↔ *ė* fonologinės poliarizacijos rezultatas (resp. alofonas); plačiau apie šį fonologinį procesą žr. Aleksas Girдянис, „Влияние твердых и мягких согласных на развитие вокализма в балтийских диалектах (Пример параллельной эволюции фонологических систем)“, in: *Этнолингвистические балто-славянские контакты в настоящем и прошлом*, редакционная коллегия Вячеслав Иванов, Лидия Невская, Тамара Судник, Владимир Топоров, Москва: Наука, 1978, p. 75–76.

ir neapibrėžtųjų (toliau nbP) – polonizmų morfologinių ir fonetinių alternantų bei antrinių vedinių grupes. Alternatyviųjų polonizmų grupės¹⁶ alternantų ir antrinių vedinių reprezentantų Donelaičio poetiniuose veikaluose nėra užfiksuota.

Minėtina, kad mgP / nbP alternantų ir antrinių vedinių predisponuojanti kaitų statusą suponuoja *fonetinės transformacijos* refleksijos:

adpeñtai 2 (sm. pl.; mgP) ‘(bažn.) keturių savaitių laikas prieš Kalėdas’: *O Adpeñtai su Kalėdoms jau prisiartin*¹⁷ Rg 894 // *atpeñtai* 2 ‘t. p.’: *Atpeñtai nor poryt pasibaigti* Žr 16 – su sporadine struktūrinio elemento *-v-* > *-p-* kaita bei *-d-* > *-t-* devokalizacija ≤ *adveñtai* 2 (sm. pl.) ‘t. p.’ ← le. (dial. [ŽV-Md]) *adwenty* ‘4-ių savaitių pasninko laikotarpis, minint Jėzaus Kristaus gimimo laiką; atvykimas, atėjimas’ (← [s. / v.] le. *adwent* ‘4-ių savaitių pasninko laikotarpis, minint Jėzaus Kristaus gimimo laiką; atvykimas, atėjimas’ ↔ s. č. *advent* ‘t. p.’ ← V. lo. *adventus* ‘advento pasninkas; atvykimas ir kt.’¹⁸);

česnis 4 (sf.) ‘vaišės’: *Nugi dabar, naštas vargų visas nusikratę, jau pasilinksmykim bensity česnųj susikvietę* Rg 372 – su struktūrinio elemento *-t-* absorbcija¹⁹ ≤ *čestnis* (sf.) ‘garbė, pagarba; vaišės’ ↔ le. dial. (SLd [Katovica]) *čęść* ‘garbė, pagarba, pripažinimas, gerbimas; puota, pokylis, skanėstai ir kt.’²⁰ – su sonanto *-n-* metateze, t. y. lie. *če-nstis → *če-st-n-is*. Zigmo Zinkevičiaus²¹, besiremiančio Būgos²² aiškinimu,

¹⁶ Apie ją žr. 8 išn.

¹⁷ Tyrime naudota ši *Metų* redakcija: [Kristijonas Donelaitis], *Christian Donalitiūs Littaische Dichtungen*, nach Königsberger Handschriften mit metrischer Uebersetzung, kritischen Anmerkungen und genauem Glossar herausgegeben von Georg Heinrich Ferdinand Nesselmann, Königsberg: Verlag von Hübner & Matz, 1869.

¹⁸ Etimologines bei faktografines žodžių nuorodas žr. Rolandas Kregždys, *op. cit.*, p. 30.

¹⁹ Dar žr. Zigmas Zinkevičius, *Lietuvių kalbos istorija*, t. IV: *Lietuvių kalba XVIII–XIX a.*, Vilnius: Mokslas, 1990, p. 280; Vilija Sakalauskienė, Zofia Sawaniewska-Mochowa, „Filologia a tożsamość: Dwugłos polsko-litewski o ks. Antonim Juszkiewiczzu, twórcy słowników przekładowych“, in: *Acta Baltico-Slavica*, Warszawa, 2014, t. 38, p. 113.

²⁰ Etimologines ir faktografines žodžių nuorodas žr. Rolandas Kregždys, *op. cit.*, p. 30.

²¹ Zigmas Zinkevičius, *op. cit.*, p. 280.

²² Kazimieras Būga, *Rinktiniai raštai*, t. 3, sudarė Zigmas Zinkevičius, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1961, p. 771.

teiginys, neva lie. *čestnis / česnis* yra gudizmai resp. vestini iš blr. *чесць / чэсьць* ‘garbė, pagarba; vaišės ir kt.’ mažai tikėtinas, mat jo autoriai nepaiškino sonanto *-n-* genezės bei nemini lenkų dialektinių pavyzdžių;

dabóti, -ója, -ójo (verb. tr.; nbP) ‘saugoti, prižiūrėti’: *Ar ant vaikpalaikių, kaip tėvui reik, nedabóji* Žr 299 // *dabótis, -ója, -ójo* (verb. refl.) 1. ‘saugotis’: *Taigi dabokis su ponu pasipūtusiu šūtyt* Žr 409; 2. ‘rūpintis, stengtis’: *Iš mažų dienų dabójaus viežlybai elgtis* Pš 30 – su epenteziniu resp. neetimologiniu *-a-*²³ // *bóti, bója, bójo* (verb. intr.) ‘paisyti, kreipti dėmesį’: *Ale nebók, gaidau, neverk, permier nusimydams* Pl 529 – su inicialinio *d-* afereze ≤ *dbóti, -ója, -ójo* (verb. tr., intr.) ‘stebėti (ką), žiūrėti (ko)’ ← (s. / v.) le. *dbać* ‘rūpintis; kreipti dėmesį ir kt.’ → s. blr. *дбати* ‘rūpintis; galvoti apie ką; atkreipti dėmesį, pastebėti’, blr. (dial.) *дбаць* ‘rūpintis; galvoti, kreipti dėmesį’, r. dial. *дбать* ‘rūpintis; kaupiti, rinkti’²⁴;

delmōnas 2 (sm.; mgP) ‘piniginė’: *O pinigėli delmonė kytriai pakavoji?* Pl 595 – su sporadine struktūrinio elemento *-a-* > *-e-* kaita ≤ *dalmōnas* 2 (sm.) ‘kišenė’ ← le. (dial.) *dolman*, (v.) le. *dolman* ‘trumpas husaro apsiaustėlis; moters apsiaustėlis’ (< vengr. *dolmány* ‘apsiaustas’ ← turk. *dolama* ‘turkų sultonato laikų pėstininko raudona skraistė; apsiaustas’) → $\mathbb{C}$ s. blr. *даламань, доломань* ‘trumpas vyriškas apsiaustas su rankovėmis’, r. *доломань* ‘kavalerijos kario (husaro) skraistė; ilgas apsiaustas, susagstomas sagomis’²⁵;

jómarkas 1 (sm.; mgP) ‘prekymetis’: *Valkata Slunkiūs jómarke man iš papykio kone visą nupėšė kiaušę* Vd 428 – su pirmojo pasikartojančio *-r-* absorbcija²⁶ ≤ *jómarkas* 1 (sm.) ‘prekymetis; turgus’

²³ Dėl šio fonetinio fenomeno žr. Zigmas Zinkevičius, *Lietuvių dialektologija*, Vilnius: Mintis, 1966, p. 135–136; dar žr. Zigmas Zinkevičius, *Lietuvių kalbos istorija*, t. III: *Senųjų raštų kalba*, Vilnius: Mokslas, 1988, p. 38, 130; Zigmas Zinkevičius, *Rinktiniai straipsniai*, t. 2: *Valstybė ir kalba, senųjų raštų kalba, XVIII–XIX a. rašomoji kalba, XX amžius. Rytų Lietuva*, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2002, p. 272; Ирина Адомавичюте, „Этапы польско-литовского лексического взаимодействия“, in: *Acta Baltico-Slavica*, Warszawa, 1982, t. 14, p. 47.

²⁴ Etimologines ir faktografines žodžių nuorodas žr. Rolandas Kregždys, *op. cit.*, p. 45.

²⁵ Etimologines ir faktografines žodžių nuorodas žr. *Ibid.*, p. 30–31.

²⁶ Dar žr. Małgorzata Jancza, „Wpływy słowiańskie w języku tekstów folklorystycznych ze wsi litewskich województwa Suwalskiego“, in: *Studia nad gwarami*

← s. le. *jormark* ‘mugė, turgus; sambrūdis, sąmyšis; turgaus mokestis’ (↔ [s. / v.] le. *jarmark*, le. dial. [DLd (Kujavai, Poznanė, Kališas), MLd (Rudava), Psd (Llš)] *jarmarek* ‘mugė, turgus; sambrūdis, sąmyšis; turgaus mokestis’ < v. v. a. *jårmarket* / s. v. a. *jårmarkât*, *jårmercat* ‘mugė; kasmetinis turgus’ / v. *Jårrmarkt* ‘mugė, prekymetis, didelis turgus’)²⁷;

kùkenè 2 (sf.; nbP) ‘virtuvė’: *Todèl tuo drąsa lindau į atvirą kùkenè* Pp 114 – su dėsninga svetimos kilmės struktūrinio elemento *-ch-* > *-k-* kaita²⁸ ≤ *kùchnè* 2 (sf.) ‘virtuvė’ ← (s. / v.) le. *kuchnia* ‘krosnis maistui gaminti; viryklė; patalpa, kurioje gaminamas maistas; patiekalų gamybos būdas ir kt.’ (< s. č. *kuchyně* ‘virtuvė’ ← s. v. a. *kubhina* ‘maisto gaminimo vieta; virtuvė; užėiga’ ← lo. *coquina* ‘virtuvė; kulinarija’) → s. blr. *кухня* ‘patalpa, kurioje gaminamas maistas; maisto atsargos’, blr. (dial.) *кўхня* ‘virtuvė; viryklė’, s. r. *кухня* ‘patalpa, skirta maisto gamybai; virtuvės indai’, r. *кўхня* ‘virtuvė’²⁹;

māckas 4 (adj.; mgP) ‘visai mažas, mažytis’: *Giltinė su rauplėms piktoms atšokusi smaugia ar su karštlige dar tikt mācką pasuka biėdžių* Vd 89 – su struktūrinių elementų *-it-* absorbcija (t. y. *mac-it-kas* → *mac-kas*) ≤ *mācitkas*, -à 3^b (adj.) ‘visai mažas, mažytis’ ↔ le. dial. *maciutki* ‘labai mažas; mažytis, mažulėlis’³⁰;

nabāšninkas 1 (sm.; nbP) ‘velionis (apie mirusį žmogų)’: *Ale nabāšninks amtsrots taip nedarydavo būrui* Vd 177 – su struktūrinių elementų *-ti-* absorbcija (plg. *nabāštininkas*, -ė 1 [smob.] ‘t. p.’ ← *nabāštikas*, -ė 1 ‘t. p.’ – su pirmojo sando *-e-* > *-a-* kaita dėl regresyvinės asimiliacijos, t. y. *n-e-b-a-štikas* → *n-a-b-a-štikas*, plg. *nebāštikas*, -ė 1 ‘t. p.’ – su struktūrinio elemento *-č-* defrikatizacija, plg. *nabāščikas*, -ė 1 ‘t. p.’) ≤ *nebāščikas*, -ė 1 (smob.) ‘velionis, amžinatilsis (kalbant apie mirusį žmogų)’ ← (s. / v.) le. *nieboszczyk* ‘velionis; grietininis sūris, užkasamas žemėn, kad įgautų tam tikrą skonį’ → s. blr. *небожчикъ*,

Białostoczczyzny: Morfologia i słownictwo, praca zbiorowa pod redakcją Elżbiety Smułkowej i Ireny Maryniakowej, (ser. *Prace Białostockiego towarzystwa naukowego*, Nr. 27), Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1984, p. 117.

²⁷ Etimologines ir faktografinės žodžių nuorodas žr. Rolandas Kregždys, *op. cit.*, p. 31.

²⁸ Plačiau žr. Zigmąs Zinkevičius, *Lietuvių dialektologija*, p. 150.

²⁹ Etimologines ir faktografinės žodžių nuorodas žr. Rolandas Kregždys, *op. cit.*, p. 46.

³⁰ Etimologines ir faktografinės žodžių nuorodas žr. *Ibid.*, p. 31.

небожчикъ, небожыкъ ir kt. ‘velionis, negyvėlis’, blr. (dial.) *нябѣжчык, нябѣшык, небѣшык* (blr. dial. *нібѣшык*) ‘numirėlis; vargeta’³¹;

ponātis (sm.; nbP) ‘ponaitis’: *Ogi dabar jau kaip ponātis skiauturę rodai* Pl 268 – su dėsinga dvibalsio *ai* monoftongizacija³² ≤ *ponāitis* 1 (sm.) ‘jaunas, nevedęs ponas; pono sūnus; bajoraitis; Viešpats’ ↔ s. / v. le. *panic*, (v.) le. *panicz* ‘skaistus jaunikaitis, skais-tuolis; pono sūnus; bajoraitis; nevedęs jaunas ponas; dabita, dykaduo-nis; nevedęs vyriškis’ → s. blr. *паниць, паниць* ‘jaunas ponas; jaunikis’, blr. *паниць / панич* ‘pono sūnus; kilmingas jaunuolis; tvarkingai, švariai apsirengęs jaunuolis; ponaitis’³³;

šėtra 1 (sf.; mgP) ‘palapinė’: *Ta liepsna... ne tiktai mūsų būriškas sudegina šėtras* Žr 239 – su šaknies *-a-* > *-ė-* kaita, matyt, dėl konta-minacijos su le. dial. *s-iá-ter* ‘pašiūrė’ ≤ *šatrà* 4, 2 (sf.) ‘t. p.’ ← (v.) le. *szatra* ‘žabų pastogė gyvuliams kalnų ganyklose; palapinė; čigonų tabo-ras’ (< tot. *чадра* ‘uždanga’ ↔ *чатыр* ‘palapinė’ ← pers. *chādar* ‘palapi-nė; uždanga; šydas, vualis ir kt.’) || Ⓞ blr. *шацёр* ‘palapinė’, s. r. *шатеръ, шатъръ, шаторъ* ‘t. p.’, r. *шатёръ* ‘t. p.’³⁴;

viñčiavoti, -oja, -ojo (verb. tr.; mgP) ‘tuokti’: *Parvežė porą, ant ku-rios švents vyskupas pas dievstalį šventą viñčiavodams, kaip reik, žegno-nę buvo padėjęs* Rg 133 – šioje dialektinėje zonoje su susiaurėjusiu *-in-*, matyt, reflektuoja blr. dial. *в-in-чáць* refleksijas ≤ *veñčiavoti, -oja, -ojo* (verb. tr.), *veñčiavóti, -ója, -ójo* ‘tuokti’ ↔ le. dial. (ŽV-Md) *wieńco-wać* ‘tuokti’ ≠ (v.) le. *wieńcować*, le. *wieńczować* ‘vainikuoti, karūnuoti’ || ≠ s. r. *вѣнчавати* ‘vainikuoti; karūnuoti’, *вѣнчевати* ‘vainikuoti; ap-dovanoti; šlovinti, garbinti; pabaigti’ Ⓞ r. *венчáть* ‘tuokti’³⁵.

Vienintelis *Beta vulgaris* fitonimas, be fonetinio kitimo, reflektuoja ir morfologinę modifikaciją:

³¹ Etimologines ir faktografines žodžių nuorodas žr. *Ibid.*, p. 46–47.

³² Apie ją plačiau žr. Zigmąs Zinkevičius, *op. cit.*, p. 91; Zigmąs Zinkevičius, *Lietuvių tarmių kilmė*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006, p. 187; dar žr. Rolandas Kregždys, *Baltų mitologemų etimologijos žodynas*, t. I: *Kristburgo sutartis*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2012, p. 41.

³³ Etimologines ir faktografines žodžių nuorodas žr. Rolandas Kregždys, *op. cit.*, p. 47.

³⁴ Etimologines ir faktografines žodžių nuorodas žr. *Ibid.*, p. 32.

³⁵ Etimologines ir faktografines žodžių nuorodas žr. *Ibid.*, p. 32.

sviklas 2 (sm.; mgP) '(bot.) raudonasis burokas (*Beta vulgaris*): *Sėkite... ropių, pastarnokų, sviklų beigi repukų* Pl 656 – su struktūrinių elementų *čv-* > *sv-* kitimu dėl rytų slavų kalbų įtakos, plg. blr. dial. *св-якля* 'burokai' ir giminės kategorijos kaita dėl slavizmo lie. *burōkas* 2 [sm.] '[bot.] tokia daržovė; tos daržovės šakniagumbis; runkelis (*Beta*)' ≤ *čvikla* (sf.) 'burokas; raudonasis burokėlis' ← (s. / v.) le. *čwikla* 'burokas; virtų burokų garnyras' (< č. *cvikla* 'burokas' ← gr. *σεῦτλον* 'valgomasis burokas')³⁶.

Dėl akivaizdžios tendencijos slavų afiksus keisti baltų (resp. lietuvių) atiktikmenimis, išskirtinas atskiras – *baltiškųjų afiksacijos refleksijų* – pogrupis:

čiepėlis (sm. dem.; nbP) 'jaunas įskiepytas medelis': *Ogi namėj čiepelius gražius išdykusios lupat* Vp 29 † *čiėpas* 4, 2 (sm.) 't. p.' ≤ *ščiėpas* 4 (sm.) 'šakelė, atauga, kuria skiepijamas kitas augalas, skiepas, įskiepis; jaunas įskiepytas medelis, skiepas' ← (s. / v.) le. *szczep* 'poskiepis; paskiepytas medelis ir kt.' ‖ *Č* blr. (dial.) *шчэпа* 'poskiepis' ≠ r. *щепá* 'medžio skala, gabalėlis'³⁷;

iškādininkas, -ė 1 (smob.; mgP) 'kas daro nuostolį; žaladarys': *Jūs, iškādininkai, jūs, vagys, jūs, piktadėjai, ar nesibijotės žmonėms iškādą daryti?* Pš 26–27 ≤³⁸ *iškadniňkas, -ė* 2 J, *iškādnykas* 1 (smob.) 'kas nuostolius daro'; *iškādōrius*³⁹ 2 (sm.) 't. p.' ↔ v. le. *zaszkodca* 'tas, kuris kenkia arba trukdo' † *iškādà* 2 (sf.) 'nuostolis, žala': *Daug naudos ir daug iškādų gal padaryti* ŽR 212 ↔ v. le. *zaszkoda* 'kenkimas; tai, kas kenkia; žala' (< v. v. a. *schade* / s. v. a. *scado, skado* 'žala, nuostolis') → s. blr. *замкода* 'žala, pakenkimas'⁴⁰;

jómarkininkas 1 (sm.; mgP) 'kas būna jomarke': *Rudikis jómarkininks* Rj (antraštėje) † *jómarkas*⁴¹;

kaštúotis, -úoja, -āvo (verb. refl.; nbP) 'darytis išlaidas': *Todėl tėvai jos... tytveik daug dėl to kaštāvos irgi steliavos* Rg 142 // *kaštúodintis (-ytis), -inasi, -inosi* (verb. refl.) 'darytis išlaidas, kaštuotis':

³⁶ Etimologines ir faktografines žodžių nuorodas žr. *Ibid.*, p. 30.

³⁷ Etimologines ir faktografines žodžių nuorodas žr. *Ibid.*, p. 45.

³⁸ Dar žr. Zigmas Zinkevičius, *Lietuvių kalbos istorija*, t. III, p. 39.

³⁹ Dar plg. le. dial. *szkodur* 'kenkiantis gyvūnas; pavojingas tekis'.

⁴⁰ Etimologines ir faktografines žodžių nuorodas žr. Rolandas Kregždys, *op. cit.*, p. 34.

⁴¹ Žr. anksčiau.

Kiti taip daug nenorėjo kaštuodytis ≤ kaštavóti, -ója, -ójo (verb. intr.) ‘kaštuoti, atsieiti’ ← (s. / v.) le. *kosztować* ‘kainuoti; turėti išlaidų, kaštuoti’ (← [s. / v.] le. [dial.] *koszt* ‘išlaidos, lėšos; kaina, vertė’ < č. *košt* ‘t. p.’ ← v. v. a. *kost[e]* ‘išlaidos, lėšos’) → s. blr. *коштовати* ‘kaštuoti’, blr. (dial.) *коштоваць* ‘išmėginti; kaštuoti’, s. r. *коштовати* ‘kainuoti, atseiti’, r. dial. *коштовать* ‘kainuoti; būti vertinamam; tikti ir kt.’⁴²;

krōmininkas 1 (sm.; nbP) ‘pirkllys, pardavėjas’: *Rudikis... tarp krōmininkų ir kupčių greitai nulindo* Rj 6 ≤ *krōmninkas (krōmnykas), -ė* 1 (smob.) ‘pirkllys, pardavėjas; (prk.) kuprius; (prk.) tekis’ ← (v.) le. *kramnik* ‘smulkių prekių prekeivis; keliaujantis pirkllys’ (← [s. / v.] le. *kram* ‘prekybos kioskelis; nedidelė parduotuvė; amatininkų dirbtuvės; prekės ir kt.’ < v. v. a. *krām* ‘prekė, smulkmė ir kt.’ / s. v. a. *krām* ‘prekybos vieta turguje ir kt.’ // v. *Kram* ‘smulkios prekės; atliekos; reikalai ir kt.’) → s. blr. *крамникъ* ‘pirkllys, pardavėjas’, blr. (dial.) *кράмникъ* ‘pardavėjas; parduotuvės savininkas’⁴³;

pōniškas, -a 1 (adj.; nbP) ‘priklausantis ponams’: *Pōniški vaikai, su būriškais susisėdę, kartais broliškai purvus krapštydami, žiopso* Pl 309 ≤ *pōnškas, -à* 4 ‘poniškas, ponų’ ← (s. / v.) le. *pański* ‘pono, karaliaus, monarcho; Dievo, Kristaus, Viešpaties; aristokratiškas, puikus, nuostabus ir kt.’ → s. blr. *панский, паньский* ‘valdovo, karaliaus; pono ir kt.’, blr. *пáнскі(ў)* ‘pono, poniškas’, s. r. *панский* ‘ponų; Maskvoje gyvenančių išeivių iš Lenkijos, Lietuvos ir kt. vakarų šalių’, r. *панско́й* ‘t. p.’⁴⁴;

rokúoti, -úoja, -ávo (verb.; nbP) 1. (intr.) ‘aritmetiškai spręsti, skaičiuoti’: *Taigi nešūtykim, kad ponai skiauturę rodo ir, velnių vardus kasdien rokúodami, keikia* Žr 514; 2. (tr.) ‘priskirti’: *Proto netur, dėl to nereik jam (šuniui) grieką rokúoti* Rj 36 ≤ *rokavóti, -ója, -ójo* ‘aritmetiškai spręsti, skaičiuoti; (refl.) ‘atsiskaityti’ ← (s. / v.) le. *rachować* ‘skaičiuoti, (ap)mąstyti; tikėtis; pasitikėti ir kt.’ (< v. v. a. *rechen, rechenen* ‘skaičiuoti’ / v. *rechnen* ‘[su]skaičiuoti’) → s. blr. *раховати, раховать, роховати* ‘skaičiuoti; apgalvoti, atkreipti dėmesį’, blr. (dial.) *раховаць / рахавáць* ‘(su)skaičiuoti; turėti omenyje’,

⁴² Etimologines ir faktografines žodžių nuorodas žr. *Ibid.*, p. 45–46.

⁴³ Etimologines ir faktografines žodžių nuorodas žr. *Ibid.*, p. 46.

⁴⁴ Etimologines ir faktografines žodžių nuorodas žr. *Ibid.*, p. 47–48.

r. dial. *páxováť* ‘skaičiuoti, matuoti; aptarti, apgalvoti’ $\mathcal{C}$ blr. dial. *paxováцца* ‘turėti omeny, apmąstyti’⁴⁵;

šaltyšiáuti, -iáuja, -iávo (verb. intr.; mgP) ‘būti šaltyšiumi’: *Rods, tarė Pričkus, taip ir man daugsyk pasidarė, kad aš šaltyšiáudams šen ir ten jodinėjau* Rg 486 $\Downarrow$ *šaltỹšius* 2 (sm.) ‘kaimo seniūnas’: *Pons tai-po, kaip bũrs, šaltyšiu niekina seną* Rg 519 ← s. le. *szoltys(z)* (s. le. [dial.] *szaltys*, [v.] le. *szoltys*) ‘žemiausio rango kaimo valdininkas, atsakingas už kelis gyvenamuosius punktus; viršaitis ir kt.’ (< v. v. a. *schultze* ‘kaimo seniūnas’) → $\mathcal{C}$ s. blr. *шолтысь, шолтысь* ‘kaimo seniūnas’⁴⁶.

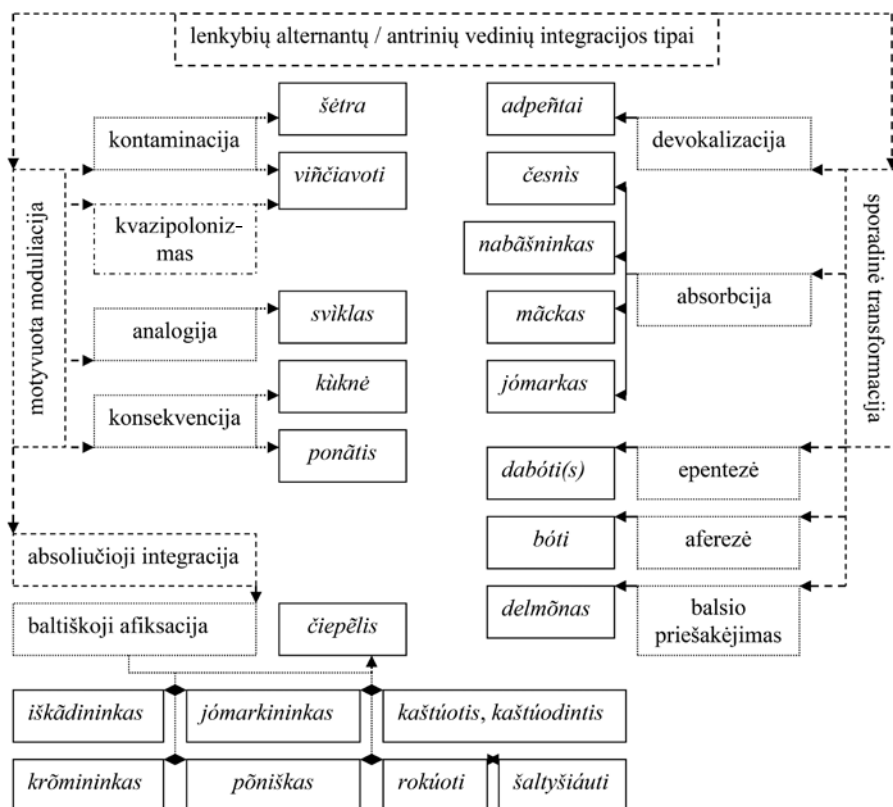
Apibendrinant galima teigti, kad remiantis išvardytų pavyzdžių struktūrinių kaitų (įvairaus pobūdžio) etiologija, išskirtini tokie pagrindiniai Donelaičio poetiniuose veikaluose užfiksuotų polonizmų (ir kvazilenkybių) fonetinių ir morfologinių alternantų bei antrinių jų vedinių integracijos būdai⁴⁷: 1) motyvuota moduliacija (fonetinės / morfologinės kaitos: kontaminacija; analogija; konsekvencija); 2) sporadinė transformacija (fonetinės kaitos: devokalizacija, absorbcija, epentezė, aferezė, balsių priešakėjimas). Kai kurie aptartų pavyzdžių reflektuoja integracinius kitimus (plg., pavyzdžiui, *nabāšninkas*).

Baltiškiosios afiksacijos refleksijoms, priskirtinoms motyvuotos moduliacijos tipui, būdinga absoliučioji integracija, t. y. visiška skolinio darybinė adaptacija.

⁴⁵ Etimologines ir faktografines žodžių nuorodas žr. *Ibid.*, p. 48.

⁴⁶ Etimologines ir faktografines žodžių nuorodas žr. *Ibid.*, p. 29.

⁴⁷ Žr. schemą.

Schema. Fonetinių ir morfologinių polonizmų alternatyvų bei antrinių jų vedinių integracijos būdai)

IŠVADOS

1. Kristijono Donelaičio poetiniuose veikaluose užfiksuota 12 monogeninių ir 12 neapibrėžtųjų polonizmų fonetinių ir morfologinių alternantų bei antrinių jų vedinių.

2. Išskirtini 2 pagrindiniai Donelaičio vartotų fonetinių ir morfologinių polonizmų alternantų bei antrinių jų vedinių integracijos būdai: 1) motyvuota moduliacija, 2) sporadinė transformacija.

3. Baltiškosios afiksacijos refleksijoms būdinga absoliučioji integracija (visiška skolinio darybinė adaptacija).

STRAIPSNYJE VARTOJAMOS SANTRUMPOS

KALBŲ TRUMPINIAI

- blr. – baltarusių (resp. gudų kalbės) žodis
- č. – čekų (kalbės) žodis
- dial. – tarminis žodis (dialektizmas)
- DLd – Didžiosios Lenkijos (le. *wielkopolski*) dialektas (Vakarų Lenkija)
- gr. – graikų (senojo laikotarpio kalbės) žodis
- le. – lenkų (naujojo laikotarpio [nuo XIX a.] kalbės) žodis
- lo. – lotynų (kalbės) žodis
- MLd – Mažosios Lenkijos (le. *małopolski*) dialektas (Pietų Lenkija)
- pers. – persų (kalbės) žodis
- Psd – Lenkijos pasienio dialektai (le. *polszczyzna kresowa* [Lietuva, Latvija, Baltarusija, Ukraina])
- r. – rusų (kalbės) žodis
- s. – senojo laikotarpio (kalbės) žodis (tik junginyje su kalbos trumpiniu)
- SLd – Silezijos (le. *śląski*) dialektas (Pietvakarių Lenkija)
- s. le. – senojo laikotarpio lenkų (kalbės [XII a. antra pusė – XV a.]) žodis
- s. v. a. – senosios vokiečių aukštaičių (kalbės [VIII–XI a. (iki 1050 m.)]) žodis
- tot. – totorių (kalbės) žodis
- turk. – turkų (kalbės) žodis
- v. – naujosios vokiečių (aukštaičių kalbės [nuo 1650 m.]) žodis
- vengr. – vengrų (kalbės) žodis
- v. le. – viduriniojo laikotarpio (XVI–XVIII a.) lenkų (kalbės) žodis
- V. lo. – viduramžių lotynų (kalbės) žodis
- v. v. a. – viduriniojo vokiečių aukštaičių (kalbės [nuo 1050 iki 1350 m.]) žodis
- ŽV-Md – Žemutinės Vyslos-Mazovijos (le. *mazowiecki*) dialektas (Centrinė Lenkija)
- Vietovardžių, gramatinius ir kt. trumpinius žr. LKŽe (interneto prieiga: www.lkz.lt).

GRAFINIAI TRUMPINIAI

- ← pirminio skolinimosi šaltinio žymuo
- ↔ partitivityvinio (resp. dalinio, t. y. tik kai kurių žodžio dalių) skolinimosi šaltinio žymuo
- antrinio skolinimosi (slavų kalbų, pavyzdžiui, iš lenkų į gudų kalbą; iš germanų į lenkų ir pan.) žymuo
- < distancinio (resp. tolimojo) skolinimosi šaltinio žymuo
- ↕ antrinio skolinimosi (mišriųjų darinių) šaltinio žymuo
- ≠ semantinės kontradikcijos (reikšminio neatitikimo [lietuvių kalbos leksemų aspektu]) žymuo
- || alternatyvaus pirminio skolinimosi žymuo
- ℄ fonetinės ar morfologinės struktūros neatitikimo (lietuvių kalbos leksemų aspektu) žymuo
- ≤ substitucinės lyties modifikacijos žymuo
- (...) leksemų alternantai, besiskiriantys fonetine ar morfologine struktūra

FEATURES OF INTEGRATION OF POLONISMS USED
IN THE WORKS BY KRISTIJONAS DONELAITIS
(PHONETIC / MORPHOLOGICAL ALTERNATIVES
AND SECONDARY DERIVATIVES)

Summary

The paper addresses the evaluation of the integration criteria of the phonetic / morphological alternatives and secondary derivatives of Polonisms borrowed into Lithuanian, which are used in the poetic works by Kristijonas Donelaitis.

The usage of 24 phonetic / morphological alternatives and secondary derivatives of Polonisms is identified: 12 alternatives and secondary derivatives belong to the group of monogenic lexical borrowings (*adpeñtai / atpeñtai, česnis, delmōnas, iškādīninkas, jōmarkas, jōmarkininkas, māckas, sviklas, šaltyšiāuti, šetra, viñčiavoti*), and another 12 can be attributed to indeterminate lexical loans (*čiepēlis, dabōti / dabōtis / bōti, kaštūotis / kaštūodintis, krōmininkas, kūknė, nabāšninkas, ponātis, pōniškas, rokūoti*).

The analysis of the structural variations of phonetic / morphological alternatives and secondary derivatives of Polonisms and their aetiology allows to distinguish two main types of adaptation: 1) motivated modulation, 2) sporadic transformation. Loans with Baltic affixes are attributed to the isolated group of Polonisms, which is to be codified under the criteria of complete compositional adaptation.

GRYBŲ PAVADINIMAI
KRISTIJO NO DONELAIČIO
METUOSE: VERTIMO IR
IDENTIFIKACIJOS
PROBLEMOS

ADRIANO CERRI

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjami Kristijono Donelaičio poemoje *Metai* minimi grybų pavadinimai. Analizė atliekama vertimo (ir vertėjo) požiūriu. Pirmiausia dėmesys skiriamas mikonimų turiniui, arba grybų identifikacijai (t. y. liaudiškų pavadinimų susiejimui su lotyniškaisiais). Parodoma, kaip ir kodėl kai kurių *Metų* mikonimų tradicinę identifikaciją galima laikyti abejotina. Antrojoje straipsnio dalyje iškeliami vertimo klausimai. Pristatomi mano, kaip *Metų* vertėjo į italų kalbą, priimti sprendimai verčiant Donelaičio grybų pavadinimus į italų kalbą. Dėmesys skiriamas galimam vertėjo elgesiui, kai atsiranda konfliktas tarp žymiklio ir žyminio arba kai reikia išrinkti vieną liaudišką pavadinimą iš įvairių vertimo kalboje esančių atitikmenų. Trumpai paminimas ir metrinės struktūros poveikis vertimo sprendimams.

ĮVADAS

Šiame straipsnyje norėčiau pristatyti vieną aspektą iš savo neseniai išleisto Kristijono Donelaičio *Metų* vertimo į italų kalbą¹. Atkreipsiu dėmesį į ribotą darbo dalį, t. y. grybų pavadinimų vertimo problemą ir su ja glaudžiai susijusį identifikacijos klausimą.

Mikonimai sudaro nedidelę, tačiau įdomią leksikos dalį. Visų pirma, jie dažniausiai išreiškiami įvairiais liaudiškais pavadinimais². Jų liaudiškumas ypač įdomus etnolingvistikai ir istorinei semantikai. Be to, šioje srityje itin daug geografinių, tarminių ir kultūrinių variantų. Todėl vertėjas čia gali lengvai apsirikti. Kaip ir grybautojui, vertėjui reikia būti labai atsargiam, nenorint rinkti kitų grybų, nes tiek grybaujant, tiek verčiant, klaidos gali būti pavojingos. Vertėjo laimei – ne mirtinai!

1. MIKONIMAI DONELAIČIO *METUOSE*

Donelaičio poemoje *Metai* yra minima 11 grybų³: *plempė* (Vd 601), *rudmėsė* (Vd 601), *storkotis* (Vd 601), *baravykas* (Vd 601), *jautakis*

¹ Kristijonas Donelaitis, *Le Stagioni*, cura e traduzione di Adriano Cerri, (ser. *Studia Baltica Pisana*, 1), Novi Ligure: Joker Edizioni, 2014, 302 p. Toliau cituojant *Metų* vertimą į italų kalbą tekste nurodoma poemos dalis ir eilutė.

² Lietuvių grybų pavadinimų struktūra ir motyvacija jau detalai išanalizuota, plg. Jūratė Lubienė, „Grybų pavadinimų motyvacija pagal išorinius arba vidinius grybo požymius“, in: *Res Humanitariae*, Klaipėda, 2008, Nr. 4, p. 173–191; Jūratė Lubienė, „Lietuvių kalbos liaudiški grybų pavadinimai su grybų augimo motyvaciniais požymiais“, in: *Res Humanitariae*, Klaipėda, 2009, Nr. 6, p. 180–202; Jūratė Lubienė, „Žvėrių pavadinimai lietuvių kalbos mikonimų motyvacijos sistemoje“, in: *Res Humanitariae*, Klaipėda, 2012, Nr. 12, p. 99–121. Rengdamas šį straipsnį susirašinėjau su doc. dr. Jūrate Lubiene (Klaipėdos universitetas) ir esu jai dėkingas už pagalbą bei vertingus patarimus.

³ Visų grybų pavadinimai čia nurodomi vienaskaitos vardininko forma, nors tekste jie vartojami kitaip, pavyzdžiui: *plempių*, *šungrybiai*, *pinti*. Straipsnyje naudojami sutrumpinimai: Pl – „Pavasario linksmybės“, Rg – „Rudenio gėrybės“, Vd – „Vasaros darbai“, Žr – „Žiemos rūpesčiai“.

(Vd 602), *baltikis* (Vd 602), *grūzdas* (Vd 602), *bobausis* (Vd 602), *šungrybis* (Vd 607), *kelmutis* (Rg 420), *pintis* (Žr 129).

Pirmoji vertėjo užduotis – šiuos grybus identifikuoti, t. y. susieti kiekvieną liaudišką pavadinimą su lotyniškuoju, arba oficialiuoju. Tačiau tai nelengva daryti dėl to, kad dažnai atsiranda nesutapimų tarp liaudiškų ir mokslinių klasifikacijų. Jono Kabelkos žodyne⁴ grybai paaiškinami nevienodai: kai kurie priskiriami prie valgomųjų/nevalgomųjų grupės, kai kurie – ne; kai kuriais atvejais nurodoma grybų šeima, kai kuriais – ne. Deja, Kabelkos leksikoje lotyniškieji pavadinimai nepateikiami. Daugiau informacijos duoda *Lietuvių kalbos žodynas*⁵ (LKŽ^e) ir *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*⁶ (DLKŽ^e) – abu nurodo lotyniškuosius pavadinimus. Abiejuose žodynuose grybų apibūdinimai šiek tiek skiriasi, tačiau oficialieji pavadinimai (t. y. identifikacijos) visada sutampa, išskyrus baltikio (tokio grybo DLKŽ^e nėra) ir bobausio atveju (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Grybų apibrėžimai skirtinguose žodynuose

PAVADINIMAS	KABELKA (1964)	LKŽ ^E	DLKŽ ^E
plempė	<i>toks grybas</i>	<i>toks lakštabudžių šeimos grybas</i> (Collybia)	<i>nevalgomas grybas gaubta kepurėle, plonu tarpriu kotu</i> (Collybia)
rudmėsė	<i>lakštabudžių šeimos valgomas grybas</i>	<i>piengrybių genties valgomasis grybas</i> (Lactarius deliciosus)	<i>valgomas grybas su įdubusia raudona, trapią, sultinga kepurėle</i> (Lactarius deliciosus)

⁴ Jonas Kabelka, *Kristijono Donelaičio raštų leksika*, Vilnius: Mintis, 1964, 280 p.

⁵ *Lietuvių kalbos žodynas*, [elektroninis leidimas], (toliau – LKŽ^e), redaktorių kolegija Gertrūda Naktinienė (vyriausioji redaktorė), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zabarskaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005; URL: <http://www.lkz.lt/>.

⁶ *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, [elektroninis leidimas], (toliau – DLKŽ^e), redaktorių kolegija Stasys Keinys (vyriausiasis redaktorius), Laimutis Bilkis, Jonas Paulauskas, Vytautas Vitkauskas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2011; URL: <http://dz.lki.lt/>.

GRYBŲ PAVADINIMAI KRISTIJONO DONELAIČIO METUOSE

storkotis	<i>toks grybas (baravykų rūšis)</i>	<i>baravykas (Boletus edulis)</i>	<i>baravykas</i>
baravykas	<i>šilabudė, tikerinis</i>	<i>skylėtbudžių šeimos grybas (Boletus)</i>	<i>vertingas valgomas grybas (Boletus)</i>
jautakis	<i>valgomas grybas</i>	<i>valgomas grybas (Lactarius volemus) = jaučiakis, alksnynuose augantis valgomas grybas, veršiakys (Lactarius volemus)</i>	<i>valgomas grybas geltonai ruda įdubusia kepurėle (Lactarius volemus)</i>
baltikis	<i>toks grybas</i>	<i>tokia piengrybių rūšis (Lactarius subdulcis)</i>	–
grūzdas	<i>valgomas grybas</i>	<i>lakštabudžių šeimos valgomas grybas, piengrybis grūzdas (Lactarius piperatus)</i>	<i>valgomas grybas kieta, stangria, įdubusia kepurėle, turintis baltų sulčių (Lactarius piperatus)</i>
bobausis	<i>toks valgomas grybas</i>	1. <i>toks grybas, briedukas (Morchella)</i> 2. <i>LBŽ, toks raukšlėta kepurėle grybas (Helvella): Valgomasis bobausis (H. esculenta)</i> 3. <i>toks grybas, voveraitė, gaidukas (Cantharellus cibarius)</i>	<i>valgomas auksliagyrybių klasės grybas vingiuotai raukšlėta kepurėle (Gyromitra, Helvella)</i>
šungrybis	<i>prastas, nevalgomas grybas</i>	<i>nevalgomas grybas</i>	<i>nevalgomas grybas</i>
kelmutis	<i>lakštabudžių šeimos grybas, nemunė</i>	<i>lakštabudžių šeimos grybas, virtinėmis ant kelmų augantis, kelmutė, kelmuoė, kelmukas, kelminė, nemunė (Armillaria mellea): Paprastasis kelmūtis (nemunė) – Armillaria mellea</i>	<i>tiltais augantis valgomas rudas grybas kreivai plaušingu kotu (Armillariella)</i>

pintis	<i>ant medžių kamienų augantis grybas, seniau vartotas ugniai uždegti</i>	<i>tokia medžio antauga, grybas, augantis ant pūvančio medžio</i> (Fomes)	<i>ant beržų ir kitų lapuočių išvartų, kelmų augantis kietas grybas</i> (Fomes)
--------	---	--	--

2. IDENTIFIKACIJA

2.1. BOBAUSIS

Pirmasis grybas, keliantis identifikacijos abejonių, yra bobausis. LKŽ^e pasiūlo net tris galimybes: *Morchella*, *Helvella* ir *Cantharellus cibarius*. Anot 1938 m. *Lietuviško botanikos žodyno*⁷, bobausis – *Helvella esculenta*. Toks jau senas pavadinimas šiandien nebevartojamas, o dabartinis atitikmuo yra *Gyromitra esculenta*. Mat daugelis šiuolaikinių Lietuvos mikologų, enciklopedijų ir žodynų teigia, kad dabartinėje lietuvių kalboje bobausiu dažniausiai vadinamas būtent *Gyromitra esculenta*⁸. Jo sinonimai – *gniauztenis*, *šimtakamaris*. Šis miškuose labai paplitęs grybas yra sąlygiškai nuodingas, nors vis tiek renkamas ir valgomas (lot. *esculentus* „valgomas“). Taigi remdamasis tik šiais dabartiniais veikalais, vertėjas čia paprastai identifikuoję bobausį su *Gyromitra esculenta*.

Tačiau atidžiau pažvelgus į šio grybo pagrindinius bruožus, galima abejoti dėl tokios identifikacijos. Pirmiausia, šis pavasarinis grybas auga kovo–gegužės mėnesiais. O Donelaitis bobausį mini „Vasaros darbuose“ kartu su kitais vasariškais grybais:

⁷ *Lietuviškas botanikos žodynas*, (toliau – LBŽ), d. 1: *Augalų vardynas, botaniškoji farmakognozinė nomenklaturą ir augalų sistema*, sudarė Botanikos žodyno komisija, vadovaujama doc. Liudo Vailionio, redagavo dr. Jonas Dagys, Kaunas: L. Vailionis, 1938, p. 166, 396.

⁸ Plg. Vincentas Urbonas, *Lietuvos grybų atlasas*, Kaunas: Lututė, 2009, p. 494; *Višuotinė lietuvių enciklopedija*, (toliau – VLE), t. III: *(Beketeriai–Chakasai)*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003, p. 302; DLKŽ^c, s.v. *bobausis*.

Plempių, rudmėsių, storkočių bei baravykų,
Jautakių ir baltikių, grūdų irgi bobausių [...] (Vd 601–602)⁹

Tokiam neatitikimui išspręsti dar medžiagos reikia ieškoti istoriniuose šaltiniuose. Šio grybo neradau dviejuose svarbiuose XVII a. žodynuose, t. y. *Lexicon Lithuanicum*¹⁰ ir *Clavis Germanico-Lithvana*¹¹, tačiau Jokūbo Brodovskio (1692–1744) žodynas *Lexicon Germanico-Lithvanicum et Lithvanico-Germanicum*¹² padėjo. Tai – „reikšmingiausias XVIII amžiaus Mažosios Lietuvos leksikografijos darbas“¹³. Dėl laiko ir vietos artumo su Donelaičiu, šis šaltinis yra patikimiausias ir naudingiausias mūsų tyrimui. Įdomiai, vokiškoje žodyno dalyje, grybų (*Piltzcken*) sąrašė randame beveik visus *Metuose* paminėtus grybus, taip pat ir bobausį¹⁴:

- ⁹ Tyrime naudota ši *Metų* redakcija: Kristijonas Donelaitis, „Metai“, redagavo Kazys Ulvydas, in: Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, redakcinė komisija Kostas Korsakas (pirmininkas), Kostas Doveika, Leonas Gineitis, Jonas Kabelka, Kazys Ulvydas, Vilnius: Vaga, Lietuvos TSR Mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1977, p. 91–261. Toliau cituojant *Metus* tekste nurodoma poemos dalis ir eilutė.
- ¹⁰ *Lexicon Lithuanicum: Rankraštinis XVII a. vokiečių-lietuvių kalbų žodynas*, įvadą, žodyno teksto transliteraciją ir žodžių rodyklę parengė Vincentas Drotvinas, redakcinė kolegija Vincentas Drotvinas, Adolfas Ivaškevičius (atsakingasis redaktorius), Juozas Marcinkevičius (redakcinės kolegijos pirmininkas), Vilnius: Mokslas, Lietuvos TSR Mokslų akademijos Centrinė biblioteka, 1987, 568 p.
- ¹¹ *Clavis Germanico-Lithvana: Rankraštinis XVII a. vokiečių-lietuvių kalbų žodynas*, spaudai parengė Vincentas Drotvinas, redaktorių kolegija Adolfas Ivaškevičius, Juozas Marcinkevičius, Vincas Urbutis, d. 1: A–E, d. 2: F–L, d. 3: M–S, d. 4: T–Z, (ser. *Bibliotheca baltica. Lithuania*), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995–1997.
- ¹² Jokūbas Brodovskis, *Lexicon Germanico=Lithvanicum et Lithvanico=Germanicum: Rankraštinis XVIII amžiaus žodynas*: Dokumentinis leidimas su faksimile, perrašu ir žodžių registru, parengė Vincentas Drotvinas, t. 1: *Abtilgen die Gefetze Įstátimus įįžgaiįzinti – Futter unter Sattel Paklódas*, t. 2: *Gaal (Verworffen) nom viri Gaal. – Scharwercker Baudziauninkas, ke. Baudziauįszkis, Antrinink's*, t. 3: *Žodžių indeksas = Wörterverzeichnis = Index of words*, bendrinių žodžių indeksą sudarė Dan-guolė Stonytė, tikrinių žodžių indeksą sudarė Juozas Karaciejus, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2009.
- ¹³ „Pratarmė“, in: Jokūbas Brodovskis, *op. cit.*, t. 1, p. XI.
- ¹⁴ Jokūbas Brodovskis, *op. cit.*, t. 2, p. 979.

Rudmefe Reitzcke
Barawgas / Plempos Koßlarcke
Bredelei l. Abriedelei Morcheln
B o b a u f e i Gelb Ö h r c h e n
Kelmuczei Stobling
Baltikkai Weißling
 [...]

Barawikkes Stein Piltzch[en] *it* Storkótes
Jautakei
 [...]

Wowerufzkai
 [...]

Gruz dai

Ar gali *Gelb Öhrchen* būti *Gyromitra esculenta* vokiškas pavadinimas? Šis mikonimas, reiškiantis „geltona skylutė“, arba „geltona ausytė“, suteikia dvi įdomias žinias: 1) grybas yra geltonos spalvos (vok. *Gelb*); 2) semantiniu požiūriu „ausis“ ir „skylė“ yra artimos sąvokos (vok. *Öhr* padarytas iš *Ohr*¹⁵). Čia kyla antra abejonė dėl *Gyromitra esculenta*, nes jis nėra geltonas, o dažniausiai – tamsiai rudos ar kaštono spalvos (žr. 1 pav.). Dėl šių priežasčių reikia daryti prielaidą, kad Doneičio laikais pavadinimas *bobausic* nurodė kitą grybą, nei yra šiandien. Kitaip sakant, dabartinis mikonimas *bobausic* yra pakeitęs savo žyminį.

1 pav. *Gyromitra esculenta* (Helvella)

¹⁵ Jacob Grimm, Wilhelm Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, (toliau – DWB), bearbeitet von Dr. Matthias von Lexer, t. 13: *N–Quurren*, München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1991, p. 1251.

Dar lieka dvi iš trijų LKŽ^e pasiūlytų galimybių: *Morchella* (t. y. dabartinis *briedžiukas*, *briedukas*, *abriedėlis*, *kumelspenis*, *vilkagrybis*, *šmarška* ir t. t.; žr. 2 pav.) arba *Cantharellus cibarius* (t. y. dabartinis *voveraitė*, *voveruška*, *gaidelis*, *lepeška*, *lapute*, *rudukė* ir t. t.; žr. 3 pav.). Čia itin sunku išrinkti vieną, nes abu grybai geltonos spalvos, yra valgomi ir auga vasarą.

2 pav. Morchella

3 pav. Cantharellus cibarius

Iš tiesų Brodovskio žodynas neleidžia bobausiu laikyti nei vieno, nei kito. Mat abu šie grybai irgi įtraukti į sąrašą (**Bredelei l. Abriedelei Morcheln**¹⁶ [...] **Woweruſzkai**). Žodžiu, kadangi Brodovskis mini briedžiuką, bobausį ir voverušką, manytina, kad tai buvo skirtingi grybai. Tai nurodytų, kad XVIII a. Mažojoje Lietuvoje pavadinimu *bobausis* buvo vadinamas dar kitas grybas.

Tačiau yra vienas šaltinis, tiesiogiai susiejantis bobausį su *Morchella*. Lietuvių-vokiečių kalbų žodyne *Wörterbuch der litauischen Schriftsprache*¹⁷ aiškiai teigiama:

¹⁶ Beje, šį atitikimą patvirtina ir *Lexicon Lithuanicum* (p. 272): „Morcheln briedelei“. Priešingai, čia voveraitė/voveruška neminėta.

¹⁷ *Wörterbuch der litauischen Schriftsprache: Litauisch-Deutsch = Rašomosios lietuvių kalbos žodynas: Lietuviškai-vokiška dalis*, bearbeitet von Max Niedermann, Alfred Senn, Franz Brender, Antanas Salys, t. 1: A–K, t. 2: L–Pa, t. 3: Pe–Sk, t. 4: Sl–T, t. 5: U–Ž, (ser. *Indogermanische Bibliothek. 5 Abteilung, Baltische Bibliothek*), Heidelberg: C. Winter, 1932–1968.

bóbausis, -io s.m. /1/ *Morchel* f. (*Morchella esculenta*).¹⁸

Šiame žodyne nėra *briedžiuko*, *brieduko*, *abriedėlio* ir pan.; o *voveraitė* verčiama *Eierschwamm*, *Pfifferling* (*cantharellus*)¹⁹. Priešingai, neradau nė vieno įrodymo, kad *voveraitė*, *voveruška*, *lepeška* ir t. t. (*Cantharellus cibarius*) yra vadinama *bobausiu*.

Todėl neturėdamas stipresnių duomenų, rėmiausi dviem vieninteliais turimais požymiais, t. y. 1) *bobausio* vokiškas atitikmuo *Gelb Öhrchen* Brodovskio žodyne, tikriausiai nurodantis, kad grybas buvo geltonas, panašus į ausį; ir 2) *bobausio* definicija *Lietuvių rašomosios kalbos žodyne*.

Dar viena pastaba apie pirmąjį punktą. Lyginant *Morchella* ir *Cantharellus* išvaizdą, galima pripažinti, kad *Morchella* yra panašesnis į ausį. Jo kepurėlė išakyta duobutėmis ar skylėmis, kurios primena bičių korį ir taip pat ausies ertmę. Svarbiausia, *Gyromitra esculenta* paėmė dabartinį pavadinimą *bobausis* iš kito grybo (nes, kaip jau minėta, dabartinis mikonimas *bobausis* yra pakeitęs savo žyminį). Tikėtina, kad paėmė iš grybo, kuris atrodė panašus. Kitaip sakant, jei žodis perejo nuo vieno į kitą žyminį, tokie žyminiai turėjo būti panašūs. Dabartinis *bobausis* yra panašesnis į *Morchella*, nei į *Cantharellus*. Tad Donelaičio *bobausį* siūlyčiau identifikuoti su *Morchella*.

2.2. BALTIKIS

Kaip identifikuoti baltikį ir kokie jo santykiai su grūzdu? Anot LKŽ^c, baltikis atitinka *Lactarius subdulcis*, o grūzdas – *Lactarius piperatus*. Žodyne pateikiama būtent *Metų* ištrauka:

baltikis sm. (2) K; CII944 bot. *tokia piengrybių rūšis* (*Lactarius subdulcis*): Radau ir išsikepiau baltikį Brt. Plempių, jautakių ir baltikių daug prisirovė K.Donel. Jūs mano baltikiai, jūs mano netikiai JD95.

¹⁸ *Ibid.*, t. 1, p. 85.

¹⁹ *Ibid.*, t. 5, p. 365.

Tačiau gali būti, kad žodyno autoriai apsiriko identifikuodami baltikį su *Lactarius subdulcis*. Visų pirma, nėra aišku, ar toks apysaldis piengrybis yra valgomas. LBŽ (taip pat ir įvairios internetinės svetainės) nurodo, kad jis dažnas ir valgomas²⁰. Priešingai, žymūs lietuvių mikologai Valdas Sasnauskas²¹ ir Vincentas Urbonas²² šios rūšies neįtraukia į savo knygas apie Lietuvos grybus (o italų mikologai šį grybą tiesiog laiko nevalgomu²³). Iš konteksto gerai suprantama, kad Donelaičio minėti grybai visi yra valgomi.

LKŽ^c definicija leidžia abejoti dar vienas svarbus dalykas. Tai, kad baltikis – *Lactarius subdulcis*, yra nepatvirtinta informacija, nes kituose šaltiniuose šio grybo paprasčiausiai nėra (dažnai yra baltikas, taip pat Brodovskio žodyne, bet tai kitas grybas, *Tricholoma*). Priešingai, įvairiuose šaltiniuose *Lactarius subdulcis* atitinka kitą grybą: LBŽ jis nurodomas kitu lietuvišku pavadinimu – *juodkotis piengrybis*²⁴, LKŽ^c (*s.v. merktinė*) irgi nurodoma, kad tai *juodkotis piengrybis*²⁵, o internetiniame grybų kataloge *grybai.net* *Lactarius subdulcis* pateikiamas lietuvišku pavadinimu *apysaldis piengrybis*²⁶.

Pagaliau *Lactarius subdulcis* yra raudonai rudos spalvos. Pavadinimas *baltikis* atrodo netinkamas pavadinti šį grybą. Mikonimas *baltikis* labiausiai tiktų pavadinti piengrybį grūzdą (*Lactarius piperatus*). Tai – baltas grybas, turintis įvairių pavadinimų, susijusių būtent su šaknimi *balt-*: Jūratė Lubienė²⁷ yra užrašiusi iš gyvosios kalbos tokius *Lactarius piperatus* pavadinimus: *baltasis gramzdas*, *baltgrūzdis*, *baltoji kartėlė*, *baltoji paberžė*, *baltikė pakarklė*, *baltoji pienikė*. Jis naudojamas kaip prieskonis. Pridėsiu įdomų atvejį: XVI a. italų alchemikas ir botanikas Giovanni Battista Della Porta (1535–1615) aprašė tam tikrą pi-

²⁰ LBŽ, p. 186.

²¹ Valdas Sasnauskas, *Lietuvos grybai*, Kaunas: Šviesa, 2008, 288 p.

²² Vincentas Urbonas, *op. cit.*

²³ <http://www.funghiitaliani.it/index.php?showtopic=15952>.

²⁴ LBŽ, p. 186.

²⁵ Beje, LKŽ^c šį grybą nurodo kaip *juodojo grūzdo* sinonimą, tačiau neteisingai, nes iš tiesų *juodasis grūzdas* – *Lactarius necator* (arba *Lactarius turpis*).

²⁶ http://www.grybai.net/valgomi_grybai.php?lt=apysaldis_piengrybis.

²⁷ Asmeninė komunikacija (2014-08-11).

kantiško skonio grybą, vadinamą *piperitis* (aiškiai iš lotyniško žodžio *piper* „pipiras“)²⁸. Tai greičiausiai būtent *Lactarius piperatus*. Galimas dalykas, kad tais laikais jis buvo naudojamas vietoje brangių iš Azijos atvežamų pipirų.

2.3. GRŪZDAS

Tad jei Donelaičio baltikis yra *Lactarius piperatus*, tai išeitų, kad grūzdas nurodo koki nors kitą grybą, turbūt apskritai piengrybių gentį, arba tiksliau juodąjį grūzdą (sinonimai – *juosvasis piengrybis*, *bjaurusis piengrybis*, lot. *Lactarius necator*)²⁹. Nors lotyniškas pavadinimas reiškia „mirtinas piengrybis“, vis dėlto Lietuvoje tai dažnai valgomas grybas, augantis vasarą ir rudenį. Dar šiandien kai kuriose Lietuvos vietovėse grūzdu gali būti vadinamas ir juodasis grūzdas.

3. VERTIMAS

Toliau norėčiau pasidalinti keliomis pastabomis apie savo vertimo sprendimus.

Identifikavęs bobausį su *Morchella*, jį išverčiau itališku mikonimu *spugnola*. Šis pavadinimas susijęs su žodžiu *spugna* „kempinė“, nes grybo kepurėlė tikrai primena kempinę. Čia vertimas tinka todėl, kad itališkas mikonimas irgi yra liaudiškas ir metaforinis, kaip ir originalas. Abu

²⁸ [Giovanni Battista Della Porta], VILLAE | IO. BAPTISTAE | PORTAE, NEAPO- | LITANI, | *LIBRI XII*: | 1, Domus | 2, Sylua cædua | 3, Sylua glandaria | 4, Cultus & infitio | 5, Pomarium | 6, Oliuetum | 7, Vinea | 8, Arbuftum | 9, Hortus coronarius | 10, Hortus olitorius | 11, Seges | 12, Pratum. | *In quibus maiori ex parte, cum verus plantarum cultus, certa que | infitionis ars, & prioribus seculis non visos producendi fructus | via monstrantur; tum ad frugum, vini ac fructuum multiplicam | tionem experimenta propemodum infinita exhibentur.* | Adiecto INVENTARIO quamcopiafissimo | M D XC II. | FRANCOFVRTI | Apud Andreae Wecheli heredes, Claudium Marnium, | & Ioannem Aubrium, liber X, caput LXX.

²⁹ Plg. Vincentas Urbonas, *op. cit.*, p. 299.

mikonimus *bobausis* ir *spugnola* motyvuoja išoriniai grybo požymiai. Tad vertime buvo išlaikyta tiek išorinė motyvacija, tiek metaforinis įvardijimo būdas, nors metaforinis turinys skiriasi (bobos ausis / kempinė).

Baltikį verčiau mikonimu *peveraccio*. Toks liaudiškas pavadinimas yra etimologiškai susijęs su lotynišku žodžiu *piper*. Vertimas išlaiko pavadinimo liaudiškumą, tačiau šiuo atveju motyvacija skiriasi: *baltikio* pavadinimo motyvacija yra spalva, o *peveraccio* – skonis.

Nežinodamas kokį piengrybių genties grybą nurodo Donelaičio grūzdas, jam versti naudoju bendrą genties pavadinimą *funghi lattaioli* (t. y. *piengrybiai*).

Į tą pačią klasę (*funghi lattaioli*) įtraukiau ir kitą piengrybį, jautakį (*Lactarius volemus*). Įdomu, kad čia atsiranda konfliktas tarp žymiklio (raiškos) ir žyminio (turinio). Verčiant jautakį galima atsižvelgti į žodžio darybinę struktūrą ir naudotis itališku vertiniu *occhio di bue* („jaučio akis“). Mikonimas *occhio di bue* egzistuoja, bet nurodo kitą, rudenį augantį grybą *Cortinarius praestans*. Mano manymu, čia svarbiau teikti pirmenybę žyminiu (*Lactarius volemus*). Deja, vertimas *lattaioli* italų skaitytojui nekelia jokios asociacijos su jaučiu ar kitu gyvūnu. Veikiau skaitytojas pagalvos apie pieną (it. *latte*). Mat jautakiui būdingos gausios baltos sultys, kurios perlaužus grybą tiesiog laša iš kepurėlių.

Ir paskutinis klausimas – kaip išrinkti vieną pavadinimą, kai jų yra ne vienas? Pavyzdžiui, rudmėsė, arba *Lactarius deliciosus*, Italijoje vadinamas įvairiais pavadinimais: *rossella*, *sanguinello*, *sanguinaccio*, *caprina*, *pingola*, *penneggiola*, *pennenciola* ir t. t. Šiuo atveju atsižvelgiau į lietuvišką pavadinimą, kuris nurodo spalvą: *ruda mėsa*. Todėl tinkamiausias variantas man atrodė *rossella*, iš spalvos *rosso* „raudonas“. Iš tiesų *sanguinello* ir *sanguinaccio* (abu pavadinimai iš it. *sangue* „kraujas“) irgi tiktų, nors čia su spalva susijęs semantinis turinys yra netiesioginis, o metaforinis (grybas yra raudonas kaip kraujas). Vertimas *rossella* išlaiko netaforinį įvardijimą pagal išorinį požymį (spalva).

Žiūrint į itališką vertimą pastebima, kad buvo neįmanoma perkelti lietuviškų mikonimų darybinės struktūros. Beveik pusę *Metų* grybų pavadinimų sudaro dūriniai. Trys yra padaryti iš dviejų daiktavardžių: *bobausis*, *jaut-akis*, *šun-grybis* ir du – iš būdvardžio ir daiktavardžio: *rudmėsė*, *stor-kotis*. O itališkame vertime vietoje sudurtinių žodžių randame

priesagų vedinius: *ross-elle*, *ceppat-elli*, *spugn-ole*, *chiod-ini* (deminutyvieniai), *pever-acci* (pejoratyvinis), *latt-aioli* (daiktavardinis).

Verta pabrėžti, kad eilėdara yra vienas iš šio vertimo pagrindinių ypatumų. Vadinasi, mano paskutinė užduotis buvo sudėlioti visus mikonimus į gražiai skambančias šešiolikos skiemenų eilutes. Vertimas *Le Stagioni* atliktas dvigubu aštuonskiemeniu (it. *doppio ottonario*) metru, t. y. 8 + 8 skiemenys kiekvienoje eilutėje (dažniausiai kirčiuoti skiemenys yra trečiasis, septintasis, vienuoliktasis ir penkioliktasis). Italų kalboje skirtumas tarp trumpųjų ir ilgųjų balsių neturi fonologinės reikšmės, todėl šiai kalbai neįmanoma pritaikyti Donelaičio metrotoninį³⁰ hegzametą. O pasirinktas metras³¹ atrodo tinkamas ir dėl ilgumo, nes *Metų* eilutės svyruoja nuo 13 iki 17 skiemenų³². Savaiame suprantama, kad žodžių pasirinkimą vertime irgi paveikė jų skiemenų skaičius. Pavyzdžiui, svarbus skirtumas tarp jau minėtų žodžių *rossella* ir *sanguinello* bei *sanguinaccio* yra tai, kad pirmasis – triskiemenis, o kiti – keturskiemeniai.

Baigiu pristatydamas galutinį rezultatą:

Vd 601–605:

Plempių, rudmėsių, storkočių bei baravykų,
 Jautakių ir baltikių, grūzdų irgi bobausių
 Bėgdamos į gires jos sau taip daug prisirovė,
 Kad jau kelios jų su grybais į Karaliaučių
 Kupčiams išsparduot ir ką nusipirkt nukeliavo; [...]

³⁰ Plg. Aleksas Girdenis, „Naujesnis žvilgsnis į K. Donelaičio hegzametą“, in: *Pergalė*, Vilnius, 1989, Nr. 1, p. 100–122.

³¹ Noriu priminti, kad 1964 m. Vincas Mincevičius išvertė į italų kalbą „Pavasario linksmybių“ pradžių (119 eilutes) naudodamas būtent *doppio ottonario* metą; plg. Vincas Mincevičius, „Le prime composizioni poetiche lituane in esametri / Le gioie della primavera“, in: *ELTA-Press*, Roma, 1964, Nr. 3, p. 23–26, (perspausdinta: Kristijonas Donelaitis, *Le Stagioni*, p. 275–278).

³² Aleksas Girdenis, „Kristijono Donelaičio hegzometro tipai“, in: *Kalbotyra*, Vilnius, 1993, t. 42 (1), p. 102–104, (perspausdinta: Aleksas Girdenis, *Kalbotyros darbai: Straipsniai, studijos, esė, recenzijos*, t. 3: 1988–2000, (ser. *Kalbos ugdymo programa*), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2001, p. 380–383).

Di **collibie** e di **rosselle**, di **porcini** e **ceppatelli**,
di **spugnose**, **peveracci** e vari **funghi lattaioli**,
affrettandosi nei boschi, ne hanno colti così tanti
che talune son partite verso Königsberg coi funghi
per rivenderne ai mercanti ed acquistare altri prodotti; [...]

Vd 607:

Taigi dabar tikt šungrybiai dar mums pasiliko.

Ecco, adesso a noi non restano che **funghi velenosi**.

Rg 419–421:

Ar po tam visaip virti kartupelių valgiai
Ir kelmučiai, kad juos sau su uždaru verdi, –
Vislab bus gardu ir tau didei susigadys, [...]

per non dire poi dei variegati piatti di patate,
e i **chiodini**, quando li preparerai con qualche spezia,
ecco: tutto questo ti sarà di grande utilità [...]

Žr 128–129:

O kitsai tikt vis į pypkį kemša tabaką
Ar uždegt ugnies į pintį skilia vėpsodams; [...]

uno si pressa il tabacco nella pipa e fissa il vuoto
o con l'acciarino batte e batte contro un **fungo esca**.

IŠVADOS

Analizuojant Donelaičio *Metuose* esančius grybų pavadinimus, atsiranda įdomios identifikacijos problemos, kurios neišvengiamai turi įtakos vertimo sprendimams. Trumpai aptarsiu pagrindines darbo išvadas.

Nors dabartinėje lietuvių kalboje pavadinimas *bobausis* dažniausiai nurodo *Gyromitra esculenta*, tačiau „Vasaros darbuose“ paminėto bobausio negalime identifikuoti su tokiu pavasarį augančiu grybu. Remiantis tiek įvairiais šaltiniais, tiek išorine išvaizda, galima daryti prielaidą, kad Donelaičio bobausis tikriausiai nurodo *Morchella*. Tai – geltonas, vasarą augantis valgomas grybas, šiandien Lietuvoje vadinamas *briedžiuku*, *brieduku*, *abriedėliu* ir pan. Verčiant į italų kalbą, buvo pasirinktas liaudiškas mikonimas *spugnola*, kurį motyvuoja išorinis grybo požymis (it. *spugnola* < *spugna* „kempinė“).

Taip pat abejotinos dvi LKŽ^e identifikacijos, t. y. baltikis – *Lactarius subdulcis* ir grūzdas (gruzdas) – *Lactarius piperatus*. Pirmojo atitikimo nepatvirtina kiti šaltiniai; atvirkščiai, įvairiuose šaltiniuose *Lactarius subdulcis* atitinka kitus grybus (*juodkotis piengrybis*, *apysaldis piengrybis*). Atrodo, pats pavadinimas *baltikis* geriau tiktų pavadinti kitą piengrybį – *Lactarius piperatus*, – kuris yra baltas ir vadinamas įvairiais pavadinimais, susijusiais su šaknimi *balt-* (pavyzdžiui, *baltasis gramzdas*, *baltgrūzdis*, *baltoji kartėlė* ir pan.). Todėl galimas dalykas, kad Donelaičio baltikis nurodo dabartinį grūzdą, t. y. *Lactarius piperatus*. Tokiu atveju *Metų* grūzdas nesutampa su dabartiniu. Jis turbūt nurodo apskritai piengrybių gentį, arba tiksliau juodąjį grūzdą (*Lactarius necator*). Šis vasarinis/rudeninis grybas kai kuriose Lietuvos vietovėse vadinamas būtent grūzdu.

Itališkame vertime baltikis išverstas *peveraccio* (iš lot. *piper* „pipiras“). Šis vertimas išlaiko pavadinimo liaudiškumą, tačiau motyvacija skiriasi (spalva / skonis). O grūzdas verčiamas bendru genties pavadinimu *funghi lattaioli* (*piengrybiai*).

Vertimo procese apskritai pirmenybė buvo daugiau teikiama semantikai, negu morfologijai. Pavyzdžiui, dažnai nebuvo įmanoma perkelti lietuviškų mikonimų darybinės struktūros. Svarbiau buvo kuo tiksliau

perkelti jų semantinį (t. y. denotatyvinį ir konotatyvinį) turinį. Savaiame suprantama, daug dėmesio buvo skirta denotacijai (arba identifikacijai), taip pat konotatyvinei reikšmei, pavyzdžiui, grybų pavadinimų liaudiškumui, semantinėms asociacijoms, įvardijimo būdams ir t. t.

Galų gale vertimo sprendimus veikė metrinė ir poetinė struktūra. Verčiant šešiolikos skiemenų metru, teko pasirinkti žodžius, kuriuos būtų galima sudėlioti pagal tokią eilėdarą.

NAMES OF MUSHROOMS IN *THE SEASONS*
 BY KRISTIJonas DONELAITIS: IDENTIFICATION
 AND TRANSLATION ISSUES

Summary

The present paper addresses some difficulties that emerged during the translation of Kristijonas Donelaitis's poem *The Seasons (Metai)* into Italian. The object of this work is to analyse the domain of myconyms and to explore the issues involved in their identification and translation.

The first mushroom name examined is *bobausis* (§2.1). Today it corresponds to *Gyromitra esculenta*. However, this identification is not acceptable for two reasons: firstly, this mushroom grows in spring, while Donelaitis mentions it in the "Summer Toils" part along with other summer mushrooms. Secondly, in the *Lexicon Germanico-Litvanicum* by Jacob Brodowski – the lexicographical work closest to Donelaitis in time and space – the name *Bobaufei* corresponds to the German *Gelb Öhrchen* ("yellow auricle"), although *Gyromitra* is not yellow. Taking into account both the definition of *bobausis* by the *Wörterbuch der litauischen Schriftsprache*, and the external features of the possible candidates, I suggest that the most probable identification of Donelaitis's *bobausis* is *Morchella* (which today is commonly called *briedžiukas*).

Then *baltikis* is discussed (§2.2). Though LKŽ^c identifies it as *Lactarius subdulcis*, this information seems to be disconfirmed by other sources. The name itself – indicating the white colour (*balt-*) – is more appropriate for another mushroom of the same genus, the *Lactarius piperatus*, which is actually white and is known throughout Lithuania with different synonyms based on the root *balt-*.

As a consequence, Donelaitis's *grūzdas* (§2.3) possibly indicated either an unspecified milk-cap mushroom, or the *Lactarius necator*, which today is still called *grūzdas* in some areas of Lithuania, rather than the *Lactarius piperatus*.

In the last section (§3) the Italian translation of Donelaitis's myconyms is briefly discussed. Here I highlight the efforts to preserve not only the exact denotation, but also the poetic connotations of the original lexemes, i.e. the semantic associations with other words, the social content of local and/or folk names, and, lastly, the metrical/rhythmic structure of the verse.

KRISTIJONO DONELAIČIO
METŲ VERTIMAI Į ISPANŲ
IR ANGLŲ KALBAS:
VAIZDINGUMO PERTEIKIMAS,
STILIAUS IŠLAIKYMAS

CARMEN CARO DUGO

Anotacija. Verčiant grožinį tekstą į skirtingas lingvistines priemones turinčią kalbą, kyla originalo turinio išlaikymo ir kūrinio stiliaus perteikimo sunkumų. Tai ypač pasakytina apie poetinį kūrinį, kurio vertimo procese būtina imtis visų įmanomų priemonių, kad kalbos puošmenos išliktų. Kristijono Donelaičio kalba pasižymi dideliu vaizdingumu, kurį perteikia sinonimų gausa, žodžių vartosena perkeltine prasme, tropai ir frazeologizmai. Dauguma Donelaičio kūrinų vertėjų susidūrė su nemažu iššūkiu stengdamiesi perteikti jo kalbos ekspresyvumą į kitas kalbas. Straipsnyje aptariamos įvairios priemonės, kurios buvo pasirinktos verčiant Donelaičio *Metus* į ispanų ir anglų kalbas tam, kad kūrinyje būtų išvengta praradimų ir išlaikytas teksto stilius. Nagrinėjama, kokiomis priemonėmis buvo verčiami skirtingi posakiai, pavartoti mušimui, girtuokliavimui ir keikimuisi apibūdinti. Vertinant priimtus vertimo sprendimus, bandoma nustatyti, ar buvo atsižvelgta į vertimo kalbos pobūdį ir į Donelaičio stiliaus bruožus.

GROŽINIO TEKSTO VERTIMAS

Prieš daugelį metų ispanų humanistas Juanas Luisas Vivesas (1493–1540), susidomėjęs vertimo praktika ir teorija, parašė iki šiol deramai neįvertintą veikalą lotynų kalba *Apie retorikos meną* (*De rationi dicendi*, 1533). Vienas jo skyrius pavadintas „Vertimai arba interpretacijos“ („Versiones seu interpretationes“). Eugenio Coseriu nuomone, Vivesas kartu su Martinu Lutheriu, 1530 m. parašiusiu savo žymųjį laišką apie Šv. Rašto vertimą, turėtų būti laikomi vieni iš vertimo teorijos pirmtakų¹. Ispanų humanistas nagrinėjo vertimo teorijai be galo svarbius klausimus, svarstė apie originalo teksto stiliaus perteikimą ir nurodė, kad būtina stengtis perteikti originalo autoriaus stilių. Grožinės literatūros tekstuose jis siūlė išskirtiną dėmesį kreipti į raišką (*oratio*) bei stilių (*dictio*) ir pabrėžė, kad vertėjui būtina imtis visų įmanomų priemonių kalbos puošmenoms išlaikyti: versdamas vaizdingus originalo teksto posakius, vertėjas turi pasinaudoti visomis raiškos galimybėmis. Tobulas vertimas yra tas, kuris panašiausias į originalą tiek turiniu, tiek forma, o vertimo tekstas savo kokybe gali net pranokti originalą. Vivesas daug rašė ir apie poezijos vertimą ir, beje, suteikė vertėjui žymiai daugiau laisvės papildomai pridėti arba išbraukti nereikalingus kalbos vienetus, jei išlieka bendra kūrinio prasmė.

Ispanų vertėjas ir vertimo teoretikas Estebanas Torresas (g. 1934) teigia, kad vertėjui nereikėtų imtis versti stilistinių formų ar priemonių, jei jam iki galo neaiški jų reikšmė. Vis dėlto stilistinės priemonės yra itin svarbios, kad ir koks būtų teksto poetiškumo ar literatūriškumo laipsnis².

Verčiant grožinį tekstą į kalbą, turinčią skirtingas lingvistines priemones, kyla nemažai sunkumų stengiantis perteikti originalo turinį ir stiliaus ypatumus. Pirmasis Kristijono Donelaičio *Metų* vertimas į ispanų kalbą išspausdintas 2013 m. Ispanijoje³. Tai taip pat yra pirmasis

¹ Žr. Eugenio Coseriu, „Vives y el problema de la traducción“, in: Eugenio Coseriu, *Tradición y novedad en la ciencia del lenguaje*, traducción del alemán por Marcos Martínez Hernández, Madrid: Gredos, 1977, p. 86–101.

² Esteban Torre, *Teoría de la traducción literaria*, Madrid: Síntesis, 2001, p. 170.

³ Kristijonas Donelaitis, *Las estaciones del año*, edición y traducción de Carmen Caro Dugo, introducción de Dainora Pociūtė-Abukevičienė, redacción poética de Rocío Arana Caballero, (ser. *Colección Poesía universal*. Seria menor, 7), Sevilla: Renaci-

visos poemos vertimas į vieną iš romanų kalbų. Šio straipsnio tikslas yra nustatyti, ar Donelaičio stilius buvo adekvačiai perteiktas vertime. Straipsnyje aptariamos įvairios priemonės, kurios buvo pasirinktos verčiant Donelaičio *Metus* į ispanų kalbą tam, kad būtų išvengta praradimų. Nagrinėjant vertimo klausimus, ispaniškas vertimas lyginamas su vienu iš vertimų į anglų kalbą, t. y. su Peterio Tempesto 1985 m. vertimu⁴. Vertinant priimtus vertimo sprendimus lyginamuoju požiūriu, bandoma nustatyti, ar buvo atsižvelgta į Donelaičio kūrinio stiliaus bruožus.

Minėto ispanų humanisto Viveso nuomone, vertėjas turėtų stengtis išlaikyti originalios kalbos vaizdingus posakius ir tropus. Tropai turi būti išversti kuo tiksliau, o ir kalbos puošmenos neturėtų išnykti. Jei neįmanoma jų išversti, reikėtų ieškoti vaizdingų atitikmenų, kad vertimo tekstas atliktų panašų poveikį kaip originalas⁵.

Donelaičio kalbos turtingumas ir ekspresyvumas yra didelis iššūkis vertėjams. Kaip žinoma, rašydamas apie Donelaičio leksiką, Jonas Kabelka pastebėjo poeto kalbos turtingumą ir vaizdingumą. Mokslininkas aiškino, kad prie vaizdingumo labai prisideda žodžių vartojimas perkeltine reikšme, nes „jis įgalina rašytoją individualizuoti daiktą ar reiškinių, pabrėžti vieną kurį jo bruožą, pavaizduoti jį labai konkrečiai, subjektyviai vertinti“⁶. Pasak Kabelkos, Donelaitis itin meistriškai vartojo žodžius perkeltine reikšme, „apskritai, poeto kūriniai mirgėte mirga ne tikrai įvairiomis metaforomis bei metonimijomis, bet ir palyginimais, hiperbolėmis, alegorijomis, ironijomis ir kitokiais tropais. Šiuo atžvilgiu poeto išradingumas, atrodo, neturi ribų, lygiai kaip neišsenkantis yra liaudies kalbos lobių šaltinis. Meistriškas tropų panaudojimas daugiausia prisideda prie to, kad Kristijono Donelaičio raštų kalba, būdama palyginti gana paprasta savo leksika, yra nuostabiai vaizdinga, gyva ir

miento, 2013. Toliau cituojant *Metų* vertimą į ispanų kalbą tekste nurodoma poemos dalis ir eilutė.

⁴ Kristijonas Donelaitis, *The Seasons*, translated by Peter Tempest, notes and editing by Lionginas Pažūsis, Vilnius: Vaga, 1985. Toliau cituojant *Metų* vertimą į anglų kalbą tekste nurodoma poemos dalis ir eilutė.

⁵ Juan Luis Vives, „Versiones o interpretaciones“, in: Miguel Ángel Vega, ed., *Textos clásicos de teoría de la traducción*, Madrid: Cátedra, 2004, p. 121.

⁶ Jonas Kabelka, *Kristijono Donelaičio raštų leksika*, Vilnius: Mintis, 1964, p. 16.

turtinga“⁷. Autoriaus stiliaus turtingumą, spalvingumą ir leksinę įvairovę papildo sinonimų gausumas. Sinonimų esmingiausias uždavinys – perteikti įvairiausių žodžio reikšmės niansus. Kabelka mano, kad „stilistiniu požiūriu vertingiausi ir reikšmingiausi yra ne tie sinonimai, kurie reiškia visai tapačias sąvokas (vadinamieji absoliutieji sinonimai), o stilistiniai sinonimai, t. y. tie, kurie būdami artimi savo pagrindine reikšme, vis dėlto skiriasi jos atspalviais. Donelaičio raštuose sinonimų yra daug ir įvairių, jie atlieka įvairias stilistines funkcijas. Vienais atvejais sinonimai pavartoti, norint išvengti tų pačių žodžių pasikartojimo, kitais jie parodo įvairius reikšmės atspalvius“⁸.

Be sinonimų gausos tyrėja Elvyra Bukevičiūtė pabrėžia itin dažną frazeologizmų vartoseną, vadinamųjų frazemų vaizdingumą. Komentuodama Donelaičio vartotas kalbines priemones, ji akcentuoja sinonimų bei palyginimų gausą ir teigia, kad „Kabelka betarpiškai priartėja prie frazeologijos, tačiau neišskiria jos kaip atskiros sudedamosios kalbos leksikono dalies“⁹. Bukevičiūtė bando skirstyti frazemas į temines grupes, iš kurių gausiausios yra girtuokliavimui, mušimui ir keikimui apibūdinti, ir teigia, kad Donelaičio poezijoje pavartotų frazemų dauguma yra metoniminio pobūdžio. Pasak tyrėjos, „Donelaičio raštų kalbos frazeologijoje reiškiasi jos liaudiškumas, vaizdingumas, įtaigumas, gyvumas ir taiklumas. Būtent frazeologija [...] yra vienas iš jo kūrybos stipraus meninio poveikio faktorių, kadangi frazemų turinio elementai – vidinė forma (įvaizdis) ir frazeologinė reikšmė – simultaniškai sukelia padidintą asociatyvinį poveikį“¹⁰. Knygoje apie kultūrinių reikšmių vertimą Aurelija Leonavičienė taip pat pastebi, kad „stilistiškai konotuoti, vaizdingi frazeologizmai turtina kalbą, teikia jai ekspresyvumo ir emocionalumo“¹¹.

⁷ *Ibid.*, p. 19.

⁸ *Ibid.*, p. 16.

⁹ Elvyra Bukevičiūtė, „Keletas pastabų apie K. Donelaičio raštų frazeologiją“, in: *Darbai apie Kristijoną Donelaitį*, sudarė Leonas Gineitis, Algis Samulionis, Vilnius: Vaga, Lietuvos Mokslų akademija, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1993, p. 114.

¹⁰ *Ibid.*, p. 117–118.

¹¹ Aurelija Leonavičienė, *Kultūrinių teksto reikšmių interpretacija ir vertimas*, Kaunas: Technologija, 2014, p. 68.

Blanca Vázquez, rašydama apie lyginamąją stilistiką ir komentuodama vertimą iš italų į ispanų kalbą, įdomiai pastebi, kad verčiant iš giminingos kalbos, šiuo atveju iš vienos romanų kalbos į kitą, turinčią panašią morfologiją, sintaksę ir leksiką, gali būti net sunkiau atitolti nuo originalo, todėl „neišvengiamai vertimas gali būti ne toks vaizdingas kaip originalas, gali pritrūkti ekspresyvumo“¹². Priešingai, kai verčiama iš tolimesnės kalbos, vertėjas, stengdamasis išlaikyti originalo vaizdingumą, jokia būdu negali tenkintis pažodiniu vertimu, jis yra priverstas vertimo kalbos lobyne ieškoti tinkamų būdų perteikti originalo teksto vaizdingumą.

Taigi šiame straipsnyje nagrinėsime, kokiomis priemonėmis ispaniškame ir angliškaime vertimuose perteiktas Donelaičio kalbos stilius ir vaizdingumas. Visų stiliaus vaizdingumo priemonių straipsnyje aptarti neįmanoma, todėl tyrime nagrinėjamos tik mušimui, girtuokliavimui ir keikimuisi apibūdinti vartotos vaizdingos leksikos priemonės, kurių lietuvių kalboje yra itin daug, šios reikšmės reiškiamos įvairiais sinonimais ir vaizdingais frazeologizmais. Atliekant tyrimą lyginami vertėjų į ispanų ir anglų kalbą vertimo sprendimai, aptariama, kokių principų jie laikosi parinkdami raiškos priemones ir ar jų priimtus vertimo sprendimus lemia kalbų sistemų ypatybės.

MUŠIMO REIKŠMĖS RAIŠKA IR VERTIMO YPATUMAI

Žodžiai ir frazemos, reiškiantys mušimą, sudaro gausiausią vertimo pavyzdžių grupę. Donelaičio dažniausiai vartotu¹³ veiksmazodžiu galima

¹² Blanca Vázquez, „Escopo y manipulación: estilística comparada en la traducción española de la obra *Se una notte d'inverno un viaggiatore...*, de Italo Calvino“, in: *La linterna del traductor*, 2014, Nr. 9, p. 104, in: <http://www.lalinternadeltraductor.org/n9/traduccion-calvino.html>. Autorė komentuoja sunkumus, verčiant italų romaną į ispanų kalbą, nes idiomatiniai ir vaizdingi posakiai yra lengvai ir suprantamai verčiami į ispanų kalbą, ir būtent dėl to vertėjas gali net nesąmoningai eiti lengvu keliu ir gimtojoje kalboje neieškoti tinkamesnių ir vaizdingesnių posakių. Todėl bendras kūrinio vertimo stilius gali nukentėti.

¹³ Tyrimė naudota ši *Metų* redakcija: Kristijonas Donelaitis, „Metai“, redagavo Kazys Ulvydas, in: Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, redakcinė komisija Kostas Korsakas

laikyti *mušti* (pavartotas 9 kartus), *drožti* (*per subinę, strėngalį, nugarą*), 4 kartus pavartotas veiksmožodis *skalbti* (*nugarą, šonus*), po 2 kartus – *pliekti, siekti, pešti*, taip pat *daužti, lupti, gauti, nusukti, (nu-)pešti, išpan-tyti, mesinėtis, pagadinti, išklėstyti, stumdyti...* Iš viso rasta 16 variantų mušimui apibūdinti.

Vertime į ispanų kalbą mušimo reikšmė išreikšta 22 būdais. Kaip ir originale, siekiant įvairovės ir vaizdingumo, dažniausiai vartojami skirtingus atspalvius turintys stilistiniai sinonimai. Neutralesni iš jų yra veiksmožodžiai *golpear* ir *pegar* (liet. *mušti*), vartoti tik 5 kartus, taip pat vaizdingas veiksmožodis *calentar* (liet. *pašildyti*), vartotas 3 kartus su įvardijama mušama kūno dalimi, ir po 2 kartus pasitaikė kiti mušimo intensyvumo ir būdo atspalvius turintys *azotar, vapulear*. Vertimo tekste yra ir daugiau sinonimų: po 1 kartą pavartotų *aporrear, desnucar, desplumar, maltratar, sacudir, magullar, brumar, abofetear* ir kitų. Tekste rasti ir itin vaizdingi frazeologizmai: 2 kartus pavartoti *medir las costillas* (liet. *pamatuoti šonkaulius*), ir 1 kartą – *santiguar a golpes y patadas* (liet. *peržegnoti smūgiais ir spyriais*) (žr. 2 lentelę).

1 lentelė. *Metų* vertimo į ispanų kalbą mušimo reikšmės sinonimų vartojimas

calentar (3)	<i>te calentaba bien las posaderas</i> (Pl 264) <i>calenté tus posaderas</i> (Pl 462) <i>calienten el trasero</i> (Rg 835)
golpear (3)	<i>golpeaba la espalda</i> (Pl 266) <i>golpean a sus hijos con una vara</i> (Pl 312) <i>golpees</i> (Pl 515)
azotar (2)	<i>azotó</i> (Rg 556) <i>azotar</i> (Žr 462)
vapulear (2)	<i>ser vapuleado</i> (Rg 576) <i>vapulea al villano</i> (Žr 467)

(pirmininkas), Kostas Doveika, Leonas Gineitis, Jonas Kabelka, Kazys Ulvydas, Vilnius: Vaga, Lietuvos TSR Mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1977, p. 91–261. Toliau cituojant *Metus* tekste nurodoma poemos dalis ir eilutė.

aporrear	<i>Aporrea</i> (Vd 216)
desnucar	<i>desnuquen</i> (Vd 298)
desplumar	<i>despluma el cráneo</i> (Vd 429)
pegar	<i>pegó tal paliza</i> (Vd 430) <i>pegarme</i> (Rg 503)
maltratar	<i>maltratas el costado</i> (Rg 124)
castigar	<i>castigando su cuerpo</i> (Rg 126)
sacudir	<i>sacudirme</i> (Rg 503)
venir contra	<i>con una vara se vino contra mí</i> (Rg 644–645)
magullar	<i>magullándose</i> (Rg 743)
brumar	<i>brumaron</i> (Rg 745)
atizar	<i>atiza</i> (Žr 76)
abofetear	<i>te abofetea</i> (Žr 403)
varear	<i>vareó</i> (Žr 457)
puñetazos	<i>tales puñetazos</i> (Žr 459)

2 lentelė. *Metų* vertimo į ispanų kalbą mušimo reikšmės vaizdingi posakiai

medir las costillas	<i>mide las costillas</i> (Pl 276) <i>midiendo las costillas</i> (Rg 255)
dar una tunda	<i>tan grande fue la tunda</i> (Vd 431) <i>la tunda que te dio</i> (Rg 505)
hacer polvo	<i>que hace polvo a cualquier infeliz</i> (Žr 393)
santiguar a golpes	<i>me habrían santiguado a golpes y patadas</i> (Vd 292)

Nagrinėjant vertimą į anglų kalbą pastebėta, kad mušimo reikšmė buvo neperteikta 2 kartus, tačiau išliko kitų 18 skirtingų mušimo reikšmės raiškos variantų (žr. 3 lentelę). Kaip ir vertime į ispanų kalbą, vertėjas renkasi veiksmažodį *beat* (liet. *mušti*) tik 3 kartus, kitais atvejais vartoja daug stilistinių sinonimų.

3 lentelė. *Metų* vertimo į anglų kalbą mušimo reikšmės sinonimų vartojimas

tan (2)	<i>tanned your arse</i> (Pl 264) <i>they tan the children's hides</i> (Rg 835)
beat (3)	<i>beat your idle back</i> (Pl 264) <i>and beats you with a stick</i> (Pl 276) <i>began to beat me up</i> (Rg 503)
box (4)	<i>box your ears</i> (Pl 266) <i>they might very well have boxed my ears</i> (Rg 291) <i>would box my ears</i> (Rg 490) <i>he boxed the constable's ears so hard</i> (Žr 459)
strike (2)	<i>striking such blows</i> (Rg 743) <i>struck such blows</i> (Žr 457)
lash (4)	<i>lashed your back so hard</i> (Pl 462) <i>lashing him</i> (Pl 515) <i>lash the riders' backs</i> (Žr 76) <i>the squire's lash</i> (Rg 505)
lambast (2)	<i>lambasted Slunkus' and Peleda's flanks</i> (Rg 255) <i>lambasted my back</i> (Rg 645)
cudgel	<i>cudgels</i> (Vd 216)
hang	<i>hang you</i> (Vd 298)
tear	<i>tore out almost all my hair</i> (Vd 429)
whack	<i>whacked my back so hard</i> (Vd 430)
kick	<i>kick the mare</i> (Rg 124)
cause torment	<i>cause further torment with your spurs</i> (Rg 126)
thrash	<i>thrash me cruelly</i> (Rg 556)
spank	<i>get their bum spanked</i> (Pl 312–313)
crush	<i>was crushed so badly</i> (Rg 745)
clout	<i>clouts your ear</i> (Žr 403)
whip	<i>he ordered to be whipped</i> (Žr 462)
push	<i>can push around</i> (Žr 467)

Atlikta mušimo reikšmės leksikos vartojimo vertimo tekste analizė leidžia teigti, kad vertėjas į anglų kalbą yra nelinkęs vartoti vaizdingų frazeologizmų. Norėdamas sukurti vaizdingą vertimo tekstą, jis mėliau renkasi onomatopėjinius veiksmažodžius *lash*, *whack*, *whip*, *thrash*, *crush*, *spank* ir kitus. Be to, vertimo tekste gausiai vartojami sinonimai kūno dalims reikšti, pavyzdžiui, *užpakalis* dažnai verčiamas sinoniminiais variantais *hides*, *bum*, *arse*, *back*, *flanks*.

Tyrimo metu pastebėta, kad kur kas lengviau versti mušimo reikšmės veiksmažodžius į anglų kalbą, nes daugelis šios kalbos onomatopėjinių (ir kitų) veiksmažodžių yra vienskiemeniai ir leidžia taupiau perteikti reikšmę. Be to, tas pats anglų kalbos žodis gali būti ir daiktavardis (šiuo atveju reiškiantis daiktą, kuriuo mušama), ir veiksmažodis (reiškiantis ir veiksmą, ir įrankį), pavyzdžiui, *cudgel* yra daiktavardis ir veiksmažodis, reiškiantis mušimą nusakomu daiktu (liet. *mušti vėzdu*). Ispanų kalboje kalbos dalių konversija nėra dažnas reiškinys, todėl daiktavardžiai kur kas rečiau pereina į veiksmažodžių gramatinę klasę. Tiesa, ispanų kalboje yra daiktavardinės kilmės veiksmažodžių, tačiau jų forma yra kitokia, pavyzdžiui, vertimo tekste buvo aptikti 2 pavyzdžiai: *aporrear* ir *varear* (atitinkamai, *mušti vėzdu* ir *pagaliu*).

KEIKIMO (-SI) REIKŠMĖS RAIŠKA IR VERTIMO YPATUMAI

Tiriant Donelaičio *Metų* leksiką, pastebėta, kad keikimo(-si) žodžių grupė nėra labai didelė, tačiau šios reikšmės posakiai yra gana vaizdingi. Autorius vartoja veiksmažodžio *keikti* formas 9 kartus, *niekina dievą* – 2 kartus, bet keikimosi veiksmą apibūdina itin vaizdingai:

jis velnius ir velniūkščių kaimenę visą, Dievą bluznydams, taip baisiai šaukti pagavo (Pl 215);

ant kurių liežuvio vis velniai šokinėja (Vd 115);

su visais velniais šeimyną ragina dirbti (Vd 120);

Su tokioms žegnonėms pekliškoms įžegnojęs (Vd 122).

Įdomu, kad ir ispanų, ir anglų kalbų vertimuose šie vaizdingi posakiai yra išlaikyti. Ispaniškame tekste 5 kartus vartojamas veiksmažodis *maldecir* (liet. *keikti*) ir 3 kartus – daiktavardis *maldición* (liet. *prakeikimas*) kartu su kitais veiksmažodžiais. Keikimuisi reikšti pasirenkamos sinonimo *blasfemar* ir *renegar* veiksmažodžio formos (žr. 4 lentelę). Iš viso tekste rasta 12 skirtingų aptariamoms semantinės grupės vaizdingų posakių (žr. 5 lentelę).

4 lentelė. *Metų* vertimo į ispanų kalbą keikimo(-si) reikšmės sinonimų vartojimas

blasfemar (3)	<i>más aún cuando blasfema</i> (Pl 125) <i>robaban blasfemando</i> (Rg 881) <i>bramando blasfemaba</i> (Pl 213)
maldecir (5) maldición (3)	<i>cómo gritan los ceñudos señores, maldiciendo</i> (Pl 218) <i>que vino a maldecir con bruscos aspavientos</i> (Vd 97) <i>si alguna vez oía maldecir</i> (Vd 180) <i>maldiciendo así toda su casa</i> (Vd 119) <i>la maldice en lugar de bendecir</i> (Vd 122) <i>profiera maldiciones</i> (Vd 126) <i>ni una maldición osó manchar su boca</i> (Vd 179) <i>espantaba a sus hijos con horribles maldiciones</i> (Žr 440)
renegar	<i>renegando de Dios</i> (Pl 214)
juramentos	<i>¿por qué profieres tales juramentos?</i> (Vd 100)
tronar	<i>¿por qué truenas, bellaco?</i> (Vd 102)
despreciar a Dios	<i>desprecia también a Dios</i> (Žr 157)

5 lentelė. *Metų* vertimo į ispanų kalbą keikimo(-si) reikšmės vaizdingi posakiai

Invocar a los demonios	<i>invocar a todos los demonios del infierno</i> (Pl 215)
desatar la lengua	<i>desate su lengua viperina</i> (Pl 487)
danzar los diablos	<i>en cuyas lenguas, ¡ay!, danzan todos los diablos</i> (Vd 115)
Ira infernal	<i>con iras infernales apremia a trabajar</i> (Vd 120)
tener en nada a Dios	<i>teniendo a Dios en nada</i> (Žr 156)

Angliškame Donelaičio *Metų* vertime keikimo(-si) reikšmė perteikiama iš viso 10 skirtingų posakių. Pateiksime kelis pavyzdžius:

Invoking a whole tribe of devils and imps (Pl 214);
Lend their tongue to the devil (Vd 115);
By all the devils calls on them to work (Vd 120);
Setting no store by God (Žr 156).

Minėti ir kiti šios pavyzdžių grupės posakiai išlaiko vaizdingumą, perteikia originalo stiliaus ypatumus. Panašiai kaip ispanų kalbos vertime, angliškame tekste 5 kartus vartojamas veiksmazodis *swear*, 4 kartus – *curse* (2 kaip veiksmazodis ir 2 kaip daiktavardis), 3 kartus *oath*, kuris visuose pavyzdžiuose eina daiktavardžiu. Galima pastebėti, kad keikimo(-si) reikšmei perteikti anglų kalbos vertime yra pavartota daugiau daiktavardžių negu ispanų kalbos vertime (*curse*, *oath* ir *foul word*). Konotacinei reikšmei sukurti prie *curse* ir *oath* papildomai pridedami būdvardžiai *infernal*, *foul* (žr. 6 lentelę).

6 lentelė. *Metų* vertimo į anglų kalbą keikimo(-si) reikšmės sinonimų vartojimas

swear (5)	<i>swearing blind</i> (Pl 213) <i>began to swear</i> (Vd 97) <i>swear in that way</i> (Vd 126) <i>swear</i> (Vd 180) <i>swore</i> (Rg 881)
curse (4)	<i>and cursing God</i> (Pl 215) <i>heap foul curses on your head</i> (Pl 487) <i>fill your mouth with curses</i> (Vd 97) <i>he's cursed the household</i> (Vd 119)
oath (3)	<i>for oaths the squires have quite a flair</i> (Pl 218) <i>heaps the same infernal oaths</i> (Vd 122) <i>he'd scared the children with foul oaths</i> (Žr 440)
foam	<i>why do you foam with rage?</i> (Vd 100)
foul word	<i>foul word</i> (Vd 179)
blaspheme	<i>blasphemes</i> (Žr 157)

GIRTUOKLIAVIMO REIKŠMĖS RAIŠKA
IR VERTIMO YPATUMAI

Girtuokliavimo reikšmės žodžių, palyginti su anksčiau aptartomis grupėmis, vartojama mažiausia (iš viso rasta 11 posakių), nors jie yra gana skirtingi, vartojama nemažai sinonimų. Tekste rasta 6 veiksmažodžio *košti* ir *surbti* formos, taip pat 5 kartus gėrimo reikšme pavartotas veiksmažodis *prisiryti*, 3 kartus – *maukti*. Be šių stilistinių sinonimų Donelaitis vartoja ir dvi vaizdingas frazemas – *pripilti gerklę*, *akis užsipilti*.

Šios semantinės grupės reikšmėms perteikti ispanų kalbos vertime vartojama 17 veiksmažodžių, kurie atskleidžia didelę girtuokliavimo reikšmės raiškos kalbinę įvairovę. Iš jų paminėtini: *trincar* – rastas 5 kartus, *tragar* – 2 kartus, ir dar po 1 kartą *tomar*, *vaciari*, *beber*, *regar*. Kiekvienas iš jų turi skirtingus atspalvius: neigiamai konotuoti *trincar* ir *tragar* semantiškai artimesni reikšmei *ryti*, o *tomar* ir *beber* yra kur kas neutralesnės reikšmės, *vaciari* (liet. *ištuštinti*) turi rezultato reikšmę. Atskirai paminėtinas itin vaizdingas girtuokliavimo reikšmės veiksmažodis *regar* (liet. *laistyti*) (žr. 7 lentelę).

7 lentelė. Metų vertimo į ispanų kalbą girtuokliavimo reikšmės sinonimų vartojimas

trincar (5)	<i>trinca</i> (Vd 157) <i>trincando sin medida</i> (Rg 398) <i>despreocupada trinca</i> (Rg 694) <i>habiendo ya trincado demasiado</i> (Rg 725) <i>trincar</i> (Rg 811)
borracho (3)	<i>bien borracho</i> (Rg 193) <i>ya borracho</i> (Rg 258) <i>torpemente borracho</i> (Rg 400)
como cuba (3)	<i>como cubas</i> (Rg 486) <i>como cubas</i> (Rg 800) <i>como una cuba</i> (Žr 150)
tragar (2)	<i>tragó tanto</i> (Vd 450) <i>se dispone a tragar en la taberna</i> (Rg 690)

tajada (2)	<i>terminó con tal tajada</i> (Rg 734) <i>no puede caminar de la tajada</i> (Žr 150)
ajumado (2)	<i>bien ajumado el señor borrachín</i> (Rg 265) <i>ajumados</i> (Rg 809)
saturado	<i>saturados de buen vino</i> (Vd 492)
ebrio	<i>ebrio de todo tipo de vinos extranjeros</i> (Pl 213)
embriagado	<i>ya embriagados</i> (Rg 171)
tomar	<i>tomado unos buenos traguitos</i> (Rg 184)
vaciari	<i>entera vaciaron de unos tragos</i> (Rg 206)
regar	<i>buenos vinos riegan vuestro cuerpo</i> (Rg 318)
cargado	<i>cargados de coñac</i> (Žr 145)
beber	<i>que ha bebido de más</i> (Rg 229)

Nagrinėjant gėrimo/girtuokliavimo leksinę raišką, rasti 3 šios reikšmės frazeologizmai: *echar al colete* (Rg 180, 723), *empinar el codo* (Rg 169), *mojar el gaznate* (Žr 110). Visų šių frazeologizmų vaizdingumo pagrindą sudaro metonimijos, pavyzdžiui, liet. *pilti į liemenę, alkūnę pakelti* ir *gerklę drėkinti*. Viename iš posakių *mojar el gaznate* vartojamas žodis *gaznate* yra laikytinas liaudišku ir turi neigiamą konotaciją. Verčiant prisigėrimo reikšmę į ispanų kalbą, buvo pasirinkti šie leksiniai vienetai: *ebrio*, *embriagado*, *borracho* (3 kartus), *ajumado*, *saturado*, *cargado* ir 3 kartus *como cubas* (*como una cuba*) (liet. *kaip statinės/statinė*).

Nagrinėjant vertimą į anglų kalbą, pastebėta mažesnė girtuokliavimo reikšmės raiškos įvairovė (žr. 8 lentelę), iš viso rasta 11 vartojimo atvejų. Iš jų 2 kartus neutralizuota gėrimo reikšmė, todėl *ryti* vertimo tekste gali būti suprantama kaip prisivalgyti. Tiesa, tiriamame tekste veiksmazodžio *drink/get drunk* formos pavartotos 11 kartų. Vaizdingumui kurti vertėjas nesirenka frazeologizmų, bet vartoja vaizdingus, skirtingus atspalvius turinčius sinonimus, pavyzdžiui, *booze*, *drain*, *swill* ir kitus.

8 lentelė. *Metų* vertimo į anglų kalbą girtuokliavimo reikšmės sinonimų vartojimas

drink/drunken (11)	<i>got so drunk</i> (Vd 451) <i>get blind drunk</i> (Rg 800) <i>also drunk</i> (Rg 171) <i>he is in a hurry to get drunk</i> (Rg 685) <i>they get blind drunk</i> (Vd 486) <i>drunk too much</i> (Rg 193) <i>who drink like this</i> (Rg 809) <i>to drink</i> (Pl 400) <i>with strong booze to get them drunk</i> (Žr 110) <i>with the strong beer he drank</i> (Rg 734) <i>whom drink provokes</i> (Pl 265)
drain (2)	<i>they drained a brandy bottle</i> (Rg 206) <i>one barrel having drained</i> (Rg 723)
booze (4)	<i>have a booze-up</i> (Rg 398) <i>teach them boozing</i> (Rg 811) <i>with booze</i> (Žr 150) <i>with strong booze to get them drunk</i> (Žr 110)
pour	<i>pouring Rhenish wine into your paunch</i> (Rg 318)
lap it up	<i>laps it up</i> (Rg 694)
have (2)	<i>they've had too much to drink</i> (Rg 230) <i>when he's had too much</i> (Rg 725)
get down	<i>get strong brandy down</i> (Žr 145)
triple	<i>tripling brandy</i> (Rg 169)
gulp down	<i>to gulp the brew down</i> (Rg 180)
sip	<i>generously sipped</i> (Rg 184)
swill	<i>they've swilled it down</i> (Vd 492)

Nors angliškaime tekste yra mažiau sinonimų nei ispaniškaime, visi jie yra stilistiškai konotuoti, pavyzdžiui, *booze* ir *swill* yra šnekamosios kalbos posakis ir turi neigiamą atspalvį, *drain* ir *lap it up* turi baigtinę reikšmę. Be to, girtumo laipsnis arba gėrimo kiekis anglų kalbos vertime

rodomas prieveiksmiais arba būdvardžiais, pavyzdžiui, *blind drunk* (*blind* rodo aukščiausią laipsnį, panašiai kaip su *swearing blind*), *strong brandy*, *strong booze*, *strong beer*, *drink too much*, *generously sipped* (paradoksaliai turintis ironišką reikšmę, liet. *dosniai gurkšnoti*). Pastebėta, kad anglų kalbos vertime akivaizdžiai vyrauja veiksmažodinės konstrukcijos.

Apibendrinti visų trijų kalbų tekstų straipsnyje aptartų semantinių grupių kiekybiniai duomenys pateikti 9 lentelėje.

9 lentelė. Tiriamųjų semantinių grupių leksikos pasiskirstymas lietuvių, ispanų ir anglų kalbos tekstuose

	Lietuvių k.	Ispanų k.	Anglų k.
Mušimas	17	22	18
Keikimas(-sis)	9	12	10
Girtuokliavimas	11	17	11
	37	51	39

Kaip galima pastebėti, visais atvejais vertimuose yra daugiau įvairovės negu originale. Kiekybinio tyrimo duomenys leidžia teigti, kad ispanų kalbos vertime tarsi šiek tiek persistengta siekiant teksto kalbos ekspresyvumo, tačiau šis vertimo sprendimas galėtų būti laikomas kitų verčiant prarastų kalbos ir stiliaus priemonių kompensacija.

IŠVADOS

1. Palyginus Kristijono Donelaičio *Metų* vertimus į anglų ir ispanų kalbas su originalu, pastebėta, kad abiejuose vertimuose buvo stengtasi išlaikyti Donelaičio kalbos vaizdingumą, ieškoti atitikmenų, siekti įvairovės ir ekspresyvumo.

2. Mušimui, keikimui(-si) ir girtuokliavimui vaizdingai apibūdinti *Metuose* pasirinkti vaizdingi frazeologizmai ir stilistiškai konotuoti si-

nonimai. Sinonimai vartojami ne tik dėl eiliavimo sklandumo ar kalbos vaizdingumo, bet ir atskleidžia įvairių reikšmės niuansų, didina teksto poveikį ir ekspresyvumą.

3. Skirtingos anglų ir ispanų kalbų ypatybės lemia skirtingais būdais kuriamą teksto vaizdingumą. Anglų kalbos tekste mušimą dažniau reiškia sinonimai ir onomatopėjinai veiksmažodžiai, gėrimo reikšmės raiška yra kur kas retesnė, tačiau ją reiškia daugiau kalbos dalių, neretai pasirenkama intensyvumo reikšmės raiška. Atliekant tyrimą pastebėta, kad anglų kalbos tekste keikimui(-si) daugiau vartojama daiktavardžių negu veiksmažodžių.

4. Ispanų kalboje taip pat dažniausiai vartojami stilistiniai sinonimai, bet pasitaiko gana nemažai mušimo ir gėrimo reikšmės vaizdingų frazeologizmų. Nors ispanų kalba yra daiktavardinio pobūdžio, vertimo tekste daiktavardžių yra kiek mažiau nei įprasta. Tai lemia vertėjo nuostata vertimo tekste rinktis dažniau veiksmažodines formas, kurios leidžia išlaikyti originalo teksto dinamiškumą.

5. Stilius ir turinys yra glaudžiai susiję. Ištyrus vertimų tekstus, galima teigti, kad motyvuotam žodžio pasirinkimui vertėjai skiria nemažai dėmesio. Sinonimai ir idiominiai posakiai nėra vien stiliaus puošmena, jie įneša papildomų reikšmių, jas išryškina, sustiprina. Išlaikant stilistines originalo kalbos „puošmenas“, bandant kurti panašų stilių, vertimo tekstas savaime tampa ištikimesnis reikšmei ir viso kūrinio prasmei.

THE TRANSLATIONS OF *THE SEASONS*
BY KRISTIJONAS DONELAITIS INTO SPANISH
AND ENGLISH: TRANSMISSION OF EXPRESSIVITY
AND PRESERVATION OF STYLISTIC ELEMENTS

Summary

When translating fiction, translators must make use of as many means of expression as possible in order to maintain the content of the original and, at the same time, preserve its style. This paper discusses various means that have been used in the translations of Kristijonas Donelaitis's *The Seasons (Metai)* into Spanish and English with the aim to determine whether the nature of the target language and Donelaitis's style have been taken into account. In order to express the concepts of beating, drunkenness and cursing, the author used colourful idioms and, above all, a great abundance of synonyms. The analysis of the texts in translation allows us to determine that in both translations the expressiveness of the text has been preserved, although by different means. For example, in the English translation the concept of beating is expressed by using a number of synonyms and onomatopoeic verbs; for the drinking there is less diversity, but other parts of speech contribute to add the meanings of intensity and quality. In the Spanish translation stylistic synonyms are also often resorted to, but in addition, there are some very expressive idiomatic phrases, especially for the meanings of drinking and beating. The analysis of the texts in translation allows us to conclude that the choice of words is deliberate and motivated.

KRISTIJONO DONELAIČIO METŲ VERTIMAI Į RUSŲ IR BALTARUSIŲ KALBAS

ALMA LAPINSKIENĖ

Anotacija. Straipsnyje analizuojami Kristijono Donelaičio *Metų* vertimai į rusų ir baltarusių kalbas, aptariami vertimų variantai, ryškinamas vertėjų indėlis. *Metų* vertėjas į rusų kalbą Davidas Brodskis su Donelaičio poema nesiskyrė gerus du dešimtmečius, nuolat vertimą tobulino ir palydėjo į pasaulį šešis *Metų* leidimus. 2005 m. išėjęs devintajam Brodskio verstų *Metų* leidimui, Donelaičio poemą ėmėsi versti puikiai mokantis lietuvių kalbą klaipėdietis Sergejus Isajevas, jo vertimas išleistas 2011 m. Baltarusių kalba Donelaičio poema suskambėjo 1961 m. Jos vertėjas Aleksejus Zaryckis po to dar du dešimtmečius gilinosi į *Metų* meninės raiškos ypatumus, taisė vertimą ir 1983 m. poema antrą kartą išėjo baltarusių kalba.

Kristijono Donelaičio *Metų* vertimų istorija rašoma jau beveik du šimtmečius. Dėsninga ir suprantama, kad pirmasis *Metų* vertimas į užsienio kalbą buvo vertimas į artimiausių kaimynų – vokiečių – kalbą. 1818 m. Karaliaučiuje Liudvikas Martynas Rėza, Donelaičio kūrybos tyrinėtojas, išleido pirmąją poemos leidimą kartu su vertimu į vokiečių kalbą. Vėliau *Metus* į vokiečių kalbą vertė Georgas Heinrichas Ferdinandas Nesselmannas (1869), iš Rytų Prūsijos kilęs Ludwigas Passarge (1894), Hermannas Buddensiegas (1966, 1970).

Gana anksti Donelaičio poema susidomėjo mūsų broliai latviai – Kārlio Fridriho Vatsono išversta „Pavasario linksmybių“ pradžia 1822 m. buvo išspausdinta Jelgavoje išleistame kalendoriuje. *Metų* ištraukų yra išvertę Karlis Kundzinis, Jānis Rainis, Edgaras Baumanis, Emīlis Skujeniekas ir kiti latvių poetai, o visa *Metų* poema latviškai suskambo 1963 m., kai buvo išleistas Paulio Kalvos vertimas.

Donelaičio *Metai* yra išversti į 14 kalbų – anglų, armėnų, baltarusių, čekų, gruzinų, ispanų, italų, latvių, lenkų, rusų, švedų, ukrainiečių, vengrų ir vokiečių, o poemos ištraukų dar į keletą kalbų. Pažvelkime atidžiau, kaip *Metai* skamba rusų ir baltarusių kalbomis.

Pirmuosius poemos fragmentus į rusų kalbą dar 1916 m. išvertė poetas simbolistas Viačeslavas Ivanovas (1866–1949) Maksimo Gorkio organizuojamam, bet, deja, neišėjusiam lietuvių literatūros rinkiniui rusų kalba. Tačiau kaip Donelaičio *Metų* vertėjas į mūsų literatūros istoriją įėjo Davidas Brodskis (1899–1966). Dar Antrojo pasaulinio karo metais išvertęs *Metų* ištrauką, jis susidomėjo lietuvių poeto kūryba, įsitraukė į vertimą ir 1946 m. poema išėjo jau atskiru leidiniu. Brodskis *Metus* vertė pagal pažodinį vertimą, kuris, anot jo, buvęs pakankamai geras gramatinio tikslumo požiūriu, tačiau, kaip ir visi pažodiniai vertimai, neatskleidęs „muzikinės poemos esmės, jos eilėdaros sandaros“¹. Sunku buvę perprasti ir originalo kalbos pobūdį bei sintaksę, daug ką tekę spėliote spėlioti.

1947 m. Brodskis pradėjo mokytis lietuvių kalbos. Pramokęs įsitikino, kad versdamas *Metus* daug ką buvo suvokęs ir padaręs ne taip ir, jo žodžiais tariant, su dideliu įkarščiu ėmėsi naujai perkurti poemos vertimą. Būdamas labai reiklus sau, Brodskis nepasitenkino vienu taisytu variantu. Kaip pats prisipažino, ruošdamas naujus vertimo leidimus, tolydžio stengėsi juos tobulinti, ne kartą perkurdavęs eilutes, kurios iki tol atrodė pakankamai atitinkančios originalą².

Išmokęs skaityti Donelaitį lietuvių kalba, Brodskis pajuto laisvą jo hegzometro kvėpavimą, suvokė, kad *Metų* hegzametas nuo antikinio

¹ „K. Donelaičio vertėjų pasisakymai: D. Brodskis“, in: *Kristijono Donelaičio jubiliejiniai metai*, sudarė Eugenijus Pronckus, Jonas Petronis, redakcinė komisija Kostas Doveika, Algirdas Pocius, Vacys Reimeris, Teofilis Tilvytis, Vilnius: Vaga, 1965, p. 55.

² *Ibid.*, p. 58–59.

skiriasi šnekamosios kalbos intonacijas atitinkančiomis pauzėmis. Daktilinę triskiemenių pėdų eilutę pagyvindamas dviskiemenėmis pėdomis chorėjais, vertėjas perteikė originalo kalbos ritmo laisvumą ir dinamiškumą. „Kartu su ritmu keičiau ir atskirus žodžius, ir sintaksę, patikslinau daugelio eilučių prasmę“³, – rašo vertėjas. Jis stengėsi atsikratyti perdėto literatūriškumo, leksinės rutinos, siekė natūralumo ir glaustumo. Kad perteiktų originalo kalbos vaizdingumą, naudojami žodynais, patarlių ir priežodžių rinkiniai, – kūrybiškai ieškojo rusų kalbos atitikmenų.

Palyginkime bent dvi pirmąsias originalo ir 1946 m. bei taisytojo varianto poemos eilutes:

Jau saulelė vėl atkopdama budino svietą
Ir žiemos šaltos trūsus pargriaudama juokės. (Pl 1–2)⁴

На небо солнце, все выше взбираясь, мир пробуждает
И, сокрушая зимы ледяные творенья, смеется,⁵

Солнышко, мир будя, поднимается в небо все выше,
Валит да рушит со смехом все то, что зима сотворила.⁶

Akivaizdu, kad antrasis variantas artimesnis originalui tiek leksika, tiek raiškos laisvumu ir dinamika.

Brodskis *Metuose* išskyrė tris kalbinius sluoksnius: aprašymų, dialogų ir pamokymų kalbą, stengėsi perteikti kiekvienos jų specifiką. Štai pamokymų fragmento

³ *Ibid.*, p. 56.

⁴ Tyrime naudota ši *Metų* redakcija: Kristijonas Donelaitis, „Metai“, redagavo Kazys Ulvydas, in: Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, redakcinė komisija Kostas Korsakas (pirmininkas), Kostas Doveika, Leonas Gineitis, Jonas Kabelka, Kazys Ulvydas, Vilnius: Vaga, Lietuvos TSR Mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1977, p. 91–261. Toliau cituojant *Metus* tekste nurodoma poemos dalis ir eilutė.

⁵ Кристионас Донелайтис, *Времена года: Поэма*, перевод с литовского Давида Бродского, Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1946, p. 5.

⁶ Кристионас Донелайтис, *Времена года: Поэма*, перевод с литовского Давида Бродского, Вильнюс: Вага, 1984, p. 8.

Tu žmogau niekings! mokinkis čia pasikakint
Ir pasisotindams gardžiaus n' užmiršk savo Dievą. (Pl 63–64)

pirmojo vertimo variantas:

Скромности и простоте поучитесь, ничтожные люди, –
Сладкие снеди вкушая, о бoге своем вспоминайте!⁷

Ir taisytasis:

Ты, человеце ничтожный, в пример бери эту скромность
Жирные снеди вкушая, о нашем госпoде помни!⁸

Be abejonės, taisyta sėkmingai. Vietoj daugiskaitos *ничтожные люди* atstatytas įtaigus Donelaičio kreipinys į konkretų žmogų *niekings žmogau – человеце ничтожный*, panaudojant archajišką rusų kalbos šauksmininką *человеце*. *В пример бери эту скромность* gerokai arčiau donelaitiško *тоқыкис čia pasikakyt* nei *скромности и простоте поучитесь*. Patobulinta ir antroji eilutė: *Ir pasisotindams gardžiaus n' užmiršk savo Dievą*. Gardus valgis valstiečiui buvo ne saldus, o riebus ir kartu sotus valgis. Todėl tikslesnė taisytoji eilutė *Жирные снеди вкушая*. *Ir о нашем госпoде помни – atmink savo Dievą* arčiau originalo nei *вспоминайте – prisiminkit*.

Su Donelaičio poema Brodskis nesiskyrė gerus du dešimtmečius ir palydėjo į pasaulį šešis *Metų* leidimus. Paskutinis, išėjęs jam gyvam esant 1964 m., keletą kartų perleistas po vertėjo mirties. Daugelio kritikų nuomone, Brodskio atliktas Donelaičio *Metų* vertimas laikytinas neeiliniu įvykiu rusų vertimų istorijoje.

Tačiau ateina kita karta ir meta iššūkį pripažintiems autoritetams, – daugiau nei prieš dešimtmetį naujo *Metų* vertimo ėmėsi klaipėdietis rašytojas ir vertėjas Sergejus Isajevas (Clandestinus) (g. 1973). 2011 m. vertimą atskira knyga išleido Kaliningrado PEN centro leidykla⁹.

⁷ Кристионас Донелайтис, *Времена года*, 1946, p. 6.

⁸ Кристионас Донелайтис, *Времена года*, 1984, p. 10.

⁹ Kristijonas Donelaitis, *Metai: Poema, pasakėčios, laiškai, eilėraščiai*, iš lietuvių ir vokiečių kalbos vertė Sergejus Isajevas (Clandestinus) = Кристионас Донелай-

Pirmas įspūdis, vartant šį leidinį, dvejopas. Džiugina tai, kad jis, kaip poezijos vertimams ir dera, yra dvikalbis – greta originalas ir vertimas. Tai didelis šios knygos privalumas, nes abi kalbas mokantis skaitytojas turi galimybę mėgautis tiek originalu, tiek vertimu, juos gretinti ir analizuoti, o nemokantis – bent pajusti kitos kalbos spausdinto žodžio grafinės raiškos sugestiją. Beje, prieš dešimt metų kaliningradiečiai buvo išleidę dvikalbį Brodskio vertimą¹⁰.

O neigiamą nuostabą, vartant Isajevo vertimą, kelia tai, kad poemos pavadinimas *Metai* išverstas ne įprastu *Времена года*, o – *Времена*. Manychiau, semantiškai tai netikslu, nes neatitinka poemos koncepcijos. Donelaičio *Metai* – keturių metų laikų ciklas, konkretus laiko tarpas. O *Времена – laikai* – bendroji laiko sąvoka. Donelaičio tyrėjų pripažinta, kad „visa poeto literatūrinė mokykla sugestijavo kaip tik sukurti vieningą keturių metų laikų ciklą“, kad „Metų“ pavadinimas [...] iš tiesų išreiškia pačią poetinio sumanymo esmę“¹¹. Jeigu vertėjas norėjo išversti pavadinimą vienu žodžiu, tiksliau būtų buvę pavadinti *Год*, kaip kad lenkai – *Rok*. Tačiau *Времена года* tiksliausiai perteikia poemos esmę, kaip ir vertimo į latvių kalbą *Gada-laiki*, į anglų – *The Seasons*, į baltarusių – *Чатыры пары года*.

Isajevas už *Metų* vertimą jau įvertintas ir Lietuvoje, ir užsienyje, sulaukė teigiamų literatūrologų atsiliepimų. Bet Brodskis irgi buvo aukštai vertinamas. Taigi kyla natūralus klausimas – kuriam iš jų pavyko labiau priartėti prie Donelaičio?

Sugretinkime poemos pradžios eilutes. Brodskio vertimas:

Солнышко, мир будя, поднимается в небо всё выше,
Валит да рушит со смехом все то, что зима сотворила.¹²

тис, *Времена: Поэма, басни, письма, стихи*, перевод с литовского и немецкого Сергея Исаева (Clandestinus), автор статьи и редактор литовских текстов Микас Вайцекаускас, Калининград: Калининградский ПЕН-центр, 2011. 2012 ir 2013 m. pasirodė nauji, rataisuti ir papildyti leidimai.

¹⁰ Kristijonas Donelaitis, *Metai: Poeta* = Кристионас Донелайтис, *Времена года: Поэма*, (на литовском и русском языках), перевод с литовского Давида Бродского, подготовка текста, общая редакция Вячеслава Карпенко, Калининград: Калининградский ПЕН-центр, Янтарный сказ, 2005.

¹¹ Leonas Gineitis, „Įvadas“, in: Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, p. 14–15.

¹² Кристионас Донелайтис, *Времена года*, 1984, p. 8.

Isajevo vertimas:

Солнышко, вновь восходя в небеса, свет пробуждает,
Хладной зимы все творения враз сокрушая со смехом.¹³

Akivaizdu, kad antrasis variantas ne tik žodžio ir vaizdo tikslumu, bet ir sklandesne ritmika, žodžio laisvumu arčiau originalo. Tą patį byloja ir pirmosios „Vasaros darbų“ eilutės. Originalas:

Sveiks, svieteli margs! šventes pavasario šventės;
Sveiks ir tu, žmogau! sulaukęs vasarą mielą; (Vd 1–2)

Brodskio vertimas:

Здравствуй, светлый мир, свой весенний справивший праздник!
Здравствуй и ты, человек, дождавшийся милого лета!¹⁴

Isajevo vertimas:

Здравствуй, наш пёстрый мирок, уже справивший праздник весенний!
Здравствуй и ты, человеке, дождавшийся милого лета.¹⁵

Antrajame variante išsaugotas originalui būdingas deminutyvas *svieteli margs* – *пёстрый мирок*, antroje eilutėje, kuri abiejų vertėjų išversta beveik vienodai, lietuvišką šauksmininką *žmogau* labiau atitinka Isajevo panaudota senoji rusų kalbos šauksmininko forma *человеке*. Taigi ir vėl žodžio bei vaizdo tikslumu Isajevo vertimas artimesnis originalui.

Daiktavardį *būras* Brodskis palieka su lietuviška galūne, o Isajevas verčia *бур*, ir toks jo pasirinkimas yra logiškas, nes tai ne asmenvardis, be lietuviškos galūnės jis lengvai įsilieja į rusų kalbos gramatinę struktūrą. Palyginkime originalą su abiem vertimais.

¹³ Kristijonas Donelaitis, *Metai* = Кристијонас Донелайтис, *Времена*, 2011, p. 17.

¹⁴ Кристијонас Донелайтис, *Времена года*, 1984, p. 30.

¹⁵ Kristijonas Donelaitis, *Metai* = Кристијонас Донелайтис, *Времена*, 2011, p. 57.

Mus jau vargint vėl pulkais visur susirinko
Ir ponus taip, kaip būrus, įgelt išsižiojo. (Pl 17–18)

Brodskio vertimas:

Снова явились на свет и уже готовятся жалить
Бурасов, так же как бар, без разбору и жалости всякой.¹⁶

Isajevo vertimas:

Нам досаждают повсеместно полками явились –
Жалить господ, как и буров, без жалости всякой...¹⁷

Skaitant ir gretinant eilutę po eilutės abu vertimus, aptiktume ne vieną sėkmingiau Brodskio išverstą eilutę, tačiau drįstu teigti, kad savo visuma Isajevo vertimas yra donelaitiškesnis. Suprantama, abiejų vertimų reikšmė neabejotina. Reikia tik džiaugtis, kad turime ne vieną *Metų* vertimą į rusų kalbą. Brodskis daug padarė atverdamas Donelaitį rusų skaitytojui. Manau, jo vertimas Isajevui pasitarnavo ir kaip vertimo pavyzdys, ir kaip postūmis, iššūkis išversti geriau. Puikus lietuvių kalbos mokėjimas, lietuviškų realiųjų išmanymas ir, aišku, vertėjo talentas padėjo Isajevui perteikti rusų skaitytojui gana autentišką *Metų* pasaulį.

Prieš pusę šimtmečio, rengiantis Donelaičio 250-ųjų gimimo metinių minėjimui, 1961 m. poema *Metai* suskambėjo baltarusių kalba. Ją išvertė poetas ir vertėjas Aleksejus Zaryckis (1911–1987). Vertimą teigiamai įvertino kolegos ir kritika, tačiau geri vertimo rezultatai nereiškia, kad vertimo darbas buvo vien tik šventė. Greičiau priešingai, nes, kaip rašė Zaryckis, „apie didelį poetą nelengva rašyti, bet versti jo kūrinį į kitą kalbą, matyt, ne mažiau sunku, ir savo darbą verčiant *Metų* poemą į baltarusių kalbą aš turiu teisę palyginti su kopimu į stačią kalnų viršūnę, kur kiekvienas pakilimo metras reikalauja milžiniško jėgų įtempimo“¹⁸.

¹⁶ Кристионас Донелайтис, *Времена года*, 1984, p. 8.

¹⁷ Kristijonas Donelaitis, *Metai* = Кристийонас Донелайтис, *Времена*, 2011, p. 17.

¹⁸ Аляксей Зарыцкі, „Вялікі паэт літоўскага народа“, in: *Польмя*, Мінск, 1964, Nr. 1, p. 176.

Vertėjas prisipažįsta, kad iš pradžių darbas jam nesisekė. Tada jis atidžiai perskaitęs Jakubo Kolaso poemą *Naujoji žemė*, kuriai baltarusių literatūroje tenka tokia pat garbinga vieta kaip *Metams* lietuvių literatūroje. „Nepaisant didelio šių kūrinių skirtumo, sąlygoto ir skirtingo jų parašymo laiko, ir skirtingų autorių kūrybinių manierų, aš pastebėjau, kad šios poemos labai artimos ir panašios: abi kupinos didžiulės pagarbos nelaisvam darbininkui-kaimiečiui, jų kalba iš tikrųjų liaudiška, ir liaudies gyvenimas šiose poemose teka plačia upe. Aš supratau, kad Donelaitis visu balsu baltarusiškai prabilo tik tada, kai vertėjas pradės drąsiau naudotis liaudies kalbos turtais.“¹⁹

Metų poetikos dominantė, poemos stilistika vertėjo buvo puikiai suvokta ir perteikta. Paanalizuokime vertimo žodinį ir vaizdinį tikslumą.

Žemė su visais pašaliais įmursi verkia,
Kad mūsų ratai jos išplautą nugarą drasko.
Kur pirm du kuinu lengvai mums pavežė našta,
Jaugi dabar keturiais arkliais pavažiuoti nepigu. (Rg 12–15)

Palyginkime šį rudens gamtos aprašymo fragmentą su baltarusišku variantu:

Плакаць прамоклая наша зямля пачынае, як толькі
Колы пакінуць сляды на спіне яе, моцна размытай.
Там, дзе нядаўна дзве клячы калёсы вывозілі лёгка,
І чатыром нават выцягнуць іх не пад сілу сягоння.²⁰

Akivaizdu, kad leksika ir vaizdai vertėjo atkurti gana tiksliai, kaip ir Donelaičio stiliaus liaudiškumas bei paprastumas. Ne tik semantinį, bet ir vaizdinį krūvį gyvame rudens paveiksle turinčiam daiktavardžiui *kuinas* parinktas puikus atitikmuo *кляча*. Tačiau taip būdingas *Metų*

¹⁹ *Ibid.*, p. 176–177.

²⁰ Крысціёнас Данелайціс, *Чатыры пары года: Паэма*, пераклад з літоўскай мовы Аляксея Зарыцкага, Мінск: Дзяржаўнае выдавецтва БССР, Рэдакцыя мастацкай літаратуры, 1961, p. 59.

poemai vaizdingasis veiksmažodis (šiuo atveju *drasko – išplautą nugara drasko*) verčiant prarastas.

Dialogo kalbos vertimo analizei paimkime Slunkiaus dejonę sulaukus pavasario:

„Rods, – tarė Slunkius, – vėl bensyk su padėjimu Dievo
Išmiegot ir sąnarius atgaivinti galėjom.
Ak! kiekisyk aš, rūpesčių visų neminėdams,
Ištisas ir užklots krankiau pas kakalį šiltą. (Pl 418–421)

Zaryckio vertimas:

„Думаю, – вымавіў Слункюс, – зімой, з дапамогаю божай,
Выспацца здолелі мы ды ад працы крыху адпачылі.
Эх, не аднойчы, забыўшы шматлікія клопаты нашы,
Моцна храпеў я зімою на добра напаленай печцы.²¹

Bendras vertimo įspūdis geras, tačiau yra ir abejotinų dalykų. Done-laitiškas *rods*, *Metuose* įgyjantis įvairiausių atspalvių, išverstas semantiškai jo neatitinkančiu *думаю*. Dingo puiki metafora *sąnarius atgaivinti*. Pasak Jono Kabelkos, „Gana dažnai poeto vartojama priemonė vaizdingumui padidinti yra dviejų veiksmažodžių pateikimas greta“²². Šiuo atveju itin talpus veiksmažodinės kilmės įvaizdis *ištisas ir užklots* vertėjo prarastas.

Panašiai išversta ir pamokymų kalba:

Tu niekings žmogau! mokinkis čia pasikakint,
Kad tau kartais tropijas skūpai prisivalgyt.
Į paukščius žiūrėk! Vienas prastą kirminą kramto,
O kitsai, stokodams grūdo, gnyba žolelę. (Pl 145–148)

Ты, чалавек і зайздросны і ўбогі, вучыся нямногім
Задавальняцца. Калі пад’ясі ты, бывае, не ўдосыць,

²¹ *Ibid.*, p. 22.

²² Jonas Kabelka, *Kristijono Donelaičio raštų leksika*, Vilnius: Vaga, 1964, p. 14.

То падзівіся на птушак, адна чарвячка праглынула,
Траўку другая памалу скубе, не знаходзячы зерна.²³

Sėkmingai atkurta didaktinė pamokymų intonacija. Vertimas pasižymi žodiniu ir vaizdiniu tikslumu. Abejonių kelia Donelaičiui būdingo kreipinio *tu, niekings žmogai* išplėtimas *ты, чалавек, і зайздросны і убогі*. Todėl žodį *задавальяница* teko perkelti į kitą eilutę. Tai siek tiek iškreipė eilėdaros ritmiką, kuri poemoje aiški ir laisva.

Savo visuma gana geras vertimas, kaip matome, vis dėlto turėjo trūkumų. Zaryckis ir pats sakėsi jautęs, kad ne viskas gerai padaryta, jog būtina darbą taisyti²⁴. Vertėjo kūrybinių ir organizacinių pastangų dėka 1983 m. Donelaičio poema antrą kartą suskambo ir buvo išleista baltarusių kalba, ir mes galime paanalizuoti, kuo antrasis vertimo variantas pranašesnis už pirmąjį.

Palyginkime poemos pirmųjų eilučių abu vertimo variantus:

Зноў узнімаецца сонца вышэй і зямлю абуджае,
Весела нішчыць ўсё, што старанна зіма збудавала.
Гінуць сумёты – нястомная праца мяцеліц і сцюжы
Пеніцца, таючы, снег, адсюль ён знікае бясседна.²⁵

Зноў узнімаецца сонейка вышай і свет абуджае,
Весела нішчыць ўсё, што зіма збудавала.
Гінуць сумёты – нястомная праца мяцеліц і сцюжы,
Пеніцца снег, на нішто пераводзіцца усюды.²⁶

Jau pirma eilutė, be abejonės, rodo taisyto varianto pranašumą, nes *сонца* pakeitimas *сонейка*, *зямлю* – *свет* vertimą priartina prie originalo: *Jau saulelė vėl atkoptama budino svieta*. Čia svarbu ne tik padidėjęs žodinis vertimo tikslumas. Deminutyvas *saulelė*, kaip ir kiti malonybiniai žodžiai, – vienas iš poemos stilistikos bruožų, rodantis jos liaudiškumą.

²³ Крысціёнас Данелайціс, *Чатыры пары года*, 1961, р. 13.

²⁴ Asmeninė komunikacija (1982-10-05).

²⁵ Крысціёнас Данелайціс, *Чатыры пары года*, 1961, р. 9.

²⁶ Крысціёнас Данелайціс, *Чатыры пары года: Паэма*, пераклад з літоўскай Аляксея Зарыцкага, Мінск: Мастацкая літаратура, 1983, р. 7.

Iš antros eilutės išmestas žodis *старанна*, iš ketvirtos – *таючы*. Ar tai nesugriauna eilėdaros? Chorėjinį-daktilinį Donelaičio hegzametrą Zaryckis verčia daktiliniu-chorėjiniu hegzametru, paįvairintu pentametro eilutėmis. Vyraujant daktiliui – triskiemenei pėdai – eilutė skiemenų skaičiumi pralenkia originalą. Tai poemos intonaciją daro sudėtingesnę, tolina nuo šnekamosios kalbos. Norėdamas to išvengti, vertėjas trumpina eilutes, – išmestas vienas daktilis, hegzametras virto pentametru, tačiau ši pentametro eilutė artimesnė originalo hegzometro eilutei gyvu ir laisvu skambėjimu, frazės natūralumu. Palyginkime:

Ir žiemos šaltos trūsus pargriaudama juokės. (Pl 2)

Весела нішчыць усё, што зіма збудавала.²⁷

Panašiai vertėjas padarė ir su Pl 4 eilute, išmesdamas žodį *таючы*. Eilutė priartėjo prie originalo ne tik skambumu, bet ir žodiniu bei vaizdiniu tikslumu. Donelaičio eilutėje nėra žodžio *tirpdamas*, nes viską pasako vaizdingasis veiksmožodis *putodams*. Palyginkime I ir II vertimo variantų atgalinius vertimus su originalu:

I Putoja tirpdamas sniegas, iš visur jis dingsta be pėdsakų.

Пеніцца, таючы, снег, адусюль ён знікае бясседна.²⁸

II Putoja sniegas, į nieką virsta visur.

Пеніцца снег, на нішто пераводзіцца усюды.²⁹

Ir putodams sniegas visur į nieką pavirto. (Pl 4)

Pataisyto varianto pranašumas akivaizdus.

Taisydamas vertimą Zaryckis ieškojo kuo didesnio žodžio ir vaizdo tikslumo, daugiau dėmesio skyrė vertimo kalbos liaudiškumui, archaiškumui ir vaizdingumui. Be to, vertėjas siekė kuo artimesnio originalui

²⁷ *Ibid.*

²⁸ Крысціёнас Данелайціс, *Чатыры пары года*, 1961, p. 9.

²⁹ Крысціёнас Данелайціс, *Чатыры пары года*, 1983, p. 7.

poemos skambėjimo, eilutės lengvumo, sklandžios ritmikos. Todėl keitė kai kurių vertimo eilučių konstrukciją, trumpino, atsisakydamas, jo nuomone, nereikalingų žodžių³⁰.

Sakoma, kad vertimas – tiltas tarp tautų. Donelaičio *Metų* vertimai į rusų ir baltarusių kalbas – tvirti, iš geros medžiagos puikių meistrų statyti tiltai.

³⁰ Plačiau apie Donelaičio *Metų* vertimą į baltarusių kalbą žr. Alma Lapinskienė, Adamas Maldzis, *Lietuvių-baltarusių literatūriniai ryšiai*, Vilnius: Vaga, Lietuvos TSR Mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, Baltarusijos TSR Mokslų akademija, J. Kupalos literatūros institutas, 1989, p. 189–196.

TRANSLATIONS OF *THE SEASONS* BY
KRISTIJonas DONELAITIS INTO THE RUSSIAN
AND BELARUSIAN LANGUAGES

Summary

After a brief survey of the translations of *The Seasons (Metai)* by Kristijonas Donelaitis into other languages, the author of the paper focuses on the analysis of its translations into Russian and Belarusian.

David Brodsky (1899–1966) made a poetic translation of an excerpt from *The Seasons*, referring to a literal translation, already in the years of World War II. Subsequently he took interest in the work by the Lithuanian poet and engaged himself in translating it, and in 1946 the poem was published in a separate edition. In 1947 Brodsky began to study the Lithuanian language and continued working on his translation of the poem and improving it. The translator did not separate with Donelaitis's poem for more than two decades and, all in all, six editions of his translation of *The Seasons* were published. When the last, ninth, edition of *The Seasons* in Brodsky's translation came out in 2005, another translator from Klaipėda, Sergey Isaev (Clandestinus) who was fluent in Lithuanian, had already started translating the poem. In 2011 the publishing house of the Kaliningrad PEN Centre published this translation in a separate bilingual edition. By comparing excerpts of the translations by Brodsky and Isaev, the author seeks to bring out the specific features of each translation and the translators' ability to convey the style of Donelaitis's poem, the uniqueness of his artistic expression and the rhythmic structure of the original.

Donelaitis's poem was first translated into Belarusian by Aleksey Zarytski (1911–1987) in 1961, in preparation for the poet's 250th anniversary of birth. Although the translation was acclaimed by reviewers, the translator still saw some flaws and continued to improve his work. For two more decades Zarytski continued to analyse the features of the artistic expression of Donelaitis's poem seeking to achieve the greatest precision of word and image. In 1983 the Belarusian translation of the poem was published for the second time. The author of the paper analyses what corrections the translator made, how he improved the rhythmic structure and changed the vocabulary, and how the second Belarusian edition of *The Seasons* surpasses the first.

KŪRYBINIS TANDEMAS:
HERMANNO BUDDENSIEGO
IR EDUARDO ASTRAMSKO
BENDRADARBIAVIMAS
VERČIANT DONELAIČIO *METUS*
Į VOKIEČIŲ KALBĄ

RŪTA EIDUKEVIČIENĖ

Anotacija. Straipsnyje aptariamas vokiečių vertėjo Hermanno Buddensiego ir lietuvių germanisto Eduardo Astramsko bendradarbiavimas 1964–1965 m. verčiant Kristijono Donelaičio *Metus* į vokiečių kalbą. Analizuojant sudėtingą vertimo procesą, remiamasi gausiais Buddensiego ir Astramsko laiškais, kurie šiuo metu saugomi akademiniuose ir privačiuose archyvuose Heidelberge, Berlyne ir Vilniuje. Siekiant įvertinti abiejų vertėjų indėlį, pažodinis interlinijinis vertimas, kurį parengė Astramskas, gretinamas su vokiškais rankraštiniais Buddensiego hegzametrais, vėlesniais Astramsko komentarais ir galutine vertimo versija. Remiantis gautais rezultatais, straipsnyje keliama bendros vertimo autorystės idėja.

JAV vertimo tyrinėtojas Lawrence'as Venuti studijoje *The Translator's Invisibility* (Vertėjo nepastebimumas, 1995) itin aštriai kritikuoja anglosaksiškas vertimo tradicijas, kuriose literatūros vertėjai paverčiami „nematomais“¹. Pastaraisiais metais Europoje padaugėjo mokslinių

¹ Lawrence Venuti, *The Translator's Invisibility: A History of Translation*, London: Routledge, 1995, p. 8–42.

projektų, skirtų aptarti literatūrinio vertimo svarbą ir ypač individualų vertėjų indėlį puoselėjant įvairių kalbų ryšius. Pavyzdžiui, Vokietijos Mainco universiteto Vertimo, kalbotyros ir kultūros mokslų fakultete pradėtas vykdyti projektas *Übersetzer als Entdecker* (*Vertėjas kaip atradėjas*), kurio tikslas – sukurti išsamų enciklopedinį vertėjų į vokiečių kalbą žinyną. 2014 m. projekto vykdytojai išleido pirmąjį straipsnių rinkinį, kuriame, žvelgiant iš translatologinės ir literatūrologinės perspektyvos, aptariamai atskirų vertėjų nuopelnai, jų biografijos ir poetologinės koncepcijos². Taigi vertimo mokslas nuo vertimo teorijos ir kritikos vis labiau atsigręžia ir į vertimų istoriją.

Vertėjų darbas itin svarbus mažų tautų literatūroms, tarp jų ir lietuvių, ypač tada, kai kalbame apie klasikos tekstus, prabylančius kitomis kalbomis. 1964 m., švenčiant Kristijono Donelaičio 250-ąsias gimimo metines, vokiečių poetas ir vertėjas Hermannas Buddensiegas (1893–1976) ėmėsi naujo Donelaičio *Metų* vertimo. Tai buvo reikšmingas projektas, suvienijęs nemažai Vokietijoje ir Lietuvoje gyvenusių intelektualų – kultūros ir mokslo atstovų, žurnalistų, literatų ir kt.³

Buddensiegas lietuvių kalbos nemokėjo, tad kitaip nei ankstesni *Metų* vertėjai į vokiečių kalbą, rėmėsi ne originalu, o pažodiniu interlinijiniu lietuvių germanisto Eduardo Astramsko (1918–2007) vertimu. Tokią vertėjo drąsą iš dalies paaikšina jo poetologinės nuostatos – vertėjo intuityva ir „meistriškas savosios kalbos išmanymas“ jam atrodo svarbesni nei „tikslus, filologinis užsienio kalbos mokėjimas“⁴. Atkuriant tekstą tokiu būdu reikalingi patikimi vertimo partneriai, kurie, deja, yra dar labiau „nematomi“ nei vertėjai – pastarųjų pavardės bent jau paminimos vertimų antraštėse. Literatūros vertimo istorijoje rastume daug tokių vertėjų pagalbinių ir pagalbinių (praeityje verčiančios žmonos dažnai atsidurdavo

² *Übersetzer als Entdecker: Ihr Leben und Werk als Gegenstand translativwissenschaftlicher und literaturgeschichtlicher Forschung*, herausgegeben von Andreas F. Kellertat, Aleksey Tashinskiy, Berlin: Frank & Timme, 1994.

³ Leonas Stepanauskas, „H. Budenzygas ir Lietuva“, in: *Darbai apie Kristijoną Donelaičių*, sudarė Leonas Gineitis, Algis Samulionis, Vilnius: Vaga, Lietuvos Mokslų akademija, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1993, p. 173–184.

⁴ Hermann Buddensieg, „Geheimnis und Kunst des Übersetzens“, in: *Mickiewicz-Blätter*, Heidelberg, 1956, t. 2, p. 35.

savo poetų vyrų šešėlyje, pavyzdžiui, Augusto Wilhelmo Schlegelio žmona Caroline), tačiau apie jų indėlio svarbą nekalba netgi tie vertimų tyrinėtojai, kurie aršiai kritikuoja vertėjų „nematomumą“ (plg. Venuti).

Siekiant bent iš dalies atkreipti dėmesį į užmirštus vertėjų pagalbininkus, šiame straipsnyje aptariamas Buddensiego ir Astramsko bendradarbiavimas verčiant Donelaičio *Metus* į vokiečių kalbą. Ypač daug įdomios informacijos apie šį bendradarbiavimą suteikia abiejų vertėjų korespondencija, saugoma įvairiuose archyvuose – Lietuvoje dalis laišku saugoma Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto fonduose bei privačiuose archyvuose; Vokietijoje didžiąją dalį Buddensiego korespondencijos pavyko aptikti Heidelbergo universiteto rankraščių fonde. Deja, Heidelbergo universitete saugomas vertėjo rankraštinis palikimas nesurūšiuotas dūla trijose popierinėse dėžėse, todėl dalis medžiagos gerokai apgadinta. Džiuogu, kad po ilgų paieškų pavyko surasti atskirai saugomą Astramsko pažodinį interlinijinį vertimą, kurio fragmentus jis reguliariai paštu siuntė Buddensiegui į Heidelbergą. Taigi Heidelbergo universitete aptikta medžiaga leido sugretinti Astramsko vertimą ir Buddensiego vokiečių kalba hegzametru atkurtą tekstą, išigilinti į abiejų vertėjų susirašinėjimą. Tuomet ir kilo pagrįstas klausimas – kas gi 1964–1965 m. išvertė Donelaičio *Metus* – Astramskas ar Buddensiegas? Koks jų abiejų indėlis į *Metų* atkūrimą vokiečių kalba? Atsivertę anuometinį *Metų* vertimą skaitome: „Nachdichtung von Hermann Buddensieg“, t. y. „Atkurta Hermano Buddensiego“. O ar ne tiksliau būtų sakyti: „Išversta Eduardo Astramsko, atkurta Hermano Buddensiego“, taip įvertinant abiejų partnerių indėlių?

BUDENSSIEGO VERTIMO STRATEGIJOS

Buddensiegas kaip grožinės literatūros vertėjas atstovauja XX a. penkto ir šešto dešimtmečių vertimo teorijoje dominuojančias nuostatas, tačiau tuo pat metu išlieka labai savitu vertėju. Būsimasis poetas ir vertėjas studijavo teisę ir politikos mokslus Miunchene, Jenoje ir Heidelberge, 1920 m. apgynė daktaro disertaciją. Pirmojo pasaulinio karo metu patirta

smegenų trauma sukliudė jo akademinę karjerą, tačiau Buddensiegas toliau aktyviai dalyvavo kultūriniame Vokietijos gyvenime, tyrinėjo Apšvietos epochos ir klasikos filosofiją bei literatūrą. Jis labai žavėjosi Antikos ir vokiečių klasikos tradicijomis, ypač Johanno Wolfgango von Goethe's kūryba, pats rašė poeziją.

1955 m., kai Hamburge buvo minimos 100-osios Adomo Mickevičiaus mirties metinės, Buddensiegas tapo naujai įsteigtos Mickevičiaus draugijos pirmininku ir įkūrė žurnalą *Mickiewicz-Blätter* (žurnalas buvo leidžiamas 1956–1974 m.). Tai buvo gana ryžtingas žingsnis įtemptų politinių santykių tarp Vakarų Vokietijos ir Lenkijos kontekste, todėl kai kas netgi kaltino Buddensiegą simpatijomis komunistiniam režimui⁵. Nuo 1957 m. jis žurnale reguliariai publikavo savo paties vokiečių kalba hegzametru atkurtus Mickevičiaus *Pono Tado* fragmentus (šiuo atveju lenkų kalbos nemokančiam Buddensiegui talkino lenkų poetas Mieczysławas Jastrunas; pilnas *Pono Tado* vertimas pasirodė 1963 m. Miunchene). Buddensiego „literatūrinių atradimų“ kelias gana vingiuotas – jis labai domėjosi Goethe, o kadangi pastarajam patiko Mickevičius, uoliai ėmėsi Mickevičiaus kūrybos vertimo. Vėliau paprašytas išversti Donelaičio *Metus*, jis prisiminė Mickevičiaus poemą *Grażina*, kurios išnašose buvo paminėtas ir Donelaitis. Tai gi per Goethe'ę Buddensiegas atrado Mickevičių, o per Mickevičių – dar ir Donelaitį. Be to, jį sužavėjo faktas, kad Mickevičių taip pat mėgo lietuvių klasikas Antanas Baranauskas, todėl, padedamas Astramsko, vokiečių kalba atkūrė *Anykščių šilėlį*, o dar vėliau – Dionizo Poškos *Mužiką Žemaičių ir Lietuvos* (abu vertimai Vokietijoje išleisti 1967 m.).

Septintame dešimtmetyje Buddensiegas vis daugiau dėmesio skyrė vertimams, gilinosi į literatūros vertimo teoriją ir istoriją. Savo leidžiamame žurnale *Mickiewicz-Blätter* jis publikavo keletą straipsnių, kaip antai „Vertimo paslaptis ir menas“ („Geheimnis und Kunst des Übersetzens“, 1956) ir „Eilėraščių vertimo paslaptis ir menas II“ („Kunst und Geheimnis des Übersetzens von Gedichten II“, 1957), kuriuose aptarė ankstesnių vertimo „meistrų“ – Martino Lutherio, Goethe's, Georgo

⁵ Grażyna Szewczyk, „Ein Freund Polens: Hermann Buddensieg, Übersetzer und Herausgeber der „Mickiewicz-Blätter““, in: *Deutsch-Polnisches Jahrbuch der Germanistik*, Opole, 1993, p. 89–100.

Wilhelmo Friedricho Hegelio – nuopelnus ir suformulavo pagrindinius savo vertimo principus.

Kalbėdamas apie literatūros vertimą, Buddensiegas vartoja aiškia terminija, taip mėgindamas atskirti įvairias vertimo formas. Pagrindinės Buddensiego vartojamos sąvokos – „vertimas“ (vok. *Übersetzung*), „perteikimas“ (vok. *Übertragung*) ir „atkūrimas“ (vok. *Nachdichtung*). Šias skirtingas poezijos vertimo formas jis apibrėžė viename iš savo pranešimų, kurį 1966 m. Vilniuje skaitė Lietuvos rašytojų sąjungos nariams:

[...] vertimas – filologiškai tikslus pažodinis teksto atkartojimas taip, kaip tai daro mokiniai; perteikimas – kai į tekstą jau žvelgiama šiek tiek laisviau; ir visa ko viršūnė – „atkūrimas“, tinkantis visiems poezijos žanrams, kai vertimas lieka ištikimas originalui, perteikia jo atmosferą ir koloritą, įvilkdamas juos į kitos kalbos rūbą ir leidžiantis suskambėti taip pat, kaip ir kiti ta kalba parašyti originalūs kūriniai.⁶

Giliau paanalizavus Buddensiego teorinius svarstymus paaiškėja, kodėl jis savo vertimus apibūdina vien tik sąvoka „atkūrimas“, be to, tampa suprantamesnė jo drąsa imtis versti Donelaičio *Metus*. Pagrindinės Buddensiego tezės reflektuoja ištikimybės originalui ir meninės laisvės santykį, užsienio ir gimtosios kalbos išmanymo būtinybę, tinkamos eilėdaros pasirinkimą ir „dvasinius“ poeto ir vertėjo ryšius.

Pasak Buddensiego, norint gerai „atkurti“ svetimos kalbos tekstą, „*būtina ištikimybė*, tačiau jokiū būdu ne vergiška priklausomybė, o gebėjimas laisvai žaisti eilėraščio prasmėmis ir perteikti jo atmosferą“⁷. Šioje vietoje Buddensiegas supriešina du vertimo principus – ištikimybę originalui ir kūrybos laisvę. Jo nuomone, vertimas turi siekti harmoningos šių principų pusiausvyros, nes tik taip gali įvykti vertimo stebuklas: „Kai viskas susijungia – ištikimybė originalui ir poetinis kūrybingumas, įvyksta stebuklas – kone neišverčiamas tekstas suskamba naujai“⁸.

⁶ Hermann Buddensieg, „Eine Reise nach Litauen im Zeichen von Donelaitis, Poška und Baranauskas“, in: *Mickiewicz-Blätter*, Heidelberg, 1967, t. 36, p. 184.

⁷ Hermann Buddensieg, „Geheimnis und Kunst des Übersetzens“, p. 34.

⁸ *Ibid.*

„Ištikimybė“, taip kaip ją supranta Buddensiegas, jokiū būdu nereiškia, kad vertėjas turi laikytis originalo struktūros ar sąvokų („ne vergiška priklausomybė“), tačiau jis turi gebėti „laisvai žaisti eilėraščio prasmėmis ir perteikti jo atmosferą“.

Antroji Buddensiego tezė kyla iš pirmosios, mat vertėjas teigia, kad verčiant poeziją svarbu ne „tikslus, filologinis“ užsienio kalbos mokėjimas, o visų pirma – gebėjimas „meisteriškai valdyti savo gimtąją kalbą“⁹. Jei vertėjas nemoka užsienio kalbos, jis gali pasinaudoti pažodiniu vertimu. Toks vertimas reikalauja daugiau pastangų, turi būti nuolat tiklinamas, tačiau jis turi ir savų privalumų – pasak Buddensiego, vertėjas išvengia dviejų kalbų poveikio, išsilaisvina iš svetimos kalbos taisyklių ir gali visiškai laisvai prabilti savo gimtąją kalbą. „Argi tie vertėjai, kurie iš kitų kalbų nuostabiai išvertė daugybę literatūros kūrinių, pavyzdžiui, Herderis, Goethe, Schilleris, jei minėsime tik didžiuosius, argi jie visi mokėjo tas kalbas, iš kurių vertė?“, – retoriškai klausia Buddensiegas straipsnyje „Vertimo paslaptis ir menas“¹⁰.

„Meistriškas savosios kalbos išmanymas“ yra būtina sąlyga pasirenkant tinkamą eilėdarą, nes, pasak Buddensiego, vertėjas turi rinktis tik tą eilėdarą, kuri atitinka jo kalbos dvasią. Eilėdara ir forma turi būti jam „įgimtos“ – „kaip vienintelė tinkama raiškos galimybė, leidžianti jam laisvai ir saugiai judėti, o ne kažkas dirbtinai primesta ar išmokta“¹¹. Siekiant tobulybės, reiktų išlaikyti kuo daugiau originalo aspektų, tačiau, kai reikia apsispręsti konkrečiu atveju, Buddensiegas (kaip ir kiti jo amžininkai, pavyzdžiui, Jiří Levý¹²) visų pirma siekia perteikti prasmę ir atkurti atmosferą, o ne išsaugoti originalo formalumus. Pagrindine „naujojo vokiškojo epo eilėdara“ Buddensiegas laiko hegzametą, tad verčiant Donelaičio *Metus* dėl formos jam nekyla jokių abejonių (kitaip negu nei *Pono Tado* ar *Anykščių šilelio* atvejais).

⁹ *Ibid.*, p. 35; Hermann Buddensieg, „Kunst und Geheimnis des Übersetzens von Gedichten II“, in: *Mickiewicz-Blätter*, Heidelberg, 1957, t. 4, p. 19.

¹⁰ Hermann Buddensieg, „Geheimnis und Kunst des Übersetzens“, p. 36.

¹¹ *Ibid.*, p. 46.

¹² Jiří Levý, *Die literarische Übersetzung: Theorie und Kunstgattung*, Frankfurt am Main: Athenäum, 1969, p. 36–37.

Visi aukšti reikalavimai, kuriuos Buddensiegas kelia laisvam vertimui ir vertėjui, leidžia jam prilyginti vertėją poetui. Iš vertėjo jis tikisi tų pačių gebėjimų, kuriais pasižymi geri poetai, t. y. „gilios pasaulio sampratos, pasaulio sutalpinimo žodžiuose ir formose, gebėjimo suteikti žmogui galimybę prabilti iš pačių savo sielos gelmių“¹³. Buddensiegas kalba apie ypatingą *famille spirituelle* („dvasinę šeimą“), kuriai turi priklausyti tiek poetas, tiek ir jo vertėjas: „tik tas, kuris jaučia poetą visa savo esybe, gali tinkamai išversti jo kūrybą“¹⁴. Šioje vietoje jis vėlgi remiasi savo didžiaisiais pirmtakais – Friedrichu Hölderlinu, Goethe ir Mickevičiumi, kurie buvo ir iškilūs poetai, ir vertėjai.

Buddensiego įžvalgų apie poezijos vertimą taip pat gausu jo paties parašytuose vertimų baigiamuosiuose žodžiuose ir ypač korespondencijoje su kolegomis. Jo filologinė kompetencija atsiskleidžia ir tada, kai jis išsamiai komentuoja verčiamų originalų poetiką, lygina ankstesnių vertėjų darbus ir savo paties vertimus.

DONELAIČIO *METŲ* ATKŪRIMAS

Įkalbėtas Berlyne gyvenusio žurnalisto Leono Stepanausko, Buddensiegas Donelaičio *Metus* atkūrė mažiau nei per devynis mėnesius (pradėjo 1964 m. pabaigoje ir baigė 1965 m. rugpjūtį). 1965 m. *Metų* fragmentus jis publikavo žurnale *Mickiewicz-Blätter*, 1966 m. vertimas pasirodė *Wilhelm Fink* leidykloje Miunchene, o 1970 m. – VDR *Insel* leidykloje, deja, su kiek sutrumpintu vertėjo baigiamuoju žodžiu.

Būdamas geru klasikos žinovu, Buddensiegas gana greitai įvertino Donelaičio teksto originalumą ir jo reikšmę Europos literatūrai¹⁵. Jį traukė tiek originalo eilėdara – hegzametas, tiek įvairiapusė pastoriaus asmenybė, kurią jis be jokių dvejonų priskyrė Mažosios Lietuvos „lie-

¹³ Hermann Buddensieg, „Geheimnis und Kunst des Übersetzens“, p. 37.

¹⁴ *Ibid.*, p. 38.

¹⁵ Hermann Buddensieg, „Die Dichtung „Die Jahreszeiten“ von Kristijonas Donelaitis“, in: *Mickiewicz-Blätter*, Heidelberg, 1964, t. 27, p. 76.

tuviškam kultūros ratui¹⁶. Be to, imtis vertimo Buddensiegą pastūmėjo ir jo asmeninė patirtis – dar Pirmojo pasaulinio karo metais jis trumpam buvo pasiūstas į Lietuvą, tąkart pažino ir lietuvių valstiečių buitį. Kaip jis pats teigia, imtis Donelaičio teksto vertimo jį paskatino ne tik „blaivus, mokslinis domėjimasis senienomis, ne tik estetinis-poetinis susižavėjimas“, o visų pirma – „asmeninė, betarpiška, iš daugelio šaltinių mintanti, naujai pabudusi meilė“¹⁷.

Prieš pradėdamas versti *Metus* Buddensiegas susipažino su savo pirmųjų darbais. Heidelbergo universiteto bibliotekoje jis rado Georgo Heinricho Ferdinando Nesselmanno ir Ludwigo Passarge's vertimus, tačiau jam nepavyko gauti pirmojo Martyno Liudviko Rėzos leidimo. Vėliau esė apie *Metų* atkūrimą Buddensiegas rašė, kad iš karto suprato, jog ankstesni *Metų* vertimai į vokiečių kalbą nebuvo „labai pavykę“¹⁸. Šiame esė ir baigiamajame vertėjo žodyje jis trumpai aptarė ankstesnius vertimus, tačiau į juos nesigilino, nes labiau pasitikėjo vidine savo kaip poeto nuojauta nei mokslinėmis filologinėmis analizėmis. Lietuviai vertimo kritikai, kaip antai Jurgis Lebedys, vėliau priekaištavo Buddensiegui, kad verčiant kai kurias problemines teksto vietas jam derėjo labiau įsigilinti į pirmųjų darbus¹⁹.

Kaip svarbu vertėjui konsultuotis su kitos kalbos ekspertais, įrodo Buddensiego ir Astramsko bendradarbiavimas. Būtent Astramskui LTSR Mokslų akademija patikėjo užduotį – parengti pažodinį *Metų* vertimą. Astramskas 1956 m. buvo grįžęs iš tremties Komijos ATSR, anuomet dirbo Lietuvių kalbos ir literatūros institute, pats rašė eilėraščius (1984 m. pogrindyje pasirodė jo eilėraščių rinkinys *Ant žvangančio tako*), vertė literatūrą iš estų ir vokiečių kalbų. Savo bendradarbiavimą su Buddensiegu Astramskas prisimena taip:

Aš pagelbėjau Hermanui Buddensiegui verčiant Donelaičio ir Baranausko kūrinius (pažodinis vertimas, komentarai, paaiškinimai, patarimai ir pan.)

¹⁶ Hermann Buddensieg, „Wie es zu der neuen Übertragung der „Jahreszeiten“ von Donelaitis kam“, in: *Mickiewicz-Blätter*, Heidelberg, 1967, t. 34/35, p. 53.

¹⁷ *Ibid.*, p. 54–55.

¹⁸ *Ibid.*, p. 53.

¹⁹ Jurgis Lebedys, „Naujas K. Donelaičio „Metų“ vertimas į vokiečių kalbą“, in: *Pergalė*, Vilnius, 1966, Nr. 10, p. 121.

ir nepalioviau stebėtis šio vyro užsidegimu ir kruopštumu. Jis žaibo greitumu sureaguodavo į visus mums kylančius klausimus. Išverstą tekstą aš jam siųsdavau oro paštu, 2–3 lapus viename voke. Nepraėjus nė mėnesiui gaudavau Buddensiego atkurtus vokiškus hegzametrus, taip pat gausybę klausimų, prašymų ir pageidavimų. Toks mudviejų darbo pobūdis leido sukaupti didžiulį kiekį korespondencijos – visas stalčius pilnas mudviejų laiškų.²⁰

Buddensiego ir Astramsko laiškuose kalbama ne tik apie vertimą – labai dažnai minimos įvairios knygos, kurias jie vienas kitam siuntė, pašto ženklai (Buddensiegas buvo aistringas filatelistas), o po 1967 m. prisimenama Buddensiego kelionė į Lietuvą, bendri pažįstami. Buddensiegas laiškuose dažnai dėkoja Astramskui už šaltinių nuorodas ir žodynus, nors, kaip pats sako, jis labiau pasitiki „poetine nuojauta“ nei žodynais: „už ypatingai pavykusias vertimo vietas turėtume dėkoti ne žodynams, o poetinei dvasiai, poetiniams gabumams“²¹. Vis dėlto tenka pastebėti, kad šiuos žodžius jis taiko tik sau, t. y. vertėjui-poetui (*Nachdichter*); vertėją Astramską (*Übersetzer*) jis nuolat prašo viską tikrinti žodynuose. Ištrauka iš 1965 m. spalio 10 d. laiško puikiai atskleidžia šio intelektualinio bendradarbiavimo intensyvumą ir parodo kontekstą, kuriame gimė anuometinis *Metų* vertimas:

Mielas pone dr. Buddensiegai! [...] Vakar pašte atsiėmiau Jūsų siuntinį – du didelius paketus su MICKIEWICZ-BLÄTTER, leidinį DUDEN-RECHTSCHREIBUNG ir atvirutę su Jūsų naujuoju adresu. Labai džiaugiuosi, kad Jūs aprūpinate mane gerais žodynais. Neseniai pas mus buvo išleista labai įdomi Landsbergio monografija apie Čiurlionį. Pasirodo vis daugiau muzikinių Čiurlionio kūrinių. Visa tai artimiausiu laiku turėtų Jus pasiekti. Dar šiais metais knygynuose turėtų pasirodyti pirmasis lietuviškosios enciklopedijos tomas, vėliau turėtų sekti dar du.

²⁰ Eduardas Astramskas, „Er hat Donelaitis' Bauern deutsch reden lassen“, in: *In Honorem Hermann Buddensieg*, herausgegeben von Lothar Franke, Heidelberg: Heidelberg Verlaganstalt, 1968, p. 37–38.

²¹ Hermann Buddensiego laiškas Eduardui Astramskui, 1965-01-12, in: Teresos Karinauskienės archyvas Vilniuje. Visas straipsnyje pateikiamas laiškų ištraukas į lietuvių kalbą vertė straipsnio autorė.

Aš Jums ją irgi užsakaiu. [...] Ant voko šįkart rasite tris sportui skirtus pašto ženklus, vieną skirtą mašinų pramonei ir vieną su garsaus estų rašytojo Eduardo Vildės atvaizdu, pastarojo romaną „Meikiulos pienininkas“ aš išverčiau į lietuvių kalbą.²²

Pirmąjį vertimo fragmentą Astramskas nusiuntė į Berlyną žurnalistinei Leonui Stepanauskui, kuris jį patikrino kartu su profesoriumi Viktoru Falkenhahnu. Stepanauskas laiške Buddensiegui rašė, kad jie abu su profesoriumi įsitikino, „jog vertėjas E. Astramskas, rengiantis pažodinį vertimą, dirba rimtai“²³. Gavęs tokį Stepanausko ir Falkenhahno įvertinimą, Buddensiegas iškart parašė Astramskui ir paaiškino savąjį vertimo „metodą“, taip pat išreiškė svarbiausius pageidavimus:

Didžiai gerb. p. Astramskai!

Ponas Stepanauskas buvo toks malonus ir persiuntė man Jūsų pažodinį Donelaičio „Metų“ vertimą, pirmąsias 126 eilutes. Labai Jums už jas dėkoju. Jūsų vertimas leidžia man viską poetiškai sueiliuoti hegzametru. Kaip giliai mane palietė iš Jūsų teksto sklindantis šių eilių nuoširdumas, tai yra pasaulio literatūra ir neįkainojamas XVIII a. lietuvių liaudies gyvenimo paliudijimas.

Leiskite man pareikšti keletą pageidavimų dėl paties vertimo, mat jau esu sukaukęs nemažai patirties, kai verčiau Adomo Mickevičiaus „Poną Tada“.

Aš prašau versti griežtai pažodžiui [čia ir toliau pabraukta originale, – R. E.], nekreipiant jokio dėmesio į tai, ar tekstas lengvai skaitomas ar ne, ar graži vokiečių kalba ar ne. Tai turi būti nešlifuotas vertimas eilutė į eilutę. Taip pat būtina išlaikyti visą lietuviško teksto specifiką ir ją perteikti pažodžiui. Jei reikia, geriau jau dažniau žvilgtelėkite į žodyną ir būkite kuo tikslesnis. Aš turiu lietuvišką Nesselmanno teksto leidimą (1864) ir tikrinu Jūsų vertimą, pasinaudodamas glosarijumi – tai labai varginantis užsiėmimas, nes dar turiu priprasti prie lietuviškų žodžių.

²² Eduardo Astramsko laiškas Hermannui Buddensiegui, 1965-10-10, in: *Heidelberger Universitätsbibliothek, Abteilung für Handschriften und Alte Drucke*, (toliau – *Heid. Hs.*), 3861.

²³ Leono Stepanausko laiškas Hermannui Buddensiegui, 1964-12-13, in: *Ibid.*

Pavyzdžiui, aš pastebėjau, jei minėsime tik vieną vietą, jog 52-ojoje eilutėje parašyta: vom Dachfirst gerissen [nuo kraiko buvo nuplėšę]. Jūs verčiate: niedergerissen [nuplėštas]. Juk daug vaizdingiau skamba: vom Dachfirst gerissen. Vokiečių kalba daug abstraktesnė nei lietuvių ar lenkų. [...] Labai Jūsų prašau, būkite kuo ištikimesnis originalui. Verčiant – o kartu atkuriant tekstą! – ištikimybė yra morališkai būtina!²⁴

Ištrauka iš dar vieno laiško įrodo, koks svarbus šiam *Metų* vertimui buvo abiejų vertėjų bendradarbiavimas ir kiek problemų jie turėjo įveikti:

Mielas p. Astramskai! Mieli draugai lietuviai!

Dar kartą peržiūrėjęs Donelaičio tekstą pastebėjau, kad kai kurie hegzametrai vis dar netikslūs arba nepakankamai artimi originalui. Prašau pataisykite šias eilutes:

6 Riefen erweckend allerlei Pflanzen auf von den Toten
 22 Hub dann mit dumpfen Gesumm im Flug an, munter zu spielen;
 25 Aber auch Bären und Wölfe sprangen insgesamt freudig
 33 Und ein Summen erhob sich, dieweil sie jauchzten in Scharen.
 35 Und umherflatternd fröhlich bis zu den Wolken emporstieg,
 38 Arg bereits abgenutzt waren die Kleider des einen und andern
 39 Mancher flog auch mit einem zerrissenen Federbusch heimwärts
 79 Gerne lobt auch unsere Sippe unaufhörlich den Schöpfer
 [...]

Tai tos vietos, kurias aš pastebėjau, dar kartą tikrindamas vertimą. Primygtinai Jūsų prašau versti tiksliai pažodžiui, nekreipiant dėmesio, ar vokiškas tekstas teisingas ar ne. Viskas turi atitikti pirminį tekstą. Jeigu 39-oje eilutėje kalbama apie „kuodą“ (Federbusch), nederėtų versti „kepuraitę“. Nereiktų kreipti dėmesio į tai, kaip šią vietą vertė kiti – svarbu tik tai, kas parašyta lietuviškame tekste. Vertimas niekuomet nebus tikslus ir neatitiks originalo, jei dairysimės į kitus arba duosime sau per daug laisvės. Aš nuoširdžiai, nuoširdžiai Jūsų prašau versti pažodžiui išlaikant kiekvienos eilutės struktūrą. Visa kita – jau mano uždavinys.²⁵

²⁴ Hermanno Buddensiego laiškas Eduardui Astramskui, 1964-12-20, in: *Ibid.*

²⁵ Hermanno Buddensiego laiškas Eduardui Astramskui, 1965-01-10, in: Tėrosos Karinauskienės archyvas Vilniuje.

Po to susirašinėjime seka dar keletas laiškų, kuriuose Buddensiegas primygtinai reikalauja iš Astramsko kuo didesnio tikslumo ir pastebi, kad būtent tikslumo trūkumas yra didžiausia ankstesnių Donelaičio vertimų bėda²⁶. Nėra abejonių, kad Buddensiego akcentuojamas pažodinio vertimo tikslumas kyla iš anksčiau aptartos jam būdingos vertimo sampratos, t. y. to, ką jis vadina „ištikimybe originalui“: Buddensiegas lietuvių kalbos nemokėjo, taigi pažodinis vertimas turėjo būti toks geras, kad leistų jam pažinti visus verčiamo teksto niuansus – tik tokiu atveju, kaip jis pats sako, jis galys „laisvai žaisti eilėraščio prasmėmis ir perteikti jo atmosferą“.

Tą ilgą kelią, kurį *Metų* vertimas nuėjo nuo lietuviškojo originalo, per pažodinį Astramsko vertimą iki vokiškųjų Buddensiego hegzametų, galima pailustruoti pirmomis „Pavasario linksmybių“ eilutėmis:

Jau saulelė vėl atkopardama budino svietą
 Ir žiemos šaltos trūsus pargraudama juokės.
 Šalčių pramonės su ledais sugaišti pagavo,
 Ir putodams sniegs visur į nieką pavirto.
 Tuo laukus orai drungni gaivydami glostė
 Ir žoleles visokias iš numirusių šaukė. (Pl 1–6)²⁷

Astramsko pažodinis vertimas, kurį jis nusiuntė Buddensiegui, skamba taip (kaip jau buvo minėta, šį pirmąjį vertimo fragmentą patikrino ir pakomentavo Stepanauskas su Falkenhahnu):

Schon wieder stieg die liebe Sonne herauf, weckte die Welt
 Und lachte, da sie den Eifer des kalten Winters zunichte gemacht.
 Jäh begann alles, was der Frost erklügelt, mitsamt dem Eise zu zerrinnen
 Und schäumend verwandelte sich der Schnee überall in Schmutz.²⁸

²⁶ Hermanno Buddensiego laiškas Eduardui Astramskui, 1965-01-12, in: *Ibid.*

²⁷ Kristijonas Donelaitis, *Metai*, sudarytojas Gytis Vaškėlis, įvado autorius Darius Kuolys, redaktorius Mikas Vaicekuskas, skanduotę parengė Eglė Patiejūnienė, (ser. *Gyvoji poezija*), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013, p. 31.

²⁸ Prie „schäumend verwandelte sich“ komentatorių ranka pažymėta: „flächrig, brüchig werdend“.

Laue, erfrischende Winde strichen über die Fluren
Und riefen allerlei Gekräut ins Leben. (Pl 1–6)²⁹

Būtina paminėti, kad prie kiekvieno pažodinio vertimo rankraščio lapo Astramskas prideda detalius atskirų žodžių paaiškinimus, pavyzdžiui:

1. Atkopti – heraufsteigen, genauer „heraufklettern“, „heraufklettern“ (vergleich dazu: kopėčios – die Leiter); hier eigentlich: heraufklimmend, heraufkletternd. 2. eigtl. ein Diminutiv (Sonnlein). 3. emsig verrichtete Arbeiten. 4. prasimanyti – sich etwas (meistens Unnützes) erdenken, erklügeln; hier substantiviert, also eigentlich: das Erklügelte. 5. eigtl. in Nichts. 6. eigtl.: Laue Winde strichen erfrischend (belebend)... 7. eigtl.: weckten rufend von Toten [...].³⁰

Gavęs pažodinį Astramsko vertimą ir paaiškinimus, Buddensiegas pirmiausia tame pačiame tekste pieštuku pasižymi, kaip turėtų skambėti vokiški hegzametrai, vėliau viską užrašo savajame rankraštyje³¹. Galutinė Buddensiego hegzametų versija skamba taip:

Schon stieg die Sonne wieder zur Höhe und weckte die Welt auf,
Lachend, da sie vom Winter mühsam Geschaffenes vernichtet.
Denn es begann, was der Frost sich ersann, samt dem Eis, zu zerrinnen,
Brüchig geworden, verwandelt der Schnee überall sich in Nichts jetzt.
Linde Winde strichen erfrischend über die Fluren,
Riefen erweckend allerlei Kräuter jetzt auf von den Toten. (Pl 1–6)³²

Akivaizdu, kad Buddensiegas per daug nenutolo nuo Astramsko teksto, pavyzdžiui, pirmoje „Pavasario linksmybių“ eilutėje jis sukeičia vietomis žodžius *wieder* (vėl), prie „saulės“ išleidžia pažyminį *liebe* (miela), prieveiksmį *herauf* pakeičia junginiu *zur Höhe* (aukštytyn). Ir to-

²⁹ Eduardo Astramsko pažodinio vertimo fragmentas, in: *Heid. Hs.*, 3861.

³⁰ *Ibid.*

³¹ Saugoma *Heid. Hs.*, 3861.

³² Kristijonas Donelaitis, *Die Jahreszeiten*, Nachdichtung von Hermann Buddensieg, München: Wilhelm Fink Verlag, 1966, p. 11.

liau leksikos lygmenyje pastebime ne tiek jau daug pakeitimų, pavyzdžiui, 5 eil. Astramsko išverstą *Laue, erfrischende Winde strichen über die Fluren* Buddensiegas pereiluoja labai panašiai: *Linde Winde strichen erfrischend über die Fluren*.

Taigi ar nederėtų šioje vietoje kalbėti apie bendrus abiejų vertėjų nuopelnus, t. y. ne vien apie Buddensiego, o apie Astramsko ir Buddensiego *Metų* vertimą į vokiečių kalbą? Vertimo moksle iki šiol itin mažai diskutuojama šia tema, trūksta išsamesnių studijų, kaip derėtų tokiems atvejais elgtis. Savo susirašinėjimo pradžioje pats Buddensiegas kalba apie „bendrą“ jo ir Astramsko vertimą, pavyzdžiui, 1965 m. sausio 12 d. laiške Astramskui jis rašo: „kartu mes sugebėsime prakalbinti „Metus“ vokiškai“³³. Deja, vėliau Astramsko nuopelnai lieka deramai neįvertinti. Išleidus *Metus*, Buddensiegas jį trumpai pamini greta kitų savo pagalbininkų pavardžių. Apie Astramsko indėlį neužsimenama ir anuometinių kultūros veikėjų, pavyzdžiui, Kosto Korsako laiškuose, kuriuose jis širdingai dėkoja Buddensiegui už itin vykusį *Metų* vertimą į vokiečių kalbą³⁴. Astramsko pavardės nerandame laikraščių straipsniuose, kurie nušviečia Buddensiego kaip nusipelnusio vertėjo viešnagę Lietuvoje 1967 m. Greičiausiai anuometinė tyla iš dalies aiškintina Astramsko – buvusio tremtinio – biografija, kuri galėjo lemti jo išstūmimą iš viešumos. Šiandien politinė padėtis visiškai kitokia, kaip ir kultūrinės paradigmos bei požiūris į literatūros vertėjus – tiek „matomus“, tiek „nematomus“. Įsigilinus į anuometinio *Metų* vertimo istoriją ir šaltinius, nelieka abejonių, kad, kalbant apie Buddensiego nuopelnus, reikėtų atidžiai sugretinti visas vertimo versijas ir tinkamiau įvertinti atskirų vertėjų indėlį.

Tikrinant pažodinį Astramsko vertimą, Buddensiegui taip pat talkino iš Klaipėdos kilęs germanistas Fritzas Bajoratas. Bajoratas gyveno Heidelberge ir turėjo galimybę iš arti stebėti pažodinio vertimo virsmą vokišku hegzametru. Bajoratas prisimena neįtikėtiną Buddensiego

³³ Hermanno Buddensiego laiškas Eduardui Astramskui, 1965-01-12, in: Teresos Karinauskienės archyvas Vilniuje.

³⁴ Kosto Korsako laiške, parašytame 1966 m. (be tikslios datos), Buddensiegui už jo kaip vertėjo nuopelnus perduodama oficiali Valstybinės Donelaičio komisijos padėka, in: *Heid. Hs.*, 3861.

darbštumą, jo „visišką atsidavimą, tikslią intuiciją ir darbą naktimis“³⁵. Laiškuose Astramskui Buddensiegas ir pats neretai užsimena, kad yra visiškai užvaldytas vertimo, pavyzdžiui, savo būseną atkuriant „Vasaros darbus“ jis apibūdina tokiais žodžiais:

Aš kaip apsėstas verčiu nuo pusės šešių ryto iki vidurnakčio, jau sueiliau hegzametrais visus „Vasaros darbus“, „Žiemos vargai“ jau irgi sueiliuoti iki 394-os eilutės. [...] Neradau ramybės, kol neperrašiau visko, ką Jūs man atsiuntėte. [...] Kiek jau kartų skaičiau savo vertimą vis klausdamas, ar jis pakankamai ištikimas lietuviškajam originalui, ar ir vokiečių kalba jis skamba gražiai ir natūraliai. Dėl kiekvienos eilutės jaučiau sąžinės priekaištus ir negalėjau nurimti, kol ji nesuskambėdavo taip, kaip reikia.³⁶

Sutvarkytus fragmentus Buddensiegas vėl siųsdavo Astramskui į Vilnių, pastarasis juos tikrindavo ir komentuodavo. Astramsko laišкаи byloja apie jo pastangas išaiškinti Buddensiegui Donelaičio teksto ypatumus, atkreipti kolegos dėmesį į sudėtingas vietas, pavyzdžiui, viename laiške jis rašo:

Jūsų vertimą (skiltimis surašytą dalį) malonu skaityti, nebereikia, bent man taip rodosi, jokių esminių pakeitimų. Vis dėlto į kai ką – nors ir bendrai – reiktų atkreipti dėmesį. Lietuviškame tekste gausu žodžių darinių ir posakių, kurie šiandien skamba labai archaiškai, kaip tik todėl Donelaičio tekstas mus taip žavi. Kita vertus, Jūs greičiausiai teisingai, kad savo vertime sąmoningai vengiate archaiškumo. Kitos smulkmenos irgi leidžia skaitytojui pajusti laiko atstumą. Donelaitis taip pat vartoja itin daug įvairios kilmės svetimžodžių, kuriuos savo tekste sulietuvina, todėl ne lietuviui juos sunku atpažinti. Būtent šie įterpiniai suteikia tekstui specifinį atspalvį, savotišką donelaitišką egzotiką, kurią norėtusi

³⁵ Fritz Bajorat, „Verständnis und Verständigung“, in: *In Honorem Hermann Buddensieg*, p. 24.

³⁶ Hermanno Buddensiego laiškas Eduardui Astramskui, 1965-07-09, in: Teresos Karinauskienės archyvas Vilniuje.

pajusti ir vienoje ar kitoje vertimo vietoje. Žodis „die Visage“, kurį randame Jūsų formuluotėje „Mit seinen krummen Nägeln zerkratzte er sich die Visage“, įrodo, kad verčiant galima išspręsti ir šią problemą.³⁷

Buddensiegas iš karto sureagavo į Astramsko pastabas, prisimindamas savo pirmtakus ir teisindamasis tuo, kad jo vertimas skirtas „ne lietuviams“:

Kalbant apie Jūsų minimus sulietuvintus svetimžodžius, negalima pamiršti, kad Donelaitis pats kūrė kalbą, nes anuometinis kalbos lygis buvo toks, jog daugelį žodžių dar reikėjo suformuluoti. Lietuviams šis faktas gali atrodyti įdomus, tačiau klausimas, ar būtina tai atkartoti vertime. Mano pirmtakai to nedarė. Jie perėmė žodžius tokius, kokie jie yra, nesigilindami į jų kilmę. Aš bandžiau bent jau ką išlaikyti. Bet tai neturėtų tapti taisykle, nes kitataučiams tai būtų nesuprantama.³⁸

Laiškai byloja, kad Buddensiegas su Astramsku aptarė bendrą kūrinio pavadinimą³⁹, atskirų dalių pavadinimus⁴⁰, eilėdarą, pavyzdžiui, „daugelio 5 pėdų, kai kurių 7 pėdų išlaikymą hegzametre“⁴¹. Buddensiegas tikėjosi, kad skaitytojai nepastebės vertėjo vargų ieškant tinkamos kalbinės raiškos, nes „viskas turi skambėti taip, tarsi kitaip ir negalėtum pasakyti, tarsi palaiminga mūzų dovana, lengvai ir dieviškai“⁴². Viename iš *Mickiewicz-Blätter* numerių, kuriame jis kalba apie Donelaičio vertimą, Buddensiegas dar kartą pabrėžia, kad išverstas tekstas turi būti harmoningas, turi perteikti originalo atmosferą, koloritą ir savitumą, be to, išlaikyti visus jo poetinius ypatumus⁴³.

³⁷ Eduardo Astramsko laiškas Hermannui Buddensiegui, 1965-03-05, in: *Heid. Hs.*, 3861.

³⁸ Hermannu Buddensiego laiškas Eduardui Astramskui, 1965 m. pavasaris, in: *Ibid.*

³⁹ Hermannu Buddensiego laiškas Eduardui Astramskui, 1965-03-02, in: *Ibid.*

⁴⁰ Hermannu Buddensiego laiškas Eduardui Astramskui, 1965-04-16, in: Teresos Karinauskienės archyvas Vilniuje.

⁴¹ Hermannu Buddensiego laiškas Eduardui Astramskui, 1965-08-12, in: *Ibid.*

⁴² *Ibid.*

⁴³ Hermann Buddensieg, „Der Dichter des Dichters“, in: *Mickiewicz-Blätter*, Heidelberg, 1965, t. 30, p. 188.

Buddensiegui svarbiausia buvo ištikimybė originalui, todėl ir atkurdamas Donelaitį jis stengiasi būti kuo tikslesnis. Formaliai kiekviena vertimo eilutė atitinka originalą, tik labai retais atvejais vienas ar kitas žodis nukeliamas į kitą eilutę⁴⁴. Buddensiegas visą savo dėmesį sutelkia į hegzametą, kurį Donelaitis „tiesiogiai perėmė iš Antikos“, tačiau, pasak vertėjo, „kaip ir vokiečių poetai elgėsi gana laisvai, derindamas kirčiuotus ir nekirčiuotus skiemenis“⁴⁵. Kaip tik todėl Donelaičio atveju vertėjui nereikėjo daryti jokių esminių pakeitimų, nes būtent hegzametą jis laikė charakteringiausiu „naujojo vokiečių epo eilėdaros metru“⁴⁶. Šia prasme jam nereikėjo daug stengtis siekiant, kad *Metai* vokiečiams suskambėtų kaip kažkas labai „sava ir pažįstama“.

Buddensiego laišakai Astramskui įrodo, kaip jis stengėsi perteikti lietuviško originalo koloritą ir atskleisti jo kultūrinį savitumą, pavyzdžiui, senąsias Mažosios Lietuvos buitines realijas arba specifinius personažų vardus ir pravardes. 1965 m. balandžio 22 d. laiške Buddensiegas atsiuntė Astramskui kelias „dar ne visiškai suredaguotas“ „Rudenio gėrybių“ skiltis su priedašu: „Tikiuosi, kad tekstas lengvai skaitomas ir perteikia specifinį koloritą“⁴⁷. Kitame laiške Buddensiegas rašo: „Aš išlaikiau [beje, kitaip negu jo pirmtakai Nesselmannas ir Passarge, – R. E.] tokius lietuviškus vardus kaip Giltinė ir Perkūnas, taip pat ir lietuviškus personažų vardus – taigi ne Christian, o Krizas, tikiuosi, kad tai leidžia išsaugoti lietuvišką koloritą“⁴⁸. Nepaisant visų pastangų, Buddensiegas dažnai guodžiasi, kad savo tekste vis dar randa vietų, „kurias reiktų taisyti“, pavyzdžiui, viename laiške jis rašo, jog „Donelaičio tekstui būdingas tam tikras monotoniškumas, kad gana dažnai pasitaiko žodžiai „unmenschlich“ (nežmoniškas) ir „Nöte“ (vargai)⁴⁹. Šioje vietoje ryškėja proble-

⁴⁴ Jurgis Lebedys, *op. cit.*, p. 121.

⁴⁵ Hermann Buddensieg, „Kristijonas Donelaitis. Leben und Werk in seiner Zeit“, in: Kristijonas Donelaitis, *Die Jahreszeiten*, p. 148.

⁴⁶ Hermann Buddensieg, „Geheimnis und Kunst des Übersetzens“, p. 45.

⁴⁷ Hermanno Buddensiego laiškas Eduardui Astramskui, 1965-04-22, in: Teresos Karinauskienės archyvas Vilniuje.

⁴⁸ Hermanno Buddensiego laiškas Eduardui Astramskui, 1965-08-12, in: *Ibid.*

⁴⁹ Hermanno Buddensiego laiškas Eduardui Astramskui, 1965-08-04, in: *Heid. Hs.*, 3861.

mos, kurios kyla, kai vertėjas nemoka originalo kalbos, o naudojasi pažodiniu kito žmogaus atliktu vertimu. Donelaičio tekste iš tiesų gana dažnai kartojasi žodis „vargai“, tačiau žodžio „nežmoniškas“ nerasime; šį žodį kelis kartus aptinkame tik Astramsko pažodiniame vertime – ne Donelaičio tekste. Buddensiegas ir pats tame pačiame laiške pastebi: „Jei aš pats būčiau visą medžiagą supratęs, mano eilės būtų buvę spalvingesnės. Bet šiuo atveju svarbiausia ištikimybė, ji yra pagrindinis moralinis principas“. Deja, šiuo atveju kalbame ne apie ištikimybę originalui, o apie ištikimybę pažodiniam vertimui. Visus šiuos trūkumus Buddensiegas tikisi užlopyti savo paties poetiniais gebėjimais. Pasak jo, vertimas jam niekada nebūtų pavykęs, jei jis prieš tai nebūtų kūręs poezijos: „šiuo atveju, lygiavertį tekstą gali sukurti tik „poeto poetas““⁵⁰.

Reikia paminėti, kad Buddensiegas įdėjo nemažai pastangų siekdamas pristatyti Donelaitį kuo platesniam skaitytojų ratui. Jis išspausdino keletą straipsnių žurnale *Mickiewicz-Blätter*, taip pat lenkų spaudoje, į vokiečių kalbą išvertė Justino Marcinkevičiaus poemą *Donelaitis*. 1966 m., kai *Metai* buvo išleisti *Wilhelm Fink* leidykloje Miunchene, jis parašė gana ilgą vertėjo žodį, kuriame pristatė Donelaičio epochą ir jo kūrinį. Būtent informacija apie istorinį *Metų* kontekstą buvo išbraukta iš 1970 m. VDR *Insel* leidykloje pasirodžiusio leidimo. Laiškuose vertėjui VDR leidėjai teisinosi vietos stoka⁵¹. Kaip byloja Buddensiego susirašinėjimas su Rytų Vokietijos leidėjais, Buddensiegas buvo labai nepatenkintas, kad jo vertėjo žodis buvo cenzūruojamas ir trumpinamas. Greta bendro politinio konteksto ir įvairių diskusijų, tai buvo viena iš priežasčių, kodėl Rytų Vokietijoje Buddensiego versti *Metai* pasirodė ketveriais metais vėliau⁵². Vakarų Vokietijos leidimui skirtame vertėjo žodyje Buddensiegas stengiasi pabrėžti Donelaičio kūrinio svarbą vokiečių literatūros istorijai. Įdomu tai, kad vietą vokiečių literatūroje Donelaičiui jis

⁵⁰ Hermann Buddensieg, „Wie es zu der neuen Übertragung der „Jahreszeiten“ von Donelaitis kam“, p. 55.

⁵¹ Insel leidyklos atstovų (Klähn ir Gentsch) laiškas Buddensiegui, 1969-01-21, in: *Heid. Hs.*, 3861.

⁵² Anja Eberts, *Kristijonas Donelaitis und seine „Metai“ – eine Rezeptionsgeschichte*, in: http://ub-ed.ub.uni-greifswald.de/opus/volltexte/2010/735/pdf/DissertationAnja_Eberts.pdf, (2014-10-15).

skiria ne dėl pastarojo prūsiškos kilmės, o todėl, kad yra tvirtai įsitikinęs, jog geras vertimas savaime įsilieja į tos šalies literatūrą⁵³. Šioje vietoje jis duoda peno tolesnėms diskusijoms – kokia verstinės literatūros vieta bendrame vienos ar kitos šalies literatūros kontekste? Galų gale, kas turėtų užsiimti vertimų tyrinėjimais, kad ir šiuo konkrečiu lietuviško teksto į vokiečių kalbą vertimu – translatologai, komparatyvistai, germanistai ar lituanistai? Kaip jie turėtų bendradarbiauti? Galbūt imant pavyzdį ir iš pačių vertėjų?

Kaip jau buvo minėta, pasirodžius vokiškajam *Metų* vertimui, recenzentai apsiribojo Buddensiego darbo įvertinimu, juolab kad jo pagalbininkas Astramskas ir pats nebuvo linkęs sureikšminti savo indėlio. 1966 m. spalio 17 d. laiške Astramskas dėkoja Buddensiegui už atsiųstą *Metų* leidimą ir pasakoja apie visuotinį kolegų susižavėjimą naujuoju vertimu, visus nuopelnus priskirdamas kolegai⁵⁴. Lietuvoje išsamiausią Buddensiego vertimo recenziją anuomet pateikė Jurgis Lebedys žurnale *Pergalė* (1966, Nr. 10). Lygindamas originalą ir vertimą Lebedys nustatė nemažai netikslumų, tačiau jis gyrė vertimo kalbos ekspresyvumą, pabrėžė formos tikslumą, „gana tobulai“ perduotą idėjinį-tematinį poemos turinį, išlaikytą koloritą⁵⁵. Vis dėlto recenzentas pastebėjo, kad Buddensiegui nelabai pavyko išversti Donelaičio vartojamus vaizdingus veiksmažodžius, atspindėti poeto kalbos lyrizmą, išlaikyti kai kurių sintaksinių-stilistinių hegzometro struktūrų, pavyzdžiui, sinonimų sugretinimo arba tarinio nukėlimo į eilutės pabaigą⁵⁶.

Susirašinėjimas su Astramsku atskleidžia, kaip skausmingai Buddensiegas reagavo į panašią kritiką, ypač kai ją išsakė „mūzų nepažinę filologai“, „manantys, kad prieš juos guli prozaiškas mokinio darbelis, kurį būtina tiksliai pažodžiui išversti, nieko neišleidžiant ir nieko nepridedant“⁵⁷. Astramskas ir šioje vietoje ėmėsi tarpininko vaidmens ir

⁵³ Hermann Buddensieg, „Der Dichter des Dichters“, p. 183.

⁵⁴ Eduardo Astramsko laiškas Hermannui Buddensiegui, 1966-10-17, in: *Heid. Hs.*, 3861.

⁵⁵ Jurgis Lebedys, *op. cit.*, p. 121–125.

⁵⁶ *Ibid.*, p. 125–127.

⁵⁷ Hermannu Buddensiego laiškas Eduardui Astramskui, 1967-01-10, in: *Heid. Hs.*, 3861.

ramino kolegą, sakydamas, kad Lebedys nelabai mokėjo vokiečių kalbą, todėl nepagrįstai reikalavo iš vertėjo išlaikyti tarinio vietą, nors vokiečių kalboje to padaryti neįmanoma⁵⁸. Susikrimtęs dėl kritikos, Buddensiegas labai džiaugėsi visais pagyrimais, kurių gausu jam adresuotuose laiškuose ir ypač 1968 m. išleistame leidinyje *In honorem Hermann Buddensieg*. Greičiausiai šie pagyros žodžiai paskatino Buddensiegą imtis atkurti kitus du lietuvių literatūros klasikus, be to, jis, padedamas Astramsko, dar atkūrė keletą Salomėjos Nėries, Antano Venclovos, Justino Marcinkevičiaus eilėraščių ir ši bei tą iš lietuvių folkloro. 1967 m. Buddensiegas lankėsi Lietuvoje, susitiko su Lietuvių kalbos ir literatūros instituto darbuotojais, skaitė paskaitas studentams, keliavo po Lietuvą, vėliau savo įspūdžius aprašė žurnale *Mickiewicz-Blätter*⁵⁹.

Buddensiegas buvo įsitikinęs, kad mažoms tautoms labai svarbu, jog jų literatūra būtų verčiama į vokiečių kalbą, nes būtent ši kalba suteikia pagrindą tolimesnei jų sklaidai ir bendradarbiavimui⁶⁰. Akivaizdu, kad šio vertėjo lūpomis kalba klasikos gerbėjas, besižavintis literatūros ir filosofijos istorija, ilgaamžiais įvairių tautų kultūriniais ryšiais. Buddensiegas suvokia save kaip tarpininką tarp lenkų, lietuvių ir vokiečių literatūrų, tarsi mėgindamas per vertimą pratęsti kultūrinę Donelaičio, Mickevičiaus ir kitų didžiųjų praeities kūrėjų misiją. Buddensiego nuopelnai skleidžiant lietuvių literatūrą Vokietijoje nenuginčijami, tačiau ne mažiau svarbu tinkamai prisiminti ir kitus žmones, kurie prisidėjo prie jo kaip lietuvių literatūros klasikos vertėjo šlovės. Nuodugni vertėjo korespondencijos analizė leidžia užpildyti šią spragą ir įvertinti bent jau pagrindinio Buddensiego pagalbininko, o jeigu kalbėtume Venuti sąvokomis, „dvigubai nematomo“ pažodinio vertimo autoriaus – Eduardo Astramsko indėlį.

⁵⁸ Eduardo Astramsko laiškas Hermannui Buddensiegui, 1967-01-20, in: *Ibid.*

⁵⁹ Hermann Buddensieg, „Eine Reise nach Litauen im Zeichen von Donelaitis, Poška und Baranauskas“, p. 179–197.

⁶⁰ Hermann Buddensieg, „Geheimnis und Kunst des Übersetzens“, p. 42.

A CREATIVE TANDEM: COOPERATION BETWEEN
HERMANN BUDDENSIEG AND EDUARDAS
ASTRAMSKAS DURING THE PROCESS OF
TRANSLATION OF KRISTIJONAS DONELAITIS'S
THE SEASONS INTO GERMAN

Summary

In 1964, the year of Kristijonas Donelaitis's 250th anniversary of birth, the German poet and translator Hermann Buddensieg started to work on Donelaitis's *The Seasons* (*Metai*). The translation appeared as a separate book in West Germany in 1966 and was published in East Germany in 1970. Buddensieg's translation is inseparable from his creative experience, research into German classical texts and essayistic writings. Referring to Buddensieg's theoretical-methodological considerations, the author of the paper discusses the usage of terminology in his works (*Übersetzung, Übertragung* and *Nachdichtung*), his attitude to the translation of poetry, the importance of fluency in the native and foreign languages, the application of original rhyming in the system of another language, and the "spiritual" links between the poet and the translator.

Buddensieg did not know Lithuanian and thus relied on the literal interlinear translation from Lithuanian into German by Eduardas Astramskas, a Lithuanian specialist in the German language. The complexity of the translation process becomes obvious from the abundance of Buddensieg's and Astramskas's letters, which are held in academic and private archives in Heidelberg, Berlin and Vilnius. The comparison of the interlinear translation, Buddensieg's corrections, Astramskas's commentaries and the final version of the translation point to the latter's significant input into the translation process. Buddensieg put Astramskas's translation into verse, using the German hexameter and not departing much from the interlinear translation. Thus, it is possible to talk about a very productive teamwork of both translators and even consider the idea of joint authorship.

The previously unpublished archival material contains a great deal of valuable information on the processes of translation and its individual role in promoting Lithuanian literature in other countries. In this way, translation is viewed as a significant part of cultural politics, especially from the viewpoint of the strained political context, which was important for the translation of *The Seasons*, and its reception in Lithuania and both parts of divided Germany.

DONELAIČIO DIEVAS

DAINIUS RAZAUSKAS

Anotacija. Peržvelgus Kristijono Donelaičio *Metus* mitologijos, mitinių vaizdinių požiūriu, be visa ko kito (paukščių karaliaus rinkimai, deivės su ragais, Perkūnas, velnio suvelta kudla, bildukas ir t. t.), iškilo ir savitas Dievo paveikslas. Dievas, šiaip ar taip, – irgi mitinė figūra, o *Metuose* jis turi kai kurių kaip tik lietuvių tradicijos (kalbos, mitologijos, tautosakos) Dievui būdingų ypatybių. Jos straipsnyje ir atskleidžiamos bei nagrinėjamos. Pirmiausia dėmesys atkreipiamas į Donelaičio sugretintus žodžius *dievas* ir *dyvas* (būdvardžio *dyvinas* pavidalu, Pl 87); antra – į Dievo epitetą *Visgalijis* (Vd 660), žinomą iš Jono Lasickio XVI a. paminėto žemaičių teonimo *Aukštėjas Visagalijis* (*Auxtheias Vissagistis*); trečia – į tai, kad Donelaičio Dievas yra *dosnus* ir *dovanoja* (Rg 373), o tai yra gerai žinoma archajiška Dievo ypatybė; ketvirta – aptarta gana dviprasmiška Donelaičio paminėta „lietuviškoji gadynėlė“ ir joje garbintas Dievas (Rg 791–795); penkta – Dievo dovanota ugnis (*Žr* 216–219); ir, galiausiai, šešta – *Metų* pabaigoje minimas *dangiškasis tėtutis* (*Žr* 666–667).

Be vienos kitos pastabos įvairių autorių darbuose, lietuvių tautosakos ir mitologijos atspindžius Kristijono Donelaičio *Metuose* nuosekliau yra nagrinėję bent trys žymūs lietuvių tautosakininkai: Zenonas Slaviūnas, Ambraziejus Jonynas ir Stasys Skrodenis¹. Jau bandė šiuo klausimu

¹ Zenonas Slaviūnas, „Kristijono Donelaičio ryšiai su tautosaka“, (1965), in: Zenonas Slaviūnas, *Raštai*, sudarė ir parengė Stasys Skrodenis, t. II: *Liaudies dainos, liaudies muzika ir muzikos instrumentai, papročiai, literatūra ir folkloras*, Vilnius: Vilniaus

pasisakyti ir šio straipsnio autorius². Tačiau vis dar yra ką pridurti.

Šįkart bus nagrinėjamas *Metuose* išskylantis Dievo paveikslas, kiek ir kaip jis gali būti susijęs su lietuvių kalba, tautosaka ir mitologija. Šiuo atžvilgiu išskirtos šešios *Metų* vietos, kuriose minimas Dievas, ir aptariamoms eilės tvarka šešiuose straipsnio skyriuose, kurių pavadinimai, savo ruožtu, įvardija gvildenamas temas: Dievo dyvai, Dievas Visgalšis, Dievas davėjas, „lietuviškos gadynėlės“ Dievas, Dievo dovanota ugnis ir dangišskasis tėtutis.

1. DIEVO DYVAI

„Ak, šlovings **Dieve**, kaip **dyvins** tavo sutaikymai!“ (Pl 87)³

Būdvardis *dývinas* „nuostabus, keistas“, kaip ir daiktavardis *dývas* „nuostabus dalykas, keistenybė, stebuklas“, sutartinai laikomi slavizmais, kilusiais iš atitinkamų reikšmių rusėnų žodžių *дивьнь* ir *диво, дивъ*⁴, ir gal

pedagoginis universitetas, 2007, p. 248–271, žr. p. 416; Ambraziejus Jonynas, *Lietuvių folkloristika: iki XIX a.*, Vilnius: Vaga, Lietuvos TSR Mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1984, p. 277–289; Stasys Skrodenis, „Liaudies kalendarius Kristijono Donelaičio *Metuose*“, (1993), in: Stasys Skrodenis, *Folkloras ir gyvenimas: Straipsnių rinkinys*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, Vilniaus pedagoginis universitetas, Lituanistikos fakultetas, Lietuvių kalbos katedra, 2010, p. 75–82.

² Dainius Razauskas, „Mitiniai vaizdiniai Donelaičio *Metuose*: pirmosios dvylika eilučių“, in: *Liaudies kultūra*, Vilnius, 2014, Nr. 5, p. 32–44; Dainius Razauskas, „Mitiniai vaizdiniai Kristijono Donelaičio *Metuose*: paukščiai“, in: *Literatūra*, Vilnius, 2014, Nr. 56 (1), p. 7–20; Dainius Razauskas, „Mitiniai vaizdiniai Donelaičio *Metuose*: dar apie Saulę (*Vasaros darbai* 49–53)“, in: *Liaudies kultūra*, Vilnius, 2015, Nr. 1, p. 9–14; Dainius Razauskas, „Mitiniai vaizdiniai Donelaičio *Metuose*: žolė“, in: *Tautosakos darbai*, Vilnius, 2015, t. XLIX, p. 72–94.

³ Tyrime naudota ši *Metų* redakcija: Kristijonas Donelaitis, *Metai ir pasakėčios*, redaktorius Vytautas Vitkauskas, (ser. „*Baltų lankų*“ literatūros kolekcija), Vilnius: Baltos lankos, 1994. Toliau cituojant *Metus* tekste nurodoma poemos dalis ir eilutė. Visi išretinimai citatose, jei nepažymėta kitaip, – straipsnio autoriaus.

⁴ *Lietuvių kalbos žodymas*, t. II, ats. redaktorius Jonas Kruopas, Vilnius: Mintis, 1969, p. 595, 596; Kazimieras Būga, „Kirčio ir priegaidės mokslas“, (1923), in: Kazimieras Būga, *Rinktiniai raštai*, t. III, sudarė Zigmas Zinkevičius, Vilnius: Valstybinė politi-

tikrai tokie yra. Bet patys slaviškieji žodžiai veikiausiai yra bendrakilmiai su lie. *diēvas*, taigi šio lie. žodžio etimologiniai atitikmenys⁵. Formos požiūriu, šaknis *dyv-* šiaip jau galėtų būti girdima visai lietuviškai, kaip šaknies *deiv-/ diev-* atmaina, ir palygintina su tokiais Simono Grunau minimais legendiniais asmenvardžiais kaip *Thywaito* (*Dyvaitis?*), *Diwoynis* ar *Diwonys* (*Dyvanas*), Lucaso Davido *Diwones* ar *Diwones*⁶, su Mato Pretorijaus (lo. Matthaëus Praetorius, vok. Matthäus Prätorius) ministru vietinio Mažosios Lietuvos gyventojų vardu *Dywillis*⁷, pagaliau su

nės ir mokslinės literatūros leidykla, 1961, p. 46; Kazimieras Būga, „Lietuvių tauta ir kalba bei jos artimieji giminaičiai“, (rankraštis), in: *Ibid.*, p. 247; Pranas Skardžius, „Die slavischen Lehnwörter im Altlitauischen“, (1931), in: Pranas Skardžius, *Rinktiniai raštai*, t. IV, sudarė ir parengė spaudai Albertas Rosinas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998, p. 122–123; Ernst Fraenkel, *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, t. I, Heidelberg: Carl Winter, Universitätsverlag, 1962, p. 98 ir kt.

- ⁵ Макс Фасмер, *Этимологический словарь русского языка*, т. I, перевод с немецкого и дополнения Олега Трубачева, Санкт-Петербург: Азбука, 1996, p. 513–514; Павел Черных, *Историко-этимологический словарь современного русского языка*, т. I, Москва: Русский язык, 1999, p. 252; Виктор Мартынов, „Сравнительно-историческая грамматика и древнейшие балто-славянские связи“, in: *Балто-славянские исследования 1980*, ответственный редактор Вячеслав Иванов, Москва: Наука, 1981, p. 22; Виктор Мартынов, *Язык в пространстве и времени: К проблеме глоттогенеза славян*, Москва: Едиториал УРСС, 2004, p. 46–47, 49–50; Владимир Топоров, *Предистория литературы у славян: Опыт реконструкции (Введение к курсу истории славянских литератур)*, Москва: Российский государственный гуманитарный университет, 1998, p. 65, 124; Julius Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, т. I, Bern-München: Francke Verlag, 1959, p. 186; James Patrick Mallory, Douglas Q. Adams, *Encyclopedia of Indo-European Culture*, London-Chicago: Fitzroy Dearborn Publ., 1997, p. 230 ir kt., nors esama ir kitokių nuomonių.
- ⁶ Simon Grunau, „Preussische chronik“, iš vokiečių kalbos vertė Sigita Plaušinitis, in: *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, т. II: *XVI amžius*, sudarė Norbertas Vėlius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001, p. 47, 48–49, 57, 86, 87–88, 95; Lucas David, „Preussische Chronik“, iš vokiečių kalbos vertė Sigita Plaušinitis, in: *Ibid.*, p. 240–242, 275–276.
- ⁷ Matthäus Prätorius, „Deliciae Prussicae oder Preussische schaubühne“, in: *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, т. III: *XVII amžius*, sudarė Norbertas Vėlius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003, p. 118, 151, 237, 263–264; Matas Pretorijus, *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla*, т. III: *IV knyga: Senovės prūsų*

tarmiškomis žemaitiškomis lytimis *Dijwas*, *Dijwalis* Simono Daukanto užrašytuose⁸ ir būtent Mažojoje Lietuvoje užrašytuose priežodžiuose: *Nu Dyva taip lemta yr* „Nuo Dievo taip lemta yra“, *Dyva žodis nemelo* „Dievo žodis nemeluoja“⁹. Reikšmės požiūriu, atsižvelgintas iš Mikalojaus Daukšos, Konstantino Sirvydo žinomas būdvardis *indievas* „nuostabus, nepaprastas“¹⁰, taigi būtent „dyvinas“. Tad ir klausimą dėl žodžių *dývas*, *dývinas* kilmės nederėtų laikyti galutinai išspręstu: taip, labai tikėtina juos esant slavizmus, vis dėlto lieka šioks toks „plyšelis“ kitai galimybei – tarkime, juos esant susidariusius iš panašiai skambėjusių ir panašios reikšmės savų žodžių ir vėliau ant jų „užslinkus“ minėtiems slavizmomams.

Pagaliau dabar mums tai nėra esminis dalykas. Esminis dalykas dabar tas, kad Donelaitį matome gal neatsitiktinai mėginus žodžius *Dievas* ir *dyvinas* sugretinti ir, panašu, ne vien sąskambio, bet ir „poetinės etimologijos“ tikslu.

2. DIEVAS VISGALĪSIS

„Dievs **Visgalĭsis**, kurs svietã visą **sutvėrė...**“ (Vd 660)

Garsiojoje Jono Lasickio (le. Jan Łasicki, lo. Ioannus Lasicius arba Lasitius) knygelėje *De diis samagitarum caeterorumque sarmatarum et falsorum christianorum* (*Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus*), XVI a. pabaigoje lotyniškai parašytoje remiantis valakų refor-

idolatrija. V knyga: Senovės prūsų šventės. VI knyga: Senovės prūsų konsekracijos, sudarė Ingė Lukšaitė, parengė Ingė Lukšaitė, Milda Girdzijauskaitė, Sabina Drevello, Jonas Kilius, Mintautas Čiurinskas, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2006, p. 136, 137, 312, 313.

⁸ Simonas Daukantas, *Žemaičių tautosaka*, t. II: *Pasakos, patarlės, mišlės*, parengė Kostas Aleksynas, Kazys Grigas, Leonardas Sauka, Vilnius: Vaga, 1984, p. 249, Nr. 707–709, 711–713.

⁹ „Smulkioji tautosaka: patarlės, priežodžiai, frazeologizmai“, [parengė Kazys Grigas], in: *Lietuviškosios žodis*, parengė Kazys Grigas, Zita Kelmickaitė, Bronislava Kerbelytė, Norbertas Vėlius, Kaunas: Litterae universitatis, 1995, p. 314, Nr. 257, 259.

¹⁰ *Lietuvių kalbos žodynas*, t. IV, p. 107.

mos metu Žemaitijoje matininku dirbusio Jokūbo Laskausko (le. Jakób Łaskowski ir kitaip, lo. Lascovius) žiniomis, yra toks sakinys: *Nam prae-ter eum, qui illis est Deus Auxtheias Vissagistis, Deus omnipotens atque summus, permultos Zemopacios, id est, terrestres ii venerantur, qui non-dum verum Deum Christianorum cognouerunt* („Mat šalia to, kuris yra jiems Dievas *Auxtheias Vissagistis* – visagalis ir aukščiausias Dievas, – tie, kurie dar nepažino tikrojo krikščionių Dievo, garbina daugybę *Zemopacios*, tai yra, žeminių [dievybių]“) ¹¹.

Apie šį Lasickio *Auxtheias Vissagistis* prirašyta daug, ir visą tyrimų istoriją čionai apžvelgti nėra reikalo. Paskutinį rimčiausią žodį šiuo klausimu visai neseniai yra pasakęs Vytautas Ališauskas:

Lasickis pateikia lietuviško teonimo vertimą į lotynų kalbą: *omnipotens atque summus*. Pirmasis sandas (lotyniškai minimas antroje vietoje) *summus* nesunkiai atstatomas į *Aukštėją (LKŽ formos: *aukštiejas, aukštiejus*), žinomą ir kai kuriems bažnytiniais rašytojams (plg.: *weydz akis Aukštieiaus tay est Pona Diewa / wiešpaties aukščiausio ir wisu didžiausio* [*Knyga nobažnystės*, 1653 m.]). *Omnipotens* rinkėjo neatpažįstamai iškraipytą apeliatyvą *Vissagistis* leidžia atkurti kaip *Visagalisis* (bažnytiniuose tekstuose paplitusį įvairiais rašybos variantais). Paskutiniu metu ryški tendencija Lasickio *Aukštėją* traktuoti kaip krikščionybės Dievą, suleidusį šaknis į senojo panteono griuvėsius. Kiek tokia sinkretistinė hipotezė tikra? Pats Lasickis, atrodo, skiria *Aukštėją* ir „tikrąjį krikščionių Dievą“. Tikrojo Dievo nepažinę valstiečiai *Aukštėją* garbina šalia gausių Žemėpačių, kitaip tariant, jį laiko senojo panteono nariu;

maža to, čia matome būdingą

vertikalę – Dangaus Dievas jos viršuje, apačioje – ūkio arba namų dievai. Prūsų dangaus dievas Ukapirmas irgi gyvuoja toje pačioje opozicijoje – po juo tuoj minimas Žemėpatis. Pretorijus kiek netvarkingai kalba apie

¹¹ Vytautas Ališauskas, *Jono Lasickio pasakojimas apie žemaičių dievus: Tekstas ir kontekstai*, (*Dingęs šventybės pasaulis: Jono Lasickio knygos interpretacija*, d. I), (ser. *Baltų mitologijos ir ritualo tyrimai*, 6), Vilnius: Aidai, 2012, p. 108, 109.

Ukapirmo ir Žemėpačio santykį, bet pastarąjį opozicijoje reikšmingai įvardija kaip „namų dievą“. Tokia nepriklausomų šaltinių dermė liudija esant itin seną vaizdinį, kurio negalima kildinti iš krikščionybės. Pati įvardijimų įvairovė yra giliai siekiančios tradicijos, išsisknijusio kulto ir geografinio paplitimo žymė. Galime gan drąsiai teigti, kad susiduriame su aukščiausia indoeuropietiško paveldo dievybe, Dangaus Dievu, vėliau praminta ir Dangaus Karaliumi. Bibliiniam Dievui evangelizacijos procese priskirti jos senieji kultiniai epitetai.¹²

Dievo epitetą *visagalšis* vartojo Martynas Mažvydas: „Dėkavojam Tau, Visagalšis Pone Dieve; Tave garbinam, Visagalšis, tau giedam, tau duome čestį ir šlovę“; Simonas Vaišnoras: „Visagalšis Ponas Dievas“; lytį *visogalšis* – Jonas Bretkūnas: „Visogalšis Dievas taduodi jumus susimylimą po akim to vyro; Ir nuog Visogalinčiojo esi peržegnotas“; Daukša: „O Dieve Tėve Visogalšis, neveizdėkig ant nuodėmių manų...; Ką mums teikis duot, Dieve Visogalšis“ ir kt.¹³; lytį *visgālš(is)*, kaip Donelaičio, – Bretkūnas, Merkelis Petkevičius, Vaišnoras, Saliamonas Slavočinskis, Jokūbas Brodovskis, Pilypas Ruigys, paskui dar Kristijonas Gotlybas Milkus ir kiti¹⁴.

Pažymėtina Theodoro Lepnerio 1690 m. žinia, kurioje šis epitetas minimas pabrėžtinai „senoje lietuviškoje“ giesmėje, ar dainoje (*Lied*), kurią lietuvinkai dainuodavę vietoj maldos. Būtent, pasak Lepnerio, per vestuves *beten sie gleichwoll vor der Mahlzeit: Aller Augen, oder sing[en] das alte Littausche Lied vor dem Eßen: O Diewe vissogalšis, Tiewe amžinasis, welches im Deutschen nicht zu finden, und ein guttes Lied est* („vis dėlto prieš valgydami sukalba maldą ‘Visų akyse’ arba gieda seną lietuvišką giesmę *O Diewe vissogalšis, Tiewe amži-*

¹² Vytautas Ališauskas, „Dievai po Lietuvos dangumi, 1619 metai...: Vienos dëlionės gabalėliai“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, Vilnius, 2012, Nr. 2, p. 98.

¹³ *Lietuvių kalbos žodynas*, t. XIX, vyriausiasis redaktorius Vytautas Vitkauskas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1999, p. 690–691, 733; Valteris Jaskėvičius, „Jono Lasickio žemaičių dievai: lietuvių mitologijos studija“, in: *Liaudies kultūra*, Vilnius, 2010, Nr. 4, p. 46; Pranas Vildžiūnas, „*Auxtheias Vissagistis* – supagonintas krikščionių Dievas“, in: *Tai, kas išlieka*, sudarė Elvyra Usačiovaite, (ser. *Senovės baltų kultūra*, kn. VIII), Vilnius: Kronta, 2009, p. 73.

¹⁴ *Lietuvių kalbos žodynas*, t. XIX, p. 714.

nasis. Tai gera giesmė, vokiečiai tokios neturi“)¹⁵. Paskui dar: *Sie setzen die Adjectiva und die Pronomina den Nominibus vor und ninter denselben, gleich den Lateinern. Also sagen Sie, Die was wissogalšis padés man, wie auch: wissogalšis Die was padés man, Gott der Allmächtige wird mir helffen* („Būdvardžius ir įvardžius jie vartoja prieš daiktavardžius arba po jų, panašiai kaip lotynai. Antai jie sako: *Die was w i s s o g a l š i s padés man*, arba: *w i s s o g a l š i s Die was padés man*“)¹⁶.

O Mato Slančiausko dar XX a. pradžioje užrašyta: „Ponas Dievs – v i s a g a l š i s, ką nor, tą padaro. Ponas Dievs danguj sėdžia, o jo galybė – po visą svieta“¹⁷. Tai, kad Dievas sėdi danguje, savo ruožtu pabrėžia Jį esant Aukštėją.

Išties labai panašu, kad čia turime seną lietuvių Dievo epiteta, tikusį krikščionybei, kaip ir pats Dievo vardas, ir jos perimta. Savo ruožtu Donelaičio paminėtas *Dievs Visgalšis* įtraukia *Metus* į patikimų šio epiteto šaltinių eilę, o kartu, vadinasi, ir į lietuvių mitologijos šaltinių eilę.

Ta proga dar galima pridurti, kad Donelaičio *Dievas Visgalšis* pasaulį būtent *sutvėrė*. Dalis kalbininkų, pavyzdžiui, Kazimieras Būga, Jonas Jablonskis, Aldonas Pupkis, Kazys Linkevičius ir kiti, tokį šio žodžio vartojimą – t. y. veiksmažodžio *tvėrti* vartojimą pasaulio sukūrimo, kosmogonine reikšme – laiko netaisyklingu, neteiktinu. Bet štai kiti, pavyzdžiui, Juozas Balčikonis, Pranas Skardžius, Ernstas Fraenkelis, Vytautas Mažiulis, tokią reikšmę šiam veiksmažodžiui ne tik pripažįsta, bet netgi kildina ją iš prokalbės (beje, ne tik kosmogoninę, pasaulėkūrinę, bet netgi apskritai kreatyvinę, kūrybinę reikšmę). Šių eilučių autorius yra surinkęs galybę mitinės medžiagos (kurią tikisi paskelbti atskirai), aki-vaizdžiai rodančios, kad pasaulis visuotinai yra įsivaizduojamas atsiradęs iš skysto chaoso („iš vandens“) šiam sutvirtėjus, taigi *susitvėręs* ar buvęs

¹⁵ Teodoras Lepneris, *Prūsų lietuvis*, parengė Vilija Gerulaitienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011, p. 63, 165; plg. Theodor Lepner, „Der Preussische Litauer“, iš vokiečių kalbos vertė Vytautas Jurgutis, in: *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. III, p. 341, 358.

¹⁶ *Ibid.*, p. 113, 207.

¹⁷ *Juodoji knyga*, surinko Jonas Basanavičius, sudarė Kostas Aleksynas, parengė Kostas Aleksynas, Leonardas Sauka, (ser. *Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 12), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 153, Nr. 21.

sutvertas veiksmažodžio *tvėrti(s)* reikšme „darytis, rasti kam tirštam“¹⁸. Ir kai kurias kitas šio veiksmažodžio kosmogoninės reikšmės prielaidas įtikinamai patvirtina atitinkami tautosakos vaizdiniai apie pasaulio atsiradimą, bet apie tai čia ne vieta pernelyg plėtotis¹⁹. Šiaip ar taip, yra labai rimtas pagrindas manyti, kad lietuvių tradicijoje Dievas pasaulį pirmiausia būtent *sutvėrė*. Savo ruožtu Donelaičio *Metai* tampa vienu iš senųjų rašytinių šaltinių, liudijančių tokį šio veiksmažodžio vartojimą.

3. DIEVAS DAVĖJAS

„Tam juk **Dievs dosnus** gėrybes mums **dovanoja...**“ (Rg 373)

Tai, kad duodančio, dovanojančio Dievo, Dievo davėjo įvaizdis atrodo įprastas, savaimė suprantamas, anaip tol nepaneigia jo mitiškumo ir tradiciškumo, o kaip tik priešingai – akivaizdžiai rodo jį Donelaičio laikais buvus ir mums tebesant perdėm tradicinį, ir pačią mitinę tradiciją šiuo atžvilgiu – itin gyvą. O tradiciniu mitiniu požiūriu, esmiškai viskas žmogaus gyvenime yra Dievo duota, kaip kad Laimos lemta.

Dainoje iš Viliaus Kalvaičio rinkinio sakoma: „Kad Dievas duotų, / Laimužė lemtų, / [...] / Tai Dievas dave, / Laimužė lėme“²⁰. Iš Juškų rinkinio: „Ar Dievo duota, / Laimužės lemta“²¹, „Ne Dievo duota, / Laimu-

¹⁸ *Lietuvių kalbos žodynas*, t. XVII, vyriausiasis redaktorius Vytautas Vitkauskas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 257.

¹⁹ Keli paskelbti bandymai: Dainius Razauskas, „Sutvėrimas: „kūrybinės“ žodžio reikšmės motyvacija“, in: *Liaudies kultūra*, Vilnius, 2000, Nr. 2, p. 8–13; Dainius Razauskas, „Dar kartą apie „sutvėrimą“: papildoma „kūrybinės“ žodžio reikšmės argumentacija“, in: *Liaudies kultūra*, Vilnius, 2001, Nr. 1, p. 39–41; Dainius Razauskas, „Pasaulio sutvėrimo“ vaizdiniai – konceptualaus mąstymo mitinis pamatas“, in: *Religija ir kultūra*, Vilnius, 2008, t. 5 (1), p. 74–87.

²⁰ *Prūsijos lietuvių dainos*, surinko Vilius Kalvaitis, parengė Kostas Aleksynas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 220, Nr. 449.

²¹ *Lietuviškos svotinės dainos*, užrašytos Antano Juškos ir išleistos Jono Juškos, t. I, [parengė Antanas Mockus], Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955, p. 341, Nr. 385.16, 18; plg. p. 438, Nr. 503.1; p. 527, Nr. 623.10.

žės lemta, / [...] / Tai Dievo duota, / Laimužės lemta²². Dievas ir dalį ar dalią duoda: „Jei bus duota Dievo dalis, / Rasi mano būsi; Dav Dievulis dalią“²³ ir t. t.

Latvių dainose irgi pasakoma: *Ja Dievs dos, Laimē tiks* („Jei Dievas duos, Laimė lems“), *Dos Dieviņš, tiks Laimiņa* („Duos Dievulis, lems Laimužė“), *Dod, Dieviņ, liec, Laimiņ* („Duok, Dievuli, lem, Laimužė“), arba net iškeliant Dievą virš Laimos: *ja Dieviņš laimi dos* („jei Dievulis laimę duos“), *ja būs labi, Dievs dos laimi* („jei [viskas] bus gerai, Dievas duos laimę“) ir pan.²⁴ Dar pora pavyzdžių: *Dievīc manim naudu deva, / Laimē labu kumeliņu* („Dievutis man pinigų davė, / Laimė gerą žirgelį“), *Dod, Dieviņi, dodamo! / Es saņemšu ņemamo* („Duok, Dievuli, kas duodama! / Aš pasiimsiu, kas paimama“)²⁵ ir t. t.

Dar ryškesnis Dievo davėjo įvaizdis priežodžiuose: *Dievas davē dantis, Dievas duos ir duonos* (turintis net sanskritišką atitikmenį); *Dievas davē, Dievas ir auklės; Dievas davē giedrą, Dievas duos ir lietaus; Dievas davē ir dribtelėjo; Dievas davē, kipšas pagavo; Dievas davē šiandien, duos ir rytoj; Dievas duoda, Dievas ir atima; Dieve, duok...; Dievo davimo niekas nežino; Duok, Dieve...; Kad Dievas duos, nė velnias neatims; Kad Dievas duos, tai ir per langą įmes; Kaip Dievas duos, taip ir bus; Ko Dievas nedavė, tai pats nepasiimsi; Vienam Dievas duoda nueidamas, kitam – pareidamas; Vieniems Dievas duoda, nuo kitų atima²⁶. Latvių,*

²² *Ibid.*, t. II, p. 273, Nr. 1085.8, 10, 14.

²³ *Ibid.*, t. I, p. 174, Nr. 171.14; *Lietuvių tautosaka*, t. I: *Dainos*, medžiagą paruošė Vanda Barauskienė, Bronė Kazlauskienė, Bronius Uginčius, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, Lietuvos TSR Mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1962, p. 522, Nr. 522.

²⁴ Haralds Biezais, *Dieva tēls latviešu tautas religijā*, Rīga: Zinātne, 2008, p. 133–134, 136, 155, žr. 130, 132, 137.

²⁵ Janīna Kursīte, *Latviešu folklorā mītu spoguļi*, Rīga: Zinātne, 1996, p. 201.

²⁶ *Lietuvių patarlės ir priežodžiai*, t. I, parengė Kazys Grigas, Lilija Kudirkienė, Rasa Kašėtienė, Gediminas Radvilas, Dalia Zaikauskienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, Nr. 519–523, 529, 531, 536–537, 541–542, 545, 549, 565–567, Nr. 2378–2382, 2390, 2394, 2430, 2442, 2469–2475, 2499, 2500, 2517, 2541, 2599, 2600; dar žr. Nr. 2334, 2359–2361, 2376, 2377, 2383–2389, 2391, 2392, 2395–2397, 2443, 2505, 2508, 2511, 2512, 2516, 2519, 2539, 2549, 2567, 2595, 2603; *Lietuvių tautosaka*, t. V: *Smulkioji tautosaka, žaidimai ir šokiai*, medžiagą paruošė

pavyzdžiui: *Lai Dieviņš dod, kamēr vells guļ* („Lai Dievas duoda, kol velnias miega“)²⁷.

Johanas Langijus (la. Johans Langijs, lo., vok. Johannes Langius) 1685 m. latvių Dievo vardą *Dievs* net mėgino tiesiog kildinti iš dalyvio *devis* „davęs“, nes *denn Gott ist der rechte Deweis, kas Wiŕsu Labb dewis, dohd in dohs* („Dievas yra tikrasis davėjas, kuris visa gera *devis*, *dod un dos* ‘davė, duoda ir duos’“)²⁸. Gotthardas Friedrichas Stenderis 1783 m. jau nė neabejoja: *Das Wort Deews kommt [...] vom lettischen deweys der Geber* („Žodis *Dievs* kilęs [...] iš latvių *devējs* ‘davėjas’“)²⁹.

Prisimintinas čia ir Lasickio paminėtas kažkoks žemaičių *Datanus*: *Datanus donator est bonorum, seu largitor* („*Datanus* yra gėrybių davėjas arba teikėjas“)³⁰. Apie šį dievavardį išsakyta daug nuomonių, kurių čia ne vieta nagrinėti, šiaip ar taip, daugelio sutariama, kad lietuviškai vardas bus skambėjęs *Duotojas* ar panašiai, ir visai tikėtina, kad čia turėtas omenyje būtent Dievas „*Duotojas*“.

Ne mažiau ryškus duodančio, dovanojančio Dievo įvaizdis rytų slavų tradicijoje (atitinkamų priešodžių iš XIX a. Vladimiro Dalio rinkinio³¹ vien nuorodos užimtų trečdalį puslapio). Net pats slavų Dievo pavadinimas *bogъ pirmine prasme buvo „davėjas“, „dalią, laimę, gėrybes duodantis“³².

Kazys Grigas, Vilnius: Mintis, Lietuvos TSR Mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1968, Nr. 209, 211, 213, 214, 295, Nr. 2287, 2286, 2322, 2323, 2372, 2374, 2375, 3805 ir daug kur kitur.

²⁷ *Latviešu sakāmuvārdi un parunas: Izlase*, sastādījusi Elza Kokare, Rīgā: Latvijas PSA Zinatņu akademijas izdevniecība, 1957, p. 313, Nr. 6935

²⁸ Johans Langijs, „Lettisch-Deutsches Lexicon“, iš vokiečių ir latvių kalbų vertė Lilija Kudirkinė, in: *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. III, p. 694.

²⁹ Gotthard Friedrich Stender, „Lettische Grammatik“, iš vokiečių ir latvių kalbų vertė Alfonsas Tekorius, in: *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. IV: *XVIII amžius*, sudarė Norbertas Vėlius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005, p. 195, 203; tikiuosi, skaitytojui nereikia priminti, kad tai ne šiuolaikinė mokslinė etimologija.

³⁰ Vytautas Ališauskas, *Jono Lasickio pasakojimas apie žemaičių dievus*, p. 110, 111.

³¹ *Пословицы русского народа*, сборник Владимира Даля, Москва: Русский язык, 2004.

³² *Жт. Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд*, т. II, под редакцией Олега Трубачева, Москва: Наука, 1975, p. 161–163; Павел Черных, *op. cit.*, p. 98; Макс Фасмер, *op. cit.*, p. 181–182 ir kt.

Jau senovės indų *Rigvedoje* Dievas (Djausas) ir dievai, ypač Indra, „duoda“ ir „dovanoja“, yra visokių gėrybių „davėjai“ ir „dovanotojai“: RV I.33.2; IV.1.18; VI.50.11,12; VIII.99.4; IX.81.5 ir kt.³³ Tas pat senovės Irane, senovės Graikijoje ir kitur³⁴. Apskritai vienas iš būdingų dievų epitetų senosiose indų, iranėnų, graikų, germanų, slavų tradicijose yra „dovanotojas, davėjas“³⁵. Baltų, matyt, – irgi.

4. „LIETUVIŠKOS GADYNĖLĖS“ DIEVAS

Religinasis Selmas, smerkdamas „pagedusius“ šių dienų papročius, mini „senus gerus laikus“ – bet įsiklausykime, kokius:

Ak, kur dingot jūs, **lietuviškos gadynėlės**,
Kaip dar prūsai vokiškai kalbėt nemokėjo (Rg 775–776)

Tėvai mūsų seni, pirm to neturėdami šiulių,
Rods nei pybelių, nei **katgismų dar nepažino**.
Jie tikt iš **galvos šventus mokinosi mokslus**,
O štai tikt **daugiaus garbėj laikydavo Dievą**
Ir šventomis dienomis **bažnyčion** bėgdavo greitai. (Rg 791–795)

³³ *Rigveda* remiamasi pagal: *Rigveda*, pdf edition by Keith Briggs, 2004, atsižvelgiant į naujausią ir nuodugniausią rusišką vertimą: *Ригведа: Мандалы I–IV*, издание подготовила Татьяна Елизаренкова, Москва: Наука, 1989; *Ригведа: Мандалы V–VIII*, издание подготовила Татьяна Елизаренкова, Москва: Наука, 1995; *Ригведа: Мандалы IX–X*, издание подготовила Татьяна Елизаренкова, Москва: Наука, 1999; nurodomą posmą visuomet nesunku susirasti pagal jo numerį vidinėje *Rigvedos* struktūroje.

³⁴ Žr. Skirmantas Valentas, *Lingvistinis pasaulis poezijoje*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997, p. 66–67; ten ir netikėtos sąsajos su Antano Baranausko *Anykščių šileliu*.

³⁵ Martin Litchfield West, *Indo-European Poetry and Myth*, Oxford: Oxford University Press, 2007, p. 132.

Selmą sunku „apkaltinti“ prielankumu senajam, ikirikščioniškam prūsų-lietuvių tikėjimui, juoba kad jis ir tiesiai buvo apie jį nekaip atsiliepęs (Vd 535–539: „Kaip pirm to lietuvininkai dar buvo pagonai / Ir savo dievaičius iš strampų sau pasidarę / Ir po medžiais ant virvių pakorę gyre, / Tai jie rods dar taip, kaip mes, nepažydami Dievą / Daug nešvančių ir durnų daiktų prasimanė“).

Vis dėlto senosios *lietuviškos gadynėlės* nusakomos labai įdomiai. Pirmiausia, tai būtent *lietuviškos gadynėlės*, pabrėžtinai ne vokiškos („kaip dar prūsai vokiškai kalbėt nemokėjo“), o tautos klestėjimo laikai šiaip jau savaimė siejasi su jos laisve, su laikais, kai tauta dar nebuvo pavergta. Vadinasi, dar nebuvo ir krikščityta. Ar ne kaip tik tais laikais „tėvai mūsų seni, pirm to neturėdami šiulių“, t. y. krikščioniškų vokiškų mokyklų, „rods nei pybelių“, t. y. elementorių, „nei katgismų“, t. y. katekizmų, „dar nepažino“. Akivaizdžiai atvirai kalbama apie laikus, kai protėviai dar nepažino katekizmų! Todėl „tikt iš galvos šventus mokinosi mokslus“ – sakytinės perdavos, žodinės tradicijos būdu. Kalbama apie tuos laikus, kai „šventi mokslai“, t. y. šventas dvasinis žinojimas ir jį perteikiantys tekstai tebegyveno perduodami sakytiniu būdu, iš lūpų į lūpas, kaip senovės keltų, germanų ir kitų senųjų Europos tautų prieš išgalint krikščionybę, kaip visų senųjų tradicijų, visos žmonijos daugelį tūkstančių metų prieš įsisavinant raštą, o kai kur, kaip antai Indijoje, ir iki šiol, nepaisant seniai įsisavinto rašto. Nes sakytinėse tradicijose dažnai laikoma, kad švenčiausi dalykai negali būti užrašomi, kad raštas juos išniekina. Dėl to, pavyzdžiui, iš senovės galų, žemyno keltų, dvasinės tradicijos tekstų, kurių druidai mintinai mokydavosi po dvidešimt metų, nieko neišliko, nors jie puikiausiai naudojosi raštu, graikiškuoju ir lotyniškuoju, prekybos bei politikos reikalais. Tai yra pažymėjęs galus nukariavęs Julijus Cezaris. Senųjų sakytinių tradicijų atstovai savo žinojimą laikė esant šventesnę ir save pačius – religingesnius, todėl supranta, kad jie „tikt daugiau garbėję laikydavo Dievą“.

Taigi – *Dievą!* Bet argi senasis tikėjimas ne daugiadievis? Išties ir taip, ir ne. Politeizmo ir monoteizmo priešprieša iš tikrųjų yra dirbtinė ir neatitinka tikrovės, tik į tai čia nėra galimybės leistis³⁶. Aukščiausiojo

³⁶ Dainius Razauskas, *Visi dievai: „Panteono“ sąvokos kilmė, pirminis turinys ir lietuviškas atitikmuo*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2016, p. 6–17.

Dievo, esmiškai Dievo, sąvoka žinoma bene visoms senosioms indoeuropiečių (ir ne tik indoeuropiečių!) tradicijoms, ir pačiam lietuvių žodžiui *Dievas* ne mažiau penkių tūkstančių metų. Vienas Dievas virš dievų pabrėžiamas senovės indų *Rigvedoje* (X.121.8): *yaś cid āpo mahinā paryāpaśyad dākṣam dādhanā janāyantīr yajñām / yó devéṣv ādhi d e v á é k a ásīt kásmai deváya havíṣā vidhema* („Kas vandenį (savo) galybėje apžvelgia, tiesą pradėjusius, gimdančius auką, / Kas virš dievų v i e n a s D i e v a s buvo – kokiam gi Dievui auką padėsim?“). Žinoma, Donelaitis apie *Rigvedą* vargiai galėjo žinoti, bet dievų tėvas Dzeusas, Jupiteris jam tikrai buvo gerai žinomas, ir vargu ar jo nepastebėtas galėjo likti panašumas tarp lotyniškojo *Deus* ir lietuvių *Dievas*. Juoba kad šios dvi kalbos tuo metu jau ne vieno išsimokslinusio rašytojo buvo gretintos.

Lietuvoje vieno Dievo, būtent Dievo, garbinimą 1324 m. popiežiui per jo legatus bandė paaiškinti karalius (*rex*) Gediminas: *nos colimus d e u m secundum ritum nostrum, et omnes habemus u n u m d e u m* („mes garbiname D i e v ą pagal savo apeigas, ir visi turime v i e n ą D i e v ą“)³⁷. Dėl to paminėtina ir Enėjo Silvijaus Pikolominio (lo. Aeneas Silvius Piccolomini) 1477 m. perpasakota XIV a. pabaigoje – XV a. pradžioje Lietuvoje krikščionybę skleidusio misionieriaus Jeronimo Prahiečio (č. Jeronim Jan Silvanus Pražsky, lo. Hieronymus Pragensis) žinia apie tai, kaip jis ėmėsi kirsti Lietuvoje šventąsias giraites ir vieną jau buvo iškirtęs, bet tada: *mulierum ingens numerus plorans atque eiulans, Vitoldum adit, sacrum lucum succisum quaeritur, et d o m u m D e i ademptam, in qua diuinam opem petere consuissent, inde pluuias, inde soles obtinuisse, nescire iam quo loco D e u m quaerant, cui domicilium abstulerint* („būrys moterų raudodamos ir aimanuodamos atėjo pas Vytautą pasiskusti dėl iškirto švento miškelio ir atimtų iš D i e v o n a m ū, kuriuose jos papratusios melsti dieviškos pagalbos tai lietu, tai saulę sulaukyti, o dabar nebežinančios, kur reikėsia ieškoti D i e v o, iš kurio atimtas būstas“)³⁸. „Dievo namai“, beje, yra visuotinis, visame

³⁷ „Nuntium legatorum Papae“, iš lotynų kalbos vertė Marcelinas Ročka, in: *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. I: *Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos*, sudarė Norbertas Vėlius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 390.

³⁸ Aeneas Silvius Piccolomini, „Cosmographia in Asiae et Europae eleganti descriptione“, in: *Ibid.*, p. 592; vertimas mano, – *D. R.*

pasaulyje nuo senų senovės žinomas šventyklos pavadinimas, ir krikščionys ligi šiol šitaip pavadina bažnyčią. XVI a. trečio dešimtmečio *Bychovco kronika*, arba *Lietuvos metraštis*, pateikdamas Šventaragio legendą, apie lietuvius (rusėnų kalba) vėlgi sako: *wiru tuiu mili, iz sudny deń mił byty, y tak znamenali sobi, iz by boh mił pryty y sedyty na hory wysokoy y sudyty żywych y mertwych, [...] A tak aczkołwiek pohany byli, a wždy potom sobi znamenali y w boha odnoho wiryli, iz sudny deń miel byty, y wiryli w z mertwych wstanie y odnoho boha, kotory sudyl żywych y mertwych* („laikėsi tikėjimo, kad būsianti teismo diena, ir vaizdavosi, kad ateisiąs D i e v a s ir, sėdėdamas ant aukšto kalno, teisiąs gyvuosius bei mirusiuosius, [...] Ir nors buvo pagonys, bet visuomet taip vaizdavosi ir v i e n ą D i e v ą tikėjo, ir kad būsianti teismo diena, ir tikėjo mirusiųjų prisikėlimą ir v i e n ą D i e v ą, teisiantį gyvuosius ir mirusiuosius“)³⁹.

Mažojejoje Lietuvoje dėl to ypač paminėtina Mato Pretorijaus žinia apie žemaitį elgetą, 1652 m. Nybudžiuose norėjusį būti nutrenktą Perkūno. Kunigo paklaustas, kodėl, šis paaiškina: *Ich wolte gern der Welt loß sein, und wen mich Gott durch seinen Donner zu sich genommen hätte, würd ich ohne einige schmerzen auff gelöset seyn, und dort im Himmel meinem Gott dienen, und darauß hätte ich schliessen können, daß ich Gottes Kind wäre* („Norėjau palikti šį pasaulį, ir jeigu D i e v a s per savo perkūną būtų mane pasiėmęs pas save, būčiau ištirpęs be jokių skausmų ir ten, danguje, tarnavęs savo D i e v u i; iš to būčiau galėjęs spręsti, kad esu D i e v o vaikas“)⁴⁰.

Bet nepamirškime, kad Selmo taip iškelti protėviai *šventomis dienomis bažnyčion bėgdavo greitai*. Taigi kalbama apie bažnyčią, o ne apie šventą giraitę, šventą kalną ar kitą alką.

Dėl to pažymėtina, kad žodis *bažnyčia* tiek lietuvių, tiek senojoje rusų kalboje, iš kurios labai seniai buvo perimtas, pirmiausia reiškė visai ne krikščionišką, o būtent senojo tikėjimo („pagonių“) šventyklą.

³⁹ „Хроника Быховца“, in: *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. II, p. 373–374; vertimas mano, – D. R., atsižvelgiant į Rimanto Jaso vertimą (p. 381).

⁴⁰ Matas Pretorijus, *op. cit.*, p. 242, 244; vertimas mano, – D. R., sekant Jono Kiliaus vertimu (p. 243, 245); plg. Matthaeus Praetorius, „Deliciae Prussicae oder Preussische schaubühne“, in: *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. III, p. 135–136; iš vokiečių kalbos vertė Dominykas Urbas, p. 250–251.

Pasak Zigmo Zinkevičiaus: „Senajam skolinių sluoksniui reikėtų priskirti ir tuos su krikščionybe susijusius žodžius, kurie į lietuvių kalbą pateko iš rytinių slavų (ne lenkų!) dar prieš oficialų Lietuvos krikštą (1387 m.), pvz.: *angelas* < *ангелъ* – slavai gavo iš graikų (*ἄγγελος*); *bažnyčia* < *божница* ‘p a g o n i ū š v e n t y k l a’“ ir kt.⁴¹ Į latvių kalbą žodis *baznīca* „bažnyčia“, Konstantino Karulio manymu, pateko dar prieš XIII a.⁴² Ir pastaraisiais laikais rusų žodis *божница* (atitinkamai kitose rytų slavų kalbose: bru. *божница*, ukr. *божниця*, *біжниця*), padarytas iš *бог* „dievas“, gali reikšti ne tik krikščionių maldos namus (cerkvę, bažnyčią), taip pat specialią lentyną namuose šventųjų ikonoms (vadintoms dievais, *боги*) sustatyti ir kitoms šventenybėms (šventintam vandeniui, šventintai verbai ir t. t.) padėti, bet ir kopyltėlę prie šaltinio, kryžkelėje ar kitur gamtoje, ir apskritai šventvietę ir būtent senovės pagonių šventyklą⁴³. Aleksandro Afanasjevo nuomone, istoriniuose šaltiniuose minimos „*Турова божница* ‘Tauro bažnyčia’ ir *Белобожница* ‘Baltoji bažnyčia, Baltbažnytė’ veikiausiai mena pagoniškų šventyklų vietas“⁴⁴. Būta nuomonės (pastaruoju metu, tiesa, nepalaikomos), kad žodžiu *божница* senovės rusų šaltiniuose galėjo būti vadinamos net šventos giraitės, kai kur išties vadinamos *божельсьє* ‘die(v)miškis, die(v)giris’⁴⁵. Čia galima prisiminti Jeronimo Prahieškio minėtus lietuvių „Dievo namus“ (*domus Dei*) – *bažnyčią* tikrąja žodžio prasme.

Šiaip ar taip, Kazimiero Būgos žodžiais:

⁴¹ Zigmąs Zinkevičius, *Lietuvių kalbos istorija*, t. II: *Iki pirmųjų raštų*, Vilnius: Mintis, 1987, p. 74.

⁴² Konstantīns Karulis, *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*, t. I, Rīga: Avots, 1992, p. 115.

⁴³ Владимир Даль, *Толковый словарь живого великорусского языка*, t. I, Москва: Русский язык, 1981, p. 107; Макс Фасмер, *op. cit.*, p. 184; *Этимологический словарь славянских языков*, t. II, p. 229.

⁴⁴ Александр Афанасьев, *Поэтические воззрения славян на природу: Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований в связи с мифическими сказаниями других родственных народов*, t. II, Москва: Современный писатель, 1995, p. 140, išn. Nr. 1.

⁴⁵ *Ibid.*, p. 166; Анатолий Журавлев, *Язык и миф: Лингвистический комментарий к труду А. Н. Афанасьева „Поэтические воззрения славян на природу“*, Москва: Индрик, 2005, p. 506–507.

Bažnyčia pradžioje reiškė ne krikščionišką, o pagonišką pačių lietuvių šventyklą. Lietuviai, veikiami savo kaimynų rusų, pripratę savo šventyklą pagoniškai vadinti *bažnyčia*, išlaikė šį vardą ir prie Jogailos priėmę katalikybę, nes senoji pagonių šventykla beveik niekuo nesiskyrė nuo naujosios, katalikiškosios. Kad lietuviai pagonys kitados turėjo šventyklas, tuo negalima abejoti. Savaiame suprantama, kad lietuvių šventyklos negali būti lyginamos nei su graikiškomis, nei su romėniškomis. Lietuvių šventyklos galėjo būti tik medinės. Gali būti, kad jos mažai skyrėsi ar net niekuo nesiskyrė nuo dabartinės atokaus kaimo *bažnyčios*.⁴⁶

Pavyzdžiui, Motiejus Strykovskis (le. Maciej Strykowski, lo. Matys Striicovius ar Strycovius) *Lenkijos, Lietuvos, Žemaičių ir visos Rusios kronikoje* (1582), XI knygos 4 skyriaus pabaigoje, apie Vilnių rašo: *Była jeszcze wielka sala albo b ó ż n i c a na Antokoli wszystkim bogom, których Litwa zamamiona gusły czartowskimi chwaliła, tam świecę woskową po wieczerach we Czwartki kapłani zawsze stawiali, i palili* („Buvo dar didelė salė ar b a ž n y č i a Antakalnyje visiems dievams, kuriuos Lietuva, velnio kerų apdumta, garbino, ten vaškinę žvakę vakarais kas ketvirtadienis šventikai visuomet statydavo ir žibindavo“)⁴⁷.

Būtent senojo tikėjimo šventyklas mena padavimai apie prasmegusias *bažnyčias*. Iškalbingas padavimas apie Vielionių (!) kaimą Naujojo Daugėlišio apylinkėse:

Netoli Vielionių kaimo yra pyliakalnis. Ant pyliakalnio buvo *bažnyčia*. Priešai norėjo ją paimti. Nepaėmė pilies, priešai ėmė keikti: „Kad prasmegtų šis pyliakalnis!“ Ir tuo laiku prasmego *bažnyčia*. Joje buvo daug žmonių. Ir dabar sekmadieniais vasarą dvyliktą valandą per mišias girdisi, kaip skambina varpais, žmonės gieda ir vargonais groja. Ir dabar toje vietoje yra didelis įdubimas.⁴⁸

⁴⁶ Kazimieras Būga, „Lituanica“, (1912), in: Kazimieras Būga, *Rinktiniai raštai*, t. I, p. 349.

⁴⁷ Maciej Strykowski, „Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszystkiej Rusi“, in: *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. II, p. 525; vertimas mano, – D. R., sekant Dominyko Urbo vertimu (p. 558).

⁴⁸ Daiva Vaitkevičienė, Vykintas Vaitkevičius, „Naujojo Daugėlišio padavimai“, in: *Tautosakos darbai*, Vilnius, 1996, t. V (XII), p. 192, Nr. 30.

Čia galima įžvelgti suglaustą Lietuvos istoriją: pilies priešai nepaėmė (jėga Lietuvos užkariauti nepavyko), bet tada jie užkeikė ant piliakalnio stovėjusią bažnyčią, kad ji prasmegtų (panaikino senąjį tikėjimą, padėjusį atlaikyti priešų puolimą ginklu, ir įvedė savą), bet iki šiol iš po žemių girdėti prasmegusioje bažnyčioje vykstančios pamaldos (iš sielos gelmių ataidi pašamonėn nutremtas, „represuotas“ dvasinis veiksnys), kurios jau nebeskiriamos nuo krikščioniškųjų (religinis sinkretizmas). Tiesa, kitame pavdavimo variante minimos apeigos dar nelabai teprimena krikščioniškąsias:

Šalia Vielionių sodžiaus, Palūšies parapijoje prie vieškelių yra aukštas kalnas. [...] Un šita kalna senų senovėj stovėja bažnyčia. Taj bažnyčiai giedadava labai gražiai deivės. Kiekvienas žmogus, eidamas pra šitų kalnų ir bažnyčių, sustodava, užgirdį labai gražiai giedant, paklausyti, tačiau kunigai pradėja prašyt Dievų, kad ana nueitų skradžiai žemės. Ir per ilgus meldimus ir keiksmus prasiskyrė žeme ir bažnyčia nuėja skradžiai žemių.⁴⁹

Panašiai apie Šventabaliu, arba Šventa Bažnytėla, vadinamą pelkę miške prie Dvilonių (Švenčionių r.) pasakojama:

Bažnyčela vadzinas, bala tokia gili, tai tį sėniai pasakojo [...]. Ten kol dar bažnyčių nebuvo, meldės. Strūnaity gi nelabai seniai bažnyčia [...]. Tį Bažnyčelėj meldės kap tai tynai, žmonės [...]. Meldės žmonės kadaise. Vadino Šventa Bažnyčelė.⁵⁰

Apie Koplyčios kalną Padvariuose, Vilniaus apylinkėse, vietos gyventojai dar 2005 m. lenkiškai papasakojo, kad kitados čia stovėjusioje „koplyčioje“ nekrikštyti lietuviai meldavosi:

Była kapliczka i kości byli nawet. Kiedyści, to wie. Litwa była, na razie niekrzczone byli. [...] Modlili sie te Litwiny. Wie, byli kiedyś, wiare

⁴⁹ *Ibid.*, p. 192, Nr. 29.

⁵⁰ Vykintas Vaitkevičius, *Alkai: Baltų šventviečių studija*, Vilnius: Diemedis, 2003, p. 155–157.

každy też miał. To w grzmot tam, to w jakie... Wszystko jedno mieli wiara jakśkolek. A potem już z Jadwigą żenili sie król, po polsku to Jagiełło, a po litewsku... To oni tutaj pokrzcili Litwa, to już oni wtedy tutaj zaczęli, wie, krzcić, poszli do wiary.

(Buvo koplyčia ir netgi kaulai buvo. Kažkada, tai mat. Lietuva buvo, tuo metu nekrikštyti buvo. [...] Meldėsi tie lietuviai. Mat, buvo kažkada, tikėjimą kiekvienas irgi turėjo. Tai griaustiniu, tai kokiu... Vis vien turėjo tikėjimo kažkiek. O paskui jau Jadvygą vedė karalius, lenkiškai Jagiela, o lietuviškai... Tai jie čia pakrikštijo Lietuvą, tai jau jie tada pradėjo, mat, krikštyti, atėjo tikėjiman.)⁵¹

Panaši padėtis Latvijoje. Pasak Pēterio Šmito:

Apie lietuvius mums tikrai žinoma, kad bažnyčiomis jie vadino ir savo pagoniškų dievų šventyklas. Ir latviai dažnai mini senus bažnyčios kalnus (*baznīcas kalns*), kur niekuomet nėra stovėjusios krikščioniškos bažnyčios. Todėl reikia manyti, kad lietuviai ir latviai pagonybės laikais vis dėlto turėjo savo šventyklų, net jei tai būtų buvusios paprasčiausios trobelės.⁵²

Antai prie Mežmalių, Talsų apylinkėse, žinomas alkakalnis, vardu *Baznīcas kalns* „Bažnyčios kalnas“, kuriame, archeologinių kasinėjimų duomenimis, dar aukota tarp 1000–1400 m.⁵³ Burtniekų (pažodžiui „Burtininkų“) ežere, pasak padavimų, esanti nugrimzdusi kažkokia *burtniekų baznīca* „burtininkų bažnyčia“⁵⁴. O „Maros bažnyčia“ (*Māras baznīca*) Latvijoje, viena vertus, yra vietovardis, žymintis Jaunpiebalgoje Cėsių apylinkėse senovėje buvusią pagonių šventyklą, o antra vertus,

⁵¹ „Vilniaus apylinkių tautosaka“, parengė Ida Stankevičiūtė, Vykintas Vaitkevičius, in: *Tautosakos darbai*, Vilnius, 2007, t. XXXIII, p. 225–226, Nr. 151; vertimas mano, – D. R.

⁵² Pēteris Šmitas, *Latvių mitologija*, iš latvių kalbos vertė Dainius Razauskas, (ser. *Baltų mitologijos biblioteka*, Nr. 3), Vilnius: Aidai, 2004, p. 120.

⁵³ Marija Alseikaitė-Gimbutienė, „Pagoniškosios laidojimo apeigos Lietuvoje“, in: *Gimtasai kraštas*, Šiauliai, 1943, Nr. 31, p. 65.

⁵⁴ *Latviešu tautas teikas: Vēsturiskās teikas. Izlase*, sastādītāja Alma Ancelāne, Rīga: Zinātne, 1988, p. 104.

šitaip gali būti pavadinta tiesiog pirtis, mat pirtyse būdavo gimdoma ir atliekamos su tuo susijusios apeigos Marai⁵⁵.

Iškalbingai senąją bažnyčios sampratą atskleidžia latvių daina: *Tic' Dievam, līgaviņa, / Ej ozolu baznīcā! / Visas tavas villānītes / Bitītēm nolipušas* („Tikēk Dievā, nuotakēle, / Eik a ž u o l ū b a ž n y č i o n! / Visos tavo vilnos skaros / Bitelēm aplipusios“)⁵⁶. Ši „ąžuolų bažnyčia“ vėlgi perdēm primena Jeronimo Prahieškio minėtą lietuvių šventą giraitę – „Dievo namus“. Kita vertus, ji prašosi palyginama su senovės airių sakralinės architektūros istorija. Pasak keltologo Grigorijaus Bondarenko:

Mediniai bažnyčių pastatai Airijoje buvo įprasti iki X a. Nė vienas jų neišliko iki mūsų dienų, tad apie jų išvaizdą spręsti galime tik pagal piešinius ir rankraščius arba pagal tam tikras ankstyvosios akmeninės architektūros ypatybes. Dažniausiai vartojamas žodis bažnyčios pastatui pavadinti viduramžių airių šaltiniuose – *dairthech*, pažodžiui „ą ž u o l i n i s n a m a s“. Apskritai medžio ir ypač ąžuolo pagarus naudojimas bažnyčių statybai leidžia medinės statybos tradiciją Airijoje kildinti iš ikirikriščioniško šventų medžių kulto laikų.⁵⁷

Tad ir Donelaičio *bažnyčia*, kurion pamaldieji protėviai *šventomis dienomis [...] bėgdavo greitai*, gali būti suprantama kaip senojo tikėjimo šventykla, senojo tikėjimo Dievo namai.

Šiuo atžvilgiu gal verta įsiklausyti į žymaus XX a. pirmos pusės lietuvininko, teisininko, kraštotyrininko ir surinkimininkų dvasininko (sakytojo) Jono Jurgio Gocento žodžius apie savo tikybą:

Surinkimininkai, surinkimo brolių sandrauga – senovės lietuvių tikybos krikščioniškoji atmaina, lietuvių pietistai Mažojoje Lietuvoje ir Didžiosios Lietuvos evangelikai pasienyje su Prūsija. Surinkimai užsimezgė XVIII a. pradžioje ir išaugo

⁵⁵ Janīna Kursīte, *op. cit.*, p. 278–281.

⁵⁶ *Ibid.*, p. 283.

⁵⁷ Григорий Бондаренко, *Мифология пространства Древней Ирландии*, Москва: Языки славянской культуры, 2003, p. 350.

iš senovės lietuvių religijos kulto, kai atslūgo viešosios Bažnyčios varžtai ir padvelkė iš Vakarų Europos pietizmas, kuris atitiko lietuvių dvasią ir kuriuo lietuviai užsikrėtė. [...] Senovės lietuvių religija sutapo ir laikui bėgant suaugo su naujosios galdynės krikščioniškąja religija. Sukrikščionėdami senovės lietuviai savo religijos, dorove pagrįstos, nepametė, neišsižadėjo nei iš esmės nepakeitė, o tik tai praturtino, išryškino bei išgiedrino Viešpaties Dievo sūnaus Jėzaus Kristaus gražiuoju mokslu, evangelija, linksmą žinia, nukelta iš dangaus žemėn. Lietuviai su savo senosios tautinės religijos lobiais pasielgė nelyginant pirmieji krikščionys žydai, kurie, neatmesdami Viešpaties Dievo Senojo Įstatymo, papildė bei išbaigė savąją religiją Jėzaus Kristaus Naujuoju Įstatymu. [...] Mažosios Lietuvos lietuvių religingumas ir tautiškumas – dvi jų nedalomos ypatybės – viena antrą remia, viena be antros neįmanoma. Išplėšus lietuviams religingumą, seniai būtų išmiręs ir jų tautiškumas; užgesius tautiškumą, nebūtų likę ir savito lietuviško religingumo. Tų dviejų jėgų sandora sudarė stiprią užtvarą, neįveikiamą pylimą, į kurį germanizacijos bangos atsitrenkdamos dužo ir per septynis šimtus metų lietuvių nenušlavė nuo žemės. Pradžioje, surinkimams ėmus veikti, kunigai su jais kariavo, valdžios priemonėmis surinkimus ardė, blaškė, įžiūrėdami juose senovės lietuvių tikybos atkutmą po krikščionybės priedanga, o valdžia surinkiminikus laikė maištininkais. Tačiau vėliau atsirado jų užtarėjų.⁵⁸

Beje, Gocentas atkreipia dėmesį ir į Donelaitį, tiesa, į kitas *Metų eilutes*, kuriose Krizas *nei lakštingala čiauška, / Kad širdingai jis savo Dievą pradeda garbinti* (Pl 129–130)⁵⁹.

Todėl nevalia atmesti tikimybės, kad Donelaitis, nagrinėjamų eilučių žodžius įdėjęs į religingojo, dievobaimingojo Selmo lūpas, tyčia paliko užuominą į galimybę senojo lietuvių-prūsų tikėjimo iš esmės neskirti nuo krikščioniškojo, nepriešinti jų tarpusavyje ir liautis Dievo vardu niekinus savo protėvius bei lietuviškumą.

⁵⁸ Jonas Jurgis Gocentas, „Surinkimininkai (lietuvių pietistai)“, in: *Lietuvininkų žodis*, p. 707–710; apie autorių žr. p. 717–720.

⁵⁹ *Ibid.*, p. 712.

5. DIEVO DOVANOTA UGNIS

Pričkaus lūpomis Donelaitis sako:

Ei koktu dūšelei, kad didei prisivargęs,
 Susnigts argi sulyts pas šiltą kakalį traukies
 Ir mylėdamas jį pamaži jau pradedi snausti.
 Ar negerai, kad **Dievs ugnelę** mums **dovanojo**? (Žr 216–219)

Jau mūsų aptarta (3 skyriuje) *Metų* eilutė Rg 373 („Tam juk **Dievs dosnus** gėrybes mums **dovanoja**“) ir jos menamas tradicinis Dievo davėjo, Dievo dovanotojo įvaizdis. Tad Dievo dovanota ugnis šiuo atžvilgiu – tik viena iš dosniojo Dievo dovanų. Kita vertus, tai nepaprasta dovana – „žiemos rūpesčių“ privargintam ir prislėgtam žmogui, kai visai *koktu dūšelei* pasidaro, ji suteikia šilumą ir šviesą.

Pasak žydų padavimo, aiškinančio Jobo knygos sakinį 28, 3, pirmąją šviesą Dievas sukūrė būtent skėlęs akmenį į akmenį ir išskėlęs ugnį⁶⁰. Todėl ir žmogus, trokšdamas šviesos, elgiasi atitinkamai – ieško akmenų ir išskelia jais ugnį. Minėto Jobo knygos sakinio žodžiais (sulig Algirdo Jurėno vertimu): „Žmogus padaro galą tamsai, ir jis ištiria kiekvieną užkampį, ieškodamas akmenų juodžiausioje tamsoje“⁶¹.

Dievo ar Perkūno danguje išskelta ugnis – tai žaibas. Todėl Biblijoje žaibas pavadinamas „Dievo ugnimi“, antai Jobo knygoje (*Job* 1, 16): „Dievo ugnis, – jis tarė, – krito iš dangaus [...]“. Tai mena ir (visai nebūtinai biblinės kilmės) lietuvių frazeologizmas *Dievo ugnelė* „žaibas“⁶². Birutė Jasiūnaitė: „Iš Neselmano žodyno (1851) žinomas daiktavardinis frazeologinis junginys *Dievo ugnelė*, kuris reiškia žaibą. Kaip žinoma, Dievui pavaldi dangiškoji ugnis. Tai matyti net ir iš nesenų tikėjimų

⁶⁰ Роберт Грейвс, Рафаэль Патай, *Иудейские мифы*, перевод с английского Людмилы Володарской, Екатеринбург: У-Фактория, 2005, p. 49.

⁶¹ *Biblija*, naujas lietuviškas vertimas, iš hebrajų, aramėjų ir graikų kalbų vertė Algirdas Jurėnas, Duncanville, Texas: World Wide Printing, 2000, p. 564.

⁶² *Frazeologijos žodynas*, redagavo Jonas Paulauskas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2001, p. 152.

apie žaibų kilmę, pavyzdžiui: *Kai žaibuoja, tai Dievas braižo degtukus* (Raseiniai)⁶³. Būtent taip radosi pirmoji žemėje ugnis, kaip tai mena baltarusių sakmės: *Першы агонь з неба, з перуна находзіць* („Pirmoji ugnis iš dangaus, iš perkūno radosi“), *Першы агонь к нам прыляцеў з перуном* („Pirmoji ugnis pas mus atskriejo su perkūnu“)⁶⁴.

Kadangi žemėje ugnis pirmiausia buvo žaibu įskelta Perkūno ar paties Dievo, mitologiškai ji suvokiama kaip Perkūno ar Dievo sūnus arba dukra – priklausomai nuo atitinkamo žodžio gramatinės giminės⁶⁵.

Antai senovės indų *Rigvedoje* (II.12.3) apie Indrą klausiamąja forma sakoma: *yó ásmanor antár agnim jajána* („Kas tarp dviejų akmenų p a g i m d ė ugnį“)⁶⁶. Vedų *jajána* „pagimdė“ – pažodinis vertimas. Savo ruožtu Ugnis (Agnis) yra Dievo (arba dangaus)⁶⁷ sūnus. Pavyzdžiui, III.25.1: *ágne diváh sūnúr asi* („Ugnie, Dievo sūnus esi“); IV.15.6 Agnis pavadinamas *diváh śśúh* („Dievo vaikas“); VI.49.2 kviečiama pagarbinti *diváh*

⁶³ Birutė Jasiūnaitė, *Šventieji ir nelabieji frazeologijoje ir liaudies kultūroje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010, p. 354, žr. 312, 353; pavyzdys iš: Jonas Balys, „Perkūnas lietuvių liaudies tikėjimuose“, (1937), in: Jonas Balys, *Raštai*, t. I, parengė Rita Repšienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 56, Nr. 494.

⁶⁴ *Легенды і паданні*, складальнікі Майсей Грынблат, Антон Гурскі, 2-е выданне, дапоўненае і дапрацаванае, Мінск: Беларуская навука, 2005, p. 108, Nr. 124, 125.

⁶⁵ Žr. Martin Litchfield West, *op. cit.*, p. 272.

⁶⁶ Šią eilutę lietuviškame kontekste dar žr. Nijolė Laurinkienė, *Senovės lietuvių dievas Perkūnas kalboje, tautosakoje, istoriniuose šaltiniuose*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996, p. 108.

⁶⁷ Formaliai vedų *dyaus* gali būti suprantamas ir kaip bendrinis daiktavardis reikšme „dienos dangus, dangiškoji šviesos erdvė“, ir kaip tikrinis daiktavardis *Dyaus*, „dangaus dievo“ Djauso vardas, visiškai tiksliai atitinkantis graikų Dzeuso vardą. Kalbant apie jį kaip tėvą, suprantama jį laikyti ne beasmeniu „dangumi“, o būtent dievu Djausu. O kadangi tos pat šaknies yra ir lie. *dievas*, tai visiškai pagrįstai galima versti tiesiog „Dievas“. Beje, Rytų Lietuvos (antai Zietelos) šnektose ligi pastarųjų laikų išliko ir bendrinis daiktavardis *dievas* reikšme „dangus“, ir atitinkamos jo linksnių lytys, kaip vedų V. *dyaus* ir K. *divás* (išskyrus kirtį), būtent: *Augo augo [pupa] ligi dievi* (t. y. ligi dangaus); *Ka D i e u s duos, tai viso yra; [...] D i e u z dau trejetą vaikų; Aš jau prašau D ĩ v a, kap numirti* ir t. t. (Aloyzas Vidugiris, *Zietelos šnektos žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998, p. 148; pavyzdžių fonetinė rašyba mano supaprastinta). O tarp žodžių *Dieuz dau* suveikė netgi sanskritiškoji „sandhi“ taisyklė – paskutinio priebalsio pakitimas priklausomai nuo kito žodžio pirmojo garso (-s suskardėjo į -z prieš skardų d-).

śísum sáhasaḥ sūnūm agnīm („Dievo vaiką, galybės sūnų Ugnį“); X.45.8: *agnīr amṛto abhavad váyobhir yád enam dyaúr janáyat surétāḥ* („Ugnis nemirtingas tapo aukomis, kai jį Dievas užmezgė (savo) skaisčiaja sėkla“).

Senovės iranėnų mazdeistų ugnies dievas Ataras – aukščiausiojo dievo Ahuros Mazdos sūnus⁶⁸. Ir į jį *Avestoje* labai panašiai kreipiamasi (Jaštas 6.11): *θβqm ātrəm ahurahe mazdā puθram ašauuanəm ašahe ratūm yazamāide* („Tave, ugnie, Ahuros Mazdos sūnų dorąjį, doros teisėją garbiname“)⁶⁹.

Graikų mitologijoje Dzeuso sūnus yra Hefaistas, irgi – ugnies dievas⁷⁰.

Serbų tradicijoje per Kalėdas gimsta *Божућ*, t. y. „Dievaitis“, Dievo sūnus, Aleksandro Potebnios nuomone – dievo Peruno sūnus Saulė⁷¹, aiškiai sutapęs su tuo pat metu gimstančiu krikščionių Dievo sūnumi. Saulė kartais pavadinama Djauso sūnumi ir *Rigvedoje* (I.160.3; X.37.1). Saulė šiaip jau – tai dangiškoji ugnis, kasmet „gimstanti“ per Kalėdas, kad išsklaidytų žiemos tamsą ir „rūpesčius“.

Vienoje latvių mįslėje Dievo sūnumi pavadinama tiesiog šviesa: *Nerībēja, nedimdēja, te atbrauca Dieva dēls* („Nei dundėjo, nei trinksėjo, Dievo sūnus atriedėjo“) = šviesa; Šmito nuomone, tai Saulė⁷². Bet galėtų būti ir ugnis – pagrindinis šviesos šaltinis žemėje.

Lasickis cituoja žemaičių maldeleį į ugnį, prasidedančią kreipiniu *Gabie deuaite* „Gabija, dievaite“⁷³, kuriame apibūdinimą *dievaitė* Martinas Litchfieldas Westas mano reiškiant „Dievo dukrą“⁷⁴, t. y. priesagą *-aitė* interpretuoja kaip patroniminę (kaip mergautinėse pavardėse: *Petrauskaitė* „Petrausko dukra“ ir pan.). O Vilius Kalvaitis kaip tik Mažojoje Lietuvoje yra užrašęs štai tokį kreipimąsi (maldelės fragmentą) į Gabiją:

⁶⁸ Иван Рак, *Мифы древнего и раннесредневекового Ирана*, Санкт-Петербург–Москва: Журнал „Нева“, Летний Сад, 1998, p. 452.

⁶⁹ Calvert Watkins, *How to Kill a Dragon: Aspects of Indo-European Poetics*, New York–Oxford: Oxford University Press, 1995, p. 244; dar Jaštuose 1.12; 3.2; 22.3 ir kt.; Martin Litchfield West, *op. cit.*, p. 266.

⁷⁰ Martin Litchfield West, *op. cit.*, p. 267.

⁷¹ Александр Потебня, *Символ и миф в народной культуре: Собрание трудов*, составитель Андрей Топорков, Москва: Лабиринт, 2000, p. 103–105, 116.

⁷² Pēteris Šmitas, *op. cit.*, p. 25.

⁷³ Vytautas Ališauskas, *op. cit.*, p. 118.

⁷⁴ Martin Litchfield West, *op. cit.*, p. 269.

„Perkūno duktelę skaisčiioji gabele“⁷⁵. Čia Gabija tiesiai šviesiai pavadinta Perkūno dukterimi.

Ir Biblijoje ugnis yra Dievo Sūnaus apsireiškimas ar net sudaro Jo esmę. Antai Izaijo pranašystėje sakoma (10, 17): „Izraelio Šviesa virs ugnimi, jo Šventasis bus liepsna“, arba (66, 15): „Štai Viešpats ateis kaip ugnis“. Luko Evangelijoje (12, 49) Kristus prisipažįsta: „Aš atėjau įžiebtį žemėje ugnies ir taip norėčiau, kad ji jau liepsnotų!“ Laiške žydams (12, 28–29) Paulius (ar kuris jo mokinys) prisako: „Todėl, gaudami nepajudinamą karalystę, būkime dėkingi ir deramai tarnaukime Dievui su pagarba ir baime, nes mūsų Dievas yra ryjanti ugnis“. O apokrifinėje gnostinėje Tomo Evangelijoje (82) Kristus tiesiai šviesiai prilygina save ugniai: „Jėzus tarė: Kuris yra arti manęs, tas – arti ugnies ir kuris yra toli nuo manęs, toli nuo karalystės“⁷⁶.

Carlas Gustavas Jungas pažymi:

Viduramžių žmogui analogija reiškė ne tiek kalbos figūrą, kiek slaptą tapatumą, o tai iki šiol labai gyvas pirmykščio mąstymo palikimas. Pamokantis pavyzdys yra ugnies pašventinimo šeštadienį prieš Velykas apeiga. Ugnis yra „kaip“ Kristus, *imago Christi*. Akmuo, iš kurio išskeliamas kibirkštis, – tai „kertinis akmuo“, kitas *imago*. Ir pati kibirkštis, iššokusi iš akmens, – dar vienas *imago Christi*.⁷⁷

Šis „slaptas tapatumas“ tebežinomas ir Lietuvoje. Vienoje lietuvių sakmėje nužengęs į pragarą „Viešpats Jėzus metė savo kraują ir padarė pragarą deganti. Anksčiau pragaras buvo šaltas“⁷⁸. Juolab kad Nijolės

⁷⁵ „Tautosaka, esanti „Lietuviškų vardų klėtelėje“, in: *Prūsijos lietuvių dainos*, p. dxix.

⁷⁶ „Evangelija pagal Tomą“, vertė Petras Račius, in: *Filosofijos istorijos chrestomatija*, t. II: *Viduramžiai*, sudarė Bronius Genzelis, Vilnius: Mintis, 1980, p. 64.

⁷⁷ Carl Gustav Jung, *Psychology and Alchemy*, translated by Richard Francis Carrington Hull, Princeton: Princeton University Press, 1980, p. 353; žr. Carl Gustav Jung, *Mysterium Coniunctionis: An Inquiry into the Separation and Synthesis of Psychic Opposites in Alchemy*, translated by Richard Francis Carrington Hull, Princeton: Princeton University Press, 1977, p. 52.

⁷⁸ Jonas Balys, „Lietuvių liaudies sakmės“, (1940), in: Jonas Balys, *Raštai*, t. III, parengė Rita Repšienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002, p. 279, Nr. 26.

Marcinkevičienės žodžiais: „Anksčiau Pamūšio apylinkėse (ir ne tik) moteris, užkūrusi krosnį, persižegnodavo ir pasakydavo: *Garbė Jėzui Kristui*. Tai archajiškiausius laikus siekiantis paprotys – ugnis sudvasinama, personifikuojama“⁷⁹. Ir t. t.

Štai kokią dovaną per Kalėdas žmogui dovanojo dosnūs Dievas, kad išvaduotų jį iš šio pasaulio „žiemos rūpesčių“.

Kaip matyti, vaizdinys – praamžis, krikščionybės tik perimtas ir sa-vaip interpretuotas. Ar galėjo turėti jį omenyje Donelaitis rašydamas šią *Metų* eilutę? Viena aišku: šita *ugnelė* – didžiausia dovana, kokią tik dosnūs Dievas yra dovanojęs žmogui. Nes gūdžiausioje metų tamsoje, kai jau visai *koktu dūšelei* pasidaro, jį vėl nušviečia ją savo dieviška šviesa.

6. DANGIŠKASIS TĖTUTIS

Metus vainikuojančioje Selmo kalboje, prieš pat jos ir *Metų* pabaigą, esama eilučių:

Bet be tavęs, tu **dangiškasis** mūsų **tėtuti**,

Nieks negal mums tekt, ką miela vasara žada. (Žr 666–667)

Dangiškasis Dievas buvo „tėvas“ visose senosiose indoeuropiečių tradicijose, o žodžių junginys „Dievas tėvas“ net buvo tapęs nedaloma formule: lotynų kalboje Jupiterio vardas *Iup(p)iter* yra sudarytas iš *Iouis* (< *Diouis*) *pater*, išlikusi ir kita vardo lytis *Diespiter*, abi reiškia „Dievas tėvas“; graikai sakydavo Ζεύς πατήρ „Dzeusas (Dievas) tėvas“, o kreipdamiesi, šauksmininko linksniu – Ζεῦ πάτερ „Dieve tėve!“; visiškai taip pat Indijos vedų arijai *Rigvedoje* – *Dyaúš pitā* „Dievas tėvas“ (IV.1.10), *Dyaúš pitar* „Dieve tėve“ (VI.51.5) ir kt.; Herodotas rašė (Istorija,

⁷⁹ Nijolė Marcinkevičienė, „Kuo įsimintinas konkursas „Etninės kultūros šaltiniai: Žmogus ir jo gyvenamoji aplinka?““, in: *Žmogus ir jo gyvenamoji aplinka: Konferencijos medžiaga*, sudarė Nijolė Marcinkevičienė, Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 2007, p. 18.

IV.59), kad skitų „Dzeusas, mano nuomone, teisingiausiai vadinamas Papėju“, nes, pasak Westo, „jis suprato vardą reiškiant ‘tėvą’ ar ‘tėvelį’ ir, matyt, buvo teisus“ (plg. gr. *πάππας, παππίας* „tėvelis, tėtis, tėtukas“); latvių dainose žinoma formulė *Dievs debess tēvs* „Dievas dangaus tėvas“ ar „dangiškasis tėvas“; be daugybės kitų pavyzdžių, paminėtinas Mažosios Azijos luvijų, senovės hetitų giminaičių, *tatiš Tiwaz* „tėvas“, tiksliau, „tėtis Dievas“⁸⁰. Kone tiesiog Donelaičio *tētutis*.

Latvių Dievas, pasaulio kūrėjas, dar vadinamas *vecais Tēvs* („senasis Tėvas“)⁸¹. Pasak Gotthardo Friedricho Stenderio:

Wezzajs Tehws der alte Vater auch schlechweg, wezzajs der Alte, bedeutete vorzüglich Gott, der in dem Himmel seine Residenz hatte und auf den Wolken herumfahre, zu sehen, was die Menschen machen. Noch jetzt sagen die Letten, wenn es donnert Wezzajs barrahs der alte Vater keift. (Vecais Tēvs „senasis tėvas“, taip pat tiesiog *vecais* „senelis“, pirmiausia vadintas Dievas, turėjęs savo buveinę danguje ir važinėdavęs per debesis pažiūrėti, ką veikia žmonės. Ir dabar latviai griaudžiant sako *vecais baras* „senasis Tėvas barasi“.)⁸²

Kaip matyti, perkūnas, perkūnija čia tiesiog laikoma Dievo pasireiškimu, Dievo apraiška.

Panašiai Kalvaičio Mažojoje Lietuvoje užrašytame pasakyme, juolab artimame aptariamiems Donelaičio žodžiams: „Juo T ė t i s p a d a n g ė m i s dardės, juo mums javeliai užderės“⁸³. Šis padangėmis dardantis, taigi dangiškasis Tėtis gali būti ir Dievas, šitaip sukeliantis perkūną, ir pats Perkūnas.

Panašiai, kone tais pat žodžiais Jono Basanavičiaus Ožkabaliuose užrašyta apie Perkūną:

⁸⁰ Martin Litchfield West, *op. cit.*, p. 166–167, 170–171; Calvert Watkins, *op. cit.*, p. 8 ir kt.

⁸¹ *Latviešu tautas teikas: Izcelšanās teikas. Izlase*, sastādītāja Alma Ancelāne, Rīga: Zinātne, 1991, p. 343.

⁸² Gotthard Friedrich Stender, „Lettische Grammatik“, in: *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. IV, p. 202; vertimas mano – D. R., plg. Alfonso Tekoriaus vertimą p. 209.

⁸³ „Tautosaka, esanti „Lietuviškų vardų klėtelėje““, p. dxix; kalba sunorminta pagal: Jonas Balys, „Perkūnas lietuvių liaudies tikėjimuose“, p. 85, Nr. 1055a.

Perkūnas, sako, esąs vešas senuks su kūju. Jis, p a d a n g ė m i s, ant debesų ugnies ratais važinėdamas, žiūri, ką žmonės ant žemės veikia. Ant ko supykęs, pradeda šmarkščiai važiuoti ir dundinti – nuo to pačina dar-dėjimas ir griausmas, o nuo kibikščių, mušant į akmenis kūju, – žaibai;

dar:

Griaujant tėvai mažiems vaikams sako: „Klausyk, sūneli, Dievulis važinėja“. Arba: „Dievulis barasi“. Arba: „Vešas t ė v u l i s griaudžia“.⁸⁴

Žodis *vešas*, kaip ir *vėčas*, yra trumpinys iš *vėtušas* „senas“, bendrakilmis su latvių *vecs*⁸⁵.

Dievo ir Perkūno santykis baltų tradicijoje išties yra labai glaudus, kartais ir įsmenintas dievaitis Perkūnas tėra Dievo tarnas ar pasiuntinys, Dievo sutvertas ar Dievo sūnus, kartais tarp jų tiesiog teigiama tapatybė, o kartais perkūnas net ne įsmeninamas, o tėra paties Dievo pasireiškimas: „Kiti sako, kai Perkūnas griauja, tai Dievas važinėja po dangų apžiūrėti savo karalystės“ (Raseiniai), „Kai Perkūnas padangėse griauja, tai Dievas barasi ant žmonių“ (Šakių apylinkės), „Kai griaudžia, Dievas rita akmenis žemyn“ (Vilkaviškis) ir t. t.⁸⁶ Šia prasme *Perkūnas* gali būti suprantamas ir kaip Dievo epitetas ar eponimas, *Dievas Perkūnas*, žymintis griaudžiantį Dievą, kaip romėnų *Jupiter Tonans* ir kaip žaibus svaidantis Dzeusas⁸⁷.

Šiaip ar taip, Simonas Daukantas, atkreipęs dėmesį į minėtą Herodoto žinią, apie lietuvių Dievą Perūną sako:

⁸⁴ *Lietuviškos pasakos*, surinko Jonas Basanavičius, t. I, parengė Kostas Aleksynas, (ser. *Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 5), Vilnius: Vaga, 2001, p. 61–62, Nr. II. 1, 4; Jonas Balys, „Perkūnas lietuvių liaudies tikėjimuose“, p. 54, Nr. 458.

⁸⁵ *Lietuvių kalbos žodynas*, t. XVIII, vyriausiasis redaktorius Vytautas Vitkauskas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997, p. 465; *Lietuvių kalbos žodynas*, t. XIX, p. 1, 12; Ernst Fraenkel, *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, t. II, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1965, p. 1233; Konstantins Karulis, *op. cit.*, t. II, p. 497–498.

⁸⁶ Jonas Balys, „Perkūnas lietuvių liaudies tikėjimuose“, p. 54, Nr. 447.b, 453; žr. ištiesai p. 33–56 ir toliau.

⁸⁷ Apie dievvardžio ir epiteto, eponimo santykį trumpai žr. Vytautas Ališauskas, *op. cit.*, p. 56; Dainius Razauskas, *Visi dievai*, p. 4–10.

Nuo tos jo malonės vadino jį T e ė i u, arba Tičiu, arba Papiu, tai yra tėvu, nuo to, jog jis, kaip geras tėvas kad rūpinas savo vaikais, taip ir jis gūžia visados savo perą ir saugoja jį nuo prapulties šildydamas, kursai dėl didesnės savo malonės būk nuleidęs į pasaulį ugnį, kaipo žmogaus globėją, kursai šildytų jį iki vėl pačiam Perūnui nepasirodant saulėje, kurią u g n į svietas, tuoįtimpos kūrindamas, saugojo, kaipo visų didžiausią j o d o v a n ą.⁸⁸

Nes tai išties tas pats Dievas, kuris *ugnelę mums dovanojo* (Žr 219). Daukanto *tītis* – tai tik viena iš galybės lietuviškų mažiųjų tėvo formų, tarp kurių ir Donelaičio pavartotoji: *tētis, tētis, tetūlis, tētūlis, tetūšis, tētūšis, tetūtis, t ē t ū t i s, tetūžis, tētūžis, tītis, titūlis* ir t. t.⁸⁹

Žinoma, čia ateina į galvą Lasickio paminėtoji *Percuna tete*, būtent: *Percuna tete, mater est fulminis atque tonitruū: quae solem fessum ac puluerulentum, balneo excipit: deinde lotum et nitidum, postera die emittit* („*Percuna tete* yra Žaibo ir Griausmo motina, kuri Saulę, nuvargusią ir dulkėtą, priima pirtyje, o tada kitą dieną išleidžia švarią ir švytinčią“)⁹⁰. Ši *Percuna tete* – pernelyg keblus klausimas, kad į jį čia būtų galima leistis. Bet štai Daukanto nuomone, tai esantis būtent *Perkūnas tetis*: „Pats Lasickis sako, jog žemaičiai dar metuose 1566 Perkūną vadinę tečiu, arba tėvu, kursai motiną savo saulę, per dieną nuvargusią ir nudulkėjusią, vakarą vedąs į pirtį, idant ryto metą vėl linksma keltųsi ir žibėtų“⁹¹.

Šiaip jau pačioje *Žiemos rūpesčių* pabaigoje Perkūną prisiminti visai tiktų, nes būtent jis netrukus pažadins, apvaisins Žemę ir pradės naują pavasarį. Šia prasme jis tikrai pagrįstai galėtų būti visa ko gyva *tētis*.

Vis dėlto Donelaičio *dangiškasis tētūtis* – ne Perkūnas, o pats Dievas. Tai rodo visas *Metų* pabaigos kontekstas, kurį dėl to verta ištiesai prisiminti:

⁸⁸ Simonas Daukantas, „Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių“, in: Simonas Daukantas, *Raštai*, t. I, sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė Vytautas Merkys, tekstą paruošė Birutė Vanagienė, (ser. *Lituanistinė biblioteka*, 16), redakcinė komisija Kostas Korsakas (pirmininkas), Kazys Ambrasas, Juozas Jurginis, Jonas Palionis, Romas Šarmaitis, Vilnius: Vaga, 1976, p. 489.

⁸⁹ *Lietuvių kalbos žodynas*, t. XVI, vyriausiasis redaktorius Kazys Ulvydas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995, p. 134–136, 446–447.

⁹⁰ Vytautas Ališauskas, *op. cit.*, p. 108, 109.

⁹¹ Simonas Daukantas, *op. cit.*, p. 492.

Bet **be tavęs**, tu dangiškasis mūsų tėtuti,
Nieks negal mums tekt, ką miela vasara žada.
 Ką mums mačys priprovos, ką mūsų trūseliai
 Ar kad, sėtuves ir naujus noragus nusipirkę,
 Art išsitrauksim ir **grūdelius kaip reik pasisėsime?**
Vislab bus niekai, ką veiksime argi pradėsime,
Kad žegnojanti rankelė tavo negelbės.
 Tu mus išlaikei per visą prašokusį metą,
 Tu dar ir toliau mus išlaikyti galėsi.
 Ką mums vasara duos, mes rods numanyti negalim,
 Bet tu jau žinai, kiek mums reikės, surokavęs.
 Mes, glūpi daiktai, n'išmanom tavo davadą;
 Ir tavo mislys neigi bedugniai mums pasirodo,
 Kad mes kartais per giliai pasidrąsinę žiūrim.
 Taigi, tėtuti! toliau už kožną reikalą mūsų
 Rūpyk tėviškai, kad vėl jau vasara rasis
 Ir mes vėlei ant laukų trūsinėdami vargsim. (Žr 666–682)

Donelaitis Selmo lūpomis pabrėžia, kad be Dievo pagalbos – kad ir kaip žemdirbys stengtųsi, triūstų, naujas sėtuves ir noragus įsigytų, grūdus kaip reikiant sėtų – viskas bus perniek! Tik Dievo palaiminimas („žegnonė“) gali lemti žmogaus darbų sėkmę. O tai – vėlgi tautosakos užuomina ir parafrazė. Būtent saktmės ar pasakos, Lietuvoje ganėtinai paplitusios (žinomi 83 variantai), sąlygiškai pavadintos „Mano derlius užaugs ir be Dievo palaimos“⁹². Štai vienas iš būdingų jos variantų, 1884 m. užrašytas Mato Slančiausko:

⁹² Jono Balio „Lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų katalogo“ Nr. *758, ATU 830A: Jonas Balys, *Raštai*, t. III, p. 84; žr. Leonardo Saukos paaiškinimus: *Lietuviškos pasakos įvairios*, surinko Jonas Basanavičius, t. IV, parengė Kostas Aleksynas, (ser. *Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 4), Vilnius: Vaga, 1998, p. 503, Nr. 14; *Lietuviškos pasakos*, surinko Jonas Basanavičius, t. II, parengė Kostas Aleksynas, (ser. *Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 6), Vilnius: Vaga, 2003, p. 471, Nr. 25.

Senelis ėjo par svietaį laimindams. Viens žmogus vargdienis sėjo javus į prastą ir gerai neišdirbtą žemę. Eidams senelis pro jo šalį sakęs: „Padėk Dievs, žmogeli! Prasta tavo žemelė, kasžin kas čion gers tau užaugš...“ Vargdienis atsakęs: „Dėku, dėku, seneli! Kas buvo, kad prasta, ale kad Ponas Dievs duos, tai gal ir užaugš“. Toliaus senelis eidams radęs turtingą ūkininką geroj žemėj javus besėjantį. Taipogi senelis taręs: „Padėk Dievs tamstai, padėk Dievs! Nu, tamstos gera žemė gražiai išdirbta, jei Ponas Dievs duos, tai gal geri javai užaugti...“ Turtingasis atsakęs: „Aš pats žinau, kad čia ir be Dievo davimo bus“. Senelis skersai jo dirvos nuėjęs sav. Vargdienio javai užaugę labai gražūs, teip kad iš dirvos virst laukan, o turtingojo dirvoj nieks nebuvęs, tiktai tose pėdose, kur tas senelis par jo dirvą ėjęs.⁹³

Kaip byloja lietuvių priežodis: „Kas iš to anksti kėlimo, kad nēr Dievo padėjimo“⁹⁴. Nes tik Dievo padėjimas, tik Dievo palaima lemia žmogaus darbų sėkmę. Todėl tiek anksti iš ryto, prieš prasidedant darbo diena, tiek anksti pavasarį, dar net žiemą, prieš prasidedant naujų metų darbymečiui, būtina jos paprašyti.

Dar pastaraisiais metais, XXI a., į Nijolės Laurinkienės su Rita Balkute klausimą „O kaip prasidėdavo ta rugiapjūtė?“ 1921 m. Ukmergės apylinkėse gimusi pateikė atsakė: „Nu, tai viską pradėdava su Dieva vardu, viską pradėdava [su juo]. Visi sustoja pradalgėn, tete, pavyzdžiui, pirmas stos. Tete pirmas atsistoja, persižegnoja ir pradeda pirmų pradalgį: „Dieve, padėk“, – ir ainu tolyn“⁹⁵.

Tad galima nebent pakartoti paskutiniąsias pasibaigusią *Metų* eilutes:

Taigi, **tėtuti!** toliaus už kožną reikalą mūsų
Rūpyk tėviškai, kad vėl jau vasara rasis
 Ir mes vėlei ant laukų trūsinėdami vargsim. (Žr 680–682)

⁹³ *Lietuviškos pasakos*, t. II, p. 35, Nr. I. 25; plg. *Lietuviškos pasakos*, t. I, p. 40–41, Nr. I. 28; *Šiaurės Lietuvos sakmės ir anekdotai*, surinko Matas Slančiauskas, parengė Norbertas Vėlius, Ada Seselskytė, Vilnius: Vaga, 1975, p. 129–130, Nr. 202.

⁹⁴ *Lietuvių tautosaka*, t. V, p. 206, Nr. 2248.

⁹⁵ „Rugiapjūtė: svečias, jėvaras, vainikas: Tautosaka ir etnografija“, parengė Rita Balkutė ir Nijolė Laurinkienė, in: *Tautosakos darbai*, Vilnius, 2012, t. XLIV, p. 211–212, Nr. 4.

Kaip būdinga geram tėvui. O kad taip geram tradicinės lietuvių šeimos tėvui būdinga, vėlgį rodo tautosaka, ypač raudos tėvo netekus: „O tėveli, mano trumpamžėli, o mano t ė v e l i r ū p i n t o j ė l i... O t ė v e l i r ū p i n t o j ė l i, o tėveli užtarytojėli...“⁹⁶ ir t. t. Su šia tėviško rūpesčio samprata, matyt, bus susijęs ir lietuviškas *Rūpintojėlio* pavadinimas.

IŠVADOS

Tyrimas parodė, kad Donelaičio Dievas, koks jis iškyla *Metuose*, turi ganėtinai daug lietuviškų bruožų, t. y. bruožų, būdingų Dievui lietuvių tradicijoje, tiek kalboje (*Dievo* vardo sąskambis ar net sąsaja „poetinės etimologijos“ teisėmis su žodžiu *dyvas*), tiek senojoje religijoje (sprendžiant iš istorinių šaltinių), tiek pastarųjų amžių tautosakoje. Pabrėžtina, kad neleistina naivu ir iš pagrindų nekorektiška būtų klausti, kam, krikščionybei ar senajam tikėjimui, „priklauso“ tautosakos Dievas. Tautosakoje tokia priešprieša nedaroma. Nedarė jos, kaip matėme, karalius Gediminas. Panašu, kad galėjo jos nedaryti ir Donelaitis.

Ir mes tad, prieš skubėdami šį klausimą lengvabūdiškai spręsti vienos ar kitos pusės naudai, verčiau pamąstykime, kaip išvis galima Dievą savintis? Ir su kuo iš tikrųjų turime reikalą, kai vienos tautos ar tikybos sekėjai imasi Dievo vardu ir sąskaita niekinti kitą? Dorai savo širdyje šiuos nelabai „akademiškus“ klausimus apmąščius, daug kas paaiškėtų ir siauresnėse įvairių Lietuvos kultūros mokslų srityse.

⁹⁶ *Lietuvių tautosakos rinktinė*, atsakingas redaktorius Kostas Korsakas, Vilnius: Valtėybėnė grožinė literatūros leidykla, 1954, p. 257.

THE GOD OF DONELAITIS

Summary

The subject of analysis in the paper is the picture of God in the poem *The Seasons (Metai)* by the classic of Lithuanian literature Kristijonas Donelaitis. Six examples are presented. In the first example, Donelaitis compares the Lithuanian word for God, *Dievas*, to the appellative *dyvas* “a wondrous thing, an oddity, a miracle”, which is considered a Slavism. In the second example, God is mentioned along with a peculiar epithet *Visgal̃sis (Almighty)*, which is not characteristic of the standard language, and is known in historical sources (both Christian and non-Christian) since the 16th century. The third example is the understanding of God as the giver of goods, which is known in many traditions since the earliest times. The fourth example is a particularly curious passage in the poem about “the Lithuanian times”, which have both pre-Christian and Christian features (people did not know the Catechism yet, received sacred knowledge by oral tradition, devoutly worshipped God and attended church); it should be noted in this respect that the worship of God also constituted the core of the ancient Lithuanian faith, and the Slavism *bažnyčia (church)* had been adopted by Lithuanians already before the arrival of Christianity and previously signified a “pagan” temple. The fifth example is fire given to humans by God, also an archaic image known in many ancient traditions. And, finally, in the sixth example the necessity of help that people receive from God, who is called *dangiškasis tėtutis (the heavenly father)*, is emphasised – without this help a farmer cannot expect any harvest even in the richest soil, which is an obvious paraphrase of respective folklore texts. A conclusion is made that the God of Donelaitis is not narrowly confessional, but has some features typical of the early Lithuanian tradition.

MAISTO REIKŠMĖS KRISTIJONO DONELAIČIO *METUOSE* XVIII A. KULTŪROS KONTEKSTE

RIMVYDAS LAUŽIKAS

Anotacija. Kristijono Donelaičio poema *Metai* per pastaruosius kelis šimtus metų buvo nagrinėjama įvairiais aspektais. Šiame straipsnyje kūrinys analizuojamas kaip regiono gastronomijos istorijos šaltinis. Tyrimo tikslas yra atskleisti poemoje aptinkamų gastronominių elementų komunikacines reikšmes XVIII a. Europos kultūros kontekste. Tyrimo teorinė pozicija yra orientuota ne tiek į „išgyvenimo istoriją“ (mitybiniai asmens poreikiai, ekonominė maisto gamybos statistika ir pan.), kiek į laikotarpio „skonio pajautimą“ (maisto ir valgymo kaip kultūros reiškinių tyrimus).

ĮVADAS

Gastronominės kultūros tyrimai yra didesnės mokslinių tyrimų erdvės – kasdienio gyvenimo tyrimų – dalis. Šiais praeities visuomenių gyvenimo aspektais plačiau pradėta domėtis po Antrojo pasaulinio karo. Galime teigti, kad tragiška karo patirtis iš dalies kompromitavo ankstesnių laikų tyrimams būdingą „didingos“ tautos, valstybės ar asmenybės istorijos paradigmą. Buvo suvokta, kad tautos istorijos perdėtas išaukštinimas

veda į agresyvų nacionalizmą, „didinga“ valstybės istorija skatina ekspansiją, o asmenybės „garbinimas“ veda link diktatūros. Taip pradėta ieškoti kitokių istorijos pjūvių. Šioje vietoje svarbos įgijo besiplėtojantys humanitarinių, socialinių ir gamtos mokslų ryšiai, sociologinių ir gamtos mokslų metodų pritaikymo istoriniam tyrimui galimybės, „visuomenės istorijos“ tyrimų idėja. Kasdienybės istorijos objektas, jo socialiniai ir filosofiniai kontekstai tiksliai atskleidžiami Alfo Lüdtkės. Anot mokslininko, „kasdienybės istorijos“ tyrimų laukas apima: „žmogaus darbus ir laisvalaikį, namus ir benamystę, rūbus ir nuogumą, valgymą ir alkį, meiles ir neapykantą, kivirčius ir bendradarbiavimą, atmintį, rūpesčius ir ateities viltis...“¹

Šio straipsnio tyrimų laukas – gastronomijos istorija („valgymas ir alkis“ plačiąja prasme). Ji tyrėjus domina įvairiuose – etnografijos, archeologijos, istorijos, sociologijos, medicinos ir kt. – kontekstuose. Pagrindiniai teoriniai ir metodologiniai gastronomijos istorijos tyrimo principai buvo suformuluoti prancūziškojoje „Analų“ mokyklos aplinkoje išaugusio Jeano Louiso Flandrino monografijoje². Skirtingi gastronomijos istorijos tyrimų kontekstai neaplenkė ir Kristijono Donelaičio poemos *Metai*. Bene pirmoji Angelės Vyšniauskaitės publikacija artima tema siekia 1965 m.³ Autorė nagrinėjo poemoje pateikiamą kasdienybę etnografiniame kontekste. Šiais laikais protestantiškosios kultūros reikšmių kontekstuose *Metų* maisto problematiką analizuoja Dainora Pociūtė-Abukevičienė⁴.

Straipsnyje pristatomo tyrimo ataskaitos taškas yra bendrieji XVIII a. Europos gastrominės kultūros kontekstai. Šio laikotarpio Prūsijos karalystė buvo įdomi gastrominės tarpkultūrinės sąveikos erdvė, kur

¹ Alf Lüdtkė, *The History of Everyday Life: Reconstructing Historical Experiences and Ways of Life*, Princeton: Princeton University Press, 1995, p. 3.

² Jean Louis Flandrin, *Chronique de platine: pour une gastronomie historique*, Paris: Odile Jacob, 1992.

³ Angelė Vyšniauskaitė, „Lietuvių materialinės kultūros atspindžiai K. Donelaičio „Metuose“, in: *Literatūra ir kalba*, t. 7: *Kristijonas Donelaitis: Pranešimai, straipsniai, archyvinė medžiaga*, vyriausiasis redaktorius Kostas Korsakas, redakcinė kolegija Kostas Doveika, Vincentas Drotvinas, Leonas Gineitis, Jurgis Lebedys, Vilnius: Vaga, Lietuvos TSR Mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1965, p. 74–98.

⁴ Dainora Pociūtė-Abukevičienė, „We Must Toil Because God Bade Men Eat“: A Paradigm of Values on Food and Eating in *Metai* [*The Seasons*] by Kristijonas Donelaitis“, in: *Lituanus*, Chicago, 2014, t. 60, Nr. 3, p 57–104.

siejosi vietinės lietuvininkų, vokiečių (austrų), lenkų (mozūrų), prancūzų ir net šveicarų gastrominės tradicijos. Kita vertus, XVIII a. pradžios Europoje intensyviai plito barokinės Liudviko XIV dvaro virtuvės idėjos, kurių perėmimas protestantiškuose kraštuose buvo susijęs su „civilizacinio“ pobūdžio konfliktais. Tuo pat metu, visai greta, Mažosios Lietuvos pašonėje klestėjo ir dar kitokius, papildomus gastrominės kultūros kontekstus skatino beveik gotikinės gastrominės kultūros „rezervatas“ – Abiejų Tautų Respublika.

Tyrimo tikslas yra atskleisti poemoje aptinkamų gastrominių elementų komunikacines reikšmes XVIII a. Europos kultūros kontekste. Tyrimo teorinė pozicija yra orientuota ne tiek į gastronomijos istorijos tyrimą kaip „išgyvenimo istoriją“ (šiuo požiūriu gastrominė kultūra yra traktuojama kaip mitybiniai asmens poreikiai, ekonominė maisto gamybos statistika ir pan.), kiek į laikotarpio „skonio pajautimą“ (maisto ir valgymo kaip plačios apimties kultūros reiškinių tyrimus). Todėl ne tiek siekiama pateikti statistinius duomenis ar tirti būrų išgyvenimo galimybes XVIII a., kiek pažvelgti į poemos veikėjų virtuves, dubenis ir lėkštes platesniuose komunikacijos, kaip kultūrą kuriančio ir palaikančio veiksmo, kontekstuose.

Teoriniu požiūriu maistas (iš esmės balansuojantis tarp materialaus ir nematerialaus paveldo), kaip ir bet kuris praeities visuomenių sukurtas kultūros produktas, gali būti suprantamas komunikacine reikšme kaip iš praeities perimtas, kiekvienoje konkrečioje kultūroje ir visos žmonijos suprantamas materialių ženklų (meninių ar simbolinių) rinkinys⁵. Tokiu būdu receptuose minimi ingredientai, patiekalai, jų ruošimo ir valgymo laikas, ritualai ir pan. greta funkcinės reikšmės (maistas kaip išgyvenimui būtinų kalorijų šaltinis) ir technologinių sprendimų (receptūra, gamybos įrenginiai ir t. t.) įgyja platų lauką komunikacinių reikšmių, kurios veikia kultūroje kaip ženklai ir tekstai, nurodantys į mentalines idėjas (semiotinė prasme) ir veikiančios kultūroje priklausomai nuo vieno ar kitų laiko, erdvės, socialinių, didaktinių ar pan. komunikacinių kontekstų⁶.

⁵ *HEREIN (The European Heritage Network) Thesaurus*, 2009, in: <http://thesaurus.european-heritage.net/sdx/herein/thesaurus/introduction.xsp>, (2009-11-16).

⁶ Юрий Лотман, „Структура художественного текста“, in: Юрий Лотман, *Об искусстве*, Санкт Петербург: Искусство, 1998, p. 16–24.

Savo ruožtu mentalinės idėjos yra žmonių sukurtos, nulemtos kultūros arba subkultūros, kuriai jos priklausė. Jos yra dalis sistemos, kurią konkrečios kultūros nariai taikė tarpusavio komunikacijai. Šiuo požiūriu Donelaičio *Metai* taip pat yra tekstas ir pranešimas (medija), kurio autorius, suprasdamas savo laikmečio būrų kultūrinės aplinkos ženklus, interpretuoja ir komunikuoja juos gerokai platesniame Europos kultūriniam kontekste (čia svarbus Donelaičio universitetinis išsilavinimas) ir juos panaudoja kaip komponentus autoriui svarbių idėjų perteikimui. Žvelgdami „paprastuoju būdu“, *Metuose* randame daugybę etnografinės gastronominės kultūros detalių. Tad šis kūrinys gali būti analizuojamas kaip regiono gastronomijos istorijos šaltinis. Tačiau labiau įsigilinę, hipotetiškai galime teigti, kad *Metai* yra autoriaus sąmoningai sukonstruotas pranešimas ir šios gastronominės kultūros detalės turi gilesnę didaktinę prasmę. Jos veikia kaip simboliniai teksto elementai, kuriuos pasitelkdamas autorius konstruoja būrams svarbius (bent jau taip manė Donelaitis) pranešimus.

Straipsnyje pristatomas tyrimas grindžiamas struktūralizmui būdinga metodologine prieiga, besiremiančia binarinių opozicijų idėja, kildinama iš Ferdinando de Saussure'o ir Claude'o Levi-Strausso, binarines opozicijas suvokiant kaip smulkiausius opozicinius reikšmės vienetus, iš kurių yra konstruojamos visuomenę sudarančios struktūros, taip kaip iš fonemų konstruojamos kalbinės struktūros⁷. Gastronomijos istorijos požiūriu tokia binarinė opozicija gali būti įvardijama kaip „skonema“ (*gustemes*)⁸. Atsižvelgdami į tai, kad paprastai vienas binarinės opozicijos narys yra organizuotas (teigiamas, vertingas, svarbus), o kitas – neorganizuotas (neigiamas, nevertingas, chaotiškas), galime spėti, kad maisto kaip ženklo komunikavimo atveju turėtų susidurti dvi opozicinės „skonemos“: pozityvi „skanu“ ir negatyvi „šlykštu“. Šalia jų, priklausomai nuo teksto kūrėjo (mūsų atveju – Donelaičio) pozicijos ir kultūrinės priklausomybės greta „skanu–šlykštu“ opozici-

⁷ Terence Hawkes, *Structuralism and Semiotics (New Accents)*, London: Routledge, 2004, p. 13.

⁸ Claude Levi-Strauss, *Structural Anthropology*, translated by Claire Jacobson and Brooke Grundfest Schoepf, New York: Basic Books Inc., 1963, p. 86.

jos gali pasireikšti ir kitos, platesnio kultūrinio lauko (peržengiančios gastronominės kultūros ribas) psichologinio, religinio, nacionalinio, istorinio ar socialinio tipo „skonemos-opozicijos“⁹. Iš koduodami binarines opozicijas visada susidursime su šiuo daugiasluoksniškumu (jis gali veikti kultūroje kaip hierarchinė struktūra). Šalia binarinių opozicijų gali pasireikšti ir tarpinės kategorijos, turinčios abiejų binarinių opozicijų elementų bruožų, apimančių jas abi. Levi-Straussas jas vadina anomalinėmis kategorijomis¹⁰. Gastronominės kultūros požiūriu šioms kategorijoms galėtume priskirti „skonemas“, esančias tarp „skanu“ ir „šlykštu“, kurios, nors pačios savaime ir yra „anomalinės“, tačiau dėl savo veikimo kultūroje gali švelninti binarines opozicijas, išblukinti jų ribas.

BINARINĖS METŲ GASTRONOMIJOS REIKŠMĖS

Analizuodami binarines *Metų* „skonemas“ galėtume pasitelkti Levi-Strausso pateiktą pavyzdį apie angliškos ir prancūziškos virtuvės skirtumus, kur autorius išskiria tris binarines opozicijas: endogeniškas (pagamintas daugiau iš vietinių žaliavų) / egzogeniškas (pagamintas daugiau iš atvežtinių žaliavų), centrinis (patiekalams naudojami pagrindiniai, paprasti produktai) / periferiškas (patiekalams naudojami neįprasti, įmantūs produktai) ir skanus / prėskas¹¹. Tyrinėdami šia linkme ir giliau interpretuodami pateiktą pavyzdį, galime išskirti svarbiausias Donelaičio *Metų* „skonemų“ binarines opozicijas (žr. 1 lentelę).

⁹ Jurijus Lotmanas, *Kultūros semiotika*, sudarė Arūnas Sverdiolas, iš rusų kalbos vertė Donata Mitaitė, Vilnius: Baltos lankos, 2004, p. 248–261.

¹⁰ Claude Levi-Strauss, *op. cit.*, p. 144–161.

¹¹ *Ibid.*, p. 86.

1 lentelė. Donelaičio *Metų* „skonemų“ binarinės opozicijos

EIL. NR.	„SKONEMA“	<i>METŲ</i> PATIEKALAS	REPREZENTUOJAMA KULTŪRINĖ OPOZICIJA
Išorinės binarinės opozicijos (būrai ir kiti)			
1.	skanu / šlykštu	juoda duona, rūkytos dešros, lašiniai, alus / varlės, austrės (orig. rupuižės)	savas / svetimas
2.		žirniai, lašiniai / ikrai (orig. kabiar), varlės	būras / ponas
3.		žirniai, lašiniai, juoda duona, rūkytos dešros / varlės, austrės (orig. rupuižės), vanagas, supuvęs zuikis	protestantizmas (sava kultūra) / barokas [katalikybė] (svetima, laukinė ne-kultūra)
4.	vietinis / atvežtinis	būriškas maistas / arbata (orig. tē), kava (orig. kapė)	konservatyvumas (protingumas) / inovacijos (kvailumas)
Vidinės binarinės opozicijos (būrai ir būrai)			
5.	skanu / šlykštu	maistas iš tvarto, įdirbto lauko / maistas iš gamtos, žvėriena (briediena), varniena	kultūra („pelnytas maistas“) / gamta („nepelnytas maistas“)
6.			viežlybieji (kultūringi) / nenaudėliai (nekultūringi, laukiniai)
7.	įmantru / paprasta	ragaišis, pyragas, juka, rūkyti kumpiai, dešros, lašiniai, sūriai, plaučiai, kepta mėsa (orig. pečenkos), smegeninė, kraujiniai vėdarai, kviečių paplotėliai (orig. plyckai), šutintas gaidys, riebi jautiena, kiauliena, žąsiena, žarnokai (orig. blėkai),	šventė (džiaugsmas) / kasdienybė (liūdesys)

		kisielius su pienu, stiprus alus, degtinė (orig. brangvynas) / juoda duona, rauginta lapienė, šalti barščiai (orig. kuršolė), barščiai, šiupinys (orig. šupinys), grucė (orig. gručė), bulvės, kruštiniai, kruopos, avižų kisielius, pasukos, išrūgos, puspyvis, skinkis	
--	--	--	--

Bene ryškiausia Donelaičio perduodama žinutė siejasi su savo / svetimo binarine kultūrine opozicija, kuri „raudona gija“ kerta visas išorines opozicijas ir yra pakankamai ryški vidinėse binarinėse opozicijose, kur „kitokie“ neretai yra savotiškai „ekskomunikuojami“ (išstūmimo iš bendruomenės prasme). Tokiame mitologiniame kultūrinės erdvės dalijime erdvė yra ne tiek geografinė sąvoka, kiek kosmologinė kategorija¹², priklausoma ir išreiškiamą per religiją, mitus ar ritualus. Sėslių žemdirbių bendruomenėse kosmologinės erdvės atskaitos tašku buvusi asmens ar bendruomenės gyvenamoji vieta. Tai vieta, kurioje žmogus gimė, praleido gyvenimą (įdėjo savo darbą erdvės sukultūrinimui, kaupė empirinę patirtį) ir buvo (ar tikėjosi būti) palaidotas. Visa, bendruomenei pažįstama, apgyvendinta, sukultūrinta erdvė aplink šį tašką buvo laikoma sava, o visa, kas yra už šios erdvės ribų – svetima (laukinė erdvė). Kaimo bendruomenėje riba tarp kultūros ir gamtos (savos ir svetimos erdvės) galėjo būti gyvenvietės tvora, miško pakraštys¹³. Istoriniam erdvės suvokimui svarbiausia, kad šis binarinis ir ribinis kultūros–laukiniškumo diskursas yra ne vien geografinė, bet ir kultūrinė kategorija, atskirianči „savas“ ir „svetimas“ kultūras (religijas, tautas ar asmenis). Paprastai „svetimi“ yra laikomi „laukiniais“, tai yra panašesniais į gyvūnus, o ne į

¹² Marko Hakanen, „The Reach of Power“, in: Marko Lamberg, Marko Hakanen, Janne Haikari, eds., *Physical and Cultural Space in Pre-industrial Europe: Methodological Approaches to Spatiality*, Lund: Nordic Academic Press, 2011, p. 199–201.

¹³ Aronas Gurevičius, *Viduramžių kultūros kategorijos*, iš rusų kalbos vertė Vanda Nekrašienė, (ser. *Civilizacijos metmenys*), Vilnius: Mintis, 1989, p. 65–71.

žmones¹⁴. Šiuo požiūriu kultūrinė erdvė tampa segregacijos šaltiniu¹⁵, nes bendruomenėse, kuriose religija vaidino neabejotinai svarbiausią vaidmenį (nepamirškime, kad Donelaitis buvo kunigas), kosmologinis erdvės suvokimas darė didelę įtaką žmonių tarpusavio santykiams.

Anot *Metų*, tik būriškas ir protestantiškas maistas yra skanus, o svetimas maistas – šlykštus, nes geras žmogus yra tas, kuris gyvena šio sukultūrintos erdvės „rato viduje“: lietuvininkas, besilaikantis senųjų papročių. Donelaičio „savo / svetimo“ retorikoje ryškūs socialinis (būras / ponas) ir religinis (protestantizmo / katalikiškosios kontrreformacijos) atspalviai, pagal kuriuos geras žmogus iškyla ne tik kaip būras, bet ir kaip protestantas, liuteronas (su pietizmo elementais), o blogas – kaip katalikas, neretai prancūzas. Tai yra aliuzija į Baroką, ypač barokinės kultūros sinonimu tapusią ir protestantus šiurpinusią Prancūzijos „Karaliaus Saulės“ – Liudviko XIV (1638–1715) „pavyzdinę katalikiško dvaro“ kultūrą. Šiame kontekste prancūzas (net protestantas) yra tikras laukinis, „vedantis iš kelio“ už jį kur kas pranašesnę vokiečių protestantą, kuris perimdamas prancūziškus papročius „sulaukėja“ ir kelia grėsmę protestantui lietuvininkui. Toks požiūris ryškus *Metuose* pateikiamuose maisto vartojimo apibūdinimuose, kur „savas žmogus“ valgo, o „svetimas“ – ėda (it žvėris):

Kad prancūzpaikis, riebių varlių prisiedęs,
O lietuvininkas, žirnių bei lašinių prisivalgęs. (Žr 549–550)¹⁶

Daug yr ponpalaikių, kurie kasdien įsirėmę
Kabiar ir varles visokias svetimas ėda. (Vd 490–492)

¹⁴ Umberto Eco, „Sukurti priešą“, in: Umberto Eco, *Sukurti priešą ir kiti proginiai rašiniai*, iš italų kalbos vertė Inga Tuliševskaitė, Vilnius: Tyto alba, 2011, p. 11–23.

¹⁵ Marko Lamberg, Minna Makinen, Mirja Uotila, „A Rural Living Sphere“, in: Marko Lamberg, Marko Hakanen, Janne Haikari, *op. cit.*, p. 293.

¹⁶ Tyrime naudota ši *Metų* redakcija: Kristijonas Donelaitis, *Metai*, sudarytojas Gytis Vaškėlis, įvado autorius Darius Kuolys, redaktorius Mikas Vaicekauskas, skanduo-tę parengė Eglė Patiejūnienė, (ser. *Gyvoji poezija*), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013. Toliau cituojant *Metus* tekste nurodoma poemos dalis ir eilutė.

Svarbi yra „svetimajam“ maistui suteikiama kultūrinio atmetimo reikšmė. Gastronomijos istorijos tyrimuose yra vartojamos sąvokos „menu“ ir „dieta“. „Menu“ apibūdina visus iš esmės valgomus produktus konkrečioje geografinėje erdvėje (maisto pasirinkimo galimybes), tuo tarpu „dieta“ – tai, kas buvo realiai valgoma konkrečioje, šioje erdvėje gyvenusioje kultūroje (dalis potencialių „menu“ valgių atmetami dėl kultūrinių priežasčių). „Atmestieji“ produktai išstumiami į gastronominės kultūros paribius, jiems priskiriamos „šlykštumo“, „nesveiko maisto“, „religinio tabu“ ir pan. etiketės, o varnų mėsa dar ir nešvanki (nemoralinė):

Kad Dočys porelę varnų kept nusišauja
Ar čerpėj nešvankią jų sav šutina mėsą. (Žr 372–373)

Metuose ant „svetimųjų“ stalo atsiduria būtent tokie (būrų gastronominės kultūros užribyje esantys) maisto produktai ir patiekalai: šliužai, plėšrūnai, maitėdos, sugedę, supuvę produktai. Vien tokio „svetimo ir poniško“ maisto vaizdas supykina „dorąjį būrą“:

Dvariškus būdus ir ponų visą rabatą
Pluk įsitėmijau, girdėdams irgi žiūrėdams.
[...]
Čia trys kukoriai duži man tuo pasirodė;
Viens nešvankėlis mėsinėjo vanagą juodą,
O kitsai, su nagais draskydams ištisą zuikį,
Kirmėlių gyvų lizdus iš vėdaro krapštė;
Ale trečiasis, du bjauriu ryku nusitvėręs,
Rupuižes baisias į bliūdą tarškino platų;
[...]
Taipgi bežiūrint man jau dūšiai pikta pastojo,
Ir aš, pro duris iššokęs, vemti pradėjau. (Rg 268–287)

Šiame protestantiškojo pietizmo ir katalikiškojo barokinio „pasileidimo“ kontekste austrės (orig. rupuižės) gali įgauti dar vieną „šlykštumo“ atspalvį. Juk jos – žinomas tuo metu afrodisiakas, tad šlykščios ne tik dėl skonio, bet ir dėl moralinių sumetimų.

Tačiau net „svetimieji“, užsidarę savo puikybės „kaulo bokšte“ (plg. puikybė – viena didžiausių krikščioniškų nuodėmių) neatsispiria „paėsti“ (kaip laukiniai) „skaniojo“ maisto:

Vokiečiai lietuvninką per drimelį laiko,
 O prancūzpalaikiai į jį žiūrėdami šypsos.
 Šypsos rods, o tik mūsų šauną garbina duoną
 Ir dešras rūkytas su pasimėgimu valgo.
 O štai, jau lašinių lietuviškų prisiėdę
 Ir mūs alų su gvoltu jau visą sugėrę,
 Viežlybus lietuvninkus išpeikt nesigėdi.
 Tu, prancūziškas žioply su šveisteriu storu
 Ir kas dar daugiau susibastėt Lietuvą vargyt,
 Kas jums liepė mus ir žmones mūsų paniekyt?
 Ar negalėjot ten pasilik, kur jus nuperėjo
 Ir varles bei rupuižes jus ėst pamokino? (Žr 530–541)

Na, o „tikras“ būras nepasiduos vilionėms, nepereis į „kitą pusę“, jis tvirtai laikosi savo protėvių papročių (taip pat ir gastronominių), jis yra konservatyvus ir šiame prisirišime prie praeities yra jo stiprybė ir išmintis. Tuo tarpu „inovatyvus būras“ atrodo kvailai (sutikime, net pats šis žodžių junginys skamba keistai). Protingas žmogus valgo įprastą maistą, o išbandantis naujoves yra „glūpas“:

Juk tikt viens glūpums, kad Milkus, Kasparo tarnas,
 Poniškai pasirodydams kožnam pasitursin
 Ir būrus prastus per kiaulių jovalą laiko.
 Tu, nenaudėli! dėl ko taip iškeli nosį?
 [...]
 Ogi dabar jau kaip ponatis skiauturę rodai
 Ir grumzdi, kad kartais būrs, pro šalį važiuodams
 Ir tavo kardą su nauju diržu pamatydams,
 Ne tuojaus, kad tu liepi, kepurę numauja
 Ir, kaip nori tu, jisai nenor pasiklonot.
 [...]

Vei *kapė* bei *tė* kaip reik dar košt neprimokai!

Eik užsimauk vyžas, eik vėl pas Bleberį slūžyt! (Pl 256–259, 268–272, 277–278)

„Laukinio“ ir „naminio“ maisto (gamtos ir kultūros) priešprieša ne mažiau ryški ir vidinėse, būriškose „skonemose“. Interpretuojant šiuos opozicinius elementus, didelę reikšmę turi ir protestantiškoji etika, aiškiai skyrusi „pelnytas“ (uždirbtas) ir „nepelnytas“ (neuždirbtas) gėrybes¹⁷. Tačiau darbo, kaip pakankamo pagrindo savintis „laukines“ (niekieno) gėrybes, kontekstai yra gerokai platesni. Vienas jų – žemės nuosavybė. Tęsdami „savo“ ir „svetimo“ opozicijos įerdvinimo idėją turime pažymėti, kad Viduramžių Vakarų Europoje (taip pat ir LDK) valdovas ar bajoras iš esmės valdė žmones, o ne preciziškai topografiškai apibrėžtą teritoriją. LDK iki Valakų reformos dvarų inventorių pagrindinis apskaitos vienetas buvo personifikuota tarnyba, o ne topografiškai apibrėžtas plotas. Tad „laukinė“ (miško) žemė virsdavo kultūrine „žeme“ ir tokia išlikdavo tik žmonių darbo dėka, o rašytiniuose šaltiniuose randamas lotyniškasis *terra* būtų vokiškojo *land* atitikmuo ir reikštų ne kokį nors administracinį-teritorinį vienetą, o tik neformalią mikroerdvę – kažkurio didesnio kaimo įdirbtos žemės plotus, skiriant juos nuo „laukinio“ miško. Panašus modelis turėjo galioti ir kitoms laukinėms gėrybėms. „Nepelnyto“ (gauto neįdėjus darbo) laukinio maisto valgymas *Metuose* pateikiamas negatyviuose (net kriminalizuotuose) kontekstuose:

- brakonieriaavimas: „Ar, nusišovę su griekais, sav parveža briedį / Irgi namėj slapta mėsinėdami juokiasi šelmiai“ (Žr 115–116);
- gaisras: „Nės Dočys, varnienos ėt permier užsigėdęs, [...] Varnų mušt tuojaus kiek reik su puloku bėgo. [...] Šovė taip durnai, kad šaudams uždegė skūnę“ (Žr 309, 313, 315);
- badas: „Kad aš iš bėdos, gaivydams savo dūšėlę, / Varnų ben kelias išsikept kasmets nusišaudau. / Juk jūs, ponai, mus, būrus, jau taip nustekenot, / Kad paskiaus mums ėt reiks žiurkes irgi pelėdas“ (Žr 354–357);

¹⁷ Dainora Pociūtė-Abukevičienė, *op. cit.*, p. 66–69.

– gailestis pavasario grožio kontekste: „Mažu ką neprietelius žmogus mums numušė šaudams / Ar kytriai, nei koks klastorius, gyvą pakorė, / O paskui prisiest skauradoj iškepė biedžių“ (Pl 167–169).

Išimtis yra grybai ir riešutai – „darbu pelnyta“, gastronomicinėje neturtingųjų tradicijoje įsitvirtinusi *panis pauperum*, puiki priemonė papildyti apytuščius būrų zopostus:

Vei ir grybų jau, žėlėk Dieve! neragausim:
 Juk, anot ano, juos vokiečių gaspadinės
 Su ketvirčiais vis džiovyt į kakalį šauja.
 Plempių, rudmėsių, storkočių bei baravykų,
 Jautakių ir baltikių, grūzdų irgi bobausių
 Bėgdamos į gires jos sav taip daug prisirovė,
 Kad jau kelios jų su grybais į Karaliaučių
 Kupčiams išparduot ir ką nusipirkt nukeliavo;
 O kas liko dar, zopostui sav pakavojo.
 Taigi dabar tikt šungrybiai dar mums pasiliko.
 O ką gi veiksime, kad barščius ar šupinį skanų
 Virt užsigeisime, ogi pagardyt juos negalėsime?
 Žinot juk, kaip grybas, kad jį moki paprovyt,
 Viralus ir avižų kruopas užgardina šauniai. (Vd 598–611)

Protestantiškosios etikos reikšmės matomos ir viežlybų (dorų) bei nenaudėlių (nedorų) būrų gastronomicinės kultūros palyginimuose¹⁸. Čia nematome tokios patiekalų skirties kaip kitų opozicijų atveju, tačiau stebime kur kas daugiau „grynosios“ etikos. Nors patiekalai iš esmės vienodi, bet dorieji būrai pagarbiai (kultūringai) elgiasi su maistu, jį tausoja, kaupia atsargas. Į šią „skonemą“ perkeliama ir jau anksčiau aptarta „savo / svetimšalio“ etinė opozicija, kur viežlybysis būras valgo, o nenaudėlis – ėda:

¹⁸ *Ibid.*, p. 66–69.

Ale Dočys, nei dumčius koks pilvots įsirėmęs
 Irgi nešvankiai rėkaudams, česnyj pasirodė.
 Nės jisai jau vėl, prieš Mertyną smaguraudams,
 Laižės vis ir gurkščiodams prisiėst išsižiojo. (Rg 703–706)

Taip Dočys, kad nors ir yra būras, protestantas ir lietuvininkas, tačiau dėl savo nedorumo atsiduria bendruomenės paribiuose, tampa „svetimu“.

Regiono ir laikotarpio gastronomijos istorijos suvokimui išskirtinai svarbi šventės / kasdienybės binarinė opozicija, kur šventė (sotus valgis) siejami su džiaugsmingais išgyvenimais, o kasdienybė (nepriteklus) su liūdesiu. Valstietiškos šventės buvo viena iš galimybių palypėti socialiniu laipteliu aukščiau, patirti, paragauti tai, kas šiam socialiniam sluoksniui buvo kasdien nepasiekama, tad platesniame kultūriniame kontekste šventė ir jos patiekalai yra bene vienintelė *Metuose* siektina, nesmerkiamą gastronominę būrų įmantrybė. Tačiau Donelaitis ir čia yra nuoseklus savo retorikoje – viežlybais būras, laikinai palypėjęs ant aukštesnio socialinės gastronomijos laiptelio lieka moralus, kitoks nei „nedorieji ponai“. Šventės / kasdienybės opozicijos kontekste *Metuose* randame daugybės patiekalų paminėjimų, atspindinčių anuometinio maisto hierarchiją, kurios viršūnėje buvo mėsiški, riebus, technologiniu požiūriu sudėtingiau pagaminami valgiai: juka, rūkyti kumpiai, dešros, lašiniai, plaučiai, kepsniai (orig. pečenkos), smageninė, kraujiniai vėdarai, šutintas gaidys, riebi jautiena, kiauliena, žąsiena, šutinti žarnokai (orig. blėkai). Šie mėsiški valgiai yra būdingiausi šventės atributai, nes šventė (nuo pat gotikos epochos) buvo tolygi mėsiško maisto persivalgymui, o gausus valgymas (gebėjimas suvalgyti daug maisto) nuo pat Viduramžių buvo laikomas aristokratišku bruožu.

Šiuo požiūriu Donelaitis yra artimas savo meto LDK gastronomi-
 niam kontekstui, kuriame gausus valgymas buvo laikomas elitariniu
 požymiu, o nuolatinį sotų valgymą rodantis stambus kūnas – sveikatos
 rodikliu. Donelaičio *Metai*, greta daugelio mokslininkų įžvelgiamų pras-
 mių, yra ir savotiška odė mėsai:

Ak! jūs, kumpiai, jūs, dešrelės su lašinėliais,
 Mes kone verkiam jau, kasdien paminėdami jūsų. (Pl 565–566)

Taigi dabar dešrų visokių bus prisivalgyt,
 Nės lašinių bei kumpių jau rūkyt pakabytų
 Žiemai pas būrus daugybė didelė kaba;
 O dar vis daugiau mėsos į kaminą kemša.
 Taigi dabar, česnis lietuviškai pasidarę
 Ir vargus visus užmiršę, vėl atsigausim. (Rg 348–353)

Ir, kad žiemą jis ką vogt kuinus pasikinko,
 Tuo jam dvi dešri kepti pasteliavęs duodu;
 Ir, kad jis vartų n'išpantyts parveža medį,
 Iš tikros širdies dar trečią pridedu dešrą
 Ar, kad jau dešrų netekau, du dideliu sūriu. (Rg 574–578)

Analizuodami *Metus* galime teigti, kad valstietiškojoje kultūroje gausus (kasdienis) riebaus, mėsiško maisto valgymas buvo savotiška būriškoji, gastrominė „rožinė svajonė“. Tokia XVIII a. poemos tekstu grindžiama interpretacija yra svarbi perskaitant šiuolaikinę Lietuvos gastrominio paveldo naratyvą. Komunikuodami šiuolaikinę, gausią, riebią, perdėtai mėsiską „lietuvišką“ gastronomiją neretai teigiame, kad ji sukurta „etnografinės valstietiškosios virtuvės“ pagrindu. *Metai* leidžia teigti, kad šiais laikais neretai nepastebime tikrosios (grūdiniu maistu ir gamtos gėrybėmis grįstos) valstietiškosios istorinės gastronomijos, o tai, ką vadiname „lietuvių etnografinė virtuve“, yra ne daugiau kaip XIX a. antros pusės – XX a. pradžios valstietiškoji gastrominė „rožinė svajonė“, kurią jie (kaip ir Donelaičio būrai) realizuodavo vos kelis kartus per metus (per šventes).

Ant antrojo istorinės gastronomijos hierarchijos laiptelio randame pieno produktus. Pieno vertė buvusi aukšta, nes primilžiai nebuvo dideli. Daugiausia pieno karvės duodavusios ganiavos laikotarpiu. Teigiama, kad Viduramžių Norvegijoje karvės duodavusios apie 500 litrų pieno per metus¹⁹,

¹⁹ Linas Daugnora, Giedrė Piličiauskienė, „XIV–XVII a. osteologinės medžiagos, 1988–1990 m. iškastos Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje, analizė“, in: *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 2005, t. 28, p. 213.

o XVIII a. Lenkijoje – 600–700 litrų per metus²⁰. XIV a. Anglijoje vasaros laikotarpiu, nuo Šv. Jurgio (balandžio 23 d.) iki Šv. Mykolo (rugšėjo 29 d.) karvė duodavusi apie 360 litrų pieno, tuo tarpu žiemą (nuo Šv. Mykolo iki Šv. Jurgio) tik apie 50 litrų pieno. Tačiau ir 150 litrų pieno per metus iš vienos karvės Anglijoje Viduramžiais buvo laikoma normaliu primilžiu²¹. Be to, dalis pieno buvo sunaudojama veršelių maitinimui. Dėl karvių šėrimo specifikos (vasarą žolė, o žiemą sausas šienas) ir veršiavimosi žiemos laikotarpiu, pieno produktų vartojimas turėjęs ryškų sezoniškumą – kur kas gausesnis šiltuoju metų laiku negu žiemą. „Ekonomiškiausias“ pieno panaudojimo maistui variantas buvęs šviežias pienas ar rūgpienis. Pieno išvestinių produktų (sviestas, sūris, grietinė) gamybai reikia nemažai šviežio ar rauginto pieno, todėl jie santykinai brangesni nei pienas ir priskirtini prabangos („šventinių“) patiekalų grupei. Jungtinių Tautų Maisto ir žemės ūkio organizacijos (FAO) skaičiavimais, turint dabartines technologijas iš 100 litrų 4% riebumo pieno galima padaryti apie 10,96 kg sūrio ir apie 3,75 kg grietinės arba 1,8 kg sviesto. Tad *Metuose* ant šventinio stalo puikuoja savo verte mėšai prilygstantys sūriai, per šventes valgomas kisielius yra su pienu:

Dešros ir lašiniai su kumpiais irgi su sūriais
 Baigės jau, o mes, prastus išvirdami kąsnius
 Uždaro dairėmės, visur mėšos pasigedę. (Vd 668–670)

Tuo tarpu paprastą dieną kisielius tik iš avižų ir vandens, o pieno produktai – tik „geresniųjų“ likučiai (pasukos, išrūgos):

O štai mes, mieste per nieką laikomi būrai,
 Pasukų kiek ar išrūgų skystų prisisurbę,
 Vis tekini, kaip klapams reik, atliekame darbus. (Vd 40–42)

²⁰ Juozas Jurginis, *Lietuvos valstiečių istorija nuo seniausių laikų iki baudžiavos panaikinimo*, Vilnius: Mokslas, 1978, p. 115.

²¹ Bruce M. S. Campbell, *English Seigniorial Agriculture, 1250–1450*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000, p. 144.

Įdomu tai, kad *Metuose* neminimas sviestas, bet yra pasukos. Greičiausiai sviestas laikomas išskirtiniu produktu, kuris buvo parduodamas.

Grūdai buvo kasdienio būrų maisto pagrindas:

Sėk miežius, pupas, grikus su didele sauja;
 Ir avižų n' užmiršk, kad sėdams išberi grūdus:
 Nės kisieliaus tu, o kuinai pašaro laukia.
 Žirnių sav pasisėk zopostui didelį plotą,
 Juk žinai, kaip skanūs jie, kad šupinį valgai.
 Ai! kaip daug jie mums per metą skalsina duonos. (Pl 586–591)

Grūdų reikėjo kasdienei juodai ruginei duonai, jų rauge virta lapienė, šalti barščiai (orig. kuršolė) ir barščiai, iš grūdų gaminti šiupiniai, grucė (orig. gručė), miežinė košė (orig. kruštiniai) ir kruopos, avižų kisielius, skirtingo stiprumo alūs (orig. puspyvis ir skinkis). Kur kas mažiau ir jau kitokie javai būdavo ant šventinio stalo. Tai kvietinių miltų ragaišis ir pyragas, kviečių paplotėliai (orig. plyckai), kisielius su pienu ir stiprus (orig. macnus) alus. Pastebėtina, kad nors *Metuose* kur kas dažniau minimi „prastieji“, daugiau vargšų vartojami javai (žirniai, pupos, grikiai), tačiau nerandame tiesiogiai paminėtų rugių. Galime būti tikri, kad šis javas buvo svarbus būriškoje virtuvėje, tačiau, galime spėti, kad dėl savo „pagonių javo“ įvaizdžio rugiai galėję pasirodyti „įtartini“ krikščioniškai Donelaičio pasaulėžiūrai ir galbūt dėl šios priežasties nutylimi.

IŠVADOS

Gausios gastronominės detalės, minimos Kristijono Donelaičio poemoje *Metai*, skatina ne tik traktuoti kūrinį kaip savo laikmečio Mažosios Lietuvos gastronomijos istorijos šaltinį, bet ir ieškoti gilesnių maisto prasmų, kurios gali būti „perskaitomos“ XVIII a. Europos kultūros kontekstuose. Tokiam tyrimui gali būti naudingas komunikacijos teorija grįstas požiūris ir struktūralizmo metodologija, pagal kuriuos gastro-

nominė kultūra gali būti suvokiama kaip iš praeities perimtų ženklų ir tekstų rinkinys, sudarytas iš binarines opozicijas atspindinčių gastronominės kultūros elementų – „skonemų“.

Metuose galime išskirti išorines (būrai ir kiti) ir vidines (būrai ir būrai) binarines opozicijas (teigiamas / neigiamas), kurios reprezentuojamos per „skonemas“ bei su jomis susijusius patiekalus ir autoriaus naudojamos didaktinės paskirties teksto konstravimui. Konstruojamame tekste teigiamas „skonemas“ reprezentuojantiems patiekalams priskiriama „skanaus“ maisto atributai, tuo tarpu „neigiamam“ maistui suteikiama kultūrinio atmetimo reikšmė, jiems priskiriamos „šlykštumo“, „nėsveiko maisto“, „nepadorumo“ ir pan. etiketės.

Pagrindinė *Metų* gastronominių elementų transliuojama idėja yra eschatologinė „gėrio ir blogio“ (Dievo ir Šėtono) kova, vykstanti per kiekvieno krikščionio etinį apsisprendimą, žemiškame (žmonių) lygmenyje pasireiškianti kaip savų ir svetimų, gamtos ir kultūros, moralės ir nemoralumo priešprieša, kurioje „dieviškajai“ pusei atstovauja tradiciją ir moralės besilaikantis protestantas būras, priešpriešinamas naujovių ieškančiam, nemoraliam kitatikiui ir (arba) kitataučiu ponui. Donelaičio konstruojamo pranešimo tikslas – pastūmėti būrą Dievo link.

THE MEANINGS OF FOOD IN *THE SEASONS*
BY KRISTIJONAS DONELAITIS IN THE CONTEXT
OF EIGHTEENTH-CENTURY CULTURE

Summary

The poem *The Seasons (Metai)* by Kristijonas Donelaitis has been analysed in various contexts during the last several centuries. Gastronomic culture research is not an exception. Probably the first publication, in which everyday life described in the poem was discussed in the ethnographic context, appeared in 1965. More recently, Dainora Pociūtė-Abukevičienė explored the topic of food in *The Seasons* in the context of meanings of Protestant culture. This paper presents a research that views Donelaitis's *The Seasons* as a source of the gastronomic history of the region. The aim of the research is to analyse the elements of gastronomic culture present in Donelaitis's *The Seasons* and to place them into the European context. The methodological approach of the research is oriented not to the "story of survival" (this approach sees gastronomic culture as human nutritional needs, economic statistics of food processing, etc.), but to "feeling the taste" of the era (exploring eating as a cultural phenomenon). Therefore, the aim is not only to present statistical data or examine what possibilities of survival peasants had in the 18th century, but also to take a look at the kitchens, bowls and plates of the characters and the cultural meanings of their content.

KRISTIJONO DONELAIČIO PASAULĖŽIŪROS ATSPINDŽIAI JO RAŠTUOSE

RIMA PALIJANSKAITĖ

Anotacija. Kristijono Donelaičio pasaulėžiūra dažnai siejama su *Metų* poemos personažų (beje, skirtingomis) pažiūromis, teigiant, kad paties Donelaičio išreikštos pozicijos rašytiniuose šaltiniuose beveik nėra. Straipsnyje apžvelgiami XVIII a. Prūsijoje vykę visuomenės pasaulėžiūros pokyčiai ir aptariamos Donelaičio idėjos, išsakytos jo laiškuose, *Visokiose patikimose žiniose mano įpėdiniui*, Krikšto metrikų knygos įrašuose, Tolminkiemio žemių separacijos byloje ir poeto filosofines pažiūras atspindinčiuose eilėraščiuose bei pasakėčiose. Aptariama Donelaičio Dievo, pasaulio ir žmogaus, tikėjimo ir bedievytės samprata; požiūris į gėrio ir blogio prigimtį, socialinių santykių problematiką. Taip pat bandoma pažvelgti į *Metuose* atsispindinčias Donelaičio pažiūras, kurios siejamos su poemos pasakotojo išsakyta pozicija.

Pasaulėžiūros sąvoka, 1790 m. įvesta Immanuelio Kanto, siejama su Apšvietos epocha, kai Prūsijoje ir kitose Europos valstybėse silpo religinių konfesijų įtaka ir atsirado poreikis apibūdinti platesnę su pažiūromis susijusią sąvoką. Ši sąvoka išreiškia visų įsitikinimų esmę: pasaulėvoką (ir aukščiausiojo principo įsivaizdavimą, suvokiant jį kaip Dievą), svarbiausių vertybių sampratą, požiūrį į gyvenimą ir idealią visuomenę¹.

¹ Helmut Benesch, *Psichologijos atlasas*, t. 2, iš vokiečių kalbos vertė Giedrius Markevičius ir Aldona Bendorienė, Vilnius: Alma littera, 2002, p. 462.

Pasak Juozo Girniaus, pasaulėžiūrinė žmogaus tiesa neatsiejama nuo jo gyvenimo, ji lemia patį būties pagrindą ir angažuoja jį tam tikriems gyvenimo apsisprendimams².

Kristijono Donelaičio pasaulėžiūra iki šiol vertinama labai prieštaringai. Leono Gineičio tvirtinimu, jos vertinimas priklauso nuo to, kurie Donelaičio grožinės kūrybos aspektai laikomi dominuojančiais, „nes kitokių – dalykiškų – poeto pasisakymų ta tema beveik neišliko“³. Vis dėlto, remiantis archyviniais šaltiniais, laiškais, eilėrašciais ir kt., galima atkurti Donelaičio pasaulėžiūros metmenis; ypač daug byloja jo pasakėčios. Dalia Dilytė tvirtina: „Nuo seno visi pasakėtininkai pasakėčių laiko svarbiu, filosofijos veikalui prilygstančiu didaktikos kūrinium, turinčiu gerinti ir ugdyti visuomenę“⁴.

Poema *Metai* – itin sudėtingas meninis kūrinys, kuriame pagrindinių personažų (poemos pasakotojo, Lauro, Selmo ir Pričkiaus) pažiūros kai kuriais klausimais labai skiriasi, tad jas siejant su paties Donelaičio pasaulėžiūra, neišvengiamai kyla prieštaraivimai ir netgi visiškai nepagrįstos prielaidos. Pavyzdžiui, konservatyvios religingojo Selmo pažiūros kartais siejamos su pietizmu, o pats Donelaitis įvardijamas pietistinių pažiūrų kunigu. Tačiau rašytiniai šaltiniai leidžia tvirtinti, kad Donelaitis pietistų netgi nemėgo ir itin konservatyvią jų ideologiją vertino neigiamai; *Metuose* religingasis Selmas kolonistų platintą religinį pietistų mokymą netgi demonizuoja⁵.

Donelaičio pažiūrų vertinimą analizavęs Vasilijus Safronovas daro išvadą: „Dėl įgyto išsilavinimo, pasaulėžiūros ir išskirtinių gebėjimų Donelaitį neabejotinai galima priskirti Europos apsišvietusiųjų bendruome-

² Juozas Girnius, „Ideologija ir pasaulėžiūros susikūrimas“, in: *Lietuvos filosofinė mintis: Chrestomatija*, sudarė ir parengė Gediminas Mikelaitis, Vilnius: Aidai, 1996, p. 267.

³ Leonas Gineitis, *Kristijono Donelaičio aplinka*, (ser. *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 9), redakcinė komisija Ingė Lukšaitė, Eugenija Ulčinė, Dainora Pociūtė, Juozas Girdzijauskas, Albinas Jovaišas, Darius Kuolys, Sigitas Narbutas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 71.

⁴ Dalia Dilytė, *Kristijono Donelaičio pasakėčios*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2014, p. 371.

⁵ Rima Palijanskaitė, „Pietizmas Kristijono Donelaičio aplinkoje ir jo atspindžiai *Metuose*“, in: *Liaudies kultūra*, Vilnius, 2015, Nr. 1, p. 30.

nei, ir būtent jos pažiūroms jis visų pirma atstovavo tiek kaip kunigas, tiek kaip kūrėjas⁶. Donelaitis apie Dievą mąstė kaip laisva, autentišką santykį su Juo išgyvenanti asmenybė, o ne kaip tikėjimo tiesas pri(si)menantis liuteronų kunigas. Martino Lutherio katekizmo Donelaitis net nepamini, „Donelaičio žodyne nėra net liuteronų vardo“⁷. Biblija jis rėmėsi nepaisydamas Liuteronų Bažnyčios nuostatų: „citavo ne tik kanoninius, bet ir apokrifinius Senojo Testamento tekstus. Pastarieji Liuteronų Bažnyčioje nėra įtraukti į Šv. Rašto kanoną, bet spausdinami kartu su kitomis Biblijos knygomis“⁸.

DONELAIČIO EPOCHOS YPATUMAI

Donelaičio epocha paženklinta itin didelių pokyčių. XVIII a. plinta Apšvieta, švietėjai deistai kritikuoja dogmatizmą, teologai ir kunigai organizuoja entuziastingas diskusijas, filosofiniai ir religiniai ginčai verda periodinių leidinių puslapiuose. Plečiantis visuomenės švietimui, menksta bažnyčios įtaka, religinėje praktikoje bei tikėjimo išpažinime pradeda įsigalėti privatumas, populiarėja visumos vienovės bei panteistinės idėjos. Apšvietos inspiruoti plinta įvairūs filosofiniai judėjimai, stiprėja antiklerikalizmas, fanatizmo kritika, pabrėžiant pakantumo, tolerancijos,

⁶ Vasilijus Safronovas, „Tarp konflikto ir suartėjimo: Donelaičio simbolio aktualizavimas XIX a. pabaigoje – XX a. pabaigoje Prūsijos Lietuvoje ir Klaipėdos krašte“, in: *Kristijono Donelaičio epochos kultūrinės inovacijos*, sudarytoja Silva Pocyūtė, (ser. *Acta Historica universitatis Klaipedensis*, t. XXVI), Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2013, p. 163.

⁷ Stasys Yla, „Kristijonas Donelaitis: Rašytojo tapatybės paieška“, (1964), in: *Egzodo Donelaitis: Lietuvių išeivių tekstai apie Kristijoną Donelaitį*, sudarė ir parengė Mikas Vaicekuskas, Vilnius: Aidai, 2001, p. 315.

⁸ Darius Petkūnas, „Kunigo Kristijono Donelaičio ganytojiška veikla, teologiniai motyvai „Metuose“ ir kituose raštuose“, in: *Biblija ir literatūra*, sudarytoja Roma Bončkutė, (*Tiltai*. Priedas: Mokslo darbai, Nr. 27), Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, Klaipėdos universitetas, Humanitarinių mokslų fakultetas, 2005, p. 71.

prigimtinės lygybės ir individo laisvės svarbą⁹. „Tai laikas ir „slaptų draugijų“ – rozenkrancininkų, masonų, iliuminatų ložių, kultivuojančių „išgrynintą“ krikščionybę.“¹⁰ Tuo metu atkreipiamas dėmesys į etnines vertybes, XVIII a. pradžioje Apšvietos idėjų įkvėpti „lietuvių etnosu, jo kalba ir kultūra susidomi vokiečių intelektualai“¹¹.

Prūsiją valdant Frydrichui II (1740–1786), kuris, pasak Arūno Baublio, buvo Apšvietos epochos absoliutizmo atstovas, vyksta didelės politinės bei socialinės permainos. Įvairiais potvarkiais stengiamasi apginti valstiečių interesus – kad nebūtų iš jų atimamos žemės; panaikinamos fizinės bausmės, o 1763 m. karalius Pomeranijos provincijoje nesėkmingai bando panaikinti baudžiavą¹². (Mėginimai panaikinti baudžiavą nesėkmingai 1719 m. baigėsi ir karaliui Frydrichui I; ji panaikinta tik 1804 m.) Frydrichas II sustabdė ir netgi suvaržė anksčiau savo tėvo proteguoto pietizmo plitimą. Atvėrus sienas, svetur dėl savo įsitikinimų persekiojamiems įvairių konfesijų tikintiesiems, krašte padidėjo ir iki tol buvusi didelė religinė bei tautinė įvairovė. Pasak to meto istoriko Augusto Hermanno Lucano, Europoje nebuvo kito tokio krašto, kur būtų toks didelis „gyventojų, kalbų, religijų, papročių ir mąstymo būdų įvairumas kaip Prūsijoje“¹³.

XVIII a. Prūsijos teologų bei kunigų pažiūros – įvairiaspalvės. Šiame krašte kelis šimtmečius gyvavo įvairios mistinio religingumo kryptys, iš kurių savo įtaka ilgainiui išsiskyrė pietizmas. Su Viduramžiais,

⁹ *Europos mentaliteto istorija: Pagrindinių temų apybraižos*, sudarytojas Peter Dinzelsbacher, iš vokiečių kalbos vertė Antanas Gailius, Laurynas Katkus, Leonija Malakauskienė, Salomėja Birutė Vanglikaitė, Rima Zamuškevičienė, (ser. *Švietimas Lietuvos ateičiai*), Vilnius: Aidai, 1998, p. 117–126.

¹⁰ Hermannas Buddensiegas, „Kristijono Donelaičio gyvenimas ir veikalas laiko fone“, (1966), in: *Iš vokiškųjų raštų apie Kristijoną Donelaitį*, parengė Leonas Gineitis, (ser. *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 13), redakcinė komisija Liucija Citavičiūtė, Pietro U. Dini, Juozas Girdzijauskas, Albinas Jovaišas, Darius Kuolys, Sigitas Narbutas, Dainora Pociūtė-Abukevičienė, Mikas Vaicekuskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002, p. 187.

¹¹ Arūnas Baublys, „Kristijono Donelaičio epochos politiniai ir dvasiniai bruožai“, in: *Kristijono Donelaičio epochos kultūrinės inovacijos*, p. 52.

¹² *Ibid.*, p. 47.

¹³ Leonas Gineitis, *Kristijono Donelaičio aplinka*, p. 35.

pasak Władysława Tatarkiewicziaus, nesibaigė ir panteistinis misticizmas: „Jis greitai *atsigavo* reformuotoje Bažnyčioje kaip reakcija prieš racionalistines, scholastines tendencijas, kurias perėmė liuteronizmo filosofija“¹⁴. Kelių protestantų teologų viešus pasisakymus, išleistas knygas lydėjo skandalai, nes buvo reiškiamos abejonės pamatinėmis krikščionybės dogmomis, netgi „ginčijamos krikščionybės pretenzijos į absoliutumą“¹⁵. Pasak Tomo Kiaukos, Apšvietos ir suskilusios Reformatų Bažnyčios įtakoje formavosi pažiūros, kurių pagrindu tapo nuo konfesijos nepriklausantis ir visus vienijantis racionalusis protas ir bendri humanistiniai idealai; „protestantizmas, kritikuodamas ortodoksiją, atsivėrė naujai filosofijai ir XVIII a. perėjo nuo vadinamojo „senojo“ prie „naujojo“ protestantizmo“¹⁶.

Kas – verdant šiam labai įvairių pažiūrų katilui Prūsijoje – galėjo lemti paties Donelaičio pasaulėžiūrą, kurią psichologija ir filosofija sieja su dvasine prigimtimi, asmenybės patirtimi, mąstymu, morale, sąžinės turiniu? Juozas Brazaitis, mėgindamas įsivaizduoti poeto vaikystę ir jaunystę, ieškojo atsakymo į klausimą, ką Donelaitis galėjęs išsinešti iš savo tėviškės: „Taigi ir išsinešė savarankišką, iki atkaklumo kitiems pasipriešinti linkusią dvasią, protarpiais linkusią į lengvą humorą bei ironiją, protarpiais į švelnų lyrizmą“¹⁷. Kiti tyrėjai (istorikai, literatūrologai) išryškina neigatyvią Donelaičio patirtį, kuri giliai įsirėžusi jo sąmonėje – tai vaikystėje matytas baudžiauninkų skurdas, žiaurus ponų elgesys su jais, lietuvininkų menkinimas. Jonas Balčius primena, kad Donelaitis buvo Mažosios Lietuvos autochtonas, taigi buvo suaugęs su to krašto gamta ir žmonėmis, o krašto dorovinė, emocinė patirtis „kiekvieną mūsų pasitinka jau prie kūdikystės lopšio su motinos niūniuojama lopšine, gimtąja

¹⁴ Władysław Tatarkiewicz, *Filosofijos istorija*, t. 1: *Senovės ir viduramžių filosofija*, iš lenkų kalbos vertė Danutė Kapačauskienė ir Jūratė Skersytė, Vilnius: Alma littera, 2000, p. 353.

¹⁵ Hermannas Buddensiegas, *op. cit.*, p. 190–191.

¹⁶ Tomas Kiauka, „Evangeliškoji teologija modernybės laikais“, in: *Dievo pėdsakais: XIX–XX a. evangeliškosios teologijos antologija*, sudarė Wilfried Härle ir Tomas Kiauka, iš vokiečių kalbos vertė Tomas Kiauka, Vilnius: Kultūros barai, Klaipėdos universitetas, Evangeliškosios teologijos centras, 2013, p. 17.

¹⁷ Juozas Brazaitis, „Kristijono Donelaičio pėdomis“, (1964), in: *Egzodo Donelaitis*, p. 114.

kalba, pasakomis ir padavimais, kurie, kaip tam tikra intelektualinė etnosu patirtis mums galbūt to nė nepastebint, įsismelkia į širdį, protą, jausmus kartu su gimtosios pirkios dūmais“¹⁸.

Karaliaučiuje Donelaitis įgijo gerą išsilavinimą, kartu ir platų pažiūrų bei socialinio gyvenimo akiratį. Tai, kas labiausiai galėjo paveikti Donelaitį, jam studijuojant Karaliaučiaus universitete, – tai pačių įvairiausių (ir itin modernių – panteistinių, rusoistinių) pažiūrų įvairovė, ypač Johano Jacobo Quandto asmenybės pavyzdys, kurio pažiūros, pasak Leono Gineičio, pasižymėjo ankstyvajai Apšvietos epochai būdingais pasaulėžiūrinio sinkretiškumo bruožais¹⁹. Studentus profesoriai supažindindavo su Gottfriedo Wilhelmo Leibnizo veikalais; Franzas Albertas Schulzas čia „kūrė savitą Liuterio teologijos, pietistinių *paxis pietatis* idėjų ir [Christiano] Wolffo filosofijos sintezę“²⁰. Kęstutis Daugirdas tvirtina, kad Karaliaučiaus universitete puoselėtas pietizmas skyrėsi nuo Halės pietizmo, o Apšvietos idėjos universitete sklido tiek iš pietistų, tiek iš jų priešininkų, čia būta skatinimo „atvirai mąstyti teologiniais klausimais“; todėl daroma išvada, kad „Donelaitis Karaliaučiaus universiteto Teologijos fakultetą neabejotinai lankė laikais pokyčių, iš kurių pamažu išplaukė moderni pasaulėžiūra“²¹.

Taigi Donelaitis gyveno didelių visuomenės pasaulėžiūros permainų laikotarpiu, kai žlugus ortodoksų pretenzijoms į galutinės tiesos monopolį, apsišvietusioji visuomenės dalis (ir kunigai) įgijo drąsos reikšti savitą požiūrį į įvairius tikėjimo dalykus ir politinius bei socialinius reiškinius. Tiesa, kai kuriems jų (beje, ir Kantui), reiškusiems radikalias

¹⁸ Jonas Balčius, „Baltiškiosios pasaulėžiūros atšvaitai Kristijono Donelaičio *Metuose*“, in: *Gamta ir religija*, sudarė Elvyra Usačiovaitė, (ser. *Senovės baltų kultūra*, t. 7), redakcinė kolegija Algirdas Gaižutis, Gintaras Beresnevičius, Juris Urtanas, Saulius Ambrazas, Nijolė Laurinkienė, Beatrisa Reidzanė, Radvilė Racėnaitė, Elvyra Usačiovaitė, Eugenijus Svetikas, Vilnius: Versus aureus, Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2006, p. 165.

¹⁹ Leonas Gineitis, „J. Kvantas: pavyzdys K. Donelaičiui“, in: *Literatūra*, Vilnius, 2002, t. 44 (1), p. 25.

²⁰ Žavinta Sidabraitė, „„Iš menkų daiktų daugysk dyvai pasidaro“, arba kaip menka tampa didžiu“, in: *Kristijono Donelaičio epochos kultūrinės inovacijos*, p. 35.

²¹ Kęstutis Daugirdas, „Karaliaučiaus universiteto teologijos fakultetas Donelaičio studijų metais“, in: *Kristijono Donelaičio epochos kultūrinės inovacijos*, p. 62.

pažiūras, uždrausta pasisakyti religiniais klausimais. Buddensiegas teigia, kad Donelaičio mokslumą ir turtingą dvasią rodo jo parašyti kūriniai, bažnytinės knygos, pareiškimai. „Jeigu jis būtų dalyvavęs savo meto dvasinėse ir dvasininkų kovose už ir prieš, jam tikrai nebūtų stigę įkarščio.“²² Tikėtina, kad *Metuose* Donelaitis pavaizdavo ne tik būrų lietuvininkų gyvenimą, bet ir jų pažiūras: vieni buvo abejingi religinėms idėjoms ir netgi moralei, vien stengdamiesi išgyventi (pavyzdžiui, pateisinant „viežlybą“ miško vogimą); kiti (Selmas ir Pričkus) vis dar vadovavosi liuteronų ortodoksų dogmomis ir jų socialinėmis pažiūromis, skatinusiomis nesipriešinti ponams, kentėti, visa traktuojant Dievo valia; tretį (poemos pasakotojas ir Lauras) jau buvo įkvėpti Apšvietos idėjų ir turėjo savitą sinkretišką pasaulėžiūrą; dar kiti (Bužas, Dočys) vis drąsiau išsakė pasipiktinimą socialine būrų padėtimi, ponų savivale.

Donelaitis filosofinių ar teologinių traktatų neparašė, tačiau jo rašytiniame palikime gausu nuoširdžių (dažnai emocingų) pastebėjimų, svarstymų, nuostatų apie Dievą, tikėjimą, žmogų, pasaulį ir įvairius socialinius reiškinius. Visa tai rodo, kad Donelaitis akla nesivadovavo jokia ideologija, bet turėjo savitą, jo dvasinę individualybę atskleidžiančią pasaulėžiūrą.

DONELAITIŠKOJI TEISINGOJO DIEVO SAMPRATA

Donelaičio domesį teologiniams ir filosofiniams klausimais rodo jo laišku turinys, apgailestavimas *Allerley zuverlässige Nachrichten für meinen Successor* (*Visokiose patikimose žiniose mano įpėdiniui*), kad retai susitikę kunigai kalbėdavo „apie mokslus ir kalbas, o apie pajamų padidinimą ir žemišką pelną būdavo iki koptumo mielai plepama“ (A, p. 435)²³.

²² Hermannas Buddensiegas, *op. cit.*, p. 192.

²³ Kristijonas Donelaitis, „[Visokios patikimos žinios mano įpėdiniui]“, parengė Kostas Doveika, in: Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, redakcinė komisija Kostas Korsakas (pirmininkas), Kostas Doveika, Leonas Gineitis, Jonas Kabelka, Kazys Ulvydas, Vilnius: Vaga, Lietuvos TSR Mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros

Hermannas Buddensiegas pastebi, kad *Metuose* tik kartą paminimas Jėzaus Kristaus vardas, o kiek dažniau – bažnytinių knygų pastabose. Tokiais kreipiniais esą buvo įprasta „pasirodyti ortodoksų įpėdiniam“; dažnai minimi ir Biblijos posakiai – visa tai „to meto liuteronų pastoriumi savaime suprantama“²⁴. Į Dievą čia kreipiamasi žodžiais „Viešpatie Jėzau“, „ganytojau“, „išganytojau“, „mielas [D]ieve“, „gailestingasis [D]ieve“ (KM, p. 533, 535, 536)²⁵, prašant jo būti maloningu (KM, p. 534), „gelbėti ir paguosti vargšą žmogų“ (KM, p. 537). Užsimenama, kad „[D]ievas baisiai nubaudė mūsų kraštą rusų įsiveržimu“ (KM, p. 538), o „išsigelbėjo tie, kurie [D]ievu pasiklovė“ (KM, p. 539), Donelaitis teigia buvęs „visados [D]ievo malonės paremtas ir sustiprintas“ (KM, p. 590).

Kur kas dažniau ir nuoširdžiau Dievas minimas Tolminkiemio žemių separacijos byloje. Daugiau nei dešimtį kartų čia vartojamas kreipinys „teisingasis [D]ieve“ (Sb, p. 451, 453, 465, 466, 467, 468, 470, 494)²⁶, reiškiamas noras pajusti Dievo „visagalinčią ir teisingą ranką šiame gyvenime“ (Sb, p. 453). Donelaitis užsimena ir apie Dievą kaip amžinąjį teisėją danguje (Sb, p. 452, 466, 468), tačiau kur kas dažniau kalba apie Dievą, galintį paveikti nedorėlius jau šiame gyvenime: „Jeigu galima, tai pataisyk jį dar šiame gyvenime. Tu turi pakankamai priemonių ir kelių“ (Sb, p. 494). Vienas iš poveikio būdų – paveikti nedorėlio sąžinę, todėl Dievo prašoma įbauginti „nedorėlio“ („niekingo žmogaus“) sąžinę (Sb, p. 451). Dėl vykstančios neteisybės prašoma Dievo gelbėti netgi „savo garbę ir vargą kenčiančių ir prispaustų teisingą reikalą“ (Sb, p. 465); kitur ši pozicija išreiškiama po nurodytų psalmės žodžių, smerkiančių klastą: „Viešpatie, gelbėk savo garbę!“ (Sb, p. 452). Ne kartą Donelaitis užsimena apie Dievo kerštą ir praeiksmus (Sb, p. 453, 466, 494); išreiškia

institutas, 1977, p. 412–436. Toliau cituojant tekste nurodoma santrumpa A (*Allerley zuverlässige Nachrichten für meinen Successor*) ir leidinio puslapis.

²⁴ Hermannas Buddensiegas, *op. cit.*, p. 186.

²⁵ „K. Donelaičio įrašai krikšto metrikų knygose“, parengė Kostas Doveika, in: Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, p. 522–544, 586–591. Toliau cituojant tekste nurodoma santrumpa KM ir leidinio puslapis.

²⁶ „Tolminkiemio žemių separacijos byla“, parengė Kostas Doveika, in: Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, p. 438–521, 576–586. Toliau cituojant tekste nurodoma santrumpa Sb ir leidinio puslapis.

nuostatą, kad bedievių (ir žmonių be sąžinės) sėkmė šiame gyvenime negalima (Sb, p. 451, 468), sėkmė negalima net jų vaikams: „kaip gali sektis tau arba tavo vaikams?“ (Sb, p. 493).

Požiūris, kad Dievas už didžius nusižengimus baudžia jau šiame gyvenime, išsakytas pasakėčios „Aužuols gyropelnys“ morale: „Taip Dievs smarkininkams beveikiai sūdą padaro, / kad jie vargdieniams per daug ant nugaros kopa / Ir beverkiantį išdykę spiria siratą“ (Ag 22–24)²⁷. Neteisybė, išnaudojimas, vargingųjų kančios Donelaičiui nėra Dievo valia, su kuo vargstantieji ir tai regintieji turėtų susitaikyti ir kentėti. Savanau-diškas ir negailestingas elgesys su vargšais šaukiasi Dievo teisingumo ir keršto: „Ir kasdien Dievop našlių dūsavimai šaukia“ (Ag 36). Užuominų apie Dievo kerštą yra ir archyvinėje medžiagoje: pavyzdžiui, Donelaitis amtmonui Ruigiui primena jo uošvį, kuris netrukus po panašios sumanytos klastos mirė: „Ruigy! Ar tu tai girdi? Tu ne geresnis už savo uošvį Beringą“ (Sb, p. 451). Donelaitis teigia, kad Dievas kartais siunčias „rmtus išmėginimus“, tačiau su neteisybe jis nesusitaiko. Jis netgi skatina aktyviau veikti patį Dievą: dėl amtmono Ruigio daromų žmonėms skriaudų bei jo įžūlumo prašoma Dievo, kad jis jį pataisytų „dar šiame gyvenime“ arba kažką kita darytų – „pagal savo išmintį ir teisingumą“ (Sb, p. 494).

Susidūręs su valdininkų piktnaudžiavimu savo padėtimi ir suvokdamas, kad „čia kaltos a[mtmono] Ruigio dovanos“ (A, p. 436), Donelaitis kelia retorinį klausimą Įsruties teisėjams ir jų bendrininkams: „kaip jūs už tai kada nors prieš savo sąžinę ir prieš [D]ievą atsakysite?“ (A, p. 437). Ne kartą Dievas ir sąžinė Donelaičio tekstuose sugretinami: „Prieš tave [D]ievas ir tavo sąžinė“ (Sb, p. 493). Reaguojant į įžūlius matininko priekaištus, reaguojama fraze „Bijok sąžinės!“ (Sb, p. 451). Sąžinės atrofija žmoguje Donelaičiui atrodo ypač baisi, tolygi bedieviškumui – būtent apie bedievišką Ruigio sielą rašydamas Donelaitis taria: „Čia jis matuoja mane savo mastu, koks baisus... [?], kuris neturi nė

²⁷ Tyrime naudota ši *Metų* ir pasakėčių redakcija: Kristijonas Donelaitis, *Metai ir pasakėčios*, redaktorius Vytautas Vitkauskas, (ser. „Baltų lankų“ literatūros kolekcija), Vilnius: Baltos lankos, 1994. Toliau tekste nurodoma cituojamo kūrinio santrumpa ir eilutė.

krislelio sąžinės“ (Sb, p. 468). Sąžinės apmirimas – esminė neteisingumo ir pikty darbų išdava, todėl Donelaitis klausia matininko Neubauerio: „Kur buvo tavo sąžinė?“ (Sb, p. 451). Į sąžinę kreipiamasi tarsi į žmoniškumo esmę, teisingumo jausmą ar Dievą primenančią moralinę galią žmoguje: „Sąžine, pabusk tame piktadaryje!“ (Sb, p. 467).

Donelaitis Dievo ir teisingumo sąryšius siekia pagrįsti gausiomis Biblijos nuorodomis. Darius Petkūnas, suskirstęs Donelaičio užrašytas Šv. Rašto nuorodas į keturias grupes, ir pirmąją jų įvardijęs „poleminėmis“ nuorodomis, tvirtina: „Beveik visose jų kalbama apie teisingumą“²⁸. Taigi Dievą Donelaitis labiausiai sieja su teisingumu ir sąžine. Dievui tarsi privalu palaikyti socialinį teisingumą, ginti teisingųjų reikalą, padėti kenčiantiems žmonėms – tai netgi esąs Jo garbės reikalas.

Dėl pasaulyje klestinčio blogio ir neteisybės Donelaitis, kaip buvo įprasta to meto krikščionims, galėjo kaltinti velnią – žmonių ir paties Dievo priešą. *Velnio* sąvoka sutinkama dažnai, tačiau visiškai kitame kontekste – ji vartojama kaip stipriausia metafora, ja išreiškiant visišką amoralumą, pavyzdžiui: „prakeikimas ir velniava, pagrįsti gryna suktybe ir niekšybe“ (Sb, p. 470). Amtmoną Ruigį pavadinus „žmonių priešu“ ir netgi „žmonių giminės atmata“, galop tariama, kad tai „dukart pragaro ir velnio vaikas“ (Sb, p. 453). Šv. Raštą Donelaitis suvokia metaforiškai, o jame aprašomus įvykius sieja su šio gyvenimo aktualijomis: Ruigys ir jam neteisėtais veiksmais talkinę valdininkai gretinami su piktaisiais (Belzebubu), save gi siejant su Dovydu (A, p. 433). Tačiau niekur Donelaitis neužsimena apie Dievui priešiško metafizinio blogio (velnio) veikimą. Jis tik smerkia kažkam kančią nešančius kitų žmonių poelgius ir socialinius reiškinius, išreikšdamas dėl to nepasitenkinimą. Pavyzdžiui, apgailestaujama dėl karo, kuris sukelia baisius niokojimus, kai žmonės nuolat išgyvena mirties baimę; Donelaičio teigimu, gyventi baimėje „yra labai skaudus dalykas visiems žmonėms“ (A, p. 434).

Eilėraštyje „Tamsybių dievas“ apgailestaujama dėl žmonių kvailinimo, naudojimosi jų tamsumu, kai knygose esantis „šlamštas“ brukamas neišmanėliams – dėl to didėjančios žmonių kančios ir „triumfuoja pragaras

²⁸ Darius Petkūnas, „Kunigo Kristijono Donelaičio ganytojiška veikla, teologiniai motyvai „Metuose“ ir kituose raštuose“, p. 72.

dėl šių žmonių kančių²⁹. Donelaitis buvo modernių pažiūrų kunigas ir Apšvietos šalininkas, tad jo Dievo samprata labai skyrėsi nuo konservatyvaus tikėjimo atstovų „dievo“, kurį būtų galima įvardyti „tamsybių dievu“. Donelaičiui nepasitenkinimą galėjo kelti kolonistų reformatų platinata (žmogaus nuodėmingumą, kančią ir nevirtę bei Paskutinį Teismą akcentuojanti) religinė lektūra, nors labiausiai tikėtina, kad šiame eilėraštyje minimos knygos – labai konservatyvias religines pažiūras propagavę pietistų leidiniai. Franzas Tetzneris užsimena ne tik apie Donelaičio kivirčą su zalcburgiečių kunigu ir nepasitenkinimą kolonistais (ši padėtis esą atsispindėjusi jo eilėse), bet ir apie „kitatikių“ pažiūrų vertinimą: „reformatai jam atrodo nepilnaverčiai, sektos iš viso niekai“³⁰.

Donelaičio ryšys su Dievu – tai brandžios asmenybės santykis su aukščiausiaja būtimi, jaučiantis jos bendradarbiu. Jis į Dievą nesikreipia kaip į gera, dosnų „dangiškąjį tėtutį“, kaip *Metuose* – Selmas. Donelaitis Dievą traktuoja kaip visa regintį, visa žinantį, atjaučiantį, teisingą, gailętingą, šventą, netgi kantrų: „Dievas su manimi buvo labai kantrus“ (KM, p. 533). Jo raštuose po kreipinio „Dieve“ ne kartą seka teiginys „tu tai žinai!“, prieš tai ar po to išdėstant konkrečią situaciją ar savo jausmus (Sb, p. 465, 466, 468, 471). Su Dievu kalbama kaip su savo artimiausiu draugu, pavyzdžiui: „Širdžių žinove! Tu žinai, kad aš šitam niekingam žmogui nieko blogo netrokštu, tik kad jis susiprastų, atsiverstų ir pasitaisytų“ (Sb, p. 471); „Viešpatie, pažvelk į tai“ (Sb, p. 467); „Teisingasis [D]ieve! Pažvelk į tai!“ (Sb, p. 452, 466, 468, 470); „O širdžių žinove!“ (Sb, p. 453, 471).

Dievas Donelaičiui neatsiejamas nuo žmogaus širdies, jo sąžinės – tai pačiame žmoguje slypinti dvasinė ir moralinė jėga, įgalinanti žmogų būti moraliu ir teisingu. Apie sąžinę (ar širdį) kaip žmogiškosios prigimties esmę (siejant ją su Dievu), rašė ne vienas ankstyvųjų krikščionių mistikų; Donelaičiui ši nuostata turbūt buvo pažįstama jau studijų laikais. Antanas Paškus tvirtina:

²⁹ Kristijonas Donelaitis, „[Tamsybių dievas]“, iš vokiečių kalbos vertė Jonas Graičiūnas, in: Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, p. 267.

³⁰ Franzas Tetzneris, „Kristijonas Donelaitis iš Lazdynėlių“, (1903), in: *Iš vokiškųjų raštų apie Kristijoną Donelaitį*, p. 135.

Biblijoje sąžinė vadinama širdimi. Pasak senųjų izraelitų, žmogus yra teisingas, kai seka savo širdies polinkiais. Pabrėžtina, kad Senajame Testamente semitams širdis reiškė ne vien jausmų centrą, bet ir visą žmogaus asmenį, žmogiškosios būties gelmes, sąžinę. [...] Dievas įrašo savo įstatymą žmogaus širdyje. Jis tai darė dar prieš Kristaus atėjimą. [...] Juk Dievas sutvėrė visus žmones be išimties ir visiems paliko savo meilės įspaudą. Vadinasi, Dievas yra žmogaus širdyje, jo sąžinėje.³¹

TIKĖJIMAS IR BEDIEVIŠKUMAS

Donelaičiui tikėjimas Dievu neatskiriamas nuo teisingumo, meilės žmonėms ir gerų darbų. Jis ne kartą yra užsiminęs apie veidmainišką tikėjimą, kuris ypač būdingas turtingiesiems. Tačiau viename savo laišku Johannui Gottfriedui Jordanui Donelaitis rašo, kad kartais esama ir ponų tarpe „teisingų krikščionių ir žmonių mylėtojų. [...] Dievas juk visur turi savųjų“³². Pabrėždamas konkrečių darbų svarbą krikščionio gyvenime, savo rūpestį bažnyčios žeme Donelaitis taip pat traktavo kaip itin reikšmingą; šią nuostatą pagrindžia nuoroda į Evangelijoje pateiktą palyginimą apie talentus: „Gerai, šaunusis ir ištikimasis tarne! Kadangi buvai ištikimas mažuose dalykuose, aš tau pavesiu didelius. Eikš į savo šeimininko džiaugsmą“ (*Mt 25, 21*)³³.

Savo įpėdiniui Donelaitis pataria prisiminti tuos Naujojo Testamento posakius (KM, p. 538), kuriuose meldžiama vengti susiskaldymų (*1 Kor 1, 1*); raginama sekti Jėzų visiškai atsidavus (*Mt 19, 27–30*) ir būti ganytoju ne dėl pelno ar „kaip jums pavestųjų vadovai, bet kaip kaimenės

³¹ Antanas Paškus, *Sąžinė psichologiniu požiūriu*, Kaunas: Kauno arkivyskupijos kurija, 2009, p. 120–121.

³² Kristijono Donelaičio laiškas Johannui Gottfriedui Jordanui, 1777-08-16, iš vokiečių kalbos vertė Leonas Gineitis, in: Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, p. 277. Toliau cituojant tekste nurodoma santrumpa II laiškas ir leidinio puslapis.

³³ Čia ir kitur Naujojo Testamento ištraukos cituojamos iš: *Šventasis Raštas*, t. 4: *Naujasis Testamentas*, iš graikų kalbos vertė Česlovas Kavaliauskas, (ser. *Pasaulinės literatūros biblioteka*), Vilnius: Vaga, 1992.

pavyzdys“ (1 Pt 1–4); pasakojama apie paskutinį teismą, kuriame mirusieji bus teisiami pagal jų darbus (Apr 20, 11–15). Įdomu tai, kad iš garsiojo Kristaus Kalno palaiminimo išskiriamos tik paskutiniosios eilutės, kuriose kalbama apie palaiminimą taikdarius, persekiojamiems dėl teisybės ir niekinamiems dėl Jėzaus (Mt 5, 9–12). Akivaizdu, kad Donelaitis vertino socialiai aktyvius krikščionis; kita vertus, palaiminimai „vargdiniams“, „liūdintiems“, „romiesiems“ primena gražbylystę, o tai Donelaitis traktavo kaip labiausiai vengtiną dalyką. Kunigavimo pradžioje jis džiaugėsi, kad jam gerai klojasi ir palygino save su Saliamonu, nurodydamas Patarlių knygoje vietą, kur prašoma atitolinti tuštybę ir melagingus žodžius ir suteikti tik tai, kas būtina (KM, p. 533). Donelaitis mano, kad kunigai turį visur elgtis pavyzdžiai: „Mes ir linksmindamiesi turime būti sektinu pavyzdžiu, bet nieko nepiktinti, kad šiais netikėjimo laikais nebūtų šmeižiama krikščionybė“ (A, p. 431).

Donelaičio nurodytos Evangelijos vietos byloja, kad tikėjimo Dievu jis nelaikė įprastu ir dažnu reiškiniu, nes jį suvokė kaip gilų asmeninį santykį su Dievu, keičiantį vidinį žmogaus pasaulį, taip pat ir žmogaus gyvenimą, moralę. Donelaičiui išorinis religingumas, kai realiai gyvenime vadovaujamas ne krikščioniškomis vertybėmis, reiškia veidmainystę. Apie religinę veidmainystę prabylama pasakėčioje „Pasaka apie šūdvalį“. Pasakėčios frazė „dviem negali paslūžyti ponam“ ir palyginimas, kad vienu metu negali dviem keliais eiti, kaip ir tuo pačiu metu „keikt, ir giesmes giedoti“, byloja apie veidmainingo tikėjimo kritiką. Pasakėčioje ironizuojamas veidmainiško žmogaus poterių skaitymas: „Tau niekad visi negelbės poteriai tavo, / Kad ir klūpodams, rankas susiėmęs, skaitysi“ (Pš 43–44). Šios eilutės, beje, atliepia *Metuose* vaizduojamą poną, kuris irgi „klūpodams kaip tikras nars“ poteries skaitė, kad jo turto nepavogtų (Žr 435–436).

Donelaitis ne kartą užsimena apie netikėjimą ir bedieviškumą bei laisvamanybę. Tačiau bedieviškumo sąvoką jis vartoja toli gražu ne ateistinių pažiūrų prasme. *Bedievio*, *bedieviškumo* sąvoka dažnai sutinkama Šv. Rašte, ją neretai mini ir Lutheris. Jo teigimu, daugelis save laiko tikinčiais, nors jie pasikliauja ne Dievu, o savo padėtimi, valdžia, garbe, malonumais, turtu, pinigais; tokius jis vadina bedieviais ir stabmeldžiais: šie žmonės mano turį Dievą, ir jie išties „turi Dievą, vardu

Mamona, t. y. pinigų ir turto“³⁴. Lutheris su „bedieviškomis pažiūromis“ ir stabmeldyste sieja tuos, kurie pamiršę gyvą tikėjimą sureikšmina „bažnyčios ar jos tėvų įsakus“, apeigas ir ceremonijas, prietarus, įstatymus ir gerus darbus³⁵.

Donelaitiškoji bedieviškumo samprata kiek kitokia. Krikšto knygų įrašuose apgailestaujama: „Kas tik norėjo būti didelis ir poniškas, retai eidavo į bažnyčią ir komunijos“ (KM, p. 539). Bedievybė siejama ne tik su bažnyčios apeigų vengimu, bet ir su sąžinės bei moralinių vertybių praradimu. *Visokiose patikimose žiniose mano įpėdiniui* kelis kartus Donelaitis mini valdininkų ir amtmono Ruigio savybes, kurios jiems leidžia elgtis įžūliai: jie neturi „nei tikėjimo, nei sąžinės“ (A, p. 437). Krikšto knygų įrašuose yra pažymėta, kad jo pakrikštytą „kūdiki bedieviai krikštateiviai nuspaudė ir parvežė namo nebegyvą“ (KM, p. 538). Bedieviškumas čia turbūt siejamas su baisiu krikštateivių aplaidumu, neatsakingumu.

Laisvamanybe dėl amoralaus gyvenimo Donelaitis kaltina ne tik eilinius krikščionis ar ponus, bet ir kunigus: „Mano laikais Prūsijoje jau labai įsigalėjo laisvamanybė; tokie buvo [?] ir kai kurie dvasininkai“ (KM, p. 539). Akivaizdu, kad laisvamanybės, bedieviškumo sąvokos čia vartojamos nenuoširdaus, formalaus tikėjimo reikšme. Teigdamas, kad laisvamanybe pasižymi ir kunigai, Donelaitis užrašo nuorodą į Šv. Raštą – išskiriama pirmoji eilutė iš garsiojo apaštalo Pauliaus Himno meilei, pabrėžiant meilės žmonėms svarbą³⁶. Tad skelbiantis Evangeliją, bet ja negyvenantis, žmonių nemylintis, tik formaliai savo pareigas atliekantis kunigas Donelaičiui yra laisvamanis ir netgi bedievis.

Donelaitis rašo, kad vis labiau įsigalint laisvamanybei ir bedievybei, jis dažnai prisimindavęs apie tai bylojančias Šv. Rašto vietas (KM, p. 539). Šios Naujojo Testamento nuorodos rodo Donelaičio kritiškumą naujų religinių judėjimų atžvilgiu ir nuostatą, kad nuoširdus tikėjimas

³⁴ Martynas Liuteris, *Didysis katekizmas*, iš vokiečių kalbos vertė Tomas Kiauka, Tau-ragė: Lietuvos Evangelikų Liuteronų Bažnyčios komunikacijos ir leidybos centras „Kelias“, 2003, p. 19.

³⁵ *Ibid.*, p. 65.

³⁶ „Jei kalbėčiau žmonių ir angelų kalbomis, bet neturėčiau meilės, aš tebūčiau žvan-gantis varis ir skambantys cimbolai“ (1 Kor 13, 1).

ir moralė nyksta. Taigi laisvamanybę ir bedieviškumą Donelaitis sieja su veidmainingu tikėjimu, nutolimu nuo moralinių vertybių ir teisingumo bei meilės, su atsitraukimu nuo savojo tikėjimo ir pasidavimu naujiems netikriems pranašams bei prietarams. Donelaitis ne kartą išveda labai aiškią takoskyrą tarp tikinčiojo ir netikinčiojo (bedievio), nes tai rodo sąžinės turėjimas (arba jos atrofija) ir žmogaus poelgiai, jo darbai.

ŽMOGAUS BŪTIES IR PASAULIO SAMPRATA

Tolminkiemio kunigas į žmogaus gyvenimą ir pasaulį žvelgia itin pozityviai. Žavinta Sidabraitė: „Užėmęs bekompromisinę tikėjimą teigiančio švietėjo poziciją, Donelaitis kuria harmoningo pasaulio modelį“³⁷. Neteisingumo, kančios ir skurdo jis netraktuoja kaip šiame pasaulyje įprastų reiškinių bei patirčių, ir nei savęs, nei kitų neguodžia kitu – anapusiniu, pomirtiniu gyvenimu, kuris kentėjusiems bus rojus. Donelaitį teisingojo Dievo samprata skatina ieškoti tiesos, teisingumo ir laimės pirmiausia šiame gyvenime: jis atkakliai kovoja su amtmono Ruigio savivale, nes jo sudarytam Tolminkiemio žemių separacijos planui įsitvirtinus, jam pačiam ir valstiečiams būtų padaroma materialinė skriauda, dėl to tektų „skursti, kankintis ir būti nelaimingiems“ (Sb, p. 508).

Trumpame laiške savo bičiuliui Jordanui Donelaitis su lengvu humoru užsimena apie senatvę ir rengimąsi mirčiai, lyriškai prabyla apie lakštingalą bei jos dainas, ir labai realistiškai – apie besibaigiančias maisto atsargas ir naujojo derliaus laukimą. Šiame laiške atsispindi pagrindinės labai harmoningai darančios Donelaičio asmenybės savybės: humoras, lyrizmas ir realizmas, taip pat meilė gyvenimui ir žmonėms. Pirmosios kito laiško Jordanui eilutės atskleidžia tai, kad Donelaitis itin vertina tautinę tapatybę ir gimtąją kalbą, bendravimą su artimais bičiuliais. Laiške atsispindi jų bendravimo turinys: buvo skaitomi neišlikę Donelaičio eilėraščiai ir *Metų* ištraukos, kurių temos susijusios su realiu

³⁷ Žavinta Sidabraitė, *op. cit.*, p. 36.

gyvenimu ir žmogaus būties klausimais: draugyste, laime ir nelaimėmis, rūpesčiais ir viltimi³⁸.

Donelaičio eilėraštis „Kiekvienam daryti gera“ rodo jo gyvenimo idealą – tai meilė pasauliui, gyvenimui ir žmonėms, gerų darbų darymas ir teisingumas bei gailestingumas. Kaip ir kituose raštuose, eilėraštyje negražbyliaujama apie meilę Dievui, nes tai neatsiejama nuo realaus gyvenimo ir nuo meilės žmonėms: „Dievą, žmones jo mylėti – / Mano priedermė šventa“³⁹. Eilėraštyje „O greit slenką laikai“ išreikštos mintys demonstruoja labai pozityvų Donelaičio požiūrį į pasaulį bei žmogaus gyvenimą, ir nė neprimena liuteronų ortodoksų, juolab pietistų nuostatų į šį pasaulį kaip blogą ir nuodėmingą, kurį valdo velnias. Paskutinėse eilėraščio eilutėse žmogaus būties pasaulyje siejama netgi su rojumi žemėje, kur turėtų dominuoti džiaugsmas⁴⁰.

Donelaitis neretai yra traktuojamas kaip itin griežtas, parapijiečius už jų nuodėmes negailestingai smerkęs kunigas. Vis dėlto nesureikšminant kelių drastiškų savo parapijiečius apibūdinančių epitetų, Krikšto metrikų knygų įrašuose atsiskleidžia Donelaičio tiesumas, ypač – kone tėviškas rūpestis ir amoralaus elgesio priešasčių apmąstymas. Ne kartą paminimi „nuodėmingųjų“ tėvai, suvokiant lemiamą tėvų įtaką: „Aš esu prisiziūrėjęs visokių liūdnų pavyzdžių, nes kitados sukiojaisi tarp sugedusių žmonių. O jūs, gerieji (?) tėvai, jūs gyvuliai, ar ne jūsų kaltė, kad patiriate gėdą dėl savo vaikų? Bet kas apie tai galvoja“ (KM, p. 543). Panašu, kad čia užsimenama apie „gerus“ tėvus, kurie savo elgesiu vis dėlto toli gražu nerodo gero pavyzdžio savo vaikams ar netinkamai juos auklėja. Donelaitis užrašo netgi lotynišką posakį: „Deja, tėvai natūraliai daro įtaką savo vaikams“ (KM, p. 543). Užuo-mina apie tėvų pavyzdžio įtaką užrašyta ir Tolminkiemio žemių separacijos byloje: „Čia tai jau pagal tėvo [?] būdą ir pavyzdį meluojama!“ (Sb, p. 452). Taigi visuomenės blogis siejamas su jos kultūra, socialine

³⁸ Kristijono Donelaičio laiškas Johannui Gottfriedui Jordanui, [tarp 1776 ir 1779 m.], in: Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, p. 272.

³⁹ Kristijonas Donelaitis, „[Kiekvienam daryti gera]“, iš vokiečių kalbos vertė Aleksys Churginas, in: *Idem.*, p. 269.

⁴⁰ Kristijonas Donelaitis, „[O greit slenką laikai]“, iš vokiečių kalbos vertė Jonas Graičiūnas, in: *Idem.*, p. 265.

aplinka, ypač – šeimos morale, kai tėvai perduoda savo vaikams blogus įpročius ir ydas savo pavyzdžiu.

Griežčiausio Donelaičio pasmerkimo ir kandžių epitetų sulaukia ne eiliniai parapijiečiai, o savivaliaujantis amtmonas Ruigys ir jo pagalbininkai valdininkai. Donelaitis, tarsi norėdamas pateisinti savo griežtumą, parašo pastabą, kodėl vartojo žodžius „prakeikimas“ ir „prakeiktas“ – „nes taip elgėsi Ruigys su manimi“ (Sb, p. 471). Čia pat nurodo Šv. Rašto vietas, kur Mozė prakeikia nesilaikančius Dievo įstatymų žmones, žada jiems vien negandas gyvenime ir galop žūtį (*Ist* 28, 16–68), taip besielgiančius vadina bedieviais, kuriais „Viešpats rūstinasi per amžius“ (*Mal* 1, 4)⁴¹.

Samprotaudamas apie labai skirtingus žmonių būdus, Donelaitis *Visokiose patikimose žiniose mano įpėdiniui* išskiria tokias blogą elgesį lemiančias neigiamas žmogaus ypatybes: tai „neišmintingumas, neteisingumas, klastingumas, palinkimas vaidytis, savanaudiškumas ir šykštumas“ (A, p. 430). Donelaičiui ypač svarbus teisingumas, broliškumas, tad ragindamas pasirūpinti savo žmona, rašo įpėdiniui: „Tebūnie jis teisus ir teisingas. Kuriuo saiku seikėjate, tuo ir Jums bus atseikėta“ (A, p. 430). Dėl pasaulyje klestinčios neteisybės ir blogio Donelaitis nekaltina jokių piktų antgamtinių jėgų ir neguodžia, kad tokia esanti Dievo valia, bet išryškina kitiems kančias sukeliančias žmogaus savybes, kurios galop galinčios atsigręžti prieš pačius neteisiuosius – dar šiame gyvenime. Pavyzdžiui, prašoma Dievo, kad „melagio žodžiai iškiltų į dienos šviesą, ir jis susilauktų visuotinės paniekos ir patyčių“ (Sb, p. 465).

Donelaičio pažiūros į žmogaus (lietuvininkų būrų) būtį atsispindi jo pasakėčiose. Poetas akcentuoja būtinybę būrams išlaikyti savigarbą bei orumą ir visiškai nesižavi nusižeminimu. Duobėje ir purve nuo menkiausio vėjo svyrinėjantys nendrei pasakėčioje „Aužuols gyropelnys“ Donelaitis neskiria jokių pagiriamųjų žodžių, kaip tai daro kiti pasakėtininkai – jie, remdamiesi tuo pačiu siužetu, akcentuoja nendrės nuolankumą ir paklusnumą didžiūnams kaip didžiausią vertybę⁴². Nendrės

⁴¹ Cituojama iš: *Šventasis Raštas: Senasis Testamentas*, t. 3, iš lotynų kalbos vertė Juozapas Jonas Skvireckas, (ser. *Pasaulinės literatūros biblioteka*), Vilnius: Vaga, 1991.

⁴² Dalia Dilytė, „Kristijono Donelaičio pasakėčių santykis su Romulo tradicijos pasakėčiomis“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, Vilnius, 2008, kn. 26, p. 266–267.

svyrinėjimas nuo mažiausių vėjų „ir šen, ir ten“ vertinamas neigiamai; iš tokio nendrės svyrinėjimo juokėsi, beje, ir „aužuolas“. Nendrė čia – prisitaikantis, savigarbos ir orumo neturintis, visiems „besikloniojantis“ būras. Nendrė išlaiko savo gyvybę, bet kartu ir apgailėtiną savo vargą bei skurdą („purvus ir duobę“). Taigi prisitaikymas ir nusizeminimas, prarandant savąjį orumą, Donelaičiui – ne išeitis. Pasakėčioje „Lapės ir gandro česnis“ Donelaitis kritiškai žvelgia ir į gandra, kuris, žinodamas lapės klastingumą ir beveik netikėdamas geromis jos intencijomis, nesugeba atsispirti jos kvietimui į svečius, taigi poetas smerkia žmonių nenuoširdumą, kartu ir nepakankamą tvirtumą, drąsos stoką. Orais personažo pavyzdžiu galėtų būti ožkytė pasakėčioje „Vilks provininks“ ir šūdvalis „Pasakoje apie šūdvalį“: jie drįsta savo kaltintojams ir niekintojams pasakyti tiesą apie jų nusikalstamus darbus, ožkytė – netgi mirties akivaizdoje.

Donelaičio žmogaus, jo būties ir pasaulio samprata toli gražu nėra tokia, kokia ji pateikiama Lutherio mokyme ar pietistų ideologijoje, kur su velnio veikla pasaulyje siejamas bet koks blogis. „Mat mūsų kūnas jau pats savaime tingus ir linkęs į pikta, nors ir esame priėmę Dievo žodį bei tikime. Tačiau pasaulis blogas ir piktas; tad velnias pjudo, pučia ir kursto, kad sukliudytų, grąžintų atgalios, pakirstų ir vėl mus valdytų.“⁴³

SOCIALINIŲ SANTYKIŲ PROBLEMATIKA

Prūsijoje XVIII a. įvyko daug politinių ir socialinių pokyčių, tačiau lietuvininkų padėtis buvo be galo sunki. Ji itin pablogėjo, kraštą užplūdus kolonistams. Donelaičiui buvo skaudu matyti lietuvininkams daromas skriaudas, jų tapatybės nykimą ir moralinį pakrikimą.

Donelaičio raštuose ir laiškuose keliami skaudūs socialiniai klausimai. „Ak, kas būtų galėjęs tikėti tuo, ką krikščionys taip dažnai gieda: be [D]ievo mums niekam nė plaukelis nenukris“ – reikią labai saugotis,

⁴³ Martynas Liuteris, *op. cit.*, p. 111.

„kad tarp ponų kalbi, ar ką sakai“, nes „juk girdėjom, kaip Krizui pasidarė“ (II laiškas, p. 277). *Krizas* turbūt vartojamas kaip bendrinis lietuvininkų vardas. *Metuose* ponų negyvai užplakdintas Pričkus – vergiškos ir beteisės lietuvininkų padėties iliustracija. Tai nebuvo reti, vienetiniai atvejai, tad ponai „dėl tokio dažno savo galios piktnaudojimo gyvenime iš tikrųjų turi blogą vardą“ (II laiškas, p. 277). Užsimenama – tarsi išsakant viltį – ir apie kartais sutinkamus gerus ponus. Vis dėlto Donelaitis linki kunigauti ten, kur nebūtų kaimynystės „su karaliaus dvaru“, kaip jam Tolminkiemyje, ir parašo žinomą lotynišką posakį apie ponus (antrąkart jį pakartoja *Visokiose patikimose žiniose mano įpėdiniui*), kuriame netiesiogiai išreiškiama sunkiai įgyvendinama svajonė, kad parapijoje nebūtų „jokio pono“ (II laiškas, p. 277).

Ponai ir valdininkai vaizduojami kaip itin gobšūs, neteisingi ir negailęstingi: „koks begalinis jų gobšumas bei godumas, taip pat koks didelis jų žiaurumas, jeigu jų nesustabdysi, gerai žinoma“ (A, p. 436). Amtmonui Ruigiui „po kelerių metų despotiško ir grobikiško valdymo vis dar buvo maža“ (A, p. 435), o Donelaičio teisybės ieškojimai nebuvo lengvi: „Man buvo daroma tūkstančiai kliūčių, bet aš prasiveržiau“ (A, p. 434). Dvaro amtmoną Ruigį Donelaitis įvardija „pavojingiausiu priešū“, kurio smurto, kaimynystėje gyvenant, sunku išvengti.

Tolminkiemio žemių separacijos byloje Donelaitis parašo ištis sukrečiantį sakinį: „Jūs, būsimieji laikai, supraskite iš to atsitikimo, jei jums tektų ... [?] arba pražūkit“ (Sb, p. 471). Jam nieko nėra baisesnio už brutalų savivaliavimą ir neteisingumą, o to nesuprantantys ar nenorintys suprasti prilygsta sąžinę praradusiems, tad tokia būtis neverta teisingo Dievo palaikymo. Šiandienos žodžiais kalbant, Donelaitis kovojo su įžūlia pono savivale ir valdininkų korupcija; kovojo ne tik dėl savo ir būsimųjų savo įpėdinių, bet ir visų Tolminkiemio valstiečių gerovės: „a[mtmonas] R[uigys] kėsinasi į mūsų duoną ir savo sumanytu projektu galvoja mums pagaliau įbrukti elgetos lazda; ne ko kito jis siekia, o tik mus sužlugdyti ir visiškai pražudyti“ (Sb, p. 491). Baimę ir bauginimą (pavyzdžiui, Ruigiui savivaliaujant ir kitus gąsdinant), Donelaitis smerkia: „Drebėkite jūs kiti, mažučiai žmogeliai, aplinkui“ (Sb, p. 468). Itin griežtai Donelaitis vertina teismus: „Tačiau kas dedasi visuose pasaulietiniuose teismuose! [...] Aš tariau: teisk dar sykį, [D]ieve!“ (Sb, p. 583).

Donelaičio ne kartą išsakytas požiūris, kad šie laikai esą blogi, pirmiausia sietinas su valdančiųjų savivale ir žiaurumu. Laiške tvirtinama: „Ir jeigu jis dar mūsų laikais kaip apšviestas ir tikras krikščionis tebegyventų, o kaip pasikeistų jo Iliada“, tuomet „graudžia dejone skambėtų jo Bukolikos“ (II laiškas, p. 277). Ponų savivalė reiškesi ir seksualiniu išnaudojimu, kurį atspindi 1779 m. padarytas įrašas: krikštijamo vaiko tėvo pavardę užrašyti vengta, parašant „Tylėk! Mūsų laikai liepia tylėti“; vėliau įrašyta Beringo pavardė, turbūt turint galvoje amtmoną Beringą. Čia pat minima Šv. Rašto vieta (KM, p. 544), kurioje teigiama, kad protingasis ir teisingasis negerais laikais turįs tylėti. Panašią socialinę problemą atspindi 1749 m. sausio mėn. padarytas įrašas po netekėjusios merginos vaiko krikšto. Vaiko tėvas – vedęs laisvasis valstietis, pas kurį ši mergina tarnavo; Donelaitis čia smerkia ne šį valstietį, o daugiau socialinę neteisę, nežmonišumą ir nebaudžiamumą toleruojančias valstybės institucijas: „Vyresnybė už tai turės atsakyti prieš [D]ievą“ (KM, p. 535).

Donelaičio jautrumą neteislingumui ir negailestingam ponų elgesiui rodo jo pasakėčios. Jurgis Lebedys tvirtina: „Donelaitis savo pasakėčiose ir davė ryškų išnaudotojų, dvarininkų, vokiškųjų valdininkų ir teisėjų atvaizdą, parodė kokioj beteisioj ir beviltiškoj būklėj lietuviai gyveno. Poetas tikriausiai prieš akis turėjo konkrečius asmenis, įvykius, skriaudas“⁴⁴. Literatūrologui antrina ir Dilytė, analizuodama pasakėčią „Vilks provininks“. Įdomu tai, kad ponus ir siautėjusius Mažojoje Lietuvoje valdininkus „vilkais“ yra pavadinę savo ataskaitose patys vokiečiai: „Valdininkai sistemingai stekeno valstiečius... [Grafo A.] Dohnos komisija, 1711 metais paskelbusi Rytprusių nuosmukio priežastis, greta maro, nederliaus ir mokesčių naštos nurodė ir valdininkus, kurie elgėsi kaip „plėšrūs vilkai“, ne tik patys plėšikavę, bet ir kitiems leidę ar net uoliai padėję“⁴⁵.

⁴⁴ Jurgis Lebedys, „K. Donelaičio kūrybos raida“, (1948–1949), in: *Kristijonas Donelaitis literatūros moksle ir kritikoje*, sudarė Kostas Doveika, (ser. *Rašytojai literatūros moksle ir kritikoje*, kn. 10), redakcinė komisija Kostas Doveika, Albinas Jovaišas, Vytautas Vanagas, Vilnius: Vaga, 1990, p. 150.

⁴⁵ August Skalweit, *Die ostpreussische Domänenverwaltung unter Friedrich Wilhelm I. und das retablisement Litauens*, Leipzig: Duncker & Humblot, 1906, p. 134; cit. iš: Vydūnas, *Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių*, iš vokiečių kalbos vertė Vita Gaigalaitė ir Rapolas Šaltenis, (ser. *Lituanistinė biblioteka*), Vilnius: Vaga, 2001, p. 373.

Visose šešiose pasakėčiose Donelaitis kelia aktualias visuomenės problemas: tai nesąžiningumas ir suktumas, veidmainystė ir melas, socialinė nelygybė ir išnaudojimas, ponų nežmoniškumo apraiškos. Pasakėčioje „Rudikis jomarkininks“ paliečiama kiek siauresnė – pasak Lebedžio, kolonistų tinginystės bei piktnaudžiavimo kitų gerumu – problematika. Pasakėčioje „Lapės ir gandro česnis“ vaizduojami daugiau moraliniai bendruomenės gyvenimo aspektai, bet ir čia užsimenama apie „klastorius“ ponų dvaruose, kur vykstanti „velniška klasta“: „Kur švelnioms uodegoms siratų skaudulius glosto, / O paseloms smarkus neprietelius vargdienį lupa“ (Lgč 59–60). Likusiose pasakėčiose itin aiškiai išskiriami skirtingi socialiniai luomai ir jų tarpusavio santykiai pateikiami kaip nežmoniški ir netoleruoti. Šiose pasakėčiose išryškinamas neturtingųjų būrų (avelės, ožkelės, nendrės ir „prasto ubago“) žeminimas, jų ujimas ir turtingųjų bei valdininkų (šuns didgalvio, vilko, gyropelnio aužuolo) abejingumas vargingųjų padėčiai ir jų kančiai. Donelaičio pozicija socialinės neteisybės ir būrų lietuvininkų išnaudojimo klausimu yra aiški: tai vykdančys prilygsta nusikaltėliams, kuriuos už jų daromas skriaudas Dievas ne tik po mirties, bet čia ir dabar gali nubausti – „sūda“ jiems padaryti. Pasakėčioje „Pasaka apie šūdvabalį“ parodoma skirtingų pažiūrų ir kultūrų sandūros bei tapatybės, religinės veidmainystės problematika, vienareikšmiškai smerkiant kitų menkinimą ir fasadinį religingumą bei moralinį dviveidiškumą.

Donelaitis pasakėčiose nepropaguoja nuolankumo ir nusižeminimo, susitaikymo su esama padėtimi strategijos, bet greičiau skatina netylėti. Teiginiai donelaitikoje, esą Donelaitis laikėsi Šv. Rašto ir Lutherio mokyimo paklusti valdžiai ir savo ponams, stengiantis juos pranokti tik savo moralumu, gerokai prasilenkia su rašytojo išreikšta pozicija. Tiesa, pasakėčioje „Šuo Didgalvis“ po negailestingo ir neteisingo turtingųjų susidorojimo su vargšais epizodo, patariama kentėti (ŠD 31–32), todėl kai kurie tyrėjai daro išvadą apie poeto išreikštą nuolankumo ponams poziciją. Šioje ir kitose vietose, kaip pastebi Marija Stankus-Saulaitė, „juntas Donelaičio sąmojus: jis veiksmingai supriešina pasakėčios žodžius ir vaizdą, žinodamas, kad pats skaitytojas susigaudys“⁴⁶. Donelaitis,

⁴⁶ Marija Stankus-Saulaitė, „Kristijono Donelaičio saulės“, (1980), in: *Egzodo Donelaitis*, p. 367.

pasak Stankus-Saulaitės, nemoko tylėti ir „kantriai kentėti, nusileisti skriaudėjams, būti patenkintiems varginga dalia“, o ten, kur jis tai taria, „pajuntama Donelaičio ironija“⁴⁷. Panaši ironija yra pasakėčioje „Aužuols gyropelnys“ – tik paminėjus ponams Dievo bausmės šaukiančias našlių ašaras bei dūsavimus, tariama: „Prasts ubage, pasilik, kaip tau nuo Dievo paskirta!“ (Ag 37). Šią Donelaičio ištarmę ir po to sekantį moralą (išskiriant „baisų erelį“ ir „žvirblį“) neteisinga sieti su rašytojo esą pripažinta liuteronų tikėjimo predistinacijos dogma, nes kontrastų išryškimas greičiau šią „Dievo valios“ dogmą ironizuoja ar net ją pasmerkia, nei jai pritaria. Tokią Donelaičio poziciją rodo ne tik jo anksčiau cituoti žodžiai, bet ir jo paties asmeninis pavyzdys.

DONELAIČIO PASAULĖŽIŪROS ATSPINDŽIAI *METUOSE*

Apie Donelaičio pažiūrų nenuoseklumus ir prieštaravimus („klaidinančias priešingybes“ ar neaiškumus) rašė nemažai kritikų. Pasak Vytauto Vanago, kurdamas meninį pasakėčių ir *Metų* pasaulį, Donelaitis nesilaikęs vieno principo: „Jo pasirinktas to pasaulio modeliavimo būdas nėra nuoseklus, greičiau jis – prieštaringas“⁴⁸. Į akivaizdžius *Metų* personažų pažiūrų skirtumus dėmesį atkreipė ir Hermannas Buddensiegas: „poetas dalį kelio eina su pastoriumi, bet tam, ką šis smerkia, jis leidžia šviesti“⁴⁹. Saulius Žukas: „Skaitydami Donelaičio „Metus“ pastebime, kad apie tą patį dalyką skirtingose poemos vietose skirtingai kalbama“⁵⁰.

Į *Metų* personažų pasaulėžiūros skirtumus didesnę dėmesį atkreipė išeivijos literatūrologai. Stankus-Saulaitė *Metų* personažų pasaulėžiūros sutapatinimą su Donelaičio pažiūromis laiko nesusipratimu ir netgi jo pozicijos sugadinimu, ypač išryškindama poemos pasakotojo ir religingojo

⁴⁷ *Ibid.*, p. 366.

⁴⁸ Vytautas Vanagas, „Realizmo lietuvių literatūroje genezė ir istorinis kelias“, (1978), in: *Kristijonas Donelaitis literatūros moksle ir kritikoje*, p. 280.

⁴⁹ Hermannas Buddensiegas, *op. cit.*, p. 186.

⁵⁰ Saulius Žukas, *K. Donelaičio „Metai“*, Vilnius: Baltos lankos, 2000, p. 79.

Selmo pažiūrų skirtumus. „Dėmesingai skaitant Donelaičio raštus, galima atskirti, kas ką sako; galima atpažinti balsus, kurie ne visi yra Donelaičio; galima įžvelgti, kad Donelaitis nebuvo toks naivus ar nuolaidus, kaip apie jį teigta; nebegalima jo skirstyti pagal jo veikėjų tariamą kraujo apytaką.“⁵¹ Delija J. Valiukėnaitė *Metuose* ieškojo siužetinės viso kūrinio linijos, dramatinio konflikto ir paties Donelaičio išreikštos pozicijos. „Iš visko atrodo, kad pasakotojas ir Donelaitis yra vienas ir tas pats asmuo.“⁵² Didesnį dėmesį skirdama pasakotojui ir Pričkui, autorė konstatavo, kad Pričkiaus „žodžiai ne mažiau didaktiški negu pasakotojo Donelaičio; tačiau skirtumas tarp jų didelis“⁵³.

Donelaičio pasaulėžiūros paveikslą *Metuose* labai praturtintų poemos siužeto ir atskirų jos fragmentų konstravimo principų bei jų sąryšių atskleidimas. Pasak Rimvydo Šilbajorio, „įvairūs Donelaičio poemos elementai vienas kitam atsiliepia, vienas kitą veikia labai sudėtingais būdais taip, kad viso veikalo realizuotas ar potencialiai nurodytas, implikuotas dimensijas mes dar ir nepradėjome pakankamai suvokti“⁵⁴. Šilbajorio mintis atliepia Vladimiras Gilmanovas: „Donelaičio kūryboje yra dar daug neatkoduotų reikšmingų, socialinę istoriją atskleidžiančių fragmentų“⁵⁵. *Metų* siužetas, kiekvienas jo fragmentas neabejotinai byloja apie paties Donelaičio poziciją – ypač jo socialines pažiūras. Tačiau šįkart apsiribosime paties pasakotojo išreikšta pasaulėžiūra.

Ričardas Pakalniškis pasakotoją traktuoja kaip svarbiausią poemos personažą: „Paprastai visažinis pasakotojas – tai pagrindinis epo balsas, dieviškos valios reiškėjas, kuriam žinomos visos žemės ir dangaus paslaptys. „Metuose“ visažinio pasakotojo funkcijos kelios. Tai epinis dainius, kolektyvinės sąmonės reiškėjas ir lygiateisis vaizduojamojo pasau-

⁵¹ Marija Stankus-Saulaitė, *op. cit.*, p. 361.

⁵² Delija J. Valiukėnaitė, „Donelaičio „Metai“: eilės iš sakyklos“, (1982), in: *Egzodo Donelaitis*, p. 385.

⁵³ *Ibid.*, p. 385.

⁵⁴ Rimvydas Šilbajoris, „Teksto plotmių santykiai Donelaičio „Metuose““, (1982), in: *Egzodo Donelaitis*, p. 425.

⁵⁵ Vladimir Gilmanov, „*Genius loci* ir „išgyvenimo pamokos“ (Donelaičio fenomenas moderniojo katastrofizmo laikais)“, in: *Kristijono Donelaičio epochos kultūrinės inovacijos*, p. 171.

lio dalyvis⁵⁶. Žukas poemos pasakotoją sieja su originaliai išreikštu tautiniu ir socialiniu modeliu, kuris sukuria „produktyvų įtampų lauką“⁵⁷. Poema persmelkta lietuviška pasaulėjauta ir lietuviška tautosaka bei mitologija. Pasak Šilbajorio, moralizuojančius pamokslus apie žmogaus nedorybes kartu su pasakotoju byloja personifikuoti paukščiai – „gandro snapu užsimaskavęs kalba pats autorius savo pasakėčios moralą“⁵⁸. Petkūnas pastebi: „Personifikacijos padeda sudaryti vaizdą, kad pamokslauja visa gamta. Tolminkiemio klebonas stovi šalia, jam kalbėti nebėra jokios būtinybės“⁵⁹. Su Donelaičio reiškiamą poziciją sietinas poemos pasakotojas išties beveik nepamokslauja (krikščioniškas tiesas poemoje dėsto religingasis Selmas ir Pričkus). Bet prieš pasakotojo reiškiamą gyvenimo išmintį ir ją bylojančią gamtą nublanksta visų kitų personažų pamokslai. Personifikuotos gamtos reiškiamą išmintis neatsiejama nuo būrų pasaulėvokos ir jų gyvenimo aktualijų. „Panašių į Donelaitį gamtos teologų Didžioji Lietuva neišugdė.“⁶⁰

Vincas Mykolaitis-Putinas: „Pagrindinis Donelaičio poemos veikėjas tai yra jis pats, sutelkęs savy lietuviškos gamtos ir joje krutancio žmogaus gyvenimą ir atkūręs visa tai savo veikale su savo paties vertinimais ir sprendimais, su savo morale ir pasaulėžiūra“⁶¹. Pasakotojas kalba ir vienaskaita, ir daugiskaita – būrų lietuvininkų vardu, su jais tai susitapatindamas, tai vėl žvelgdamas tarsi iš šalies, lyg rūpestingo tėviško globėjo žvilgsniu ir širdimi. Jis dažnai pratęsia ar nutraukia kitų personažų pasakojimus, būrus lietuvininkus užjausdamas, pagirdamas: „Vierykit tikt man, kad tūls vyžas užsimovęs, / Su protu daugsyk apgauna didelį

⁵⁶ Ričardas Pakalniškis, „Kristijono Donelaičio „Metai“: struktūra ir žanras“, (1981), in: *Kristijonas Donelaitis literatūros moksle ir kritikoje*, p. 344.

⁵⁷ Saulius Žukas, „K. Donelaičio *Metų* pasakotojas ir personažai“, in: *Darbai apie Kristijoną Donelaitį*, sudarė Leonas Gineitis, Algis Samulionis, Vilnius: Vaga, Lietuvos Mokslų akademija, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1993, p. 35.

⁵⁸ Rimvydas Šilbajoris, *op. cit.*, p. 408.

⁵⁹ Darius Petkūnas, „Poema „Metai“ – pamokslų rinkinys?“, in: *Tiltai: Humanitariniai ir socialiniai mokslai*, Klaipėda, 1998, Nr. 2–3 (4–5), p. 131.

⁶⁰ Vytautas Kavolis, „Nuo metafizinio teatro į apšvietos baime“, (1988), in: *Egzodo Donelaitis*, p. 471.

⁶¹ Vincas Mykolaitis-Putinas, „Donelaičio „Metai““, (1947), in: *Kristijonas Donelaitis literatūros moksle ir kritikoje*, p. 130.

poną; / Tik nedrįsta bėdžius vis kaip reik pasakyti“ (Vd 502–504). Aki-vaizdu, kad poemos pasakotojas dėl būrų lietuvininkų, kad ir kokie jie būtų, labiausiai ir sielojasi. Skaudžiausi yra paskutiniai pasakotojo žodžiai poemoje po Pričkiaus mirties:

Tai broleliai! Tai visa šio svieto malonė!
Tiek nusipelnom, kad viernai atliekame slūžbą!
Juk jau kas tikt nor, tas būrišką nabagėlį
Stumdo šen ir ten nei kokį šunį nevertą. (Žr 464–467)

Stankus-Saulaitė, *Metų* pasakotoją siejanti su pačiu poemos autoriumi, tvirtina, kad Donelaitis poemoje „dalyvauja ne kaip kunigas, vadas ar mokslininkas, o kaip vienas iš būrų, su kuriuo kai kurie, kaip Pričkus ar Selmas, nelabai skaitosi“⁶². Gamtos ir būrų gyvenimo įvykius išradingai komponuodamas ir pats į juos įsijungdamas, pasakotojas išryškina būrų gyvenimo kasdienybę ir šventes, svarbiausius jų būties dalykus, atskleidžia savitą jų būdą, nieko nesmerkdamas, bet žvelgdamas supratingai ir atlaidžiai, kartais – su skausmu, ironija, sarkazmu. Kartu parodo aiškų nepritarimą amoraliai elgsenai pačių lietuvininkų tarpe – ypač vargingesnių lietuvininkų išnaudojimui, patyčioms.

Poemos pasakotojo pasaulis sakralus. Jis su nuostaba žvelgia į pasaulį, gamtą, kur visame gamtos ir žmonių gyvenime Dievo „dyvins sutaikymas“. Poema pradeda kone Rojaus žemėje aprašymu, nors čia niekas „poniškai neprisivalgo“, poniškai nesirėdo, kur yra netgi baisių šalčių, vėjų ir „debesių juodų“. Paukščių natūralumas, paprastumas, gebėjimas džiaugtis tuo, kas esi ir ką turi, Dievo garbinimas tyloje natūraliu savo balsu ir gyvenimu – tai pavyzdys žmogui, kaip jis turėtų gyventi, vadovaudamasis gamtos ir Kūrėjo dėsniais. Paukščiai, į kuriuos pasakotojas pataria žiūrėti, yra itin pozityvūs ir džiaugsmingi; jie tvirtina: „Ne! ne verkt, bet linksmytis visi susirinko“ (Pl 29). Tačiau Dievo sukurtas pasaulis nėra tobulas, nėra išbaigtas: „Ir tarp paukščių rods tūls kartais randasi sukčius“ (Pl 195), jie kartais netgi „savo numušą draugą“, bet jų tarpe toli gražu nėra tokių „razbaininkų“, „Kaip žmogus tūls yr, kad jis

⁶² Marija Stankus-Saulaitė, *op. cit.*, p. 377.

smaguraut išsižioja“ (Pl 201). Po šio gandro išsakyto požiūrio į žmogų pateikiamas vieno „aukščiausių ponų“ paveikslas, kuriame atspindi ponų rajumas ir patologiškas godumas: netgi kęsdamas skausmus ir jausdamas artėjančią mirtį, ponas vis siekia pinigų (Pl 232).

Paukščių gyvenimu pateikdamas siektiną žmogaus būties modelį ir primindamas, kad žmogui „miels Dievs daugių daugiausia dovanujo“ (Pl 152), pasakotojas išradingai parodo ir idealųjį socialinį modelį, į kurį žmonės turėtų orientuotis. Čia vyriausiasis visų paukščių (socialinio rango prasme – aukščiausiasis ponas ar karalius) yra erelis. Jis sukviestų paukščių akivaizdoje nei pučiasi, nei barasi (kaip būrų ponai, šaltyšius ar religingasis Selmas), bet išreiškia rūpestį jais: „norime tardyt, / Kaip jūs mylista žiemos bėdoj išsilaikėt. / Ar pristokot ko? Ar kas tarp jūsų pagaišo?“ (Pl 163–164).

Pasakotojo pasaulėvaizdyje – ryški pasaulio vienovė, o didžiausia atsakomybė už jį tenka žmogui, nes jo sąmoningumas ir dora veikia ne tik artimiausią socialinę aplinką, bet ir pačią gamtą. Itin įspūdinga scena, kurioje pono išsigimimo išgąsdinta pelėda „žmogaus tamsoj dūsaudama verkia“ (Pl 244). Gilmanovo manymu, epinėje kūryboje „žmogus kaip visuma prilygsta visam kosmosui, todėl yra už jį atsakingas“⁶³. Lietuvininkų būrų ir ponų bei ponaičių santykiai toli gražu nėra tokie, kaip paukščių, – kokie galėtų būti. Poemoje pasakotojas apie ponus atsiliepia tik negatyviai, juos ir jų gyvenimą negailestingai šaržuoja; jie – visko pertekę apsirijėliai, kurie neturi jokių moralinių vertybių ir pasižymi patologiniu gobšumu ir negailestingumu būrams. Kartu pasakotojas itin smerkia iš baudžiauninkų kilusius ponų tarnus, pavyzdžiui, Kasparą, kuris „Kaip gaidys vištas guiniodams, gandina žmones“ (Vd 195) ir netgi „vis kytriaus už poną nor padaryti“ (Vd 199). Ir klausia – „Ar tai švankus darbs, ar reik taip Viešpatį niekyt?“ (Vd 201). Paprastų žmonių ujimas, jų išnaudojimas ir niekinimas pasakotojui atrodo ne tik nežmoniškas ir nusikalstamas, bet ir tapatus paties Dievo niekinimui.

Pasakotojas, būdamas „gamtos teologas“ ir reikšdamas panteistinę pasaulėjautą, kartu laikosi krikščioniškų papročių. Tiesa, jo krikščioniškumo raiška poemoje apsiriboja mandagaus elgesio prie stalo, puotą

⁶³ Vladimir Gilmanov, *op. cit.*, p. 167.

pradedant malda, aprašymu (Rg 159–160) ir piktinimusi, kai maldos prie stalo užmirštamą (Rg 185–87). Aprašant vestuves, užsimenama apie situoktavių apeigas bažnyčioje (Rg 132–133). Jokių kitų krikščioniškumo apraiškų pasakotojo būtyje nesama. Anot Aleksandro Horno, Donelaitis *Metuose* kalbąs „ne kaip dvasininkas, ne anuometinio pastoriaus tonu, o kaip žmogus“⁶⁴. Tiesa, poemos pasakotojo reikštą supratingumą, gailastingumą, atlaidumą, meilę būrams būtų galima traktuoti kaip evangelinės meilės dvasios (krikščioniškumo esmės) raišką. Vis dėlto tai yra bendražmogiškosios vertybės, tad jų dominavimą pasakotojo būtyje galima tapatinti ir su lietuviškąja pasaulėjauta bei morale, ir su Apšvietos vertybėmis, ir tiesiog su natūralios žmogaus prigimties, žmoniškumo (Donelaičio itin dažnai minimos sąžinės) raiška.

Akivaizdu, kad *Metų* pasakotojo pasaulėžiūra iš esmės identiška Donelaičio pasaulėžiūrai, tačiau ji labai skiriasi nuo Selmo ir Pričkiaus pažiūrų. Pasak Stankus-Saulaitės, Selmo pažiūros neatitinka Donelaičio nuostatų į pasaulį: Selmas „pasaulį mato tamsų; pasaulis yra velnio valdomas, vedamas į pražūtį. [...] Norėdamas pabrėžti Dievo galią, jis paneigia gyvenimo grožį, o nematydamas gyvenimo grožio, griebiasi Dievo valios. Jo atsakymai skubūs ir panašūs kiekvienoje situacijoje“⁶⁵. Petkūnas, įvardijęs *Metuose* išreikštas liuteronų bažnyčios dogmas, rėmėsi būtent Selmo žodžiais⁶⁶. Selmas dažnai primena liuteronų ortodoksų ir Šv. Rašto tiesas, būrus liutvininkus peikdamas, kritikuodamas, iš jų reikalaujamas nepriekaištingos moralės, paklusnumo ponams ir valdžiai bei mokesčių rinkėjams, nepateisindamas jokių kompromisų, stengiantis būrams sunkiomis vergiškoms gyvenimo sąlygomis išlikti. Jo retorika dažnai velniuojantis skamba ironiškai, o gausūs pasisakymai ne kartą dviprasmiški ir net prieštaringi. Pričkus išsako labai panašią ideologiją kaip ir Selmas, keliose vietose beveik pažodžiui atkartodamas jo žodžius. Šiems personažams beveik nebūdingos svarbiausios paties Donelaičio vertybės: teisingumas ir sąžiningumas, neveidmainingas (meile

⁶⁴ Aleksandras Hornas, „Kristijonas Donelys“, (1893), in: *Iš vokiškųjų raštų apie Kristijoną Donelaitį*, p. 84.

⁶⁵ *Ibid.*, p. 375.

⁶⁶ Darius Petkūnas, „Kunigo Kristijono Donelaičio ganytojiška veikla, teologiniai motyvai „Metuose“ ir kituose raštuose“, p. 72–77.

ir pagarba žmogui bei sąžine pagrįstas) tikėjimas, žmogaus orumas ir laimė. Religiniojo Selmo pažiūros laikytinos konservatyvia religine ideologija, į kurią Apšvietos atstovai (turbūt ir Donelaitis) žvelgė kritiškai.

IŠVADOS

XVIII amžius Prūsijoje – Apšvietos paveiktas visuomenės pažiūrų ir protestantizmo filosofijos virsmo metas, neabejotinai turėjęs įtakos Donelaičio pasaulėžiūrai, pasižyminčiai humanizmu ir sinkretizmu.

Donelaičio Dievo ir tikėjimo juo samprata neatsiejama nuo teisingumo, sąžinės ir meilės. Tikėjimas – vidinis, intymus santykis su Dievu, kuris kaip aktyvi dvasinė galia lemia žmogaus moralę, gyvenseną ir jo darbus. Kunigo tarnystė Donelaičiui reiškė įsipareigojimą ir atsakomybę būti moraliniu pavyzdžiu visuomenei, krikščioniško gyvenimo etalonu ir Kristaus tiesų mokytoju. Blogio pasaulyje egzistavimą Donelaitis siejo ne su piktosiomis metafizinėmis jėgomis, o su socialinėmis ir psichologinėmis priežastimis, sąžinės ir tikėjimo atrofija. Gyvenimas žemėje traktuojamas ne kaip kančios ir pasiruošimo amžinajam gyvenimui vieta, bet kaip atsakinga ir džiaugsminga žmogaus būtis.

Socialinius santykius savo aplinkoje Donelaitis vertino kaip amoralius (neretai – kaip nusikalstamus), o būrų susitaikymą su skriaudomis ir išnaudojimu bei jų žeminimu – kaip netinkamą, situacijos negalinčią pagerinti poziciją. Donelaitis siūlo ne susitaikymą (su tokia „Dievo valia“), o lietuvininkų išminties, orumo ir drąsos puoselėjimą, kartu keldamas teisingumo ir valdančiųjų atsakomybės klausimą.

Donelaičio pasaulėžiūrą sieti su skirtingomis *Metų* personažų pažiūromis yra nepagrįsta. Itin konservatyvios religinės Selmo pažiūros poemos autoriui nebūdingos. Donelaičio pažiūras poemoje atspindi humanistinė, Apšvietai būdinga sinkretiška pasakotojo pasaulėžiūra, kuri yra identiška išsakytai jo rašytiniuose šaltiniuose.

REFLECTIONS OF KRISTIJONAS DONELAITIS'S PHILOSOPHY IN HIS WRITINGS

Summary

The 18th century in Prussia was a period when social attitudes were influenced by the ideals of the Age of Enlightenment, and the philosophy of Protestantism underwent transformation. All this undoubtedly had an impact on the humanistic and multi-layered world outlook of Kristijonas Donelaitis. Archival sources, entries in the records of baptism and the court case of land separation, as well as the surviving letters, poems and fables reveal many aspects of the poet's philosophy of life.

Donelaitis's understanding of God and faith is inseparable from morality and clear conscience. The most important values for him were justice and dignity, as well as human existence based on these values. He associated evil in society not with evil spirits, but with social and psychological reasons, lack of faith and weakening of conscience, irresponsibility of the ruling classes and their misuse of power. He often regarded social relations in his surroundings as immoral, and sometimes even as a criminal offence. While peasants themselves saw their exploitation as normal practice, Donelaitis considered this attitude as improper and not helping to improve the existing situation.

It would be a mistake to relate Donelaitis's philosophy to any of the characters of *The Seasons (Metai)*, as it is only possible to associate it with the role of the narrator. The world outlook of the narrator echoes the author's philosophy, which he declared in his other written works on the issues of the most important moral values, and his attitude to contemporary problems.

IŠNYKSTANČIO PASAULIO DAINIUS

ŽAVINTA SIDABRAITĖ

Anotacija. Kristijono Donelaičio sprendimą rašyti lietuviškai, be kitų aplinkybių, galėjo paskatinti ir XVIII a. viduryje pasirodžiusi pirmoji istorinė studija apie lietuvių kalbą (autorius Pilypas Ruigys), kurioje ji buvo kildinama iš senosios graikų kalbos. Apsisprendamas rašyti lietuviškai, Donelaitis tarsi ėmėsi atkartoti Homero kūrybinį aktą – duoti pirmąjį lietuvių tautos epą. Jis pajuto ir sugebėjo atkartoti dar beveik pirmapradžio lietuvininkų buvimo ir sodrios jų kalbos atitiktį. Vis dėlto nors ir išvelgęs galimybę lietuvišką poeziją per hegzametą susieti su klasikinės poezijos viršūnėmis, Donelaitis labai aiškiai suvokė būtinybę ne mėgdžioti klasikų, kuriant idilinius kaimo vaizdelius kaip buvo įprasta to meto Europoje, o gyvu žodžiu atsiliiepti į pakitusias gyvenimo realijas.

SPRENDIMAS RAŠYTI LIETUVIŠKAI

Kristijono Donelaičio sprendimas rašyti lietuviškai buvo gerai apgalvotas. „K. Donelaičio lietuviškumas buvo jo širdies dalykas, bet drauge ir sąmoningas nusistatymas“, – teigė Albinas Jovaišas¹. *Metų* rišlumą tyręs

¹ Albinas Jovaišas, „Kristijonas Donelaitis“, in: Eugenija Ulčinaitė, Albinas Jovaišas, *Lietuvių literatūros istorija. XIII–XVIII amžiai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 441.

Vaidas Šeferis atkreipė dėmesį, kad poemoje „dažnai pabrėžiama žmonių kalbinė savimonė, o frazės *lietuviškai kalbėdamas* ar *lietuviškai pasakydamas* visada turi pozityvią semantinę aferenciją. Kalbėti lietuviškai reiškia kalbėti teisingai, įtaigiai, nuoširdžiai“². 1747 m. buvo išspausdinta poeto bičiulio Pilypo Ruigio (Philliph Ruhig, 1675–1749) parašyta pirmoji istorinė studija apie lietuvių kalbą. Joje Ruigys palygino beveik keturis šimtus panašių lietuvių ir senosios graikų kalbos leksikos vienetų ir, remdamasis tokiu leksikos panašumu, teigė lietuvių kalbą kilus iš senosios graikų kalbos³. Ruigio subrandintos idėjos galėjo tapti postūmiu Donelaičiui išmėginti poetinės kūrybos galimybes garbingai graikų kalbai savo senumu prilygstančia lietuvių kalba, o kartu tarsi ir atkartoti Homero kūrybinį aktą – duoti pirmąją lietuvių tautos epą. Išbandyti antikinių epų eilėdaros – hegzometro – tinkamumą tėvų kalbai skatino bendroji epochos kūrybinė atmosfera ir poetikos programos universitete. Danieliaus Heinricho Arnoldto vadovėlyje (1732), iš kurio poetikos dalykų Karaliaučiaus universitete mokėsi Donelaitis, dar abejojama galimybe kurti brandžią vokišką poeziją hegzometru⁴. Tačiau jau 1748 m.

² Vaidas Šeferis, *Kristijono Donelaičio „Metų“ rišlumas*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2014, p. 275.

³ Pilypas Ruigys dalyvavo XVIII a. pradžios polemikoje dėl lietuvių kalbos, buvo Michaelio Mörlino (1641–1708) idėjų šalininkas. 1706 m. išspausdintame Jono Šulco (Johann Schultz, apie 1684–1710) verstų Ezopo pasakėčių rinkiniui parašė eiluiotą prakalbą, kur išdėstė merlininkų programą; plačiau žr. *Jono Šulco „Ezopo pasakėčios“: Dokumentinis leidimas ir straipsniai*, parengė Liucija Citavičiūtė, (ser. *Trys 1706 metų filologinės polemikos šaltiniai*), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008. Paveiktas kalbinės polemikos, Ruigys 1708 m. lotyniškai parašė traktatą *Lietuvių kalbos meletema*. Vėliau šį veikalą išvertė į vokiečių kalbą, papildė, pavadavo ir 1747 m. išleido pavadinimu *Betrachtung der Littauischen Sprache, in ihrem Ursprunge, Wesen und Eigenschaften* (*Lietuvių kalbos kilmės, būdo ir savybių tyrimas*, Karaliaučius); plačiau žr. Pilypas Ruigys, *Lietuvių kalbos kilmės, būdo ir savybių tyrimas*, parengė Vytautas Jurgutis, Valerija Vilnonytė, vertė Vytautas Jurgutis, Kazys Eigminas, (ser. *Lituanistinė biblioteka*, 24), redakcinė komisija Kostas Korsakas (pirmininkas), Albinas Jovaišas, Juozas Jurginis, Jonas Lankutis, Romas Šarmaitis, Henrikas Zabulis, Vilnius: Vaga, 1986.

⁴ Arnoldto vadovėlyje buvo pabrėžiama būtinybė kurti krikščioniško turinio poeziją, o poetinės raiškos dalykai aptarti su nuolatine atožvalga į antikinę tradiciją. Arnoldto, be kita ko, pastebėta, kad „prieš keletą metų Gustavas Herāsusas [čia mintyje,

išspausdinta hegzamtru sueiliuota Friedricho Gottliebo Klopstocko (1724–1803) poema *Mesijas*, 1749 m. pasirodė taip pat hegzamtru eiliuotas Heinricho von Kleisto (1777–1811) „Pavasaris“.

Imdamasis kurti lietuviškai Donelaitis sąmoningai prisiėmė ir kitą iššūkį – pasakoti taip, tarsi pasakotų lietuvis valstietis. Ir niekur šiai konvencijai nenusižengė, bent jau paviršiniame teksto sluoksnyje neišsidavė. Taip Donelaitis savaime atsidūrė Michaelio Mörlino programos, t. y. atsigręžimo į šnekamąją liaudies kalbą, šalininkų gretose. O juk pats Donelaitis nebuvo valstietis, netgi, galima sakyti, neaugo valstietiškoje aplinkoje ir su sodietiška lietuvių kalba jo ryšiai mokslo metais Karaliaučiuje buvo ilgam nutrūkę.

Laisvojo valstiečio lietuvių šeimoje gimusiam Donelaičiui buvo šešeri, kai mirė tėvas (1720). Genealoginių žinių apie poetą pateikėjo Johanno Bernhardto Wacho (1769–1819) liudijimu, po tėvo mirties motina atidavė būsimą poetą į vargšų mokyklą Karaliaučiuje⁵. Nors tikra poeto išvykimo iš namų, kartu ir iš lietuviškos kaimo aplinkos, data nėra žinoma⁶, vis dėlto tikėtina, kad į Karaliaučių būsimasis poetas išvyko dar vaikystėje arba ankstyvoje paauglystėje. Apie 1731 m. jis buvo Kneiphofio mokyklos Karaliaučiuje mokinys.

Mieste Donelaitis pasinėrė į vokiečių ir lotynų kalbų aplinką. Gimtąja lietuvių kalba galbūt bendravo su taip pat Karaliaučiuje gyvenusiu

matyt, turėtas 1713 m. pasirodęs Heräuso veikalas *Versuch einer neuen deutschen Reimart*, – Ž. S.] bandė vokiečių kalbą ant hegzametro ir pentametro kojų pastatyti, tačiau sekėjų nesulaukė, veikiausiai todėl, kad buvo įsitikinta, jog tai neteikia vokiškai poezijai jokių ypatingų pranašumų“ ([Daniel Heinrich Arnoldt], *Versuch einer Systematischen Anleitung zur Deutschen Poesie*, Königsberg: Johann Stelter, 1732, p. 45).

⁵ Žr. August Schleicher, [„Vorrede“], in: [Kristijonas Donelaitis], *Christian Donelaitis Litauische Dichtungen*, Erste vollständige Ausgabe mit Glossar von August Schleicher, St. Petersburg: Commissionäre der Kaiserlichen akademie der Wissenschaften, in St. Petersburg Eggers u. Comp., in Riga N. Kymmell, in Leipzig Leopold Voss, 1865, p. 20.

⁶ Leonas Gineitis spėjo, kad Donelaitis į Karaliaučių išvyko galbūt ne iš karto po tėvo mirties; žr. Leonas Gineitis, *Kristijonas Donelaitis ir jo epocha*, 2-asis pataisytas ir papildytas leidimas, Vilnius: Vaga, Lietuvos TSR Mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1990, p. 210. Jovaišas darė prielaidą, kad pradėti lankyti mokyklą Donelaitis galėjo artimiausiose vietovėse – Gumbinėje ar Žirgupėnuose ir tik vėliau persikelti į Karaliaučių; žr. Albinas Jovaišas, *op. cit.*, p. 434.

vyresniuoju broliu Frydrichu, vienu kitu lietuviu draugu, ją girdėjo liturgijoje, galbūt giedojo lietuviškas giesmes. Vis dėlto kasdienio tiesioginio sąlyčio su kaimo aplinkoje tarpstančia lietuvių valstiečių šneka nebėliko. Taigi gerą dešimtmetį, intensyviausius asmenybės brandos metus, Donelaitis gyveno ir formavosi veikiamas vokiškos aplinkos. Manytina, kad dar ypač ir dėl to jam ypatingai svarbi turėjo būti Lietuvių kalbos seminaro jau Karaliaučiaus universitete teikiama grįžimo prie gimtosios kalbos galimybė⁷.

Po studijų gavęs paskyrimus į lietuvių dar gana gausiai gyvenamas parapijas, Donelaitis turėjo iš naujo įsiklausyti į savo gimtąją kalbą, iš dalies iš naujo jos, kaimiškosios, mokytis. Absoliučią Donelaičio klausą, leidžiančią jam išgirsti ir įsigyventi greta esančio pasaulio garsuose ir temose, paliudija jo lietuviškoji poezija.

TARP MODERNUMO IR KONSERVATYVUMO

Kristijonui Donelaičiui teko mokytis Karaliaučiaus universitete tuo metu, kai įtampa tarp pietistinės krypties ir ortodoksijos šalininkų dėstytojų buvo pasiekusi aukščiausią tašką. Karaliaučiaus universiteto Teologijos fakulteto istoriją Donelaičio studijų laikotarpiu tyrinėjęs Kęstutis Daugirdas, remdamasis archyviniais dokumentais, rašo:

⁷ Kad Donelaitis studijų metais lankė Lietuvių kalbos seminarą, pirmojo *Metų* leidimo pratarinėje paliudija Rėza; žr. Liudvikas Rėza, [„K. Donelaitis ir jo kūryba“], in: *Iš vokiškųjų raštų apie Kristijoną Donelaitį*, parengė Leonas Gineitis, (ser. *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 13), redakcinė komisija Sigitas Narbutas, Liucija Citavičiūtė, Pietro U. Dini, Juozas Girdzijauskas, Albinas Jovaišas, Darius Kuolys, Dainora Pociūtė-Abukevičienė, Mikas Vaicekaskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002, p. 18. Seminaro istorijos tyrėja Liucija Citavičiūtė spėja, kad Donelaitis ne tik lankė Lietuvių kalbos seminarą, bet ir, kaip gerai lietuvių kalbą mokantis studentas, tikriausiai jame mokytojavo; žr. Liucija Citavičiūtė, *Karaliaučiaus universiteto Lietuvių kalbos seminaras: Istorija ir reikšmė lietuvių kultūrai*, (ser. *Senosios literatūros studijos*), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 207–208.

galima drąsiai teigti, kad visą mokyklos ir studijų laikotarpį nuo 1731 iki 1740 m. Karaliaučiuje Donelaitis praleido tikrai ne darnioje ir ramioje, o smarkiai įkaitusioje aplinkoje, kurioje tvyrojo atviro konflikto grėsmė. Štai 1734 m. kovo 5 d. Gothilfui Augustui Frankei (*Gothilf August Francke*, 1696–1769) į Halę nusiųstame Arnoldo laiške pranešama, kad „pikti studentai nupaišė paveikslą, kuriame ponas dr. Šulcas ir ponas Kypkė (vaizduojami) ant kankinimų rato“, o jis, Arnoldas, „už kojų pakabintas kartuvėse“. Nepraėjus nė metų, Salthenius jau skundėsi dėl išdauzytų langų ir jam su Šulcu „skalambytos bjaurios muzikos, kurios bosai sklidė tai iš gatvėje stovinčio didžiulio katilo alui rauginti, tai nuo kibiro dugno, ir visa tai vakare šeštą, septintą, aštuntą valandą ar dar vėliau“. Pietistų vardas atvirai juodintas ir skanduota „vivat Quandt“. Dar 1737 m. pavasarį padėtis Karaliaučiaus universitete buvo daugiau nei įtempta. 1737 m. balandžio 9 d. Ciolestinas Christianas Flotvelis (*Cölestin Christian Flotwell*, 1711–1759) iš Karaliaučiaus rašė, kad Frydrichas Vilhelmas I rašte rektoriui Šulcui ir kitiems profesoriams užsiminęs, jog kareiviai turi nurodymą būti kovinės parengties. Cituojant Flotvelį: „Vadovaujami rektoriaus dr. Šulco studentai kelia tokį triukšmą, kad jis pamiršta savo darbus, o neramumai nedidelėje mūsų akademijoje taip išaugo, kad karalius atsiuntė raštą *ad Rectorem Magn.[ificum]* ir visiems profesoriams, informuodamas, jog kareiviams duotas įsakymas tučtuojau šauti, jei iš kurios nors pusės prasidėtų puolimas.⁸

Donelaičio studijų metais Karaliaučiuje vyko ne tik ortodoksijos ir pietizmo konfrontacija, vyko ir kur kas esmingesnė universiteto rėmus toli peržengusi kova tarp tikėjimo ir ateizmo, kuris per knygas smelkėsi daugiausia iš kitų Europos kraštų. Apie tikėjimo ir ateizmo priešpriešą Donelaitis netiesiogiai užsimena vokiškame eilėraštyje „Der Gott der Finsterniß“ („Tamsybių dievas“)⁹. Donelaitis užėmė bekompromisę

⁸ Kęstutis Daugirdas, „Karaliaučiaus universiteto Teologijos fakultetas Donelaičio studijų metais“, in: *Kristijono Donelaičio epochos kultūrinės inovacijos*, sudarytoja Silva Pocyte, (ser. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, XXVI), Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas, 2013, p. 59.

⁹ Kristijonas Donelaitis, „[Der Gott der Finsterniß]“; „[Tamsybių dievas]“, iš vokiečių kalbos vertė Jonas Graičiūnas, in: Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, redakcinė

tikėjimą teigiančio švietėjo poziciją. Didmiesčių skersvėjų nepaveikta konservatyvi kaimo bendruomenė, anot Vaido Šeferio, „paskutinė dorybės citadelė“¹⁰, jam galėjo atrodyti itin palanki dirva švietėjiškai-išgamajai misijai realizuoti. Būrus buvo galima ugdyti „taip kaip reikia“ ir apsaugoti nuo kenksmingų bedieviškų naujųjų mokslų. Čia Donelaitis veikiausiai įžvelgė gilią savo kaip kunigo misijos prasmę.

Ką pasiūlė, kokią programą intensyviai modernėjančiame pasaulyje savajai lietuvininkų bendruomenei brėžė Donelaitis? Nekišti nosies iš kaimo, kantriai vilkti baudžiavą, išsaugoti natūrinio ūkio hermetiškumą (nešioti pačių pasidarytas vyžas, namie austus ir siūtus drabužius, valgyti įprastą maistą), nesimokyti kalbų ir iš viso neprasadėti su kaimynystėje gyvenančiais kolonistais, t. y. užsidarius dorai gyventi ir laukti pasaulio pabaigos, kuri pagal visus ženklus turėtų būti čia pat. Suprantama, kad tokia programa „ne iš šio pasaulio“ (*Jn* 18, 36). Laiko horizontalėje lietuvininkų būrų bendruomenė neturi ateities. Šią Donelaičio kūrybos deklaraciją labai taikliai pastebėjo Dalia Dilytė, lietuvininkų kovą dėl savo tapatybės palyginusi su apsiausta Troja¹¹. Žinome, kad apsiausta Troja atsilaikė kiek ilgiau nei dešimtmetį, bet persikėlė į amžinybę neprilygstamose Homero poemose. Donelaitis sąmoningai ėmėsi kurti išnykstančios bendruomenės mitą.

KŪRYBOS IR GYVENIMIŠKOSIOS PATIRTIES SANKIRTOS

Kad Donelaitis intensyviai mąstė apie kasdienybės santykį su poezija, liudija vienas iš išlikusių jo laiškų:

komisija Kostas Korsakas (pirmininkas), Kostas Doveika, Leonas Gineitis, Jonas Kabelka, Kazys Ulvydas, Vilnius: Vaga, Lietuvos TSR Mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1977, p. 266, 267.

¹⁰ Vaidas Šeferis, *op. cit.*, p. 196.

¹¹ Dalia Dilytė, *Kristijonas Donelaitis ir Antika*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005, p. 210.

Ir jeigu jis [Vergilijus] dar mūsų laikais kaip apšviestas ir tikras krikščionis tebegyventų, o kaip pasikeistų jo Iliada, ir kokia graudžia dejone skambėtų jo Bukolikos, į švelnius tonus įsimačius disonansiniams, kaip juos vadina muzikos žinovai.¹²

Viena vertus, Donelaitis, matyt, įžvelgė galimybę lietuvišką poeziją per hegzametą susieti su klasikinės poezijos viršūnėmis, kita vertus, labai aiškiai suvokė būtinybę ne mėgdžioti klasikus, kuriant idilinius kaimo vaizdelius (kaip buvo įprasta to meto Europoje), o gyvu žodžiu atsilipti į pakitusias gyvenimo realijas¹³.

Donelaitis suvokė išgyvenamo laikmečio dramatiškumą, ieškojo tinkamos raiškos, o pasakojimą suveržė nuolatine atožvalga į Senojo Testamento pasakojimus apie visų ir kiekvieno žmogaus teisingąjį Tėvą. Autoritetingiausių Antikos autorių pavyzdžiu Donelaitis ėmėsi įbūnti žodyje menkai žinomą, patį skurdžiausią, tamsiausią ir labiausiai socialiai nelaisvą Prūsijos karalystės etnosą – lietuvininkus būrus jų pačių žodžiu, sudėliotu klasikinės literatūros formomis. Nes jo pasaulyje nėra mažų ar menkų dalykų – visa atėjo ir sugrįžta pas Dievą. Šiuo požiūriu Donelaitis kūrė harmoningo pasaulio modelį. Jo sukurtas būrų pasaulis didele dalimi atitinka Gottfriedo Wilhelmo von Leibnizo suformuluotą koncepciją apie šį „geriausią iš galimų“, harmoningą pasaulį¹⁴.

Nepaisant tam tikro kompozicinio nenuoseklumo, *Metai* mums atrodo vientisi todėl, kad vientisas yra Donelaičio kultūrinis universumas,

¹² „Und lebet er [Vergilijus] noch zu unserer Zeit als ein erleuchteter wahrer Christ; o wie würde sich seine Iliade verändern, und seine Bucolica in tono molli mit untermischten Tonbrüchen, wie die Musicverständigen sich ausdrücken, lementieren!“ (Kristijono Donelaičio laiškas Johannui Gottfriedui Jordanui, 1777-08-16, in: Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, p. 277, 274).

¹³ Gineitis yra daręs prielaidą, kad Donelaitis „artimiau siejosi su betarpiška gyvenimo tikrove, negu su epochos literatūra“ (Leonas Gineitis, *Klasicizmo problema lietuvių literatūroje*, Vilnius: Vaga, Lietuvos TSR Mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1972, p. 161–162).

¹⁴ Gottfried Wilhem von Leibniz, *Theodicy: Essays on the Goodness of God, the Freedom of Man and the Origin of Evil*, translated by E. M. Huggard from C. J. Gerhardt's Edition of the Collected Philosophical Works, 1875-90, p. 128–129, in: <http://www.gutenberg.org/files/17147/17147-h/17147-h.htm#page123>.

poemą „persmelkia sudėtinga „dieviškojo idealo“ ir „realybės“ dialektika“. Visoje Donelaičio kūryboje išskaitoma „poeto aistra pasakoti apie pasaulį, koks jis turėtų būti Dievo šviesoje, ir koks jis yra dorovinio nuopolio šešėlyje“¹⁵.

Donelaičio santykiai su šio pasaulio didžiaisiais, matyt, nebuvo vienareikšmiai. Kunigas poetas gyvenime matė ir kūryboje teigė, kad Dievui paklusnios avys kur kas dažniau sutinkamos žemesniuosiuose socialiniuose sluoksniuose. Donelaitis švietėjas ir moralistas kiekvieną vaizduojamą būrų gyvenimo situaciją savarankiškai permąsto. Taip pat realybės ir dieviškuoju matmeniu patikrina vyresnybės leidžiamus būrų gyvenimą reglamentuojančius nurodymus. Su vienais vyresnybės draudimais ar reikalavimais jis sutinka (pavyzdžiui, negirtuokliauti, nevagi-liauti, atsargiai elgtis su ugnimi, tausoti miškus), o su kitais demonstra-tyviai diskutuoja.

VYŽA IR LIETUVININKAS

Dar 1724 m. Prūsijos valdžia lietuviškai paskelbė amatininkystę prote-guojanti, taigi labai švietėjišką, įsaką, kuo griežčiausiai uždraudžianti (nepaklusę baudžiami rykštėmis) būrams avėti vyžas. Vietoje vyžų kiek-vienas gyventojas turėjo įsigyti Prūsijoje pagamintas kurpes¹⁶.

Donelaitis, be jokios abejonės, šį įsaką žinojo ir kurdamas *Metus* konfrontavo su juo sąmoningai. Jono Kabelkos suskaičiuota, kad žodžio formą „vyžos“ Donelaitis kūryboje pavartojo 17 kartų, „vyželė“ – 1, būdvardį „vyžotas“ – 5 kartus¹⁷, be to, kaip žinia, *Metų* būrai gyvena

¹⁵ Vaidas Šeferis, „Kristijono Donelaičio „Metų“ kompozicijos problemos“, in: *Litera-tūra*, Vilnius, 2012, t. 54 (1), p. 52–53.

¹⁶ *Prūsijos valdžios gromatos, pagraudenimai ir apsakymai lietuviams valstiečiams*, suda-rė Povilas Pakarklis, redagavo Konstantinas Jablonskis, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, Lietuvos TSR Mokslų akademija, Istorijos institu-tas, 1960, p. 83–86.

¹⁷ Jonas Kabelka, *Kristijono Donelaičio raštų leksika*, Vilnius: Mintis, 1964, p. 261.

pramanytame Vyžlaukio kaime. Vyžotumas yra, galima sakyti, „firminis“ būrų ženklas, išskiriantis juos iš kitų: „Mes lietuvininkai vyžoti, mes nabagėliai“ (Vd 29)¹⁸, „Mes suskretę būrai, mes vyžoti nabagai“ (Rg 312), „[...] mes, vyžoti nabagai“ (Rg 440) ir vieną kartą tariama turbūt autoriaus vardu (nors monologas priklauso Selmui): „O jūs vargdienėliai, jūs vyžoti nabagai“ (Žr 496). Primygtinis vyžos kaip lietuvininkų tapatybės dalies teigimas yra ne tik socialiai provokatyvus, bet ir susijęs su gelminiais lietuvių pasaulėjautos dalykais, etnoso savasties simbolis.

Vyžos buvo būrų rankomis pasidarytas apavas, be to, pripažintas ir įvertintas kitataučių. Lietuvininkų „sąaugą“ su šiuo apavu, kartu jo „būrišką išstvermingumą“, funkcionalumą liudija kitataučio, vokiečio, Teodoro Lepnerio tekstas¹⁹, kuriame būtent vyžoms iš visų kitų lietuvininkų aprangos detalių skiriamas didžiausias dėmesys:

Dabar kalbėsiu apie apavą: šis daromas iš nuplėštos liepų žievės, kurią jie vadina plaušu [*Plauszius*], nuo *pleszti*, „plėšti“, nesgi plaušas turi būti nuplėštas nuo liepos. Šį plaušą jie moka dailiai, nelyginant krepšius pinti ir plonomis virvelėmis arba dirželiais taip pritvirtinti prie savo standžiais autais apvyniotų kojų, kad laikosi labai gerai, yra patogūs eiti ir taip pat gerai saugo nuo šalčio ir purvo. [...] Šį savo rankų dirbinį, tą lietuvišką apavą, kurio vardas vyžos [*Pareskai*], moka pasidaryti kiekvienas lietuvis, netgi maži berniukai. [...] Dėl to teisingai sakoma, kad Jo šviesybė Brandenburgo kurfiurstas valdęs tokį kraštelį, kuriame gyvena vien batsiuviai. Ir tasai apavas jiems labai patogus, mažai arba nieko nekainuoja, o per didžiausius šalčius apsaugo nuo šalčio ir teikia

¹⁸ Tyrime naudota ši *Metų* redakcija: Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, vyriausiasis redaktorius Mikas Vaicekaskas, t. 1: *Metai: dokumentinis ir kritinis leidimas*, sudarė Mikas Vaicekaskas, dokumentinį leidimą parengė Mikas Vaicekaskas, kritinį leidimą parengė Daiva Krištopaitienė ir Mikas Vaicekaskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2015, p. 5–217. Toliau cituojant *Metus* tekste nurodoma poemos dalis ir eilutė.

¹⁹ Teodoras Lepneris (Theodor Lepner, apie 1633–1691) – pirmasis Būdviečių parapijos vokiečių ir lietuvių kunigas. Lietuvininkų papročius, gyvenimo būdą aprašanti veikalą *Der Preusche Littau (Prūsų lietuvis)* Lepneris parašė pačioje XVII a. pabaigoje, tačiau išleistas jis buvo tik 1744 m. Lepnerio knyga, matyt, buvo žinoma Donelaičiui.

šilumos. Juo patogų avėti, ir žmonės su juo nekliuvinėja, kaip man teko jaunystėje matyti Danijoje, Falsteryje, kur neturtingiems būrams sunku vaikščioti iš medžio sutaisytomis ir išdrožtomis klumpėmis. Tačiau mūsų lietuviai turi ir pušnis, ir batus, kuriuos jiems pasiuva šiaučius. Tiktai tokius labai tausoja.²⁰

Lepneris liudija, kad lietuvininkų vyžos – patogus, funkcionalus, pigus apavas, apavas, su kuriuo lietuvininkai yra suaugę dvasia. Vyža padaryta iš sakralaus lietuviui liepos medžio, „minkšto“ medžio, esančio arčiausiai jo buties, namų (liepos paprastai augo kiemuose, jų žiedai gydė, juose dūzgė bitės, daug namų apyvokos rakandų lietuviai gaminosi iš liepos).

Vadindamas lietuvininkus būrus „vyžotais nabagais“ Donelaitis kartu tarsi liudijo šios bendruomenės trapumą, pasmerktumą sunykti. Kaip apskritai naujo gyvenimo, permainų skersvėjuose lemta nunykti tradicinei gyvenimo sanklodai. Baugi sekuliarizuoto, kapitalistinio/vartotojiško gyvenimo šmėkla jau stovėjo už lietuvininkų kiemo vartų.

Taigi Donelaičio tekstuose viežlybai padarytos vyžos yra ne tik lietuvininkų aprangos dalis, jų tapatybės ženklas, tai ir išnykstančio autentiško pasaulio dalis. Ne veltui Donelaičio būrai autoriaus valia apgyvendi-

²⁰ „Ich komme nun auf ihre Schue, diese sind von gerißenen Rinden der lindenen Bäume, welche sie *Plaužius* nennen von *plefzi* reißen, weil der Bast von den Linden muß gerißnen werden; Diesen Bast wissen sie artig wie die Körbe zusammen zu flechten auch mit schmallen Strängen oder Riemen auf ihre mit Tüchern dicht bewunden Füsse an den Beinen zubefestigen, daß sie gar woll halten, bequem zum gehen sind, auch vor den Frost und Koth sie woll bewahren. [...] Dieses Handwerck, solche Littausche Schue, welcher Nahme *Perefka* ist, kann ein Jedweder Littau, ja auch die Junge Knaben [...] Und zwar es ist vor Sie eine gar bequeme Tracht, welche ihnen wenig oder auch gar kein Geld kostert, und dennoch die Füße in der stärcksten Kälte vor den Frost wolbewahren und warm halten kann. Sie sind auch bequem zum gehen, und geben darin keine Hinderniß, wie ich in der Jugend in Denmarck in der Falster gesehen, daß den armen Pauers-Leuthen ihre auß Holtz gemachte und außgehöbelte Schlorren Beschwerde und Hindernüß verursachen. Doch haben unsere Littauer auch Schue und Stieffel, welche ihnen ein Schuster nähēt. Allein diese werden sehr beschonet, die *Parefken* müßen am meisten her halten“ (Teodoras Lepneris, *Prūsų lietuvis*, parengė Vilija Gerulaitienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011, p. 179–180, 79–80).

nami Vyžlaukio kaime, o senovės epuose apdainuotiems didvyriams *Metuose* priešinama liūdna Didvyžio (taip pirminiame *Metų* variante buvo pavadintas Krizas) gyvenimo istorija. Krizo (Didvyžio) istorija *Metuose* yra viena iš minorinės Donelaičio diskusijos su gyvenamąja Apšvietos epocha sudedamųjų dalių. Be kita ko, ji yra pretekstas iš naujo permąstyti elgetystės temą.

ELGETYSTĖS FIZIKA IR METAFIZIKA

Elgetavimas Prūsijos valdžios buvo griežtų griežčiausiai draudžiamas, su juo buvo kovojama ir griežtomis bausmėmis, ir organizuojant socialinės paramos struktūras, įpareigojant bendruomenes²¹.

Donelaitis leksemą „ubagas“ savo kūryboje pavartojo 17 kartų, o junginį „ubagais eiti“ – dar 6²². Tiesa, daiktavardis „ubagas“ Donelaičio kūryboje nebūtinai reiškia elgetą tiesiogine šio žodžio prasme, jis taip pat gali reikšti neturtingą, vargiai besiverčiantį žmogų, kartais – būrą. Tačiau vis dėlto ryškiausiai nuskamba *Metuose* metafizinė elgetystės tema. Minėtas dosningasis Krizas Donelaičio poemoje netiesiogiai gretinamas

²¹ Išlikęs lietuviškas 1748 m. balandžio 28 d. įsakas, atkartojantis daugelį anksčiau šia tema leistųjų, skamba labai griežtai. Elgetoms visiškai uždraudžiama viešai prašyti išmaldos. Valstiečiai turi būtinai sudaryti išdą elgetoms šelpti. Praėjus šešiams mėnesiams nuo šio įsako paskelbimo, karaliaus tarėjai turi patikrinti, ar visur yra įsteigti tokie išdai. Jei kur tokių išdų nebūsią rasta, ten atitinkami pareigūnai busią baudžiami kaip karaliaus įstatymų peržengėjai. Vietiniai valdžios organai šešių savaitių laikotarpyje turi karaliaus tarėjui pranešti, kiek tam tikroje vietoje yra elgetų, ar visi elgetos gali būti išlaikomi vietinio išdo. Pažadama vietinei valdžiai parama iš centro, jei vietinis išdas būtų nepajėgus visus elgetas sušelpti. Įsaku grasinama bausti tėvus, kurių vaikai eitų elgetauti. Tai pat skelbiama, kad joks valdininkas ar kunigas be karaliaus sutikimo neturi jokiam žmogui išduoti leidimo elgetauti, net ir tuo atveju, jeigu jam turtą būtų sunaikinusi ugnis. Tiek elgetų gaudytojams, tiek ir šiaip gyventojams žadamas atlyginimas už kiekvieną elgetą, pristatytą į valdžios įstaigą; žr. *Prūsijos valdžios gromatos, pagraudenimai ir apsakymai lietuviams valstiečiams*, p. 191–198.

²² Jonas Kabelka, *op. cit.*, p. 243–244.

su bibliiniu Jobu. Vaikystėje Krizas elgetavo kartu su motina. Kiek ūgtelejęs ir ėmęs tarnauti, pasižymėjo neeiliniu sumanumu ir darbštumu, vėliau prasigyveno, tapo didelio ūkio šeimininku. „Rudenio gėrybėse“ Krizas dukters vestuvėse dosniai vaišina kiekvieną svečią. Tačiau „Žiemos rūpesčiuose“ sužinome, kad

[...] mūsų mylimą Krizą
Pernai neprietelius Dočys susvilino visą (Žr 255–256),

ir kad jis dabar vėl elgetaudamas vaikšto. Nepaaiškinama Dievo teisiųjų lemtis – kelias nuo gausos ir garbingos padėties prie visiško neturto ir apleistumo. Krizo istorija Donelaitis tarsi iš naujo patikrina XVIII a. itin populiarių savo rankomis nusipelnomos žemiškosios sėkmės mitą²³. Krizas sumanumu ir darbštumu susikūrė gerovę (apsišvietusio monarcho valdoma valstybė leidžia prasimušti), tačiau visko neteko per vieną naktį ir nei jis pats, nei valstybės kuriama socialinė sistema čia nieko negali pakeisti. Yra dieviškasis planas ir Jo laiminanti, arba ne, „rankelė“ (Žr 672). Lauras „Pavasario linksmybėse“ įspėja besididžiuojantį Kasparo tarną Milkų:

Ti č tiktai, ponat! mažu vėl teks žingine žengti,
Ir, kad Dievs koravos, dar verkdams ubagais eisi. (Pl 292–293)

Gaisras – dažniausia žmogaus gerovę sunaikinanti, elgetauti priverčianti priežastis *Metuose* – Donelaičio suvokiama dvejopai. Skiriamos, sakytume, „dviejų lygių“ gaisro priežastys: tiesioginė, t. y. buitinė (neišvalytas kaminas, neatsargiai ant krosnies džiovinamos malkos, rūkymas ant šieno (taip Krizo namus girtas sudegina Dočys), šaudydamas kiemuose (Plaučiūno tarnas Durakas šeimininko paliepiu šaudydamas varnas uždega kaimynų sodybas)), ir metafizinė – žmogaus nuodėmės. Puikus Karaliaučius du kartus degė „Dėl raspustos ir sunkių griekų“ (Žr 242), Pričkus, „Žiemos rūpesčiuose“ išdėstęs visą „priešgaisrinę programą“, prisiminęs Krizo likimą, reziuumuoja – mums, t. y. būrams, taip

²³ Prisiminkime Voltaire'o *Kandidą*, išleistą 1759 m.

[...] kasdien dar gal nusiduoti,
 Kad mes, kaip tūls vokietis, prastodami Dievą,
 Šelmystes padaryt, klastuot ir vogt nesiliausim. (Žr 276–278)

Metafizinę nenuspėjamos lemties, amžinos žemiškosios neramybės reikšmę elgetavimas įgyja ir „Rudens gėrybių“ dalyje, fantasmagoriškame Dočio kūlės epizode. Dočys kasmet kuldamas javus išguldo girias, nuverčia kalnus, sugriauna daugybę trobų... Čia, kaip neretai nutinka Donelaičio kūryboje, vaizdavimo realizmas patiria įtrūkį, veiksmas yra pervedamas į kitą, mitinę, tikrovę, mitinį laiką, mitinę kartotę: taip nutinka kasmet.

Dočio kūlės garso sukelti sugriovimai pulkus būrų pavertė savo namų neturinčiais elgetomis, tad jie

[...] butą palikę,
 Rudenyj ant laukų šaltų klydinėdami slapos
 Ar, savo klumokus pasidarę, ubagais eina. (Rg 673–675)

Rudenį ant šaltų laukų klydinėjantys varguoliai primena pirmųjų žmonių būklę po nuopuolio: juos kamuoja saugios būties praradimo neveltis, nerimas, nežinia. Atsiranda amžina nerimo blaškomo žmogaus-keleivio tema. Donelaičiui būdingas žemdirbiškasis sėslumas ir aiškumas čia įtrūksta ir užleidžia vietą neramybės skersvėjui: žmogus yra blaškomas po „svietą“, jis neturi kur galvos priglausti. Dieviškosios lemties baugumas kaip rudens žvarba perima visus kaulus. Priežastis žmogui neaiški, protu nesuvokiama, racionaliai nepaaiškinama. Tai lietuvininkų būrų, namus prarandančios, išvaromos, nykstančios bendruomenės metafora.

Šio epizodo pabaigoje Donelaitis karčiai nusišypso: skaitome, kad „vierni gaspadoriai“ savo išgąščius dėl neva Dočio daromų skriaudų „[...] provinikams aukštiesiems Karaliaučiuje skundė“ (Rg 677). Čia aki-vaizdus tikrovių – mitinės ir žemiškosios – neatitikimas: apskundus lemtį žemiškajam teismui, vargu ar galima tikėtis kokio rezultato. Taigi ir Donelaičio *Metų* gaspadoriai „[...] provos vertos kaip reik niekados nesulaukė“ (Rg 678). Vis dėlto Donelaičio kartėlis dėl išgyvenamo laikmečio amoralumo yra toks didelis, kad priverčia netikėtai, nes jau realybės plotmėje, karčiai reziumuoti:

Žinom juk, žėlėk Dieve, kaip mūsų gadyne
Ašaras išverktas po kojų mydama šypsos. (Rg 679–680)

Kaip rodo išlikę Donelaičio dokumentai, poetas pats ne kartą buvo skaudžiai nusivylęs tiek valdančiojo luomo morale, tiek teismų teisingumu. Paskutinėmis dviem eilutėmis priekaištaujama savai, vien tik protu mėginančiai kliautis gadynei, kuri pasitiki vien tik racionaliais potvarkiais, nurodymais, teismo sprendimais etc., pamiršdama, kad yra kita, stipresnė, visa valdanti, bet žmogaus protu nesuvokiama realybė. Ir dėl to negalima išmesti iš kasdienės žmogaus gyvenimo praktikos nuolankumo, atjautos, pagalbos. Kai artimą išstinka dieviškoji lemtis, būtina dalintis jo skausmą. Čia žmogus bejėgis ką nors pakeisti, čia jis tik gali išgyventi solidarumą su kenčiančiu, „nepadyvyti Krizo“. „Empatija yra vienintelė išeitis iš etinės aporijos“, – aptardamas Donelaičio kūryboje keliamas etines problemas teigia Šeferis²⁴.

Žmogui, būriui, netobulo pasaulio laiko belaisviui nėra kitos galimybės kaip kartu su visa gamta paklusti dieviškos rankos nužymėtai lemčiai. Žmogus poemoje yra „nabagas“, „biednas nabagėlis“, „sirata“, „griešnas sirata“, „vargdienis“, silpnas; nė karto – didingas, tik „viežlybas“. Taigi nepaisant žemiškosios būties menkumo, ribotumo Dievo visagalybės akyse, žmogus turi būti dievobaimingas, garbingas, doras, t. y. orientuotis ne į šio pasaulio vertybes.

AMŽINYBĖS PERSPEKTYVA

Metuose patys dramatiškiausi, netgi tragiški įvykiai pasakojami paprastai, vengiant žadinti emocijas. Dėl dramatiško Krizo likimo ar Pričkaus mirties

[...] ne per daug dėl to nusimykim!
Juk be Dievo sviete nieks negal nusiduoti (Žr 468–469);
Juk ne pirmas mets, kaip mes gyvendami vargstam. (Žr 579)

²⁴ Vaidas Šeferis, *Kristijono Donelaičio „Metų“ rišlumas*, p. 127.

Besisukantis gyvybės ir gyvenimo ratas ragina būrus užmiršti sielvartus ir rasti nusiramimą šeimoje, dirbant kasdienius ūkio darbus. Senieji gali papasakoti „glūpiems bebarzdžiams“ (Žr 583), kad jų laukiantis vargų ratas prasisuks taip greitai, kaip ir tėvų prasisuko. O vadinamasis „mirties šokis“ „Vasaros darbuose“ susiejamas su dinamišku šienapjūtės epizodu: į kiekvienos nukritusios žolelės vietą stoja nauja, užgesus vienai gyvybei nėra tuštumos, ją užpildo nauja.

Asmeninis žmogaus laikas *Metuose* įjungiamas į bendrą gamtos gyvybės ratą. Kuriant mitui būtiną distanciją, pasitelkiami Senojo Testamento tekstai: Pradžios knyga, Ekleziasto išmintis, Dovydo psalmės, Jobo knyga, Siracido knyga etc. Šiaip jau krikščioniškoje raštijoje religinė pasaulejauta daugiausia reiškiamą per Dievo Sūnaus Kristaus, gailestingąjo Atpirkėjo asmens apmąstymą. Donelaičio atveju yra kitaip: būrų tikėjimas remiasi daugiau visažinio ir visagalio Dievo Tėvo tėviškos globos pajautimu. („Pons Kristus“ paminimas tik vieną kartą „Rudenio gėrybėse“ (Rg 862), kalbant apie pasaulio pabaigą.) Mitokūros aktui, manytina, kur kas labiau tiko Senojo Testamento rūstus bendruomeniškumas nei krikščionybės individualumas ar ašaringas Kristaus kančios išgyvenimas, toks, beje, būdingas tuo metu itin populiariai pietistinei giesmei.

Donelaitis pajuto ir sugebėjo atkartoti dar beveik pirmąpradžio lietuvininkų buvimo ir sodrios jų kalbos atitiktį. Jo siekta, galbūt net skubėta, įamžinti žodyje akyse jau nykusią kasdienio buvimo darną, kai bemaž visa, kas reikalinga, susikuriama, pasidaroma savo rankomis, kai gyvenama pagal gamtos diktuojamą ritmą, santarvėje su ja. Autoritetingiausių Antikos autorių pavyzdžiu Donelaitis imasi įbūtinti žodyje menkai žinomą, patį skurdžiausią, tamsiausią ir labiausiai socialiai nelaisvą Prūsijos karalystės etnosą – lietuvininkus būrus – jų pačių žodžiu, sudėliotu klasikinės literatūros formomis. Ėmėsi ir jam sekėsi. Kurta daug metų, vaisiais noriai dalintasi su bičiuliais pasibuvimuose. Ir pirmiausia senųjų Antikos poetų pavyzdžiu dalintasi ne raštu, o žodžiu, deklamuojuant*.

* Straipsnis parengtas vykdant LMT Mokslininkų grupių projektą „Kultūrinių idėjų transferas nacionalinio atgimimo kontekste: Prūsijos Lietuvos ir D. Lietuvos dialogas“. Projekto sutarties Nr. MIP-065/2014/SUT-TIKSL-015.

THE BARD OF THE VANISHING WORLD

Summary

Kristijonas Donelaitis's decision to write in Lithuanian, beside other circumstances, may have been encouraged by the first historical study of the Lithuanian language (author Philipp Ruhig), which appeared in the middle of the 18th century, and, according to which, Lithuanian had its roots in Old Greek. By choosing to write in Lithuanian, Donelaitis as if attempted to repeat Homer's creative act – to produce the first epic of the Lithuanian nation. He felt and succeeded to capture the correlation of the almost primeval existence of Lithuanians of Lithuania Minor and their rich language. However, even though having perceived a possibility to relate Lithuanian poetry to the peaks of classical poetry through hexameter, Donelaitis, as his letter shows, realised very clearly the necessity to respond to the changing reality of life with a live word rather than imitate the classics by creating idyllic pastoral views (as was customary in Europe at that time). Donelaitis the educator and moralist ponders on each situation in the peasants' life independently. He also demonstrates the same kind of independent stance regarding certain decrees of Prussian authorities. He agrees with some official prohibitions or requirements (e.g. to abstain from drinking and stealing, to handle fire with caution and protect forests), and disputes with others. For example, despite the fact that the authorities strictly prohibited peasants from wearing bast shoes (*vyžos*) as early as 1724, in Donelaitis's work this footwear is not only part of daily wear of Lithuanians living in Lithuania Minor, but also a sign of their identity and, alongside, an element of the authentic world vanishing into oblivion. By the author's will peasants are settled in the village of Vyžlaukis, and the unhappy life story of Didvyžis (it was the original name of Krizas in the first version of *The Seasons* (*Metai*)) is opposed to the heroes celebrated in ancient epics. Krizas's fate in *The Seasons* is a constituent part of Donelaitis's sad argument with the Age of Enlightenment in which he lived. Besides, it is also a pretext for reflecting on the theme of mendicancy anew. With the story of Krizas Donelaitis as if once again puts to test the myth of earthly success earned with one's own hands, which enjoyed popularity in the 18th century. Following the example of the most authoritative writers of Classical Antiquity, Donelaitis attempts to give existence to the little known, the poorest, and the most unenlightened and socially restricted ethnic group of the Kingdom of Prussia – Lithuanian peasants – through their own words put into the forms of classical literature. The melancholic tone of Donelaitis's work is determined by the deep metaphysical reflection on the inexplicability and misery of human fate.

KRISTIJONAS DONELAITIS IR
PRIEŠNUODIS PRIEŠ APOKALIPSE:
APIE IŠGYVENIMO HERMENEUTIKĄ
„NEDORYBĖS PASLAPTIES“
(2 TES 2, 7) EPOCHOJE

VLADIMIR GILMANOV

Anotacija. Straipsnyje siekiama aktualizuoti Kristijono Donelaičio „terapinį idealą“ pasaulyje, daugelio jo amžininkų nuomone, sergančiame mirtina liga. Donelaičio poemoje *Metai* atskleistas pasaulio gydymo idealas yra pagrįstas dviejų pedagogikų sinteze – krikščioniškame mokyje atspindėtos ir natūralioje gamtoje išreikštos Dievo pedagogikos. Siekdamas idealo, Donelaičio genijus paverčia mažytį lietuvių kaimelį Tolminkiemį į unikalią pasaulio pedagogikos vietą, neišsemiamos vilties mikrokosmą. Šios vilties energija veiksminga ir šiandienėje situacijoje, kai, daugelio mąstytojų nuomone, antropologinė krizė grasina virsti antropologine katastrofa. Be to, kristocentrinės natūrteologijos diskurse Donelaitis išlieka reikšmingas dabarčiai ne tik socialine ir psichologine prasme, bet ir gamtamokslinė, nes jo teologinės pažiūros yra izomorfiškos kai kurioms šiuolaikinėms kosmologinėms ir kvantinės fizikos teorijoms, visų pirma besiremiančioms „dialogo filosofija“ ir stipriu „antropiniu principu“.

Veikale *Apie istorijos sampratą*, parašytame 1940 m., nebedaug laiko likus iki jo tragiškos savižudybės Prancūzijos–Ispanijos pasienyje, bandant pabėgti nuo nacistų, Walteris Benjaminas rašė: „Laimės įvaizdis

neišvengiamai susijęs su išganymo įvaizdžiu. Taip atsitinka ir su praeities įsivaizdavimu, kurio sfera yra istorija. *Praeitis visad turi slaptą sąrašą, kuris nurodo į išganymą*¹. Savojoje istorinio laiko traktuotėje Benjaminas nurodo vadinamąją akimirką išganymui – tai akimirka, kurios metu įmanomas emfatinis sąmonės atsinaujinimas, būtent tą akimirką „kiekviena ateities sekundė [...] buvo mažieji varteliai, pro kuriuos gali įžengti Mesijas“².

Literatūros ir religijos filosofijos hermeneutikos diskurse tokiais „varteliais“ rusams ir lietuviams, lenkams ir vokiečiams, ukrainiečiams ir kitoms tautoms galėtų tapti Kristijonas Donelaitis, pažymėtas „paslaptingu“ praeities „ženklų“, „kuriuo ta praeitis nurodo į išsivadavimą“ iš savizudiškų klaidų. Tai paslaptingo logoso ženklas, susijęs ne tik su istorinio, bet ir su geologinio, taip pat ir kosmologinio laiko problema.

1. VIETA IR ŽMOGUS

Didžiausias epinio žanro realizmas slypi topologinės tapatybės *paslaptyste*. Ši topologija susijusi ir su vidine egzistencine vieta (pavyzdžiui, Achilo pyktis kaip Homero *Iliados* tema), ir su grynai kosmofizine erdve (pavyzdžiui, Tėbai kaip Kosmoso dramos vieta senovės graikų mite arba Karaliaučius kaip nesulaikomos pasaulio žūties vieta Johaneso Bobrowskio novelėje „Pranašas“). Ši paslaptis formuoja epinio kosmoso ir jo erdvės bei laiko architektonikos, kuri niekada nebūna absoliuti, bet visada sąlygiška, esmę. Epinėje „sąlygiškumo teorijoje“ Erdvės ir Laiko likimas visada priklauso nuo žmogaus vidinio egzistencinio lokalumo valios dominančių, tai yra nuo žmogų judėti verčiančių jaudulių. Pavyzdžiui, *Iliadoje* Achilas turi atsakyti pykčio – tokia yra pagrindinė sąlyga, kad Kosmosas išsigydytų „kosmologinę ligą“, t. y. kad jis būtų išvaduotas nuo entelechijos, kurią sukėlė Pelėjo ir Fetidės

¹ Walter Benjamin, *Nušvitimai: Esė rinktinė*, iš vokiečių kalbos vertė Laurynas Katkus, (ser. *Atviros Lietuvos knyga*), Vilnius: Vaga, 2005, p. 325.

² *Ibid.*, p. 335.

vestuvėse Pario padaryta ontologinė klaida. Būtent tai, kad Paris pasirinko profanišką Afroditę, kalokagatinį kosmosą įstūmė į *vamzdį*, t. y. į pavojingą savigriovos dinamiką dėl jo „venerinės ligos“ – naujosios „mirties meilės“ kaip priešpriešos gyvenimą teigiančiam Įsikūnijimo Erosui. Būtent todėl Laikas, kaip teigė šv. Augustinas, yra iš besiilginčios ir atsimenančios sielos kylanti funkcija, kitaip sakant, iš sielos vidinio sugebėjimo (arba nesugebėjimo) užsiimti anamneze, kas rodo sugebėjimą atsiminti pagrindinį konstruojantį kosmoso dėsnį. Šio dėsnio esmė geriausiai yra suformuluota Emmanuelio Levino dialogo filosofijoje: „Kiekvienas atsakingas už visus, o visi už kiekvieną, bet aš labiau negu visi ir kiekvienas“.

Epinėje poezijoje erdvinis ir egzistencinis lokalumai visada pasirodo kaip kosmologiniai reiškiniai. Vadinasi, jie yra universumo jėgos laukų sankirtos, kuriuose Visata „sutirštėja“ iki tam tikro vienatiniškumo lygmens. Šio vienatiniško sutirštėjimo epicentre – įsidėmėtina lygtis: vientisas žmogaus logosas kokybiškai lygus visam kosmosui. Ši lygybė implikuoja paslėptą arba atvirą kiekvieno žmogaus atsakomybės už pasaulį „paslaptį“. Tai esminė epinės sąmonės idėja, susišaukianti su „antropiniu principu“, susiformuojančiu conceptualiuose šiuolaikiniuose gamtamoksliniuose tyrinėjimuose. Net Stephenas Hawkingas linkęs manyti, kad visatai būdinga paslapti teleologija, teigianti, kad visos vadinamosios fundamentalios fizikinės konstantos yra paslaptingu būdu tikslingos. Plancko konstanta, elektrono krūvis ir dydis, Newtono gravitacinė konstanta ir visos kitos konstantos tarsi tiesiogiai ar netiesiogiai „krypsta“ į žmogaus, tiksliau – „mąstančio stebėtojo“, atsiradimą. Be to, atsižvelgiant į „Hawkingo principą“, pati materija gali „egzistuoti“, būti „čia-būties“ moduse tik esant sąmonės „čia-būčiai“.

Vargu ar verta abejoti, kad kalbant apie hermeneutinį *Metų* ratą būtina atsižvelgti į klasikinių autoriaus išsilavinimą – senovės graikų ir lotynų kalbų išmanymą – kaip į vieną iš svarbiausių idėjinų ir meninių principų, nulemiančių šio kūrinio specifiką. Juk būtent *Metuose* susiduriame su poetiniu epinės topologijos stebuklu, su jos *genius loci*, pagal epinio žanro dėsnius demonstruojančiu „išgyvenimo hermeneutiką“ pasauliui, kuriame, pasak Selmo:

Bet dar ir toliau taip bus, kad sviets pasidūkys
Ir apjeks, visai velniop rėžtu besisukdams. (Rg 859–860)³

Būtent todėl pati *Metų* kompozicija, užbaigiama „Žiemos rūpesčiais“, turi nepriekaištingai tikslią kosmologinių eschatonų simboliką, kad ir kokias prielaidas būtų darę kai kurie tyrinėtojai teigdami, jog teisingiau poemą užbaigti „Pavasario linksmybėmis“. Netiesioginiu būdu „pasaulinės žiemos“ ir „rūpesčių“ eschatologiją Donelaičio kūryboje patvirtina jo vokiškai parašytas eilėraštis „Der Gott der Finsterniß“ („Tamsybių viešpats“)⁴. Mąstant apie Donelaičio kūrinių eschatologines nuotaikas ir retoriką, reikia turėti galvoje chiliazmo persmelkto hermeneutinio pietizmo horizonto foną, nes Donelaičio jaunystės ir mokymosi metais religinė atmosfera Karaliaučiuje buvo stipriai veikiamą būtent pietistinių nuotaikų ir įsitikinimų. Susiklosčiusi situacija buvo ypatinga, nes dėl paties reikšmingiausio pietizmo atstovo Franzo Alberto Schultzo veiklos Karaliaučiuje susiformavo sąlygiškai harmoningas santykis tarp pietizmo, kuriam būdingas pasitikėjimas žmogaus jausmais, ir Gottfriedo Wilhelmo von Leibnizo vokiškos monadologijos filosofijos, būdingos Christianui Wolffui, kurio mokinys Halėje kaip tik ir buvo Schultzas. Tyrinėtojų nuomone, Schultzas nuosekliai vykdė aukščiau minėtą sintezę⁵ ir būdamas Lietuvių kalbos seminaro Karaliaučiaus universitete vadovas. Vargu ar galima abejoti tuo, kad

³ Tyrimė naudota ši *Metų* redakcija: Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, vyriausiasis redaktorius Mikas Vaicekaskas, t. 1: *Metai: dokumentinis ir kritinis leidimas*, sudarė Mikas Vaicekaskas, dokumentinį leidimą parengė Mikas Vaicekaskas, kritinį leidimą parengė Daiva Krištopaitienė ir Mikas Vaicekaskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2015, p. 5–217. Toliau cituojant *Metus* tekste nurodoma poemos dalis ir eilutė.

⁴ Žr. Alinos Kuzborskos šio eilėraščio analizę: Alina Kuzborska, „Deutsche Gedichte von Kristijonas Donelaitis“, in: *Annaberger Annalen über Litauen und deutsch-litauische Beziehungen*, Bammental, 2005, Nr. 13, p. 171–176, in: <http://annaberger-annalen.de/jahrbuch/2005/AnnabergerAnnalenAusgabe13.pdf>.

⁵ Žr. Benno Erdmann, *Martin Knutzen und seine Zeit: Ein Beitrag zur Geschichte der Wolfischen Schule und insbesondere zur Entwicklungsgeschichte Kants*, Leipzig: L. Voss, 1876, p. 22–47; Walther Hubatsch, *Geschichte der Evangelischen Kirche Ostpreußens*, t. 1, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1968, p. 203 ir t.

Donelaitis, būdamas šio seminaro klausytojas, buvo veikiamas Schultzo idėjų, ką tyrinėtojai irgi jau yra pažymėję.

Tačiau Donelaitis buvo ne tik pietistiškai auklėtas ir mokytas. Tarp jo mokytojų Karaliaučiaus universitete buvo ir vienas iš pačių nuosekliausių pietizmo priešininkų Johannes Jacobas Quandtas. Jis buvo labai išsilavinęs ir veiklus – be universiteto paskaitų jis dirbo Karaliaučiaus pilies bažnyčios pamokslininku ir buvo miesto bibliotekininkas. Tarp kitų Donelaičio mokytojų buvo, be abejo, kunigas ir leidėjas Michaelis Lilienthalis, didelis prūsų senovės ir lietuvių folkloro žinovas⁶, tačiau nebuvęs griežto pietizmo šalininkas. Be jo ir kitų, Donelaičiui didelę įtaką, visų pirma literatūrinę, padarė poezijos profesorius Johannes Georgas Bockas.

Taigi religinis ir literatūrinis Donelaičio brendimas vyko ankstyvosios Apšvietos epochos kultūrai Rytų Prūsijoje būdingų procesų ir idėjų bei dvasinių ieškojimų atmosferoje. Nežiūrint šios naujų tendencijų ir srovių įtaką patiriančios atmosferos heterogeniškumo, ją apskritai charakterizuoja ypatinga naujo atvirumo empirinei ontologijai nuotaka. Jau pietizmas, suinteresuotai domėjęsis būties realijomis ir tikinčios sąmonės praktika, tiesė kelius tokio atvirumo žmogui ir gamtai link. Šioje naujojoje atmosferoje, iš vienos pusės, racionalistinės Leibnizo ir Wolffo filosofijos fone išliko pasitikėjimas protu ir jo orientuojamu bei norminančiu reikšmingumu, iš kitos, stiprėjo dėmesys empirinei įvairovei, kurią demonstruoja žmogus ir gamta. Filosofinės antropologijos ir gnoseologijos požiūriu ši atmosfera suponuoja, kad žmogaus empirinės patirties gebėjimai ir jausmai bus pervertinti. Šis gebėjimas niekaip nekonkuruoja su protu, neišvengiamai atskleisdamas naujus empirinės realybės pažinimo matmenis ir šaltinius, kuriuos protas gali suvokti tik atsižvelgdamas į jų fizikoteologinę specifiką kaip „Dievo tekstus“. Šioje atmosferoje vyksta subtilios pusiausvyros ir vienovės paieškos tarp jausmo ir proto, tikėjimo ir mąstymo, žodžio ir veiksmo.

Visos šios tendencijos ir ieškojimai yra išreikštos mažos lietuviškos „visatos“ vietoje – Vyžlaukio valsčiaus kaimo bendruomenėje. Jo

⁶ *Žг. Казимир Лавринович, Альбертина: Очерки истории Кенигсбергского университета: К 450-летию со времени основания, Калининград: Калининградское книжное издательство, 1995, p. 153.*

pasaulėjautai būdinga įgimtos lietuvių gamtos intuicijos, turinčios teisingus gėrio bei gerovės kodus, ir tikėjimo pietistinės pedagogikos veiksmingumu sintezė. Be to, pamokymu ir užuojauta, pasipiktinimu ir meile, neviltimi ir stiprybe priimti būtį pagrįsta „lokalinė“ Donelaičio pedagogika iš tiesų yra unikali gyvybę sauganti sintezė, savotiška „čia-būties gramatika“ didėjančio „blogio banalumo“ situacijoje. Hannah'os Arendt retorika, kalbant apie „blogio infrastruktūrą“ nacionalsocialistinėje Vokietijoje, visiškai tinka bet kuriai epochai ir bet kuriai šaliai, kurioje daugumai gyventojų atrodo, kad vadinamosios objektyvios sąlygos pateisina tai, jog jie praranda moralines jėgas, tikėjimą, viltį ir žmogiškąjį orumą.

Donelaitis gyvenime ir kūryboje remiasi aukščiausiu krikščioniškojo tikėjimo idealu. Tai terapinis idealas: Donelaitis žino, kad pasaulis serga, nes buvo padaryta pirmapradė nuodėmė, bet nors liga ir stiprėja, jis stengiasi ją gydyti. Pietizmo psichologinė esmė egzistenciška, tad pasaulio ligą savyje išgyvena pats žmogus, tačiau tik tada, jei gyvoji gyvenimo realybė suteikia žmogui vidinę jutiminę galimybę atskirti, kuo jis pats yra artimas Dievui ir kas nuo Jo atskiria. Gyvasis yra pajėgus jausti, bet ne tiesiog liguistą savo nuodėmės pažeisto kūno kerštą, kaip, tarkime, nusizudęs Donelaičio poemos ponas, nes kūno skausmas neišveriamas. Gyvasis savo egzistencijos gilumoje pergyvena heteronominę sąsają su Dievu ir kartu nutolimą nuo Jo – tai rodo, pavyzdžiui, hipochondriškas liguistumas. *Allerley zuverlässige Nachrichten für meinen Successor (Visokiöse patikimose žiniose mano įpėdiniui)* Donelaitis užsimena, kad kai studijavo Karaliaučiuje, jį buvo pradėję kankinti hipochondrijos priepuoliai⁷. Ši liga, kurioje atpažįstami heteronominės krikščioniškojo realizmo antropologijos simptomai, vis dėlto nėra mirtį nulemianti liga, ji greičiau implikuoja būtiną egzistencinio ir ontologinio pasveikimo viltį.

Būtent šis „terapinis“ Donelaičio idealas mažytį lietuvių kaime-lį paverčia į unikalią pasaulio pedagogikos vietą, į neišsenkamos vilties

⁷ Kristijonas Donelaitis, „[Visokios patikimos žinios mano įpėdiniui]“, parengė Kostas Doveika, in: Kristijonas Donelaitis, *Raštai*, redakcinė komisija Kostas Korsakas (pirmininkas), Kostas Doveika, Leonas Gineitis, Jonas Kabelka, Kazys Ulvydas, Vilnius: Vaga, Lietuvos TSR Mokslų akademija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1977, p. 429.

mikrokosmosą. Šios vilties energija veikia ir šiandienėje paastrėjusios antropologinės krizės situacijoje, kuri, daugelio mąstytojų nuomone, grasina virsti „antropologine katastrofa“ (Merabas Mamardašvilis).

2. ČIA-BŪTIES TERAPIJA

Donelaitis epiniame kūrinyje *Metai* išskleidžia iš dalies beprecedentę „pasaulio gydymo“ technologiją remdamasis krikščioniškame mokyme išreikštos ir natūralioje gamtoje pasireiškiančios Dievo pedagogikų sinteze. Šioje terapinėje kristocentrinės idėjos ir panteistinių esencijų sintezėje atpažįstamas krikščioniškojo hermetizmo ir pasaulinės visavienybės idealas, atitinkantis epinės poezijos ontologiją. Tai „amžinojo sugrįžimo“ ontologija, kuriai būdinga nesiliaujanti reabilitacija vilties, kad ateis pajėgus užgydyti ontologines žaizdas ir kosmoso lūžius „visavienybės genijus“, kaip įprasta, savojo gyvenimo kaina, nes „nedorybės paslaptis jau veikia, bet dar turi pasirodyti tasai, kuris ją varžo“ (2 *Tes* 2, 7):

Ak, – tarė Selmas, – rods nešvankios mūsų gadynės
Ant visų šelmystų jau visai pasileido.
Pons ir tarnas jo peklon tikt bėga, tikt bėga. (Rg 325–327)

Ak jūs neprieteliai, jūs išpjudyti bedieviai!
Ar nesibijotės, kad jus pekla prasivėrus,
Taip šventas dienas atšvenčiant, tuo pražudytų? (Rg 814–816)

Tačiau nežiūrint „atsivėrusios bedugnės“, į tą vietą, iš kurios „dar turi pasitraukti, kas dabar jį sulaiko“, ateis naujas sulaikantysis, ir tai atitinka epinio žanro dėsnį. Į jį atsižvelgiant galima teigti, kad gamta, taip pat ir žmogaus kūnas, dar netapo „Dievo kapu“. Taip ir mažame lietuvių kaimelyje, kur jau pažeista „gyvenimo gramatika“, epinis veikėjas dar įstengia sulaikyti trapią gamtos ir Kristaus tiesų pusiausvyrą. Šis veikėjas stovi „išgyvenimo gramatikos“ centre kaip būtis „hermeneutinė jungtis“.

Poemos vaizdų sistemoje tai yra bendruomenės seniūnas Pričkus, tarpininkas ne tik tarp ponų ir baudžiauninkų, bet ir tarp sveiko proto ir tikėjimo, tarp dangaus ir žemės, tarp transcendencijos ir imanentiškumo, ir t. t. Pričkus aiškiausiai iš visų suvokia terapijos logiką, kviesdamas veikti pagal žinomą formulę *Ora et labora!* Būtent jis demonstruoja aukščiausio realizmo idėją, pagal epo dėsnius kiekvieną daiktą ir kasdienybės detalę iškeldamas iki kosmologinio reikšmingumo, iki dalyvavimo visavienybės ir vientisumo misterijoje. Tad daugybę kasdinių darbų ir daiktų Pričkus mistiškai ir kosmologiškai perkeičia suteikdamas jiems universalių mitologemų statusą:

sodas-daržas:

Ale nevenkit dar daugiau kaip reik pasipurtyt.
Ant daržų pašaliai darbėlių lūkuria jūsų. (Pl 638–639)

arklai ir akėčios:

Ir nepabūkim, kad išgirsim darganas ūžiant
Ar kad orai mus daugysk visoki nugandys!
Skubykimės, eime nugamykim reikalą kožną!
Orei žagrių reiks, palyčių beigi noragų; (Pl 411–414)

verpimo ratelis:

Sėk linų, kiek Gryta norės; minau nesivaidyk!
Juk žinai, kaip vis daugiau nor moterų būdas,
Kad jos pradeda verpt ir jau prisiverpusios audžia.“
Ale nepeik, minau! permier tą moterų provą!
Ar ne smagu klausyt, kad viežlybos gospadinės
Žiemą su mergoms vindus savo sukdamos ūžia? (Pl 596–601)

net mėšlas:

Ir kas dar daugiau tokių dyvų pasidarė –
Vislab ant laktos, kur vištos tupi, padėję,
Skubykimės pirmiaus iš staldų mėžinį kraustyti,
O paskui, kas dar daugiau tokių dovanėlių
Ten ar čia bus sudrėbta, viernai pavalykim. (Vd 261–265)

Bendras epinis modusas toks, tarsi protagonistas, vis labiau intensyvindamas kasdieniame kaimo gyvenime banalius didaktinius pamokymus, stengiasi pažadinti tam tikrą savo žemiečių atminties formą, kuri paprastus tradicinio klasikinio išsimokslinimo dalykus mnemotechnine retorika susieja su kosmologinėmis universalijomis. Šioje kosminėje atmintyje verpimas ir audimas, pavyzdžiui, yra susiję su deivėmis Atėne ir Penelope, o mėšlas su Augijaus arklidėmis, ir t. t. Atrodo, tarsi Pričkus žinotų kiekvienos akimirkos, kurioje jis atpažįsta amžinybės atšvaitą, ir kiekvieno žmogaus paslaptį, kuris sąmoningai ar nesąmoningai kiekvieną akimirką dalyvauja pasaulio įvykiuose įnešdamas indėlį arba į *creatio continua* – kūrimo tąsą, arba į *moriendi continua* – kūrinio nužudymą. Epinėje hermeneutikoje žmogus visada dalyvauja arba kosmoso išlaikymo, arba jo sugriovimo darbe.

Štai kodėl pavasarinis Slunkiaus tingėjimas, kurį jis teisina kaip Ekleziasto pamokslininkas, Pričkui yra ne tik pavojingas, nes nulemtų blogą derlių rudenį, bet ir liudijantis negerą gyvenimo atšalimą:

Kas iš to, kad būras tūls, per daug bėginėdamas
Ir permier besirūpydamas, savo sunkina širdį!
[...]

Tas durnas kalbas visi girdėdami būrai
Gėdėjos; bet Pričkus jam drąsa pasakydamas:
„Eik, – tarė, – šūdvabali! kur šūdvabaliai pasilinksmin.
Juk tu jau su savo namais, kasmets šūdinėdamas,
Sav ir mums, lietuvninkams, padarei daug gėdos.
[...]

Kad mes, būriškus jau vėl nusitverdami darbus,
Mėšlus rausim ir laukus įdirbdami vargsim;
Juk ir pirmas sviets, šventybę savo prapuldęs,
Su darbais ir rūpesčiais savo pleškino puodą:
Nės be trūso Dievs mus išmaityt nežadėjo,
O tingėdami vis ir snausdami sviete netinkam. (Vd 442–443,
455–459, 470–475)

Slunkiaus tingėjimas, kaip jį supranta Pričkus, neatitinka Immanuelio Kanto minimo nesavarankiškumo⁸: būro Slunkiaus tingumas yra kosmologiškas, nes išryškina stiprėjančią universumo entropiją, kurios priežastis yra pats žmogus.

Vienas iš pagrindinių Pričkaus būrams auklėti naudojamų pedagoginių metodų yra atogrąža į gamtos hermeneutiką, tačiau ne šiuolaikinio beasmenio pasaulio fizikos supratimo būdu, o fizikoteologijos dvasia. Donelaičio epe gamta iškyla kaip Dievo kūrinys, pilnas ženklų ir pranašišku žymių (*vestigia aut signacula*), kurios yra ne kas kita kaip Dievo žodžiai „gamtos tekste“, Jo gamtiniai kreipiniai į žmogų. XVIII a. hermeneutiniame krikščioniškojo tikėjimo horizonte šis supratimas implikavo natūralios teologijos problematiką su jai būdingais *communicatio idiomatum*⁹, distancijos (diastemos) ir transcendentinio bei imanentinio Dievo ir žmogaus artumo motyvais. Donelaičio supratimu, Dievo Apreiškimas koreliuoja su Jo Kūriniu – gamta – ir atitinkamai su natūraliais slapčiausiais žmogaus poreikiais ir siekimais. Tad Donelaičio pasaulio paveikslas atvirksčiai proporcingas teologijai, pagrįstai fizinės gamtos pasaulio autonomijos principu, visiškai atskirtu nuo Dievo metafizikos. Būtent kristocentrinės natūrteologijos diskurse Donelaitis išlieka reikšmingas dabarčiai ne tik kultūrine ir istorine, bet ir gamtos mokslų prasme, nes jo teologinės pažiūros izomorfiškos kai kurioms šiuolaikinėms kosmologijos ir kvantinės fizikos teorijoms, grindžiamoms „dialogo filosofija“ ir stipriu „antropiniu principu“. Epinėje Donelaičio sąmonėje „dialogo filosofija“ yra dievocentriška. Šios dialoginės praktikos idealas

⁸ Plg.: „Tingumas ir bailumas – štai priežastys, dėl kurių tokia didelė dalis žmonių vis dėlto mielai visą gyvenimą lieka nesavarankiški, nors gamta juos jau seniai išlaisvino nuo kitų vadovavimo (*naturaliter majoremnes*); štai kodėl kitiems taip nesunku pasidaryti jų globėjais“ (Immanuelis Kantas, „Atsakymas į klausimą „Kas tai yra švietimas“, iš vokiečių kalbos vertė Antanas Gailius, in: *Elektroninė literatūros chrestomatija 11 klasei*, sudarytoja Aušra Martišiūtė-Linartienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 468, in: <http://www.vkg.vilnius.lm.lt/lit/E.%20chrestomatija.pdf>).

⁹ Teologijos terminas (lot. *communicatio* – ‘ryšys’, *idioma* – ‘ypatybė’), reiškiantis ypatingą dialogo specifiką tarp nevienodų ontologinių Dievo ir žmogaus horizontų. Ši specifika atspindi asimetrišką ryšį be substancinio susiliejimo, kurį galima palyginti su susisiekančiais indais.

ontologinės asimetrijos tarp Dievo ir žmogaus sąlygomis – tai godumas gauti Dievo malonę:

Mes glūpi daiktai n'išmanom tavo davadą;
 Ir tavo mislys neigi bedugniai mums pasirodo,
 Kad mes kartais per giliai pasidrąsinę žiūrim.
 Taigi, tėtuti, toliaus už kožną reikalą mūsų
 Rūpyk tėviškai, kad vėl jau vasara rasis
 Ir mes vėlei ant laukų trūsinėdami vargsim. (Žr 677–682)

Šioje dievocentrinėje dialogikoje gamta negali išsaugoti savo sugebėjimo gyventi be dieviškųjų energijų dalyvavimo ne tik dėl to, kad yra nuodėminga, bet ir dėl to, kad yra sukurta, orientuota į Sutvėrėją. Būtent todėl *Metus* persmelkia perspėjimo leitmotyvas, ateinantis iš prūsiškojo atgailos pamokslo tradicijos.

Liaudiškoje Donelaičio pedagogikoje šis leitmotyvas realizuojamas analogiškai sulyginant būrus arba ponus su kitais gamtos padarais. Gėrio protagonistai – Pričkus ir Selmas – visą laiką savo pamokymuose stengiasi suintensyvinti natūralius bendruomenės narių sugebėjimus – matyti, girdėti, ragauti ir t. t. tam, kad susidurdami su gamtos harmonijų stebuklu paprasti būrai pradėtų matyti ir išgyventi Tą, kuris yra „gamtos knygos“ Autorius. Nuodėmė žudo šią gamtos hermeneutiką, o nuodėmė – tai arba puikybė, t. y. individuali psichologinė sekuliarizacija ir nevaržomas naudojimasis gamtos dovanomis „juodojoje“ monologinio egocentrizmo „skylėje“, arba savavališka viešpataujančios pasaulio tvarkos autonomizacija, dėl ko žmogus užmiršta arba išduoda savo kontingentiškumą, t. y. ypatingą žmogaus vietą kūriniuose nulemiančios laisvės, paslaptį. Visos Donelaičio pavaizduotos ydos yra lokaliai sutirštintos nuodėmės formos, griauinančios „gyvenimo gramatiką“ – švaistūniškumas, apsirijimas, girtuokliavimas, puikybė, kvailumas, pasipūtimas ir t. t.

Aišku, istorinis faktas yra tai, kad paprastų žmonių gyvenimo sąlygos Rytų Prūsijos Mažojoje Lietuvoje buvo labai sunkios, kas paaiškina visų pirma socialinėmis ir ekonominėmis priežastimis. Poemos autorius žino apie kasdienio gyvenimo sunkumus – rūsti buitį, baudžiava,

ūkininkavimo sunkumai, nevirties ir ištuštėjusios būties gundymai. Į dangaus paukščius kreipdamasis Selmas sako:

Nės jums Dievs taip dovytis ir dirbt nepaskyrė,
Bet be rūpesčių jus išlaikyt pažadėjo.
Mes griešni siratos, mes biedni nabagėliai
Rods valnybės jūsiškos pasidžiaugti negalim.
Išgi mažų dienų mus skaudžios vargina bėdos
Ir iki mirštant mūčyt mūsų dūšias nesiliauja. (Žr 642–647)

Autorius pasirodo kaip užjaučiantis epinio pasakojimo subjektas, pilnas pagailos ir supratimo. Tačiau Donelaičio teologijoje žmogaus kentėjimas ir kančia tik iš dalies yra nulemtos socialinių ir politinių bei ekonominių priežasčių, nes kiekvieno žmogaus likimas yra toks, kad jis yra „pasmerktas kontingentiškumui“, t. y. buvimui savo lokaliame likime, kurio esmė vis dėlto yra nelokali. Ji susijusi su lokaliai-nelokaliu žmogaus vientisumu, susietu ne tik su praeitimi, bet ir su ateitimi, nes yra pasakyta, kad žmogus sukurtas „pagal mūsų paveikslą ir panašumą“ (*Pr* 1, 26). Pirmą kartą nuodėmė pažeidė šią nuostatą, dėl „neteisingumo dauginimo“ žmogus pakliuvo į būties „ontologinį kapą“, kur jis vis dėlto turi rodyti krikščionišką nuolankumą ir, nepaisant nieko, „tvirtybę būti“:

Tič, – tarė Selmas, – ne per daug dėl to nusimykim!
Juk be Dievo sviete nieks negal nusiduoti.
Ponai žemės šios negal be jo ponavoti,
O mes būrai vėl be jo negalime vargti.
Kožnas tur, kaip Dievs jam skyręs yr, pasikakyt. (Žr 468–472)

Donelaičio „kategorinis imperatyvas“ jo epe ir gyvenime yra ne toks kaip Kanto: „Elkis taip, kad tavo asmeninio elgesio taisyklė galėtų pasidaryti visuotinio elgesio dėsniu“. Jei pabandytume suformuluoti „Donelaičio imperatyvą“, jis galėtų skambėti taip: „Elkis taip, kaip elgtumėsi būdamas Dievo akivaizdoje!“ Šis imperatyvas dažnai skamba *Metų* tekste, pavyzdžiui, Selmo žodžiuose:

Tas, kurs užgimdams aukštai kaip pons atsisėdo,
 Mislyt tur, kad jį tenai miels Dievs pasodino;
 O tasai, kurs užgimdams būru prasidėjo,
 Gėdėtis vyželių būriškų neprivalo,
 Kad tikt viežlybai kaip reik atliekt savo darbus
 Ir labiaus, kad jis širdingai bijosi Dievo. (Žr 473–478)

Ši teologija neišvengiamai siaurina hermeneutinį proto diapazoną, o siaurinimas yra susijęs su pietistų ir Christiano Wolffo pažiūroms artimų racionalistų nesutarimu, išsiplėtojusiu Donelaičio laikais. Karaliaučiuje jis prasidėjo 1725 m., po to, kai teologijos ir fizikos profesorius Christianas Gabrielius Fischeris griežtai sukritikavo žymiausius pietistus Abrahamą Wolffą ir Georgą Friedrichą Rogallį reikalaujamas reformų Karaliaučiaus universitete. Wolffas buvo mokėsis Halėje pas Hermanną Augustą Francke'ę, vieną žymiausių pietizmo teoretikų ir praktikų. Baigęs mokslus jis tapo Karaliaučiaus universiteto teologijos profesoriumi ir Senamiesčio bažnyčios pamokslininku. Nesutarimo pabaiga buvo dramatiška: įsikišus Francke'ei, Prūsijos karalius Frydrichas Vilhelmas I išleido įsakymą, pagal kurį dėl savo mokymu skleidžiamo „ateizmo“ Karaliaučių per 24 valandas turėjo palikti profesorius Fischeris.

Pirmoje *Metų* dalyje „Pavasario linksmybės“ atpažįstama „ornitologinė aliuzija“ į Frydrichą Vilhelmą I, „pietistų karalių“, kuris Erelio pavidalu ryžtingai nutraukia „didelius sparnuočių nesutarimus“:

Taip sumišai besijuokiant, štai ūžims pasikėlė
 Ir tuojaus erelis rėkaudams pasirodė.
 „Tič, – tarė jis, – pulkai susirinkę, liaukitės ošti
 Ir tikrai klausykit, ką mes jums pasakysim.“ (Pl 155–158)

Donelaičio poemoje yra daug reikšmingų socialinio ir politinio gyvenimo detalių, kurių iki šiol vis dar neiššifravo šiandienės literatūros istorijos hermeneutika. Turint galvoje Prūsijos karaliaus, istorijoje išlikusio kaip „kareivių karaliaus“, valstybinės politikos kontekstą, būtina pabrėžti, kad pedagoginė ir šviečiamoji Donelaičio politika Tolminkiemyje, kurios principai atsispindi *Metuose*, tiesiogine prasme buvo

„išgyvenimo gramatika“. Taip buvo todėl, kad, pavyzdžiui, Frydrichas Vilhelmas I nuosekliai vykdydamas Rytų Prūsijos, nukentėjusios nuo žiauraus maro, gyventojų pakeitimo politiką, neretai įsakydavo perkelti už karalystės ribų tuos lietuviškosios Prūsijos gyventojus, kurie „nesutvarkydavo kaip pridera“ savo būstų ir žemės sklypų. Kai jie būdavo iškeliami, jiems priklausę trobesiai ir sklypai būdavo perduodami atsikėlėjams iš kitų šalių, uolesniems ir stropesniems, pavyzdžiui, pabėgėjams iš Zalcburgo. Greta šių priemonių neretai būdavo suteikiamos lengvatos, padedančios persikėlėjams įsitvirtinti naujojoje tėvynėje. Savo veiksmus karalius grindė vienu iš 1686 m. lapkričio 8 d. Podsdamo edikto, išleisto jo senelio didžiojo kurfiursto Frydricho Vilhelmo, punktu. Valstybiniame Kaliningrado srities archyve saugomi 64 įsakai dėl pabėgėlių iš Zalcburgo apgyvendinimo lietuviškuose kaimuose; devyniuose iš jų kaip lietuvių gyventojų iškėlimo priežastis nurodoma nepakankamas jų uolumas ir tvarkingumas¹⁰.

Tai reiškia, kad pedagoginė naratologija Donelaičio poemoje yra nulėmta ne vien teologinių autoriaus principų ir netgi ne vien egzistencinių bei psichologinių, bet ir grynai pragmatinių priežasčių, kylančių iš paprasčiausio poreikio išgyventi. Tai aiškiai pabrėžia Selmas po pagrindinio protagonisto kaimo seniūno Pričkaus mirties:

Ogi dabar, kad vėl iš naujo verkt nesiliausim
 Ir ilgiaus nesvietiškai vaitodami kauksim,
 Tur mūs akys iškirmyt ir kūns nusidovyt.
 O kas bus paskui, kad jau gyvent nederėsim
 Irgi karaliui, kas mums reik, atlikt negalėsime?
 Ūkius mums atims ir nešt lieps ubagų krepšą. (Žr 507–512)

Tarp gėrio protagonistų – Pričkaus, Selmo, Krizo – Selmas poemoje yra ypatingas, nes, nežiūrint daugybės pretekstų nugrimzti į nevilčių, jis niekada nepraranda išminties ir tvirtybės, ką galima paaiškinti ir ypatinga epine jo charakteryje slypinčia krikščioniško tikėjimo tiesos ir

¹⁰ *Žr. Восточная Пруссия: С древнейших времен до конца второй мировой войны: Исторические очерки. Документы. Материалы*, Калининград: Калининградское книжное издательство, 1996, p. 198.

liaudiškos dvasios išminties sinteze. Jų energija veikia prieš didėjančią netikėjimo entropiją ir moralinį nuopuolį. Ir Pričkus pabrėžia liaudišką, prieš pasaulio bjaurastį atsilaikantį būro dvasios imunitetą:

Sako rods mieste, kad būrai menk išsimano
 Ir kad jų darbai bei būriškos budavonės
 Tikt bjauru kalbėt ešą bei gėda žiūrėti;
 Bet, kas taip šveplen, tas būrą dar nepažįsta.
 Vierykit tikt man, kad tūls vyžas užsimovęs,
 Su protu daug syk apgauna didelį poną;
 Tikt nedrįsta biedžius vis kaip reik pasakyti. (Vd 498–504)

O Selmas samprotauja apie lietuvių dvasios krikščionišką esmę:

Kaip pirm to lietuvininkai dar buvo pagonai
 Ir savo dievaičius iš strampų sav pasidarę
 Ir po medžiais ant virvių pasikorę gyrė,
 Tai jie rods dar taip, kaip mes, nepažydami Dievą,
 Daug nešvankų ir durnų daiktų prasimanė.
 Ogi dabar jau mes, krikščionims būdami prūsai,
 Mes lietuvininkai taip baisiai ryt nesigėdim,
 Kad ir vokiečiai glupoki tur nusidyvyt. (Vd 535–542)

Šie Selmo samprotavimai „Vasaros darbuose“ atrodo gana tautiškai konservatyvūs, ir tai juos suartina su Lauro pažiūromis. Šioje poemos dalyje tikrai krikščioniška sutaikanti širdis, iškelianti siaurai nacionalinę sąmonę iki bendrojo transnacionalinio krikščioniško pakantumo ir priėmimo vardiklio, plaka Pričkaus krūtinėje. Būtent jis čia yra judinanti, pamokanti, mylinti ir tvirtybės teikianti jėga.

Besiskundžiantis Lauras yra įsitikinęs, kad lietuvių būrų ir ponų moralinio nuopuolio priežastis yra kitataučiai, o jis pats panašus į pavargusį barokinį herojų:

Ak! tarius, kaip visai niekings mūsų veikalas amžio.
 Mes silpni daiktai, kaip švents mums praneša Dovyds,
 Nei žolelės ant laukų dar augdami žydime. (Vd 70–72)

Barokinė Lauro retorika – tai siaurai nacionalinės „vilties ontologijos“ nuovargio simptomas daugianacionalinėje Rytų Prūsijos erdvėje. Ši nuovargį įveikia Selmas evolucionuodamas naujos *genius loci* kokybės link. Būtent jis tampa vilties protagonistu po Pričkaus mirties ir būties akivaizdoje prisiima terapeutinio tvirtumo logoso misiją. Nežiūrint esminių skirtumų ir ypatybių, tai yra susitaikymo ir abipusio įvairių nacijų su-buvimo vieningoje regioninėje erdvėje logosas. Šis logosas remiasi vienijančia gamtos harmonijos ir moralinės bei dorovinės logikos imanentinio transcendentinio subjektyvumo sinergija, kurią pirmasis atpažino Kantas kaip tikrąjį žmogaus prigimties pagrindą ne tik religinėje tradicijoje, bet ir filosofinių ieškojimų istorijoje. Tai liudija, pavyzdžiui, Selmo reakcija į prancūzams ir šveicarams skirtus barančius Lauro žodžius jo baigiamojoje, pietistinių idėjų persmelktoje kalboje „Žiemos rūpesčių“ pabaigoje:

Ai, – tarė Selmas, – tu per daug pasakai prancūzams.
Juk žinai, kiekviens žioplys tur savo davadą. (Žr 542–543)

Ir pati ši kalba yra tikras „vilties ontologijos“ manifestas:

O tu miels Dieve, tu dangiškas geradėji!
Tu pirm amžių, kaip mes dar dūmot negalėjom,
Jau išmislijai, kaip kartą mes prasidėsim
Ir ko mums reikės, kad šviesą šią pamatysim.
Tu mums sąnarius ir ūmus visus dovanojai
Ir sudavadijai kiekvieną reikalą mūsų.
[...]
Vislab bus niekai, ką veiksime argi pradėsime,
Kad žegnojanti rankelė tavo negelbės.
Tu mus išlaikei per visą prašokusį metą,
Tu dar ir toliau mus išlaikyti galėsi. (Žr 542–543, 671–674)

Tai Selmo demonstruojamas gyvenimo stoicizmas „blogio banalybės“ persmelktame pasaulyje, kurio auka tapo Pričkus:

Štai kokia nečėstis! Šilingo pasigedo.
 Amtsrots dėl iškados tos taipo nusigando,
 Kad per visą naktį vėl miegot negalėjo,
 O, išaušus jau, taipo sumušdino Pričkų,
 Kad vos tris dienas sulaukęs numirė biedžius. (Žr 454–458)

Ši mirtis, būdama tragiška kompozicine *Metų* viršūne, stebina ir sukrečia naratyviniu ir emociniu santūrumu, tarsi tai būtų formali ataskaita apie įvykusios kosminės katastrofos aplinkybes. Epiniame liaudies gyvenimo kalendoriuje banalia kasdienybe tapo tai, kad *genius loci* miršta kankinio mirtimi nebūdamas pripažintas savo būtiškajame „sulaikančiame dabar“. Beje, kiekybės skirtumas tarp trisdešimt sidabrinių už Kristų ir vieno šilingo už Pričkų vis dėlto krenta į akis.

IŠVADOS

Nežiūrint šiuolaikinio pasaulio situacijos diagnozavimo skirtumų, suvedamų į binarinę opoziciją „optimistinis tikėjimas progresu *vs* apokaliptinis tikėjimas neišvengiama pasaulio pabaiga“, epinėje Kristijono Donelaičio poemoje esama nuostabaus potencialo idėjų, svarbių jei ne „išgyvenimo gramatikai“, tai bent jau prasmingam ir humaniškam gyvenimui:

1) tai epinė už „čia-būties vietą“ atsakingo žmogaus maksimumo idėja; šio maksimumo moralinis-etinis kodas yra formulė: „Kiekvienas atsakingas už visus, bet aš labiau negu visi kiti“;

2) tačiau ši idėja šiuolaikinės fizikos hermeneutiniame „antropinio principo“ horizonte implikuoja kosmologinę žmogaus atsakomybę, ir tai kiekvieno atskiro individo gyvenimui teikia ypatingą būties prasmę. Ši prasmė integruota į natūralią Donelaičio teologiją, sukuriančią hermeneutinį jo poetinės kūrybos foną;

3) ši „vietos filosofija“, arba „vietos teologija“, pasirodo besanti labai aktuali šiandieniam Karaliaučiaus/Kaliningrado regionui, kuriame gyvena ir kūrė Donelaitis. Nepaisant to, kad Donelaitis buvo išsisknijęs

kultūriniame ir istoriniame savo epochos diskurse, jis suvokiamas kaip tikras *genius loci* ir šiuolaikinės antropologinės situacijos salų topose, apsuptame tautų ir šalių, tiesiogiai ar netiesiogiai susijusių su juo bendruoju vieningo istorinio likimo ir taikios bei moralios ateities vardikliu.

Iš rusų kalbos vertė Donata Mitaitė

KRISTIJONAS DONELAITIS AND THE ANTIDOTE
TO THE APOCALYPSE: ON THE ISSUE OF
THE HERMENEUTIC OF SURVIVAL IN THE ERA
OF “THE MYSTERY OF LAWLESSNESS” (2 THESS. 2: 7)

Summary

In his life and writings Kristijonas Donelaitis maintained the highest “therapeutic” ideal of Christian faith. He knew that the world was ill because of its sinful fall; however, realising that the metaphysical, moral and physical illness was worsening, he sought to heal it. It was this “therapeutic” ideal of Donelaitis that turned the little village of Tolminkiemis into a unique topos of special “world education” and the incomparable microcosm of hope. These energies of hope are effective in today’s situation of a sharpening anthropological crisis, which is threatening to become an “anthropological catastrophe”. In his epic poem *Metai* Donelaitis creates a technology of “healing the world” on the basis of the synthesis of two educational systems: God’s education as derived from Christian teachings, and God’s education as derived from nature. In this synthesis of a therapeutic Christocentric idea and pantheistic essences, the ideal of Christian hermeticism and the unity of the world can be recognized, which is reminiscent of the ontology of epic poetry. This is the ontology of the “eternal return”, which constantly revives the hope of attaining “all-encompassing genius” capable of healing ontological wounds and cosmological rifts, understandably, at the price of one’s own life, for “the mystery of lawlessness is already at work. Only he who now restrains it will do so until he is out of the way” (2 *Thess.* 2, 7).

SANTRUMPOS

DONELAIČIO KŪRINIŲ, *METŲ* DALIŲ IR KITŲ ŠALTINIŲ SIGLOS

- A – *Allerley zuverlässige Nachrichten für meinen Successor*
(*Visokios patikimos žinios mano įpėdiniui*)
- Ag – „Aužuols gyropelnys“
- KM – Kristijono Donelaičio įrašai krikšto metrikų knygoje
- Lgč – „Lapės ir gandro česnis“
- Pl – „Pavasario linksmybės“
- Pš – „Pasaka apie šūdvalaį“
- Rg – „Rudenio gėrybės“
- Rj – „Rudikis jomarkininks“
- Sb – Tolminkiemio žemių separacijos byla
- ŠD – „Šuo Didgalvis“
- Vd – „Vasaros darbai“
- Vp – „Vilks provininks“
- Žr – „Žiemos rūpesčiai“

ARCHYVŲ, BIBLIOTEKŲ IR ĮSTAIGŲ SANTRUMPOS

- LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas (Vilnius)
- LYA – Lietuvos ypatingasis archyvas (Vilnius)
- LLMA – Lietuvos literatūros ir meno archyvas (Vilnius)
- LLTIBR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštynas (Vilnius)
- LMAVB RS – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (Vilnius)
- VUB RS – Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius

APIE AUTORIUS

ROMA BONČKUTĖ – humanitarinių mokslų daktarė, Klaipėdos universiteto Humanitarinių ir ugdymo mokslų fakulteto Baltų filologijos katedros profesorė, vedėja. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: lietuvių literatūros istorija, tekstologija. Išleido šaltinių leidimus: Simono Daukanto *Istorija Justinaus* (2006), *Vaclovo Biržiškos ir Petro Joniko susirašinėjimas (1948–1955)* (2015).
El. paštas: romabonckute@gmail.com

CARMEN CARO DUGO – humanitarinių mokslų daktarė, vertėja, Vilniaus universiteto Užsienio kalbų instituto Romanų kalbų katedros docentė, dėsto ispanų kalbos sintaksę, leksiką ir vertimą. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: lyginamoji gramatika, vertimo praktika ir teorija. Išleido Kristijono Donelaičio *Metų* vertimą į ispanų kalbą *Las estaciones del año* (2013).
El. paštas: carmen.caro@uki.vu.lt

ADRIANO CERRI – humanitarinių mokslų daktaras, vertėjas, nepriklausomas tyrėjas. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: lyginamoji kalbotyra, baltų filologija, skaitvardžių morfosintaksė, vertimo studijos. Išleido Kristijono Donelaičio *Metų* ir pasakėčių vertimą į italų kalbą *Le Stagioni* (2014).
El. paštas: adrianocerri@gmail.com

LIUCIJA CITAVIČIŪTĖ – humanitarinių mokslų daktarė, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Senosios literatūros skyriaus vyriausioji mokslo darbuotoja. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: Mažosios Lietuvos XVI–XIX a. liuanistinių raštijos paminklų (sukurtų lietuvių ir vokiečių kalbomis) tyrimas, šaltinių publikavimas, Martyno Liudviko Rėzos kūrybinio palikimo tyrimas ir pirmojo Rėzos daugiatomio *Raštų* rinkinio leidimas. Išleido knygą *Karaliaučiaus universiteto Lietuvių kalbos seminaras: istorija ir reikšmė lietuvių kultūrai* (2004).
El. paštas: liucija.cita@gmail.com

RŪTA EIDUKEVIČIENĖ – humanitarinių mokslų daktarė, Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Germanistikos ir romanistikos katedros docentė. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: šiuolaikinė vokiečių literatūra, lyginamasis literatūros mokslas (vokiečių ir lietuvių literatūros ryšiai), kultūros teorijų taikymas literatūrologijoje. Išleido knygą *Jenseits des Geschlechterkampfes: Traditionelle Aspekte des Frauenbildes in der Prosa von Marie Luise Kaschnitz, Gabriele Wohmann und Brigitte Kronauer* (2003).

El. paštas: r.eidukeviciene@hmf.vdu.lt

JOLANTA GELUMBECKAITĖ – habilituota humanitarinių mokslų daktarė, Frankfurto prie Maino Goethe's universiteto Empirinės kalbotyros instituto jaunesnioji profesorė. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: senoji lietuvių kalba, istorinė sintaksė, tekstologija, teksto filologija, skaitmeninė humanitarika (*digital humanities*), senosios lietuvių kalbos referencinio tekstyno metodologija ir praktika. Išleido kritinį komentuotą *Wolfenbüttelio postilės* (1573) leidimą (*Die litauische Wolfenbütteler Postille von 1573*, 2008).

El. paštas: gelumbeckaite@em.uni-frankfurt.de

VLADIMIR GILMANOV – filologijos mokslų daktaras, Baltijos I. Kanto vardo federalinio universiteto (Kaliningradas, Rusija) Istorinės ir lyginamosios kalbotyros, dokumentologijos ir užsienio filologijos katedros profesorius. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: literatūros ir meno istorija, hermeneutika, teologija, filosofijos istorija, kultūrologija. Išleido knygas: *Licht kommt in alles: Erkundungen und Ermittlungen über Königsberg und Kaliningrad* (¹1993, ²1997), *Герменевтика „образа“ И. Г. Гамана и Просвещение* (2003), *Проблемы региональной литературы: „Кёнигсбергский текст“ как предмет художественного опыта* (2010), *Симон Дах и тайна барокко* (2008), *Гаман и Кант: битва за чистый разум* (2013).

El. paštas: gilmanov.wladimir@rambler.ru

ROLANDAS KREGŽDYS – humanitarinių mokslų daktaras, Lietuvių kalbos instituto Baltų kalbų ir vardyno tyrimų centro vyresnysis mokslo darbuotojas. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: lyginamoji baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų gramatika, etimologija, baltų religija ir mitologija, šaltiniotyra. Išleido knygas: *Baltų kalbų leksinės semantinės gretybės (õ/ā kamienų kūno dalių pavadinimai)* (2010), *Baltų mitologemų etimologijos žodynas I: Kristburgo sutartis* (2012).

El. paštas: rolandaskregzdys@gmail.com

ALMA LAPINSKIENĖ – humanitarinių mokslų daktarė. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: lietuvių literatūros istorija, tarpukario Vilniaus lietuvių literatūra ir literatūrinis gyvenimas, XX a. pirmos pusės Vilniaus kultūrinis gyvenimas, komparatyvistika (lietuvių ir baltarusių literatūriniai ryšiai). Išleido knygas: *Перазовы сяброўскіх галасоў* (kartu su Adamu Maldžiu, 1988), *Lietuvių-baltarusių literatūriniai ryšiai* (kartu su Adamu Maldžiu, 1989), *Vilniaus lietuvių literatūra 1920–1940* (2008), *Atėjęs Vilniun: Rašytojas ir publicistas Rapolas Mackonis* (2014).

El. paštas: alma.lapine@gmail.com

RIMVYDAS LAUŽIKAS – humanitarinių mokslų daktaras, Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto profesorius, Muzeologijos katedros vedėjas. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: Viduramžių ir ankstyvųjų Naujųjų laikų archeologija, skaitmeninių technologijų taikymas paveldui, socialiniams ir humanitariniams mokslams, kultūros paveldo komunikacija, LDK gastronomijos kultūros tyrimai. Išleido knygą *Istorinė Lietuvos virtuvė: Maistas ir gėrimai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje* (2014).

El. paštas: rimvydas.lauzikas@kf.vu.lt

INGĖ LUKŠAITĖ – habilituota humanitarinių mokslų daktarė, emeritė. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: kultūros istorija, visuomeninių ir religinių judėjimų istorija, šaltiniotyra, Lietuvos istoriografijos istorija. Išleido knygas: *Lietuvos kultūros istorijos bruožai* (kartu su Juozu Jurginiu, 1981), *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje: XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis* (1999), *Lietuvos istorija*, t. 5: *Veržli Naujųjų laikų pradžia: Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1529–1588* (kartu su Jūrate Kiaupiene, 2013), studijas: *Lietuvių kalbos plitimas Lietuvos reformaciniame judėjime XVII a.* (1971), *Lietuvos publicistai valstiečių klausimu XVI a. pabaigoje – XVII a. pirmojoje pusėje* (1976), *Radikalioji reformacijos kryptis Lietuvoje* (1980), kolektyvinės monografijos *Die reformatorischen Kirchen Litauens: ein historischen Abriss* (1998, liet. 2003) bendraautorė. Sudarė ir su bendradarbiais paskelbė istorijos šaltinių leidimus: Andriaus Volano *Rinktinis raštus* (1996), Mato Pretorijaus *Prūsijos įdomybės arba Prūsijos regyklą* (t. 1, 1999; t. 2, 2004; t. 3, 2006; t. 4, 2011), *Klaipėdos miesto ir valsčiaus evangelikų liuteronų bažnyčių vizitacijų 1676–1685 m. dokumentus* (2009).

El. paštas: luksaite@gmail.com

KĘSTUTIS NASTOPKA – habilituotas humanitarinių mokslų daktaras, Vilniaus universiteto A. J. Greimo semiotikos ir literatūros teorijos centro afiliuotas profesorius. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: semiotika, literatūros teorija, lietuvių literatūros istorija. Išleido knygas: *Lietuvių ir latvių literatūrų ryšiai* (1971), *Lietuvių eilėraščių poetika: XX amžius* (1985), *Išsprūstanti prasmė* (1991), *Reikšmių poetika* (2002), *Literatūros semiotika* (2010).
El. paštas: kestutaiciai@gmail.com

RIMA PALIJANSKAITĖ – edukologijos magistrė, pedagogė, nepriklausoma tyrėja, Kristijono Donelaičio draugijos narė. Moksliniai interesai: vydūnistika, sveikatos filosofija (religijos filosofija), donelaitika. Parašė straipsnių apie Vydūną ir Donelaitį, išleido knygą *Amžinųjų jūrų varpai: Vydūniškosios mistikos link* (2010).
El. paštas: rima.palija@gmail.com

DARIUS PETKŪNAS – habilituotas teologijos mokslų daktaras, Klaipėdos universiteto Humanitarinių ir ugdymo mokslų fakulteto Baltų filologijos katedros vyresnysis mokslo darbuotojas, Helsinkio universiteto Teologijos fakulteto docentas. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: Bažnyčios istorija, protestantiškoji teologija, liturgija. Išleido knygas: *Holy Communion Rites in the Polish and Lithuanian Reformed Agendas of the 16th and Early 17th Centuries* (2007), *The Repression of the Evangelical Lutheran Church in Lithuania during the Stalinist Era* (2011), *Rytų Prūsijos liuteronų liturginė tradicija ir lietuviškoji jos raiška Reformacijos ir Donelaičio laikų agendose / The East Prussian Lutheran Liturgical Tradition and Its Lithuanian Expression from the Reformation to the Agendas of the Donelaitis Era* (2012), *Russian and Baltic Lutheran Liturgy in the Nineteenth and Twentieth Centuries* (2013), *Lithuanian Lutheran Church during World War Two* (2014).
El. paštas: darius.petkunas@liuteronai.lt

NERIJA PUTINAITĖ – humanitarinių mokslų daktarė, Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto docentė. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: Lietuvos ir Europos tapatybės klausimai, lietuviška sovietinė tapatybė, sovietinės mentaliteto istorijos tyrimai. Paskutinės išleistos knygos: *Trys lietuviškosios Europos: Tauta, Europa, ES dabartinėje tapatybėje* (2014), *Nugenėta pušis: Ateizmas kaip asmeninis apsisprendimas tarybų Lietuvoje* (2015).
El. paštas: nerija.putinaite@tspmi.vu.lt

DAINIUS RAZAUSKAS – humanitarinių mokslų daktaras, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Sakytinės tautosakos skyriaus vyresnysis mokslo darbuotojas, žurnalo *Liaudies kultūra* Bendrųjų kultūros klausimų ir mitologijos skyriaus vyresnysis redaktorius, Vilniaus universiteto lektorius. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: mitinis pasaulėvaizdis, jo prigimtis, baltų ir kitų tautų mitologija, religijotyra. Išleido knygas: *Vėjūkas: Lietuvių vėjo demono vardo ir įvaizdžio rekonstrukcija, atsižvelgiant į vieną skėtų atitikmenį (osetinių wəjɯg / wəjɯg)* (2004), *Vytis simbolikos požiūriu: Baltas raitelis su iškeltu kalaviju raudoname lauke* (2008), *Krosnis mitologijoje* (2011), *Visi dievai: „Panteono“ sąvokos kilmė, pirminis turinys ir lietuviškas atitikmuo* (2016), *Maironis: Praamžės tradicijos dainius* (2016).

El. paštas: liaudies.kultura@llkc.lt

MINDAUGAS SABUTIS – Lietuvos evangelikų liuteronų Bažnyčios vyskupas, Konsistorijos pirmininkas, Misūrio Sinodo Konkordijos teologinės seminarijos (Fort Wayne, Indiana, JAV) garbės daktaras (2009), nuo 2011 m. Savarankiškosios evangelikų liuteronų bažnyčios Baltarusijos Respublikoje dvasinis vadovas, nuo 2016 m. Lietuvos Biblijos draugijos prezidentas.

El. paštas: sabutis01@gmail.com

VAIDAS ŠEFERIS – filosofijos mokslų daktaras, Masaryko universiteto (Brno, Čekija) Laisvųjų menų fakulteto Bendrosios kalbotyros ir baltistikos instituto vyresnysis asistentas. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: senoji lietuvių literatūra, lietuvių tautinio atgimimo tyrimai, interpretacinė semantika, modernioji lenkų literatūra. Išleido knygas: *Karel Janáček: Donelaičio kirčiavimas* (kartu su Bonifacu Stundžia, 2009), *Mano tėvynė – prie jo širdies: Gabrielos Eleonoros Mol-Basanavičienės dienoraštis ir laišakai* (2010), *Kristijono Donelaičio „Metų“ rišlumas* (2014).

El. paštas: vaidas.seferis@gmail.com

VIKTORIJA ŠEINA – humanitarinių mokslų daktarė, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Naujosios literatūros skyriaus jaunesnioji mokslo darbuotoja. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: XX a. trečio ketvirto dešimtmečių Lietuvos literatūros ir kultūros procesai, literatūrinio kanono tyrimai. Išleido knygą *Laikinoji sostinė lietuvių literatūroje* (2014).

El. paštas: viktorija_seina@hotmail.com

ŽAVINTA SIDABRAITĖ – humanitarinių mokslų daktarė, Klaipėdos universiteto Humanitarinių ir ugdymo mokslų fakulteto Baltų filologijos katedros docentė. Pagrindinė mokslinių tyrimų kryptis: Prūsų Lietuvos kultūros ir rašytos istorija. Išleido knygą *Kristijonas Gotlybas Milkus: Gyvenimas ir literatūrinė veikla* (2006), šaltinio leidimą *Kūdikių prietelius: Skaitinių vadovėlis* (2015).
El. paštas: sidabra@takas.lt

MARIJUS ŠIDLAUSKAS – humanitarinių mokslų daktaras, Klaipėdos universiteto Humanitarinių ir ugdymo mokslų fakulteto Baltų filologijos katedros docentas. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: XX a. lietuvių literatūros raida, sociokritika, literatūros kritika. Išleido knygas: *Poetas ir visuomenė XIX–XX amžių sankirtose* (1994), *Orfėjas mokėjo lietuviškai* (2006), *Vartai į abi puses: Viktoriją Daujotytę kalbina Marijus Šidlauskas* (2015).
El. paštas: emsidla@yahoo.com

MIKAS VAICEKAUSKAS – humanitarinių mokslų daktaras, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Tekstologijos skyriaus vyresnysis mokslo darbuotojas, skyriaus vadovas. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: XVIII–XIX a. lietuvių literatūros istorija, tekstologija, knygos istorija, Kristijono Donelaičio ir Motiejaus Valančiaus literatūrinio palikimo tekstologiniai tyrimai ir edicija. Paskutinės išleistos knygos: *Visagalė tradicija: Kristijono Donelaičio poemos „Metai“ iliustracijos ir vaizdinis kanonas / An Omnipotent Tradition: The Illustrations and the Visual Canon of Kristijonas Donelaitis's Poem „Metai“* (kartu su Giedre Jankevičiūte, 2013), *Kristijono Donelaičio rankraščiai: Fotografuotinis leidimas = The Manuscripts of Kristijonas Donelaitis: A Facsimile Edition = Die Handschriften von Kristijonas Donelaitis: Faksimileausgabe* (2014), *Kristijono Donelaičio Raštai, t. 1: Metai: dokumentinis ir kritinis leidimas* (2015).
El. paštas: mikas.vaicekauskas@gmail.com

AXEL ERNST WALTER – habilituotas humanitarinių mokslų daktaras (Osnabriuko universitetas, Vokietija), Klaipėdos universiteto profesorius. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: ankstyvųjų Naujaisių laikų vokiečių ir Europos literatūrų istorija, regioninių kultūrų istorija (su Rytų Prūsijos ir Mažosios Lietuvos pakraipa), knygos, bibliotekos ir medijų istorija bei teorija. Paskutinės išleistos knygos: *Medien höfischer Kommunikation: Formen, Funktionen und Wandlungen am Beispiel des Gothaer Hofes* (sudarytojas, 2015), *Ernestine Voß – Eine Dichterin und Schriftstellerin der Spätaufklärung* (2015).
El. paštas: axelewalter@gmail.com

JEKATERINA ZYKOVA – filologijos mokslų daktarė, Pasaulinės literatūros instituto (Maskva) Europos klasikinės literatūros skyriaus mokslo darbuotoja. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: XVIII a. anglų literatūra ir romantizmas. Išleido knygas: *Запад есть Запад, Восток есть Восток? Из истории англо-индийских литературных связей в Новое время* (kartu su Natalija Višnevskaja, 1996), *Пастораль в английской литературе XVIII века* (1999), *Сельская усадьба в русской поэзии XVIII – начала XIX века* (parengtas ir komentuotas leidimas, 2005), *Литературный быт и нравы Англии в XVIII веке: искусство жизни в зеркале писем, дневников, мемуаров* (2013).

El. paštas: erzykova@yandex.ru

VILMA ZUBAITIENĖ – humanitarinių mokslų daktarė, Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Lietuvių kalbos katedros docentė. Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: diachroninė ir sinchroninė leksikografija ir leksikologija, tekstologija, XVII–XIX a. Mažosios Lietuvos žodynų ir gramatikų ryšiai, Mažosios Lietuvos ir LDK kultūros istorija. Išleido knygas: *Neišlikusių XVIII amžiaus Mažosios Lietuvos rankraštinųjų žodynų fragmentai* (2009), *Pilypo Ruigio Littaüisch–deutsches und deutsch–littaüisches Lexicon (1747): Šaltiniai ir leksikografinis metodas* (2010), kritinį šaltinio leidimą: Frydricho Vilhelmo Hako *Vocabularium litthvanico-germanicum, et germanico-litthvanicum... Nebst einem Anhang einer kurtzgefaßten Litthauischen Grammatic (1730)* (2012).

El. paštas: vilma.zubaitiene@flf.vu.lt

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Abašidžė Grigolas 198
 Abromavičius Vytautas
     212, 216, 222
 Achilas 507
 Adams Douglas Q. 413
 Adelsberger Georg 105
 Adomaitis-Šernas Juozas
     189
 Adomas 144
 Afanasjev Aleksandr 425
 Afroditė 508
 Agnis 432
 Ahura Mazda 433
 Aischilas 144
 Aleknavičius Bernardas
     180, 181, 192, 212,
     237
 Aleksandravičius Antanas
     182
 Aleksandravičius Egidijus
     10, 133
 Aleksynas Kostas 259, 414,
     417, 418, 437, 439
 Alexandrow Alexander
     64, 255
 Ališauskas Vytautas 415,
     416, 420, 433, 437,
     438
 Allen Henry G. 51
 Alseikaitė-Gimbutienė
     Marija 428
 Ambrasas Kazys 196, 226,
     228, 438
 Ambrasas Saulius 466
 Ambrasas Vytautas 327
 Ambrazevičius-Brazaitis
     Juozas 162, 168, 228,
     249, 465
 Amelija (pers.) 79
 Ancelāne Alma 428, 436
 Anderson Benedict 49
 Annist August 56
 Arendt Hannah 511
 Areška Vitas 169, 257
 Ariosto 23, 59
 Aristotelis 43
 Armonaitis Jonas 185, 193
 Armstrong John 72
 Arnoldt Daniel Heinrich
     84, 491, 492, 494
 Artūras, kar. (pers.) 50
 Ashby Charlotte 53
 Astramskas Eduardas 7,
     390–410
 Ataras 433
 Atėnė 514
 Aubrius Ioannes 353
 Augijus 514
 Augustinas, šv. 508
 Aukštėjas Visagalisis
     (*Auxtheias Vissagistis*)
     411, 415, 416
 Bagušauskas Juozapas
     Romualdas 219
 Bagušytė Ringailė 161
 Baillot Anne 63
 Bajorat Fritz 403, 404
 Bak János M. 53
 Balčikonis Juozas 174,
     260, 417
 Balčiūnas Lionginas 218
 Balčius Jonas 465, 466
 Balinskis Mykolas 127
 Balys Jonas 432, 434, 436,
     437, 439
 Balkutė Rita 440
 Balsatis (pers.) 153
 Balsys Eduardas 214
 Banaitis Juozas 198, 215
 Banaitis Saliamonas 160
 Baniulis Vytautas 198
 Bär Gerald 49
 Baranauskas Antanas 47,
     48, 58, 60, 61, 68, 393,
     394, 397, 409, 421
 Baranauskas Marius 247
 Barauskienė Vanda 419
 Barkauskas Antanas 196,
     198, 205, 226, 228
 Barkovskytė Marija (Ma-
     ria Barkowskite) 105
 Bartkutė Diana 61
 Basanavičius Jonas 417,
     436, 437, 439
 Baublys Arūnas 464
 Bauer Roger 66
 Baumanis Edgars 378
 Bednarek Bogusław 55

- Behrendt 107
 Bendorienė Aldona 461
 Benesch Helmut 461
 Benjamin Walter 506, 507
 Berentas Jonas (Johann Behrend) 21, 39
 Beresnevičius Gintaras 466
 Beresnevičiūtė Halina 140
 Bering 106, 469
 Bernis de, kard. (François-Joachim de Pierre) 72
 Berthold 107
 Bičiūnas Vytautas Pranas 190
 Bieliauskas Feliksas 246
 Bieliniš Jonas 257
 Bielskytė Eglė 171
 Biezais Haralds 419
 Bilkis Laimutis 345
 Binkis Kazys 169, 170, 173, 174, 189, 193
 Binkytė Eleonora 170
 Birkner Nina 64
 Biržiška Mykolas 64, 160, 161, 162, 165–170, 173, 187, 189
 Biržiška Vaclovas 527
 Bleberis (pers.) 453
 Blėkius (pers.) 123
 Bobrowski Johannes 507
 Boccaccio Giovanni 50
 Bock Friedrich Samuel 81, 95, 96, 99
 Bock Johann Georg 81, 91, 95, 96, 99, 510
 Bogdanas Konstantinas 182, 196, 201, 202, 246, 247
 Bogdančikov V. 202
 Bohušas Ksaveras (Franciszek Ksawery Michał Bohusz) 167
 Boltz Franz 85, 107
 Bonaventūras, šv. (Giovanni di Fidanza) 170
 Bončkutė Roma 6, 11, 126, 131, 463, 527
 Bondarenko Grigorij 429
 Bourdieu Pierre 163
 Brazaitis Juozas, žr. Ambrzevičius-Brazaitis Juozas
 Bražėnas Petras 248
 Brender Franz 350
 Bretkūnas Jonas 13, 38, 41, 45, 416
 Briggs Keith 421
 Brinkas 104
 Brockes Heinrich 72
 Brodovskis Jokūbas 21, 39, 348, 350, 351, 359, 416
 Brodskij David 198, 377–383, 389
 Brueck 84
 Buch Alfred 321
 Buch Tamara 256, 260, 261, 264, 279, 316, 321
 Bučelis Balys 201, 248
 Buddensieg Hermann 7, 377, 390–410, 464, 465, 467, 468, 482
 Budrewicz Tadeusz 59
 Būga Kazimieras 330, 332, 412, 413, 417, 425, 426
 Bukauskienė Teresė 161
 Bukevičiūtė Elvyra 363
 Burkevičius Vilhelmas 183, 184, 185, 186, 187, 193
 Butkeraitin Ana Barbara 105
 Bužas (pers.) 467
 Caballero Rocío Arana 361
 Calvino Italo 364
 Campbell Bruce M. S. 457
 Carboni Pierre 69, 76
 Caro Dugo Carmen 7, 11, 360, 361, 527
 Carsten Behle 139
 Catharina 104
 Cerri Adriano 7, 11, 343, 344, 527
 Cervantes Miguel de 22
 Cezaris Gajus Julijus 43, 422
 Choker John 72
 Chruščiov Nikita 184, 194, 205, 209, 211, 219, 224, 225, 250
 Churginas Aleksys 476
 Ciceronas 43
 Citavičiūtė Liucija 5, 10, 11, 62, 81, 97, 153, 166, 464, 491, 527
 Clandestinus, slapyv., žr. Isajev Sergej
 Cohen Ralph 72
 Coseriu Eugenio 361
 Courtés Joseph 112
 Čepudaitis Tomas 107
 Černiauskas Tadas 239
 Červinskas Jonas (Jons Czerwinks) 105
 Česnavičius Aleksandras 197
 Čipkus Stasys 218
 Čiurinskas Mintautas 414
 Čiurlionis Mikalojus Konstantinas 398
 Čiužauskaitė Ilona 162, 258
 Čyžas Teodoras 170
 Dach Simon 137
 Dagys Jonas 347
 Dainalis (pers.) 153
 Dal Vladimir 420
 Dambrasukas Antanas 151

- Damonas (pers.) 79
 Danek Wincenty 59
 Dante Alighieri 50, 59
 Dapkutė Rita 61
Datanus 420
 Daugirdaitė Vilma 172
 Daugirdas Kęstutis 111, 466, 493, 494
 Daugnora Eligijus 171
 Daugnora Linas 456
 Daujotytė Viktorija 65, 532
 Daukantas Simonas 126–158, 164, 246, 414, 438, 527
 Daukantienė Kotryna, žr. Odinaitė-Daukantienė Kotryna
 Daukša Mikalojus 327, 414, 416
 Dausa Algirdas 229, 232
 Deikin Anna 104
 Delille Jacques 72
 Della Porta Giovanni Battista 352, 353
 Detering Heinrich 48
 Dias Gonsalves 200
 Dilytė Dalia 43, 62, 114, 115, 121, 258, 308, 315, 462, 477, 480, 495
 Dini Pietro U. 10, 166, 464, 493
 Dinzelbacher Peter 464
 Diržinskaitė Leokadija 198, 206, 221
Diwones / Diuones 413
 Dyer John 71
Dywillis 413
 Djausas 432, 433
 Dočys (pers.) 451, 453, 455, 467, 501, 502
 Dodsley William 71
 Dohna A. 480
 Dokšas Zigmantas 244
 Don Kichotas (pers.) 60
 Donelaitienė Ana Regina 132
 Donelaitis Frydrichas 493
 Donelaitis Jonas 85
 Donelaitis Jurgis Albrechtas 85
 Donnerstagen Anna 104
 Dopart Bogusław 55
 Dorotėja (pers.) 55
 Doveika Kostas 9, 10, 28, 36, 65, 83, 102, 115, 137, 171, 195, 200, 257, 306, 348, 365, 378, 379, 444, 467, 468, 480, 495, 511
 Dovydas 38, 83, 86, 470, 504, 520
 Drotvinas Vincentas 9, 36, 200, 348, 444
 Dumčius Jonas 152
 Duncker Alexander Friedrich Wilhelm 480
 Durling Dwight 71
 Dzeusas 432, 433, 435, 436
 Džami Abdurachmanas 199
 Eberts Anja 407
 Eckert Gothard 85
 Eco Umberto 136, 129, 130, 135, 156, 158, 450
 Eggers Franz 29, 62, 82, 255, 311, 492
 Eidukevičienė Rūta 7, 11, 390, 528
 Eigminas Kazimieras 260, 491
 Ekkert Förster 107
 Emil A. V. 59
 Erdmann Benn 509
 Esmaitis, slapyv., žr. Matijošaitis Stasys
 Eva 105
 Ezopas 491
 Falkenhahn Viktor 399, 401
 Fantino Enrica 63
 Fedin Konstantin 197, 207, 237, 239
 Fetidė (pers.) 507
 Fink Wilhelm 402, 407
 Fischer Christian Gabriel 518
 Fisher 107
 Fisher 86
 Flandrin Jean Louis 444
 Flotwell Cölestin Christian 494
 Forstreiter 105
 Fraenkel Ernst 413, 417, 437
 Francke Gotthilf August 494
 Francke Hermann August 518
 Franke Lothar 398
 Freybe A. 52
 Frenckell J. C. 52
 Frydrichas II (Frydrichas Didysis) 464
 Frydrichas II Didysis, žr. Frydrichas Vilhelmas I
 Frydrichas Vilhelmas 519
 Frydrichas Vilhelmas I (Frydrichas II Didysis) 103, 480, 494, 518, 519
 Gabdanko Konstantin 245
 Gabija 433, 434
 Gabrys-Paršaitis Juozas 160
 Gaigalaitė Vita 480
 Gaigalaitis Vilius 179
 Gailius Antanas 464, 515
 Gaižutis Algirdas 466
 Gay John 71

- Galinis Vytautas 204
 Garber Klaus 63
 Gargasaitė Dalia 170
 Garšvienė Eligija 262
 Gaskill Howard 49
 Gavėnis Jurgis 184, 185, 193
 Geda Sigitas 23
 Gediminas, Ldk 423, 441
 Gedvilas Mečislovas 198
 Gelazius Rokas 4
 Gelumbeckaitė Jolanta 6, 11, 62, 305, 307, 309, 310, 528
 Gentsch Günter 407
 Genzelis Bronius 434
 Geoffrey iš Monmoutho 50
 Gerhardt C. J. 496
 Gerulaitienė Vilija 417, 499
 Gilmanov Vladimir 8, 483, 486, 506, 528
 Giltinė 406
 Gimbutienė Marija, žr. Alseikaitė-Gimbutienė Marija
 Gineitis Leonas 9, 10, 28, 35–37, 40, 65, 83, 87, 102, 114, 115, 117, 119, 121, 137, 166, 185, 200, 230, 234, 249, 256, 257, 306, 311, 321, 348, 363, 365, 379, 381, 391, 444, 462, 464, 466, 467, 472, 484, 493, 495, 496, 511
 Gintautaitė-Gudaitienė Elsė 186
 Gintila Jonas Krizostomas 130
 Gippert Jost 307, 309
 Girdenis Aleksas 321, 355
 Girdzijauskaitė Milda 414
 Girdzijauskas Juozas 10, 33, 87, 166, 257, 462, 464, 493
 Girnius Juozas 462
 Glemža Jonas 214
 Gocentas Jonas Jurgis 429, 430
 Goethe Johann Wolfgang von 55, 87, 306, 307, 393, 395, 396, 528
 Goodin Robert E. 231
 Gorkij Maksim 378
 Graham James 71
 Graičiūnas Jonas 471, 476, 494
 Granger James 71
 Grau Johann 104
 Gražina (pers.) 393
 Greimas Algirdas Julius 100, 101, 108, 112, 530
 Grigas Kazys 36, 259, 414, 419, 420
 Grigonis Jonas 219
 Grimm Jacob 349
 Grimm Wilhelm 349
 Griškaitė Reda 143
 Grybas Vincas 181
 Gryta 513
 Grunau Simon 41, 413
 Gudaitis Kristupas 185–188, 193
 Gudaitis Leonas 188–190, 193
 Guillory John 159, 163, 164, 168, 176
 Gurevič Aaron 449
 Haack Friedrich Wilhelm 39, 260, 263, 266, 271, 275–277, 284, 287–289, 291–294, 296, 299, 533
 Haikari Janne 449, 450
 Hakanen Marko 449, 450
 Hannin Loyza 107
 Hanson Ingrid 53
 Haquette Jean-Louis 63
 Härle Wilfried 465
 Hartknoch Christoph 41, 140
 Hartung Johann Heinrich 263, 280
 Hasselblatt Cornelius 56
 Hawkes Terence 446
 Hawking Stephen 508
 Hefaistas 433
 Hegel Wilhelm Friedrich 394
 Herakleitas 43
 Heräus Gustav 491, 492
 Herder Johann Gottfried 51, 87, 128, 140, 395
 Hermanas (pers.) 55
 Hermann Arthur 10, 30
 Hernández Marcos Martínez 361
 Herodotas 435
 Hesiodas 144
 Heubeck Alfred 49
 Hiden John 50
 Hintze Carl 130
 Hock Wolfgang 313
 Hoenen Armin 307
 Hoffmann Torsten 48
 Hohlfeldt Johann Friedrich 29, 86, 116
 Hölderlin Friedrich 396
 Homeras 19, 22, 23, 49, 144, 151, 246, 490, 491, 495, 505, 507
 Honko Lauri 52
 Hopkins John 70
 Horacijus 138, 154
 Horn Alexander 487
 Hroch Miroslav 50

- Hubatsch Walther 509
 Hübner Rudolf 62, 82,
     116, 255, 306, 332
 Huch Ricarda 200
 Huggard E. M. 496
 Hull Richard Francis Car-
     rington 434
 Humblot Peter 480
 Humboldt Wilhelm von
     136, 140
 Hurtelijus Jonas (Ioanes
     Hurtelius) 39

 Ieva 144
 Igoris Sviatoslavičius 55
 Igoris, kunig. (pers.) 47,
     50, 54, 55, 68
 Ihnatowicz Ewa 59
 Ilmatarė (pers.) 56
 Indra 421, 432
 Isajev Sergej (Clandestini-
     nus) 377, 380–383, 389
 Iser Wolfgang 141
 Ivanov Viačeslav 378
 Ivaškevičius Adolfas 348
 Izaijas, pran. 434

 Yla Stasys 463

 J., kript. 178
 Jablonskis Jonas 167, 417
 Jablonskis Konstantinas
     497
 Jack Wilfried 53
 Jacob Odile 444
 Jacobson Claire 446
 Jagomastas Enzys 160
 Jakelaitis Vytautas 203,
     207, 211, 214, 215,
     216, 218
 Jakonytė Loreta 162, 258
 Jaktas Juozas 30
 Jaktavičius Simonas 170

 Janáček Karel 256, 531
 Jancza Małgorzata 333
 Jankevičiūtė Giedrė 162,
     163, 165, 166
 Jansonas 106
 Januitis Jonas 197
 Janulaitis Augustinas 167
 Jasas Rimantas 424
 Jasinevičius Juozas 228
 Jasiūnaitė Birutė 431, 432
 Jasonas 127
 Jastrun Mieczysław 393
 Jaunius Kazimieras 259
 Jeronimas Prahiskis (Je-
     ronim Jan Silvanus
     Pražsky, Hieronymus
     Pragensis) 423, 425,
     429
 Jėzus Kristus 13, 49, 52,
     332, 337, 430, 434,
     468, 473, 488, 504,
     522
 Jędrzejewski Maciej 139
 Joachimsthaler Jürgen 111
 Jobas 431, 501, 504
 Joergens, sūnus 104
 Joergens, tėvas 104, 106
 Jogaila, kar. 426, 428
 Jokūbonis Gediminas 182,
     214
 Jonatanas 83, 86
 Jonelaitis Enskys (Enskys
     Jonelatis) 106
 Jonikas Petras 527
 Jonynas Ambraziejus 411
 Jonynas Vytautas Kazi-
     mieras 165
 Jonušys Laimantas 141
 Jordan Johann Gottfried
     32, 83, 84, 94, 137,
     472, 475, 476, 496
 Jordan Carl Friedrich 84
 Jovaišas Albinas 10, 87,
     166, 170, 462, 464,
     480, 490, 491, 492,
     493
 Jügel Thomas 307
 Jung Carl Gustav 434
 Juodelienė Danutė 170
 Juodpalytė Genovaitė 170
 Jupiteris 435
 Jurėnas Algirdas 431
 Jurginis Juozas 214, 491,
     438, 457, 529
 Jurgis, šv. 457
 Jurgutis Vytautas 417, 491
 Jurkūnas Vytautas 182,
     191, 198
 Juršėnas Adolfas 170
 Jusionis Stasys 213
 Justina 104
 Juška Albertas 188
 Juška Antanas 332, 418
 Juška Jonas 418

 Kabašinskaitė Birutė 262
 Kabelka Jonas 28, 65, 83,
     102, 115, 137, 257,
     279, 306, 311, 313,
     314, 320, 323, 345,
     348, 362, 363, 365,
     379, 385, 467, 495,
     497, 500, 511
 Kaempfer Johann Hein-
     rich 84, 85, 106
 Kalibataitė Kamilė 62
 Kalinauskas Vytautas 182,
     192, 213
 Kalpokas Petras 177,
     188–190, 193
 Kalvaitis Vilius 418, 433,
     436
 Kalvanas Jonas 184, 185
 Kant Immanuel 461, 515,
     517, 521, 528
 Kapačauskienė Danutė 465

- Kapsukas Vincas, žr. Mickevičius-Kapsukas Vincas
- Karaciejus Juozas 348
- Kardelis Vytautas 326, 330, 331
- Kariniauskienė Teresa 398, 400, 403–406
- Karulis Konstantins 425, 437
- Kaschnitz Marie Luise 528
- Kasemann Valtin 103
- Kasparas (pers.) 452, 486, 501
- Kašėtienė Rasa 419
- Katilienė Irena 59, 127
- Katinaitė Rita 62
- Katkus Laurynas 464, 507
- Kaunas Domas 10
- Kavaliauskas Vilius 186
- Kavaliauskas Česlovas 472
- Kavolis Vytautas 484
- Kazimieras, šv. 160
- Kaziukonienė Aušra 259
- Kazlas Rolandas 11
- Kazlauskas Jonas 274
- Kazlauskienė Bronė 419
- Kazlauskienė Gražina 4
- Kegan Paul Charles 72
- Keinys Stasys 345
- Keydana Götz 306
- Kelertienė Violeta 242
- Keliuotis Juozas 239
- Kelletat Andreas F. 391
- Kelmickaitė Zita 259, 414
- Kerbelytė Bronislava 259, 414
- Kertscher Hans-Joachim 64
- Kessler Stephan 63, 65, 66, 111, 115, 137
- Kiauka Tomas 465, 474
- Kiaupienė Jūratė 529
- Kilius Jonas 414, 424
- Kišūnienė Nijolė 171
- Kitkauskas Napalys 216, 218, 219, 222, 225
- Kitkauskienė Laimutė 216, 218, 219, 222, 225
- Kitzbichler Josefina 63
- Kymantaitė-Čiurlionienė Sofija 160
- Kymmel Nicolai 29, 62, 82, 255, 311, 492
- Kypke Johann *David* 494
- Klähn Hans 407
- Kleinas Danielius 21, 38, 256, 260, 263, 264, 265, 266, 269–271, 274, 275, 279, 283, 287–290, 292, 293, 295, 297–299, 301, 303
- Kleist Heinrich von 492
- Klingaitė-Dasevičienė Nijolė 62
- Klopstock Friedrich Gottlieb 51, 52, 59, 492
- Klova Vytautas 214
- Kneip Heinz 55
- Kokare Elza 420
- Kolas Jakub 384
- Kopernik Mikołaj 59
- Korsakas Kostas 9, 28, 35, 36, 65, 83, 102, 115, 137, 194–198, 199, 200, 203–208, 211, 213, 214, 219, 221, 224, 225, 227, 228, 229, 232, 234–237, 238, 239, 244–247, 249, 251, 257, 306, 348, 364, 379, 403, 438, 441, 444, 491, 495, 511
- Korsakienė Halina 203, 204, 207, 239, 243, 244, 247
- Kraszewski Józef Ignacy 47, 48, 58, 59, 60, 66, 68, 140
- Kraštinaitis Emilis 260
- Kregždys Rolandas 6, 11, 326, 327, 332–336, 528
- Kreutzwald Friedrich Reichold 47, 50, 56
- Krėvė Vincas 172
- Kristmannsson Gauti 49
- Krištopaitė Danutė 34
- Krištopaitienė Daiva 20, 28, 77, 83, 162, 169, 258, 279, 308, 309, 314, 315, 319, 498, 509
- Krizas (pers.) 25, 83, 113, 479, 500, 501, 503, 505, 519
- Kronauer Brigitte 528
- Kruks Sergej 57
- Kruopas Jonas 260, 412
- Kubilius Vytautas 61, 204
- Kudirka Vincas 164
- Kudirkienė Lilija 419, 420
- Kühlmann Wilhelm 62
- Kukta Martynas 64, 160, 165
- Kulakauskas Telesforas 180, 181
- Kulvietis Abraomas 13
- Kundzinš Karlis 378
- Kuolys Darius 10, 87, 166, 317, 401, 450, 462, 464, 493
- Kuosaitė Elena 117
- Kupala Janka 388
- Kursite Janina 419, 429
- Kuršaitis Frydrichas (Friedrich Kurshat) 256, 262, 265, 268, 273–276, 278, 280,

- 281, 283–287, 289,
 291–294, 311, 313
 Kuzborska Alina 64, 111,
 509
 Kuzinienė Danutė 34
 Kuzmickas Vincas 105, 223
 Kuzmickis Zigmantas 162

 Lačplēsis (pers.) 47, 54,
 57, 66
 Lamberg Marko 449, 450
 Lāms Ojārs 57
 Langer Sandra J. 57
 Langhansen Christian 87
 Langijas Johanas (Johans
 Langijs, Johannes
 Langius) 420
 Lankutis Jonas 204, 491
 Lapinskienė Alma 7, 11,
 377, 388, 529
 Larin Boris 260
 Lasavickas Sigitas 223
 Lasickis Jonas (Jan Lasic-
 ki, Ioannus Lasicus /
 Lasitius) 411, 414,
 415, 416, 420, 433,
 438
 Laskauskas Jokūbas
 (Jakób Łaskowski,
 Lascovius) 415
 Laumann Georg 104
 Luras (pers.) 113, 120,
 462, 467, 520, 521
 Laurinčiukas Albertas
 197, 213
 Laurinkienė Nijolė 432,
 440, 466
 Laužikas Rimvydas 7, 443,
 529
 Lavinija (pers.) 79
 Lawrence John 71
 Lebedys Jurgis 9, 11, 33, 36,
 39, 200, 257, 258, 259,
 279, 397, 406, 408,
 409, 444, 480, 481,
 Leibniz Gottfried Wilhelm
 466, 496, 509, 510
 Lenin Vladimir 198
 Leonavičienė Aurelija 363
 Lepneris Teodoras (Theo-
 dor Lepner) 140, 416,
 417, 498, 499
 Lesing Gothold Efraim 87
 Levin Emmanuel 508
 Levi-Strauss Claude 446,
 447
 Levý Jiří 395
 Lexer Matthias von 349
 Lilientahl Michael 92,
 96, 97
 Lilly Marie Loretto 70
 Linkevičius Kazys 417
 Liudvikas XIV 445, 450
 Lysius Johann Heinrich
 87
 Loit Aleksander 57
 Lönnrot Elias 50, 52, 56
 Loseff Lev 242
 Lotman Jurij 140, 447
 Löwe Ferdinand 57
 Lubienė Jūratė 344, 352
 Lucanus August Hermann
 464
 Lüdtko Alf 444
 Luizė (pers.) 63
 Lucas David 413
 Lukas, ap. 107, 434
 Lukšaitė Ingė 5, 11, 28,
 31, 87, 414, 462, 529
 Luther Martin 14, 361,
 393, 463, 473, 474,
 478, 481
 Maciūnas Vincas 59
 Mackevičius Kazimieras
 197
 Mackonis Rapolas 529
 Mačiulis-Maironis Jonas,
 žr. Maironis
 Mačiulytė Kristina 162,
 258
 Madách Imre 200
 Maironis 160, 164, 168,
 169, 173, 185, 226
 Makinen Minna 450
 Malakauskienė Leonija 464
 Maldzis Adam 388, 529
 Mallory James Patrick 413
 Mamardašvili Merab 512
 Mann Robert 54
 Mara 429
 Marcinkevičienė Nijolė
 435
 Marcinkevičius Juozas
 171, 348
 Marcinkevičius Justinas
 169, 197, 232, 236,
 240, 241, 242, 407,
 409
 Markevičius Giedrius 461
 Markov Georgij 202
 Marnius Claudius 353
 Marquardt Anna Cathari-
 na 104
 Marquardt Christoph 104
 Martin Russell E. 54
 Martinaitis Marcelijus 231
 Martinionis Antanas 229
 Martišiūtė-Linartienė
 Aušra 515
 Marx Karl 59
 Masaryk Tomáš Garrigue
 531
 Maskulūnienė Džiuljeta
 10
 Mateikienė Violeta 161
 Matijošaitis-Esmaitis Sta-
 sys 181
 Matulevičius Algirdas 32

- Matulis Juozas 210
 Matz Heinrich 62, 82,
 116, 255, 306, 332
 Mazur-Kebłowska Ewa 55
 Mažiulis Vytautas 417
 Mažvydas Martynas 13,
 19, 34, 38, 40, 161,
 243, 416
 Melville Eliška 50
 Melville Ralph 50
 Merian Eduard 59
 Merkel Garlieb 150
 Merkys Vytautas 133, 438
 Meščerekov Vasilij 197
 Mickevičius Adomas 47,
 50, 55, 58, 163, 186,
 246, 391, 393, 394,
 395, 396, 397, 399,
 405, 407, 409
 Mickevičius-Kapsukas
 Vincas 39, 247, 248
 Mielevskytė Agutė (Agutė
 Mielewskyte) 106
 Mieželaitis Eduardas 195,
 197, 198, 229, 230,
 231, 237, 239, 246
 Mikelaitis Gediminas 462
 Mikėnas Juozas 214
 Miknys Rimantas 133
 Mikšas Jurgis 59
 Mikšytė Regina 61
 Milius Vacys 214
 Milkus (pers.) 452, 501
 Milkus Kristijonas Got-
 lybas (Christian
 Gottlieb Mielcke)
 39, 87, 90, 92, 261,
 263–266, 271, 272,
 274–277, 279, 280,
 282–291, 293–295,
 297–300, 303, 305,
 416, 532
 Milton John 129, 138
 Mincevičius Vincas 355
 Mindaugas, kar. 59
 Miškinis Antanas 174
 Miškinis Motiejus 162,
 165, 167, 171, 172, 173
 Mitaitė Donata 4, 140,
 447, 523
 Mykolaitis-Putinas Vincas
 484
 Mykolas, šv. 457
 Mockus Antanas 418
 Mol-Basanavičienė Gab-
 riela Eleonora 531
 Mörlin Michael 39, 491,
 492
 Mortensen Hans 31
 Motieka Egidijus 133
 Mozūriūnas Vladas 197
 Murašova Ksenija 151
 Musidora (pers.) 79
 Naktinienė Gertrūda 315,
 331, 345
 Narbutas Sigitas 4, 10, 62,
 87, 166, 462, 464, 493
 Narbutas Teodoras 142,
 143
 Narkevičiūtė Janina 197
 Nastopka Kęstutis 5, 11,
 100, 101, 112, 530
 Naujokaitis Kristupas 106
 Navickienė O. 213
 Nedzinskaitė Živilė 114
 Nekrašienė Vanda 449
 Nėris Salomėja 238, 240,
 409
 Nesselmann Georg Hein-
 rich Ferdinand 62, 63,
 82, 110, 116–118, 125,
 167, 255, 306, 308,
 311, 313, 317, 318–
 320, 322, 332, 377,
 397, 399, 406, 431
 Neubauer 470
 Newton Isaac 74, 508
 Niedermann Max 350
 Niedling Christian 53
 Niemeyer Max 139
 Nikitin D. 205
 Ode 104
 Odinaitė-Daukantienė
 Kotryna 133
 Odinaitė-Jaušienė Kotry-
 na, žr. Odinaitė-Dau-
 kantienė Kotryna
 Odinas (pers.) 133, 134
 Olsevičiūtė Giedrė 4
 Olševskis Mykolas 170
 Onacevičius Ignotas
 Žegota (Ignac Žegota
 Onacewicz) 127, 128,
 158
 Orfėjas 532
 Osianas 58
 Ostermejeris Gotfrydas
 (Gottfried Osterme-
 yer) 39–41
 Ostrowski Donald 54
 Ott Ulrich 55
 Ovidijus 138
 Owczarz Ewa 59
 Ožeraitis Evaldas 315
 Pakalniškienė Vaida 161
 Pakalniškis Ričardas 483,
 484
 Pakarklis Povilas 497
 Pakštinatin Katarina (Cat-
 harina Pakštinatin)
 105
 Paleckis Justas 185, 204,
 206, 239
 Palemonas (pers.) 79
 Palijanskaitė Rima 7, 461,
 462, 530

- Palionis Jonas 40, 44, 260,
 295, 306, 321, 438
 Paris 508
 Pasewalk Silke 48
 Passarge Ludwig 377, 397,
 406
 Paškus Antanas 471, 472
 Patiejūnienė Eglė 317,
 401, 450
 Paulauskas Jonas 315, 345,
 431
 Paulius, ap. 107, 434, 474
 Pažūsis Lionginas 362
 Pelėja (pers.) 507
 Penelopė 514
Percuma tete 438
 Perkūnas 58, 148, 149,
 150, 406, 411, 431,
 432, 434, 436, 437
 Perkūnas Jokūbas 39, 86
 Perunas 433, 438
 Petersen Peter 57
 Petkevičius Merkelis 416
 Petkiewicz Kazimierz 228
 Petkūnas Darius 6, 11,
 177, 183, 229, 463,
 470, 484, 487, 530
 Petrarca Francesco 50
 Petras Didysis (Petras I)
 78
 Petrokienė Ritutė 315,
 345
 Petronis Jonas 9, 195, 378
 Philips John 71
 Piaseckaitė-Šlapelienė
 Marija 63, 167
 Pickering William 74
 Pigoń Stanisław 55
 Pikolominis Enėjas Sil-
 vijus (Aeneas Silvius
 Piccolomini) 423
 Piličiauskienė Giedrė 456
 Pinnaun Catherina 105
 Pisanski Georg Christoph
 81, 91, 92, 93, 94, 95,
 96, 97, 99
 Pivoras Saulius 132
 Planck Max 307, 308, 508
 Plateris Jurgis 130
 Platonas 152
 Plaučiūnas (pers.) 117,
 118, 501
 Plaušinitis Sigitas 413
 Plaušinitytė Lina 4, 67
 Pocius Algirdas 9, 195,
 378
 Pocius R. 179, 182
 Pociūtė-Abukevičienė
 Dainora 10, 87, 166,
 361, 444, 453, 460,
 462, 464, 493
 Pocyte Silva 10, 62, 65,
 111, 463, 494
 Pokorny Julius 413
 Popov Boris 197
 Pormeister Eve 48
 Poška Dionizas 393, 394,
 409
 Potebnia Aleksandr 433
 Preikšaitis Mikas 184, 185,
 193
 Pretorijus Frydrichas
 (Friedrich Prätorius)
 39
 Pretorijus Matas (Mattha-
 eus Praetorius, Matt-
 häus Prätorius) 41,
 413, 415, 424, 529
 Preušin 104
 Pričkus (pers.) 24, 26,
 113, 116, 119, 120,
 122, 123, 125, 338,
 431, 462, 467, 479,
 483–485, 487, 501,
 503, 513–516, 519–
 522
 Prokofjev Aleksandr 196,
 197, 198, 204, 206,
 207, 215, 216
 Pronckus Eugenijus 9,
 195, 378
 Pumpurs Andrejis 47, 57
 Pupkis Aldonas 417
 Putinaitė Nerija 6, 11,
 194, 196, 530
 Quandt Johann Jacob 466,
 494, 510
 Rabačiauskaitė Aurelija 171
 Racėnaitė Radvilė 466
 Račius Petras 434
 Radvilas Gediminas 419
 Rainis Jānis 378
 Rapolionis Stanislovas 13
 Rastenis Nadas 114
 Rastier François 113
 Raulinaitis Adolfas 218
 Razauskas Dainius 7, 152,
 411, 412, 418, 422,
 428, 437, 531
 Reidzane Beatrisa 466
 Reimeris Vacys 9, 195,
 198, 221, 378
 Repšienė Rita 432, 434
 Reusner Johann 260
 Reuß Roland 49
 Rėza Martynas Liudvikas
 (Martin Ludwig Rhe-
 sa) 48, 62, 63, 64, 66,
 82, 84, 85, 88, 90, 91,
 97, 98, 110, 115–118,
 125, 139, 144, 153,
 167, 169, 254, 255,
 308, 311, 318, 377,
 397, 493, 527
 Ricoeur Paul 53
 Rimantas Juozas 171, 177,
 178, 179, 182

- Rimkus 207
 Rimša Petras 182, 207
 Ročka Marcelinas 171, 423
 Rogall Georg Friedrich 518
 Rolandas (pers.) 47, 50
 Romulas 477
 Rosinas Albertas 413
 Roucher Jean-Antoine 72
 Rozauskas Eusiejus 171
 Rudolph Andrea 64
 Rudzinskas Darius 327
 Rugienis Justas 184
 Ruigys Pilypas (Phillip Ruhig) 39, 86, 87, 256, 261, 263, 264, 279, 280, 282, 286, 300, 303, 416, 490, 491, 505, 533
 Ruigys Povilas Frydrichas (Paul Friedrich Ruhig) 256, 261, 263–266, 271, 272, 274–277, 279, 280, 284, 285, 287–289, 291–295, 297–300, 303
 Ruigys Teofilis 229, 469, 470, 474, 475, 477, 479
 Ruprecht Carl Friedrich Günther 437, 509
 Sabonis Arvydas 243
 Sabonis Stasys 243
 Sabutis Mindaugas 5, 11, 13, 531
 Safronovas Vasilijus 65, 462, 463
 Saint-Lambert Jean François de 72
 Saja Kazys 242, 243
 Sakalauskienė Vilija 332
 Salys Antanas 167, 259, 350
 Salthenius 494
 Samulionis Algis 9, 35, 61, 119, 256, 321, 363, 391, 484
 Sapūnas Kristupas 38
 Sasnauskas Valdas 352
 Satkauskytė Dalia 152
 Sauka Leonardas 414, 417, 439
 Saussure Ferdinand de 446
 Savickienė Virginija 161
 Sawaniewska-Mochowa Zofia 332
 Saward Michael 231
 Schiller Friedrich 23, 395
 Schlegel August Wilhelm 140, 392
 Schlegel Caroline 392
 Schleicher August 29, 62, 63, 82, 166, 167, 255, 308, 311, 318, 492
 Schmid Wolfgang P. 321
 Schneider Florian 139
 Schneider Helmut J. 63
 Schoepf Brooke Grundfest 446
 Schubart Christian Friedrich Daniel 139
 Schultz Carl Wilhelm 86, 90, 108
 Schulz Franz Albert 466, 494, 509
 Schulz Johann Friedrich 105
 Schulz Teophil Gottlieb 39
 Schulz Theodor 38
 Schulze Hagen 50
 Schwerin Kerstin von 64
 Scott John Adams 144
 Seiffert Johann Xaver 104
 Seladonas (pers.) 79
 Selmas (pers.) 29, 119, 421, 422, 424, 435, 439, 462, 467, 483, 484, 486–488, 498, 508, 512, 516, 517, 519–521
 Seneka Liucijus Anėjus 43
 Senn Alfred 350
 Serapinas Zenonas 219
 Serebrianyj Sergej 131
 Seselskytė Ada 440
 Shakespeare William 22, 23, 200
 Sharpe M. E. 54
 Shlapentokh Vladimir 224
 Sidabraitė Žavinta 7, 466, 475, 490, 532
 Sidas (pers.) 50
 Simanavičiūtė Aušra 4, 79
 Simonaitytė Ieva 197, 198
 Sinkevičiūtė Daiva 330
 Siracidas 504
 Sirvydas Konstantinas 144, 414
 Skalweit August 480
 Skardžius Pranas 413, 417
 Skersytė Jūratė 465
 Sklendžiukas Jonas (Jons Sklendzüks) 106
 Skrodenis Stasys 35, 411, 412
 Skujeniėks Emilis 378
 Skvireckas Juozapas Jonas 477
 Slančiauskas Matas 417, 439, 440
 Slavinskaitė Irena 169
 Slaviūnas Zenonas 36, 411
 Slavočinskis Saliamonas 416
 Slunkius (pers.) 120, 123, 125, 385, 514, 515

- Smart Christopher 71
 Smidchens Guntis 56
 Smith David J. 50
 Smoczyński Wojciech 256, 316
 Sniečkus Antanas 194, 196, 197, 204–207, 208, 210, 211, 219, 224, 225, 239, 243, 244, 245, 248, 251
 Snyder E. E. 53
 Sofoklis 144
 Sokols Ēvalds 197
 Songaila Ringaudas 197
 Sperber Johann Friedrich precentorius 86, 106
 Sproede Alfred 55
 Sprogys Jurgis 184
 Stalin Josif 224
 Staliūnas Darius 59
 Stankevičiūtė Ida 428
 Stankus-Saulaitė Marija 481, 482, 485, 487
 Stasiulevičius Aloyzas 213
 Stelter Johann 492
 Stender Gotthard Friedrich 420, 436
 Stepanauskas Leonas 391, 396, 399, 401
 Stepniewska Alicja 55
 Steponavičius Algirdas 213
 Stokin-Pakštinatin Katarina, žr. Pakštinatin Katarina
 Stonytė Danguolė 348
 Strakauskaitė Nijolė 62
 Stravinskas Antanas 214
 Strazdas Antanas 23, 164, 173
 Streikus Arūnas 219
 Strykowski Motiejus (Maciej Strykowski, Matys Striicovius / Strycovius) 426
 Strockis Mindaugas 62
 Strūnalis (pers.) 153
 Stūben Jens 64
 Stundžia Bonifacas 330, 531
 Subačius Giedrius 129, 133
 Subačius Paulius 61, 163
 Sullivan W. K. 51, 53
 Surovcev J. 200
 Sutkus Antanas 235
 Sverdiolas Arūnas 140, 447
 Svetikas Eugenijus 466
 Szewczyk Grażyna 393
 Šaltenis Rapolas 480
 Šarmaitis Romas 171, 438, 491
 Šeferis Vaidas 6, 11, 94, 110, 112, 114, 115, 117–119, 121, 256, 491, 495, 497, 503, 531
 Šeina Viktorija 6, 11, 159, 225, 226, 531
 Šestakovas A. 208
 Šešplaukis Alfonsas 73
 Ševčenka Taras 200
 Šidlauskas Marijus 5, 11, 19, 532
 Šilbajoris Rimvydas 120, 483, 484
 Šimkus Jonas 238
 Šinkūnas Mindaugas 307, 310
 Šiupšinskas Juozas 245
 Šlapelis Jurgis 63, 161, 167
 Šlekys Jonas 59
 Šliūpas Jonas 160, 166
 Šmits Pēteris 428, 433
 Šulcas Jonas (Johann Schultz) 491
 Šumauskas Motiejus 199, 206, 211, 221, 245
 Šventaragis 424
 Tadas (Tadas Soplica) (pers.) 50, 54, 55, 393, 395, 399
 Tamiris (pers.) 151
 Taryvdas Juozas 201
 Tashinskiy Aleksey 391
 Tatarkiewicz Władysław 465
 Tate Nahum 71
 Taterka Thomas 49
 Tautavičius Adolfas 214
 Tedre Ülo 56
 Tekorius Alfonsas 262, 420, 436
 Tempest Peter 362
 Teokritas 138, 140–142
 Tetzner Franz 64, 83, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 94, 471
Thywaito 413
 Thomson James 69, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 80, 117
 Tichonov Nikolaj 198, 233
 Tilvytis Teofilis 9, 195, 197, 198, 205, 227, 228, 233, 236, 239, 240, 378
 Tininis Vytautas 210
 Tolstoj Lev 22
 Tomas, ap. 434
 Tomonis Stasys 171
 Tornau Jurgis 171
 Tortilovijus 106
 Trimonytė-Bikeliene Jurga 10

- Tuliševskaitė Inga 450
 Tumas Elena, žr. Tumienė Elena
 Tumas-Vaižgantas Juozas 170, 171, 185
 Tumelis Juozas 171
 Tumienė (Tumas) Elena 114

 Uginčius Bronius 419
 Ukapirmas 415, 416
 Ukrainka Lesė 201
 Ulčinaitė Eugenija 87, 462, 490
 Ulpis Antanas 171
 Ulvydas Kazys 28, 65, 83, 102, 115, 137, 257, 268, 306, 314, 319, 348, 364, 365, 379, 438, 467, 495, 511
 Uotila Mirja 450
 Urbanavičiūtė Žaneta 279
 Urbas Dominykas 424, 426
 Urbonas Vincentas 347, 352, 353
 Urbonavičius Ksaveras 189, 193
 Urbutis Vincas 330, 331
 Urtāns Juris 466
 Usačiovaitė Elvyra 416, 466
 Ūsaiytė Jurga 162, 258
 Ušinskas Stasys 182
 Uvainis Leonas 130
 Uzdraitė Loreta 61
 Užkuraitė Stefanija 171

 Vaicekauskas Mikas 10, 11, 12, 20, 28, 77, 83, 120, 159, 162, 163, 165, 166, 249, 258, 306, 308, 309, 315, 317, 401, 450, 463, 464, 493, 498, 509, 532
 Vaičiulaitis Antanas 9
 Vailionis Liudas 347
 Vaisieta Tomas 202
 Vaišnoras Simonas 416
 Vaitkevičienė Daiva 426
 Vaitkevičius Vykintas 426, 427, 428
 Vaižgantas, žr. Tumas-Vaižgantas Juozas
 Valančė Danguolė 144
 Valančius Motiejus 173, 532
 Valeckienė Adelė 327
 Valentas Skirmantas 421
 Valiukėnaitė Delija J. 483
 Valius Vytautas 182, 192, 213
 Vanagaitis Jonas 179
 Vanagas Vytautas 10, 61, 121, 171, 480, 482
 Vanagienė Birutė 438
 Vandenhoeck Abraham 437, 509
 Vanemuinė (pers.) 56
 Vanglikaitė Salomėja Birutė 464
 Varnas Erikas 182, 191, 192, 200
 Varnienė Regina 161
 Varpio Yrjö 59
 Varsos Jean Georges 49
 Vaškėlis Gytis 317, 401, 450
 Vatsons Kārlis Frīdrihs 378
 Vázquez Blanca 364
 Vega Miguel Ángel 362
 Veinemeinas (pers.) 56
 Vėlius Norbertas 34, 259, 413, 414, 420, 423, 440
 Venclova Antanas 171, 227, 239, 409
 Venclova Tomas 23, 118, 119
 Venuti Lawrence 390, 409
 Vergilijus 19, 22, 49, 63, 70, 71, 78–80, 137, 138, 140, 142, 158, 246, 496
 Verteris (pers.) 60
 Vidugiris Aloyzas 259
 Vidugiris Aloyzas 432
 Vike-Freiberga Vaira 57
 Vilde Eduard 399
 Vildžiūnas Pranas 416
 Vildžiūnas Vladas 213
 Vileiškis Vincas 30
 Vilnonytė Valerija 208, 491
 Višnevskaja Natalija 533
 Vištelis Andrius 60
 Vitkauskas Vytautas 257, 315, 345, 412, 416, 418, 437, 469
 Vitolis (pers.) 47, 48, 58–60, 63, 66, 68
 Vives Juan Luis 361, 362
 Vydūnas 480, 530
 Vyšniauskaitė Angelė 35, 444
 Vyšniauskas Bronius 182, 200
 Vytautas Didysis 59, 164, 167, 423, 528
 Voitkevič Božena 327
 Volanas Andrius 529
 Voltaire (François-Marie Arouet) 501
 Voš Ernestine 532
 Voš Johann Heinrich 63, 64, 65
 Voss Leopold 29, 62, 82, 255, 311, 492, 509

- Wach Bernhardt 492
 Walter Axel Ernst 5, 11,
 47, 62, 63, 64, 532
 Watkins Calvert 433, 436
 Wechel Andreas 353
 West Martin Litchfield
 421, 432, 433, 436
 Winkler Johann 104
 Winkler Markus 65
 Winter Carl 350, 413
 Wohmann Gabriele 528
 Wolf Friedrich August 49
 Wolff Abraham 518
 Wolff Christian 466, 509,
 510, 518

 Zabarskaitė Jolanta 144,
 315, 345
 Zaborskaitė Vanda 39, 169
 Zabulis Henrikas 491
 Zadencka Maria 59
 Zaikauskienė Dalia 419
 Zajančkauskas Vincas 162,
 171, 173
 Zalanskas Petras 33
 Zalatorius Albertas 61
 Zaleskaja Bela 213
 Zamuškevičienė Rima
 464
 Zapff Georg 106
 Zarycki Aleksej 377, 383,
 386, 387, 389
 Zimanas Genrikas 198
 Zimin Aleksandr 54
 Zimmer Ponka 164, 174
 Zinkevičius Vytautas 307,
 310, 315
 Zinkevičius Zigmās 31,
 256, 259, 279, 314,
 316, 326, 330, 332,
 333–336, 412, 425
 Zykova Jekaterina 5, 11,
 69, 533

 Zubaitienė Vilma 6, 11,
 252, 258, 260, 308,
 315, 533
 Žadavainis J., slapyv., žr.
 Miškinis Antanas
 Žebрукas Mikas (Mikkas
 Zebruks) 106
 Žemėpatis 415, 416
 Žilytė Birutė 213
 Žukas Saulius 119, 120,
 482, 484
 Žukas Vladas 205, 206,
 217
 Žvirgždas Manfredas 4

 Афанасьев Александр 425
 Адомавичюте Ирена 327,
 333
 Анисимова Александра
 141
 Балашова Елена 141
 Бондаренко Григорий
 429
 Бродский Давид 379
 Вайцекаускас Микас 381
 Вергилий 70
 Володарская Людмила
 431
 Гаман Иоганн Георг 528
 Гаспарв Михаил 70
 Гирдянис Алексас 331
 Грейвс Роберт 431
 Грынблат Майсей 432
 Гурскі Антон 432
 Даль Владимир 420, 425
 Дах Симон 528
 Елизаренкова Татьяна
 421
 Журавлев Анатолий 425
 Зарыцкі Аляксей 383,
 384, 386

 Иванов Вячеслав 331
 Иванов Вячеслав 413
 Исаев Сергей (Clandestinus)
 381
 Кант Иммануил 528
 Карпенко Вячеслав 381
 Кузьмина Наталья 130,
 131, 135
 Лавринович Казимир 510
 Лотман Юрий 445
 Мартынов Виктор 413
 Межелайтис Эдуардас
 230
 Невская Лидия 331
 Некрасов Николай 141
 Ошеров Сергей 70
 Патай Рафаэль 431
 Потенбя Александр 433
 Рабинович Елена 70
 Рак Иван 433
 Серебряный Сергей 131
 Судник Тамара 331
 Топорков Андрей 433
 Топоров Владимир 331,
 413
 Трубачев Олег 413, 420
 Фасмер Макс 413, 420,
 425
 Черных Павел 413, 420
 Шервинский Сергей 70
 Шубарт Христиан
 Фридрих Даниель
 141
 Эко Умберто 131

Išleido

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Antakalnio g. 6, LT-10308 Vilnius

www.lti.lt; knyga@lti.lt

tel. +370 5 212 53 32

faks. +370 5 261 62 54

Spausdino

UAB „Petro ofsetas“

Naujoji Riovonių g. 25C, LT-03153 Vilnius

www.petroofsetas.lt